

XVI/2002

KAMNIŠKI ZBORNIK

MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK

Kamnik (centrala)
či 908(497.4)
KAMNIŠKI zbornik
/16/2002
949.712 Kamnik(058)
0113651

MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK

COBISS ®

LEPO PAVNAJ
S KNJIGO!

KAMNIŠKI ZBORNIK XVI

2002

Kamniški zbornik XVI 2002

Spoštovani bralci!

Pred vami je IV. Kamniški zbornik, izdan po osamosvojitvi Slovenije, ali XVI. od začetka njegovega izhajanja. Vsebuje tematsko, časovno in tudi kvalitetno različne prispevke. V njem se zrcali podoba preteklosti in sodobnega časa. Predstavlja celo galerijo ljudi nekako od 18. stoletja do sodobnosti, družine in posameznike, dejanja in dogodke, ki so oblikovali ali oblikujejo tisto, kar imenujemo zgodovina in sodobnost.

Sodobna informacijska sredstva nas s svojim silovitim in nenehnim vstopanjem v naš miselni svet na eni strani bogatijo, na drugi pa siromašijo. Ustvarjajo videz majhnosti sveta in nepomembnosti tega, kar se dogaja v naši okolici – čeprav še zmeraj živimo iz tega, kar so ustvarili naši predniki, in tega, kar je plod rok, strojev in zamisli naših sodobnikov in nas samih. Kamniški zbornik zato kaže tudi to, s čim se ljudje naše občine ukvarjajo, o čem razmišljajo, na katerih področjih se lahko merijo s slovenskimi, evropskimi dosežki.

XVI. Kamniški zbornik ima več težišč. Ob 10-letnici osamosvojitve smo zaprosili takratnega predsednika skupščine občine Kamnik Maksa Lavrinca, predsednika Demosa Igorja Podbrežnika in še nekatere druge, da bi zapisali svoje poglede na dogajanje pred desetimi leti. Nekateri so to storili, drugim je vse to morda še preblizu in še ne želijo spregovoriti. Osamosvojitev se je pripravljala dalj časa, zato v tem sklopu objavljamo tudi odlomek iz spominov poslanca Ceneta Matičiča.

Leta 2001 smo praznovali 80-letnico rojstva pesnika Franceta Balantiča. Ob razpravi vodilnega poznavalca Balantičevega pesništva Franceta Pibernika objavljamo zapis o poskusu, kako približati pesnika sodobnemu mlademu človeku, pa tudi govora pisatelja in publicista Alojza Rebule in Balantičevega prijatelja slikarja Marijana Tršarja na proslavi ob obletnici.

Veliko novega prinašajo razprave iz etnologije, bibliotekarstva, umetnostne zgodovine, zgodovine, arheologije, naravoslovja. V sklopu Prispevek k imenoslovju objavlja Vilko Rifel zapis in poskus razlage že skoraj pozabljenih ledinskih imen z jugovzhodnega dela Velike planine, s čimer nadaljuje delo Vlasta Kopača in drugih.

Častni občan Kamnika in akademik dr. Emilijan Cevc, ki mu posvečamo članek ob njegovi 80-letnici, je s prefinjeno besedo predstavil sliko, ki jo hrani kamniški muzej. Članek dokazuje, da prave ustvarjalnosti ne omejujejo leta.

S slikami in besedo predstavljamo dva slikarja: Iva Kordaša in Dušana Sterleta ter pesnico Darinko Slanovec, z intervjujem pa duhovnika Andreja Pogačarja.

Število tistih, ki bi radi sodelovali s prispevkom, se z vsakim letnikom Kamniškega zbornika povečuje. Svoj ugled je pridobil tudi širše, tako v njem objavljajo vsi, ki se ukvarjajo s Kamnikom, zlasti pa tisti, ki živijo ali so bili rojeni v njem. Na članke iz Kamniškega zbornika se sklicujejo marsikateri znanstveniki, kar kaže na kvaliteto objavljenih prispevkov. Tako se za prihodnost Kamniškega zbornika ob delovnem uredniškem odboru in podpori župana ni potrebno bati.

Kot glavna urednica se zahvaljujem za delovno sodelovanje vsem članom uredniškega odbora, zlasti pa prof. Milanu Šuštarju, dr. Božu Droveniku, Mateji Repanšek za prevode povzetkov v angleščino, Dušanu Sterletu za opremo in oblikovanje in Sašu Matičiču ter njegovi ženi Tatjani za računalniško obdelavo gradiva in potrpežljiv vnos korektur.

Glavna urednica

Kamnik, marec 2002

Anton Tone Smolnikar, župan
občine Kamnik
Glavni trg 24
1240 Kamnik

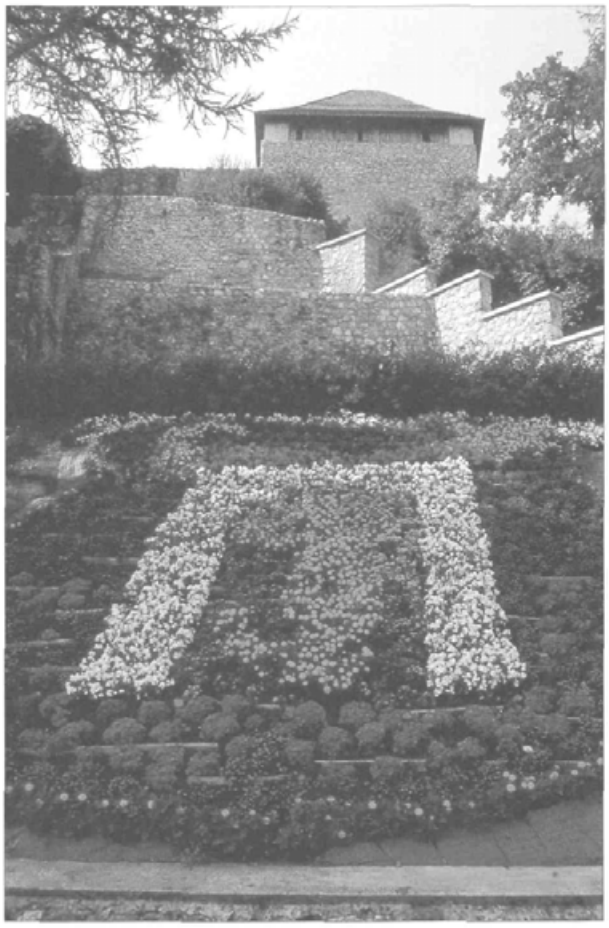
Entente Florale 2001 – zlata medalja za Kamnik

Evropski natečaj za mesta in vasi Entente Florale ima svoje začetke v letu 1975 v Franciji in Veliki Britaniji, danes pa je vanj vključenih deset evropskih držav. Pred štirimi leti se je priključila tudi Slovenija. Lani je bil za sodelujoče mesto izbran Kamnik. Tekmovanje je usmerjeno predvsem v zagotavljanje in izboljševanje kakovosti življenja v mestih in manjših naseljih (lani je sodelovala Spodnja Idrija), s posebnim poudarkom na ohranjanju in urejenosti zelenih površin in parkov, skratka narave v najširšem pomenu besede.

Komisija, ki jo je v začetku leta imenoval župan, je pripravila program urejanja in dodatnih aktivnosti, ki so bile potrebne, da je mesto z okolico pričakalo evropsko ocenjevalno žirijo v precej polepšani podobi. Poleg obnove nekaterih ulic in pločnikov smo se intenzivneje lotili urejanja parkov, postavili nove klopi, stojala, cvetlična korita, Arboretum Volčji Potok je poskrbel za dodatno zasaditev cvetja, med drugim je zacvetel tudi kamniški grb na vznožju Malograjskega hriba. K sodelovanju smo povabili vse prebivalce mesta. Predstavnike delovnih organizacij pa smo opozorili, da bi bilo lepo in prav, če bi tudi na oknih njihovih poslovnih zgradb zacvetele rože. Izhajali smo predvsem iz možnosti, ki jih nudi staro mestno jedro, saj je bilo urejenosti mesta že doslej namenjene precej pozornosti.

6. julija smo kljub velikim naporom z negotovostjo in bojaznijo čakali komisijo, sestavljeno iz predstavnikov: Avstrije, Belgije, Francije, Nemčije, Velike Britanije, Madžarske, Irske, Nizozemske in Slovenije, torej iz držav, ki sodelujejo v tem tekmovanju. Ob tej priložnosti smo pripravili tudi publikacijo v angleškem jeziku.

Vročina tistega julijskega dne ni utrudila članov komisije, da ne bi s svojim budnim strokovnim očesom opazili najmanjših malenkosti, ki jih Kamničani vsak dan sploh ne vidimo, da ne bi opazili zgodovinskih izročil starega mestnega jedra z Malim gradom, urejenih kamniških Žal, parka v frančiškanskem samostanu, zanimivosti muzeja na Zapricah, parka pri železniški postaji in številnih drugih, z mestom zlitih parkov in zelenih površin, ki dopolnjujejo podobo urejenosti. Ker so ocenjevali kakovost bivanja nasploh, so si ogledali tudi vrtce, osnovne šole, srednješolski center, zdravstveni dom, posebej sta jih presenetila Arboretum in Golf v Volčjem Potoku. Budnarjeva hiša v Palovčah, kjer smo jim pripravili pristno domačo pojedino, je govorila sama zase o našem odnosu do zgodovinskih izročil. Prostorski načrti, ki smo jih predstavili komisiji, pa so dokazovali, da tudi v prihodnje želimo ohranjati zelenje in gozdne nasade v samem mestu in tudi na njegovem obrobju.

Cvetlični grb na Malograjskem hribu

Po napornem dnevu je komisija v večernem hladu Golfa Arboretum dobro uro zbirala svoje vtise, iskala tudi negativne točke, ki jih je opazila med ogledom. Med pogovorom na uradni večerji so nam predstavili neuradno oceno, ki pa je ostala enaka do podelitve priznanj na Irskem:

- zavezanost projektu Entente Florale, skrb za njegovo promocijo;
- prisotnost župana v času obiska komisije, njegova povezanost s projektom, vodilna vloga pri ozelenitvi mesta;
- komunikacija z mediji, dobra obveščenost prebivalcev mesta;
- prisotnost tradicije – zeleni deli mesta se idealno stapljajo z urbanim delom, pozitivna povezanost;
- vzorna urejenost okolice mesta – na vrtovih se idealno stikajo zelenjavni in cvetlični elementi, skrb prebivalcev za svojo okolico;
- pozitivna povezanost Arboretuma z mestom – integrativni del mesta, strokovnjaki, ki skrbijo za pravilno oskrbo rož, cvetličnih nasadov;
- komunikacija oblasti s prebivalstvom, vključenost vseh plasti prebivalstva v dejavnost mesta (umetniki, otroci, ...), prijaznost ljudi;
- skrb za ekologijo: čista pitna voda, čist zrak, skrb za bogato dediščino dreves;
- mesto, v katerem se človek lahko ustavi in odpočije.

Ob teh ugotovitvah smo se člani "kamniške komisije" oddahnili, še posebej pa v trenutku, ko je predsednik evropske komisije Luke Griffin podelil tri zlate medalje: Martini Koncilia, Andreji Eržen in županu Antonu Tonetu Smolnikarju za zavezanost projektu, dobro organizacijo, pripravo brošure in vse druge aktivnosti pri tem tekmovanju.

"Žirija s ponosom podeljuje Kamniku zlato medaljo, predvsem zaradi njegovih prizadevanj za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, vključevanja vseh plasti prebivalstva v njegovo življenje ter skrbi za okolje," je bilo rečeno ob podelitvi zlate medalje 15. septembra v mestu Ennis ob zahodni obali Irske. Ob tem je treba posebej poudariti, da smo ta rezultat dosegli v konkurenci z znanimi evropskimi mesti: Tulin (Avstrija), Gent (Belgija), Limoges (Francija), Luckau (Nemčija), Sunderland (Velika Britanija), Győr (Madžarska), Killarney (Irska), Sittard (Nizozemska). Spodnja Idrija je med manjšimi kraji prejela srebrno medaljo.

Zavzeto delo celotne "županove" komisije je torej rodilo dober rezultat, zato je prav, da tudi sami spregovorijo o svojih vtisih in predlogih, da bo Kamnik še lepši, tudi ko ne bo tekmovanj.

Mihaela Veternik,
Oddelek za okolje in prostor Občine Kamnik:

"Od projekta sem pričakovala, da bo naše že sicer lepo in zanimivo mesto polepšano z nekaterimi detajli, na katere smo doslej res morda preveč pozabljali. Ko smo se člani komisije za izvedbo projekta nekajkrat sprehajali po mestu, smo opazili pomanjkljivosti, ki jih sicer, ko dnevno hitimo mimo, kar ne opazimo. Opravljenih je bilo veliko manjših del, ki pa so zelo pripomogla k boljši urejenosti mesta. Da bo evropski komisiji naše mesto všeč, sem bila ves čas prepričana, visoka ocena, ki so nam jo dali, je razveseljujoča, pa tudi zelo obvezujoča.

Kamničani smo lansko poletje 'živeli' s tem projektom. Takoj, ko se je v mestu začelo intenzivno urejanje, se je novica o sodelovanju na evropskem tekmovanju Entente Florale razširila med občani. Mislim, da skorajda ni bilo Kamničana, ki za to ne bi bil vedel. Nekateri so tudi sami pripomogli k lepši podobi mesta, drugi so le opazovali. Pri tem naj poudarim, da so določeni predeli mesta že več let zelo lepo urejeni, eden od teh je gotovo območje krajevne skupnosti Zaprice, kjer tudi sama živim. Urejene zelenice pri stanovanjskih blokih, urejeni vrtovi pri individualnih hišah, cvetoči nasadi, rože na oknih ..., to nam polepša življenje in bivanje v mestu, včasih še bolj zato, ker je to plod našega dela. Mislim, da bo projekt tudi v prihodnje uspešen, če bo vsak občan poskrbel za urejenost svojega bivališča, lastniki oz. najemniki poslovnih prostorov za urejenost poslovnih objektov, šole za svojo okolico itd. Vzpodbuda s strani občine bo vsekakor potrebna, pa naj bo to neke vrste finančna pomoč (npr. vsakoletno brezplačno razdeljevanje okenskih rož) ali pa ocenjevanje in nagrajevanje najlepše urejene hiše, ulice, šole, izložbe ...

Mesto, ki ima bogato zgodovino in je umeščeno v lepo naravno okolje, je za turiste zanimivo. Če pa je tudi urejeno, čisto, polno cvetja in zelenja, naredi na vsakogar prijeten in nepozaben vtis. V tako mesto se turisti radi vračajo. Seveda pa so pomembne tudi dobre gostinske usluge in prenočišča."

Andreja Eržen,
Zveza kulturnih organizacij Kamnik:

"Dosežena zlata medalja za nas vse, ki smo imeli čast sodelovati pri pripravi projekta, kot tudi za samo mesto zagotovo pomeni pomenljiv rezultat. Kljub začetni skepsi o možnostih Kamnika za uspeh so dejavnosti v času priprav mesta na prihod komisije pokazale, da s skupnimi močni zmoremo marsikaj.

Menim, da je bil Entente Florale v preteklem letu zagotovo eden izmed najbolj odmevnih projektov v Kamniku. Ne samo zaradi rezultata, ki smo ga dosegli, marveč tudi zaradi vključenosti samih prebivalcev. In obratno: v rezultatu so se udejanila prizadevanja nas vseh. Vsi skupaj smo spoznali, da s svojim delom lahko vplivamo na podobo našega mesta.

Prvi koraki so vedno najtežji. In te smo na srečo uspešno opravili v preteklem letu. Sedaj pa je na nas, da pot nadaljujemo. Dejstvo, da v letošnjem letu ne bomo sodelovali na katerem od tekmovanj v urejenosti mest, ni ovira za nadaljevanje začetih dejavnosti. Da smo v naših meščanih zbudili zavest o pripadnosti mestu, skrb za njegovo urejenost in obenem tudi kanček tekmovalnosti, je bilo potrjeno tudi s številčnim sodelovanjem cvetličarjev na razstavi o sodelovanju Kamnika na tekmovanju Entente Florale.

Tekmovanje za boljšo urejenost mesta in okolice predstavlja predvsem osnovo, spodbudo za nadaljnje delo. Obenem pa urejeno mesto daje možnosti za boljši turistični in kulturni razvoj. V zavesti nam je, da so v sami infrastrukturi mesta še mnoge vrzeli. Vendar že pot k zapolnitvi le-teh predstavlja možnosti za boljši razvoj mesta na področju turizma.

Kot sem že omenila, so bili začetni dvomi o potrebi, da Kamnik sodeluje na takšnem tekmovanju, kar precejšnji. V preteklem letu pa smo uspeli prepričati mnoge nejeverne Kamničane, da tudi 'oblastnikom' ni vseeno za mesto, njegovo urejenost in zunanjo podobo. Nenazadnje je bila ena od pozitivnih točk, ki jih je poudarila komisija, tudi dejstvo, da je pri pripravah sodeloval tudi župan mesta."

Aleš Ocepek, Arboretum Volčji Potok:

"Medalja ni tako zelo pomembna, kot so po mojem mnenju pomembni doseženi cilji, ki sta si jih zastavila komisija in mesto Kamnik.

Predvsem me je prepričal o dobrem delu in prijetno presenetil odziv Kamničanov. Projekt bo še naprej uspešen, če se bo skrb za urejenost mesta nadaljevala. Kamničani so začutili, da tekmovanje in urejenost

Šutna v cvetju

vnašata v mesto toplino, ki je mestne ulice ne morejo dati.

Kamnik naj bi bil turistično mesto, vendar se mora v tem pogledu šele dokazati. Lepota sama na sebi ni pogoj za uspeh, pogoj zanj je nenehno delo in dokazovanje. Prepričan sem, da se bodo Kamničani tudi v naslednjem letu trudili in dokazovali, to pa bo prispevalo k razvoju turistične podobe kraja."

Janez Repanšek, Krajevna skupnost Center:

"Samo sodelovanje na natečaju je bilo velika spodbuda za nas člane komisije kot tudi za vse, ki so kakorkoli pripomogli k lepšemu videzu svojih hiš, vrtov, mestnih parkov, pokopališča, ulic ... Upam, da je tekmovanje samo začetek naših prizadevanj, saj bi tudi dobljeno priznanje takoj izgubilo ves sijaj, če bi dela ne nadaljevali. Za uspeh je zaslužnih veliko organizacij, ki so delno za plačilo delno za lastno promocijo ocvetličile mestne parkovne površine in zelenice. Ne smemo pa pozabiti, da bi bilo vse to brez sodelovanja občanov – zalivanja in pletja – izničeno. Naj omenim samo Pucljevo gospo, ki je vozila steklenice z vodo do korit z rožami, gospa Petkova je skrbela za rože na Samčevem prehodu, Marina Aparnikova pa je zalivala rože v koritih na Šutni. Prav tako so mnogi trgovci in gostinci lepo skrbeli za korita v svoji okolici. Vsak je vgradil svoj kamenček v mozaik, ki ga je komisija iz evropskih držav ocenila celo bolje, kot smo si mi v začetku upali pomisliti.

Kamničani smo pokazali, da imamo smisel in voljo za take in podobne akcije. Že včasih je turistično društvo, ki ga žal ni več, podeljevalo priznanja lastnikom hiš in vrtov za lepo urejenost. To bi morali nadaljevati in še pred pomladjo objaviti razpis v Kamniškem občanu. Samo tekmovanje ne pomeni veliko, če mi v sebi nimamo smisla za svoje okolje, bivanjski prostor, ki nas obdaja. Že v šolah bi bilo treba pričeti z okoljsko vzgojo. Šole naj bi z vrtnarskimi krožki, ki bi jim občina namenila nekaj sredstev, urejale svojo okolico, na oknih bi zacvetele cvetlice, za katere bi skrbeli učenci. Res je to dodatno delo za šolo, vendar si bodo naši otroci s tem privzgojili te vrednote."

Janez Petek, Komunalno podjetje Kamnik:

"Sodelovanje in zlata medalja sta več, kot smo pričakovali.

Imenuje naj se odbor za ureditev mesta, ki naj predlaga programe letnega urejanja in skrbi za izvedbo. V večji meri moramo pritegniti podjetja in ustanove, da sodelujejo skupaj s krajani za lepši izgled mesta. Nujno moramo pripraviti koncept ureditve mesta glede na hortikulturo in mestno opremo (klopi, kioski, cvetlična korita, oglasni panoji in table ...). V sklopu tega naj bi tudi uredili enotno oblikovanje avtobusnih postaj v mestu in občini."

Miran Jereb, Lokalna turistična organizacija Kamnik:

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

Podelitev nagrad v Ennisu – Irska: delegaciji Kamnika in Spodnje Idrije s člani komisije

"Zadovoljen sem, da nam je kljub kratkim rokom uspelo vključiti v projekt zadovoljivo število občanov mesta Kamnik, še večji uspeh pa je, da je projekt Entente Florale vzbudil pozornost ljudi, ki so pozitivno ocenili naša prizadevanja z željami, da bi bilo mesto stalno urejeno.

Iz izkušenj v letu 2001 vemo, da za uresničitev ciljev niso potrebna velika finančna sredstva, temveč nenehno opozarjanje in spodbujanje ljudi k razmišljanju, da so z 'vlaganjem' v urejenost svoje okolice pomembno prispevali k splošnemu vtisu urejenosti in videza kraja, v katerem prebivajo."

Martina Koncilia, Oddelek za gospodarske dejavnosti in finance Občine Kamnik:

"Če smo sprva želeli mesto in okolico dodatno urediti za prihod komisije, smo med samimi pripravami ugotovili, da so prizadevanja za izboljšanje kvalitete življenja v mestu pravzaprav namenjena nam samim in našim obiskovalcem. Množično vključevanje prebivalcev in tistih, ki v mestu opravljajo svojo poslovno dejavnost, je pokazatelj, da radi živimo v lepem in urejenem mestu, in hkrati potrditev, da za to pravzaprav potrebujemo veliko volje in sorazmerno malo finančnih sredstev. Potrebovali smo spodbudo in nekoga, ki je Kamničane uspel povezati v 'tim' ter pokazal skupni dolgoročni cilj, in ta skupna prizadevanja je ocenjevala komisija; uspeli smo jih prepričati, da ne 'tekmujemo' zanje, ampak za tiste, ki tu živimo in delamo. Zato menim, da smo svoja pričakovanja (dobro uvrstitev na mednarodnem tekmovanju) presegli. Zlata medalja pomeni potrditev pravilnosti skupnih prizadevanj in veliko spodbudo za nadaljnje delo.

Glede na to, da nam je tekmovalnost že bila spodbuda za urejanje okolja, predlagam, da tudi letos tekmujemo – seveda v nekoliko drugačni obliki. Obstoječi odbor, ki je skrbel za celostno podobo javnih površin in kulturnozgodovinskih spomenikov ter za izvedbo tekmovanja in promocijo, bi nekoliko razširili.

Mogoče bi bilo smiselno spodbuditi več vrst tekmovanj: od izbora najlepše urejenih hiš in blokov, trgovin, bencinskih servisov, gostinskih objektov, kmetij, tovarniških dvorišč, izložb, ulic ... do najbolj prizadevnih in prijaznih gostinskih delavcev, prodajalk, zaposlenih na poštah, bankah ... Pestrost tekmovanja spodbuja ustvarjalnost in pobude ljudi ter zanimanje medijev za tekmovanje.

Kamniške cvetličarje bi zaprosili za strokovno pomoč, sofinanciranje cvetja pa bi namenili tistim, ki bi bili na tekmovanju uspešni oz. bi vsaj sodelovali.

Vsekakor je potrebno v promocijska gradiva občine Kamnik vključiti oziroma v njih poudariti dosežek na mednarodnem tekmovanju Entente Florale. Programi ogleda Kamnika in okolice lahko vključujejo tudi naj-

lepše točke 'tekmovalne' poti. Samo tekmovanje oz. doseženi rezultat mora biti sestavni del turistične ponudbe in lahko prispeva k promociji mesta in okolice; *urejeno okolje je prvi pogoj vsake uspešne turistične dejavnosti.*"

Bojan Schlegl, arhitekt:

"Sodelovanje Kamnika in še posebej doseženo zlato priznanje opravičujeta smiselnost vključevanja našega mesta v tekmovanje Entente Florale, zlasti v promocijskem smislu. Potrebno je, da se ta aktivnost nadaljuje preko TIC-a in v sodelovanju z novim strokovnim odborom za prenovo starega mestnega jedra.

Nadaljnje prizadevanje Kamnika za boljšo urejenost mesta in okolice je izredno pomembno tako za turistični razvoj mesta kot tudi za ohranitev arhitekturnih vrednot našega starega mesta. Želja, večinoma pa tudi nujnost zgodovinskih mest Slovenije, je, da združeni, povezani, postanemo močnejši in da skupaj storimo več za naša mesta. Ohraniti želimo zapis preteklosti, a vseeno dati vzpodbudo razvoju novemu in vgraditi ekonomsko kategorijo v življenje mest."

Evropska komisija je namenila posebno pozornost medijski pokritosti tekmovanja. Nacionalna televizija, TV Impulz, Delo, Dnevnik, Kamniško-domžalsko novice in še posebej Kamniški občan so dodatno prispevali k promociji tega projekta in lahko rečemo tudi k dodatnim točkam, ki so prinesle zlato medaljo.

Dolgoletni sodelavec in urednik Kamniškega občana **Franc Svetelj** je takole strnil svoja razmišljanja:

"Prav gotovo je visoko priznanje dokaz, da se da tudi v Kamniku z združenimi močmi marsikaj premakniti na področju urejanja okolja, predvsem pa pomeni spodbudo, da bi se s tako zagnanostjo lotevali tudi urejanja odprtih vprašanj na ostalih področjih življenja v naši občini.

Po mojem mnenju so se Kamničani, zlasti v mestnem jedru, dobro odzvali na pobudo občine v tej akciji. Za nadaljnje animiranje občanov v smislu urejanja okolja in olepševanja naših naselij bi kazalo razmisliti o ponovni oživitvi turističnega društva v Kamniku, ki je v preteklosti s svojo skoraj stoletno tradicijo večkrat dokazalo, da je bilo sposobno z majhnimi sredstvi uspešno pritegniti krajane k sodelovanju v takih akcijah.

Vsekakor je imelo sodelovanje v taki akciji, kot je Entente Florale, velik pomen za promocijo Kamnika kot turističnega mesta. Vendar pa se ob tem ponovno odpira vprašanje, kaj smo storili za povečanje prenočitvenih zmogljivosti v mestu (gradnja hotela itd.) in boljšo gostinsko ponudbo (npr. zaprta restavracija Kenda – Planinka in hotel Malograjski dvor itd."

Arhitekt Anton Schlaus iz Slovenskih Konjic je član evropske ocenjevalne komisije Entente Florale od začetka vključenosti Slovenije v to tekmovanje. V domovini ni smel podeljevati točk, zagotovo pa je s predstavitvijo Slovenije in Kamnika dodatno prepričal člane komisije pri dokončni odločitvi. Rekel je, da so bile njihove ugotovitve po obisku Kamnika zelo enotne in pozitivne, predvsem pa polne pohval.

"Na začetku je bilo ugotovljeno, da so bili prvič dosedaj, odkar Slovenija sodeluje v tem tekmovanju, dosledno spoštovani vsi vnaprej določeni kriteriji in le-ti tudi v celoti kvalitetno izpolnjeni. Potrebno je poudariti nekatera dejstva, ki jih je bilo zaznati v diskusijah med člani ocenjevalne komisije v času obiska v Kamniku in potem.

Navdušujoče je dejstvo 'položenosti' urbane enote (celotnega mesta Kamnik) v kvalitetno ohranjeno in raznoliko naravno krajino, in sicer od gorskega tipa na severni strani do nižinskega tipa z južne strani. Opisano dejstvo je mogoče vizualno zaznati iz skoraj vseh pomembnih točk urbane enote (ulic, trgov ...). Pri nadaljnjem urejanju mesta je torej opisano dejstvo potrebno v celoti varovati (spoštovati) in ga tam, kjer je mogoče, nadgraditi (priporočilo: elemente posameznega tipa naravne krajine še bolj 'potegniti' v urbano enoto).

Kvalitetno kulturno dediščino kraja (ulični nizi, različni objekti, ...) je potrebno varovati kot identiteto. Začetne kvalitetne prostorske rešitve lahko s posodobitvami predstavljajo piedestal za razmišljanje pri revitalizaciji obstoječih delov naselja in pri kreiranju novih, tako internih kot eksternih ambientov. Tipologija oblikovanja uličnih ambientov in njihovih volumnov naj bi bila rdeča nit pri vseh nadaljnjih posegih v naselje.

Posebna diskusija je bila namenjena navidezni dvodelnosti naselja, ki z vzpetino sredi naselja daje pravo bogastvo urbani enoti, saj je nekoliko zvišan sedlasti prehod ena najpomembnejših točk. S te pozicije se opazovalcu kot na dlani odpira prvi prikaz zasnove naselja (pogled naprej in nazaj po zvijajoči se ulici, ki predstavlja nekakšno vzdolžno os naselja, potekajočo vzporedno z vodnim tokom). Točka na sedlu pa je tudi izhodišče (levo in desno) za dosego še višje ležečih mestnih dominant (grad, pokopališče s cerkvijo), od koder pa se pokažejo vse kvalitete oblikovanja širšega področja naselja skozi obdobja. Z opisanih so vidne ostale dominante naselja v neposredni bližini. Posebno kvaliteto tako predstavlja sprehod skozi opisane dominantne točke, s katerih z lahkoto enostavno spoznaš naselje, 'vsajeno' v raznoliko kulturno krajino. To kvaliteto so poudarili tudi člani komisije.

Sestavni del pregleda je bil tudi ogled naselja zasebnih stanovanjskih hiš, kjer je komisija opazila zelo kvalitetno ureditev okolice objektov (navedeno že postaja kar nekakšen standard za našo deželo). Mnenje komisije je, da morajo biti kvalitetne ureditve zgled pri urejanju zasebnih stanovanjskih gradenj. Treba jih je promovirati tako lokalno ali celo širše (kvalitetne ureditve naj bi bile obeležene z znakom kvalitete ...). Dobri zgledi naj bi krajane spodbujali k posnemanju.

Bližino Arboretuma je potrebno še bolj izkoristiti in razmišljati o 'najkrajši povezavi' (atraktivnejši) med ur-

Komisija je bila pozorna tudi na najmanjše podrobnosti.

bano enoto in Arboretumom (manjša zasaditev pri izvozu z glavne prometnice Ljubljana–Celje, obogatitev zasaditve vzdolž pohodno-povozne prometnice v smeri Arboretuma in naprej proti Domžalam ...). Opisano bi bilo tudi v prid nastajajočemu centru za igranje golfa. Arboretum pa naj bi bil še bolj vpleten v mesto z občasnimi specializiranimi prireditvami, urejanjem središča mesta in njegove okolice, izobraževanjem.

Čim prej je treba zagotoviti prepotrebne namestitvene možnosti, saj bo le na ta način mogoče kakovost bivanja v Kamniku tudi v celoti uživati in tržiti."

Predsednik komisije **Luke Griffin**, ki prihaja iz Irske, je Slovenijo obiskal že večkrat, tudi zasebno. Z veseljem se je oglasil v Kamniku. Pravi, da se je na svojih popotovanjih, ko so mu cilj predstavljala "bolj slavna" slovenska mesta – Ljubljana, Bled, Kranjska Gora – že nekajkrat peljal mimo Kamnika, a se žal ni ustavil. To je bila njegova velika napaka, pravi, in to je potrdil tudi obisk v lanskem poletju.

"Kamnik je majhno mesto, ki živi v sožitju z naravo in čudovito cvetlično okrašenostjo; predvsem v poletnem času, ko se v svoji lepoti razvijejo cvetlični nasadi in grmovnice. Mir in tišina, ki ju človek občuti na vrtu frančiškanskega samostana, sta dovolj velika nagrada za tvoj obisk, pri katerem pa zagotovo ne smemo pozabiti na ogled zakladov samostanske knjižnice.

Sprehod mimo glavnega trga je prava osvežitev. Ulice mesta so enostavne, a obenem zanimive, saj vodijo do številnih zanimivosti mesta. Nekatere od teh so zagotovo privlačne kamniške kavarne, skrite v senco zrelih dreves. Brez dvoma je velika skrb za naravo,

rastline, drevesa in grmičevje pogojevana tudi s prisotnostjo imenitnega botaničnega vrta v bližini Kamnika. Tudi obiska le-tega gost ne sme izpustiti."

Pravi, da se bo zagotovo še vrnil, saj sta z ženo priznana zagovornika Slovenije, čeprav to dejstvo ni vplivalo na ocenjevanje Kamnika. Nikoli jima ni težko najti izgovora, da se ponovno vrneta. Izgovor, ki ga bo izkoristil poleti, bo zagotovo Kamnik in devet novih igralnih polj, ki so nastala v atraktivnem igrišču za golf.

Vse misli in dejanja, izražena v zlati medalji, so dokaz, da Kamničani znamo strniti vrste, zbuditi zavest, da bomo s skupnim delom živeli v urejenem mestu in takšnega predstavili tudi vsem, ki prihajajo k nam. Zlata medalja pomeni tudi možnosti za večjo turistično promocijo Kamnika z okolico. Tekmovanje Entente Florale je le vzpodbuda za naš kraj in želja, da prizadevanje za kakovostnejše življenje postane gibanje vseh nas.

Samo nekaj misli, kako to doseči:

Martina Koncilia:

"Pripraviti različna tekmovanja, ki bi vključevala tudi trajnostni okoljevarstveni razvoj, in tako vključiti vse prebivalce, javne zavode, podjetja, še posebej mlade."

Bojan Schlegl:

"V prizadevanja za boljšo kakovost bivanja in počutja v našem mestu bi bilo potrebno aktivno vključiti občane oz. tiste meščane, ki želijo sodelovati pri prenovi in celoviti urejenosti našega mesta.

Predlagam, da se v Kamniškem občanu ali v Kamniško-dom alskih novicah odpre polemična rubrika s tematiko, ki bi zajemala urejanje mesta kot celote. Poleg krajanov naj bi v tem delu sodelovali turistični delavci (profesionalci), arhitekti – urbanisti in krajinarji. Arhitekti, ki živijo in delujejo v našem mestu, bi morali biti bolj odprti do občanov. V mislih imam občasne okrogle mize, pa tudi delavnice (Kamnik na to pozablja), kjer bi se lahko temeljito pogovorili o nadaljnjem razvoju in urejanju mestnega prostora in njegove okolice."

Franc Svetelj:

"Nadaljnjega razvoja turistične ponudbe v Kamniku ni mogoče snovati samo na profesionalnih institucijah, brez sodelovanja ljudi v različnih društvih, od turističnih, kulturnih, športnih in drugih. Zato bi bilo treba vse te dejavnike programsko povezati z namenom povečevanja vsestranske kakovosti življenja na našem območju."

Janez Repanšek:

"Smiselno bi bilo, da bi z razpisom oddali urejanje gredic, delov parkov, korit cvetličarjem in vrtnarjem. Ob takih nasadih bi postavili napise, kdo si je to zamislil, posadil in primerno vzdrževal. Mi kot člani te komisije pa bi samo bdeli nad tem delom, po potrebi kaj svetovali ali morda opozorili na kakšno pomanjkljivost. Upam si trditi, da bi naši cvetličarji tekmovali med seboj. Nam pa bi bil prihranjen marsikateri tolar, ki bi ga porabili tam, kjer bi bilo to še potrebno. Če bomo tudi v bodoče delali po začrtanih smernicah, bo to v veselje krajanov in čedalje večjemu številu turistov, saj je Kamnik dobesedno vraščen v zelene površine, ki ga obdajajo, s tem pa mu daje neokrnjena narava vse možnosti za kakovosten napredek."

Aleš Ocepek:

"Gibanju za boljšo kakovost v mestu se bodo Kamničani sami pridružili, če bodo ves čas čutili, da se v mestu nekaj dogaja. Komisiji, ki ocenjuje mesta, bi predlagal, da bi si vzela več časa za prebivalce mesta. Predvsem naj bi jim izrekla podporo pri delu in jih vzpodbudila k še boljšemu urejanju kraja."

Mihaela Veternik:

"Menim, da bi bilo v sklopu prizadevanj za boljšo kakovost življenja v našem mestu nujno treba izboljšati ravnanje z odpadki, pri tem mislim predvsem na ureditev ličnih in funkcionalnih ekoloških otokov. Tudi občani opozarjajo na to pomanjkljivost."

Andreja Eržen:

"Če bomo tudi v prihodnje uspeli v gibanje za boljšo kakovost mesta vključiti inštitucije in posameznike, ki so sodelovali v preteklosti, nadaljevanje gibanja ne bo vprašljivo. Projekt je uspel združiti številne pozitivne moči Kamnika, zato iskreno upam, da bomo začrtano pot nadaljevali tudi v prihodnje."

Hvala vsem, ki ste prispevali svoj cvet v zlati evropski šopek – Entente Florale.

Ivo Kordaš, Šopek

Igor Podbrežnik, univ. dipl. inž.
Novi trg 31
1240 Kamnik

Od civilnih družbenih gibanj do prihoda novih političnih strank v oblastne organe v kamniški občini

Članek, ki ga želim objaviti v Kamniškem zborniku, v katerem objavlja kamniška intelektualna elita, je v mojih mislih nastajal šest let. Vseskozi so me spremljale vzpodbudne besede Marjete Humar, ki želi, da o teh dogodkih spregovorijo ljudje, ki so bili udeleženi. Skozi njihovo pripoved bi lahko spoznali vse skrivnosti demokratičnega procesa v naši občini. Prednost pri tem sem dal Francetu Tomšiču. V 13. Kamniškem zborniku je razkril skrivnostno ozadje dogodkov na Kamniškem iz davnega leta 1986, ko še ni bilo sledu o demokratizaciji slovenske družbe, kaj šele, da bi se javno pogovarjali o osamosvojitvi Slovenije. France je podrobno popisal nastanek civilne družbe v Novem trgu leta 1986, ko smo se krajani organizirali zoper namero takratne občinske garniture, ki je želela s pomočjo nacionalizacije stavbnih zemljišč, tudi že pozidanih in kultiviranih, pridobiti zemljišča zase in svoje zaslužne funkcionarje. Pokojna Romana Grčar je leta 1986 zapisala v Kamniškem občanu: "... delavci bodo še naprej čakali na prepotrebna stanovanja v Kamniku, denar, ki je že zbran za te namene, pa bo iz dneva v dan manj vreden". Tedaj je to mejilo bolj na ironijo kot na ceneno demagogijo. Tistega leta delavci niso več mogli pridobivati cenenih kreditov za gradnjo, rasla pa je nova oblastna elita, ki je v gradnji stanovanjskih hiš videla svoj smisel in ideal. Kaj se je takrat zgodilo tako pomembnega, da s Francetom te dogodke postavljamo med temelje slovenskega demokratičnega preboja? Če odmislimo, da smo krajani preprečili nacionalizacijo, je pomembno predvsem to, da sta oblasti takrat ostali le demagogija v samoupravni latovščini in groba sila, s katero bi bili kos prebujeni množici krajanov z zelo jasno izraženimi cilji. Vsebina naših zahtev jih pravzaprav ni več zanimala, zanimalo jih je le vprašanje, kako nas vrniti nazaj v naročje Socialistične zveze delovnega ljudstva, kako zakriti svojo lastno nemoč, predvsem pa prikriti osebni interes po kvalitetnih stavbnih zemljiščih in ga zaviti v zamegljeno latovščino takratnega javnega izražanja. Predvsem pa jih je skrbelo, kako dogodke prikazati predpostavljenim v Ljubljani in pred javnostjo. Tudi mi, kreatorji teh dogodkov, se nismo vključili v proces brez lastnega interesa, želeli smo zaščititi našo lastnino, ki je bila večinoma pridobljena s trdim delom in odrekanjem naših prednikov. Zato ne smemo govoriti, da je bil proces demokratizacije naključen, vanj so nas prisilile takratne družbene razmere. Od našega državljanskega poguma in našega znanja pa je bilo odvisno, kako se bomo spopadli z oblastjo in kako bomo uspeli.

France Tomšič je v zaključku svoje razprave v Kamniškem zborniku zapisal: "Naloga zgodovinarjev je, da kasneje, ko se bodo politične strasti pomirile, raziščejo, v kolikšni meri je kamniška nacionalizacijska afera vplivala na premike v miselnosti slovenske partije in v kolikšni meri je pospešila proces demokratizacije v Sloveniji ..."

Francetove želje žal do sedaj še ni nihče izpolnil. Očitno preostaja nam, ki smo soustvarjali nadaljevanje nacionalizacijske afere v Kamniku do resnične demokratizacije in osamosvojitve Slovenije, da o tem pišemo sami, najbrž tudi nekoliko subjektivno, pod vtisom dogodkov, ki so se zgodili in so danes nepoučeni javnosti povsem samoumevni.

Francetov zaključek lahko razumemo tudi drugače. Želel je povedati, da demokratizacija ni bila naključje, še manj dogovor znotraj ZKS, ki naj bi se domnevno odločila kar sama izstopiti z udobne pozicije edinega vladarja takratne republike Slovenije. Tudi to je lahko razumeti, kar se želi prikazati slovenski javnosti, kot da je bila demokratizacija dogovor med partijo in nastalo opozicijo. Če bi bilo to res, bi danes živeli v resnični demokraciji in bi bil danes osamosvojitveni potencial v vrhu slovenskega političnega in gospodarskega establišmenta. V resnici ni tako: slovenska družba je po uspešni osamosvojitvi ponovno prešla pod oblast kadrov bivše partije in njenih naslednikov. Na pomembnih položajih med drugim srečamo tudi osebe iz nacionalizacijske afere in žal nikogar od akterjev takratne civilne družbe.

Ne nazadnje je Francetov zaključek boleč tudi za dediče slovenskega osamosvojitvenega prizadevanja. Namreč: postavili so tezo, da je osamosvojitev plod intelektualnega potenciala znotraj kroga slovenskih pisateljev. Mi pa želimo zagovarjati tezo, da je bila za

osamosvojitev in demokratizacijo potrebna širša fronta za to idejo zagretih ljudi. Na organiziranje civilne družbe v Novem trgu so idejno vplivali pisci iz takratnega kroga revije Mladina. Oni so o teh vprašanjih teoretsko razmišljali, mi smo to brali in vzeli njihove teze zelo zares in se civilno organizirali. Takšnih dogodkov je bilo v tem času v Sloveniji kar nekaj, saj je socialna kriza povzročila vrsto nenadzorovanih stavk in protestov. Pri vseh teh dogodkih je bilo potrebno samoorganiziranje udeležencev, v kar jih je pahnila nuja takratnega trenutka. Takratne družbenopolitične organizacije niso bile sposobne razumeti pomembnosti teh dogodkov in vsrkati teh pozitivnih nabojev družbenih sprememb, zato je bila nujna organiziranost mimo dovoljenih družbenih struktur. V vseh teh primerih se je potem največ razpravljalo in pisalo o neprimernosti takega organiziranja, ne pa o vzrokih, ki so privedli do nastanka organiziranega odpora proti trenutnim družbenim odklonom in socialni bedi. Vsa ta jedra civilnega organiziranja so se v začetku leta 1989 zbirala na ustanovnih zborih prvih političnih strank, kar je vzbudilo dovolj veliko reakcijsko energijo, da stranke kadrovsko niso ostale le v ozkem krogu ustanoviteljev. Potrebno je bilo ustanoviti podružnice strank v vseh takratnih občinah; potrebnih je bilo več tisoč ljudi. Tu trčimo na zanimive trditve, ki so se pojavile ob desetletnici teh dogodkov. Namreč, da se je ZKS razpustila in so šli njeni ljudje povsod, tudi v novonastale stranke. V tistih prvih dneh tega pojava nisem opazil, vsaj v Kamniku ne, saj smo se preveč poznali. Pobudniki nove politike smo bili preveč radikalni in marginalni, da bi se nam stari kadri sploh lahko priključili. Spomnim se leta 1992, ko se je Socialdemokratska stranka združevala z naslednico SZDL, s Socialistično stranko Slovenije. V tej stranki takrat ni bilo nikogar več, ki je v začetku leta 1990 karkoli pomenil v občinski politiki, samo še nekaj naivnih članov, tudi poslancev Lavrinca, Reboljeve in Jesenika, ki so to stranko predstavljali v občinski skupščini, ni bilo več med njimi. Njihovi voditelji so že v času priprav na prve volitve našli nove zaposlitve v gospodarstvu ali so postali podjetniki.

Po znanih dogodkih v Novem trgu smo se glavni akterji razšli, vsak s svojimi izkušnjami in s svojim odnosom do rezultatov našega spopada s premočno oblastjo. Z ženo Bredo sva s Francetom ohranila stike; jedro naših pogostih pogovorov so bile aktualne politične teme, ki jih je sprožala takratna Mladina. Posebno navdušeni smo bili ob razpravah v 57. številki Nove revije. Breda je Francetu pomagala, da je to revijo prebral med prvimi. Sledil je litostrojski štrajk, kjer se je France ponovno izpostavil in postal znan slovenski, evropski in svetovni javnosti kot prvi Slovenec, ki je javno predlagal ukinitev enopartijske vladavine ter ustanovitev stranke s socialdemokratsko provenienco. Po tem dogodku zanj ni bilo več vrnitve v lagodno malomeščansko življenje, midva z ženo pa sploh nisva imela razloga, da bi takšno življenje uživala. Oba sva uspešno zaključila študij, oba sva se sicer uspela zaposliti, v naraščajočem inflacijskem kaosu in socialni stiski sva nenadoma začutila prihodnost najine nastajajoče družine v idejah, ki smo jih skupaj s Francetom razvijali na naših skupnih večerih. Mene osebno so teorije T. Mastnaka, J. Janše, P. Gantarja in še ostalih iz kroga Mladine prevzele. Vseskozi sem čutil, da je to prihodnost neke nove Slovenije. Žal nisem poznal skoraj nikogar, ki bi se bil pripravljen skupaj žrtvovati in te svetle ideje udejanjati v lokalnem okolju. Ko sem se oziral okoli in iskal somišljenike, sem bil vedno razočaran. Ni jih bilo dovolj za prste moje roke, ki bi se takrat upali o tem javno pogovarjati, kaj šele povedati svoje mnenje. Duha demokratizacije takrat še ni bilo čutiti. Čisto tako tudi ni bilo, saj sem imel v krogu svojih sodelavcev na IEVT somišljenike: Branka Kosa, brata bolj znanih bratov Janka in Marka, dr. Gašperiča in pokojnega Alojza Viranta. Ti trije sodelavci so me podrobno seznanili z resnično naravo revolucije, saj so vsi trije izhajali s področja južno od Ljubljane, kjer je med drugo svetovno vojno divjala prava državljanska vojna. Njihove pripovedi so me impresionirale, začuda pa so bili njihovi pogledi na prihodnost zame zelo odbojni. Nekako sem čutil, da to ni moj svet, v sodelavcih sem čutil nemoč in prepričanje, da družbenih razmer ni moč spremeniti, da bo vsak poskus sprememb družbenih razmer maščevan v slogu pripovedi z Ižanskega. Še danes imam pred seboj žive slike krvnikov, ki še vedno baje blodijo po Ižanskem in iščejo svoj dušni mir. In te podobe mi je slikal doktor fizikalnih znanosti, ki je bil gostujoči profesor na več znanih univerzah. Vsi ti trije sodelavci so mi bili v naslednjih letih v veliko moralno oporo, niso me več obremenjevali s preteklostjo, ki sem jo sicer razumel, vendar nikoli ni bila del mojega miselnega sveta. Vedno so poskrbeli, da je bilo opravljeno delo, ki ga sam zaradi preobremenjenosti s političnim delom nisem mogel opraviti v pričakovanih rokih. Občutek sem imel, da s svojo energijo in hiperaktivnostjo uresničujem njihove nikoli izrečene upe.

V Kamniku sem spoznal Dušana Sitarja in Matevža Berganta. Srečali smo se v kulturnem društvu Pedenjmožic, ki je programsko sledilo takratni alternativni sceni. Naša razmišljanja so se ujela, ko smo na Malem gradu želeli predstaviti poezijo F. Balantiča. Idejni vodja tega kulturnega projekta je bil sicer Marko Trobevšek, ki se je za projekt navdušil, ker je po mojem prepričanju želel ustvariti nekaj provokativnega. Za pesnika pa se je zanimal tudi zaradi svojega študija književnosti. Seveda tega dogodka nismo uspeli prirediti, kot smo si zamislili. Nihče ga sicer ni prepovedal, izrečene so bile samo grožnje. Tudi Tonetu Ftičarju kot novemu tajniku ZKO, ki je pod vplivom teh groženj sam trgal že nalepljene plakate po Kamniku. Sodelavec dr. Gašperič je celo menil, da takšen dogodek ni uresničljiv in da bo zatrt s silo. Morda bi se to celo zgodilo, če bi vztrajali v naši nameri – ne vem! Morda bomo o tem brali, ko bo o tem pisal nekdo z druge strani. Vsekakor nam je bila v moralno podporo množica neznancev, ki se je ob napovedani uri, kljub odpovedi prireditve, zbrala na Malem gradu. To mi je dalo upanja, da moje misli niso utopične, da so tudi v Kamniku ljudje, ki razmišljajo s svojo glavo in imajo državljanski pogum. Še danes sem prepričan, da med obiskovalci Malega gradu ni bilo somišljenikov bele garde, kar so nam hoteli podtakniti v naslednjih dneh. Odpovedi prireditve so sledili sestanki z odgovornimi iz občinske kulturne politične elite. Vsi so nas prepri-

čevali, da je z našim recitalom vse v redu, vendar – ali ni škoda naše mlade energije in je ne bi raje usmerili v bolj produktivne vode. Katere vode naj bi to bile, nam ni znal povedati nihče, kar je v nas le krepilo mladostno uporništvo in nove ideje, kaj bi še pripravili šokantnega. Večina članov kulturnega društva je bilo mlajših in so vse dogodke razumeli kot uspeh svojih uporniških let, kulturni vrh pa tega ni tako razumel. Bili so pripravljeni na vse vrste kompromisov, samo da bi pustili F. Balantiča pri miru. Da je problem v revoluciji, v domobranstvu, se nam večini takrat še sanjalo ni. Še bolj smo bili presenečeni, da so nas o tem prepričevali ljudje, ki so bili le nekaj let starejši od nas in se s tem problemom ne bi smeli obremenjevati. Recital se je potem kljub vsemu zgodil, vendar v kavarni Veronika. Bil je resnično samo kulturni dogodek in nič več, čeprav je publika, ki sem jo spoznal v naslednih letih, pričakovala nekaj več. Še dodatna vzpodbuda, da je demokratični preobrat možen, smo razmišljali z Matevžem in Dušanom.

Leta 1988 se je v Sloveniji zvrstila vrsta dogodkov, najpomembnejši med njimi je bil vsekakor proces proti četverici. France je bil pri vseh teh dogodkih zraven in nama je o tem veliko pripovedoval. Iz njegovih pripovedi sem nekako čutil, da ga ne spustijo zraven, da ni dovolj eminenten, čeprav je bil pogumnejši in je videl dlje kot ostali. Kot da prihaja iz province in ni dovolj žlahtnega porekla. Ta misel se mi je v naslednjih letih pogosto potrdila. Midva z Bredo sva bila takrat srečna z najinim Lukom, tega leta se nama je rodila še Lucija. Ravno v tem času sem bil povabljen na slovesno podelitev Kidričeve nagrade za inovacije. Bil sem namreč prejemnik ene od teh nagrad. Podelitev je bila v sedanjem parlamentu, slavnostni govornik pa tovariš Popit. V svojem govoru nas je opozoril na razdiralno naravo slovenske družboslovne inteligence in izrazil pobožno željo, da smo vsaj mi, tehniki, še vedno na liniji sistema, ki ga je takrat predstavljal. Po končani podelitvi priznanj in denarnih čekov nas je čakalo prvo presenečenje: zmanjkalo je sendvičev v restavraciji. Pojedli so jih ostareli revolucionarji, ki so na podelitev priznanj prišli bolj zaradi bogate pogostitve. Drugo presenečenje me je čakalo v banki, kjer me je sprejel sam vodja in se mi globoko opravičil, da je račun za črpanje denarnih nagrad žal blokiran. Ko so me končno poklicali, naj pridem po denar, sem ženi kupil zlat medaljon, razliko pa je vzela inflacija. Tako se je zaključila tudi moja raziskovalna kariera, saj našega tehničnega znanja očitno ni nihče cenil. Kaj ni čudno, da je bila večina prvopristopnikov v Socialdemokratski stranki prav tehnikov in inženirjev?

Konec tega leta nas je obiskal France. Bilo je tik pred božičem. Bil je vznesen. Povedal je, da je iniciativni odbor naše bodoče stranke končno ustanovljen. Še posebej sem bil vesel, da je bil med člani tudi Gregor Tomc, bivši član Pankrtov, ki so bili takrat nosilci glasbene alternative. France je Bredo prosil za lektoriranje prvega statuta bodoče stranke. Z Bredo sva tudi podpisala pristopno izjavo in sploh sva bila izjemno navdušena nad dogodkom.

Sredi februarja je bil ustanovni kongres, ki ga je France idejno in organizacijsko odlično izpeljal. Na hodniku Cankarjevega doma smo se srečali Kamničani: Dušan Sitar, Matevž Bergant, pokojni Adolf Čebulj, Dušan Rutar, Franc Opravš, Alojz Mlinar in Dušan Končnik. Odločili smo se, da v Kamniku nemudoma organiziramo iniciativni odbor za ustanovitev podružnice stranke. Pardon, takrat smo se morali izogibati imenu stranka, imenovali smo jo zveza, čeprav vsebinsko in tudi organizacijsko nismo bili del SZDL. Šlo je bolj ali manj za to, da smo se gibali po robu takratne zakonitosti. Še isti mesec je Matevž Bergant pridobil soglasje občinskega vodstva ZSMS za uporabo njihove pisarne na Gregorčičevi ulici, kjer sedaj posluje uspešen advokat Kekec. Sledili so zelo pogosti sestanki, število udeležencev pa se ni bistveno povečalo. Vedno mi je bilo nekoliko nelagodno. Gospod Opravš je opisoval svojo preteklost in zatrjeval, da je z nami, ker nas samo podpira, ker smo mladi. Tudi gospod Čebulj je imel neke temne spomine iz preteklosti, enako gospod Mlinar. Najbolj prijetni so bili pogovori z Matevžem in Dušanom, bila sta optimista in polna pozitivne energije. Breda je zapisovala vsebino naših sestankov, vse še vedno hrani. Zelo kmalu po prvem srečanju smo se srečali s tovarišem Gregoričem, predsednikom občinskega vodstva SZDL; želeli smo opozoriti na našo prisotnost v političnem življenju občine. Gregorič je o našem obisku poročal tudi svojemu vodstvu, najbrž smo bili deležni pomilovanja in morda tudi zgražanja, tega ne morem vedeti, saj nismo imeli pravih stikov. Tako mislim še danes zaradi zapiskov z našega srečanja v temni pisarni predsednika SZDL s pogledom na dvorišče postaje ljudske milice. Srečali smo se tudi s tovarišem Isteničem, sekretarjem občinskega sindikalnega sveta. Želeli smo pridobiti soglasje, da se predstavimo na prvomajskem srečanju v Kamniški Bistrici. Žal so bile to le naše pobožne želje, tovariš je bil dovolj izkušen, da je znal pogovor preusmeriti v bolj neproblematične vode. V dveh mesecih smo uspeli organizirati ustanovni zbor občinskega odbora, ki je bil 20. maja 1989 v dvorani Veronika. Vse smo organizirali po takratnih predpisih. Kako smo uspeli najeti dvorano, se sedaj sicer ne spomnim, gotovo nam je pri tem pomagal Tone Ftičar. Spomnim pa se nekaj drugih obrobnih dogodkov, ki so kazali, da ni vse potekalo tako idealno. Z Bredo sva pisala vsak svoj referat za ustanovni zbor na klopi pred najino hišo, ki sva jo ravno pričela obnavljati. Pod hišo so ravno tedaj gradili cesto in na tej cesti, ki takrat še ni vodila nikamor, je ves dan stal policijski avto. Avto ni bil prazen. Prepričan sem, da je bilo potnikoma takrat dolgčas. Lahko bi naju obiskala, da bi ju seznanila, kaj piševa. Tudi za spremljanje našega zborovanja so poskrbeli, vendar smo se odločili za javno delovanje in smo vse te obrobne zadeve preprosto odmislili, kot tudi, da kdo od nas ni iskren in da dela po službeni dolžnosti.

Na ustanovnem zboru je nastopil tudi tovariš Fajfar, sekretar občinskega vodstva SZDL, in Janez Jeretina, predsednik občinske Kmečke zveze, ki so jo ustanovili konec leta 1988. Oba sta povedala nekaj fraz, ki bi jih lahko prebrali tudi v dnevnem časopisju. Pravo presenečenje so bili teoretski referati Dušana Sitarja, Ma-

tevža Berganta, Brede, Andreje Vukmir in tudi moj. Breda je poskrbela, da je bila izčrpna vsebina teh referatov objavljena v Kamniškem občanu. Tudi tako še danes lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da je bilo to svetlo obdobje kamniške opozicije, ki je imela čas in energijo posvetiti se intelektualni ravni zgodovinskega trenutka; ni se nam bilo potrebno izčrpavati z organizacijskimi aktivnostmi, ki jemljejo polet inovativni politični misli. Še danes se podpišem pod vse, kar smo tisti dan predstavili mali množici navdušencev. Po končanih referatih smo izvolili predsedstvo občinskega odbora. Med njimi je bil tudi slikar Polde Mihelič, ki pa se je naslednji dan žal že premislil. Škoda, toda čas je bil tak. V naslednjih dneh smo morali izvoliti predsednika občinskega odbora. To je bila težja naloga kot pisanje referatov. Prepričali so me, da moram vodenje odbora prevzeti kar sam. Dolgo sem premišljeval o svoji sposobnosti, spoznal sem, da je prihodnost naše politične opcije tudi moja žrtev, ki sem jo poklonil skupnosti. Kaj me je odganjalo od misli, da prevzamem vodenje? Ni me bilo strah zase in za družino, predvsem me je bilo strah, da nisem vzgojen za vodjo, da moj socialni položaj in družinsko ozadje ne dopuščata, da postanem javna oseba. Zavedal sem se, da so nekateri že od mladih nog vzgajani za vodilne funkcije, mi pa se pojavljamo kot nebodigatreba vsiljivci. S tem razmišljanjem sem se v naslednjih letih srečal še večkrat; vedno sem ugotovil, da ne sodim ne med rdečo buržoazijo in ne med purgarje. Temu sem vedno rekel neka tretja pot, zame pa je bil vstop v javno življenje odločitev, ki mi je zaznamovala bodoče življenje in kasneje tudi močno vplivala na življenje moje družine. Če ne drugega, sem bil pogosto cele večere odsoten, v začetnem obdobju pogosto kar oba z Bredo. Bila sva zelo vesela, da nama je njena mama tako veliko pomagala. Opozicijsko politiko smo delali po končanih službenih obveznostih, kot da bi bil to naš hobi. Zelo čuden hobi. Tudi po prehodu v predstavniške organe občine se ni nič od tega spremenilo, le da je bilo sestankov še več: predsedstvo skupščine občine, skupščina občine, poslanska skupina Demosa, predsedstvo Demosa, predsedstvo občinskega odbora SDS.

Kmalu po ustanovitvi občinskega odbora smo spoznali, da pravzaprav nimamo kaj početi na občinskem nivoju. Vsi meseci do konca leta so potekali v znamenju političnih razprav pod Smoletovim dežnikom. Leto se je zaključilo s sprejemom volilne zakonodaje in zakona o političnih strankah, kar je bila osnova za prve demokratične volitve. O tem lahko beremo v časopisih, vendar se je v tem času zgodilo še marsikaj, kar ni bilo nikoli pojasnjeno. Meni osebno še vedno niso jasni razlogi za zamenjavo Franceta na mestu predsednika stranke. Že res, da ga je nadomestil Jože Pučnik, vendar imajo razlogi pri tej zamenjavi vrsto zakulisij. Predvsem še danes ni pojasnjeno, kdo je premikal nitke glavnih akterjev pri tej zamenjavi, ki so jo kreirali kar nekaj mesecev. V tistem času sem se v glavnem ukvarjal z obnovo družinske hiše, France pa se je pogosto utrujen in razočaran vračal iz Ljubljane. Na gradbišču naše hiše mi je pripovedoval o ljudeh, ki jih nisem poznal. Iz opisa njihovih ravnanj pa sem lahko spoznal, da mu ne želijo nič dobrega, da ga želijo odstraniti, ker za nekoga ni vodljiv. Večkrat sem pričakoval, da bo France povedal kaj bolj določnega, pa ni, morda bo nekoč vse to prelil v besedilo, ki bo na voljo vsem, ki jih to zanima. France se je konec tega leta poslovil od vodenja stranke. Na seji sem bil tudi prisoten. Dogajalo se je tisto, kar najbolj znajo ravno komunisti. Najprej že vnaprej pripravljen scenarij, potem finale z odstopom ter takoj za tem do potankosti dodelan nastop novega predsednika. Že videno! Glavno vlogo prevrata sta odigrala gospoda Terčelj in Tit Turenšek. Terčelj je že umrl, zato o njegovi vlogi vse dobro, kariero Turnška pa poznamo, saj se je v suhih letih SDS preselil v Ljudsko stranko, se z njeno pomočjo zavihtel na ministrski stolček, od tam pa prešel celo na visoko funkcijo v diplomaciji. In potem smo v prostorih hotela Union lahko opazovali tudi že znano sliko: v skrivnih kotičkih so segali v roko bivšemu predsedniku, češ, saj veš, mi smo vedno zate, vendar ...Tisti večer se je rodil Demos, morda je bila zamenjava Franceta z Jožetom pogoj, da je sploh prišlo do oblikovanja demokratične opozicije. Čez en mesec so Franceta spet potrebovali, bil je človek, ki je užival zaupanje vseh tistih brezimnih udeležencev spontanih štrajkov in protestov, vseh, ki so tvorili reakcijsko jedro opozicije. V politično življenje ga je ponovno povabil Jože Pučnik, ki ga je obiskal na njegovem domu. France je kandidiral in bil izvoljen v družbenopolitični zbor prve demokratično izvoljene skupščine. Tik pred volitvami je ustanovil sindikat Neodvisnost, ki mu je v naslednjih letih pomenil središče njegovega političnega delovanja. S sindikatom je želel vzpostaviti sindikalni pluralizem in industrijsko demokracijo, predvsem pa onemogočiti monopol preoblikovanega socialističnega sindikata. Ni mu bilo posuto z rožicami, celo v lastni stranki niso razumeli njegove ideje neodvisnosti sindikalnega gibanja in partnerstva s političnimi skupinami, ki gradijo svojo politiko na predstavništvu sloja delojemalcev.

Konec decembra 1989 sem se srečal s Tonetom Hočevarjem, predsednikom tuhinjske podružnice Kmečke zveze. Dogovorila sva se za srečanje njegovega vodstva z našim. Žal sem zaradi službenih obveznosti na sestanek pozabil in tako zasejal seme dvoma. Še dolgo potem sem se trudil, da sem pridobil Tonetovo zaupanje. Presenetila me je njegova osebnost, takih kmetov, ambicioznih in razgledanih, do tedaj nisem poznal. Prava škoda, da je pred šestimi leti za las zgrešil državni parlament, to bi mu iskreno privoščil.

Prve dni 1990 se je sestalo vodstvo občinskega odbora naše stranke. Ker na Gregorčičevi ni bilo več elektrike, smo se usedli v restavraciji Planinka. Ta je v naslednjih letih postala naše zbirališče. Sicer nam je bil ambient v kavarni bolj všeč, vendar smo se tam počutili preveč opazovani. Sploh smo bili tiste čase zelo nadzorovani, vsaj takšen občutek smo imeli. Še danes ne razumem, kaj se je dogajalo z mojo staro lado. Vedno, kadar sem se vrnil s sestanka, je bila odklenjena. Zveni paranoično? Toda postal sem pozoren, zato sem najmanj dvakrat preveril, če sem zaklenil, kljub temu sem jo vedno našel odklenjeno.

Na sestanek je poleg Franceta prišel tudi Tone Tomažič z Vira. Bil je član državnega vodstva SDZ. Na ustanovnem zboru v Ljubljani je v volilnem postopku predlagal kar samega sebe in bil izvoljen. Kakšna ambicioznost!

Na volitvah je bil nosilec liste Slovenske demokratske zveze v našem volilnem okraju in se tako prebil v družbenopolitični zbor slovenske skupščine, kjer je prevzel vodenje zakonodajnega odbora. Na naslednjih volitvah se ni uspel uvrstiti v parlament, kandidiral je za Narodnodemokratsko stranko, ki je nastala ob razpadu SDZ.

Sestanka so se udeležili tudi novi člani stranke: Anton Vidmar, Janez Prešern, pokojni Ivan Kotnik in Jože Petek. Dušana Sitarja ni bilo več z nami, zaposlil se je v Avstriji, kjer je začel uspešno podjetniško kariero. Odločili smo se, da v naslednjih tednih pomagamo ustanoviti občinske odbore preostalih strank Demosa, kar bo osnova za ustanovitev Demosa na Kamniškem. Izdelali smo tudi načrt, kako pritegniti Zelene, katerih iniciativni odbor je tudi gostoval pri ZSMS, s Hočevarjem pa smo bili že dogovorjeni, da se tuhinjska podružnica Kmečke zveze vključi v skupno delo. Seznanjeni smo bili, da se Franc Miklavčič dogovarja z Romanom Renerjem o ustanovitvi kamniške podružnice SKD, datum ustanovnega zbora Zelenih Kamnika pa je bil tudi že znan. Pred nami je bilo veliko delo, sam pri sebi sem se odločil, da storim prav vse, da se pod zastavo kamniškega Demosa zbere vseh pet strank, kljub temu da na državni ravni Kmečka zveza in Zeleni še niso sprejeli dokončne odločitve o skupnem nastopu na volitvah. Takrat se je še govorilo o formuli tri plus dva, kar bi pomenilo, da bi obe stranki ostali izven koalicije Demos. Z modro politiko vodstev vseh petih strank so uspeli oblikovati enotno koalicijo, kar je omogočilo uspeh na volitvah in osamosvojitev Slovenije.

S Tonetom Vidmarjem sva se odločila, da v naslednjih dneh obiščeva tovariša Lavrinca, predsednika skupščine občine Kamnik, in tovariša Gedriha, predsednika izvršnega sveta. Sestavili smo protestno pismo skupščini občine Kamnik, ker smo menili, da so bili pravkar sprejeti odloki o volilnih enotah in številu članov skupščinskih zborov neustrezni, še bolj pa nas je motila sestava občinske volilne komisije, v kateri ni bilo mesta za predstavnike nastajajoče opozicije. Vsi akti so bili sprejeti tik pred novim letom in so bili dobro premišljeni.

Tone Vidmar je izkoristil mladostno poznanstvo s tovarišem Lavrincem, bil naju je pripravljen sprejeti že naslednji dan po našem sestanku. Ko sva prišla na občino, takrat sem sploh prvič stopil v pisarno predsednika skupščine občine, naju je čakalo presenečenje. Na predsednikovi mizi je sedela sedaj že pokojna novinarka Kamniškega občana, bilo je očitno, da je tovariš Lavrinc vse skupaj skrbno načrtoval za lastno medijsko pozornost. Od vsebine pogovora se pravzaprav ne spomnim nič drugega kot to, da sva bila s Tonetom podrobno podučena o poslovniku skupščine ter da ga ne moremo metati z oblasti, hkrati pa od njega pričakovati denar za volilno kampanjo ter celo prostore za naše delovanje. Sicer pa smo v naslednjem Kamniškem občanu lahko prebrali robato zgodbo o najinem obisku, zgodbo o najinem obisku pa so lahko poslušali tudi delegati skupščine, ki pa so kasneje kljub vsemu spremenili sestavo volilne komisije. Imam občutek, da je Lavrinc gradil svojo politično platformo na kritiki pripadnikov Demosa. Pri tem je bil izredno ciničen, le Matevž Bergant mu je bil s svojimi javnimi odgovori enakopraven, čeprav mu v nesramnosti ni bil kos. Sploh pa sta bila Kamniški občan in novinarka Romana njegovi trobili vse do občinskih volitev, ko je v svojem pisanju ugotovil, da je odgovorna urednica Jana Taškar očitno tudi prestopila v Demos. Sicer pa ni čudno, da v tistih dneh Kamniški občan ni bil časopis vseh občanov. SZDL se je ustanoviteljstvu odpovedala, glasilo je padlo na občinski proračun. Pravzaprav uslužbenkam nismo mogli zameriti odnosa do nastajajoče opozicije, kruh jim je rezala takratna oblast, ki jim je narekovala tudi smer pisanja. Novinarka Romana se je pri tem zelo izkazala!

Ljubljanski dnevnik in Delo sta bila v tistih časih bolj odprta za opozicijo. Delov novinar Petkovšek je bil vedno na voljo, čeprav smo takoj opazili, da ga zanimajo predvsem senzacije. Te smo znali vedno znova producirati, saj so nam nerodne poteze odhajajoče oblasti teme kar same ponujale. Da gre ves občinski vrh tik pred volitvami na študijsko potovanje v Španijo, smo zvedeli prav od Petkovška, on pa je od nas prejel nekaj začinjenih izjav, ki jih je takoj objavil v svojem časopisu.

Tovariš Gedrih, ki sva ga s Tonetom tudi obiskala, je pripravil povsem korekten sestanek. Niti z mimiko svojega obraza ni pokazal svojega mnenja, izvršnemu svetu je predlagal dodelitev 5000 mark sredstev iz rezervnega proračunskega sklada za našo volilno kampanjo. Morda je to storil, ker je bil z eno nogo že v bančni službi in preprosto ni imel političnih ambicij. Vsekakor je bila njegova poteza za nas odrešilna, saj smo s tem denarjem izvedli vse predvolilne aktivnosti.

Morda bralce moti, da uporabljam besedo tovariš. Takrat je ta beseda nadomeščala besedo gospod. Ker je v moji naravi, da želim sogovornike provocirati, so se dogajali zanimivi dialogi. Takrat sem bil v telefonskih stikih z večino pomembnih oseb iz kamniškega javnega življenja. Vsem sem predstavil naše opozicijsko gibanje, naše cilje in naša pričakovanja. Vse sem dosledno nazival z besedo gospod. Imeli so kar nekaj težav, saj takega načina komuniciranja v javnem življenju še niso doživeli. Kar nekaj časa se je dogajalo, da sem bil "tovariš, oh, oprostite, gospod". Po volitvah so tovariši ostali samo še gasilci, starejši komunisti pa tega še niso opustili v medsebojnem komuniciranju. Sicer pa je bilo hudo narobe, če si se še kdaj zmotil, nenadoma smo vsi postali gospodje in vsi smo se neumorno vikali. Morda je pri tem nekoliko izstopal le Lavrinc, ki se s temi novotarijami ni pustil preveč motiti.

V naslednjih dneh po obisku Lavrinca in njegovem poučnem predavanju o poslovniku in političnem delu

so potekali ustanovni zbori Zelenih in SKD, udeležil pa sem se tudi občnega zbora Kmečke zveze v Šmartnem.

Na ustanovnem zboru Zelenih smo več ur poslušali vse vrste ekoloških predavanj. Moram priznati, da sem se zelo dolgočasil, toda čakal sem na tisto, kar je Demos potreboval, na njihovo odločitev o predsedniku in njihovi odločitvi glede sodelovanja z ZSMS. Imel sem srečo, sekretar ZSMS Olaf Gerbec je naši stranki javno odpovedal gostoljubje v njihovi pisarni, v svojem nastopu pa je bil izjemno nesramen. Ta dogodek in izvolitev Branka Novaka za predsednika sta Zelene prinesla v naročje Demosa na Kamniškem. Sedaj smo bile že tri stranke pod okriljem Demosa, čez dva dni so zborovali krščanski demokrati. Zbrali so se v dvorani Veronika. Tisti večer sem spoznal Milana Windschnurerja, Marka Magistra, Toneta Steleta, poznal pa sem samo Romana Renerja, ki je Miklavčiču pomagal organizirati to srečanje. O Miklavčiču pa sem bral v Mladini, ko je objavljala podlistke o montiranih političnih procesih. Na srečanju sem spregovoril zbranim v imenu Demosa, predvsem sem jih hotel vzpodbuditi, da premagajo strah in stopijo na pot politike. V dvorani je bilo čutiti nekakšen strah, dvom, da bo demokratični proces sploh uspešen. To so bili starejši gospodje, bili bi mi lahko očetje. Preprosto nisem mogel razumeti takšnega nezaupanja. To sem razumel šele kasneje, ko smo se bolje spoznali. Ko je nastopil trenutek, da se včlanijo v stranko, so drug drugega vzpodbujali. Na koncu je zborovanje uspelo, ustanovljena je bila četrta podružnica Demosovih strank na Kamniškem. Tone Stele je tisti večer napovedal ustanovitev občinskega odbora SDZ, do takrat pa je delegiral sebe in Matevža Skamna za delo v Demosu.

Čez nekaj dni smo se zbrali predstavniki vseh petih strank. Bilo je prvo uradno srečanje Demosa na Kamniškem. Zbrali smo se na Gregorčičevi v pisarni ZSMS, saj so Zeleni še smeli uporabljati te prostore. Milan Windschnurer nas je fotografiral, bilo nas je toliko, da je moral sestaviti fotografijo iz dveh posnetkov. Od prisotnih, prišli so vsi, ki sem jih uspel srečati na predhodnih srečanjih, sta bila tudi zakonca Reba. Drago Reba nam je vsem razložil, da je Dušan Plut njegov bratranec, nekateri so hiteli razlagati svoje življenjske izkušnje, sicer pa je večer minil zanosno, prebili smo nezaupanje, saj se večina od nas ni poznala. Bili smo drug drugemu popolna neznanka. To je bil sploh problem tistega časa, saj smo bolj poučeni vedeli, da vsi ne prihajajo z dobrimi nameni. Ustanovili smo stalno delovno telo, predsedstvo Demosa na Kamniškem, ki smo ga sestavljali predstavniki vseh petih strank, na predsednika pa smo tisti večer čisto pozabili. Ta je bil imenovan čisto mimogrede, kakšna ironija, na koordinaciji Demosa v Domžalah. Sploh ni bilo nobene razprave, rekli so mi: "Ti si mlad, poln energije, ti boš predsednik in pika!" Če sem pred pol leta dolgo premišljeval, če sem sploh lahko javna oseba, tedaj sploh nisem imel možnosti razmišljati, bil sem v kolesju, vedel sem, kaj si želimo in sem prevzel odgovorno nalogo. Brez denarja za kampanjo, brez zadostne širine aktivistov, brez prostorov za sestanke. No, denar nam je priskrbel Gedrih, pisarno pa nam je odstopil Tone Ftičar na podstrehi Maleševe galerije. Kako mu je to uspelo, da je prepričal organe ZKO, mi ni nikoli razlagal. Še danes sem mu hvaležen, da nam je omogočil prijetno delovno okolje, zbrati je moral veliko državljanskega poguma za to dejanje. Sedaj nam je manjkalo še pohištvo, tudi to smo uspeli najti. Spomnil sem se na Nejko Drolc, s katero smo skupaj delovali v Pedenjmožicu, bila pa je tudi pogost gost v naši hiši, saj je bila prijateljica moje svakinje Andreje. Ocenil sem, da je prava oseba za tajnico, bil sem vesel, da je pristala. Najprej je delala honorarno, kasneje pa smo jo redno zaposlili. To za Nejko sploh ni bila lahka služba. Formalno je delala pod mojim vodstvom, delovnih izkušenj ni imela, imela pa je neskončno voljo, da je skoraj dve leti uspela delati v tako nenavadni službi. Sedaj je novinarka na Radiu Ljubljana, sicer pa je v času službovanja pri Demosu diplomirala pri profesorju dr. Francu Zagožnu, ki ga poznamo kot bivšega visokega politika Ljudske stranke in ustanovitelja Demosa.

Prvi sestanek sem tako sklical v Maleševi galeriji. Vabljene je pričakala prijetna pisarna in še bolj prijetna tajnica. Sedela je na mizi, ker stolov še nismo imeli. Politični prijatelji so bili resnično presenečeni, od kod vse to, vendar je bil led prebit in začeli smo z našim delom. V začetnem obdobju smo se odločili za javne seje, ki so potekale v sosednji dvoranici. Seje so bile dobro obiskane, prihajali so novi in novi ljudje. Najbolj sem se razveselil Cirila Jakliča, svojega profesorja fizike iz gimnazije. Prav njega smo nato delegirali v občinsko volilno komisijo skupaj z Janezom Prešernom. Spomnim se tudi prvega srečanja s Pavletom Ocepkom. Tako provokativna vprašanja nam je postavljal in tako nore ideje je razvil že na prvi seji, da sem ga upravičeno postavil na moj tajni seznam sumljivih obiskovalcev. Ko sem ga nekoliko bolje spoznal, je bil črtan s tega seznama. Leta 1992 je kandidiral v državni zbor, sicer pa je bil skupaj z mano član predsedstva skupščine občine Kamnik.

Posebne spomine imam na Milana Windschnureja. On je bil človek neverjetne energije in vztrajnosti, kljub letom in bolezni. Pred vstopom v politiko je bil prizadeven športni funkcionar. Vedno sem si želel, da bi zamudil na sejo, da bi prišel šele po sprejetju dnevnega reda. Pa se to ni nikoli zgodilo, vedno je predlagal najmanj deset točk dnevnega reda. Imel sem občutek, da želi rešiti vse, kar bi moralo biti že zdavnaj urejeno. Kot da bi hotel nadoknaditi, kar je morda zamudil v življenju. Vstop v politiko je zanj pomenil resnično veliko, spomnim se ga vsega izmučenega, a vendar presrečnega tisti dan, ko smo zvedeli za rezultate volitev. Sestanki so bili dvakrat na teden, nikoli nismo končali pred polnočjo. Nejka je na koncu ponavadi že na pol spala, sam pa drugo jutro nisem bil za nobeno rabo. Bilo me je strah, da tega ritma preprosto ne bom zmogel, čas volitev je bil še neskončno daleč, hkrati pa smo imeli še toliko dela, da sem bil pogosto obupan. Še dobro, da je bilo dovolj konfliktnih dogodkov, ki so sproščali adrenalin in mi dajali voljo za vztrajanje. Sedaj vem, zakaj so me izbrali za voditelja, ocenili so mojo energijo, saj le mlad človek lahko prenese take strese in noči brez spanja.

V začetku februarja smo začeli zbirati kandidate za nastop na občinskih volitvah. Takoj smo ocenili, da v podjetjih nimamo možnosti vplivati na kandidacijske postopke. Na koncu volitev smo imeli to srečo, da so v Titanu izvolili Marjeto Majcenovič, v Kemijski industriji pa Marjana Kladnika, ki sta od vsega začetka sodelovala z nami, kot kandidat Demosa pa je nastopil Peter Burgar iz Most. Pri njem je bilo enostavno, saj so imeli tudi kmetje zadružniki svoje mesto v občinski skupščini in smo tako imeli odprt dostop do kandidiranja preko Kmečke zveze.

Zato smo posvetili pozornost volitvam v zbor krajevnih skupnosti. In naša odločitev je bila prava! V Novem trgu je za nas kandidiral Ferdinand Škarja, soborec iz nacionalizacijske afere, na Duplici profesor Šuštar, v centru mesta pa Marjeta Humar. Prav ti trije so v naslednjih letih, poleg Branka Novaka, Brede in še nekaterih, tvorili intelektualni potencial Demosa na Kamniškem. Marjeta ostaja zvesta politiki še danes, čeprav je njena prva ljubezen delo na ZRC SAZU. Pred tremi leti je bila prav ona moja izbira za županjo. Še danes mi je žal, da ni uspela, Kamniku bi dala kulturno omiko in svetovljanstvo, ki ga potrebujemo v času, ko vse staro propada in se novo mukoma rojeva. Ostali naši poslanci, ki so bili izvoljeni v zbor krajevnih skupnosti, se niso javno izpostavljali, bili pa so zvesti osnovnim idejam Demosa, med njimi sta mi najbolj ostala v spominu dva Petra: Stele Peter s Tunjiške Mlake in Peter Pibernik iz Suhadol.

Pri kandidatih v družbenopolitični zbor občinske skupščine je bilo veliko težav, saj smo se odločili za skupno Demosovo listo. Vsi so seveda želeli biti prvi na listah, kar je edino zagotovilo za uspeh na volitvah. Sam sem, zaradi miru v koaliciji, pristal na zbirni listi in bil izvoljen iz ostanka glasov. Komplicirano, vendar je bil tak volilni postopek. Najprej smo morali pridobiti podporo za naše kandidate na volilnih zborih v krajevnih skupnostih. Tam smo pogosto čakali, da so bili volilni zbori sploh sklepčni. Še danes sem prepričan, da so v Ljubljani zavlačevali s sprejemom volilne zakonodaje, ker so konstruirali pravila igre, ki bi v največji meri zaustavila začetni polet opozicije. Zaradi vseh teh nemogočih pravil igre smo izgubili ogromno energije, ki bi jo sicer usmerili v vsebino. Ves čas do dneva volitev smo se bolj ali manj ukvarjali s proceduro, zato je bil šok po volilnem uspehu tako hud. Prve dni sploh nismo vedeli, kaj sploh početi s tako velikim uspehom in s tem odgovornostjo, ki so nam jo naložili volilci.

V tistih dneh, ko smo potovali iz krajevne skupnosti v krajevno skupnost, sem se srečal z Rafaelom Zagoričnikom, ki je takrat opravljal funkcijo sekretarja skupščine občine Kamnik, torej Lavrinčevim človekom. Z njim sva navezala dobre stike, saj je bil pravi profesionalec. Nikoli ni povedal svojega mnenja, bil pa je pripravljen pomagati pri premagovanju vseh tistih silnih proceduralnih ovir. Ni naključje, da sem ga leta 1996 povabil, da je prevzel funkcijo tajnika občinskega sveta. Tudi pri večini drugih članov vodstva Demosa si je pridobil veliko zaupanje, bil nam je v veliko pomoč in še danes sem mu hvaležen.

Najpomembnejša odločitev, ki smo jo morali sprejeti takoj na začetku našega skupnega dela, pa je bila izbira kandidatov za zbor občin in zbor združenega dela. Pri zadnjem nismo imeli težkega dela, saj je Jože Berlec takoj pristal na to kandidaturo. S pomočjo Franceta smo uspeli urediti, da je postal Demosov kandidat v volilni enoti, ki je segala v občini Domžale in Litija. Volitve, ki so potekale po vseh takratnih podjetjih, je uspešno prestal in bil izvoljen v slovensko skupščino.

Pri zboru občin se je nekoliko zatikalo. Na republiški koordinaciji Demosa je bilo odločeno, da v Kamniku kandidira član naše stranke. Vodstvo stranke v Ljubljani je pričakovalo, da bom jaz ta kandidat. Meni se je pri takratnem razmišljanju dozdevalo, kot da sem vso silno energijo porabil samo zato, da se nekam politično povzpnem. Bil sem v dvomih, zato nisem opazil, da Tomažič počne ravno to in da si utira pot do parlamenta. Odločil sem se, da kandidature ne sprejmem in sem jo ponudil Branku Novaku. Tudi Jože Pučnik ni bil dovolj velika eminenca, da bi spremenil mojo odločitev. Zato je na koncu obveljala moja osebna odločitev, ki jo tudi danes ocenjujem kot edino pravilno. Kdo ve, kako bi se vse izteklo po končanem mandatu, če bi seveda moja kandidatura bila tako uspešna kot Brankova. V prvem krogu je izločil favorita, Maksa Lavrinca, v drugem krogu pa je porazil dr. Kovača, ki ga je podpirala vsa bivša oblast in vsa gospodarska elita. Spomnim se njunega predvolilnega srečanja v kavarni Veronika, ki so ga organizirali kamniški direktorji. Na vsak način so Branka želeli prikazati kot povsem neprimernega za tako pomembno funkcijo. Še dobro, da je bil Branko v zrelih letih in dovolj samozavesten in prepričan v svoje sposobnosti, da je vse to ponosno prenesel. Kdo ve, če bi to zmogel tudi sam v tistih letih, ko še nisem imel dovolj življenjskih izkušenj.

Pomembne predvolilne aktivnosti so bili tudi javni nastopi. Iz sedanje perspektive nanje nimam lepih spominov. Imeli smo slabo tehniko, predvsem pa smo bili povsem neizkušeni za javno nastopanje. Nekateri nastopajoči so imeli tudi težave s posredovanjem vsebine, pravzaprav sploh niso znali na kratko povedati, čemu vse skupaj počnejo in za kaj si prizadevajo. Sam teh težav sicer nisem imel, imel pa sem težave z nastopom, ki ga do takrat nisem še nikoli vadil. Vedno sem porabil ogromno časa, da sem si govor napisal, potem pa se mi je sredi nastopa zgodilo, da se mi napisano ni več zdelo primerno, v očeh obiskovalcev nisem čutil pravega odziva. Zelo hitro sem dojel, po kaj so v tistih časih ljudje hodili v mrzle dvorane. Sploh jih ni zanimal program, kar so nam dnevno vsiljevali mediji. Želeli so, da si podal kratko, lahko tudi zelo grobo kritiko aktualnih razmer in nakazal, ampak samo nakazal, upanje v spremembe. Dovolj za aplavz. Žal so bile volitve že mimo, ko smo se tega naučili, ampak Tone Tomažič je to perfektno obvladal in tudi France, zato sta bila tudi uspešna poslanca. V kamniški gimnaziji smo nastopili kar dvakrat, gostovali pa smo tudi v Motniku, Šmartnem, Stranjah, Komendi, Mostah in Mekinjah. Dvorane so bile vedno povsem polne, kar se naši politični opciji ni nikoli več ponovilo,

razen ko gremo v Tunjice, kjer se nas očitno nikoli ne naveličajo. V Gimnaziji je nastopil tudi Peterle. Prišel je v dolgem dežnem plašču, skoraj do tal, plašč je odložil kar na tribuno, daleč od nas organizatorjev, pozdravil se je samo s krščanskimi demokrati, z menoj se ni rokoval, kaj šele spregovoril. Čuden tič, sem si rekel, ampak krščanski demokrati so vedno nekaj separirali, kar sem jim vedno zameril. Če smo ostali delali za skupnost, so oni vedno razmišljali o svojih koristih. V tem je najbolj izstopal Marko Magister. Popolno nasprotje Peterleta, kar se tiče odnosa do nas, organizatorjev, je bil Dušan Plut, ki je bil tudi gost naše prireditve v Gimnaziji. Ampak vsebina njegovega nastopa je bila dolgočasna, govoril je poglobljeno o ekologiji, kar ljudi ni kdo ve kako zanimalo. Vsaj tistih ne, ki so hodili na naše shode. Sicer pa so Zeleni na volitvah dosegli uspeh, ki ga ne morejo nikoli več ponoviti. Pa ne zato, ker bi se ljudje ne zavedali pomembnosti ekološke politike za naše bodoče generacije. Zelena opcija je bila od vseh Demosovih političnih strank najbolj sprejemljiva. Do Zelenih ni bilo čutiti ideološkega odpora, saj tudi zeleno gibanje ni bilo ideološko opredeljeno. Pravo nasprotje vsemu, kar smo morali prenesti člani naše stranke. Ko smo stranko ustanovili, smo se vanjo vključili večinoma nekomunistični levičarji, ki smo med drugim verjeli, da bomo s tem preprečili preprosto preoblikovanje komunistov v socialdemokratsko opcijo. Zato smo bili ovira njihovemu enostavnemu preimenovanju, kar se je zgodilo povsod v Vzhodni Evropi. Žal se v procesu demokratizacije in osamosvajanja nismo veliko ukvarjali s stranko, z njenim notranjim razvojem, predvsem pa z medijsko promocijo naše politične misli. Nikoli tudi nismo razumeli, da ljudi zanimajo predvsem koristi od neke politične opcije. Socialdemokrati tega nismo nikoli prav razumeli, tudi ko smo bili na oblasti, zato se ne smemo čuditi, da so se naši ideali, ki smo jih gojili prva leta po ustanovitvi, razblinili kot milni mehurčki. Sledili smo skupnemu cilju Demosa, za razliko od krščanskih demokratov, ki so vedno znali ločiti skupni interes od lastnega. Pri tem so bili izjemno uspešni, v Kamniku je Miha Novak uspel kadrovsko prekrvaviti občinsko upravo s kadri iz svoje politične provenience, ki jih je potem uspel preseliti na upravno enoto.

Končno je prišel prvi volilni dan, ko smo volili državno vodstvo in slovenski parlament. Uspeh ni bil popoln, vendar nad našimi pričakovanji. Medijska blokada je bila namreč, predvsem v lokalnem okolju, precej močna. Nekdo je iz steklenice izpustil duha revanšizma, zato smo lahko brali, da brez Kučana ne bo pokojnin in plač, da bo državljanska vojna, v šolah verouk in še druge hude stvari naj bi načrtovali ti strašni demosovci. Drugi krog je bil še bolj grozljiv, povsod se je čutilo strašno nasprotovanje našim aktivistom, najbolj se je to odražalo v kamniških velikih kolektivih, kjer se je že nakazovala huda recesija. Kljub vsemu so se volitve uspešno zaključile, pred nami pa so bile nove naloge, kako zmago na volitvah izkoristiti za koristne družbene spremembe, ki smo jih napovedovali. Takrat si niti nismo znali predstavljati vseh ovir, ki so bile zapisane v zakonodaji.

Pred nami je bila najtežja naloga. Iz kritikov družbenih razmer smo se morali čez noč preleviti v nosilce oblasti. Nenadoma smo ugotovili, da nas dobro plačane občinske službe pravzaprav ne zanimajo, saj smo imeli izredno skromen izbor kadrov, ki bi želeli ustvarjati svojo profesionalno kariero v politiki. To pomeni, da v občinski upravi ne bi imeli prave podpore. Oči so bile spet uprte vame, ki pa sem že v tretje dvomil, da si takšno poklicno pot sploh želim. Odklonil sem, da prevzamem vodenje skupščine občine. To je bila zame najtežja odločitev, še posebej zato, ker sem razočaral najbolj zveste politične prijatelje. Še najbolj Matevža Berganta, ki se je potem umaknil iz politike. Zaradi moje odločitve je Lavrinc ostal na stari poziciji, čeprav ni imel dovolj politične podpore za tako rešitev. Podpirali so ga poslanci ZSMS, socialisti in komunisti, kar bi bilo ob moji drugačni odločitvi premalo za njegovo izvolitev. Še danes pa čutim, da moja odločitev ni bila tragična, saj bi za predsednika skupščine lahko izvolili tudi koga drugega iz vrst Demosa, pa ni bilo nikogar, ki bi sprejel to nalogo, kar zmanjša mojo osebno odgovornost za to zamujeno politično priložnost. Vendar sem se sam podal v politične vode zaradi prizadevanj po spremembi naše družbene ureditve in ne zaradi želje po pomembni funkciji. Kljub moji osebni opredelitvi in pomanjkanju ambicioznih sodelavcev sem tedaj čutil, da je za Demos najbolj pomembno, da prevzame vodenje izvršne oblasti. Tudi tu nismo imeli dovolj ljudi, ki bi bili strokovno usposobljeni za delo v občinski upravi in ki bi bili pripravljeni zamenjati svoje službe in stopiti na negotovo pot političnih funkcionarjev. Za to pot se je na koncu odločil samo Marko Magister, ki je postal sekretar za okolje in prostor, Tone Stele in Tone Hočevar pa sta postala neprofesionalna člana izvršnega sveta. Stele je prevzel področje turizma in podjetništva, Hočevar pa skrb za razvoj podeželja in kmetijstva.

S predstavniki komunistov, socialistov in mladine smo se večkrat sestali in z njimi razpravljali o začetku delovanja oblastnih organov. Komuniste sta predstavljala Horst Hafner, tudi direktor Utoka, in Boris Zakrajšek, sicer direktor Stola, v imenu socialistov je bil vedno prisoten Lavrinc, Demitrij Perčič pa je bil med predstavniki ZSMS najbolj aktiven, predvsem pa najbolj glasen. Mimogrede: Hafnerja in Zakrajška v politiki nismo več srečali; Hafnerja sem videl samo še takrat, ko je prišel na predsedstvo občine povedat, da gre Utok naslednjega dne v stečaj. Zakrajšek se je kmalu preselil v upravo Ljubljanske banke, za njim je šel tudi Milan Marinič, prav tako eden od ključnih občinskih politikov pred našim prihodom. Perčič pa je ostal stalna figura političnega življenja v naši občini. Lavrinc se je čez dve leti priključil Perčiču in ostalim članom bivše mladinske organizacije, ki se je medtem preimenovala v Liberalnodemokratsko stranko. Leta 1992 je bil izvoljen v državni zbor in je tam še danes, vmes pa je dvakrat neuspešno kandidiral za župana naše občine. Samo ugibamo lahko, kako bi se razpletla njegova politična kariera, če bi bili leta 1990 bolj samozavestni in oblastiželjni.

Razmerja v novoizvoljeni skupščini so bila zelo zapletena. Demos je sicer imel večino članov skupščine,

vendar ni imel večine v dveh zborih, predvsem pa smo bili brez pravih kadrovskih rešitev. Tako se je celo dogodilo, da nam je Hafner kot kandidatko za predsednico izvršnega sveta ponujal Vando Rebolj in nas prepričeval, da je naša; od njega smo celo zvedeli, da je članica slovenskih demokratov. Najbrž bi na tako kadrovsko rešitev celo pristali, če ne bi bil predlagatelj prav Hafner. Vse to so počeli samo zato, ker so čutili naše zadrege in poskušali svoj poraz na volitvah obrniti sebi v prid, tudi na račun naše kadrovske suše. Na koncu je Milan Windschnurer potegnil asa iz rokava – predlagal je Marijo Sitar za predsednico izvršnega sveta, Miha Novaka pa za njenega podpredsednika. Sam ju nisem poznal, oba sta prihajala iz Stola, kovnice političnih kadrov preteklih občinskih garnitur. Lahko si samo predstavljam, kako so si naši nasprotniki oddahnili.

Končno je bilo vzpostavljeno občinsko vodstvo – vodstvo občinske skupščine so prevzele stare sile, vodstvo izvršne oblasti pa Demos. Pred nami je bilo naporno obdobje uvajanja v oblastno delo, občinski upravni organi so izvajali priprave na osamosvojitev, veliki gospodarski subjekti v občini so se rušili, nenadoma smo bili soočeni z veliko brezposelnostjo, v Sloveniji so potekale polemike o spravi in tekel je proces preoblikovanja stare gospodarske elite v novo elito.

Sam sem vztrajal v teh političnih procesih, bil sem priča razkroju Demosa, ponovnemu prihodu starih sil na stare položaje ter se pred tremi leti začel počasi umikati v zasebnost. Nazadnje sem zapustil tudi vodenje občinskega odbora stranke. Po eni strani sem čutil prenasičenost in preveliko rutiniranost, po drugi strani pa se je politika vrha stranke bistveno oddaljila od mojih idealov. Ne morem jim odpustiti, da so tako enostavno prepustili politični prostor socialdemokratskih načel Združeni listi, ki je kadrovska in politična naslednica komunistov. Vodstvo stranke, ki sem jo soustvarjal, je zapustilo politični prostor, ki smo ga zasedli ob našem prihodu v politiko – preprečili smo enostavno preimenovanje komunistov v socialdemokratsko stranko, kar so uspešno izvedli povsod v bivših komunističnih državah. Ob svojem odhodu z vodstvenih položajev v politiki sem jim zapustil svojo vizijo, svoj osebni pogled na prihodnost. Napovedal sem oblikovanje nove socialdemokratske stranke, ki bo s svojim političnim programom in tudi delovanjem presegla delitev ene politične opcije na dve ideološko povsem odbojni polji. Ta delitev, ki je v luči novih generacij umetna in posledica polpretekle zgodovine, omogoča bohotenje anarholiberalizma in turbokapitalizma in vedno večjih socialnih razlik – med nemo večino, ki komaj uspe preživeti, in manjšino, ki je uspela pridobiti praktično ves prej družbeni kapital, ni nobenega dialoga, ni politične stranke, ki bi uspela omiliti posledice prevelikih socialnih razlik. Ko sem svojo vizijo javno predstavil, se mi je zgodilo ravno to, kar poznamo še iz komunističnih časov. Nihče si ni upal javno potrditi pravilnost mojih vizij, označili so me za pesimista, v skrivnih kotičkih dvorane pa so mi prisegali, da je moja vizija pravilna, ampak ... Že videno! Zato sem še toliko bolj prepričan, da sem svojo zgodovinsko vlogo opravil, za nove politične izzive pa čas še ni dozorel, in to tudi ne bo moja naloga, pač pa se je bodo lotili tisti, ki danes še sedijo v šolskih klopeh in še ne čutijo svoje brezperspektivnosti. Sam ne mislim ostati nemi ostanek neke zgodovinske epizode, ostal bom zvest sebi in z najboljšimi močmi pomagal mestu in občini v lepšo prihodnost, saj pridobljene izkušnje iz politike ne smem kar tako zavreči pozabi – so last vseh tistih, za katere smo odprli pot demokracije.

Iz leta v leto je bilo manj izzivov, za katere se zdi vredno žrtvovati čas in življenjsko energijo. Nosilci demokratičnega preobrata smo svojo nalogo opravili in naši cilji so se uresničili. Čeprav je prvi pogled na politično prizorišče, gospodarstvo, stanje v sodstvu in celo na zelo pristransko novinarstvo lahko vzrok za dvom o smiselnosti naših precej naivnih, čeprav dobronamernih, prizadevanj za pravo demokracijo in uveljavljanje človeškega dostojanstva, poglobljene refleksije razkrijejo drugo sliko! Prav zaradi naših prizadevanj so vzpostavljeni mehanizmi, s pomočjo katerih lahko državljani in državljanke z dostojanstvom od svoje politične elite zahtevajo odgovornost in s pomočjo katerih se lahko tudi sami vključijo v tisto politično gibanje, ki je blizu njihovemu svetovnemu nazoru. Dolga desetletja po vojni mnoge generacije te izbire niso smele imeti, kar je v popolnem nasprotju s človekovimi pravicami.

Zdaj lahko prepoznavam tudi politične napake Demosa in spoznavam, kako nas je povojno petdesetletno enoumje preželo do zadnje možganske celice, saj sem v novonastalih strankah in tudi v lastni srečal veliko nedemokratičnega delovanja. Mnogim sposobnim ljudem, ki so intimno čutili z nami in nas podpirali, je bilo prav zaradi tega desetletja trajajočega pranja možganov nerodno svojo kariero zavezati eni od novih političnih opcij. Z grenkobo se spominjam tudi tistih, ki so bili enako goreči, torej preveč, v prejšnjem in potem v novem političnem sistemu, le kot kameleoni so zamenjali barve. Najslabše spomine pa imam na tiste, ki zaradi svojih lastnosti niso bili sposobni uspeti v nobenem sistemu – ti so našemu gibanju naredili največ škode.

Kakorkoli: na svojo tedanjo vlogo in njen pomen gledam s ponosom, saj sem bil kljub neizkušenosti, vendar za razliko od mnogih, ki so bili že tako rekoč rojeni in vzgajani za politične funkcije, študiozen, učljiv, idealističen, pošten in prepričan, da to počnem za širšo skupnost.

From the civil social movements to the appearance of new political parties in the authorities of the Kamnik municipality

Summary

In this contribution, views on the events stretching over eighty years of the 20th century are expressed by one of the leading political participants in Kamnik and the surrounding area. The time saw a change in the political system, the formation of the political parties and the Demos coalition (including seven opposition parties), the victory of Demos at the first democratic elections. The problems that emerged while setting up the new municipal authority are also considered. The author realizes with resignation that the old political elite used skilful strategies to later turn the results of the political changes to their own advantage.

Ivo Kordaš, Golf

Jože Arko,
častnik Slovenske vojske
Stebljevek n. h.
1219 Laze v Tuhinju

Predaja orožja in ustanovitev Manevrske strukture narodne zaščite v občini Kamnik

Vojaški vidik osamosvojitve

Uvod

Verodostojno pisati o stvareh, ki jih človek neposredno doživlja, je zelo težka naloga. Navadno prevladujejo osebna merila, zato je tovrstne zapise potrebno obravnavati kot pogled posameznika. Celovito lahko presojajo strokovnjaki, zgodovinarji, neobremenjeni posamezniki na osnovi dostopnih virov.

Posameznikova razmišljanja so v obsegu čustvenega in razumskega dojemanja, zato je ta prispevek le del resnice, ki se opira predvsem na javno objavljene vire in jih dopolnjuje z lastnim videnjem dogajanj.

Moj zapis je namenjen predvsem vojaškemu videnju dogodkov in razmer, ki so nastale v občini Kamnik po oddaji orožja. Teritorialna obramba je opisana le v najmanjšem obsegu, predvsem zaradi predstave vojaške moči, ki jo je imela na Kamniškem. (Podrobneje o TO občine Kamnik v knjigi Hvala vam, ZVVS Kamnik, 2001, Arko Jože, str. 21–37.)

Zapis dogajanj v občini Kamnik zavestno končujem s prehodom Manevrske strukture narodne zaščite v sestav Teritorialne obrambe. Pisanje o ostalih pripravah na vojno in vojni čas zahteva dostopnost in preučevanje mnogih dokumentov ter izjemno temeljito "zaslišanje" mnogih posameznikov, kar pa je vsaj trenutno za avtorja tega zapisa prezahtevna naloga.

Politične vidike zapisa sem poskusil omejiti na najmanjšo možno mero in jih navajati zgolj po zaporedju dogodkov, brez ocenjevanja. Brez tega ni mogoče opisati tedanjih dogajanj, so pa bistvena za razumevanje vojaškega vidika osamosvajanja.

Pri zapisu sem uporabljal predvsem javne vire in pričevanja sodelujočih.

Navajanju imen in opisovanju zaslug posameznikov sem se izognil.

Kje in kako začeti?

Potek osamosvajanja si različno predstavljamo. Nekateri bi ga radi postavili v leta druge vojne, drugi na začetek devetdesetih let, sam pa ga zavestno začenjam s krajšim pregledom od leta 1980, s Titovo smrtjo, mnogi to leto omenjajo kot začetek razpada Jugoslavije. Zapis je namenjen predvsem vojaškemu pregledu dogajanj v občini Kamnik pri predaji orožja in razmerah, ki so nastale na osnovi tega dejstva.

Vojaški vidik osamosvojitve

Potek osamosvajanja Slovenije se je oblikoval skozi čas. V tem obdobju so značilne nekatere prelomnice, ki so prikazane v spodnji razpredelnici. Politične aktivnosti žal v celoti niso dosegle svojega namena, zato je prišlo do oboroženega spopada. Teritorialna obramba Slovenije ni bila ustanovljena zaradi začetka poti Slovenije v samostojnost, vendar se je izkazalo, da je ta vojaška organizacija odigrala pomembno vlogo, ne glede na dogodke ob predaji večjega dela oborožitve.

Vojaški vidik osamosvojitve je mogoče najenostavneje razdeliti na naslednje dogodke:

Zap. št.	Dejavnost na področju obrambe	Čas
1	Ustanovitev in razvoj Teritorialne obrambe Slovenije (TO)	1968 do maja 1990
2	Odvzem ali predaja orožja TO	17. 05. 1990
3	Organiziranje in delovanje Manevrske strukture narodne zaščite	maj–okt. 1990
4	Republiška skupščina sprejme in razglasi ustavni dopolnili št. 96 in 97 k ustavi Republike Slovenije	28. 09. 1990
5	Predsedstvo RS prevzame pristojnost nad TO v miru in izrednih razmerah, zamenja in imenuje novo vodstvo TO Republike Slovenije	04. 10. 1990
6	Dejavnosti obrambnih struktur in priprave na oboroženi spopad	Do začetka vojne
7	Vojna za Slovenijo	26. 06.–10. 07. 1991
8	Dejavnosti obrambnih struktur do odhoda JLA iz Slovenije	10. 07.–26. 10. 1991

Pravica do samoodločbe še ne pomeni samostojnosti

Državo so nam ustvarjali pesniki, pisatelji, filozofi, politiki, pravniki in drugi razumniki ter preprosti ljudje. Potem se s tem niso več ukvarjali. Večina je hotela uživati v slasti politike. Potem so ostali samo še politiki.

Država je človek v velikem. Človek z veliko dušo, nedeljiva v svoji razdeljenosti na modrost, ki naj bi bila vrlina voditeljev, na hrabrost, ki naj bi bila vrlina njenih braniteljev, na slo in nujo po ustvarjanju, kar naj bi bila vrlina vseh, ki delajo in ustvarjajo dobrine.[1] V zgodovini slovenstva je bilo že veliko razmišljanj o samostojnosti Slovencev. Bila so različna in so se pojavljala v mnogih obdobjih. Za večino so se končala kot sanje.

Že ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije je dalnjega leta 1946[2] v prvem členu urejala odnose takole: "FLRJ je zvezna ljudska država republikanske oblike, skupnost enakopravnih narodov, ki so *na osnovi pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve*, izrazili svojo voljo, živeti skupno v federativni državi." Veliki večini je popoloma jasno, kaj to pomeni.

Odločitev o samostojnosti Slovenije je bila leta 1990 podprta z 88,5 odstotki referendumskih glasov, vendar pa realizacija te volje ljudi kljub temu ni bila tako preprosta. Pravniki tedanje Jugoslavije so imeli zelo različna mnenja. Prvo je bilo vprašanje, kako naj bi narodi oz. republike to pravico uresničile, kajti ta pot ni bila podrobneje opisana v nobenem predpisu. Del pravnikov pa je celo menil, da je ta pravica enkratna in neponovljiva in da je bila z opredelitvijo za socialistično Jugoslavijo izčrpana. Na srečo je obveljalo mišljenje tistih, ki so zagovarjali stalnost in neminljivost te pravice.[3] Tudi svetovna javnost nam ni bila tako naklonjena, kot se to mogoče dozdeva. Evropska skupnost je celo *23. 06. 1991*, neposredno pred vojno, sprejela dogovor, da ne bo priznala neodvisnosti Slovenije. Nič boljšega mnenja niso imele ZDA, saj je njihov takratni zunanji minister James Baker še neposredno pred vojno podpiral predsednika zadnje zvezne vlade Anteja Markoviča. Tudi Hans Van den Broek, ki je v začetku julija, še med spopadi, v imenu Evropske skupnosti v prvi fazi zahteval povrnitev v stanje pred vojno. Tudi to se na srečo ni uresničilo.

Odnosi Slovenije z Jugoslavijo

Zaradi razumevanja celote so v tem delu navedeni dogodki, ki so bistveno vplivali na proces osamosvajanja Slovenije. Na ta način si lažje ustvarimo sliko tedanjih razmer, ki so imele bistven pomen tudi za občino Kamnik. Odločitve na tedanji republiški ravni so bile nekakšen odsev stanja in so vplivale na dogajanja v občinah.

Dogodki so navadeni kronološko in navajajo zgolj bistvo.[4] Temelji nesporazumov nastajajo že v šestdesetih letih, ko je Dobrica Ćosić opisal idejo o dveh možnostih razvoja Jugoslavije: kot zvezi samostojnih držav ali unificirani državi, ki bi sčasoma postala enonacionalna. V tistem času in tudi kasneje se je veliko ljudi opredeljevalo za Jugoslovane.

Kulturne in ekonomske razlike med Slovenijo in ostalim delom Jugoslavije so bile zelo velike, prav tako tudi kupna moč Slovencev, ki je sredi sedemdesetih dosegala 80 % avstrijske.

Zvezni organi so težili k centralizaciji, saj so na ta način dobili veliko administrativnega denarja za tako imenovane nerazvite.

Starejša generacija na čelu s partizani je bila v velikem številu čustveno navezana na Jugoslavijo, mlajšo generacijo pa sta povezovala predvsem šport in služenje v JLA, ki pa je bilo za mnoge slaba izkušnja. Velika večina do Beograda kot centra ni imela odnosa, Jugoslavija pa je bila cokla v razvoju Slovenije. Ideološka *obremenjenost je bila značilnost tako slovenske kot* jugoslovanske oblasti, čaprav za slovensko velja, da je bila bolj stvarna in poslovna.

Jugoslovanski mediji so Slovenijo razglašali za dežurnega krivca. Položaj v ZKJ je tudi po Titovi smrti ostal nespremenjen, kar je pomenilo, da je o vsem odločal federalni vrh. Pravni sistem, ki je urejal pristojnost federacije in republik, je bil zelo zapleten in je do marca 1989 vseboval tudi tajno zakonodajo. Politični dejavniki so "odmirali" in na koncu je ostalo le še predsedstvo SFRJ, ki pa ni bilo zmožno kontrolirati JLA, v kateri sta bili prosrbska in projugoslovanska usmeritev po Titovem vzorcu.

V osemdesetih letih se je začela tudi ekonomska kriza, ki so jo skušali rešiti v Kraigherjevi komisiji, v kateri je sodelovalo kar tristo politikov in ekonomistov. Njihov izdelek je bil Kritična analiza delovanja političnega sistema, ki pa ni kaj dosti koristil.

Bistvenega pomena za nadaljnje odnose v federaciji je bil predvsem *Srbski* akademski *memorandum* leta 1986 in odgovor slovenskih pisateljev, kulturnikov in opozicije februarja 1987 z izdajo *57. številke Nove revije*, kjer je bil objavljen slovenski nacionalni program. Ta prav gotovo predstavlja enega od temeljev osamosvajanja.

Marca 1987 so se pripravljali amandmaji na zvezno ustavo in v Sloveniji je nastala ustavna opozicija. Oblast je bila še vedno na "liniji", želela je le večjo decentralizacijo. Drugim republikam sta ustrezala *administrativno razdeljevanje sredstev in socializacija* dolgov.

Prihod Alojzija Šuštarja na čelo Cerkve in Kučanov reformizem, spremenjeni način dela z oblastjo in tudi

1 Mitja Meršol, Delo 22. 06. 2001.

2 1946 (Uradni list 10/46 z dne 01. 02. 1946).

3 Božo Repe: *Od sanj k resničnosti*, Arhiv RS, str. 141.

4 Božo Repe: *Od sanj k resničnosti*, Arhiv RS, str. 137–162.

obratno so pripeljali do otoplitve odnosov med državo in Cerkvijo.

Pobudo za nacionalni program je prevzela intelektualna opozicija, oblast pa je na ta način zgubljala točke, zato je počasi prevzemala ideje Nove revije.

Aretacija četverice julija 1988 je močno vplivala na javnost, ki je spremenila odnos do federacije. Ta dogodek pomeni tudi začetek dejanske demokratizacije, predvsem z ustanovitvijo Odbora za varstvo človekovih pravic. Ta je bil ustanovljen 03. 06. 1988 in je združeval več kot tisoč organizacij, ki so imele tristo delegatov in preko sto tisoč članov. Bil je najmočnejša organizacija civilne družbe in, zanimivo, tudi različne sestave in nazorov.

Na zborovanju 21. 06. 1988 na Trgu osvoboditve je bilo nekaj deset tisoč ljudi, množično in neprenehno pa je bilo tudi protestiranje pred vojaškim sodiščem na Roški. Opozicija je zahtevala spremembe zvezne ustave v smeri konfederacije, uveljavitev zasebnega podjetništva, ukinitev monopola ZK in politični pluralizem.

Oblast in opozicija sta prvič skupaj nastopili proti Srbiji 17. 02. 1989 s podporo rudarjem na Kosovu, predvsem zaradi sprejetja srbske ustave, ki je odpravila avtonomijo na Kosovu in v Vojvodini. Skupna izjava se je nanašala na preprečitev uvedbe izrednega stanja. Vodenje zveznega izvršnega sveta je marca 1989 prevzel Ante Marković, ki ga je tujina podpirala.

Slovenska oblast je z izkušnjo zveznih amandmajev 1988 in pod vplivom spremembe srbske ustave pripravila republiške amandmaje in jih dala v razpravo med aprilom in junijem 1989, kar je zvezno vodstvo ostro kritiziralo in grozilo z uvedbo izrednega stanja. Vsi tedanji vidni politiki so predloge nove republiške ustave javno podprli. Oblast je pristajala na naslednje: uvedba tržnih zakonitosti, enakopravnost lastnin, črtanje besede "socialističen", samoupravljanje v spremenjeni obliki, strankarstvo kot zveze v krovni Socialistični zvezi delovnega ljudstva.

Na osnovi iskanja rešitev sta nastala dva dokumenta: Majniška deklaracija in Temeljna listina.

Avtorji Majniške deklaracije so zagovarjali suvereno državo, ki bo samostojno odločala o povezavah z Jugoslavijo, in zahtevali spoštovanje človekovih pravic. Temeljna listina, ki je nastala 22. 06. 1989, je iskala rešitve v okviru federacije in ni zdržala zgodovinskega preizkusa, čeprav je SZDL kot oblastni organizaciji uspelo zbrati 420.000, zagovornikom Majniške deklaracije pa okoli 100.000 podpisov.

Med tem je Janez Drnovšek 15. 05. 1989 nepričakovano postal predsednik predsedstva SFRJ z enoletnim mandatom, nadaljevali pa so se pritiski zveznih in predvsem srbskih oblastnikov z bojkotom slovenskih izdelkov.

Vse skupaj je vplivalo na to, da je slovenska skupščina 27. 09. 1989 sprejela ustavna dopolnila, ki so legalno uvedla večstrankarstvo in tržno gospodarstvo. Proti sprejemu je poskušala Miloševičeva vladavina s tako imenovano protibirokratsko revolucijo. Na ta način je namreč že zrušila vodstvo v Vojvodini in Črni gori. Glavni akter Miroslav Šolević je že v Cankarjevem domu obljubil, da bo 25. 03. 1989 v Ljubljani organiziral protestni miting, kar je poskušal obnoviti tudi 01. 12. 1989. Slovenske oblasti so se odločno uprle, tudi za ceno morebitnega spopada.

Novembra 1989 sta se zgodila dva izjemna dogodka: na svetovnem prizorišču padec Berlinskega zidu in v Sloveniji ustanovitev Demosa (Demokratična opozicija Slovenije). Demokratična opozicija se je ustanovila 27. 11. 1990 in nastopila s programom za suvereno Slovenijo in parlamentarno demokracijo. V tem času se je tudi Socialistična zveza delovnega ljudstva razglasila za samostojno stranko, in sicer v januarju 1990.

Poskus discipliniranja slovenskih oblasti je bil predviden s sklicem izrednega 14. kongresa ZKJ 20.–22. 01 1990, ki pa ga je ZKS zapustila, ker niso upoštevali predlaganih sprememb, ki so se nanašale predvsem na zagotavljanje človekovih pravic, večstrankarstvo, ukinitev verbalnega delikta, neposredne volitve, ureditev razmer na Kosovu in reformo federacije.

V tem času je bila zaznavna tudi izrazitejša dejavnost JLA, saj je Kadijević na seji predsedstva SFRJ *20. 02. 1990 ocenil, da je Jugoslavija pred državljansko vojno,* o čemer se žal ni motil.

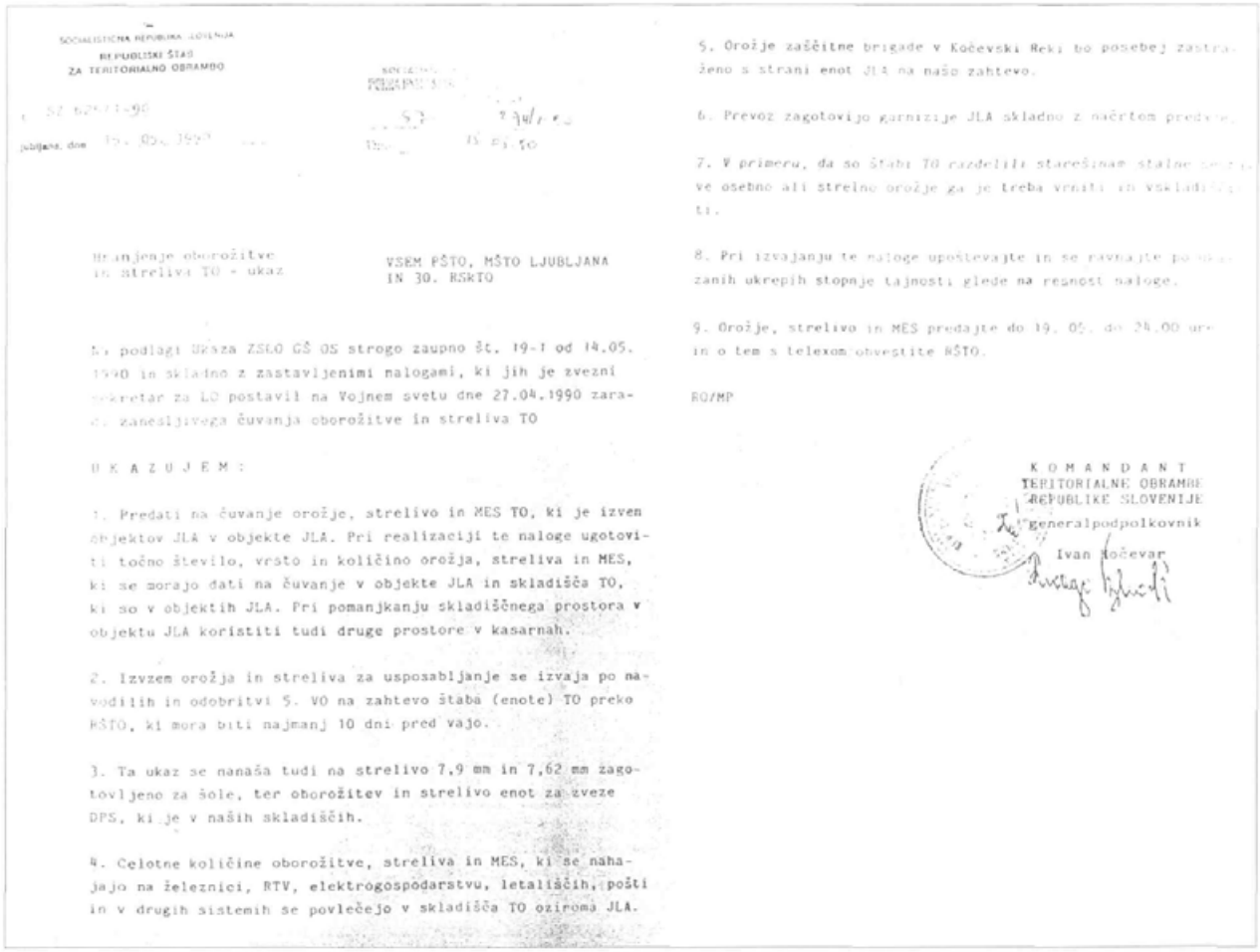
V Sloveniji je 07. 03. 1990 sledil sprejem novih ustavnih dopolnil, ki so se nanašala predvsem na črtanje besede socialističen, nove simbole in himno. Skupščina je na zasedanju naslednjega dne zadolžila izvršni svet, da pripravi konfederalno pogodbo. Opredelitev konfederalnega modela za področje obrambe je bila pripravljena 16. 04. 1990.

Na večstrankarskih volitvah aprila 1990 je zmagal Demos, ki je imel v skupščini od predvidenih 240 sedežev več kot polovico – 126.

Predsednik predsedstva SFRJ postane predstavnik Srbije Borislav Jović z mandatom od 15. 05. 1990–15. 05. 1991.

Maja 1990 je slovensko predsedstvo podalo uradni predlog za sprejem nove ustave Republike Slovenije. Skupščina RS se je zavedala nujnosti reševanja problemov z drugimi republikami, zato je sprejela Ugotovitve, sklepe in stališča skupščine RS o urejanju bodočih mednacionalnih odnosov, izjavo in Deklaracijo skupščine RS o spoštovanju temeljnih konvencij Sveta Evrope.

Konstitutivna seja skupščine z imenovanjem nove slovenske vlade je bila 17. 05. 1990, na kateri je predsednik skupščine dr. France Bučar izjavil: "*S konstituiranjem te skupščine se je končala državljanska vojna, ki nas je hromila skoraj celega pol stoletja.*" Julija sta

SOCIALISTIČNA REPUBLIKA SLOVENIJA
REPUBLIŠKI ŠTAB
ZA TERITORIALNO OBRAMBO

Ljubljana, dne 15. 05. 1990

Hranjenje oborožitve in streliva TO - ukaz

VSEM RŠTO, MŠTO LJUBLJANA IN 30. RSKTO

Na podlagi ukaza ZSLO GŠ OS strogo zaupno št. 19-1 od 14.05. 1990 in skladno z zastavljenimi nalogami, ki jih je zvezni sekretar za LO postavil na Vojnem svetu dne 27.04.1990 zaradi zanesljivega čuvanja oborožitve in streliva TO

U K A Z U J E M :

1. Predati na čuvanje orožje, strelivo in MES TO, ki je izven objektov JLA v objekte JLA. Pri realizaciji te naloge ugotoviti točno število, vrsto in količino orožja, streliva in MES, ki se morajo dati na čuvanje v objekte JLA in skladišča TO, ki so v objektih JLA. Pri pomanjkanju skladiščnega prostora v objektu JLA koristiti tudi druge prostore v kasarnah.

2. Izvzem orožja in streliva za usposabljanje se izvaja po navodilih in odobritvi 5. VO na zahtevo štaba (enote) TO preko RŠTO, ki mora biti najmanj 10 dni pred vajo.

3. Ta ukaz se nanaša tudi na strelivo 7,9 mm in 7,62 mm zagotovljeno za šole, ter oborožitev in strelivo enot za zveze DPS, ki je v naših skladiščih.

4. Celotne količine oborožitve, streliva in MES, ki se nahajajo na železnici, RTV, elektrogospodarstvu, letališčih, pošti in v drugih sistemih se povlečejo v skladišča TO oziroma JLA.

5. Orožje zaščitne brigade v Kočevski Reki bo posebej zastraženo s strani enot JLA na našo zahtevo.

6. Prevoz zagotovijo garnizije JLA skladno z načrtom predvi...

7. V primeru, da so štabi TO razdelili starešinam stalne ... ve osebno ali strelno orožje ga je treba vrniti in vskladiščiti.

8. Pri izvajanju te naloge upoštevajte in se ravnajte po ... zanih ukrepih stopnje tajnosti glede na resnost naloge.

9. Orožje, strelivo in MES predajte do 19. 05. do 24.00 ure in o tem s telexom obvestite RŠTO.

RO/MP

K O M A N D A N T
TERITORIALNE OBRAMBE
REPUBLIKE SLOVENIJE
generalpodpolkovnik
Ivan Hočevar

Ukaz o predaji oborožitve in streliva (vir: Arhiv RS)

to simbolno potrdili tudi država in katoliška cerkev v Kočevskem rogu.

Ukaz o predaji orožja v Sloveniji

Orožje v slovenskih občinah je bilo kupljeno za potrebe dveh sestavnih delov obrambe. V prvi vrsti je bilo namenjeno za potrebe Teritorialne obrambe, kupovalo pa se je tudi za organe občinske oblasti, to je upravne organe občin. Občinski štab Kamnik je orožje hranil v svojem skladišču, ki je bilo zgrajeno za te namene proti koncu osemdesetih let na avtobusni postaji v Kamniku. Na isti lokaciji, vendar v drugih prostorih, sta se hranila orožje in strelivo za organe občinske oblasti. Skrbnik tega orožja je bil oddelek za obrambo. Šlo je torej za dve ločeni skladišči na isti lokaciji.

Nadrejeni organi občinskim štabom za TO so bili republiški in pokrajinski štabi za TO, oddelkom za obrambo pa je bil nadrejeni organ republiški sekretariat za ljudsko obrambo. Vsak od omenjenih organov na državni ravni je imel pristojnost za vodenje le svojih podrejenih. Oddelek za obrambo je hranil orožje za svoje delavce in organe oblasti, ki bi delovali v vojni. Imel je shranjeno tudi orožje in strelivo za potrebe upravnih zvez, centra za javljanje in alarmiranje ter mobilizacijske inštruktorje in kurirje.

Ukaz, ki so ga prejeli vsi štabi za TO v Sloveniji, se je nanašal na oddajo orožja in streliva, ki so ga hranili pokrajinski in občinski štabi teritorialne obrambe.

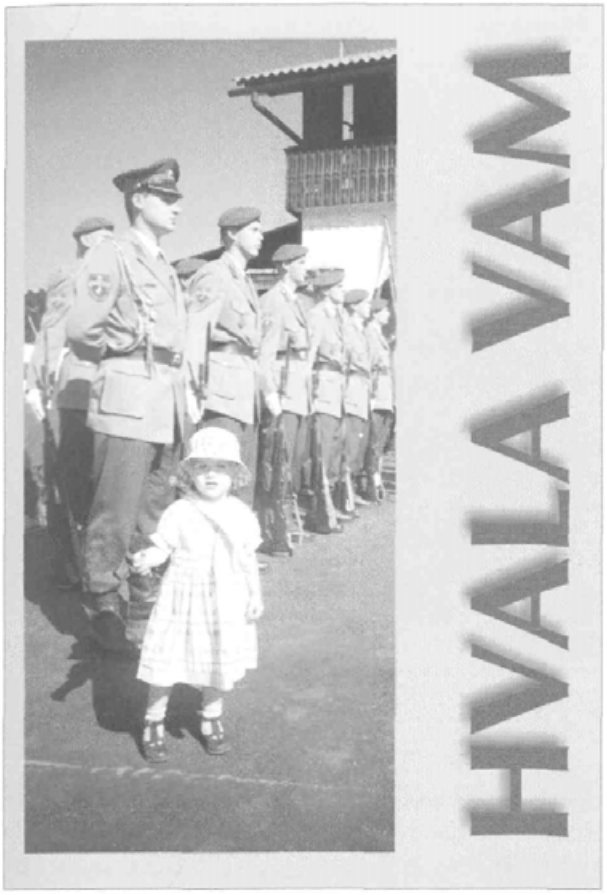
Ukaz je bil sprejet aprila na seji Vojnega sveta v Beogradu. Razlog za to dejanje naj bi bil protirevolucionarni in protijugoslovanski značaj političnih sprememb v Sloveniji in Hrvaški.

Ukaz je sestavljen iz devetih točk in govori predvsem o varnejšem hranjenju oborožitve in streliva TO.

Zloglasni ukaz, ki ga je izdal načelnik generalštaba oboroženih sil SFRJ, je prispel v Slovenijo v ponedeljek, 14. maja 1990. Že naslednji dan je na republiški ravni ukaz podpisal general Drago Ožbolt in tudi sklical vse pomočnike za zaledje pokrajinskih štabov ter jim postavil zahtevo o razorožitvi. Rok za dokončno premestitev orožja in streliva je bila sobota, 19. maja, in sicer do 19. ure. Ukaz naj bi veljal za vse štabe v Sloveniji.

Predsedstvo Republike Slovenije je bilo o akciji JLA obveščeno v torek popoldan. Predsednik predsedstva Slovenije Milan Kučan je poklical Hočevarja, ki je pojasnil, da gre za zahtevo zveznih organov in da o tem ni dolžan obveščati predsedstva Slovenije.

V tistem času so mnogi štabi in tudi upravni organi za ljudsko obrambo zaradi prostorskih problemov hranili orožje v skladiščih JLA, zato je bilo orožje, ki se je

Združenje veteranov vojne za Slovenijo je izdalo zbornik pričevanj udeležencev vojne z naslovom Hvala vam.

hranilo na tak način, izgubljeno. V Sloveniji je bilo leta 1990 dvainšestdeset občin. Štirinajstim od njih je bilo zaradi takega načina hranjenja orožje odvzeto. Na ravni pokrajin so kot organi politične oblasti obstajali tudi odbori, ki so prav tako večinoma hranili orožje v objektih JLA.

Ukaz o oddaji orožja in streliva je bil poslan na občine v sredo, 16. maja 1990. Do republiških organov so prišle vesti o oddaji že isti dan. Predstavniki oblasti so od Hočevarja zahtevali odgovor, ki pa so ga vodilni v republiškem štabu TO prikrivali.

Republiški sekretariat za ljudsko obrambo (RŠTO) je takoj reagiral na omenjene zahteve in oddelkom za obrambo poslal depešo o tem, naj ne oddajajo svojega orožja. Žal v tej depeši ni bilo navodil za ustavitev oddaje orožja TO, ki je bila po liniji vodenja in poveljevanja podrejena RŠTO.

Pravo večje premeščanje se je začelo v četrtek, 17. maja. Ta dan je zaprisegla tudi nova slovenska vlada. Istega dne, po končani seji, so se sestali najvišji predstavniki državnega vodstva.

Janez Janša opisuje v knjigi Premiki dogodke 17. maja takole:

"Že med zasedanjem skupščine 17. maja 1990, na kateri smo volili novo vlado, so me klicali župani nekaterih občin in sporočili, da vojska odvaža orožje TO iz občinskih skladišč v neznano. Podobne novice so prihajale tudi iz nekaterih drugih virov. Takoj po končani seji smo se v pisarni predsednika Franceta Bučarja dobili na kratkem posvetu s predsednikom Milanom Kučanom, ki je imel še več tovrstnih informacij, vse pa so bile neuradne. Takratni poveljnik RŠTO general Ivan Hočevar, ki je bil po zvezni zakonodaji glede vodenja TO podrejen predsedstvu republike, po zagotovilu Milana Kučana ni obvestil tega organa o odvzemu orožja TO. Treba je bilo takoj ukrepati. Telefoniral sem na RSLO, katerega predstojnik sem postal pred slabo uro, in dobil tam dotakratnega sekretarja Janka Kušarja. Dogovorila sva se za takojšnjo primopredajo in še isti večer mi je izročil ključe blagajne ter najpomembnejše dokumente. Hkrati mi ni znal z ničemer pojasniti akcije pobiranja orožja TO, saj ni imel, kot je dejal, nikakršnih uradnih informacij."

Seja predsedstva RS je bila tudi v petek, 18. maja 1990, ob 15. uri. Sprejet je bil sklep o ustavitvi akcije RŠTO. Sklep o prepovedi oddaje so oddelki za obrambo in štabi za TO sprejeli različno, večina, tudi občina Kamnik, žal prepozno.

V četrtek je predsednik predsedstva Milan Kučan posredoval RŠTO Slovenije tudi del besedila: *"Ta protest bi lahko naslovili na zvezno predsedstvo in ne bi komunicirali direktno z vojsko. Oni niso naš sogovornik, ampak je to vrhovni komandant. Hočevarja potrebujemo le toliko, da odgovori na vprašanja, čigav je ukaz in zakaj nas o tem ni informiral."*

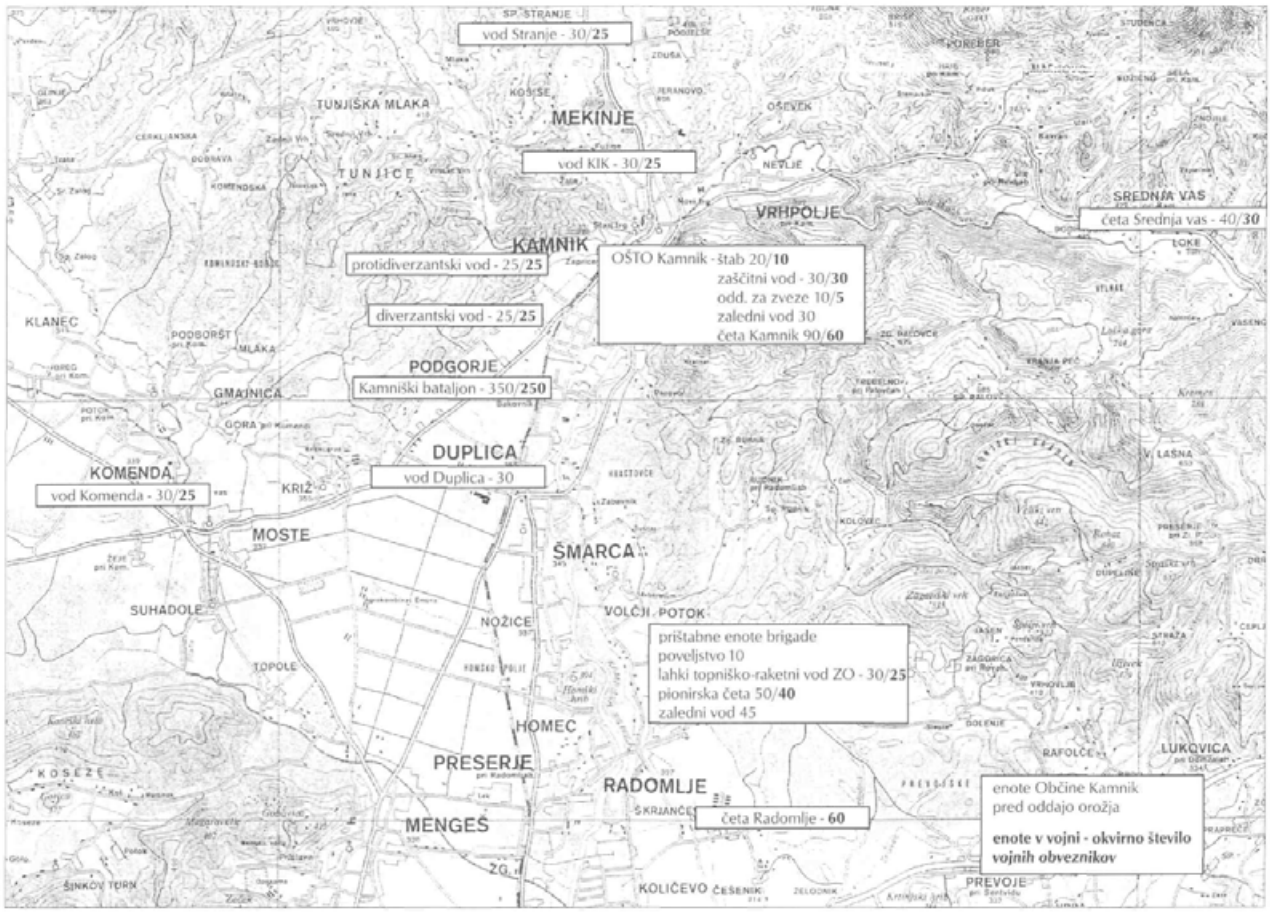
V knjigi Premiki je Janša ukaz predsedstva o ustavitvi akcije oddaje orožja označil kot akt prevzema vojaške oblasti v Sloveniji.

Kasneje so se nadaljevala dopisovanja z generalom Hočevarjem, generalštabom in zveznim predsedstvom, kar pa ni prineslo nobenih sprememb.

Odvzem ali predaja orožja v Kamniku?

V dopoldanskem času v sredo, 16. maja, so komandanta OŠTO Kamnik poklicali, naj se zglasi v nadrejenem poveljstvu v Ljubljani, kjer je bil seznanjen z ukazom o predaji orožja. Ukaz je tudi lastnoročno prevzel. Komandant OŠTO Kamnik je delavce stalne sestave seznanil z dokumentom. Zapis ukaza je bil jasen. Komandant je delavce štaba pozval, naj naslednji dan povedo svoje mnenje o predaji. Dokument je bil zaščiten z najvišjo stopnjo zaupnosti, kar je pomenilo, da delavci o vsebini ali delih vsebine ne smejo obveščati nikogar. Odločitev ni bila lahka, saj je bilo jasno, da gre za izjemno resno zadevo, ki bo imela posledice, ne glede na to, kakšna bo odločitev. Tega se je zavedal tudi komandant, na katerega je padla odgovornost.

Odgovori posameznih delavcev štaba so bili različni. Eden od delavcev štaba je na ukaz zapisal, da se z njim ne strinja, drugi ni podpisal seznanitve, s čimer se je verjetno želel zavarovati, ostali trije pa so ga podpisali kot dokaz, da so seznanjeni z dokumentom. Tudi

Pregled enot TO pred predajo orožja in v vojni

odzivi posameznikov so bili različni, od doslednega spoštovanja napisanega, zavarovanja lastnega interesa do izrazov nestrinjanja. Podobne primere odzivov je bilo mogoče zaslediti tudi v drugih štabih po Sloveniji.

Izvršitev ukaza prvega dne je bila simbolne narave, saj sta komandant in skladiščnik odpeljala nekaj starega in manj uporabnega streliva. Skladišče še danes stoji ob Nemški cesti v Ljubljani. Tedaj so ga varovali pripadniki JLA. Strelivo sta prevzela takratna delavca zaledja v pokrajinskem štabu.

Drugi dan, v četrtek 17. maja, je večina štabov začela izvrševati ukaz. V Kamniku so se delavci štaba zaradi oddaje orožja sporekli, zato je komandant sporočil pokrajinskemu poveljstvu, da naloge brez njihove pomoči ne more izpeljati. Sledil je sestanek z delavci pokrajinskega štaba, ki so se ga udeležili komandant PŠTO in pomočnika za varnost in zaledje. Sestanek je minil v prepričevanju, da gre za novo zgrajeno skladišče v skladu z vsemi normativi, ki jih je predpisal in potrdil pri prevzemu prav ta PŠTO. Zagotovljena sta bila tudi tehnično varovanje in intervencija policije, oddaljene le nekaj sto metrov. S strani OŠTO Kamnik so bili na sestanku prisotni vsi zaposleni, razen pomočnika za mobilizacijske zadeve, katerega odsotnost ni pojasnjena. Komandant OŠTO Kamnik je v četrtek, 17. maja, izdal ukaz o prevozu in predaji oborožitve in streliva v skladišče TO Ljubljanske pokrajine v Vižmarje, ki je bilo v sklopu objektov JLA. Predaja se je izvedla v petek do večernih ur. Ta dan je predsedstvo RS Slovenije sprejelo sklep, na osnovi katerega je zaustavilo predajo. Za občino Kamnik je bilo to prepozno, saj je komandant obvestilo o tem prejel šele dopoldne naslednjega dne.

Potrebno je povedati, da je bila štabu in občinski oblasti dana možnost fizičnega varovanja objekta, ki pa je niso izkoristili.

Na osnovi tega sestanka je bilo mogoče jasno videti, kdo je kdo in "koliko je koga v hlačah".

V občini Kamnik je bila skupaj oddana okoli polovica pehotnega orožja in pripadajočega streliva. Na srečo je imel OŠTO Kamnik v tistem času na konzervaciji orožje za bataljon in nekatere druge enote, ki je bilo tudi najnovejše in najboljše. To orožje bi bilo mogoče pridobiti nazaj v občino, vendar tudi iz tega ni bilo nič.

Ravnanje občinske oblasti

Odgovornosti za stanje in delovanje TO so bile v tistem času normativno zelo zapletene. Komandant štaba je bil odgovoren mnogim organom in posameznikom. Za stanje bojne pripravljenosti je bil odgovoren komandantu PŠTO in RŠTO, za zagotovitev sredstev občinski skupščini, za oblikovanje obrambne politike TO svetu za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito, za kadrovsko politiko občinskemu komiteju za

ljudsko obrambo in družbeno samozaščito, za poročanje o stanju v TO pa vsem skupaj. Razen z naštetimi je moral sodelovati še s predsednikom skupščine občine in občinskim komitejem ZK.

Spoštovanje tedanjih predpisov je bil problem, ki pa danes ne bi smel biti osnova za prelaganje odgovornosti za predajo orožja.

Predajo orožja je potrebno obravnavati ob upoštevanju teh okoliščin in tudi dejstva, da je odločitev in odgovornost v vojski edino komandantova. Ne gre prezreti tudi moralnega vprašanja in vesti posameznika.

Dejstvo je, da je komandant osebno prejel ukaz o oddaji orožja na sedežu PŠTO v sredo, 16. maja, dopoldne in da mu je bilo posebej naročeno, da o tem ne obvešča občinske oblasti niti posameznikov v teh organih. Predsednika sveta za SLO in DS je kljub prepovedi PŠTO o tem delno obvestil v četrtek okoli 19. ure. To je bilo po skupnem sestanku v Kamniku s predstavniki PŠTO.

Občinska oblast je imela na razpolago petek dopoldne, da sprejme odločitev o prepovedi predaje orožja. Teža odločitve je bila na predsedniku skupščine občine in načelniku oddelka za obrambo, ki sta iskala rešitev v sporočilih republiških organov. Glede na depešo Republiškega sekretariata za obrambo RS so upoštevali navodila in poskrbeli, da je bilo orožje upravnega organa za obrambo ustrezno varovano, niso pa prejeli navodil, kaj storiti z orožjem TO. Tudi predsedstvo RS ni posredovalo navodil, kako ravnati v nastalih razmerah.

Nihče od naštetih, čeprav so bili o ukazu obveščeni vsaj v torek, 15. maja, ni pred soboto občini posredoval kakršnegakoli obvestila, ki bi se nanašalo na prepoved oddaje orožja in streliva TO. Iskanje krivcev na državni in občinski ravni ni predmet tega zapisa, vsekakor pa je pri tem potrebno poudariti pogum in moralne značilnosti tistih komandantov in tudi ostalih, ki so v nastalih razmerah prisluhnili lastni vesti in domoljubju in so se pokončno in častno uprli takratnim zahtevam.

Za občino Kamnik je bilo v času oddaje orožja značilno tudi dejstvo, da je bila večina orožja na konzervaciji. Predaja v mesecu maju ni bila največji problem, saj je šlo v tem primeru za starejša in manj primerna sredstva.

Odgovor skupščine občine Kamnik predsedstvu republike Slovenije

Po oddaji orožja je predsednik predsedstva Milan Kučan 22. maja sklical posvet tedanjih predsednikov občin, ki so opravljali tudi naloge predsednikov svetov za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito, in od njih zahteval poročila o predaji orožja.

Poročilo o nastalih razmerah je komandant OŠTO Kamnik posredoval predsedniku občine. Po preučitvi poročila in razgovorih z nosilci obrambnih nalog je bilo ugotovljeno, da je izvršitev ukaza bistveno oslabila obrambno pripravljenost Teritorialne obrambe občine Kamnik. Iz tega razloga so bili mobilizacijski načrti brez prave vrednosti. Občina kot nosilec mobilizacijske sposobnosti svojih enot ni mogla nositi odgovornosti za uspešno izvedbo mobilizacije, ker je bilo orožje odtujeno ali težko dosegljivo.

Poročilo je izpostavilo dejstvo, da je bilo skladišče izdelano pred kratkim in v skladu z vsemi tedaj veljavnimi predpisi. Bilo je tudi v neposredni bližini postaje milice, ki je skrbela za ukrepe v primeru neupravičenega vstopa. Primernost skladiščnih prostorov so potrdile tudi vse dotedanje inšpekcije, tudi generalna iz Beograda.

Predsedstvo države so tudi obvestili, da je izvedba ukaza vznemirila občane in zasejala razdor med delavce OŠTO Kamnik.

Predsedstvu države so predlagali, da se hitro in ustrezno spremenijo pravila zaščite objektov ter da je tehnično varovanje povsem primerno in zadostuje potrebam. Pristojnim so tudi zapisali, da v prihodnje ne bodo več zagotavljali sredstev za delovanje TO, dokler bo obstaljal dvom o pristojnosti za njihovo uporabo. Od predsedstva Republike Slovenije in izvršnega sveta so zahtevali uradno pojasnilo ali navodilo, kako ravnati z orožjem, ki je bilo v tistem času na konzervaciji.

Tedanji občinski politiki so izražali nezadovoljstvo, nekateri so tudi osebno obiskali OŠTO Kamnik in postavljali komandantu različna vprašanja. Poudarjali so, da gre za občinsko last, da je varnejše hranjenje le izgovor vojaških nadrejenih poveljstev. Nekateri so od komandanta zahtevali, naj v občinskem glasilu Kamniški občan poda poročilo o dogodkih. Tudi občinska skupščina je konec maja obravnavala nastale razmere in sprejela sklep, da se orožje vrne. Svoj sklep je posredovala vsem časopisnim hišam, predsedstvu RS, republiškemu in pokrajinskemu štabu TO.

Orožje na konzervaciji

Pomembna naloga zalednih organov je bila redna skrb za oborožitev. Glede na načrte usposabljanja je imela večina štabov TO določeno količino orožja v stalni uporabi za izvajanje usposabljanja, drugo orožje pa je bilo zaščiteno pred rjavenjem.

Za izvajanje zahtevnejših zaščitnih postopkov pa so tedaj skrbeli zavodi JLA, ki so izvajali konzervacijo tudi za Teritorialno obrambo. Velik del orožja je bil *neposredno* pred predajo orožja oddan na konzervacijo. Gre le za razliko nekaj dni, kar odpira vrsto vprašanj.

Ta naloga, ki se je sicer redno izvajala, je imela v tistem času dvojni pomen. Po eni strani orožje ni bilo oddano na hranjenje v skladišča JLA ob odvzemu meseca maja, po drugi strani pa je nastal problem, kako ga pripeljati nazaj v Kamnik. Ta naloga ni bila lahka, še posebej zato, ker je tedanja skupščina Republike Slo-

venije naložila izvršnemu svetu, naj zagotovi sredstva za stražarsko službo v posameznih občinah.

V imenu občine Kamnik je predsednik občinske skupščine pisal tako izvršnemu svetu kot tudi ministrstvu za obrambo s pripisom, da bo morala občina, če ne bo odgovora, predati orožje v skladišče PŠTO Ljubljanske pokrajine. Na žalost se je to zgodilo, kajti odgovora ni bilo.

Ocena oddaje oborožitve danes

Organi oblasti, zaposleni v obrambnih strukturah, so imeli možnost, da bi orožje ostalo v Kamniku, predvsem pa pridobiti orožje, ki je bilo tedaj na konzervaciji. V primeru fizičnega zavarovanja objekta bi orožje lahko pripeljali nazaj, kar je dovolilo tudi republiško vodstvo TO, ki ga je tedaj vodil Hočevar. Stroški varovanja in nadomestil stražarjem naj bi bili glavna ovira pri sprejemanju odločitve, ali orožje nazaj v Kamnik ali ne. To ne bi smel biti problem. Verjetno je bila to v tistem času največja napaka občinskega vodstva. Posamezniki so si zelo prizadevali za rešitev tega problema, tudi najodgovornejši, vendar pozitivnega rezultata žal ni bilo. Konec junija 1990 je bilo tudi orožje iz konzervacije prepeljano v Vižmarje.

Iskanje odgovornosti ali razglašanje krivcev danes nima pravega smisla. Ljudje se odločamo glede na razmere, ki so bolj ali manj pomembne. Odločitve različnih ljudi o istem vprašanju so lahko podobne ali pa tudi zelo različne. Res pa je, da iz pristojnosti za odločanje izhaja tako družbena moč kot tudi odgovornost za dejanja. Kako kdo obravnava in občuti posledice svojih dejanj in iz tega izhajajočih odgovornosti, pa je že novo vprašanje.

Stanje v OŠTO Kamnik pred oddajo orožja

Maja 1990 je občinski štab za Teritorialno obrambo občine Kamnik imel v stalnem sestavu zaposlenih pet ljudi, in sicer komandanta štaba, pomočnika za operativne zadeve in usposabljanje, pomočnika za kadrovske in mobilizacijske zadeve, skladiščnika in administratorja.

Občinski štab za Teritorialno obrambo Kamnik je bil v tistem času kar spoštovanja vredna oborožena sila za potrebe občine Kamnik. Imel je blizu osemsto pripadnikov ter za tisti čas in namen teh enot dobro oborožitev. Častniški sestav do ravni poveljnikov vodov je bil glede na tedanje možnosti izbire oficirskega sestava zelo kvaliteten.

Usposabljanje je potekalo v petletnih ciklusih in enote so bile dobro usposobljene za izvajanje namenskih nalog. Med stalnim in rezervnim sestavom so bile vzpostavljene trdne vezi, predvsem med častniškim sestavom.

Razporejanje vojaških obveznikov je potekalo preko upravnega organa za obrambo. Problemov s številom in tudi kvaliteto sestava ni bilo. Redki posamezniki so se upirali vojaški dolžnosti.

Enotnost ljudi in tudi pripadnikov TO je v času pred osamosvojitvijo naraščala tudi zaradi pritiskov Beograda.

Na območju občine Kamnik in tudi skupno z občino Domžale smo imeli veliko število enot. Najmočnejša je bila 34. brigada TO, ki je imela preko tisoč pripadnikov in je bila namenjena za delovanje na širšem območju. Enega od bataljonov je popolnjevala občina Kamnik.

Na območju občine pa so delovale naslednje enote: četa Kamnik, četa Kemijske industrije Kamnik, četa Srednja vas s poveljstvom in prvim vodom v Srednji vasi in vodoma v Stranjah in Komendi ter vod Duplica.

Štab in poveljstva so imeli navadno podoben kadrovski sestav: komandant, načelnik štaba, pomočnik za operativne zadeve, oficir za popolnitev in mobilizacijo, pomočnik za obveščevalne zadeve, referent za inženirstvo, referent za zveze, referent za RKBO, vodja pisarne, politični komisar, varnostni oficir, pomočnik komandanta za zaledje z referenti za tehnično, intendantsko, sanitetno, veterinarsko in finančno službo. Pri štabu so bile tudi naslednje enote: zaščitni vod, oddelek za zveze, zaledni vod, diverzantski vod, vod za protispecialno delovanje.

Opremljanje TO občine je bilo v pristojnosti občinske skupščine, ki je na predlog štaba potrjevala načrte nabav. Orožje, ki se je kupovalo, je bilo za tisti čas in namen kvalitetno in primerno. Velika večina obveznikov je bila opremljena z avtomatskimi puškami. Poleg tega pa je bila v sestavi tudi naslednja oborožitev: pištole, polavtomatske puške, ostrostrelske puške, ročne strojnice, ročni minometi in raketometi OSA, minometi 60 in 80 mm, topovi 82 mm, raketometi 128 mm, maljutke, protiletalski topovi 20/3, lansirne naprave Strela 2M. Za to orožje so bili zagotovljeni tudi kompleti streliva in minskoeksplozivna sredstva.

Zdaj lahko ocenimo, da so bile enote dobro opremljene, kar se je pokazalo tudi na vojaških usposabljanjih, saj je bila katerakoli enota ob pomoči prebivalstva sposobna "preživeti" na terenu.

Razmere po odvzemu orožja v Sloveniji

Na oddajo orožja se je burno odzvala tudi slovenska javnost, saj je po anketah kar 90 odstotkov državljanov obsojalo ravnanje Hočevarja in njegovih somišljenikov.

Po oddaji orožja so nastale povsem nove razmere. Na državni ravni so sklenili, da se Hočevar zamenja z dolžnosti komandanta Republiškega štaba TO. Predlagali so spremembe zveznega in predvsem republiškega zakona o SLO in DS. V njem naj bi se jasneje opredelile vloga in pristojnosti družbenopolitičnih skupnosti, med njimi tudi občin, v zvezi z organiziranjem in vodenjem TO. Predsedstvo je sicer res predlagalo razrešitev Hočevarja, vendar je to predsedstvo SFRJ zavrnilo.

Razmišljanje zveznih oblasti je lahko dojeti po pisanju tedanjega predsednika predsedstva SFRJ Jovića, ki je v svoji knjigi zapisal:

"Kučan in Tuđman sta na seji predsedstva 12. junija 1990 vprašala, ali ju priznavamo kot legitimna predstavnika Slovenije in Hrvaške in zakaj smo jim odvzeli orožje. Odgovoril sem jima, da ju priznavamo, da pa so dolžni spoštovati zvezne predpise in da je varovanje orožja v pristojnosti JLA in ne republik. Nekaj, česar ni v njihovi pristojnosti, jim ni mogoče odvzeti. Seveda z odgovorom nista bila zadovoljna, ker sta bila prepričana, da je odvzem orožja montiran s političnimi razlogi."

V tistem času je bilo v TO Slovenije zaposlenih okoli štirideset aktivnih oficirjev JLA. Praviloma so zasedali pomembne dolžnosti. Pripadnike JLA slovenske narodnosti, za katere so imeli podatke, da bi bili lojalni Sloveniji, so premeščali, v štabe TO pa so nameščali svoje ljudi, kolikor jim je to uspelo. Tudi med pripadniki JLA, ki so bili v štabih TO, so bili taki, ki se z oddajo in načinom dela nadrejenih niso strinjali. Nekateri so se obrnili proti volji svojih predpostavljenih. V akciji oddaje orožja se je jasno pokazalo, kdo je kdo.

Po oddaji orožja so na državni ravni nadaljevali aktivnosti, ki bi pripeljale k normalizaciji razmer, vendar sta obe strani ostali na svojih bregovih.

RŠTO je bilo naloženo, da se orožje vrne na stare lokacije do 10. avgusta, kar pa se ni zgodilo.

Kljub aktivnostim organov Republike Slovenije je bilo jasno, da z vrnitvijo orožja in streliva ne bo nič. Potrebno je bilo nekaj storiti za rešitev problema. Ustanovljena je bila Manevrska struktura narodne zaščite. Za to organizacijo je potrebno zapisati vsaj to, da je bila ustanovljena pol leta pred plebiscitom, ko ni bilo mogoče predvideti še nobenega optimističnega scenarija za Slovenijo, da je delovala tajno in da njeni člani ob zmagi jugoslovanskih sil gotovo ne bi bili srečno končali.

Ustanovitev Manevrske strukture narodne zaščite v Sloveniji (MSNZ)

Predsednik republike Milan Kučan je ob desetletnici MSNZ za izjemne zasluge pri obrambi svobode in uveljavljanju suverenosti Republike Slovenije z najvišjim odlikovanjem odlikoval pripadnike MSNZ, ki jim je pred desetimi leti, kot je dejal, *"zgodovina dodelila odgovorno in častno nalogo, da sodelujejo pri nastanku in delovanju takratne skrivne, a za prihodnost slovenskega naroda in njegove države zelo pomembne vojaško-varnostne organizacije. Pravi zmagovalec tistega časa, tiste vojne in bitke za mednarodno priznanje naše slovenske pravice do samoodločbe je slovenski narod, znotraj tega velikega skupnega dejanja pa je veliko pogumnih in velikih dejanj posameznikov, pri čemer je bila pripadnikom MSNZ dodeljena vloga, zaradi katere so tvegali največ in tako dali izjemen in trajno veljaven prispevek pri nastanku države in njene obrambe."* Zlati častni znak svobode RS sta v imenu celotne sestave prejela Tone Krkovič in Vinko Bezjak.

V knjigi Premiki je Janez Janša Manevrsko strukturo opisal takole: *"Iz spontanega odpora proti nezakonitemu pobiranju orožja TO, ki ga je potem s svojim sklepom 'pokrilo' predsedstvo Republike Slovenije in se s tem uveljavilo kot dejanski poveljnik oboroženih sil, je zrasla ena najbolje organiziranih in najbolj konspirativnih akcij, kar jih je bilo izpeljanih na ozemlju Slovenije v novejši zgodovini. Rezultat te akcije je bila 20.000-glava oborožena formacija, ki je bila sposobna slabe tri mesece po razorožitvi slovenske TO ob tesni naslonitvi na specialno in posebne enote slovenske milice zavarovati Slovenijo pred kakršnimkoli oboroženim presenečenjem. To je bila akcija Manevrske strukture narodne zaščite."*

Tone Krkovič, načelnik MSNZ Republike Slovenije, opisuje tisti čas:

"To je bil usoden čas. Če ne bi stvari potekale tako, kot so, potem bi se lahko za Slovenijo končalo mnogo slabše. S tem seveda ne mislim, da Slovenija ne bi izbojevala samostojnosti, vendar bi bila cena neprimerno višja. Zato sem ponosen na svojo vlogo v času MSNZ in prepričan sem, da je to moje življenjsko delo. Projekt MSNZ je bil namreč projekt snovanja Slovenske vojske. MSNZ je bil projekt v sili, ki v svoji prvi fazi ni imel imena. Začel je nastajati 17. maja 1990 iz odpora proti razorožitvi TO. Takrat smo nekateri spoznali, da je bila razorožitev TO prvi korak agresije JLA na Slovenijo. Razorožen narod se ne more braniti. Zato smo najprej zavarovali oborožitev, ki je JLA še ni pobrala. Pri tem moram posebej poudariti izjemno vlogo tistih poveljnikov občinskih štabov, ki po 15. maju 1990 niso predali orožja TO. Ker je bila TO maja razorožena in formalno pod poveljstvom generala Hočevarja, je projekt nastal v posebnih razmerah, ki so narekovale specifično organizacijo in ravnanje posameznikov, ki so ta projekt vodili. Po razorožitvi smo vsak hip pričakovali, da bo JLA posegla s silo, še posebej potem, ko se je poleti na Hrvaškem začel upor Srbov v Krajini. Zato smo začeli tajno organizirati vojsko po načelu 1-2-13-62, kar je pomenilo, da sta na državni ravni vodila projekt usodni tandem tistega časa Janez Janša in Igor Bavčar, operativno pa sem ga vodil v sodelovanju z Vinkom Bezjakom. Na pokrajinski ravni je bilo trinajst načelnikov, v občinah pa je bilo dvainšestdeset načelnikov, ki so oblikovali svoje občinske štabe. Podobno so bili organizirani tudi v policiji. Upoštevati je potrebno, da je celotni projekt nastajal tajno, zato je razumljivo, da smo angažirali ljudi na osnovi osebnega poznavanja in strokovnosti. Vem, da so mnogi kasneje izbiro kadrov za projekt MSNZ doživljali kot krivico, toda takrat nismo imeli veliko časa in tudi poznali se nismo tako dobro kot kasneje. Čas me je prepričal, da bi si mnogi zaslužili, da bi sodelovali v projektu MSNZ. Srečen pa sem, da se pri izbiri sodelavcev nisem zmotil.

V začetku oddaje orožja je bilo potrebno ugotoviti stanje, v kakršnem se je tedaj znašla slovenska TO. Oborožitev je zadržalo le dvanajst občin, kar vsekakor

ni bil spodbujajoč podatek. Na voljo je bila oborožitev upravnih organov za obrambo, in to je bilo tudi vse. V primerjavi z enotami JLA je bilo razmerje sil ob pomisli na splošni spopad naravnost samomorilsko. Problemi so nastajali tudi s formalne, zakonske plati. Potrebni dokumenti s področja obrambe, na osnovi katerih bi bila poudarjena republiška vloga vodenja in poveljevanja, niso mogli nastati čez noč. Še večji problem bi lahko nastal s hitrim sprejemom naše zakonodaje, ki bi lahko izzvala oborožene reakcije Beograda. Iz tega razloga je bilo potrebno najti prehodno, vmesno rešitev. Rešitev je bila na zakonu temelječa narodna zaščita, ki je bila zakonsko podrejena notranjemu ministrstvu. Tedanji zakon je kot slovensko posebnost omogočal oboroženi del Narodne zaščite. Osnovni namen Narodne zaščite je bil zavarovanje objektov, nadzor ozemlja, pridobivanje obveščevalnih podatkov in varovanje premoženja prebivalstva.

V preteklosti je bila Narodna zaščita oborožena predvsem s starejšim trofejnim orožjem, v njej pa so sodelovali tudi mnogi lovci oziroma imetniki pravice nošenja orožja. Večinoma je šlo za starejše vojaške obveznike. Pripadniki niso pomenili kakšne posebne vojaške sile, pa vendar je bila ta zakonska rešitev v tem trenutku izjemnega pomena. V NZ je bil lahko razporejen vsakdo. In tako je okrnjeni sestav Teritorialne obrambe pomenil jedro Manevrske strukture narodne zaščite."

Shema organizacije MSNZ

Delovanje MSNZ v občini Kamnik

Načelnik MSNZ občine Kamnik[5] opisuje vlogo organizacije takole: "*Začudilo me je, da je predsedstvo za organizatorja MSNZ v občini Kamnik imenovalo mene. Imenovanje je odstopalo od uveljavljenega modela v drugih občinah. Ta je bil bodisi občinski politik, delavec oddelka za obrambo ali vojak. Očitno republiško vodstvo ni zaupalo tedanjim političnim strukturam v občini, saj je le-ta brez besed in pretiranih zapletov oddala orožje in strelivo. Nisem se v celoti zavedal vseh nevarnosti, ki so še v času obstoja Jugoslavije in močne JLA bile. In tako je ekipa treh pripravila načrt delovanja ter v mesecu septembru 1990 opravila najnujnejša dela. Najpomembnejša naloga je bil prevoz orožja iz okolice Grosuplja po skladiščih in kmetijah kamniške občine. Aktivnosti so se odvijale v tajnosti. Ožji sodelavci so se ob svojem delu na terenu srečevali s tajno službo JLA. Tudi delovanje znotraj občinskih meja ni bilo lahko. Še posebno tedaj, ko je bilo potrebno odvzeti orožje tudi oddelku za ljudsko obrambo občine Kamnik.*

Kasnejši dogodki v letu 1991 pa tudi način razpadanja Jugoslavije so potrdili pravilnost in nujnost našega delovanja. Uresničili smo zaupanje, zahvala pa gre predvsem izvajalcem operacij, katerih življenja so bila v stalni nevarnosti."

V zvezi z Manevrsko strukturo narodne zaščite v Kamniku je potrebno spoznati razmere, ki so pogojevale njen nastanek. Negativna dejstva so bila naslednja:

1. Teritorialna obramba občine Kamnik, ki je štela okoli osemsto mož, je bila brez orožja in streliva.
2. Občinsko vodstvo je vlagalo proteste različnim državnim organom, vendar brez pravega uspeha.
3. Polovice najboljšega orožja, ki je bilo na konzervaciji, odgovornim ni uspelo pridobiti nazaj.
4. Med stalno zaposlenimi in tudi rezervnim sestavom so nastajali spori in odzivi nestrinjanja z odločitvijo o predaji orožja in streliva.
5. Mobilizacijski sistem pozivanja je obstajal, vendar je bil v takratnih razmerah neuporaben.

Pozitivna dejstva so bila naslednja:

1. Orožje in strelivo oddelka za obrambo je ostalo v občini Kamnik.
2. Na razpolago je bilo zadostno število častniškega in vojaškega kadra za popolnitev. Ti vojaški obvezniki so bili visoko motivirani in pripravljeni za naloge v novih razmerah.
3. Obvezniki so razpolagali z vojaško osebno opremo.
4. Vodstva na višjih ravneh so zagotovila nujno vojaško orožje in strelivo.
5. Visoka raven pripravljenosti posameznikov za izvedbo najzahtevnejših in nevarnih nalog.

V nastalih razmerah so bile naloge vodstva MSNZ naslednje:

5 Boris Zakrajšek v zborniku ZVVS Hvala vam, junij 2001, str. 7.

1	Zagotoviti največjo možno količino orožja in streliva
2	Zagotoviti tajen prevoz in skladiščenje oborožitve in streliva na izbranih lokacijah
3	Oblikovati nove enote v skladu z razpoložljivimi materialnimi viri
4	Izbrati častniški in vojaškokadrovski sestav ter izvršiti popolnitev novooblikovanih enot
5	Izbor mobilizacijskih zbirališč in zagotovitev tajnega samopozivnega sistema
6	Izdelati načrt uporabe ob vojaški ogroženosti
7	Zagotavljanje delovanja v največji možni meri tajnosti in varnosti

Namen in naloge so bile vodstvu jasne. Izvedba je predvsem zaradi varnostnih razlogov in delovanja v tajnosti zahtevala precejšnja prizadevanja posameznikov. Vodstvo MSNZ občine Kamnik je imelo le štiri ljudi: načelnika, namestnika in dva pomočnika. Osnovni izbor je opravil načelnik na pokrajinski ravni. V osnovi je bila zagotovljena navzočnost delavca upravnega organa za obrambo, štaba za TO in predstavnika policijske postaje. Te institucije oziroma organi so opravljali naloge varnosti in obrambe, zato je bil izbor pričakovan in normalen. Potrebno je bilo izbrati ljudi, ki pri odločanju niso imeli težav, kajti razmere niso dovoljevale omahovanja. Določiti je bilo potrebno ljudi, ki bi zagotovili možnosti za upor proti tedaj že grozeči nevarnosti JLA. Potrebno je bilo *oblikovati nove oborožene sestave v občini Kamnik*. Na srečo so ostali kadri TO, vendar brez orožja in streliva. Tudi realna možnost pridobitve orožja s konzervacije je padla v vodo. Brez orožja in streliva pa ostali elementi vojaških sil niso veliko vredni.

Izbor vodstva Manevrske strukture narodne zaščite v Kamniku je zahteval najmanjše možno število ljudi. Nekatere rešitve so bile določene z vrha, večjega števila ljudi pa iz varnostnih razlogov ni bilo mogoče vključevati. To je bilo potrebno upoštevati. Varnost je bila zagotovljena tudi tako, da nadaljnji sodelavci niso vedeli drug za drugega ter o izboru niso nikogar seznanjali. Tako je tudi bilo, čeprav nekaterih stvari ni bilo mogoče prikriti in tudi izbor bi bil lahko optimalnejši.

Vodstvo MSNZ na državni ravni je kmalu po predaji orožja začelo z aktivnostmi: v začetku junija 1990 s povsem konkretno akcijo zaščite oborožitve v Gotenici. Na območju Kočevske Reke, Jasnice in Gotenice so bili sedež poveljstva zaščitne brigade, učni center milice in skladišče oborožitve. To orožje je bilo prepeljano v Primože. To je bila zelo pomembna akcija tudi za občino Kamnik, kajti iz tega skladišča smo kasneje dobili večjo količino potrebne vojaške oborožitve in streliva.

V poletnih mesecih so se pričele določene naloge tudi na občinski ravni. Načelnik pokrajinske organizacije MSNZ je posameznike obvestil o imenovanju na dolžnosti v Manevrski strukturi narodne zaščite občine Kamnik. Vodstvo se je v tistem času tudi tajno sestalo. Načelnik ni dolgovezil, poudaril je resnost zadeve in možnost, da v primeru, če stvar propade, za vodstvo ni pričakovati ravno bleščeče prihodnosti. Opredelil je naloge, ki so izhajale iz dokumentov nadrejenih.

Eno od vprašanj je zahtevalo odgovor, ali je delovanje v skladu z ureditvijo tedanje države. Delovanje Manevrske strukture narodne zaščite je bilo potrebno zakonsko opredeliti. Rešitev je bila v tedanjem posebnem določilu slovenskih predpisov o obrambi, ki je navajalo oblikovanje narodne zaščite. Na ravni države so našli pravnoformalno pokritje delovanja, na občinski ravni pa se s tem problemom ni nihče resneje ukvarjal in tudi ne posebej obremenjeval. Delovanje je bilo vsaj v vodstvu MSNZ podrejeno predvsem intuiciji in notranjim merilom pravičnosti. Danes bi bilo omenjeno vprašanje zanimivo preučiti s pravnega vidika, čeprav najverjetneje ne bi prišli do bistveno novih spoznanj.

Prva najpomembnejša odločitev in naloga je bila, katere enote oblikovati in katere ljudi razporediti v novi sestav ob pričakovani in razpoložljivi oborožitvi.

Osnovni izbor kadrov za enote v občini je bil določen na podlagi presoje vodstva, ob upoštevanju osnovnih meril in tudi subjektivnih ocen, kot so: delo in dolžnosti v Teritorialni obrambi, dotedanja aktivnost, ocena lojalnosti, usposobljenost za opravljanje dolžnosti, posest vojaške opreme, varnostne in druge presoje. Tega izbora ni bilo težko opraviti, saj je bilo na razpolago kar osemsto pripadnikov TO, ki smo jih zelo dobro poznali. Seznam se je zmanjšal približno za polovico, kajti ocena vodstva je bila, da več oborožitve ne bo uspelo pridobiti.

Izbor je bil seveda narejen brez vednosti posameznikov. Izbrani vojaški obvezniki bi dobili poziv v enoto, v katero so bili tudi sicer formalno razporejeni kot pripadniki Teritorialne obrambe. S tem razporedom so bili že seznanjeni, poznali so tudi naloge ob mobilizaciji, ki so jih izvajali v preteklosti. Šele ob vpoklicu bi bili obvezniki na zbornem mestu seznanjeni z nalogami in namenom MSNZ.

V opisanem je pomen dolgoletnega organiziranja in usposabljanja Teritorialne obrambe v občini Kamnik, kljub temu pa "temne sence" predaje orožja ni mogoče pozabiti.

Največji problem je bil v zagotovitvi potrebnega števila orožja in streliva. Kje dobiti orožje? Obstajali sta le dve možnosti:

1. orožje in strelivo ter vojaška oprema, ki jo zagotavlja država oziroma pokrajinsko vodstvo Manevrske strukture narodne zaščite,

Orožje so tajno skladiščili na kmetijah. Prejemniki priznanja "slovenska družina".

2. orožje upravnega organa za ljudsko obrambo občine Kamnik, ki je bilo namenjeno za delovanje občinske oblasti.

V iskanju možnosti za rešitev problema je posebej danes mogoče presoditi, kaj je pred predajo pomenila Teritorialna obramba v Sloveniji. V primeru občine Kamnik že nekaj podatkov zgovorno priča o moči: 120 pištol, 600 polavomatskih in avtomatskih pušk, 50 mitraljezov, 50 kosov protioklepnega orožja, preko 300.000 kosov streliva. Pri tem 600 kosov starih pušk sploh ne omenjamo. Realnost je bila žal drugačna in prvih tovrstnih pušk se je vodstvo MSNZ zelo razveselilo. Orožje, ki je bilo na voljo, ni bilo najmodernejše, pa vendar. Na srečo je tedaj v občini imela orožje in strelivo tudi občinska oblast. Hranil ju je upravni organ za obrambo. To orožje je bilo pomembno za MSNZ in tudi kasneje v vojni. Žal tudi to orožje ni bilo novejše izdelave, prevladovale pa so pištole.

Pridobitev orožja in streliva za potrebe MSNZ je bila glavna naloga, s katero se je ukvarjalo vodstvo. Brez rešitve tega vprašanja tudi drugo ni imelo pravega smisla. Ob akcijah je prihajalo tudi do težav. Pri poskusu prevoza orožja in streliva so imeli izvajalci težave. Obstaja vprašanje, ali je šlo za akcijo JLA in njihovih varnostnoobveščevalnih organov ali pa je mogoče, da nekaj ni delovalo znotraj našega sistema. V drugem poskusu ni bilo težav.

Vodstvo je moralo rešiti tudi vprašanje, kam z orožjem, kajti lokacije TO v tistem času niso bile več primerne. Pri izbiri je bilo potrebno dobro premisliti, komu dodeliti pridoblejno orožje, strelivo in minsko-eksplozivna sredstva. Potrebno je bilo izbrati zaupne ljudi, ki bodo lahko nosili to breme odgovornosti. Tudi izbranci so morali zaupati vodstvu. Tako je tudi bilo. Odločitve so bile sprejete, potreben je bil dogovor. Ni nepomembno poudariti, da je bil to čas pol leta pred plebiscitom in leto pred vojno. Nihče od izbranih ni odklonil sodelovanja, čeprav jim je bila ta možnost ponujena ob zagotovilu, da o stvari ne bo govoril, zato gre tem družinam in posameznikom vse priznanje.

Potrebno je tudi povedati, da se je tajno zbiranje in skladiščenje orožja nadaljevalo tudi kasneje, po prehodu MSNZ pod okrilje Teritorialne obrambe občine Kamnik. Orožje je bilo prepeljano z Gorenjske. Gorenjska je bila tudi sicer edina pokrajina v Sloveniji, ki v celoti ni izvršila ukaza, kar je spoštovanja vredna odločitev in vse priznanje za pogum takratnega vodstva te pokrajine. Tudi to orožje je bilo izjemno pomembno v kasnejšem času. Za izvedbo te naloge je še posebej zaslužen tedanji skladiščnik OŠTO Kamnik, ki se je izkazal tudi v drugih razmerah. Tudi to orožje je bilo prepeljano in se je tajno skladiščilo na kmetijah na Pšajnovici in Rakitovcu.

Vodstvo se je ukvarjalo tudi z vprašanji prevozov. Problemov za zagotovitev vozil in voznikov ni bilo, reševal jih je načelnik osebno. Zelo pomembno vlogo pri tem je odigral takratni komandir Postaje milice v Kamniku, ki je poskrbel, da so prevozi potekali nemoteno in bili zavarovani. Prevozi so se opravljali ponoči z lokacij, ki jih je določilo pokrajinsko vodstvo. Voznika sta bila dva od redkih posameznikov izven vodstva, ki sta vedela nekoliko več o aktivnostih.

Del članstva Združenja slovenskih častnikov Kamnik na družabnem srečanju v Špitaliču. V vojni je sodelovalo triinštirideset posameznikov.

Določiti pa je bilo potrebno tudi najmanjše možno število ljudi, ki bi izpeljali mobilizacijo določenega sestava. Zaradi oddaje orožja veljavni sistem ni bil več primeren. Izdelati ga je bilo potrebno povsem nanovo. Novi sistem je izdelal član vodstva, ki je bil tudi sicer zadolžen za delovanje tega sistema, zato pri poznavanju in vzpostavitvi vzporednega sistema ni bilo problemov. Mobilizacijska mesta so po odločitvi MSNZ ostala ista, da ne bi povzročali sumov in ugibanj o novih mobilizacijskih mestih.

V občini Kamnik so tedaj delovali organi oblasti, ki pa o akcijah, razen redkih posameznikov, niso bili obveščeni. To je bil poseben problem, ki je povzročal akterjem kar nekaj težav, saj so bili dopoldne v eni, popoldne pa v drugi službi, čaprav je šlo v obeh primerih za vprašanja obrambe. Obveščanje je potekalo po merilih, sprejetih na ravni države. Nekatere naloge, ki so bile izpeljane, so zahtevale, da se o tem obvestijo tudi organi oblasti. To je opravil osebno načelnik MSNZ. Njegova naloga je bila tudi, da odgovorne obvesti o akcijah, ki so jih izvajali njegovi podrejeni. Ni bilo mogoče prikriti nočnega odvoza orožja, ki je bilo v lasti občine in uporabljeno za potrebe MSNZ.

Pri izvajanju nalog MSNZ je bilo zelo pomembno tudi osebno prepričanje posameznikov, saj je treba priznati, da izvedba vseh nalog ni bila lahka. Posamezniki so morali pokazati precejšnjo mero pozitivnih osebnostnih značilnosti in tudi psihofizičnih kvalitet, saj je bilo potrebno večino nalog opraviti ponoči in skrivoma ter opravljati tudi službo.

Po zagotovitvi večine kadrovskih in materialnih virov pa je bilo potrebno na osnovi ocen nadrejenih izdelati načrt uporabe. Ta je imel triindvajset strani in je predvideval vse podrobnosti o načinu delovanja enot Manevrske strukture narodne zaščite občine Kamnik v primeru napada JLA. Na srečo je ostal le na papirju.

Republiška skupščina je 28. 09. 1990 sprejela in razglasila ustavni dopolnili št. 96 in 97 k ustavi Republike Slovenije, kar je pomenilo, da predsedstvo RS prevzame pristojnost nad TO v miru in izrednih razmerah. Tedaj se je zamenjalo in imenovalo novo vodstvo TO Republike Slovenije. MSNZ se je podredila novemu vodstvu Teritorialne obrambe na čelu z Janezom Slaparjem. Že takoj po prevzemu dolžnosti pa so se začeli novi problemi, kajti JLA je zasedla zgradbo republiškega štaba TO.

Naprej je mogoče obravnavati vojaški vidik osamosvojitve po navedenem v uvodu:

1.	Dejavnosti obrambnih struktur in priprave na oborožen spopad	*oktober 1990 naprej*
2.	Vojna za Slovenijo	26. 06–10. 07. 1991
3.	Dejavnosti obrambnih struktur do odhoda JLA iz Slovenije	10. 07.–26. 10. 1991

Zaključek

O času osamosvajanja se pojavljajo različna mnenja, tudi odklonilna. V družbi, kakršna je naša, so dovoljena tudi taka. Naj ostanejo last posameznikov ali skupin. O osamosvojitvenih prizadevanjih in vojnih vete-

ranih je najbližje resnici verjetno France Bučar, ki pravi nekako takole: "*Vojni veteran je posameznik zaradi tega, ker je opravil osnovno državljansko dolžnost v vojni, ne da bi zato pričakoval 'uslugo' države. Navadno se tudi ne borimo zato, da bi kasneje imeli prednosti, ki bi izhajale iz tega dejanja.*"

Danes je veliko ocen posameznikov, ki se nanašajo na prizadevanja v osamosvojitveni vojni. Pri ocenjevanju ne smemo ostati pri posploševanju niti ne pri precenjevanju aktivnosti posameznikov. Narobe je, da tisti, ki niso sodelovali v procesu osamosvajanja, podcenjujejo prizadevanja in rezultate doseženega, nič manj pa ni narobe, da nekatera dejanja precenjujemo, kar tudi ni osamljen primer.

Vsako pričevanje, zapisovanje in videnje preteklosti bo lahko v pomoč zgodovinarjem, da bodo nepristransko presojali dogodke osamosvajanja in sestavljali mozaik zgodovine, kar bo bogatilo kulturno dediščino slovenskega naroda. Ta zapis ima predvsem ta namen.

Literatura in pričevanja

Ksenija Adamič: *Odvzem orožja TO Slovenije,* diplomska naloga

Tomaž Bukovec: *Iskanje političnega sogovornika,* Nedeljski dnevnik 12. 3. 2000

Tomaž Bukovec: *Orožje je naše, o njem odločamo mi,* Nedeljski dnevnik 26. 3. 2000

Miha Butara: *Uporniki z razlogom,* Obramba, Ljubljana 2000

Domen Caharijas: *Profesionalni prostovoljci iz karantene,* Nedeljski dnevnik 11. 6. 2000

Janez Janša: *Premiki,* Mladinska knjiga, Ljubljana 1992

Anton Krkovič: *Operacija 1-2-13-62,* intervju Slovenska vojska 2000

Maks Lavrinc, tedanji predsednik skupščine občine Kamnik, izpoved

Karlo Nanut: *Teritorialna obramba na Slovenskem 1968–1990,* Slovenska vojska 2000

Iztok Podbregar: *Vloga oboroženih sil danes, jutri,* MORS, CVŠ 2000

Marjan, Mihaela Poljanšek, izpoved

Predpisi o obrambi in zaščiti, Uradni list 1992

Skupina avtorjev: *Vloga in pomen Teritorialne obrambe,* MORS, Vojstvo 5–99, 1999

Janez Šimenc, izpoved

Olga Šimenc, izpoved

Janez J. Švajncer: *Obranili domovino,* Viharnik 1993

Hvala vam, Združenje veteranov vojne za Slovenijo Kamnik, Top tisk, Domžale 2001

Božo Zupančič, izpoved

Pavel Žavbi, izpoved

The disarmament and formation of the National Defence manoeuvre structures in the municipality of Kamnik Military perspectives on independence

Summary

After Tito's death in 1980, most analysts predicted the end of Yugoslavia. The constituent parts of the multinational state were so different that today its end does not come as a surprise. One can understand political leaders striving to form their own nation but it is hard to understood why the process of disintegration, break down and secession, could not happen without war. Yugoslavia as such was a confederation of nations who on the basis of their right to self-determination and secession had voluntarily decided to live together in one federal state.

Building up democracy in Slovenia and taking on the values from the developed western world was against the will of the Yugoslav army leadership, which decided to take their own measures to preserve the old Yugoslav model. The new Slovenian leadership, elected at the first multi-party elections resisted strongly. This resulted in the disarming of the Slovenian Territorial Defence Forces by the Yugoslav army in 1990. Fortunately, because of the active support of Slovene policy and the dedication of some chosen individuals, the National Defence Manoeuvre Structure project was successfully carried out and Slovenia built up a new military force with 20,000 men.

This piece deals with the events connected with the disarmament, as well as with the formation and operation of the manoeuvre structure in the municipality in Kamnik. The notes end in October 1990. Before that, on 28 September 1990, the parliament of Slovene republic proclaimed and added two constitutional clauses, Clause 96 and Clause 97, to the constitution of the Slovene Republic, which made the Territorial Defence Forces come under the jurisdiction of the presidency of the Slovene Republic, in peace or in exceptional circumstances. Furthermore, the presidency also declared a new leadership of the Territorial Defence Forces; The MSNZ (The National Defence Manoeuvre Structure) fell within its competence.

However, this was only the beginning of widespread preparations and war for Slovenia.

Mag. Cene Matičič
Zikova 5
1241 Kamnik

Akcija 25 poslancev

Iz dnevnika (prva dva dneva)

Uvod

Akcija 25 poslancev, ki smo jo julija 1971 sprožili in vodili poslanci: danes že pokojna Tone Remc in Ivan Kreft ter avtor tega zapisa mag. Cene Matičič, je dandanes kaj malo ali pa sploh neznana.

Temu se ni čuditi, kajti od 1971 do rehabilitacijskih procesov leta 1989 je bila anatemizirana, potisnjena na smetišče slovenske zgodovine, njenim akterjem pa vtisnjen sramotni žig. Po rehabilitacijah 1989 sta jo v vsesplošno zavest slovenske javnosti vrnila tudi oba prva sklica državnega zbora: s srečanjem ob 25. obletnici, ki ga je pripravilo predsedstvo državnega zbora pod vodstvom Jožefa Školča, in leto kasneje z izjavo njegovega predsednika Janeza Podobnika, v kateri je zapisano:

"Osebno in kot predsednik DZ se zavzemam za to, da bi slovenska država in družba zmogli z vso potrebno zrelostjo, dostojanstvom in rahločutno strpnostjo izraziti svoje spoštovanje vsem, ki so v različnih obdobjih naše skupne narodne zgodovine zastavljali svoje moči, znanje in pogum, marsikdaj pa tudi življenja, za demokratično državo Slovenijo. Zato podpiram vsa zrela prizadevanja, tako tudi vašo pobudo glede akcije 25 poslancev, ki pomagajo krepiti državotvorno in demokratično zavest naše družbe."

S tem je bila vsebina te davne, tistikrat v prah in pepel nasilno zdrobljene in zatolčene in za Slovenijo kot skrajno škodljive in reakcionarno ožigosane akcije čisto odkrito, pred očmi celotne slovenske javnosti v samostojni državi Sloveniji javno priznana kot napredno in vizije polno početje obdobja slovenske pomladi druge polovice šestdestih in prvih nekaj sedemdesetih let.

Položaj Slovenije v sedemdesetih letih

Za razumevanje smiselnosti in realne aktualnosti akcije 25 poslancev je potrebno vsaj okvirno poznavanje situacije, položaja in predvsem pestrosti ter naprednosti "pomladnih dogajanj" v Sloveniji v sedemdesetih letih. Če po treh desetletjih poskušam sintetizirati to, kar se je tistikrat v Sloveniji tako "spomladanskega" dogajalo, je to naslednje:

1. Stopnja v Sloveniji že dosežene demokracije je bila kar dostojno napredujoča, na določenih velikih področjih pa tudi že primerljiva z demokracijo zahodnega sveta.
2. S hitrimi koraki se je razvijala ekonomska demokratizacija, katere osnovni promotor je bilo slovensko gospodarstvo.
3. Slovenski parlament se je od "potrjevalca" sklepov centralne partijske oblasti vztrajno in dosledno levil v suvereno zakonodajno telo, ki demokratično, javno in nadvse odgovorno z zakoni sprejema, kreira in suvereno usmerja gospodarsko in družbeno dogajanje Slovenije.
4. Naprednejši segmenti slovenske nadstavbe: znanost, umetnost, literatura, izobraževanje, publicistika ... so to v parlamentu čisto pragmatično sproženo in razvijajočo se demokratično usmerjenost podpirali, dopolnjevali in znanstveno utemeljevali.
5. Slovenija je bila že tedaj med vsemi republikami Jugoslavije, pa tudi med vsemi deželami "socialistične" Evrope najbolj razvita in zrela za vključevanje v napredno, na tržnih in konkurenčnih načelih delujočo Evropo.
6. Razvoj znanosti, šolstva, filozofije, publicistike, tiska in vseh umetnosti je bil deležen kar največje demokratičnosti, pozornosti in optimalno možnih vlaganj.
7. Tako v politiki kot javnem življenju se je pospešeno uveljavljala morala moderne urbane družbe.
8. Gospodarski razvoj je potekal v znamenju stabilnosti in ekonomske demokracije.
9. V mednacionalnih odnosih smo prakticirali strpnost, enakopravnost in prijateljstvo.
10. Ta sicer komaj slabo desetletje trajajoči vzpon s socialnimi postulati prekvašene demokratizacije in liberalizacije je slovenski, zlasti pa evropski in svetovni javnosti skoro nepoznan, celo zamolčan ali pa minimizirano popačen.

8. julij 1971 (četrtek)

Dopoldne

Ko sem se tam nekje okoli šeste ure v svoji stari škodi vozil proti Ljubljani, sem bil kar prepričan, da se bo zasedanje zavleklo do poznih večernih ur. Dnevni red šestnajstih točk sicer ni bil pretirano obsežen, vendar v nekaterih tako zapleten, da je bilo pričakovati vrsto kritičnih pomislekov in amandmajev.

Poleg tega tudi ni bilo misliti, da nam ne bodo v zadnjem hipu tako rekoč "padalsko" postavili na klop še kaj "najnujnejšega", seveda z oznako "po hitrem postopku". In to slednje je bilo res že na klopi, namreč predlog zakona o volitvah članov predsedstva SFRJ v SR Sloveniji. Na hitro sem ga preletel, takoj ugotovil, da predlaga le uzakonitev potrjevanja tistega, kar meni SZDL, ki bo, kot smo vedeli, za dvoje mest predlagala le dva kandidata. Tu je potreben amandma v smislu, da damo možnost predlaganja tudi sami skupščini. Opozoriti moram Remca in Krefta, sem si rekel, kajti ta dva sta na tem področju več kot doma. Ozrl sem se po dvorani. Moj pogled se je srečal z Remčevim, ki se je z nekim papirjem v roki že približeval.

Remčev amandma

"Si videl?" me je pozdravil in že govoril o potrebnem amandmaju. "Kreft se strinja, ... pa ti?" Preletel sem tistih nekaj stavkov njegovega amandmaja, predlagal spremembo ene ali dveh besed. "Seveda se, poišči tistih deset sopodpisnikov, časa imamo še dovolj." Utemeljitev je bila tehtna in prepričljiva, tako da z zbiranjem deseterice ni bilo težav. Poleg nas treh so amandma podprli še: dr. Vojan Rus, Franc Svetelj, Miloš Polič, Bogdan Šnabl, Ivan Pučnik, Karel Forte, Rado Pušenjak in Janez Verbič.

Pozno popoldne

Popoldansko zasedanje je potekalo v spodnji, manjši dvorani in potem ko je predsedujočo Lojzko Stropnik znova zamenjal predsednik Miran Goslar, je kar takoj povedal, da se bo zasedanje verjetno nadaljevalo še naslednjega dne.

Utemeljitev Remčevega amandmaja, po katerem lahko predlog za izvolitev dveh članov predsedstva SFRJ iz SRS poleg SZDL poda tudi skupina 20 poslancev vseh zborov Skupščine SR Slovenije, je slonela na treh argumentih:

- na 356. členu Poslovnika Skupščine SRS, ki omogoča predlaganje tudi skupini 20 poslancev;
- na že utečeni praksi predlaganja članov delegacije v zbor narodov zvezne skupščine po 364. členu in
- na 221. členu ustave SFRJ, ki določa, da lahko poda predlog za predsednika republike poleg SZDL tudi skupina 30 poslancev zvezne skupščine.

Ker sem bil prepričan, da namerava SZDL "na silo" znova vriniti le dva svoja kandidata in da je to vnovični poskus zapiranja kandidatnih list, torej flagrantno kršenje tako često omenjane demokracije, posebno pa še, da se s tem omejujejo pravice skupščine do kandidiranja, sem se javil k besedi in ga utemeljeval še z naslednjimi tremi razlogi:

- Ta institut je v naši praksi že poznan, prakticiran in predvsem tudi uspešen.
- Z njim vnašamo pomembno obliko demokratizacije tudi v najvišji organ v državi.
- Skupščini, ki je najvišji organ v republiki, ne gre jemati pravice kandidiranja, saj s tem prevzema ne le odgovornost izvolitve, pač pa tudi odgovornost kandidiranja.

Pričakoval sem reakcijo, vendar je začuda ostala le v etru. Neposredno jo je prelomil predsednik Goslar, ki je enostavno izzval predsednika zakonodajne komisije Janka Česnika. Ta amandmaju ni ugovarjal, izrazil je le pomislek, kako zagotoviti in uskladiti nov postopek konzultiranja in kandidiranja v okviru občinskih skupščin. In tako je bil ob le petih vzdržanih tudi sprejet. Globoko sem se oddahnil in s pogledi že iskal Jožeta Packa, takratnega sekretarja Edvarda Kardelja.

Jože Pacek in Edi Brajnik

Nekaj po osmi uri zvečer, potem ko sem kot član odbora za prosveto in odbora za finance predstavil dileme okoli načrtovanih visokošolskih združenj v Ljubljani in Mariboru, sem ga dohitel pri izhodu. Verjetno je že slutil vsebino mojega vprašanja, kajti z njemu lastnim nasmeškom me je hitro prekinil nekako takole:

"Torej mislite predlagati Kardelja; ... vem, da tega verjetno ne bo sprejel, čeprav mu vaša zamisel tudi ne bo nesimpatična. Obvestil ga bom, vendar pa za sestanek z njim ne morem jamčiti ... Oglasi se jutri. Še bolje v ponedeljek, ko se vrne iz Beograda."

Pristopil je moj sošolec Edi Brajnik:

"Amandma ste torej dobili ... in kje imate kandidata?" Pri izhodu so me dohiteli Remc, Kreft in dr. Rus. "Pojdimo čez cesto v Kazino na sestanek skupnosti študentov!" je skoraj imperativno predlagal Remc.

Na večer istega dne. Skupnost študentov v Kazini

V dvorani jih ni bilo veliko, mogoče petnajst s predsednikom Lenartom Šetincem vred. Glavno besedo je imel Remc, študentski poslanec, ki je v njemu značilni oratorski drži predstavil vsebino in novonastalo situacijo. Razvila se je široka debata, vrstile kritike na račun Ribičiča, pa tudi novih predlogov ni manjkalo. Govoril sem o pogovoru s Packom ter poudarjal, da si glede kandidature Edvarda Kardelja ne smemo delati iluzij. Navrgel sem možna imena naprednejših in splošno znanih ter upoštevanih ekonomskih strokovnjakov: dr. Mare Bešter, dr. Aleksandra Bajta ter Sveta Kobala. To sem utemeljeval z dejstvi pretežno ekonomske narave:

- izjemno zapletena in tudi neugodna gospodarska gibanja;
- mednacionalne razprave in spori o novih slovenskih predlogih glede finansiranja federacije, tako imenovana kotizacija;
- spremembe in zlasti korenita modernizacija fiskalnega sistema in celo morebitno uveljavljanje davka na dodano vrednost;
- nekontrolirano razraščanje raznih sisov, ki samoupravljanje spreminjajo v "samopostrežbo", in s tem postopno razpadanje normalnega funkcioniranja finančnega sistema;
- po logiki "vzemi in nagrabi, kar se največ da" se preko vseh meja nadaljuje in povečuje nesmotrno financiranje nerazvitih republik in pokrajine;
- skoraj brez upa zmage se bojujemo z inflacijo, s katero se kot skoraj edini spopadamo v Sloveniji, medtem ko marsikje na jugu trdijo in celo "znanstveno" dokazujejo, da je "blagodejni nebeški blagoslov";
- pospešeno se zatekamo k najemanju tujih kreditov, ki jih vsaj večinoma namesto plasiranja v proizvodnjo negospodarno porabljamo in zapravljamo;

- z vsem tem se bo moralo soočati novo predsedstvo, v katerem pa na žalost ne bo nobenega prodornejšega modernejšega ekonomista niti naprednejšega gospodarstvenika, še manj pa demokratično usmerjenega politika in misleca.

S temi argumenti sem jih uspel prepričati v smiselnost izbire teh treh kandidatov, nakar je bilo sklenjeno, da naslednjega dne skupno z dvema študentoma (imen oz. priimkov se ne spomnim več) in dr. Vojanom Rusom obiščemo dr. Maro Bešter.

Pozno ponoči

Pozno, okoli enajste ure, sem se vozil domov v Domžale. Oster snop avtomobilskih luči se je v premicah stožca zažiral v temno noč. "Da, tudi ta tabu polagoma izginja ..." sem zabrundal in se ob tem spomnil na eno tistih akcij, ki so odgrinjale zastore državnih tajnosti in skrivnosti.

Vse teče po Savi

V stari, predaprilski Jugoslaviji, ki smo ji celo uradno rekli "gnila", je krožila priljubljena krilatica o "Savi in davkih, ki tečejo proti Beogradu ..." Ta "tabu" se je trdovratno razširil in utrdil tudi v "novi"; bilo je namreč povsem neznano, s kakšnim in kolikšnim deležem je Slovenija udeležena pri financiranju federacije, vojske, nerazvitih republik in pokrajine ter podobnim. V okviru instituta "poslanska vprašanja", ki se je razživel, po zaslugi takratnega predsednika republiškega zbora dr. Jožeta Vilfana pa celo bogato razbohotil, sem 18. 7. 1968 postavil vprašanje predsedniku Kavčiču o tej večni tabu tematiki, sklicujoč se na takrat še sramežljivo, a že prakticirano transparentnost in princip "čistih računov", torej dveh terminov, ki sta bila tista leta še hudo heretične narave.

Po postavljenem vprašanju mi je Vilfan, zavedajoč se problematičnosti, a tudi upravičenosti, kot "izkušen maček" v teh stvareh svetoval: "Jaz bi, tovariš Matičič, v redakciji nekatere tvoje formulacije vendarle preciziral, da ne bi vzbujale napačnega vtisa." To sva v njegovi pisarni tudi naredila.

Čeprav je bil marsikdo prepričan, da odgovora sploh ne bomo dočakali ali pa da bo kvečjemu zavit v neprosojno tančico, se je zgodilo prav nasprotno. Pred številnimi kamerami, dopisniki, novinarji in polno dvorano ga je Kavčič dva meseca kasneje prebral, razložil, da je bila to res neke vrste državna tajnost, pa tudi, da je potrebno to vprašanje bolj določno in načelno reševati. Jasno je povedal, da se je od 19,2 % bruto družbenega produkta leta 1963 sicer spustil na 13,9 % v letu 1968, vendar pa tudi nedvoumno poudaril, da realno ne more in ne sme preseči zgornje meje 11 %, kar da bo tudi generalna orientacija, za katero se bo njegov izvršni svet odločno zavzemal.

To je bil "dogodek", kot se je temu takrat reklo. S tem je padel eden največjih tabujev, nam "preglasnim liberalcem" pa ponudila možnost iskanja nekega novega, transparentnejšega in na načelih "čistih računov" zasnovanega sistema financiranja federacije.

Deveti julij 1971 (petek). Jutranje in dopoldanske ure

Nekaj pred sedmo sem bil že v parlamentu, pregledoval dnevni tisk, premišljal, kako in na kakšen način naj animiram Maro Beštrovo, čakal na Rusa in oba študenta. Uro kasneje sem opazil prihajajočega Rusa. Že na obrazu se mu je videlo, da nekaj ni v redu. In res, hitel se je opravičevati, češ da ga nepreklicno vežejo obveznosti na fakulteti, saj mora kot član sodelovati pri obrambi neke doktorske disertacije.

Mogoče je bilo to res ali pa le izgovor, saj prejšnji večer tega zadržka sploh ni omenjal, se mi je utrnilo, medtem pa sta že pristopila oba študenta ... Med možnimi kandidati, ki sem jih na seji Skupnosti študentov sam predlagal, je bila na prvem mestu dr. Mara Bešter. Zakaj ravno ona?

Univ. prof. dr. Mara Bešter

Med vsemi tremi (Bešter, Bajt in Tanko) je imela vse tri prednosti, o katerih sem menil, da so tolikšne teže, da tudi pri SZDL ne morejo naleteti na odpor. Najprej to, da je nosilka spomenice 1941 pa tudi komunistka t. i. "stalnega in preferiranega jedra". Ta epiteton je bil vsaj za takratni slovenski vrh še kako pomemben in potreben, saj že načeloma komu drugemu, še tako sposobnemu, sploh ni bilo niti misliti, da bi bil za ta najvišji organ lahko sprejemljiv. Nadalje to, da je bila ne le doma, pač pa tudi v zahodnem svetu cenjena ekonomistka, ki si je svoj doktorat znanosti priborila na univerzi v Veliki Britaniji, kar spet pomeni, da je bila kar pošteno "prestreljena" z vsemi "heretičnimi" izsledki, dognanji in sodobno ekonomsko znanostjo in prakso kapitalizma zahodnega sveta. Njena znanstvenoraziskovalna dela, usmerjena v iskanje konsistentne izgradnje novega sistema družbenih dejavnosti, v biološko reprodukcijo in položaj žensk ter v raziskavo kazalcev celotne družbene reprodukcije, so imela velik odmev in so doživljala nesporno priznanje in pozornost. Kot izjemno aktivna, prodorna in predvsem "liberalno" misleča pa je delovala tudi v ekonomskih svetih republike in federacije, v EGS in ZN, kjer je redno nastopala kot predstavnica države. In nenazadnje je bila že po naravi obdarjena govornica, ki je znala svoje sposobnosti kar najbolj prepričljivo, vehementno in tudi "vsakomur" razumljivo predstaviti in zagovarjati. Prav v tem pa smo bili Slovenci bolj ali manj "bosi", še zlasti v južnem okolju, kjer so ob elokventnosti brez vsebine praviloma prodrli tudi največji nesmisli. Vstopili smo v njeno garsonjero in že po njenem nasmešku sem bil prepričan, da ji ni potrebno razlagati – vse je že vedela.

V pogovoru je dokazovala, da je Ribičič povsem neprimeren, saj se na ekonomsko problematiko države najprej sploh ne spozna ali pa kvečjemu skrajno negativno in diletantsko reagira. Ta njena kritika je bila že stara, še zlasti vehementna pa od tistega trenutka, ko je "miniral" gradnjo avtoceste in s tem

sprožil znano "cestno afero", v kateri sva oba nastopala na nasprotni strani in imela zaradi tega ostre spopade s Popitom.

In vendar je naš predlog odklonila. Izključno z argumentacijo razrahljanega zdravja, ki da je posledično vezano na stalne spore in ostra nasprotovanja "neumnostim", ki jih mora poslušati v zveznih organih. Vedel sem, da je ne bom "premaknil", kajti vsaka njena odločitev je bila vedno tudi dokončno trdno "zabetonirana". Kot rojakinjo in sošolko sem jo pobaral glede ostalih dveh. Strinjala se je s predlogom za dr. Aleksandra Bajta, prav tako pa tudi odsvetovala Sveta Kobala, češ da ga sicer ceni kot dobrega in praktičnega ekonomista, vendar je opozorila na neke medvojne spornosti, ki bi mu (podobno, kot se je to neprestano dogajalo meni) lahko škodile. Pogovor, ki je trajal kvečjemu slabo uro, se je tako končal neuspešno in takoj zatem sem (sedaj sam) stopil v EIPF k dr. Aleksandru Bajtu.

Univ. prof. dr. Aleksander Bajt

Kot naš najvidnejši ekonomski teoretik in mislec je bil tako kot Beštrova član domačih in tujih ekonomskih združenj, ustanovitelj in predstojnik povsod cenjenega in upoštevanega EIPF. Kot znanstvenik se je ukvarjal s teorijo vrednosti družbenega premoženja ter razdelitve in inflacije z ekonometričnimi metodami in še zlasti z analizami in napovedovanjem gospodarskih tokov ter s tem v zvezi tudi s potrebnimi ukrepi ekonomske politike. Nekaj njegovih publikacij so objavili tudi v tujini. Če torej odštejem prvo kvaliteto, "pripadnost stalnemu in preferiranemu jedru", je bil nedvomno osebnost prav enakega formata kot Beštrova. Tudi osebno sva bila kar dobra znanca in pri njem sem (tako kot pri Beštrovi) često preverjal "heretična" stališča, ki sem jih tistikrat zagovarjal v parlamentu. Menda sva bila sama in njegovi ugovori so bili tako kot Beštrove najprej usmerjeni v kritiko Ribičiča, kar me je vodilo na misel, da si "tretjega" kandidata predstavljajo kot protikandidata uradnemu Ribičiču. To sem takoj postavil na pravo mesto, češ da bo "tretji" kandidat le enakovreden tretji, nikakor pa ne protikandidat. Tudi njegovi pomisleki so bili trdni. Ni jih sicer utemeljeval z zdravstvenimi razlogi, pač pa s trditvijo, da se za takšno mesto ne čuti niti najmanj primernega in še zlasti, da bi rad nadaljeval znanstveno in strokovno delo v okviru svojega EIPF. Ne da bi mu omenil Sveta Kobala, je takoj razumel, da sem nenadoma popolnoma "bos", pa mi je že med poslavljanjem med vrati navrgel:

"Pojdi v Zagreb k Horvatu, vesel bo in tudi sprejel bo takoj."

"Verjamem ..." sem mu odgovoril in nato: "Potreben nam je Slovenec, ne Hrvat ..."

Popoldne

Prepričan, da je moja misija propadla, sem se vrnil v parlament. Na mizi me je čakala skopa Kreftova notica: "Zelo primeren bi bil tudi Zvonimir Tanko ..."

Zvonimir Tanko, dipl. ekon.

Osebno se sicer nisva poznala, srečevala sva se le na "okroglih mizah", ki so bile tistikrat v "modi". Znana so mi bila njegova kritična mnenja in številni polemični zapisi, ki jih je objavljal v strokovnem in revijalnem tisku. Posebno znan in cenjen je bil v poslovodnih strukturah, saj je kot direktor tovarne Rog rešil to delovno organizacijo pred grozečim propadom. Nedvomno torej mož, ki bi bil spričo svojega posluha in ekonomskega znanja, neposrednega poznavanja gospodarske prakse ter demokratičnega obnašanja prav primeren za kandidata v predsedstvo federacije. Po telefonu sva se domenila za popoldansko srečanje pri meni doma v Domžalah.

Popoldne sem se vračal domov in razmišljanje o pogovoru z Bajtom in še zlasti z Beštrovo me je v mislih zapeljalo na "cestno afero", na eno tistih "zloglasnih" akcij, v kateri sva oba, ne vedoč drug za drugega, sodelovala.

Cestna afera

Akcija okoli gradnje hitre avtoceste od Maribora čez Postojno do Razdrtega se je z nastopom Kavčiča kar najbolj intenzivirala. Povsem jasno je bilo že aprila 1968, da bo to tudi prvi primer financiranja takega infrastrukturnega objekta v celoti z lastnimi sredstvi republike. Od ZIS smo torej pričakovali le, da nas vključi v seznam porabnikov mednarodnega kredita. To se je pod vlado Hrvata Špiljka res zgodilo. Nenadoma, nenapovedano in brez sleherne utemeljitve ali posveta pa je bilo pod vlado Slovenca Ribičiča 14. avgusta 1968 najprej vsebinsko, dva dni kasneje pa še formalno preklicano. Vse to smo zvedeli iz skope Tanjugove vesti 22. julija. Povsem naravno se je po Sloveniji takoj sprožil plaz ogorčenja in nasprotovanja, vsa zadeva pa se je prelevila v znamenito "cestno afero" in se čisto razumljivo uperila proti Ribičiču

Bil je čas parlamentarnih počitnic in splošnih dopustov, torej čas "kislih kumaric", ko ljudi, ki bi morali ukrepati, enostavno ni bilo. Protestno so se sestajale občinske skupščine, časopisne stolpce so polnili protesti, napovedovale pa so se tudi javne demonstracije. Sestavil sem oster protest, v katerem sem pod motom "Ali se ZIS zaveda, da vodi njegov odlok v osamitev Slovenije in s tem tudi v osamitev Jugoslavije od zahodnega sveta?" ostro napadel ZIS in predsednika Ribičiča. Skoraj istočasno je Beštrova objavila temeljito zasnovano analizo s trditvijo, da je s tem završen celotni smisel gospodarske reforme iz leta 1965. Analiza je (po neznani poti) prišla v roke dr. Cirila Žebota in preko njega najprej do Burke Knappa, podpredsednika, in nato še do Mc. Namare, predsednika Mednarodne banke za obnovo in razvoj, s čimer se je internacionalizirala.

Slovenski parlament, ki je zakon sprejel, bi se moral sklepu ZIS odločno upreti, a je kazalo, da bo spričo dopustov popolnoma nemočen. To tudi zaradi tega, ker se je slovenski vrh, še do nedavna enoten glede ceste, razcepil v dva tabora, od katerih je "staro žele-

no jedro" obrnilo svoja jadra. V tej situaciji sva z Ivanom Kreftom prišla na idejo, da bi preko telefonskih kontaktov zbrala vsaj toliko poslancev, kolikor je potrebno za zahtevo po izjemnem sklicu republiškega zbora, ki je ta zakon sprejel. Začela sva na predvideni trasi hitre ceste in akcija, ki sva jo sprožila v jutranjih urah 4. 8., nama je tja do Celja kar zadovoljivo uspevala. Zataknilo se je v samem Mariboru, kjer je večina telefonov zvonila v prazno in vztrajno molčala. Ko se je oglasil tamkajšnji župan Mirko Žlender, sem mu to tudi potožil. "Zapiši vse, kolikor nas je ...!" mi je odrezavo odgovoril in dodal, da on osebno in kot župan Maribora jamči za vse poslance mariborskega območja.

Najin spisek se je tako v hipu povzpel daleč preko potrebnega števila tridesetih. Skoraj istočasno je zasedalo predsedstvo skupščine in Miran Goslar, takratni predsednik gospodarskega zbora, je bil zadolžen, da pripravi predlog ustrezne izjave slovenskega parlamenta. V odmoru se je oglasil pri nama in potožil:

"Vsaj tri sem že sestavil, a noben mu ni všeč ..." (V mislih je imel predsednika Sergeja Kraigherja.)

"Verjetno bo tole boljše ..." sem odgovoril in mu ponudil seznam poslancev, ki zahtevajo sklic izrednega zasedanja. Hitro ga je preletel, se nasmehnil in z vzklikom: "Madona ... ta je pa dobra ..." odbrzel nazaj na predsedstvo. In res je bila, kajti zadnji odstavek znamenite izjave je napovedoval možnost izrednega zasedanja slovenskega parlamenta, na katerem bi prav gotovo zahtevali odstop ZIS.

Tako za Beštrovo kot zame pa zadeva ni bila zaključena. Ob nedvoumni formuli "Tega bo treba disciplinirati ..." naju je ločeno poklical "vsemogočni" Franc Popit. Mene zaradi "telefonske akcije" za izredno zasedanje parlamenta, kar da je potrebno politično oceniti, Maro pa zaradi njenega pisma. Masiranje bi bilo brezuspešno, politično ocenjevanje pa bi že zaradi ozračja v Sloveniji v sami zamisli propadlo.

Beštrova, ki je tistikrat sedela celo v Centralnem komiteju ZKS, pa mu je zabrusila, naj se kot nedorasel sodobnemu razvoju raje umakne v pokoj ...

Večerne ure

V poznih popoldanskih urah je prišel Zvonimir Tanko. Tudi z njim nisem imel sreče. Vztrajno mi je tolmačil povsem neustrezne in "neumne" poteze ZIS in nesposobnost Ribičiča kot predsednika zvezne vlade in seveda tudi, da za to mesto prav gotovo ni primeren. Najprej zato, ker mu politika kot takšna sploh ne leži, še zlasti pa, ker želi ostati v neposredni proizvodnji, kot recimo sedaj v Rogu.

Noben od treh ni bil "primus inter pares"

Ko sem po dobrem desetletju in pol prvič znova razmišljal o pogovorih z vsemi tremi "kandidati", moram priznati, da so se vedno pričeli kot kritika dejavnosti takratnega predsednika ZIS Mitje Ribičiča, tako da bi se dalo sklepati, kot da iščemo nekega protikandidata.

Znova moram poudariti, da sem:

- vsem trem, s katerimi sem se pogovarjal, najprej nedvoumno povedal, da pridejo njihova imena v poštev le, če bo Kardelj ponudbo odklonil (kar da je tudi želo verjetno) in
- da nihče ne nastopa kot protikandidat Ribičiču, pač pa kot enakovredni tretji kandidat, ki ga predlaga skupina poslancev slovenske republiške skupščine.

Z vso odgovornostjo trdim, da sta enako stališče zastopala tudi ostala dva agensa "akcije 25 poslancev" Ivan Kreft in Tone Remc. Nihče nas treh se z njegovim delom na položaju predsednika ZIS ni strinjal. Remc in Kreft predvsem zaradi njegovih političnih, jaz zaradi ekonomskih potez. No, vsi trije smo bili komunisti in kot takšni smo menili, da demokracija ni v iskanju protikandidata, pač pa v iskanju in izbiranju primernejšega oziroma boljšega kandidata. Izbira pa mora biti prepuščena izključno demokratično izpeljanim svobodnim volitvam. Zato smo na prvo mesto med vsemi predlagali Edvarda Kardelja. Nedvomno prav zaradi tega, ker nam je bilo kristalno jasno, da ima največ vpliva in da se je vedno pripravljen soočiti z vsemi nacionalizmi pa tudi ekonomskimi neumnostmi, ki ogrožajo Slovenijo. Sicer pa nam je bilo že tistikrat tudi znano, da se ukvarja s pripravo ustave, ki bi v marsičem slonela na nam Slovencem sprejemljivejših konfederativnih principih. Naši odnosi do kogarkoli iz vrha niso bili dogmatični, pač pa so temeljili tudi na demokratični presoji slovenskih nacionalnih koristi.

10. julij 1871 (sobota)

Po odhodu Zvonimira Tanka sem bil prepričan, da je moja misija iskanja propadla, s tem pa tudi kandidiranje, kot smo si ga začrtali mi trije sporazumno s študenti.

Prvi dvomi o "prehitevanju časa"

Po glavi so se mi motala vprašanja, na katera si nisem znal odgovoriti.

Najprej: zakaj sta tako Beštrova kot Bajt predlog zelo resolutno odklonila, čeprav istočasno tudi menila, da je nek tretji kandidat ne le zaželen, pač pa tudi potreben?

Mogoče, ker sta menila, da iščemo protikandidata Ribičiču, čeprav sem zagotavljal, da si po demokratičnem načelu želimo le tretjega, ki naj bi enakovredno nastopal na dodatni listi skupine poslancev.

Da bi bil posredi strah, o tem sploh nisem premišljal, saj so se tako Beštrova kot Bajt in Tanko v vsej skoraj dvajsetletni praksi vedno izkazali kot pokončni, vztrajni in pogumni ekonomisti. Podzavestno se mi je vsiljevala misel, da s to akcijo kar močno prehitevamo čas, da se torej postavljamo v vrsto tistih petelinov, ki

prezgodaj "kikirikajo", ter se ob znamenitem Županičevem pregovoru "pustite času čas" spomnil na spopad z ustavno komisijo, ki je nekaj let nazaj predlagala uvedbo štirih zborov, "uporniki" pa le dvodomnost skupščinskega sistema.

Akcija za dvodomnost skupščine

O tem, da je petdomni skupščinski sistem sila neučinkovit, potraten, neracionalen in torej nepotreben, se je dolgo govorilo, razpravljalo in tudi pisalo. Ustavna komisija, ki jo je vodil podpredsednik dr. Jože Brilej, je po večmesečnem delu nazadnje prišla s predlogom štirih, na sam dan zasedanja republiškega zbora pa spričo splošnega mnenja o racionalnosti le dveh s kompromisnim amandmajem o trodomnem zboru.

Seveda je bil, kot je zatrdil poročevalec predsednik Sergej Kraigher, ta predlog ugodno sprejet tako v vodstvih organov v centralnem komiteju Zveze komunistov in Socialistične zveze pa tudi v socialno-zdravstvenem in prosvetnem zboru, ki naj bi se ukinila.

Drugače sta se odločila organizacijsko-politični in gospodarski zbor, ki sta predlagala ustanovitev enega zbora delovnih skupnosti in se tako zavzela za prehod na dvodomnost.

Pred republiškim zborom, ki bi bil moral odločiti, sta se torej znašla dva predloga. Amandma ustavne komisije, ki je predlagala "kompromisne" tri zbore, zagovarjali pa so ga Sergej Kraigher, Ernest Petrič, Janez Vipotnik, Andrej Marinc in Stane Markič na eni, ter sklep organizacijsko-političnega in gospodarskega zbora, ki sta se odločila za "samoukinitev" in uvedbo "delovnega zbora", torej za dvodomnost.

Razprava, v kateri je nastopilo 19 poslancev, in je trajala polnih sedem ur, je bila sila razburkana, vendar dostojna, korektna in kultivirana. Kaj se je dogajalo na drugi strani?

"Nisem za to, da doživljam politične masaže, kot da sem nezrela za to, za kar sem se odločila." (Marija Mesarič)

Slavko Jakofčič je že prejšnji dan pričel zbirati podpise za dvodomnost in takoj zbral kar kakih štirideset podpisnikov. Stvar se je nadaljevala v avli tudi na sam dan sprejemanja. Po navedbah podpredsednice Mesaričeve, ki je bila tudi med podpisniki, nas je bilo na listi najprej 45, ostalih 19 se je izrazilo "za", ne da bi podpisali. Po dokaj "mlačnem" govoru dr. Petriča je predlog podprlo še 11 poslancev, tako da nas je bilo skupno 75. Vsekakor silen odpor, trdna prepričanost poslancev, da vidijo v klasični dvodomnosti boljše, gospodarnejše in učinkovitejše poslovanje skupščinskega mehanizma.

To je bilo potrebno zlomiti. Pričelo se je prepričevanje, zato je na televiziji na predvečer nastopil tudi Kardelj, drugi pa neposredno v odmoru, tako da so na nek način "prepričali" skoro vse podpisnike. Poplavo "samokritik" nastopajočih podpisnikov, ki so se bolj ali manj prepričljivo, a z grenkim priokusom in sklicujoč se na "solidarnost" uklonili, je s kančkom ironije delno zavrl predsednik Vilfan z besedami: "Če se bodo vsi podpisniki Jakofčičevega amandmaja udeležili razprave, bomo še dolgo govorili." Teža "masaže", ki jo je pogumno navrgla Mesaričeva, je bila za tiste čase pretežka in prenevarna, tako da se je vsa desetina govornikov z "našega brega" (Kreft, Jurančič, Forte, Polič, Franko, Seitl, Jakofčič, Ivkovič, Pušenjak, Kolar in Mesarič) z bolj ali manj grenkim priokusom izjavila za solidarnost.

Kljub temu pa uradna struktura ni bila povsem prepričana in verjetno se je prav zaradi tega Vilfan odločil, da bo glasovanje poimensko, s čimer sta bili ponovno poudarjeni usodnost odločitve in zaostritev osebne odgovornosti. Uprla sva se le dva: Avgust Majerič in jaz, ki kot govornika zaradi Vilfanovega poziva sploh nisva nastopila.

A joint action by 25 members of parliament

Summary

This article presents a small section from the memoirs of Cene Matičič, the member of parliament, that stretch across the 1960s and 1970s. The author talks about the position held by Slovenia within Yugoslavia, about the amendment according to which a proposal for two members for the Presidency of the Federal Socialist Republic of Yugoslavia could be made by twenty MPs from the national assembly of the Socialist Republic of Slovenia. The amendment was brought forward by a group of MPs, first signed by Remec, Matičič and Kreft, and adopted by the assembly. The question raised by the author of this article to the president of the executive council Kavèiè dealt with the share that Slovenia contributed to the Yugoslav federation, the army, the underdeveloped republics and the province, and its struggle for a two-chamber assembly.

Dr. Marija Klobčar
Glasbenonarodopisni inštitut,
ZRC SAZU
1000 Ljubljana

Vpliv spreminjajoče se meščanske zavesti na razvoj Kamnika

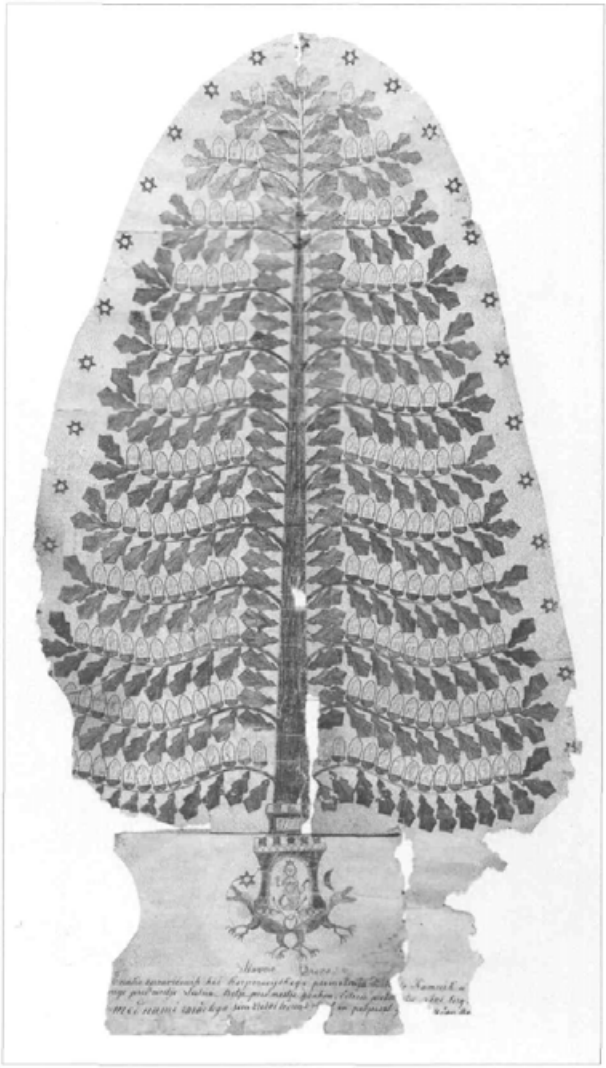
Posebnosti kamniškega meščanskega ponosa

Kamniški meščanski ponos, ki ga tudi sodobnost bolj ali manj povprek pripisuje "purgarjem", sodi med tiste značilnosti Kamnika, ki so bile v preteklosti navzven zelo opazne. Ta zavest je imela v vsakdanjosti materialne, socialne in duhovne razsežnosti, razlogi zanjo pa so bili prav tako večplastni.[1]

Samozavedanje kamniških meščanov, torej meščanski ponos, je v stoletjih oblikovalo veliko dejavnikov, prav gotovo pa je imel najpomembnejšo vlogo sistem posebnih privilegijev, ki jih je bil Kamnik deležen od srednjega veka naprej. Med pravicami, dodeljenimi mestu,[2] je bila vse do druge svetovne vojne najodmevnejša pravica do uporabe obsežnih gozdov v zaledju Kamnika,[3] zelo pomembna pa je bila tudi pravica do lastne mestne policije.[4]

Posebna pravica do gozdov v Kamniški Bistrici je nudila meščanom pomembno materialno oporo, zato je imela tako močan vpliv na zavest Kamničanov. Pravice do gozdov, vrtov in gozda nad mestom so bile, vključno z nekaterimi drugimi ugodnostmi, še sredi 19. stoletja last vsega mesta. Po reorganizaciji avstrijske državne uprave se je mestna občina razširila na kmečko-delavska predmestja, s čimer naj bi bil Kamnik z njimi delil tudi ugodnosti. Tega meščani niso sprejeli in so leta 1866 pravico do bistriških gozdov zaščitili s posebno organizacijo, Meščansko korporacijo. Hkrati so bili zaščiteni posamični lastniki, saj so bile te pravice vezane na hiše in zapisane v zemljiški knjigi. Spori zaradi tega lastninjenja so trajali do druge svetovne vojne.

Članstvo v Meščanski korporaciji je pomenilo pravico do ene klaftre drv letno, pravico do lesa za obnovo ostrešja, vrt na Žalah nad mestom, posebno socialno zaščito, če bi izgubili premoženje, in še nekatere druge ugodnosti. Do članstva v korporaciji so bile upravičene skoraj vse hiše v mestu, izločene so bile le tiste, ki so v srednjem veku pripadale drugim gospostvom, nove hiše in priključena predmestja. Imetniki teh pravic so se prav za razločevanje od drugih meščanov imenovali purgarji. Purgarski ponos je bil tako posebna oblika meščanske zavesti in je imel zelo jasno materialno podlago: meščanska zavest je bila z ustanovitvijo Meščanske korporacije jasno opredmetena. Za okoličane, ki razmer v mestu niso tako poznali, pa so bili purgarji vsi meščani, ne glede na članstvo v Meščanski korporaciji.

Skupno izhodišče meščanske zavesti v Kamniku je bilo lastništvo bistriških gozdov, lastniki pa so te pravice leta 1866 združili v posebni organizaciji, Meščanski korporaciji.
/"Slavno drevo enako upravičenih hiš korporacijskega premoženja" z datumom izdaje privilegijske knjige Kamnika, 9. 3. 1528; okrog leta 1890 narisal Johan Matičič, mlinar iz Kamnika, velikost 48 x 80 cm; dokument hrani Božo Matičič, Kamnik./

Čeprav je Meščanska korporacija ob koncu 19. stoletja že veljala za kamniško posebnost, je imela glasne nasprotnike: pred drugo svetovno vojno so ji očitali, da se Kamnik prav zaradi načina dedovanja korporacijskih pravic tako počasi širi.[5] Kdor je imel denar, si

1 Prispevek je bil v krajši obliki objavljen v zborniku Traditiones (Traditiones 30/1, Ljubljana 2001).

2 Božo Otorepec: *Privilegijska knjiga mesta Kamnika iz leta 1528*, Kamniški zbornik IV/1958, Ljubljana 1958, str. 87–103.

3 Gre predvsem za premoženje, katerega glavni delež je bilo okrog 5000 ha gozdov v Kamniško-Savinjskih Alpah; več o tem Vlado Valenčič: *Bistriški gozd in kamniški meščani*, Kamniški zbornik 3/1957, str. 69–103.

4 Marija Klobčar: *Kamničani med izročilom in sodobnostjo. Življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne*, Ljubljana 1998, str. 56–61.

5 ZAL, KAM 102, 71, št. 3037, 24.10.1937.

Meščanska zavest je bila pomembna podlaga skrbi za mesto in njegov zunanji videz.
/Glavni trg v Kamniku okrog leta 1890; foto B. Lergetporer, Bled; izvirnik hrani Niko Sadnikar, Kamnik./

je namreč prizadeval, da je prišel do "purgarske" hiše: s tem je postal deležen skupnega premoženja. To je vplivalo na demografski razvoj, na vrednotenje mesta in prišlekov. Leta 1900 je bilo v Kamniku 2298 ljudi, od tega 71 Nemcev in 8 prebivalcev drugih narodnosti.[6] Šele ob štetju leta 1931 je število prebivalcev preseglo število izpred petdesetih let: tega leta je bilo v mestu 2548 prebivalcev.[7] Purgarske pravice so v tem pogledu nasprotovale interesom mestne občine. Hkrati so bili Kamničani prav zaradi prostorske stiske, v katero jih je sililo teženje v mesto, veliko bolj povezani kot sicer, ta povezanost pa je blažila socialna nasprotja. Tudi ta dejavnik je povzročal, da je bila zavest pripadnosti mestu večja, kot bi ji to omogočala njegova družbena razslojenost. Tisti, ki so kupili korporacijske hiše, so se zaradi članstva v korporaciji hitreje vključili v mestno skupnost.[8]

Najpremožnejši sloj meščanstva je v Kamniku predstavljal le okoli 30 % vsega prebivalstva, živečega v mestu in v predmestjih.[9] Najpremožnejši meščani pa še zdaleč niso bili edini nosilci meščanske zavesti. Večinoma so bili avantgarda, ki je z veseljem sprejemala tudi tradicionalne oblike, če so jim prinašale koristi,[10] hkrati pa vnašala nove. Meščanska zavest je bila namreč socialno diferencirana: med meščane so se prav zaradi Meščanske korporacije uvrščali tudi nekateri, ki so živeli predvsem od kmetijstva – "*so nosili čevlje iz svinjskega usnja in so jedli repo za zajtrk*".[11]

Na meščansko zavest je pred drugo svetovno vojno vplival tudi sistem mestnih pravic, ki jih je imelo mesto kot celota, kot mestna občina.[12] Tudi teh so se meščani zavedali, zato so čutili izredno vdanost cesarju: Kamnik so imenovali cesarsko-kraljevo mesto. "*Nad nemo ni biv noben deželan glavar, nad nemo je biv cesar.*" Meščanska zavest se je zaradi posebnih ugodnosti tako zelo povezovala z zvestobo državi oziroma cesarskemu dvoru. K starim pravicam so sodile tudi pravica do sejmov, pravica do lastne mestne policije in pravica do razglašanja obvestil z bobnom

6 *Gemeindelexikon von Krain,* Dunaj 1905, str. 162.

7 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine,* Knjiga I, Beograd 1937, str. 19.

8 Socialna struktura in demografski razvoj v povezavi z razpetostjo med izročilo in sodobnost sta obravnavana v delu *Kamničani* (M. Klobčar: *Kamničani med izročilom in sodobnostjo. Življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne,* Ljubljana 1998, 265 str.).

9 Zora Torkar: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni. Najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja,* Kamnik 1996, str. 169.

10 Večina je težila k temu, da bi si pridobila članstvo v Meščanski korporaciji.

11 Avtorjev izjav zaradi varovanja zasebnosti po dogovoru z informatorji ne navajam.

12 Klobčar: *Kamničani,* str. 42–76.

Kljub močni nacionalni zavesti so zaradi posebnih pravic, dodeljenih mestu, Kamničani čutili izredno vdanost cesarju; oboje je vključevala tudi meščanska zavest.
/Kamničani v Judenburgu med prvo svetovno vojno; izvirnik hrani Aleš Koželj, Kamnik./

po mestu, kar so Kamničani, kljub nasprotovanju nekaterih, ohranili vse do druge svetovne vojne. V zavesti nekaterih prišlekov, posebno tistih iz Ljubljane, razgledanih mladih meščanov in svetovljanskih tujcev je bil zato Kamnik že pred drugo svetovno vojno majhno, vase zaprto in vase zagledano purgarsko mesto: v času, ko so imeli najbolj razgledani meščani že telefone, je na primer podoba mestnega policaja, ki je z bobnom po mestu razglašal obvestila, pomenila pravo "starosvetnost".

Tako kot v drugih mestih pri nas in pri drugih "prebujajočih se narodih" se je v Kamniku v drugi polovici 19. stoletja znotraj meščanske zavesti in meščanskega ponosa oblikovala tudi nacionalna zavest. Skoraj hkrati z ustanovitvijo Meščanske korporacije, leta 1868, je bila po vzoru enakih organizacij drugod po slovenskem ozemlju v Kamniku ustanovljena Narodna čitalnica. To je bila sicer organizacija meščanov, vendar je sprva poudarjala nacionalnost, ne pripadnost meščanstvu. Medtem ko je Meščanska korporacija ohranjala fevdalne pravice, je čitalnica poudarjala pravico slovenskega naroda do samobitnosti. Sčasoma pa je Narodna čitalnica poleg nacionalnosti vedno bolj izražala tudi pripadnost samemu meščanstvu, posebno v času političnih razhajanj. Pred prvo svetovno vojno je poudarjanje nacionalnosti postalo del podobe uglednega in zglednega meščana, to pa so meščani izražali tudi z oblačenjem v "narodno nošo".

Po vzorcih od drugod so Kamničani ustanavljali razna druga društva, ki so postala del njegove samopodobe. Ob koncu 19. stoletja so se v dotlej le socialno diferencirani meščanski zavesti pojavili politični razločki. Leta 1891 je pri volitvah v državni zbor nastopil čas liberalno-klerikalnih bojev.[13] Ena najvidnejših posledic teh bojev je bila zamenjava mestnega grba: sveto Marjeto, zavetnico mesta, je zamenjala bajeslovna podoba žene kače, Veronike, sicer pa je politična polarizacija postala sestavni del javne zavesti. Narodna čitalnica je razširila svoje delovanje in dobila političnega nasprotnika.

V začetku dvajsetega stoletja sta se torej v Kamniku na zanimiv način srečevala dva svetova – tisti, ki ga je s svojimi pravicami oblikoval srednji vek, in tisti, ki ga je prinesel kapitalizem, to pa je prinašalo svojstven preplet meščanske in nacionalne zavesti. Tega notranjega konflikta se meščani niso zavedali in so vse organizacije, ki so jih povezovale, sprejemali kot izraze svoje meščanske moči. Še vedno so namreč obstajali sloji, od katerih sta jih njihovo materialno stanje in zavest ločevala, in okolica, za katero so bili enotna privilegirana družbena skupina.

Čeprav so Kamničani ohranjali stare pravice, so se kot meščani vendarle opredeljevali tudi s tem, da so v primerjavi z okolico prvi sprejemali novosti. Kot sedež velikega okraja je bil Kamnik politično, upravno in kulturno središče obsežnega območja, bil pa je tudi cerkvenoupravno središče. Proti koncu 19. stoletja je

13 Majda Žontar: *Delovanje kulturnih društev v Kamniku od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne. Kamnik 1229–1985,* Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta, str. 78.

Socialna nasprotja, ki jih je v času med obema vojnama mesto vedno bolj čutilo, so povzročila tudi diferenciacijo meščanske zavesti.
/Niko Mlakar iz Olševka, ki je leta 1941 padel kot prvi talec v Kamniku, in prijatelj Janez Plevel iz Mekinj po prvi svetovni vojni; izvirnik hrani prof. Samo Vremšak./

postal zanimiv za turizem, vedno bolj pa tudi za industrijo. Odnos do novega in tujega je kamniška meščanska zavest le delno usmerjala: novosti so v mesto bolj kot domačini prinašali priseljenci in jih je Kamnik šele postopno sprejel. To vlogo sta imela poleg novosti v vsakdanjem življenju kamniška železnica in znamenito zdravilišče, kjer so zdravili po Kneippovi metodi.

Navzven je prav v odnosu do okolice kamniška meščanska zavest prišla najbolj do izraza. Najvidnejšo priložnost za soočenje meščanov in okoličanov so posebno pred prvo svetovno vojno ponujale procesije, ki se jih tudi najpremožnejši okoličani niso smeli udeležiti v smokingu in cilindru, ker niso bili meščani. Ti oblačilni elementi so imeli namreč izreden simbolni pomen in so poudarjali družbeno ločnico med bogatimi meščani in bogatimi okoličani. Bogati okoličani prav tako niso smeli v "ekstrasobe" kamniških gostiln ali v kavarno, zato so hodili v gostilne, namenjene okoličanom.

V času med obema vojnama pa so bila politična in generacijska razhajanja očitnejša, kar je odsevalo tudi v kamniški meščanski zavesti: ta je namreč vsebovala nove družbene razločke. To niso bila samo razhajanja med tako ali drugače opredeljenimi meščani, temveč tudi nasprotja med tistimi, ki so imeli določeno premoženje, in tistimi, ki niso imeli ničesar. Razhajanja so bila tudi med meščani in tovarnarji. Cilinder kot simbol meščanskega izročila si je ob pogrebnem sprevodu nadel le še vodja pogrebnega zavoda ob pogrebih najpremožnejših Kamničanov. Hkrati je bolj svetovljansko naravnana mladina gledala na Meščansko korporacijo in na pravice, povezane z njo, kot na izrazito preživelo kamniško posebnost. Purgarstvo, tradicionalna kamniška zagledanost v lastne pravice, je bilo za tiste, ki so ga opazovali od zunaj, predvsem izraz zaostalosti, marsikomu pa prijeten spomin na "starosvetni Kamnik".[14]

V javni zavesti, tudi v zavesti meščanov, je imela vedno večjo vlogo navzočnost delavcev. Veliko meščanov, predvsem mlajša generacija, je pred drugo svetovno vojno soglašalo z idejami socializma, ker so imeli do klerikalnega režima vedno večji odpor. Ta naklonjenost je bila delno posledica generacijskih razhajanj. Soglašanje s socialističnimi idejami pa ni pomenilo tudi siceršnje povezanosti z delavci, temveč bolj avantgardno naravnanost, pri nekaterih celo brez družbene opore.

Pred drugo svetovno vojno je bila torej kamniška meščanska zavest veliko bolj diferencirana, kot je bilo videti navzven, vedno večji pomen pa sta imela razgledanost in svetovljanstvo. Vedno več razločkov je bilo tudi v samozavedanju Kamnika. Čeprav je bilo to pred drugo svetovno vojno večinoma enako meščanski zavesti, ga je hkrati že presegalo. Vanj so se vključili uspehi posameznikov v kulturi v ožjem pomenu besede,[15] v umetnosti in na športnem področju. Zaradi tekme med Kamnikom in bližnjim trgom Domžale je Kamnik kot celota čutil vedno večjo ogroženost. To pa je bil še vedno Kamnik v takšnem obsegu kot pred petdesetimi leti, saj zaradi njegovega specifičnega razvoja ni bilo ne močne delavske opozicije ne novih naselitvenih območij. Kamnik je tako drugo svetovno vojno dočakal kot majhno purgarsko mesto brez zametkov urbanizacije, kot mesto z vedno bolj diferenciranim, a še vedno izrazitim meščanskim ponosom, ki je le počasi dobival poteze lokalne zavesti.

Nemška okupacija in ukinitev meščanskih privilegijev

Nemška okupacija je pomenila popoln preobrat v vseh pogledih, tudi v vrednotenju meščanov, med samimi Kamničani pa je ustvarila nove povezave in zasekala nove ločnice. Meščanska zavest, ki je bila tudi v purgarskem Kamniku pred drugo svetovno vojno že dokaj diferencirana, je hkrati z nacionalno ogroženostjo prišla ponovno do izraza: izredne razmere so namreč meščane večinoma zbližale med seboj. Hkrati so prav Nemci radikalno posegli v tradicionalno purgarsko dediščino in v dediščino novejših meščanskih ustanov.

14 "Starosvetni Kamnik" je slikovito prikazal predvsem pisatelj in prevajalec Josip Suchy (Josip Suchy: *Spomini Krištofovega Pepčka*, Ljubljana 1928, 156 str.).

15 Kultura kot dejavnost, ki obsega področje človekovega umskega, zlasti umetniškega delovanja in ustvarjanja; SSKJ 2, Ljubljana 1975, str. 526.

Simbolu kamniškega meščanskega ponosa in meščanske zavesti, stavbi Narodne čitalnice, so Nemci med drugo svetovno vojno dali nemški videz.
/Glavni trg v Kamniku med drugo svetovno vojno; izvirnik posredoval Peter Klavčič, Kamnik./

Meščanom in inteligenci so namreč Nemci takoj odvzeli vse institucije, ki so branile njihovo posebno vlogo. Ukinjena je bila Meščanska korporacija, ukinjene so bile posebne pravice, ki jih je imela kamniška mestna občina, in društva. Najvplivnejše ljudi so ob začetku okupacije izselili. Na svoj način so tedaj prišla do izraza tudi razredna razhajanja, in sicer drugače, kot so bila prikazana po osvoboditvi: delavci so, dokler se niso začela izseljevanja, videli predvsem ugodnosti, ki jim jih je prinesla nemška okupacija. Začetek druge svetovne vojne so tako meščani občutili kot veliko nacionalno ogroženost in ogroženost lastne meščanske skupnosti.

Upravno je Kamnik med drugo svetovno vojno ohranil središčno vlogo. S spremembami železniškega omrežja je bila omogočena celo neposredna zveza z Dunajem. Zaradi urejene zunanje podobe so Nemci Kamnik celo primerjali z nemškimi mesti. *"Mušter za celo Evropo je biv Kamənk!"*[16] Mesto so predvsem komunalno urejali tudi Nemci sami.[17] S takšnimi ukrepi so pridobili simpatije nekaterih meščanov, medtem ko se je v nacionalnem odporu vedno bolj izražal tudi razredni boj.

Odpor nižjih socialnih plasti, delavcev, se je začel po nemškem vdoru v Sovjetsko zvezo, kar je meščane jasno opozarjalo na zvezo nacionalnega odpora in revolucije. Prvi žrtvi v Kamniku sta bila delavca, med prvimi štirimi talci na Gorenjskem pa so bili trije Kamničani, ki so sodili v srednji sloj.[18] Nacionalni odpor pa je zelo hitro prešel v socialno revolucijo in usmrtitve *štirinajstih meščanov, ki so jih ubili Nemci v začetku leta 1944,*[19] *so bile Kamničanom zelo sumljive. "Je pəršu doktor Polc tist vəčer k nəm pa je reku: 'Glavo nosəm tkóle, pod róko. Od spredej jo bojo Nemci, od zadej pa partizani.'"*[20]

Meščanska zavest je torej med drugo svetovno vojno postala nevarna: nasprotovala je tako interesom okupatorjev, ker je bila povezana z nacionalnostjo, kot osvoboditeljem, ker je izhajala iz premoženja. Bolj ko se je bližal konec vojne, večja so bila razhajanja med meščani, več je bilo nezaupanja in nejasnosti. Nekateri so se zavedali novih razmer, drugi so narodnoosvobodilni boj v celoti razumeli šele po drugi svetovni vojni.

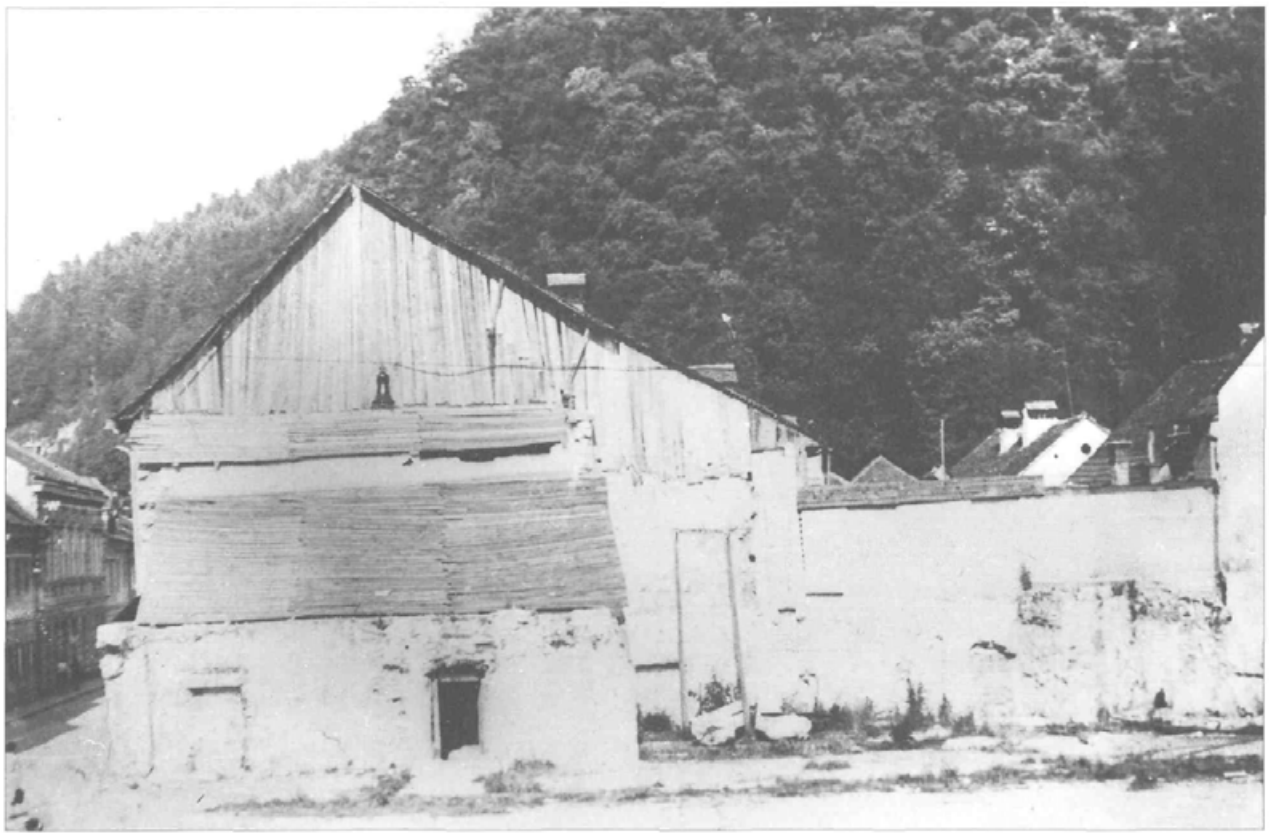
16 Nekateri Kamničani so poznali nacistično brošuro Untermensch – Podčlovek (izšla je v Berlinu med 2. svetovno vojno), kjer je Kamnik predstavljen kot mesto, primerno za življenje "evropskega človeka".

17 Doživljanje nemške okupacije je orisal zapis Jerneja Steleta (Jernej Stele: *V Kamniku pod nemško okupacijo*, KZ XV/2000, str. 203–207).

18 Kamniški občan 16/1977, št. 4, april, str. 4.

19 Kamniški občan 24/1984, št. 1, 16. januar, str. 3.

20 Julij Polec, zdravnik, usmrčen v Šentvidu 31. januarja 1944; informatorka govori o večeru pred njegovo aretacijo.

Praznina, ki je po osvoboditvi zazijala na prostoru podrtega Kamniškega doma, je opozarjala na padec moči meščanstva in Cerkve.
/Prostor na nekdanjem Glavnem, potem Titovem trgu v Kamniku, kjer je bil klerikalni Kamniški dom; izvirnik hrani Aleš Koželj, Kamnik./

"Jaz sem šla v življenju od vrha dol čist skoz vsa nadstropja!"

Prva spoznanja so prišla že s samo osvoboditvijo. Skozi Kamnik so prevažali skrivnostni tovor – vojne poražence – v Kamniško Bistrico, skrivnostne ali "slučajne" smrti pa so bile tudi v mestu in v njegovi neposredni okolici; najodmevnejša je bila smrt trgovca Strgarja, ki je bil predviden za župana. Vzrok za to ni bilo samo premoženje, temveč tudi vpliv na ljudi, v neki obliki torej tudi meščanska zavest. Meščanska preteklost z zavestjo vred je dobila izrazit negativni predznak.

Razlastitve in sodbe so za meščane pomenile izredno ponižanje. Preobrat je bil viden tako iz ukrepov, ki so vzpostavljali novo oblast, kot iz usod najvplivnejših Kamničanov. Spremenjen odnos do meščanov je imel zato hkrati simbolni pomen. Prav na tej ravni, na ravni zavesti, so bili zato novi ukrepi zelo daljnosežni in so povsem opredelili odnos prizadetih meščanov do mesta in vrednotenje njihovega lastnega položaja – ali kot je svoje življenje v tem pogledu opredelila ena izmed bogatejših kamniških meščank, ki je v narodnoosvobodilnem boju izgubila moža, po vojni pa doživela nacionalizacijo: *"Jaz sem šla v življenju od vrha dol čist skoz vsa nadstropja!"*

V interesu novih družbenih smernic so bile namreč zasluge meščanov v boju proti okupatorju velikokrat pozabljene. *"Smo bli tko zajne, ampak tista svoboda je bla pa tko čudna ..."* Zgodb o ponižanjih je bilo veliko, najodmevnejše so bile tiste o aretaciji lastnika gradu Zaprice, župana Rechbacha, in o poniževanjih njegove žene v zaporu, ki je s ponosom opravljala tudi najsramotnejša dela: *"Je mogla tistim partizanskim ženskam ribat stranišča. Pa je ponosno vzela ajmar pa cunjo, vzdignla glavo pa je šla. Je bla pa fon!"*[21] S tem je le še molče opozarjala na ponos aristokracije, ki je bil meščanom v novih okoliščinah celo bližji kot pred drugo svetovno vojno. Prav tako so na ponos meščanstva opozarjali posamezniki, pri katerih je bila pred drugo svetovno vojno nacionalna zavest hkrati z meščansko zavestjo sestavni del njihove samopodobe, po vojni pa jim je sodilo Sodišče slovenske narodne časti v Ljubljani.[22]

Sprememba javne zavesti je bila pomembna sestavina povojnih prizadevanj, ponižanja pa so bila hujša od materialnih udarcev: *"To po vojni je tako boleče, da še zdaj ostaja mora. Za vedno bo to mora za mene. Ne to, da so nam vse pobral. To ni blo tanejhujš. So ble še druge stvari. Materialno se še zmerej da nadomestit."* Za meščane oziroma meščanke iz srednjega sloja, ki so bili že pred vojno vajeni delati, ta prehod ni bil tako težak, medtem ko je nekatere prav to najbolj ponižalo: *"Ko enkrat za metlo primeš, nisi nikol nič več vreden!"* Lokalni spomin je ukrepe proti premožnim Kamničanom beležil in jih po svoje interpretiral, resnica pa je

21 "Fon" v pomenu "von", torej plemiškega stanu.

22 ZAL, KAM 94, Narodna čitalnica Kamnik, Personala I. 1945–1953.

Povojne razlastitve so pomenile ne le materialni udarec, temveč tudi veliko ponižanje.
/Šnablova keramična tovarna na Grabnu okrog leta 1948; izvirnik hrani Zdenka Pogačar, Kamnik./

bila vedno javna in zasebna. Hkrati je javno mnenje zelo obsojalo tiste povojne revolucionarje, ki so med vojno sodelovali z Nemci.

Individualnim ponižanjem so se pridružili ukrepi proti meščanski skupnosti. Meščanske inštitucije se niso obnovile, prav tako ne društva. Spremenila se je vloga stavb, ki so imele za nekdanje meščane reprezentativni pomen: v stavbo Narodne čitalnice se je naselil Okrajni odbor Osvobodilne fronte, v hišo zdravnika Polca Uprava državne varnosti itn. Z novimi vrednotami so nekateri meščani navzven soglašali, vendar se z njimi niso identificirali. "*Pokrite rihte smo bli vsi. Sej sam biv jes tut. Eno si mislu, drug si pa govoru. Dargač pa miru nis mu pa službe nis dobiv.*" Marsikatera pota t. i. zaplembenih komisij, od lokalne do državne ravni, so bila dvomljiva, spomin, čeprav prikrit, pa je ostal: "*Za mene je biv on komunističan svet Alojzij, pol sam pa vidu, kaj s je nabrav!*" Zaradi takšnih je padla senca tudi na tiste, ki so si iz prepričanja prizadevali za enakopravnost tako v materialnem kot v družbenem pogledu.

Meščanstvo je bilo s svojo zavestjo vred torej ponižano in odrinjeno na rob. "*Mami je po nacionalizaciji še nekaj časa ostala v /.../ v službi kot vodja proizvodnje. Sej un niso nač znal! Vodilni so bli tist primitivci, pomočniki so bli pa tist, k so kej znal. Takoj, ko je mogla, je šla v pokoj.*" Šele ob razlastitvah so meščani kot svoje sprejeli tudi tiste prišleke, ki pred vojno mestne oblasti niso cenili in zvez z meščani niso iskali. Najvidnejši je bil lastnik tovarne usnja, Anton Knaflič. "*Je reku Knaflič, k jim je dav: 'Politično bojo spelal, gospodarsko pa ne bojo.' Pa je imu prov!*"[23] Kamničani pa so razlaščanja moralno obsodili na prikrit način: kratice novega imena za nekdanjo Knafličevo tovarno, tovarno Utok, so na primer razvezali Ukradena tovarna očeta Knafliča.

Politične in gospodarske spremembe po drugi svetovni vojni so časovno sovpadale z upravno-teritorialnimi reformami: mesto je bilo samo še teritorialna enota, potrebna za oblikovanje nove politične vsebine. Posamični deli mesta, ki so imeli do druge svetovne vojne glede na mestno središče različne vrednosti, so postali enakovredne upravne enote, navzven pa je bilo mesto izenačeno z drugimi naselji ("teren mesto", "teren Šutna", prav tako Novi trg - Podgora, Perovo, Zaprice, Graben, Košiše - Žale").[24] To je bilo glede na predvojni Kamnik, ko so med mestom in pa starimi in novimi predmestji v načinu življenja potekale ostre ločnice, dodatno razvrednotenje. Skupnosti v posamičnih delih mesta so se povsem spremenile, spremenili so se načini druženja, z njimi pa so se preoblikovale tudi družabne navade, po katerih so sloveli nekateri deli mesta, na primer "grabenški krempelc".

Čeprav so Meščansko korporacijo ukinili že Nemci, je njena nadaljnja prepoved meščane zelo prizadela. Ukinitev Meščanske korporacije je pomenila podržavljenje gozdov, odvzem hiš in ukinitev drugih ugodnosti. Podružbljenje te lastnine je imelo velik simbolni pomen. Z ukinitvijo Meščanske korporacije je bil ukinjen tudi tisti konstitutivni dejavnik kamniškega meščanstva, ki je v veliki meri gradil njihovo meščansko zavest: ta namreč ni pomenila samo pripadnosti mestu, temveč je vsebovala občutek ekonomske varnosti in samozavesti. Tudi s tem je bil zelo prizadet vrednostni razloček med meščani in okoličani.

Simbolni pomen je imela tudi prepoved delovanja meščanskih društev, ki je imela drugačno težo kot v času nemške okupacije. Nova društva so lahko nastajala le v posredni ali neposredni povezavi z reorganiziranim predvojnim delavskim društvom Solidarnost ali s telovadnim društvom Partizan. S tem sta bila meščanski ponos in meščanska zavest Kamničanov še bolj prizadeta. Meščanska zavest je namreč tudi na področju kulture v ožjem pomenu besede dobila močnega političnega nasprotnika – "razredno zavest", ki je bila sestavni del novega političnega programa.

Za obnovitev nekaterih meščanskih društev so si prizadevali tudi meščani, ki so bili sestavni del nove oblasti. "*Tov. Skala Alfonz. – Po sklepu seje Mestnega ljudskega odbora v Kamniku dne 17. 2. 1947 Vas Mestni ljudski odbor pooblašča, da skličete občni zbor društva Čitalnice v Kamniku. – Smrt fašizmu – svobodo narodu! Predsednik Flere Anton*"[25] Predvojno tradicijo meščanskih društev je nadaljevalo samo pevsko društvo Lira, ki je bilo v zavesti Kamničanov še vedno dedič Narodne čitalnice. Lira je po 2. svetovni vojni dobila dovoljenje za nadaljevanje samo zaradi posebne vloge v slovenskem merilu – kot prvo slovensko pevsko društvo, izgubila je društveno lastnino, svoje prostore v nekdanji stavbi Narodne čitalnice, v javnosti pa je še vedno veljala za "frakarsko".

23 Gre za podržavljenje tovarne usnja Antona Knafliča, pozneje imenovane Utok.

24 Na področju Mestnega odbora OF je bilo sedem osnovnih organizacij (ZAL, KAM 46, Mestni odbor Osvobodilne fronte Kamnik, 1, Številčno stanje članstva Osvobodilne fronte, Teren mesto Kamnik, 18. 9. 1952).

25 ZAL, KAM 94, Narodna čitalnica Kamnik, 4, Sklic občnega zbora čitalnice 19. 2. 1947.

Meščanom so bile po osvoboditvi odvzete meščanske inštitucije, meščanska zavest pa je v javnosti na prikrit način živela v nekaterih društvih.
/Gostilničar Albert Uršič – "Nebeški oče", njegova žena in Fanika Kratnar ob razvitju gasilskega prapora na Glavnem trgu 2. 8. 1953; izvirnik hrani Samo Vremšak, Kamnik./

Z novimi političnimi smernicami je bil usklajen tudi odnos do Cerkve; poleg splošne negativne naravnanosti je bilo veliko individualnih nasprotovanj, in sicer na vseh ravneh. "*Pred hišo je biv pər orehu križ pa Bog gor. Ko so cesto širəl, so Boga k drvarənc dal. Təm je pa kmal šu – edən ga je v vodo vrgu. Pər Titanu na grablah so ga našəl, Boga, našga Boga!*" Ta nasprotovanja so večino prizadela, nekatere zato, ker je bila s tem kratena njihova osebna svoboda, druge zato, ker so meščani pred drugo svetovno vojno z verskimi manifestacijami najbolj izražali svoj družbeni položaj, svojo meščansko zavest.

Politične spremembe so bile navzven najbolj vidne pri manifestacijah. Ker so pred drugo svetovno vojno eno največjih manifestacij meščanov pomenile procesije, je imelo omejevanje procesij še večjo težo. Po letu 1948 so bile procesije lahko le zunaj mesta, zvonjenje je bilo zelo omejeno. Telovska procesija je bila prenešena na Žale in Kalvarijo: "*Procesija kar lepa, samo malo dolgočasna, ker je v mestu vsako pritrkavanje zabranjeno …*"[26] Nove manifestacije so poudarjale razredno zavest.

Ukinjene so bile tudi tiste šege, ki so bile vezane na cerkveni koledar in na mestni prostor. Meščani so to sprejemali kot bolj ali manj samoumevno posledico družbenih sprememb, čeprav so pogrešali šege same in družabnost, ki jih je spremljala. Nekatere šege pa so ostale, le udeležencev iz mesta je bilo manj: "*Enkrət mi je edən reku, kə səm od žegna nesla: 'A maš zdej kej več?' Səm pa rekla: 'Ne, več ne, sam bojim se, de bom mela mən, če mə boš ti uzev.' Səm šla pa naprej.*"

Kamnik prvega povojnega obdobja je bil torej soočenje dveh svetov. Tistega, ki je izgubljal, in tistega, ki je tako ali drugače prihajal na položaj. V mesto so prihajali ljudje, ki so doživljali krivice v prejšnjem obdobju in so jim nove razmere odpirale povsem drugačne možnosti: "*V Kamniku sem prvič jedel bel kruh.*"[27] Kot novi lastniki meščanskih hiš so se pojavljali ljudje, ki so imeli v narodnoosvobodilnem boju posebne zasluge: "*Kot mi je znano, da imajo prednost pri nakupu hiš zaslužni borci za časa NOB …*"[28]

Hkrati je dobivalo tudi mesto kot celota nov pomen. Navzven je poudarjalo svoje simbole in se identificiralo z njimi – od malograjske kapele do izdelkov industrije. Nov pomen je dobil kamniški grb z Veroniko, ki na videz ni imel zveze z meščanskim izročilom. Pridevnik "mestni" je označeval le še pripadnost mestu: ni bilo več Kamniškega mestnega godbenega društva – postalo je del Solidarnosti – imeli pa so na primer mestno pralnico in šivalnico, kjer so po vrnitvi iz internacije zaposlili redovnice usmiljenke in so ju uporabljali tudi tisti, ki so pred drugo svetovno vojno podobna dela opravljali pri meščanih …

Leta 1949 pa je Kamnik dobil gimnazijo; ta je vsaj nekoliko nadomestila izgubo ustanov, društev in de-

26 Župnijski arhiv v Kamniku, Kronika 1947–1958, zapisi župnika Janeza Kljuna.

27 Kamniški občan 25/1985, št. 13, 23. julij, str. 5.

28 ZAL, KAM 54, Obč. Odbor Zveze združenj borcev NOV Kamnik, 27–30, 1953, Prošnja za dovoljenje nakupa hiše.

Ustanovitev kamniške gimnazije je kljub političnim nasprotjem, ki so vladala med profesorji, ublažila izgubo meščanskih ustanov; z njo so ponovno prišli do izraza nekateri meščanski simboli.
/Prva generacija kamniških maturantov, junij 1953; arhiv Gimnazije Rudolfa Maistra, Kamnik/

javnosti, ki so izražale lokalni in meščanski ponos. S tem je v javnem mnenju znanje ponovno dobilo določeno veljavo, mladina je bila bolj povezana z domačim krajem, prav tako mladi izobraženci, kamniške ulice so zaživele ob gimnazijskih zaključnih prireditvah. Ob "predaji ključa" so se maturantje spet pojavili v smokingih in cilindrih, v kakršnih so se ob najslovesnejših priložnostih "postavljali" kamniški meščani. Simboli nekdanje meščanske moči so tako s kamniško gimnazijo dobili nov pomen.

Meščanstvo pa se je ohranjalo v zasebnosti: tu so bili meščani spet gospe in gospodje, ne tovarišice in tovariši. Čeprav se je po drugi svetovni vojni veliko Kamničanov odselilo, je to meščanstvo v manjših prijateljskih krogih ostajalo. Ta čas je prav tako zelo povezal potomce nekaterih meščanov, ki si sicer pred drugo svetovno vojno niti socialno niti politično niso bili blizu. V zasebnosti ni živela le družabnost, skrivaj so se ohranjale nekatere pravice: meščanom, nekdanjim članom Meščanske korporacije, so skrivaj zastonj delili celo drva iz Kamniške Bistrice. Na splošno pa sta na medsebojne odnose zelo vplivala strah in nezaupanje, saj so meščani, predvsem najvplivnejši, tudi iz lastnih izkušenj poznali delovanje tajnih služb. Razmejitev med meščansko zavestjo in vdanostjo oblasti namreč ni potekala samo med ljudmi, temveč v njih samih.

Med ljudmi pa so bile tudi vezi, ki so presenečale nekdanje meščane in motile novo oblast. "*Karo, en prov hud partizan, je neveljskemu fajmoštru zmerej njive zorav pa gnoj mu je dav. Klicali so ga na komite, je biv spomeničar, in so ga zmerjal: 'Kva ti farja pedenaš?' Pa prav Karo: 'Puštenȃh komunistov pa puštenȃh farjov je mau, mormo ukȃp držat! Kȃdȃr sȃm mȃd vojno k nemo pršu, m je zmer celo četo nafutrov.*"

Kljub vsem ukrepom proti nekdanjim meščanom so torej določene vrednote, z njimi pa tudi meščanska zavest, v novih političnih okvirih ostajale. Le redki meščani so si to zavest upali demonstrativno pokazati tudi navzven. "*Doktor Puclnova gospa je tud po vojni pozdravljala: 'Klanjam se.'*" Pri redkih posameznikih pa je ostal občutek večvrednosti, zaradi katerega so se še vedno čutili vzvišene: "*Hvala lepa za tako svobodo, kot je bla naša. Ampak zlomt se pa nisem pustila. Sem si misȃlla: 'Dokler mam še šter pelc montelne, me ne boste!'*"

Prav meščanska zavest, ki je še vedno ostajala v zasebnosti, je torej meščanom pomagala premostiti povojne travme. Bila je brez politične in ekonomske moči in brez pravih možnosti za zunanje izražanje. Le za okoličane so bili meščani še vedno tisti, ki so imeli hiše v mestu, ki so pri mesarjih dobili najboljše meso in so hodili k maši k frančiškanom, obisk pa je s pomočjo enega od meščanov nadzorovala tudi oblast; ta služba si je namreč skrivaj našla sodelavce med samimi meščani: "*Noben ni vedu, da on ovaja, k je drugač tolk za Kamnik naredu. V kloštru na kor je hodu – tam so*

V petdesetih letih so na obrobju mesta nastali prvi delavski bloki, Kamnik pa je bil vedno bolj pomemben kot središče občine, ne le kot mesto.
/Severni del Kamnika leta 1962; foto Božo Matičič, Kamnik/

vsi mislâl, da so najbol na varnem pred oblastjo. Tud mene so hotâl dobit, kaj vse je blo, ampak me niso mogâl, se nisâm pustila zlomt. On se pa ni znov upret, pa se je pol čist zapiv zarad tega."

Častno meščanstvo brez meščanov

V petdesetih letih je političnim spremembam sledila upravna reorganizacija. Leta 1952 je bilo na območju dotedanjega kamniškega okraja ustanovljenih 12 občin, ena od njih je bila tudi občina Kamnik, ki je bila mestna občina s posebnimi pravicami. Mesto je bilo razumljeno kot urbani prostor, ne kot prostor meščanov; meščanska zavest na odločitve ljudskega odbora mestne občine Kamnik ni imela vpliva. Prav tako ni vplivala na oblikovanje njegove zunanje prepoznavnosti, njegove simbolike: ta je ne glede na vso tradicijo mesta izhajala iz narodnoosvobodilnega boja. Leta 1953 je ljudski odbor sprejel odlok o razglasitvi dneva vstaje na Kamniškem, 27. julija, za občinski praznik mestne občine Kamnik. Že prvo leto so odborniki LOMO Kamnik predsedniku Josipu Brozu Titu podelili častno meščanstvo mestne občine Kamnik.[29] Le v tem pogledu je imel pojem meščanstva tudi navzven ustrezno težo: izraz meščan je imel negativni prizvok, izraz častni meščan pa poseben pomen.

Čeprav je občina Kamnik postala mestna občina s posebnimi pravicami, se odnos do meščanov ni spremenil, spreminjal pa se je odnos do mesta kot posebnega prostora: Kamnik je namreč postajal urbano središče. V nekaterih pogledih je šele ta čas popolnoma prekinil z izročilom, celo pri šegah in navadah, ki so jih dotlej upoštevali tudi drugače misleči meščani: do leta 1951 je bil na primer božič dela prost dan, od leta 1952 naprej pa so na ta dan delali v tovarnah in imeli pouk.[30] Sredi petdesetih let so na robu mesta nastali prvi delavski bloki, s čimer se je tudi navzven začela uresničevati vizija o družbeni enakosti.

Mestna občina Kamnik pa je kot samostojna enota delovala le tri leta: leta 1955 se je šest dotedanjih občin združilo v novo občino Kamnik,[31] s čimer je imelo podeželje vedno večji vpliv na mesto. Razmerje med mestom in podeželjem se je spreminjalo, kot so se s samoupravljanjem spreminjale razmere v tovarnah. V odločanju o mestu je meščansko zavest nadomestila lokalna samouprava. O Kamniku in njegovem

29 Franc Svetelj: *Občina Kamnik: od narodnoosvobodilnih odborov do delegatske skupščine*, Kamnik 1229–1979, str. 186.

30 Župnijski arhiv v Kamniku, Kronika 1947–1958.

31 Svetelj, nav. delo, str. 187.

Dnevi narodnih noš so meščanom pomenili prikrito manifestacijo meščanske zavesti, priseljencem pa preoblikovan spomin na dom.
/Dan narodne noše leta 1966; arhiv Turističnega društva Kamnik/

razvoju so vedno bolj odločali ljudje s podeželja, bodisi da so se sem preselili ali pa so na podeželju še vedno živeli, sodelovali pa so tisti Kamničani, ki jih socialna revolucija ni zelo prizadela. To so bili večinoma potomci nižjega sloja kamniških meščanov, predvsem obrtnikov in delavcev, torej tistih, ki so bili prenizko na družbeni lestvici, da bi pred drugo svetovno vojno lahko zahajali v kavarno Narodne čitalnice ali na promenadne koncerte.

Kamnik se je v tem času začel hitro širiti. Leta 1953 je imel 3792 prebivalcev,[32] osem let pozneje, leta 1961, pa je imel 5062 prebivalcev, 536 stavb, med njimi tudi bloke, in 1645 gospodinjstev. Leta 1970 je bilo v mestu že 1051 stavb in 6441 prebivalcev. V tem času so Kamnik navzven opredeljevali kot zgodovinsko mesto in pomembno industrijsko središče.[33] Ljudje so se vedno manj poznali med seboj: družili so se v delovnih kolektivih, šolah, v interesnih skupnostih. S sabo so prinašali vrednote in navade podeželja, ki so jih v novem okolju in družbenem ozračju zelo različno ohranjali.

Kamniške meščane je najbolj prizadelo, da so pomembne vloge v javnem življenju dobivali priseljenci iz Tuhinjske doline, saj je to območje do druge svetovne vojne veljalo za zaostalo: njihovo sodelovanje v upravljanju mesta so označili s tem, da so "*Tuhinjci v Kamniku prevzeli oblast*". Pred vojno so namreč ljudje iz Tuhinjske doline v Kamnik prihajali predvsem služit. Navzven pa je mesto navezovalo prijateljske stike s pobratenimi mesti in iskalo zunanjo potrditev v karavanah delavske solidarnosti. Nekdanji meščanski ponos je oživel le ob stikih "frakarskega" pevskega društva Lira s tujino. Tam so meščani spet lahko slišali: "*Sehr geehrte Herren ...*"

Le v nekaterih pogledih je – poleg malih zasebnih krogov – mesto še spominjalo na nekdanjo skupnost. Posamezniki, predvsem ljudje iz višjega srednjega sloja – gostilničarji, mesarji in nekateri drugi obrtniki pa tudi nekateri uradniki, so še ohranjali občutje nekdanjega mesta. Pri njih so se srečevali someščani in tudi njihova zasebnost je bila še vedno na očeh javnosti. Večina meščanov po vojni ni imela več služkinj ali "pedentarc", ki bi jim občasno pomagale, zato je bil vsak, ki si je to še privoščil, kljub vsem merilom sodobnosti še vedno meščan z ustreznim meščanskim ponosom. Te ljudi z njihovo zasebnostjo vred so Kamničani poznali in si jih privoščili v pripovedih, kar je še vedno kazalo na njihov višji družbeni položaj: "*Je /.../ dobila moža na služkinj. Pol je pa jokala pa vpila pa ga zmerjala, on je pa reku: 'Ja – jes sam pa čist mislu, da sam na teb!'*"

To je bil čas izredno hitrih sprememb v načinu življenja, ne le za tiste, ki so se s podeželja priseljevali v

32 *Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. Prebivalstvo (Prebivalstvo in gospodinjstva 1948, 1953, 1961 in 1971 ter stanovanja 1971), Rezultati po naseljih in občinah,* Beograd 1975, str. 221.

33 *Krajevni leksikon Slovenije,* II. knjiga, Ljubljana 1971, str. 178.

Obnovljena kamniška kavarna je v letih, ko meščanstvo kot družbena skupina politično ni bilo več nevarno, ponovno postala zbirališče kamniškega meščanstva in inteligence.
/Dolgoletni predsednik Lire dr. Albert Čebulj, Vilko Plešnar, Peter Klavčič, učitelj Jože Juvančič in živinozdravnik Demeter Sadnikar leta 1990; foto Tone Cerer/

mesto, temveč tudi za meščane same. Med temi so se pojavila že nova generacijska razhajanja. *"Sām hotu hišo popravt, pa tašča ni pustila: 'Pust, sej je dobār!' Pa ni dobār, hudič, sej mi napredujemo!"* Mladi generaciji so prostorske možnosti, ki jim jih je nudilo mesto, vedno manj ustrezale, nekateri mladi pari so se želeli znebiti nadzora staršev. Tudi iz teh razlogov so se odseljevali drugam. Nekateri meščani so hiše prodajali tudi iz povsem praktičnih nagibov, celo razmeroma premožni izobraženci: *"Ni mi blo takrat do tega, da bi imev to hišo. Izgubiv bi tud otroške dodatke!"* Pri večjem delu mlajše generacije je bila meščanska zavest del samobitnosti njihovih staršev, ki v novih razmerah ni imela več kaj početi. Otroci najpremožnejših staršev, ne glede na to, ali so bili meščani ali ne, so imeli nove statusne simbole in so hodili v Trst po hlače iz jeansa. Sredi sedemdesetih let se tudi frak v noši maturantov ni več pojavljal.

V teh razmerah pa si je tista skupina meščanov, ki so bili nosilci predvojnega javnega življenja, hkrati z nekaterimi priseljenimi Kamničani še vedno prizadevala, da bi z odmevnimi dejavnostmi obnovila sloves mesta. Za to sta bila poleg športa in kulture v ožjem pomenu besede politično sprejemljiva turizem in folklora. Leta 1966 je Turistično društvo Kamnik zasnovalo prireditev Dnevi narodnih noš, ki je kmalu postala najpomembnejša kamniška prireditev in njegov identifikacijski simbol. Povojna leta so močno spremenila odnos do izročila, tako do kmečkega kot do meščanskega. "Narodna noša" je pomenila oboje:[34] meščanom je praznik narodne noše pomenil skrito manifestacijo nekdanje meščanske zavesti, priseljencem pa je nudil domačnost, ki so jo pustili doma.

Spreminjanje zavesti v letih izobilja

Nadaljnja leta so bila leta nagle rasti osebnega standarda. Na obrobju Kamnika so izredno hitro nastajale nove stanovanjske soseske, ljudje, ki so se priselili, pa so se z mestom povezovali na različne načine. Kamnik je bil vedno bolj razumljen le kot "mestno jedro", njegova vsebina vedno manj poznana, njegova zavest pa vedno bolj skrita.

Na reprezentativni ravni je ta čas zaznamovalo stalno iskanje ravnovesja med ugajanjem politiki in poudarjanjem lastne lokalne samobitnosti, torej med postavljanjem spomenikov narodnoosvobodilnemu boju in spomenikov zaslužnim Kamničanom ali spominu na zgodovino mesta. O ideološko drugače naravnanih Kamničanih je bilo potrebno molčati. Ta razpon je bilo čutiti od konca šestdesetih let naprej.[35] Ob odprtju novih prostorov kamniške knjižnice leta 1968 je tako kamniški lokalni časopis najprej naznanil: "... *Vsekakor bo to dostojen prispevek k proslavi 100-letnice ustanovitve Narodne čitalnice v Kamniku.*"[36] Ob sa-

34 Marija Klobčar: *Resničnost in iluzije "narodnih noš"*, KZ XIII/1996, str. 163–166.

35 V Kamniku je bilo čutiti vpliv vlade Staneta Kavčiča (predsednik IS SRS 1967–1972).

36 Kamniški občan 7/1968, št. 10, dec., str. 2.

mem odprtju pa so posvetilo naravnali drugače: "*Poleg spomenika revolucije na vrhu klanca stoji povsem prenovljena zgradba kamniške knjižnice. V počastitev 50. obletnice KPJ in dneva mladosti je dne 24. 5. 1969 po krajši slovesnosti in prisotnosti družbeno-političnih predstavnikov in gostov prerezal trak predsednik občinske skupščine /.../.*"[37] Kljub temu pa so Kamničani stoletnico ustanovitve Narodne čitalnice praznovali, čeprav z zamudo.[38]

V teh letih si je mesto zelo prizadevalo za ureditev zunanje podobe, za povečanje turističnih zmogljivosti in slovesa navzven. Za ureditev Kamnika so naredili veliko tudi ljudje, ki so se v mesto priselili v povojnem času in so bili sestavni del občinske oblasti ali pa so delali na drugih področjih. Do leta 1969 je bila občina Kamnik v narodnem dohodku na prebivalca nad povprečjem v Sloveniji. Po tem letu se je to razmerje spreminjalo, v sedemdesetih letih pa je zelo narasla graditev stanovanj.[39] V tem desetletju je bil posebno močan dotok Neslovencev, saj je šlo za politično vodeno priseljevanje iz nekdanje SFRJ. Leta 1971 je bilo v mestu Kamnik 95,3 % Slovencev, leta 1981 pa 90,2 %.[40] Hkrati so se modernizirale ceste, kar je olajševalo možnost dnevne migracije.

To je bil čas razmeroma visokega družbenega in osebnega standarda, kar je ljudi odvračalo od tihe kritičnosti povojnih let. Vedno manj je bilo potrebe po skupnem preživljanju prostega časa, saj so televizijski sprejemniki ljudem nenadoma izpolnili proste ure. To je bil hkrati čas, ki je v imenu napredka zavrgel še zadnje simbole starega Kamnika: ukinjen je bil kamniški vlak, v nekdanjem zdraviliškem parku si je zgradila prostore kamniška komunalna služba in si dala kamniški grb v svoj suhi žig. Zaradi rednih zvez z Ljubljano so potrebe po nekaterih dejavnostih v mestu bledele. Vodstvo v ljubiteljskih kulturnih dejavnostih so prevzemale bližnje Domžale, ki so postale mesto šele po drugi svetovni vojni, gimnazija, leta 1970 poimenovana po Kamničanu, generalu, pesniku in borcu za severno mejo, Rudolfu Maistru, pa je bila leta 1979 vključena v Izobraževalni center Rudolfa Maistra; generacija zadnjih maturantov je prišla na maturantski ples s svečami v rokah – "*kot na pogreb*".

Javna pozornost je bila usmerjena k popolnemu formalnemu preoblikovanju delovanja v gospodarstvu in kulturi – od samoupravnih interesnih skupnosti do "temeljnih organizacij združenega dela" ipd. Odgovornost posameznika je bila skrita za zapleteno organiziranimi skupnostmi, s tem pa je imela drugačno vlogo tudi zavest: čast, ki je bila temeljna sestavina meščanske zavesti, je zamenjala iznajdljivost. To je bil torej čas nagle transformacije načina življenja, samega mesta in zavesti, čas, ko so v imenu napredka in udobja tudi povojni ideali postajali zgodovina. Meščanska zavest je bila samo še del te zgodovine.

Kamnik kot celota je bil glede na širše družbeno dogajanje vedno bolj obroben, v nekaterih pogledih, prav v strahu pred "razrednim sovražnikom", pa je prišla kamniška obrobnost najbolj do izraza: leta 1970 je na primer dekorativni gotski napis nad gostiščem v Maistrovi ulici izzval ostra nasprotovanja, spor o tem pa je prišel celo pred republiško skupščino.[41] Kamniško ozkost, čeprav politično povsem drugače naravnano in večinoma vezano na druge ljudi kot pred drugo svetovno vojno, so nekateri ponovno imenovali purgarstvo. Ta izraz je v novem pomenu začel označevati majhnost, ozkost in obrobnost Kamnika.

Potreb po skriti manifestaciji moči nekdanjega meščanstva, ki so jo po vojni poleg športa nudile kulturne dejavnosti, je bilo vedno manj. Dogajalo se je, da je bilo na odru več nastopajočih kot v dvorani: "*Žal pa so Kamničani pokazali kaj malo razumevanja za prizadevanja tega 50-članskega orkestra. V veliki dvorani kina Doma se je zbralo le 39 (devetintrideset) poslušalcev, na odru pa je bilo 49 članov orkestra.*"[42] Sodelovanje na prireditvah ni bilo več statusni simbol, kot so ga poznali meščani, motivi novega časa pa tega niso mogli nadomestiti, čeprav so si za to prizadevali: "*Zavedamo se, da bomo pospešili proces podružbljanja kulture na temelju njenega samoupravnega koncepta in poživili idejni boj na področju kulture s širokim angažiranjem kulturnih ustvarjalcev in z ustrezno mobilizacijo komunistov in vseh delovnih ljudi.*"[43]

Kamnik pa se je vse bolj širil in vedno bolj postajal spalno naselje Ljubljane. Leta 1981 je imel 8.331 prebivalcev.[44] Štiri desetletja so prinesla generacijsko menjavo, starih Kamničanov je bilo vedno manj, v primerjavi z drugimi narodi je v osemdesetih letih upadalo tudi število Slovencev: od 90,2 % Slovencev leta 1981 je v samem mestu Kamnik v desetih letih padlo na 84,5 %. Kot v celotni občini Kamnik je bilo tudi v samem mestu razmeroma največ Muslimanov, Črnogorcev in Makedoncev.[45]

Zaradi slabših bivalnih možnosti, ki so jih nudile stare hiše v mestu, so se Neslovenci kot najemniki naseljevali tudi v mestne hiše. Mesto je vedno bolj postajalo prostor za socialno obrobje, prišleki pa vrednot mesta niso cenili. V začetku osemdesetih let, ko je bilo v javnosti največ govora o oživljanju starih mestnih središč, je bilo še vedno čutiti prizadevanje, da bi Kamnik izenačili z okolico: "*Kot eno temeljnih usmeritev smo oblikovali politiko hitrejšega razvoja manj razvitih kra-*

37 Kamniški občan 8/1969, št. 5, maj, str. 6.

38 ZAL, KAM 94, Narodna čitalnica Kamnik, 6, Vabilo na sprejem ob 100-letnici Narodne čitalnice v Kamniku 14. 1. 1969.

39 Franc Svetelj: *Razvoj občine Kamnik v sedemdesetih letih*, str. 192–195.

40 Marko Žerovnik: *Narodove in narodnostne spremembe*, KZ VIII/1996, str. 7–16.

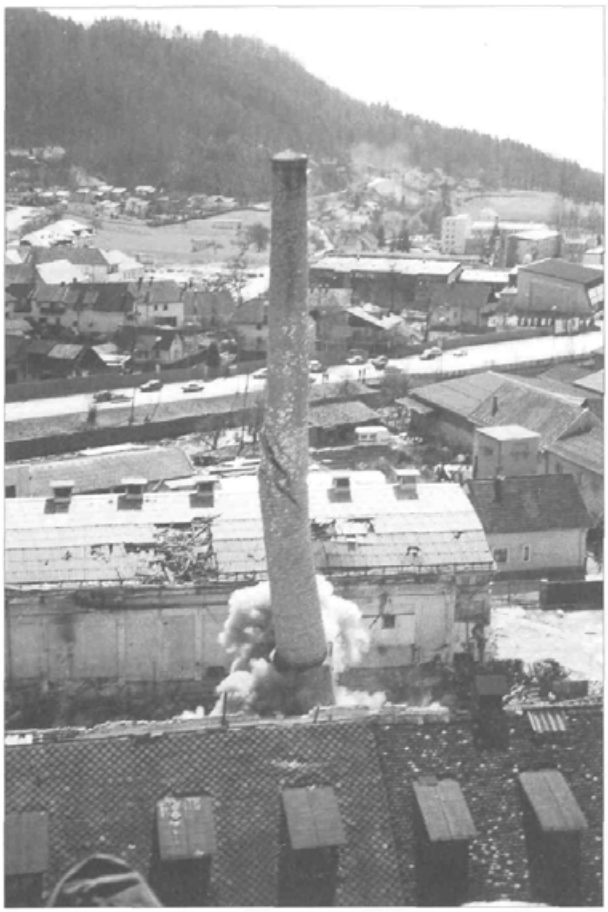
41 Kamniški občan 10/1971, št. 1, str. 7.

42 Kamniški občan 12/1973, št. 6, junij, str. 5.

43 Kamniški občan 15/1976, št. 9, sept., str. 4.

44 Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana 1995, str. 507.

45 Žerovnik, nav. delo, str. 9.

Kriza deindustrializacije je v Kamniku sovpadla z nizom drugih problemov, povezanih z družbenimi spremembami zadnjih petdesetih let in z ujetostjo v ozek prostor.
/Zrušitev dimnika ukinjene tovarne Utok marca 1998; foto Franci Klobčar/

jevnih skupnosti in območij krajevnih skupnosti ter tako pričeli uveljavljati policentrični razvoj ter zmanjševanje razlik med mestom in podeželjem."[46] V mestu so skušali izboljšati predvsem bivalne možnosti: pred 1. majem leta 1986 je bila z novim mostom odprta cesta, ki je razbremenila promet skozi mesto. Predvidena revitalizacija mesta, zasnovana po tujih zgledih, pa ni dobila ustrezne podpore, le ožje mesto kot celota je bilo 15. novembra leta 1986 z odlokom zaščiteno in razglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik.[47]

Kamnik je tedaj že močno čutil sledove večdesetletnega nasprotovanja vsemu, kar je bilo meščanskega. Nekdanja meščanska zavest, ki je stoletja gradila gospodarski in kulturni utrip mesta, se je umikala nekakšni splošni pripadnosti mestu, ki je značilna za odnos agrarnih okolij do mestnih središč.[48] Zavest, ki je skrbela za usodo Kamnika, že dolgo ni bila meščanska zavest. Bila je zavest pripadnosti mestu, ki se je naslanjala na njegov zgodovinski in kulturni pomen; to je prišlo posebej do izraza ob praznovanju 750-letnice mesta. V zasebnosti, pri starejših meščanih, pa je bila še vedno zelo živa.[49]

Hkrati se je vedno več dejavnosti selilo na obrobje Kamnika, kar so Kamničani dokončno sprejeli kot izumiranje mesta. Kamnik je bil le še gravitacijsko središče. Na to, da bi moral za zavest in razgledanost Kamničanov skrbeti tudi kamniški muzej, je opozarjala tudi lokalna oblast. *"Na zadnji seji občinskega komiteja ZKS Kamnik /.../ so osrednjo pozornost namenili kulturni problematiki v naši občini. /.../ Menili so tudi, da je skrb za zgodovinopisje preveč potisnjena ob stran in da v nedogled ne bi smeli pristajati na izgovore, češ da v občini nimamo strokovnjakov za to delo – vsebine dejavnosti pač ne more narekovati kadrovska struktura v kulturi."*[50] Zasebni interesi vodje muzeja so s kadrovsko politiko še nadaljnji dve desetletji preprečevali razkrivanje ljudske kulture oziroma kulture vsakdanjega življenja v kamniški občini, s tem pa tudi boljše razumevanje njenega spreminjanja in procesov, ki so s priseljevanjem okoličanov vplivali na življenje in kulturo Kamnika. Željá po razkrivanju preteklosti mesta, ki jih je vase zaprti kamniški muzej le delno uresničeval, je bilo vedno več, vse več je bilo ljubiteljskih dejavnosti v okviru Zveze kulturnih organizacij, ki je povezovala celotno občino.

Kritični pogledi so bili pogosti tudi na drugih področjih. Po letu 1980, po Titovi smrti, se je kritičnost pojavljala med samimi meščani, ki so bili vključeni v Zvezo komunistov. *"Konferenca kamniških komunistov. /.../ Tudi med komunisti se namreč še poraja neuresničevanje sprejetih sklepov, kritizerstvo, karierizem, kimanje na sestankih. Pa bi se ob tem veljalo spomniti na star pregovor, ki pravi, da krava nima le vimena, ampak tudi gobec in da je torej ni mogoče molsti, ne da bi jo hranili."*[51] Sredi osemdesetih let je občina Kamnik močno izstopila iz ekonomske povprečnosti: leta 1986 in 1987 je po življenjskem standardu in stopnji akumulativnosti gospodarstva zasedla prvo mesto med 530 jugoslovanskimi občinami. Tedaj je Kamnik tudi na področju zasebnega podjetništva kazal možnosti za uspešno tranzicijo socialističnega gospodarstva.[52]

Demokratizacijo in družbene spremembe je v Kamniku naznanila nacionalizacijska afera leta 1987: takrat so se prebivalci kamniškega predmestja Novi trg

46 Kamniški občan 21/1982, št. 7, april, str. 3.

47 *Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Kamnika za kulturni in zgodovinski spomenik*, Uradni list SRS 42/86, 7. 11. 1986.

48 Na to je tudi v širši javnosti opozarjal ekonomist dr. Bogomir Kovač, ki v okviru slovenskega projekta Imago Sloveniae poudarja izredno vlogo kulture pri obnovi mestnih središč (Bogomir Kovač: *Revitalizacija mesta Kamnik – priložnost ali še ena zapravljena možnost*, KZ XIV/1998, str. 7–12).

49 Ob prvih raziskovalnih soočenjih s Kamnikom, ob diplomskem delu, me je prav meščanska zavest, vezana na kamniške posebne pravice, najbolj presenetila (Marjanca Ftičar: *Društva in prireditve v Kamniku 1914–1941*, Kamnik 1983, 88 str.).

50 Kamniški občan 25/1985, št. 4, str. 1.

51 Kamniški občan 19/1980, št. 24, str. 4.

52 Kovač, nav. delo, str. 7.

Večplastni problem izumiranja mestnih središč, v Kamniku najbolj viden v zaprtem delu mesta, izraža veliko spremembo zavesti meščanov in okoličanov. Mesto živahneje zaživi le še ob prireditvah, ki pa so nekdanjim meščanom tuje.
/Tunjičani ob "pokopavanju pusta" na Šutni na pepelnično sredo leta 1994; foto M. Klobčar/

uprli nasilni nacionalizaciji zemljišč, za katero si je prizadeval kamniški politični vrh. Kamničani so ta upor čutili kot začetek poti k parlamentarni demokraciji.[53] Znanilec družbenih sprememb v Kamniku je bil torej boj za zemljo.

Politične spremembe in prenovljena meščanska zavest

Osamosvojitev Slovenije leta 1991 je številnim Kamničanom odprla nova pričakovanja in ponovni večstrankarski sistem je sam po sebi obljubljal rešitev nekaterih na videz nerešljivih vprašanj. Pridevnika mestni in meščanski sta ponovno dobila pozitivni predznak in sta postala sestavni del razmišljanja ali formalnih ali neformalnih poimenovanj nekaterih kamniških inštitucij.

Pojem "*stari Kamničan*" je dobil nov pomen. Nova oblast je takoj pritegnila v razne odbore ljudi, "*ki jim je Kamnik veliko pomenil*", tako Kamničane kot okoličane. Posamezni kamniški meščani pa so se z velikim optimizmom lotili obnovitve specifične kamniške meščanske organizacije, Meščanske korporacije: želeli so obnoviti pravico do lastništva okrog 5000 hektarov zemlje v dolini Kamniške Bistrice.

Sprva je kazalo, da bo prav Meščanska korporacija omogočila ponovno prevrednotenje mesta. Kmalu so se pojavile pravne ovire, hkrati so nastopili problemi pri samem članstvu. Član je lahko postal vsakdo, ki je izkazal članstvo z dne 4. 11. 1946.[54] Izkazalo se je, da veliko članov ali njihovih potomcev živi drugje in od 192 upravičencev nekdanje Meščanske korporacije se jih je odzvalo le okrog 150. Ena od upravičenk je bila tudi Občina Kamnik.[55] Za ponovno vzpostavitev Meščanske korporacije so si zelo prizadevali tudi meščani, ki jih družbene spremembe po drugi svetovni vojni niso motile. V ozadju teh prizadevanj so bile bolj kot meščanska zavest nekdanje meščanske pravice.

V tem času je mesto spreminjalo tudi zunanjo podobo. Vse več je bilo zasebnih trgovin, vse več je bilo denacionalizacijskih postopkov, pri katerih so koristi posameznika marsikdaj nasprotovale koristim mesta. Zaradi denacionalizacije so se zapirali trgovine in lokali.[56] Nekateri meščani, ki jim je bilo odvzeto premoženje, tudi po teh spremembah oblasti niso zaupali: "*Še zdaj se bojim plave kuverte.*" Hkrati se je pojavila bojazen, da bo popravljanje starih krivic povzročilo nove, zato del javnosti ni soglašal z vračilom premo-

53 France Tomšič: *Pričetki procesa demokratizacije na Kamniškem*, KZ XIII/1996, str. 145–154.

54 Statut za upravljanje in uživanje skupnega premoženja upravičencev "Meščanske korporacije" Kamnik, sprejet 29. 3. 1994.

55 Podatki dipl. inž. Bojana Pollaka z dne 14. 3. 2001.

56 V nekaterih primerih je razlog za to dolgotrajnost denacionalizacijskih postopkov, v drugih pa visoke najemnine, ki so jih od najemnikov po denacionalizaciji zahtevali lastniki.

ženja. Vedno manj je bilo namreč tudi ljudi, ki bi bili tako ali drugače vezani na nekdanji purgarski Kamnik: popis prebivalstva leta 1991 je pokazal, da živi od rojstva v Kamniku manj kot polovica prebivalcev, veliko od teh pa je bilo rojenih priseljenim staršem. Od 9695 prebivalcev jih je bilo namreč 4414 od rojstva v Kamniku, 1498 prebivalcev je bilo iz drugih krajev kamniške občine, 2937 iz drugih slovenskih občin, 728 iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, 78 iz tujine, izvor štiridesetih pa ni bil znan.[57]

Mesto Kamnik se je v letih po drugi svetovni vojni demografsko, socialno, ideološko in nacionalno zelo spremenilo. To so pokazale tudi državnozborske volitve, saj so v Kamniku največ glasov dobile stranke, ki v veliki meri izhajajo iz političnih elit nekdanjega režima.[58] Z denacionalizacijo so prišli do izraza novi socialni razločki. Iz navedenih razlogov javno mnenje ni bilo naklonjeno ponovni vzpostavitvi Meščanske korporacije. Celo ponovna oživitev verskih manifestacij, predvsem procesij v mestu, med ljudmi ni bila deležna takšnega odobravanja, saj marsikdo ne čuti več notranje potrebe po zunanjem izražanju verske pripadnosti.

Prav meščanska zavest se je ob novih družbenih spremembah izkazala za varuhinjo ugleda nekdanjega družbenega vrha; povzročala je individualne spore med tistimi meščani, ki so se kljub nekdanjim socialnim razločkom v času socializma povezali. Razlogi so bili navadno politični, tem pa so se pridružili tudi osebni. Posamični pripadniki nekdaj najvišjega družbenega sloja so tiste, ki pred drugo svetovno vojno tja niso sodili, ponovno gledali drugače: "*On ni kamniški meščan. Kakšen kamniški meščan! Nikol ni plesov – plesat ne zna! Nikol ni plavov – plavat ne zna!*"

Kamnik ob ponovni vzpostavitvi večstrankarskega sistema torej ni bil več stari Kamnik, ki je imel svoje središče in svoje obrobje, svojo elito in svoje družbeno dno. Meščanska zavest je bila samo eno od občutij pripadnosti mestu, ki so mu prizadevanja posameznikov "za korist mesta" postala enakovredna. O Kamniku z enakim ponosom govorijo meščani in okoličani, domačini in priseljenci. V odnosu do mesta je vedno bolj pomembna sama zavest, da je mesto vrednota, ne glede na to, ali je ta zavest meščanska, lokalna ali pa ne eno ne drugo.

V ekonomskem pogledu je bil vedno bolj pomemben Kamnik kot celota. Gospodarsko nazadovanje je po osamosvojitvi povzročilo hudo streznitev. V obdobju gospodarske in politične tranzicije v letih 1990 in 1991 se je Kamnik znašel pred razvojnimi dilemami, ki jih niti gospodarsko niti politično ni znal reševati: tradicionalna industrija je bila tehnološko preveč zaostala, da bi se lahko preusmerila na zahodne trge, prav tako ni bilo novih alternativnih rešitev. Mesto Kamnik je torej v devetdesetih letih doživelo klasično gospodarsko krizo deindustrializacije.[59] Na njegovem obrobju, ob novi kamniški obvoznici, pa je nastalo novo nakupovalno središče s prijetnimi majhnimi gostinskimi lokali.

Problemi ožjega mestnega središča so torej le del problemov mesta oziroma celotne občine, kar vpliva tudi na zavest meščanov in okoličanov. V gospodarskem pogledu Kamnik nazaduje: glede na lastne prihodke je bila občina Kamnik leta 1995 na 31., leta 1996 pa na 42. mestu v Sloveniji. [60]

Tako kot je na samo mesto vplival ekonomski položaj širše občine, tako ga je prizadelo izgubljanje privilegiranega položaja v primerjavi z bližnjimi mesti. Kamnik je v zadnjih desetletjih vedno bolj postajal spalno naselje Ljubljane, dokončno pa je izgubil tekmo z bližnjimi Domžalami, ki imajo status mesta šele pol stoletja. Ob spremembah v novi državi Kamnik ni dobil statusa mestne občine.[61] Občina je večinoma ohranila nekdanje meje, čeprav se ji obetajo nove spremembe, predvidena ustanovitev gimnazije v Domžalah pa bo Kamniku odvzela občutek intelektualnega dediča nekdanje meščanske moči.

Izročilo namreč tudi v novih razmerah samo po sebi ni prineslo koristi. Ob propadajoči industriji Kamnik ni znal izkoristiti turističnih možnosti. Prav tu se je pokazalo, da ni ne ustrezne zavesti ne prave podjetniške moči za obnovitev turističnega sijaja mesta. Najpomembnejša kamniška turistična prireditev, Dnevi narodnih noš, je tudi v novih razmerah ostala: preveč je bilo namreč razlogov za ohranjanje te prireditve, tako osebnih kot komercialnih, da bi se ji Kamnik odrekel. Meščani sami pa so prireditev vedno bolj odklanjali: kot množična prireditev je namreč na zgovoren način opozarjala, da so vzroki za njeno živost v problemih urbanega življenja, ne v izražanju mestnega sveta.

Nad vlaganji v mestu so bili razočarani tako poslovneži kot načrtovalci prenove starega mestnega središča. Aktivno prebivalstvo se je zmanjševalo, starostna struktura je bila vedno slabša. V mestnem središču ni bilo dovolj privlačne trgovske in poslovne ponudbe, drugje se je ta ponudba stopnjevala, kupna moč prebivalstva pa je zaradi slabšanja gospodarskih razmer v občini padla. Temu se je pridružila še prometna zapora Šutne,[62] nekdanjega predmestja, ki je v zadnjih sto letih postal del mestnega središča. S to zaporo in z zgraditvijo obvoznice je Kamnik po petdesetih letih dobil možnosti za ponovno oblikovanje osrednjega komu-

57 Zavod RS za statistiko, Popis 1991, Prebivalstvo, ki od rojstva živi v naselju stalnega prebivališča, ter priseljeni glede na območje in leto priselitve po naseljih in občinah.

58 Peter Repolusk: *Državnozborske strankarske volitve na območju občine Kamnik v letih 1992 in 1996*, KZ XIV/1998, str. 29–36.

59 Kovač, prav tam.

60 Anton Tone Smolnikar: *Pet let lokalne samouprave – smo izkoristili možnosti za hitrejši razvoj*, KZ XV/2000, str. 7–18.

61 Od leta 1995 imajo z novo upravno organiziranostjo občine le del pristojnosti.

62 Vzroke za nazadovanje je v omenjenem članku razčlenil dr. B. Kovač in jih prikazal Kamniku, nakazal pa je tudi pomen kulture kot alternativno rešitev.

Meščansko zavest v skrbi za usodo mesta vedno bolj nadomešča širša lokalna zavest, ki se bolj kot v gospodarstvu izraža v kulturi.
/Odprtje razstave in predstavitev knjižne monografije slikarja Poldeta Miheliča, Galerija Veronika, 15. december 1999; arhiv ZKO Kamnik/

nikacijskega prostora. Obisk trgovin pa se kljub temu ni povečal, prav tako zaprt mestni predel, Šutna, ni postal prostor za sprehode in srečevanja meščanov. Odmiranje Šutne je dokončno razkrilo današnjo podobo Kamnika, medsebojne odnose in zavest Kamničanov.

O meščanski zavesti v Kamniku tudi glede na število prebivalcev v starem delu mesta in glede na njihovo starostno, nacionalno in poklicno strukturo danes komaj še govorimo. Za mestno središče je značilna vedno redkejša naseljenost, hkrati pa je več hiš praznih, posebno v severnem delu. V hišah, kjer je pred 2. svetovno vojno živelo več družin, je danes ponekod en sam stanovalec. Leta 1999 je bilo tako v krajevni skupnosti Kamnik Center, ki poleg starega dela Kamnika obsega tudi naselje blokov v severnem delu mesta in novo naselje na severozahodu, 2512 prebivalcev, leta 2000 pa 2489,[63] torej le nekaj več, kot jih je imelo mesto pred sto leti s predmestji vred. Nekatere slabo vzdrževane hiše v mestu nudijo poceni stanovanja socialnemu obrobju, tudi pribežnikom.

Glede na medsebojne odnose prebivalcev in njihovo povezanost z mestom ima Kamnik danes vse značilnosti urbanega središča: ljudje se slabo poznajo med seboj, sami meščani pa se velikokrat umikajo v anonimnost. Celo pogrebi, ki so bili še pred nekaj desetletji zadnja manifestacija pokojnikovega ugleda, so postali večinoma zasebni – "pogrebi v ožjem družinskem krogu". Meščani ne potrebujejo več zunanjih izrazov svoje družbene moči, meščanska zavest je velikokrat le še zasebno občutje, včasih celo izrazitejše pri ljudeh, ki so se iz Kamnika odselili drugam. Kljub temu pa je Kamnik septembra leta 2001 dobil zlato medaljo na mednarodnem tekmovanju urejenosti mest Entente Florale, in sicer *"predvsem zaradi prizadevanj po ohranjanju naravne in kulturne dediščine, vključevanju vseh plasti prebivalstva v njegovo življenje ter skrbi za okolje"*.[64]

Tudi Meščanska korporacija ni dosegla kaj več kot sprejem statuta.[65] Čeprav nekateri njeni člani vidijo v njej predvsem materialno korist[66] in je veliko njenih upravičencev drugje, pa je Meščanska korporacija vendarle organizacija, ki ima v sebi naboj meščanske zavesti in upa, da bo z vrnitvijo premoženja omogočila tudi revitalizacijo mesta. Tej organizaciji se je v letu 2001 pridružilo Društvo ljubiteljev starega mestnega jedra, umetnosti in kulturne dediščine: mlajši krog intelektualcev, ki dediščino mesta sprejemajo kot vsestransko vrednoto, sta k ustanovitvi spodbudila predvsem izumiranje Šutne in polarizacija mnenj ob urejanju območja pod Malim gradom.

63 Upravna enota Kamnik, Prijavno-odjavna služba, Register prebivalcev.

64 Saša Mejač: *Iz Kamniške kronike 2001*, Kamniški občan 41/2002, št. 1, 17. januar, str. 8.

65 Statut Meščanske korporacije je bil sprejet 29. 3. 1994.

66 Člani bi dobili predvsem dividende v vrednosti ene klaftre drv letno in les za obnovo ostrešja vsakih petdeset let.

Meščanska zavest, vezana na oddaljeno zgodovino mesta, danes v preoblikovani podobi živi le še na simbolni ravni.
/Začetek sprevoda ob Dnevih narodnih noš leta 1995; foto M. Klobčar/

Zaključek

V povojnih letih meščanstvo v Kamniku ni imelo politične in materialne moči, imelo pa je zavest, ki je marsikomu pomagala preživeti. Po obnovitvi strankarskega sistema pa imajo potomci kamniških meščanov ponovno politične in materialne možnosti za delovanje v družbi, nimajo pa več zavesti, ki bi jih združevala kot posebno skupnost in jim nalagala odgovornost za usodo mesta.

Čeprav ima Kamnik pomembno zgodovino in je njegovo središče razglašeno za kulturni in zgodovinski spomenik, je namreč v njegovi današnji podobi čas zadnjih petdesetih let pustil izredne sledi. Mesto tako zaradi političnih in gospodarskih sprememb ter zaradi sprememb načina življenja ni več vrednota, je le prostor s posebno dediščino in s posebnimi zahtevami. Spreminjanje strukture prebivalcev in transformacija načina življenja nasploh sta spremenila tudi zavest. Meščansko zavest tako danes vedno bolj nadomešča lokalna zavest, ki jo ohranja predvsem inteligenca. Ta si prizadeva za ohranitev, napredek in ugled Kamnika kot celote.

Lokalna zavest je odvisna od številnih dejavnikov, ki oblikujejo javno mnenje. Ugled mesta je vedno bolj odvisen od ugleda posameznikov. Pri tem ni več pomemben posameznikov izvor, temveč njegovi uspehi, njegov prispevek k uspehu skupnosti. To so danes v največji meri domači umetniki, medijsko znane osebnosti, uspešni športniki pa tudi društva. Pomembne so utečene prireditve; tem so se zadnja leta pridružile prireditve, ki oživljajo srednjeveški sloves Kamnika, oživljanje kamniških ulic z gledališčem, s slikarji na ulici itn.

Vlogo meščanske zavesti torej danes skuša prevzeti lokalna zavest, ta pa večinoma gleda mesto kot celoto, ne le njegovo staro mestno središče. Nekateri posamezniki, ki razmišljajo o Kamniku in njegovih razvojnih možnostih, zgodovinske, ekonomske in kulturne prednosti Kamnika čutijo kot oviro pri njegovi orientaciji v bodočnost. Lokalna oblast skuša na razne načine pomagati razvoju mesta, mnenja o uspešnosti njene usmeritve pa se zelo razlikujejo. Razgledani posamezniki se zavedajo, da bi bilo mestu potrebno vrniti pomen gravitacijskega poslovnega in kulturnega središča, ki je pogoj za pridobivanje novih mlajših meščanov in spremembo načina vedenja sedanjih mestnih prebivalcev. Zavedajo se, da je prostorska ureditev pogoj za novo trženje mesta, razvoj pa bi omogočila sprememba kulture in vrednot ljudi. Mesto naj bi dobilo svojo "blagovno znamko", ki bi bila dovolj prepoznavna v slovenskem in širšem srednjeevropskem prostoru.[67]

To mnenje ponovno postavlja v ospredje meščansko zavest. Ta naj namreč ne bi bila le značilnost neke družbene skupine, temveč gonilna sila, ki bi bila sposobna preseči materialne koristi in zgodovinske krivice, hkrati pa naj bi bila tudi moč, ki bi v mesto privabila nove meščane. Po petdesetih letih zanikovanja naj bi bila torej meščanska zavest program, ki bi v času informacijske družbe in globalizacije rešil mesto in s tem Kamnik kot celoto. Utopičnost tega programa pa bi lahko zmanjšala le vrnitev premoženja Meščanske korporacije, vendar tako, da bi interese mesta, njegovega mestnega središča, dvignila nad interese posameznikov. To pa ne bi ustrezalo ne državi, ki premoženja ni pripravljena vrniti, ne tistim upravičencem korporacije, ki ne čutijo več pripadnosti skupnosti. Prav ta pripadnost pa je bila notranja podoba meščanske zavesti.

Informatorji[68]

Meta Blatnik, Kamnik, Šutna 37, roj. 2. 11. 1920, upokojenka
Dr. Albert Čebulj, Kamnik, Medvedova ulica 28, roj. 25. 3. 1918, upokojenec
Nada Dolenc, Kamnik, Maistrova ulica 14, roj. 8. 6. 1910, upokojenka
Tončka Hribar, Kamnik, Novi trg 42, roj. 3. 6. 1922, upokojenka
Peter Klavčič, Kamnik, Ljubljanska c. 3 c, roj. leta 1913, upokojenec

67 Kovač, nav. delo, str. 8–9.

68 V prispevku sem upoštevala razgovore na to temo, povezane z zbiranjem gradiva za druge raziskave o Kamniku, in najnovejša spoznanja. Veliko informatorjev je pokojnih.

Ljudmila Klemenčič, Kamnik, Šutna 27, roj. 4. 6. 1905, upokojenka
Aleš Koželj, Kamnik, Šutna 9, roj. 16. 7. 1934, upokojenec
Dr. Miloš Levičnik, Ljubljana, Ruska ulica 1, roj. 12. 10. 1913, upokojenec
Minka Malič, Kamnik, Tomšičeva ulica 19, roj. leta 1912, upokojenka
Božo Matičič, Kamnik, Trg svobode 8, roj. leta 1926, upokojenec
Vinko Perčič, Kamnik, Prešernova ulica 9, roj. 8. 3. 1929, upokojenec
Bojan Pollak, Kamnik, Trg svobode 5, roj. 22. 11. 1943, dipl. inž. ladjedelstva
Jožefa Perko, Kamnik, Šolska ulica 6, roj. 14. 9. 1914, upok. učiteljica
Dušan Rauter, Kamnik, Šlakarjeva pot 1, roj. 25. 4. 1917, upokojenec
Marija Ramovš, Ljubljana, Mucherjeva ulica 4, roj. 11. 1. 1928, upok. učiteljica
Demeter Sadnikar, Kamnik, Usnjarska cesta 14, roj. 21. 12. 1917, živinozdravnik v pokoju
Niko Sadnikar, Kamnik, Šutna 33, roj. 19. 4. 1916, zdravnik v pokoju
Minka Sluga, Kamnik, Žale 4, roj. 25. 3. 1915, gospodinja

The transformation of the bourgeois' consciousness in Kamnik

Summary

The bourgeois consciousness was one of the outer characteristics, which differentiated bourgeois from the other inhabitants of Kamnik. It arose from different advantages of material goods, but it was emphasized most of all by a special organization of Kamnik citizens called The Townsmen's Guild (Meščanska korporacija) which possessed about 5000 hectares of forest in the vicinity of Kamnik. From the 19th century on, the Townsmen's Guild as the heir of feudal rights faced the contemporary ideas of the bourgeois whose main further interest was nationality. National consciousness thus became a constituent part of the bourgeois consciousness, and equally bourgeois consciousness formed the national awareness. But just before the Second World War, due to social differences, disagreements arose that lead to a clash of opinion among the bourgeois themselves.

During the Second World War the bourgeois consciousness, which was by that time more unified again, became dangerous: on one hand it was against the occupant's interests as it was connected with the national awareness, but on the other hand it could not go hand in hand with the Liberation Front, as it was based on property and wealth. In spite of all that, a compromise between their interests was made when necessary.

The post-war period in Kamnik was marked by the expropriation of goods from and humiliation of the bourgeois. Their societies were banned, which led to economic and social changes and in addition to a change in values and principles. This was a time that brought together bourgeois of different political opinion: in their private lives they were connected to each other through their bourgeois consciousness (now without its material support), but in public life the bourgeois consciousness made a distinction between themselves and the new elite in the society. This consciousness was expressed through activities that have always bear the status symbols of the rich: art and music. This consciousness was one that helped them overcome the post-war traumas and allowed them to feel part of the community.

From the 1960s, the town expanded rapidly. The gap between the generations and the change in lifestyle brought a new attitude to the town and the bourgeois consciousness. Due to poor living conditions, life in the town was not as esteemed as it had been in the past. People from deprived areas were moving to the town centre. People withdrew to their private lives not only for political reasons but also because of the individualisation of one's life, which was typical in urban areas. The town as a community was revived only for the national costume festival, which served as a hidden manifestation of the bourgeois consciousness, and as a kind of means to 'belong' for the newcomers.

The changes in society after the war, and even more the changes that occurred in the 1970s, were now reflected in the whole social structure. The responsibility of an individual was hidden within the community within an intricate organization; thus the role of the bourgeois consciousness changed; honour, which used to be the basis of the bourgeois consciousness was replaced by ingenuity. This then was the time of rapid transformation in people's lifestyle, the bourgeois consciousness and the town itself, a time when the post-war principles became past for the sake of progress and comfort. The bourgeois consciousness was now merely a part of that history.

After the great expectations raised by the reform of the political system and introduction of multi-party politics in the 1990s, disappointment in many areas occurred. The population structure had changed considerable since the Second World War, due to migrations and changes in the generations.

The re-organization of the Townsmen's Guild unveiled the consequences of the post-war processes: the emigration of the citizens, the question of inheritance, the bourgeois attitude to socially-owned property. Numerous houses that had belonged to the Townsmen's Guild, now belonged to the post-war opponents of the bourgeois. Some of the bourgeois, having different background as well as different pre-war political orientation, fell into disagreement once more.

New times have brought new possibilities for the bourgeois consciousness although it has only now become clear that the bourgeois consciousness as such has almost vanished. There has not been a community from which it would proceed and build itself up. The bourgeois consciousness in Kamnik has only been an individual feeling, sometimes stronger and closer to those who have moved away from the town. In the last decades the bourgeois consciousness in Kamnik has been replaced by a local consciousness – a feeling of attachment to a wider community, which unfortunately cannot solve the problem of a dying town.

Above all, the decay of the town centre presents a warning and directs our attention to the problems that Kamnik citizens have faced over recent decades. In addition, it points to the necessity of forming a new community, which would be closely related to the town and would at the same time present a new form of town or urban consciousness. The town consciousness today is more like a programme that could stop the decay of the town and prevent the lack of town-planning interventions in the surrounding areas. However, this utopian programme can only be realized by reorganizing the Townsmen's Guild in a way that through the interests of the individuals, the benefits of Kamnik as a whole will be taken into account. This is the only way for the old town to retain its importance, as new shopping centres emerge in the suburbs.

Ivo Kordaš, Planine

Breda Podbrežnik - Vukmir, prof.
Matična knjižnica Kamnik
Ljubljanska cesta 1
1240 Kamnik

Domoznanska zbirka v Matični knjižnici Kamnik

Zanimanje za domači kraj ni le lokalpatriotizem brez koristi ali nostalgična zazrtost v pretekli lepši in boljši čas. To zanimanje lahko izhaja iz namena razširiti znanje in ga potem oplemenititi v svojem strokovnem, šolskem, upravnem ali političnem delovanju. Zato je za marsikoga poznavanje domačega kraja ne le znak razgledanosti, pač pa tudi nuja. Znanje, ki ni le šolsko, pa vedno črpamo iz različnega gradiva. Znanje o domačem kraju lahko pridobivamo iz domoznanskega gradiva, ki ga v naši knjižnici zbiramo v t. i. *domoznanski zbirki.*

Prispevek predstavlja to zbirko s posameznimi knjižnimi primeri. Vzrok za nastanek tega zapisa je tudi bibliofilski. Bibliofili do knjige gojimo še posebej spoštljiv odnos in vemo, da imajo knjige ne le trenutno vrednost, pač pa tudi vrednost za prihodnji čas, in da *nam z orumenelih knjižnih listov govorijo zgodbe o* nas samih.

Članku sledi tudi pregledna bibliografija gradiva, ki ga hranimo v naši domoznanski zbirki, kar pomeni, da ne zajema vsega gradiva o Kamniku in Komendi, je pa dobro izhodišče za iskanje virov in dopolnjevanje poznavanja teh virov. Izdelala ga je Jana Uršič, univ. dipl. bibl.

1 Opredelitev pojma domoznanstvo

Domoznanstvo pomeni interdisciplinarno zanimanje za lokalno omejen prostor. Izraz je nekoč označeval celo šolski predmet, uveljavil pa se je tudi v bibliotekarski stroki, čeprav so se pojavljali dvomi o primernosti rabe tega termina. K njegovi razlagi je bila spodbujena tudi dr. Breda Pogorelec (1981/1982), ki je menila, da izraz ni zastarel in da bi ga veljalo v bibliotekarski stroki in drugod ponovno uveljaviti.

V bibliotekarstvu pomeni posebno *dejavnost, ki obsega zbiranje, obdelovanje in hranjenje knjižničnega gradiva, ki je kakorkoli povezano z območjem, ki ga knjižnica s svojo dejavnostjo pokriva* (Goropevšek, 2000).

2 Kaj je domoznansko gradivo?

Poznamo več kriterijev za opredeljevanje tega gradiva. Po prvem delimo gradivo na primarno in sekundarno. Primarno gradivo je tisto, katerega vsebina se nanaša na naše območje ali na ljudi z našega območja. Sekundarno je tisto, katerega avtorji so z našega območja ali pa je izdano na našem območju.

Tipologij gradiva je več; za pričujoči zapis sem izbrala naslednjo, po kateri sodi v domoznansko zbirko te vrste gradivo:

monografije (torej knjige),
serijske publikacije in zborniki,
siva literatura (polpublikacije znanstvene in strokovne vsebine): raziskovalne naloge, katalogi, seznami, gradiva posvetovanj, urbanistični elaborati, bilteni, šolska glasila ...
rokopisno gradivo znanih ali manj znanih ljudi z našega območja,
drobni tiski: plakati, lepaki, prospekti, vabila, navodila, reklamni material,
slikovni material: fotografije, razglednice, grafike, notno gradivo,
avdiovizualno gradivo: glasbeni ali govorni posnetki, filmi, kasete, video,
zapisi na drugih medijih: disketa, CD-rom, internet, ... (Stavbar, 1999).

3 Domoznanstvo kot posebna dejavnost knjižnic

Ta dejavnost je v nekdanjih študijskih oz. pokrajinskih knjižnicah tradicionalna zato, da "se tudi izven glavnega kulturnega središča omogoči znanstveno delo in poglobljeno kulturno življenje v vseh večjih (regijskih) krajih" (Glazer, 1963).

V večjih, osrednjih knjižnicah je dejavnost drugače organizirana kot v manjših, kamor sodi tudi naša. Tam imajo posebne oddelke in seveda tudi strokovnjake, ki se z domoznanstvom posebej ukvarjajo.

Kot je bilo omenjeno že pri razlagi termina, *gre pri domoznanstvu za zbiranje, obdelovanje in hranjenje najrazličnejšega gradiva z različnih strokovnih ali vsebinskih področij, katerega skupna lastnost je povezana z določenim geografskim območjem.*

Pri zbiranju pride v poštev prav vse gradivo na najrazličnejših medijih, ki ga lahko bodisi uvrstimo v redno zbirko, torej je označeno kot domoznansko le v računalniški bazi, ali pa to gradivo zberemo v posebno zbirko, ločeno od ostalega knjižničnega fonda. Načini zbiranja gradiva so odvisni od spretnosti in razgledanosti knjižničarskega strokovnjaka, zlasti za starejše gradivo, ki ga v redni prodaji ni več moč dobiti, in še za nekatere druge vrste gradiva. Zato ga iščemo v antikvariatih, bukvarnah, na bolšjih trgih, sivo literaturo pa pridobivamo preko osebnih stikov in drugih inštitucij.

Pri obdelovanju gre najpogosteje za katalogizacijo ali bibliografsko obdelavo gradiva, na podlagi katere se to vsebinsko razporedi in oblikuje računalniški katalog, ki je prva in najpomembnejša informacija za strokovne delavce in uporabnike. V večjih knjižnicah pa gre tudi za analitično obdelavo člankov iz časopisov, časnikov, revij, zbornikov, monografij, sive literature. Bistveno delo pa je iz gradiva oblikovati zbirko

in iz nje oblikovati ali podajati želene informacije o ožjem domačem okolju z vseh možnih vidikov.

Dejavnost je strokovno zelo zahtevna, saj ni dovolj le bibliotekarsko znanje, pač pa mora strokovnjak, ki zbirko ureja, dobro poznati tudi svoj kraj, njegovo zgodovino, avtorje, založnike in poleg tega najti še poti do redkega gradiva.

V knjižnicah, kot je naša, z domoznanskimi zbirkami zadovoljujemo predvsem potrebe po informacijah o domačem kraju za raziskovalne, znanstvene, šolske in študijske ter upravne ali druge potrebe. Sistematično zbiramo vse gradivo, ki je povezano z našim krajem, tudi če konkretne potrebe v tem trenutku ne obstajajo, vendar pa menimo, da bi bilo lahko to gradivo predmet zanimanja v prihodnosti, predvsem zaradi pričevanjske in zgodovinske vrednosti za prihodnje generacije. Tudi drobni tisk, zlasti razstavni katalogi z daljšim besedilom, in siva literatura imata pri tem velik pomen. Če bi načrtovalci in strategi lokalnega razvoja hoteli pripraviti dobre razvojne programe, bi se včasih morali seznaniti s preteklostjo iz takega gradiva, kolikor ga je na razpolago, seveda.

Preko domoznanske zbirke je knjižnica najbolj povezana s svojim lokalnim okoljem. V njej se zrcali tudi njegovo bogastvo. Bogastvo zbirke oziroma različnih gradiv o kraju ali avtorjev iz določenega kraja pa kaže na živost kulturnega, raziskovalnega ali življenjskega utripa kraja. Več kot se o kraju piše na različnih nivojih zahtevnosti, več je zanimanja za življenje v njem, življenjske razmere, raziskovanje, razvoj, preteklost in prihodnost. Manj ko je gradiva o določenem kraju, več je dokazov, da je neodzivnost posledica pomanjkanja pravega življenjskega utripa v kraju. Tudi to je namen te zbirke – ob pregledovanju je namreč možno takoj ugotoviti, katera življenjska področja so v kraju zanemarjena. Zagotovo tista, o katerih ni nobenega gradiva.

4 Domoznanska zbirka v Matični knjižnici Kamnik

Ker v manjših knjižnicah, kakršna je naša, ni dovolj kadra za strokovno delo z domoznanskim gradivom, je bil med knjižnicami sklenjen dogovor o domoznanski dejavnosti tako, da bi jo za nas opravljala večja knjižnica iz II. skupine,[1] kjer je več strokovnjakov za obdelavo gradiva. Slabost tega dogovora je v tem, da se slabo izvaja in da npr. kakšna od ljubljanskih knjižnic ne more poznati potreb po domoznanskih informacijah v Kamniku. Zato v naši knjižnici sami redno zbiramo in oblikujemo zbirko domoznanskega gradiva, čeprav je treba takoj povedati, da ob rednih nalogah in ob zdajšnji kadrovski zasedbi nismo zmožni obdelovati še člankov iz serijskih publikacij, zbornikov in drugega gradiva, kar bi bilo zagotovo pomembno. Za domoznansko zbirko je zadolžena bibliotekarka Jana Uršič, ki je tudi napisala bibliografijo, ki sledi temu članku.

Iz zbranega in v zadnjih letih tudi urejenega gradiva je nastala zbirka knjižnega in neknjižnega domoznanskega gradiva, ki daje Kamničanom prav posebno sliko o njihovem kraju. Zbirko smo postavili v čitalnico, ker domoznanskega gradiva ne izposojamo na dom.

4.1 Oblikovanje zbirke

Pri oblikovanju zbirke se srečujemo s podobnimi težavami kot vse ostale knjižnice. Prva težava je neenotnost kriterijev za razvrščanje gradiva po sekundarnem kriteriju. Zapleta se zlasti pri sekundarnem gradivu glede avtorjev z našega območja. Ali je merilo za uvrščanje gradiva med domoznanstvo tisto, ki določa, da se je avtor rodil na našem območju, ali njegova dela uvršča med domoznanstvo dejstvo, da je nekaj časa deloval na našem območju? Tako kot ostale knjižnice smo pri tem nedosledni in zato nekateri avtorji so med domoznanstvom, drugi pa spet ne. S tega stališča bomo morali zbirko dopolniti. Druga težava je nekontinuirano delo na področju domoznanstva, zato so zlasti med drobnim tiskom posamezne vrzeli glede na leta izdaje. Tretja je siva literatura, zlasti seminarske, raziskovalne in diplomske naloge, referati in različne študije, ki se nanašajo na naše območje, ker to gradivo ne izhaja pri založnikih in nad njim ni pravega pregleda. Ker pa vsebuje mnoga strokovna spoznanja o najrazličnejših področjih, bi bilo to gradivo zaradi svoje vsebine za našo zbirko zelo pomembno. Tako ga pridobivamo bolj po naključju kot po kakšni redni poti.

Ob selitvi knjižnice v nove prostore se je prvič oblikovala domoznanska zbirka kot ločena od ostalega knjižničnega fonda. V naslednjih letih smo jo sistematično dopolnjevali z dokupi novega gradiva, iskali in pridobivali pa smo tudi staro gradivo. Poti pridobivanja starega gradiva so bile različne: dobili smo ga osebno od posameznih darovalcev, nekaj smo jih nagovorili kar sami; potem smo poslali naše poizvedbe v antikvariate in bukvarne ter objavljali naše iskanje. Ta del je bil uspešen, saj smo tako pridobili kar nekaj dragocenega starega gradiva. Od uvedbe enotnega on-line knjižničnega kataloga je iskanje gradiva bolj enostavno, saj preko računalnika sproti pregledujemo vse, kar je o naših dveh občinah objavljeno.

Z uvedbo računalniške tehnologije smo gradivo v računalniški bazi podatkov ločili od ostalega s posebnimi oznakami, ki povedo, kje je gradivo posebej postavljeno in nam omogočajo računalniške izpise ter pregled nad zbirko. Natisnili smo tudi računalniški katalog te zbirke. S temi postopki je naša zbirka gradiva postala prava domoznanska zbirka, ki je tudi fizično ločena od tistega knjižnega fonda, ki se izposoja.

V zadnjih letih je bilo opravljeno tudi arhiviranje nakopičenega, a neurejenega drobnega tiska in nekatere sive literature. To so vabila, razstavni listi s podatki o

1 To so knjižnice, ki opravljajo dejavnost za območje s 50 do 100.000 prebivalci. Naša knjižnica sodi v III. skupino. Sem sodijo knjižnice, ki opravljajo dejavnost za območje od 20 do 50.000 prebivalcev.

avtorjih, plakati (predvsem o knjižnici), tovarniška in šolska glasila, prospekti, plani, študije in podobno.

Zbirko smo dopolnili tudi z neknjižnim gradivom: nekaj avdiokaset in zgoščenk kamniških avtorjev ter videokaset s kamniško vsebino, notnim gradivom in zemljevidi.

Pridobili smo nekaj raziskovalnih in diplomskih nalog, ki smo jih katalogizirali in dodali ostalemu gradivu, nekaj nalog pa je bilo že katalogiziranih v vzajemni bazi.

Od leta 1998 urejamo hemeroteko, čeprav je način zastarel in morda drugje opuščajo rezanje in lepljenje člankov v posebne mape, vendar pa je to za nas enostavneje kot vnašanje člankov v kataložno bazo, saj je slednje strokovno zahtevno delo, ki mu zaradi kadrovske šibkosti zaenkrat še nismo kos.

Domoznanska zbirka je bila doslej predmet raziskave ene diplomske naloge, ki pa je bolj kot vsebinsko bibliografsko naravnana (Trunkelj, 1993).

4.2 Načrti

V naslednjih treh letih bi radi tudi v naši knjižnici začeli sami z vnašanjem člankov v vzajemno bazo, saj bi tako omogočili dostopnost domoznanskih informacij ne samo Kamničanom, pač pa vsem uporabnikom slovenskih knjižnic in računalniške kataložne baze, ki jo je moč pregledovati tudi preko interneta. V serijskih publikacijah in zbornikih je veliko člankov z veliko strokovno in informativno vrednostjo, vendar se zanje ne ve. Tako se nam je zgodilo, da nismo vedeli npr. za članek o Kraljevem dvorcu v Kamniški Bistrici, čeprav so naši bralci iskali podatke o njem.[2] Prav tako so bili skriti biografski podatki o igralki Mariji Veri,[3] o nekdanjem Kurhausu in podobno.[4]

Na podlagi naše zbirke in našega védenja o vsem gradivu o našem območju bi bilo primerno v naslednjih letih izdelati bibliografijo o kamniški in komendski občini. Delo ni le strokovno, pač pa tudi finančno in časovno zahtevno. Takšna bibliografija bi terjala natančnost pri zbiranju podatkov, sodelovanje različnih strok, pregledovanje cele vrste serijskih publikacij ali drugih gradiv s članki, dosledno strokovno urejenost, izdelavo stvarnih in vsebinskih kazal. Za osnovo bi lahko služila že omenjena diplomska naloga (Trunkelj, 1993), le da bi članke uvrščali v bibliografijo po strožjem vsebinskem merilu, predvsem pa sodobnejše strokovne prispevke. Tako bi lahko zbirko v celoti izkoristili in zbrali tudi podatke o literaturi, ki je v naši zbirki ni.

4.3 Pomen kamniške domoznanske zbirke

Pomen naše zbirke je večplasten. V njej prepoznavamo kulturno, zgodovinsko, arhivsko in informativno vlogo, predvsem pa gre za gradivo, ki je v celoti dostopno javnosti in je tej tudi namenjena.

Kulturno vlogo izpolnjujejo literarna dela, zlasti prvotiski (Rudolf Maister, Anton Medved, Radivoj Peterlin Petruška, France Balantič, Fran Albreht in sodobnejši avtorji, kot so npr. Ivan Sivec, Ivo Zorman, Matea Reba ter avtorji, ki so bolj ali manj znani le na našem območju), dela z likovnega (likovne monografije ter katalogi z razstav), etnološkega, fotografskega in umetnostnozgodovinskega področja. Zagotovo to vlogo izpolnjujejo tudi dela, ki so jih opremili kamniški ilustratorji (Vavpetič, Anton Koželj, Maleš, Lojze Perko,[5] Sterle), čeprav tudi tega nismo tako sistematično zbirali kot leposlovja in primarnega domoznanskega gradiva. Zgodovinsko vlogo izpolnjujejo predvsem starejši tiski (Stiasny, Suchy, Florentin Hrovat) in strokovna dela s področja družboslovja in naravoslovja, ki prinašajo spoznanja o preteklosti, prav takšno vlogo pa bodo imela sodobna dela v prihodnosti. Arhivski pomen utrjujeta predvsem drobni tisk in siva literatura, ki prav tako vsebujeta različne informacije.

Informativno pa je predvsem strokovno gradivo z vseh področij.

Domoznanska zbirka v naši knjižnici je posebej pomembna tudi zato, ker je na enem mestu zbranega največ gradiva o kamniško-komendskem območju in največ del kamniških ter komendskih avtorjev. Poseben pomen ji daje tudi zbrano neknjižno gradivo. Sem smemo z veseljem uvrstiti tudi notno gradivo (npr. Viktor Mihelčič: Tako ni cvetela še naša domovina, 1958; istega avtorja Polžev god, osem pesmi za otroški zbor z letnico 1964).

Zbirka je pomemben vir za raziskovanje, šolsko delo ali enostavno za spoznavanje preteklosti in sedanjosti naše okolice.

Pomen naše zbirke so prepoznali tisti uporabniki, ki so jo že uporabljali. To so šolarji z učitelji, ki iščejo gradivo za šolske projekte, kulturne dneve in druge šolske dejavnosti ter raziskovalne naloge. Z istimi razlogi uporabljajo to zbirko dijaki in študentje. Zbirko so uporabljali tudi raziskovalci, novinarji za pripravo oddaj ali dopolnitev člankov, druge kulturne inštitucije

2 Damjan Prelovšek (1992): *Jože Plečnik: Kraljevi lovski dvorec = The Royal Hunting Lodge Kamniška Bistrica,* Piranesi : *1. srednjeevropska arhitekturna revija za kulturo prostora,* 1 (2), str. 8–23.

3 Filip Kalan Filip (1975): *Veliki igralci: Ivan Levar, Marija Vera, Stane Sever,* Delavska enotnost, Ljubljana.
Dušan Moravec (1987): *Marija Vera,* v: Enciklopedija Slovenije, Mladinska knjiga, Ljubljana.
Barbara Pušić (1991): *Marija Vera: nacionalno in internacionalno. Primer iz gledališke zgodovine: in memoriam Mariji Veri ob 111. letnici rojstva,* Maska 1, (1), str. 50–52.
Slavko Tarman (1991): *Marija Vera, prva slovenska akademsko izobražena gledališka igralka,* Srce in oko, 3 (25), str. 135–136.

4 Ivan Zika: serija člankov o kamniškem Kurhausu, ki jih je avtor objavljal v Kamniškem občanu od januarja 1976 do januarja 1977.

5 Prav v antikvariatu smo pridobili Martina Krpana s Perkovimi ilustracijami (Ljudska tiskarna, Ljubljana1943).

za pripravo razstav ali katalogov, potem pa še ljubiteljski raziskovalci ali avtorji monografij (za lastne bibliografije ali za dopolnitev lastne vsebine z določenimi podatki).

5 Nekaj pomembnih primerov iz zbirke

K teoretičnemu in strokovnemu delu besedila dodajam še zgoščene predstavitve posameznih knjig, ki jih imamo v naši domoznanski zbirki. Moj izbor je povsem subjektiven, vendar so kljub vsemu obveljali nekateri kriteriji: ali je knjiga rariteta, ali je njena vsebina pomembna za spoznavanje preteklosti kamniškega območja in posebnosti avtorja ali obravnavane teme (pomen v slovenskem prostoru in širšem, pionirstvo ali podobno).

5.1 Florentin Hrovat (1887): Franc Pirec, oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v Severni Ameriki. Celovec: Družba sv. Mohora.

Ta knjiga je še kako domoznanska – avtor je iz našega okolja, pa tudi vsebina govori o človeku, ki izhaja iz naših krajev.

Avtor Florentin Hrovat je bil rojen l. 1847 v Zgornjem Tuhinju in je po končanem študiju deloval kot duhovnik in šolnik. Pisal je življenjepise slovenskih misijonarjev in prevajal Krištofa Šmida. Leta 1873 je pater Hrovat v kamniškem frančiškanskem samostanu, kjer je po vrnitvi iz Severne Amerike sprva bival Pirc, spoznal tega čilega in življenja polnega misijonarja in "tudi čul marsiktero črtico o njegovem življenju iz ust ljubeznivega starčka ..."[6]

Franc Pirc je bil v svojem času precej znana osebnost. Rojen je bil leta 1785 v Godiču.[7] Po končanem študiju je bil kaplan in vikar, potem župnik v Pečah in na Podbrezju, od leta 1835 do 1873 pa misijonar med severnoameriškimi Indijanci. V Pečah je zasnoval veliko drevesnico in v 10 letih vzgojil kar 120.000 sadik sadnega drevja in kar 700 sadnih vrst. K organizaciji drevesnic in sadjarstva ga je spodbudilo pomanjkanje hrane v začetku 19. stoletja (Adamič, 1982). V svojem času je zaslovel kot najodličnejši pomolog, torej poznavalec sadnih vrst. Tudi v Podbrezjah, kamor je odšel za župnika, je uredil svojo drevesnico. Svoje prispevke je objavljal in končno strnil svoje poznavanje v strokovnem priročniku *Kranjski vertnar ali podučenje v kratkim veliko sadnih dreves zarediti, jih s ceplenjam požlahtniti in lepe verte k velikim pridu zasaditi* (prvi del, 1834). Knjiga je prvi strokovni sadjarski priročnik v slovenskem jeziku. Istega leta je izšla knjiga Podučenje kako se morejo te škodlive gosence končati. Že naslednje leto je izšel ponatis prvega dela Kranjskega vertnarja, tretji natis pa hkrati z natisom drugega dela leta 1845, slednji pa še leta 1863.

Odzval se je povabilu Friderika Barage in leta 1835 odšel za misijonarja v Severno Ameriko. S petdesetimi leti se je podal na naporno pot in v še bolj naporno delovanje.

Prav o tem lahko beremo v Hrovatovi knjižici, ki prinaša odlomke Pirčevih poročil, ki jih je pošiljal Leopoldinski družbi. Pirc je deloval v več krajih. Dolga leta je bil v Minnesoti, kjer je tudi mesto Pierz, z imenom posvečeno ustanovitelju, pionirju Francu Pircu. Ali lahko rečemo še za kakšnega Kamničana, da je bil tako pomemben, da so po njem poimenovali kakšno mesto v Ameriki?

V nemščini je izdal knjigo v treh delih o življenju in kulturi plemen Otava in Očipva z naslovom *Die Indianer in Nord-Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gabräuche* (St. Louis, 1885). Ustvarjal je tudi nabožne pesmi, ki jih je objavil leta 1874 v zbirki *Nektere pesmi*, ponovno pa jih je v Kanadi objavil Karel Ceglar (Franc Pirc, Pesmi, 1997).

Toliko torej o osebnosti, ki jo natančno prikazuje knjižica patra *Florentina Hrovata*. Zdaj pa še nekaj besed o sami knjigi *Franc Pirec, oče umne sadjereje na Kranjskem*. V uvodu avtor pojasnjuje, da se je namenil napisati kratek misijonarjev življenjepis, ki ga rojaki do tedaj še niso imeli. Podatke o njem je črpal iz poročil Leopoldinski družbi in iz člankov, ki jih je Pirc objavljal v Novicah in Danici.[8] Pirčeve odlomke je povezal v kronološko urejeno celoto s krajšimi pojasnili.

Tako lahko iz Pirčevih besed izvemo mnoge podrobnosti o njegovih doživetjih, potovanjih, misijonskem delu, o tem, kako je Indijancem kazal spretnosti vrtnarjenja in pridelovanja hrane ter sadja. Prav zaradi tega je knjiga avtentična in dragocena, ker zajema vsebino pri izviru – torej pri Pircu samem. Poleg tega se nam izrišejo tudi Pirčeve osebnostne značilnosti: izjemna delavnost, vztrajnost, bogato védenje o kmetijstvu, umno gospodarjenje, pogum in human odnos do Indijancev, čeprav jih meri predvsem z njihovo pripravljenostjo sprejeti krščanstvo.

V sedmem poglavju Hrovat navaja naslednje Pirčeve besede: *"Tudi s poljedelstvom in vrtnarijo se moram pečati; kajti učiti mi je Indijane vere in razumnega gospodarstva, da pospešim in dosežem njihov večni in časni blagor. Pogostokrat jim moram kazati lastnoročno, kako gre rabiti srp, koso, plug, cepec itd., da bi jih vedno bolj olikal.*

In res! Dosegel sem tolikih uspehov, da sem zamogel vlado prositi, naj osvobodi (emancipira) katoliške rudečekožce mojih misijonskih postaj in naj jim pripozna jednake pravice z drugimi belimi državljani."[9]

6 Str. 109.

7 Zika (1969) v svojem članku v Kamniškem zborniku dokazuje, da se je rodil v mestu Kamnik, in sicer v današnji Parmovi ulici.

8 Hrovat pravi: *"Ko pa sem začel nabirati gradiva, – kar pa mimogrede rečeno ni ravno lahka reč onemu, ki ne biva v velikem mestu, kjer so razne knjižnice, iz kterih si lahko sposodi knjig ..."* Ali ni torej knjižničarska dejavnost že od nekdaj pomembna?

9 Hrovat, str. 48.

Indijancem je posredoval tudi "kranjska" semena in z njimi prideloval naše vrtnine. Tako so Indijanci obdelane otoke zemlje (sredi reke) poimenovali kot Podzemljični otok, Turšični otok, Grahov otok, Fižolov otok, Cvetlični otok ...[10] Knjižica je zanimivo branje celo za današnji čas.

Iz objavljenih zapisov o Pircu je moč sestaviti bibliografijo o tem sadjarju in misijonarju (Zika, 1969; Adamič, 1982) in jih dopolniti z informacijami, pridobljenimi iz Cobissa, tj. vzajemne kataložne bibliografske slovenske baze podatkov (nekateri bibliografski opisi iz Zikovega in Adamičevega teksta so nepopolni), kar sledi v opombah.[11]

V naši domoznanski zbirki hranimo še dve ameriški publikaciji, ki sta povezani s Pircem. Avtor prve je *Robert J. Voigt* in ima naslov *Pierzana: 1865–1965: the religious and secular history of the community at Pierz, Minnesota*. Poleg zgodovine te škofije prinaša knjiga tudi kratek zapis o Francu Pircu. Objavljene so tudi slike njegovega rodnega mesta, torej Kamnika, in avtorjeva slika s profesorjem Ivanom Ziko.

Druga, ki je precej starejša, je *Father Francis Pierz: Missionary* in govori o njegovem delovanju med Indijanci, navaja pa predvsem Pirčeva poročila Leopoldinski družbi, poleg tega pa še Pirčevo knjigo Die Indianer in Nord-Amerika (McDonald, 1929).

V domoznanski zbirki hranimo tudi mapo z gradivom z razstave, ki je bila leta 1982 ob 200-letnici Pirčevega rojstva in jo je pripravila knjižnica v sodelovanju s Sadjarskim društvom Slovenije.

5.2 Ljudevit Stiasny (1894): Kamnik – zemljepisno-zgodovinski opis. Ljubljana: samozal.

Še do danes je ta knjiga najbolj primerna za poljudno spoznavanje kamniških zemljepisnih posebnosti in zgodovinskih prelomnic, morda prav zaradi tega, ker jo je spisal šolnik z bogatimi pedagoškimi in tudi didaktičnimi izkušnjami. Poljudno in zgoščeno vsebino o kamniških zemljepisnih in zgodovinskih značilnostih namreč iščejo šolarji, dijaki, študentje in drugi uporabniki, če se hočejo seznaniti s strnjeno zgodovino in zemljepisnim pregledom. Zato naj bo to zanimanje pobuda za izdajo podobnega pregleda, ki bi koristil tistim, ki teh področij ne raziskujejo ali ne študirajo, pač pa se hočejo o tem le poljudno poučiti.

Ljudevit Stiasny se je rodil leta 1862 v Slovenski Bistrici, vse svoje poklicno življenje pa je uspešno posvetil učiteljskemu delu. Ob upokojitvi je bil okrajni šolski nadzornik za krški in litijski okraj. S Kamnikom je povezan le toliko, kolikor je tu služboval, to je bilo leta 1882, in seveda za dolga leta, več kot stoletje je že, tudi s to knjigo.

Stiasny je veliko publiciral, izdal pa je tudi nekaj knjig, vse s pedagoško in didaktično vsebino. Ker je bil navdušen planinec in hkrati svetovni popotnik, je objavljal tudi črtice s potopisno tematiko.

Kakor je avtor sam povedal v uvodu h knjigi, ga je k pisanju spodbudilo dejstvo, da so učitelji v nekaterih okrajih izdali zemljepisno-zgodovinske opise območij njihovih šol prav zaradi koristi, ki so jih imeli od takšnih knjig njihovi učenci. Na tem mestu navede tudi vire, ki jih je uporabljal pri pisanju zgodovine Kamnika, s čimer njegovo delo pridobi tudi verodostojnost.

Drobna knjižica je vsebinsko pestra in obsega naslednja poglavja: Zemljepisni obraz, Zgodovina mesta,

10 Prav tam, str. 52.

11 Jurij Trunk (1912): *Amerika in Amerikanci*, Celovec, samozaložba.
Grace McDonald (1929): *Father Francis Peirz: missionary*, Saint Cloud: The Bureau of Education.
Dr. Hugo Bren (1931): *Baraga in Pirc*, v: Koledar Ave Maria, Illionis, str. 63–75.
Dr. Hugo Bren (1935): *Indijanski misijonarji v Ameriki*, v: Spominska knjiga, Cleveland, str. 18–19.
France Capuder (1938): *Znameniti možje iz kamniškega okraja*, v: Na bregovih Bistrice, Kamniško dijaško počitniško društvo Bistrica, Kamnik, str. 107–132.
France Vardjan (1939): *Odlomek iz zgodovine slovenskega sadjarstva, Kmetijska anketa v Ljubljani od 30/5 do 3/6/38*, Ljubljana, str. 222–226.
William Furlan (1952): *The life of father Francis Xavier Pierz*, St. Cloud.
P. Bernard Ambrožič (1954): *Pisatelj knjige o misijonarju Pircu*, v: Koledar Mohorjeve družbe, Mohorjeva družba, Celovec, str. 97–101.
P. Bernard Kotnik (1963): *Indijanski misijon v Grand Portageu*, v: Koledar Ave Maria, str. 105–120, Lemont: *Slovenski frančiškani v Ameriki*.
Ivan Zika (1965): *Franc Pirc, oče umne sadjereje na Kranjskem in oče mesta St. Cloud v Ameriki*, v: Kamniški zbornik 10, Občina Kamnik, str. 35–88.
Robert J. Voigt (1965): *Pierzana: 1865–1965: the religious and secular history of the community at Pierz*, St. Cloud, Minnesota.
Ivan Zika (1966): *Franc Pirc – živa vez Amerike z domovino*, v: Slovenski izseljenski koledar, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana, str. 170–173.
Ivan Zika (1969): *Trije Pirci v Ameriki*, v: Kamniški zbornik 12, Občina Kamnik (str. 129–154).
Ivan Zika (1970): *Pirčev Crow Wing – državni park*, v: Slovenski izseljenski koledar, Slovenska izseljenska matica, Ljubljana (str. 288–289).
Slavko Tarman (1971): *Franc Pirc – prvi slovenski agronom v Združenih državah Amerike*, v: Obzornik, str. 720–721.
Vilko Novak (1970): *Zwei Werke uber die nord-amerikanischen Indianer*, Anthropos LV, str.1001–1007.
Pavla Štrukelj (1972/73): *Etnološka zbirka severnoameriških Indijancev Ojibiwa iz 19. stoletja v slovenskem etnografskem muzeju (zbiralci Friderik Baraga, Franc Pirc, Ivan Čebul)*, Slovenski etnograf 2, str. 109–142.
France Adamič (1982): *Delež Franca Pirca pri razvoju slovenskega sadjarstva*, v: V spomin Francu Pircu (1785–1880), Sadjarsko društvo Slovenije, Ljubljana - Maribor, str. 15–26.
France Adamič (1982): *Spominska plošča Franu Pircu*, Proteus 44 (9/10), str. 357–358.
Janez Stanovnik (1982): *Franc Pirc v Ameriki*, v: V spomin Francu Pircu (1785–1880), Sadjarsko društvo Slovenije, Ljubljana - Maribor, str. 27–32.
Zmago Šmitek (1986): *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*, Borec, Ljubljana.
France Golob (1997): *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.
Janez Stanonik (1999): *Franc Pirc*, v: Slovenska izseljenska književnost, zv. 2: Severna Amerika, ZRC, Rokus, Ljubljana, str. 430–432.

Zgodovina fare in cerkva, Zgodovina šole, Pravljice in pripovedke, Glasoviti Kamničani. Zemljepisna oznaka Kamnika in okolice je preprosta, dotika pa se bolj ali manj naštevanja kamniških predmestij, okoliških krajev z zelo jedrnatimi oznakami, posebej pa predstavi bližnje vršace. Kot zanimivost naj omenim njegovo navedbo o žalski graščini rodbine Sallenberg, od katere naj bi v mesto vodil podzemeljski rov in da so nanj naleteli leta 1890, ko so pod Žalami kopali predor za železnico. Z naklonjenostjo govori o "naravnih krasotah" in deloma tudi zaradi tedanjega slovesa Kamnika kot letoviškega kraja navede nekaj sprehajalnih poti v kamniški okolici.

Dlje časa se zadrži pri kamniški zgodovini, ki jo sicer jedrnato, a dovolj izčrpno oriše in popiše. Svoj zgodovinski pregled razdeli na poglavja po posameznih obdobjih.

Stiansy v svojem orisu doda tudi poglavje o ljudskem izročilu in sicer o kamniškem jezeru, doda Medvedovo pesnitev Zakleto jezero,[12] sledita pa še legenda o Veroniki[13] in Medvedova pesnitev Vitovčeva smrt.[14]

Po pregledu zgodovine šolstva sledi še poglavje Glasoviti Kamničani, v katerem navede znane kamniške osebnosti od Henrika Kamniškega do dr. Maksimiljana Samca.

5.3 Alojzij Benkovič (1922) Slovensko-latinsko-nemški rastlinski imenik slovenskih dežel. Ljubljana: Slovenska šolska matica.

Alojzij Benkovič (1867–1934) je bil po poklicu farmacevt, vendar tudi prevajalec iz vseh slovanskih jezikov, francoščine, angleščine in madžarščine. Poslovenil je 116 romanov, novel in pesniških zbirk ter 23 gledaliških iger. Rad je delal tudi v kamniški čitalnici.[15] *Tudi njegova brata Josip in Ivo sta bila dejavna, prvi je bil duhovnik, ukvarjal se je z zgodovino in tudi objavljal, Ivo pa pravnik, poslanec v dunajskem državnem zboru in v štajerskem deželnem zboru, sicer pa je tudi prevajal.*

To delo je slovar, ki prinaša imena zdravilnih rastlin v treh jezikih, torej strokovni priročnik z abecedno razporejenimi rastlinskimi imeni v latinščini, slovenščini in nemščini. Za latinskimi imeni so navedena še slovenska in nemška, poleg nemškega pa je latinsko, slovenski prevod pa lahko bralec dobi pri latinskem imenu.

S terminološkega stališča je knjiga zagotovo pomembna, poleg tega pa je to edini botanični slovar v treh jezikih. Zajema sicer samo imena zdravilnih rastlin, kar je seveda Benkovičevo strokovno področje. Poleg farmacevtskega in botaničnega znanja je v tej drobni knjižici tudi veliko Benkovičevega jezikovnega znanja.

Ker je ohranjenih malo izvodov (preko vzajemnega on-line kataloga je videti, da ima ta naslov shranjenih le še pet knjižnic), je ta knjižni primerek iz naše zbirke precej dragocen.

Na to drobno knjižnico opozarjam kot na zanimivost in opozorilo na še eno od kamniških osebnosti, ki so svoj čas sooblikovale s svojim znanjem, svetovljanstvom in tudi z izjemno delavnostjo.

5.4 Josip Suchy (1928): Spomini Krištofovega Pepčka. Ljubljana: samozal.

Zdaj pa navajam še enega poliglota – Kamničan Suchy je namreč znal vse pomembnejše evropske jezike, potem pa še turščino, arabščino, hebrejščino, sanskrt in nekaj drugih orientalskih jezikov.

Suchy se je rodil v Kamniku leta 1869. Vstopil je v frančiškanski red, potem pa iz njega izstopil. Študiral je pravo, služboval pa je kot korespondent. Bil je svetovni popotnik, zato je objavljal feljtone s potopisno tematiko. Zelo ga je prevzela Indija, tudi budizem, zato je objavljal tudi zapise s tega področja (v samostojni knjižni izdaji: Uvod v budizem, 1921; Staroindijske basni, bajke in pravljice, 1921; Bežne slike iz Indije, 1934). *V samostojni knjižni izdaji je izšlo delo* Ljubljanski tipi (1924), *v katerem duhovito in satirično prikazuje ljubljanske posebneže in druge ljudi. Bil je* tudi prevajalec.

Knjiga Spomini Krištofovega Pepčka je avtobiografska in zato vsa prežeta s svetlimi spomini na lastno otroštvo *in s kamniško tematiko. Gre za zbirko črtic, ki jih* je avtor razporedil na dve poglavji. Prvo ima naslov Spomini, drugo pa Črtice. V Spominih z nostalgijo slika svoj domači kraj kot patriarhalno mesto, ki mu daje pečat "vrsta izrazitih tipov, mož in žena", od *župana Keclja, trgovcev, krčmarjev, peka, do veterajnarja, kovača, dimnikarja, patrov ... V tem okolju* živi Krištofov Pepček, torej avtor sam, čigar dogodivščine so polne hudomušnosti in otroških, fantovskih dogodivščin, zapletov, bitk, nesreč, potegavščin. *Prevladujeta humor in nostalgija.*

Z današnjega gledišča je branje še vedno zanimivo, saj besedila prepoznavno slikajo kamniško mesto in razmere v njem v drugi polovici 19. stoletja, ki je v zadnjih *letih doživelo tudi dve znanstveni obravnavi* (Torkar, 1996; Klobčar, 1998), ki sta kot enega od virov upoštevali tudi Suchyjeve spomine. Suchy nam npr. slika

12 Čeprav Stiasny *govori o jezeru, ki naj bi segalo od Malega* gradu do Nevelj, in omenja tudi znano izročilo o tem, zakaj v neveljski cerkvi zvoni ob treh popoldne, se Medvedova pesem najbrž nanaša na izročilo o nastanku Drnovega. Pripovedko o tem, kako je nastalo Drnovo, je zapisal Janez Trdina in objavil v Sloveniji (20. 2. 1849). Gre za motiv umora matere, zakletega jezera, iz katerega se slišijo glasovi (K vodi, vodi sem ne hodi) in motiv očetovske odrešitve.

13 Objavljena je varianta Josipa Benkoviča (*Mali grad*, v: Vrtec, št. 17, 1887, str.186–187).

14 Pesnitev se nanaša na izročilo, povezano s Starim gradom. Vitovec naj bi bil starograjski graščak, ki je bil zaradi svojega krutega ravnanja s sovražniki kaznovan.

15 Iz članka *Trije bratje Benkovići*, Kamniški občan, št. 7, 1969. Članek ni podpisan, vendar je očitno, da ga je napisal Ivan Zika.

običaje na cvetno nedeljo (Na cvetno nedeljo), kako so hodili na procesije, pri katerih so bile najpomembnejše bitke s podgorskimi fanti, ki so bili "dan za dnem pri volji za auf biks" (Po svetih in posvetnih potih), kako je minil božični večer v veliki družini s hlapci in deklami (Sveti večer), kako so najprej z molitvijo in nato še s tombolo za lešnike in orehe pričakali odhod k polnočnici (Sveti večer). Prepoznamo lahko tudi način življenja kamniških meščanov ali purgarjev, kot jih avtor večkrat poimenuje, ter mnoge druge drobne zanimivosti iz njihovega vsakdanjika.

V poglavju Črtice, ki niso več avtobiografske, so še vedno na šegav način prikazane smešne prigode in nezgode različnih Kamničanov: v Lovski smoli o lovcu, ki je malo ulovil, ko pa končno je, so mu v gostilni Pri nebeškem očetu uplenjenega zajca zamenjali z mačkom v žaklju; črtica Kako je Jerebov Matija zaklad kopal prav tako humorno govori o potegavščini s kopanjem zaklada. Zadnje besedilo, ki je tudi najdaljše, Rajtguznove zakonske neprilike, pa slika zakonsko usodo Hudokrajnikovega Blažka, ki je bil svoje čase postaven valpet pri baronu Apfalternu v kriški graščini, po poroki pa se je začel njegov križev pot. "Sicer so mu dobri prijatelji odsvetovali, češ naj bo pameten ter naj nikar ne jemlje živega vraga in naj ne hodi v zanko ženski, ki ima dva hudiča v sebi, enega zunaj, enega pa v notranjosti – pa vse skupaj ni nič zaleglo in Rajtguzen je vzel Katrico."[16] Eden glavnih vzrokov za sklenitev zakonske zveze je bil tudi, da je bila Katrica prav petična ženska. Počasi si ga je popolnoma podredila in kljub pomoči in potegavščinam svojih pivskih tovarišev ji ni bil kos.

Glavna privlačnost knjige Spomini Krištofovega Pepčka so avtentičnost spominov, prepoznavnost kraja in tudi okoliških vasi, kamor so locirane posamezne črtice, in na koncu tudi humornost, ki je še po toliko letih enako sveža in živa, torej prav nič časovno odmaknjena in zastarana.

Knjiga bi bila primerna tudi za komentiran ponatis, ker je izrazito lokalno obarvana.

5.5 France Stelè (1929): Politični okraj Kamnik. Topografski opis. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

"Tako naj bo ta topografija poleg tega, da je dokument, tudi memento!" je zapisal priznani slovenski umetnostni zgodovinar dr. France Stelè, Tunjičan, v svoji znani topografiji kamniškega okraja.

Knjiga, ki je za kamniško, komendsko in tudi mengeško ter domžalsko okolje izjemna, je "prva slovenska po sodobnih metodah zasnovana topografija umetnostnih spomenikov" (Cevc, 1998). Temelji na terenskem delu in temeljitem poznavanju zgodovine umetnosti v evropskem in slovenskem prostoru.

Svoje znanje si je pridobil pri študiju slovanske filologije, zgodovine in umetnostne zgodovine; znanstveno pot pa je začel kot konzervator (že pred 1. sv. vojno je sodeloval pri reševanju fresk v cerkvi pri Sv. Primožu), po vojni pa je prevzel vodenje Spomeniškega urada za Slovenijo. Kot konzervator je dodobra spoznal različne kulturne spomenike širom po Sloveniji in svoje izsledke redno objavljal. France Stelè se je znanstveno uveljavljal tudi kot profesor na ljubljanski univerzi, kot član mnogih društev in mednarodnih združenj, je pa tudi dobitnik častnega doktorata in več nagrad. Njegova bibliografija je izjemno obsežna in bogata.

Knjiga, ki ji posvečamo posebno pozornost, je nastala iz prispevkov, ki jih je Stelè objavljal v Zborniku za umetnostno zgodovino. Prinaša opise cerkva, dvorcev, gradov, posameznih stavb v mestu, znamenj, kapel, spomenikov in tudi nekaj zasebnih umetniških zbirk, skratka vsega, kar je vredno strokovne pozornosti. Zajeti so prav vsi kraji v kamniški in komendski okolici, prav tako pa sega opis tudi do domžalskega in mengeškega okolja.

Pred vsakim opisanim umetnostnozgodovinskim objektom navede literaturo (iz česar je videti, da je preučil skoraj vse rokopisne kronike po župniščih), potem poda zgodovino, ki ji sledi opis zunanjščine in notranjščine stavb. Popiše, opiše in ovrednoti tudi opravo – če gre za cerkve posebej v cerkvi, zakristiji in župnišču, tudi slike, cerkvene posode in arhivalije.

Na začetku knjige je obsežnejši del posvečen umetnostnozgodovinski zapuščini mesta Kamnik, ki mu sledi zgodovinska topografija mesta. Natančno se ustavi celo pri posameznih hišah in ostankih stare arhitekture, kot so jih kazali portali, pilastri, arkadna dvorišča, fasade, rozete pod okni ...

Ker avtorica tega zapisa ni umetnostna zgodovinarka, lahko le laično ugotovi, da besedilo izpričuje izjemno in natančno poznavanje in da je delo plod temeljitih terenskih raziskovanj. Besedilo je opremljeno tudi z bogatim slikovnim in fotografskim gradivom. Vse skupaj je za kamniško in komendsko območje izjemnega pomena in boljšega dela do danes ni in ga pravzaprav tudi ne more biti. Je torej temeljno umetnostnozgodovinsko delo za poznavanje in študij stavbne in slikarske dediščine v kamniškem okolju.

Prav zato ga še danes uporabljajo dijaki in študentje za svoje šolsko in študijsko delo.

5.6 France Balantič (1944): Venec. Ljubljana: Zimska pomoč. Bibliofilska izdaja.

Ta pesniška zbirka je za našo domoznansko zbirko zelo pomembna. Sem smo jo uvrstili po sekundarnem kriteriju, namreč po avtorju, ki je bil Kamničan, torej Francetu Balantiču. Pomembna pa je prav zaradi avtorjeve izmojstrene pesniške besede, ki ga dviga visoko nad slovensko pesniško povprečje. Pesniška zbirka Venec prinaša avtorjev sonetni venec z uvodno besedo dr. Tineta Debeljaka in lepimi lesorezi pesnikovega prijatelja Marjana Tršarja, na katerih je celo nekaj velikoplaninskih motivov.

16 Str. 136.

Knjiga nas torej večplastno nagovarja. Najprej nas opominja na pesnikovo usodo in usodo njegove poezije – ta namreč še do danes ni zaživela avtonomnega življenja. Pesnik Balantič je že kot dvajsetletnik in študent prvega letnika slavistike za objavo pripravil svoj pesniški prvenec in rokopis posredoval dr. Tinetu Debeljaku. Do natisa ni prišlo, ker se je Debeljaku njegova poezija zdela premalo zrela.

Po pesnikovi smrti v domobranski postojanki, ki jo je uničil partizanski napad, je leta 1944 izšla najprej zbirka V ognju groze plapolam, potem pa še omenjena bibliofilska izdaja Venec. S tem, ko je njegova poezija postala primerna za objavo šele po pesnikovi smrti in to ne le zaradi pesmi samih, pač pa tudi zaradi političnih interesov, je bila začrtana pot njegovih pesmi v prihodnosti. Po vojni je bil pesnik zamolčan, pa čeprav v njegovih pesmih "nobena od ideologij, ki so napolnjevale slovenski družbeni prostor v tridesetih letih in nato med vojno, ne zaseda omembe vrednega mesta" (Kos, 1994). Vse besede o spravi zbledijo tudi ob primeru Balantičeve poezije, za katero je moč trditi, da se še danes ne vrednoti in doživlja tako kot poezija katerega koli drugega pesnika, ki ni doživel usode padlega domobranca – bodisi s partizanske ali z domobranske strani. Najbrž je že čas, da pesnikove besede spregovorijo same zase.

Prav v sonetnem vencu v tej pesniški zbirki se soočimo z bistvenimi potezami Balantičeve poezije: močna metaforika, samosvoje pesniške podobe, premišljena arhitektonika venca s pomenskim vrhom v sredini in katarzičnim zaključkom, razvejana tematika, ki je religiozno obarvana.

Knjiga ni le vsebinsko, pač pa tudi oblikovno vrhunska, kot pač bibliofilskim izdajam pritiče, saj se na ta način izraža prav poseben odnos bodisi do avtorja bodisi do teme. Takšna je tudi zaradi lesorezov Marjana Tršarja, ki s svojo likovno govorico podkrepijo vsebinsko plat knjige.

V naši domoznanski zbirki hranimo njegova dela ali dela o njem, saj je Balantič Kamničan, poleg vsega pa ima v slovenski književnosti pomembno mesto. Natančno bibliografijo je izdelal *prof. France Pibernik*, ki se je s tem pesnikom največ ukvarjal, ga predstavil v biografiji in pripravil izdajo zbranih pesmi, v *Balantičevem in Hribovškovem zborniku* (1994), v *Zbranih pesmih* (1991) pa tudi bibliografijo prevodov.

Ob Balantičevem Vencu se spomnimo *Prešernovih Sonetov nesreče* z *Maleševimi* ilustracijami (Koper, 1959), kjer gre torej za podobnost v prepletu dveh umetniških področij – pesniškega in likovnega. Tudi ta sonetni venec imamo v domoznanski zbirki, in sicer po sekundarnem merilu, saj je slikar Miha Maleš Kamničan.

5.7 Kamnik v literarnih delih

Posebej naj omenim, da sta Kamnik z okolico in Komenda našla svoje mesto tudi v nekaterih literarnih delih.

Peter Pavel Glavar je služil kot literarni lik *Ivanu Preglju* v več njegovih delih. Pri nas hranimo original knjige *Peter Pavel Glavar, lanšpreški gospod*, ki je izšla leta 1922. Je sicer rahlo poškodovana, vendar kljub vsemu dragocena. Ta zgodovinska povest stilno in kvalitativno izstopa iz Pregljevega ekspresionističnega pripovedništva, saj je preprosta in večerniška ter nazorno pripoveduje o Glavarjevi življenjski poti v prvi osebi. Ponatis je izšel v celjski Mohorjevi družbi leta 1983, povest pa je dostopna tudi v Izbranih delih (1964) pod naslovom *Odisej iz Komende*. V isti knjigi so objavljeni tudi *Zapiski gospoda lanšpreškega*, kjer gre za več povesti, ki so prvoosebne – kot da bi jih pripovedoval ta sloviti Komendčan. Vse, razen ene, so snovno povezane bodisi z Glavarjem samim bodisi s kraji, kjer je Glavar preživel večino življenja, torej s Komendo. Te povesti so: Propoved ob uljnjaku, Confitero mihi, *Regina Roža ajdovska*, Moja krivda, o moja največja krivda in Bičanje v Kranju. V Izbranem delu lahko najdemo samostojno objavljeno povest Regina Roža ajdovska, ki ji literarna zgodovina dodeljuje nesporno umetniško kvaliteto (Zadravec, 1972). Na podlagi folklorno obarvanega motiva Glavarjeva pripoved razgrinja usodo kriške kontesinje Klare, ki jo je končala sestrska nevoščljivost. Povest ima značilen ritmičen arhaiziran pregljevski stavek.

Komendsko okolje je našlo svoj literarni odmev tudi v delih dveh mlajših avtorjev, ki pa sta hkrati tudi domačina. To sta *Ivo Zorman* in *Ivan Sivec*. Kakor navaja Anda Peterlin (1991), je svet okoli Gmajnice tudi literarni svet, kamor je vsaj deloma lociral svoje zgodbe Zorman v romanih *Stric Benjamin* (Ljubljana, DZS, 1977) in *Dom človekov* (Ljubljana, DZS, 1981). Ivan Sivec je v romanu *In večno bodo cvetele lipe* (Celje, Mohorjeva družba, 1991) prav tako obravnaval Petra Pavla Glavarja, posvetil pa jo je dekanu Viktorijanu Demšarju, ki je natančno raziskal Glavarjevo delovanje in je tej knjigi prispeval tudi spremno besedo. Spominska proza, povezana z njegovim domačim krajem, pa je naslednja: *Kruh ponoči spi* (Celje, Mohorjeva družba, 1994), *Vsak klas je zlat* (Celje, Mohorjeva družba, 1998), *Mojih prvih petdeset let* (Ljubljana, MK, 1998) in *Zlati časi* (Koper, Ognjišče, 2000). Sivec piše tudi za otroke in tudi pri tem delu ustvarjalnosti se ni izognil domačim krajem. Slika jih v delih *Pozabljeni zaklad* (Ljubljana, Kmečki glas, 1987), tu poteka veliko dogajanja na prostranih travnikih za rodno hišo, tudi na Pšati in ob Tunjščici, in *Skrivnost zlate reke* (Ljubljana, DZS, 1996), ki se nanaša na izročilo o zlatokopih pod Kamniškim vrhom, glavni junaki pa so seveda otroci. V *Usodnem pečatu* (Ljubljana, DZS, 2000) poteka napeta zgodba, v kateri otroci razkrivajo skrivnosti v zvezi z Glavarjevo zapuščino.

Zdaj se preselimo v Kamnik! Šolanje pri frančiškanih je bilo navdih za *Jakoba Alešovca* in njegovo spominsko prozo *Kako sem se jaz likal* (Ljubljana, Prešernova družba, 1973). Tudi *Janez Trdina* bežno omenja šolanje pri frančiškanih v svojih *Spominih* (Zbrano delo, 1946). Sicer pa se je Trdina dotaknil kamniškega okolja še v svojih *Narodnih pripovedkah iz bistriške doline* (Zbrano delo, četrta knjiga, 1952). Med drugimi ljudskimi pripovedkami objavlja tri, ki se neposredno na-

našajo na Kamnik ali okolico: Veronika, Drnovo in Jermanova vrata. Veronikina varianta je povezana s pokristjanjevanjem, Drnovo je pripovedka o nastanku polja med Mengšem in Podgorjem (omenjali smo jo že pri Stiasnyjevi knjigi), pripovedka Jermanova vrata pa se nanaša na Kamniško sedlo in turške vpade.

V obliki fotokopij hranimo tudi povest *Josipa Ogrinca Čarovnica s Starega gradu* (Anton Turk, 1922), to je romantična zgodovinska povest o ljubezni med starograjsko gospodično in kamniškim meščanskim sinom, ki pa se tragično konča.

Roman *Beli mecesen* pisatelja *Juša Kozaka* (Ljubljana, Vodnikova družba, 1922) svoje junake umešča v velikoplaninsko okolje, predgorje in gorski svet okrog Grintovcev. Na to okolje se nanaša tudi proza Emilijana Cevca Ukleta zemlja, vendar knjige v naši domoznanski zbirki nimamo. Kot navaja Anda Peterlin (1991), je tudi velik del *Zormanove* proze navdihnilo kamniško okolje, saj se je njegova družina z Gmajnice preselila v Kamnik: Draga moja Iza, Vonj po jeseni, Medved z budilko, Gnezdo sršenov, Na senčni strani mesta (slednji dve deli sta mladinski, predvsem pa gre za spomine na mladost, ki so obarvani s socialno noto in umeščeni v kamniško okolje, pa čeprav so imena spremenjena), Kdo bo meni lučke prižigal, Leta herojev, V znamenju tehtnice, kjer prikazuje, kako se v povojnem času za pročeljem starih purgarskih hiš razkraja premožen trški sloj nekdaj njegovega mesta, in Vila Bagari, vendar pa so liki in motivi predelani. Posebej izstopa Lectovo srce (Ljubljana, MK, 1988), saj v tej Zormanovi spominski prozi, gre za kratke pripovedi, najdemo povsem otipljive spomine na mladost v Kamniku in na nekatere kamniške posebnosti. Knjiga je znana in med učenci tudi priljubljena.

V pesmih so Kamnik opevali Anton Medved, Radivoj Peterlin Petruška in tudi Fran Albreht.

V svojem prikazu kulturnozgodovinskih posebnostih več o tej tematiki govori Anda Peterlin (1991), ki omenja tudi dela in avtorje, ki jih v naši zbirki žal ni.

Majhnim otrokom je namenjena slikanica *Račka Puhačka* (Ljubljana, MK, 1988), katere avtor je Ivo Zorman. Glavna tema je znameniti kamničan, torej vlak, s katerim so se Kamničani vozili v Ljubljano. Malo večjim otrokom je namenjeno delo znanega slovenskega mladinskega pisatelja *Bogdana Novaka* z naslovom *Strašljiva Stahovica* (Ljubljana, MK, 1996), v katerem otroški junaki z Brezij nad Kamnikom raziskujejo nenavadna dogajanja v okolici Stahovice. Zagotovo je pisatelj navdih za to napeto delo dobil na Brezjah, kjer živi in ustvarja že kar nekaj let.

Tako otrokom kot odraslim pa je namenjena edina antologija ljudskega pripovedništva iz kamniškega in komendskega okolja, to je *Veronika z Malega gradu, ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega*, ki jo je leta 1999 ob svoji 50-letnici izdala naša knjižnica. V njej je zbranih 28 ljudskih pripovedk, nekatere od njih še niso bile nikoli objavljene, še zlasti pa so zanimive tiste, ki smo jih pridobili iz rokopisne zapuščine Gašparja Križnika, ki jo hranijo na Inštitutu za slovensko narodopisje na SAZU-ju. Knjiga je med otroki zelo priljubljena in zato tudi zelo izposojana.

6 Zaključek

Prispevek predstavlja domoznansko zbirko v Matični knjižnici Kamnik z nekaterimi pomembnimi primeri. Pomembna je za strokovnjake, šolarje, dijake, študente in za tiste, ki si želijo še več znanja o svojem okolju s čim več vidikov. Domoznanska zbirka je lahko ogledalo svojemu kraju. Več je knjig, ki kakorkoli obravnavajo določeno geografsko okolje, več je torej zanimanja za to okolje, več je strokovnega delovanja in iskanja rešitev, več je potem v tem okolju tudi življenja. Ob koncu lahko zaključim, da iz naše domoznanske zbirke lahko razberemo, da se je o naših krajih več pisalo v preteklosti kot danes, da so temeljna strokovna ali poljudna dela izdana pred mnogo desetletji (Stelè, Stiasny) in da do danes nimajo posnemovalca. Poleg tega je takšna zbirka prava poslastica za bibliofile in vse, ki cenijo kulturo.

Viri in literatura

1. France Adamič: *Delež Franca Pirca pri razvoju slovenskega sadjarstva*, v: V spomin Francu Pircu (1785–188), Sadjarsko društvo Slovenije, Ljubljana 1982, str. 15–26

2. France Balantič: *Venec*, Zimska pomoč, Ljubljana 1944

3. France Balantič: *Zbrane pesmi*, Zbral in uredil France Pibernik, DZS, Ljubljana 1991

4. *Balantičev in Hribovškov zbornik: referati simpozija 20. in 21. januarja 1994*, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Mohorjeva družba, Celje

5. Josip Benkovič: *Mali grad*, *Vrtec* 17, 1887, str. 186–187

6. Emilijan Cevc: *France Stelè*, v: *Enciklopedija Slovenije*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1998, str. 308–309

7. Breda Filo: *Domoznanska zbirka in domoznanske informacije*, Knjižnica, 26 (3–4), 1982, str. 171–185

8. Janko Glazer: *Domoznanska tradicija in naloge pokrajinskih knjižnic*, Knjižnica, 7 (1–4), 1963: str. 111–119.

9. Branko Goropevšek: *Domoznanstvo in domoznanske zbirke v slovenskih knjižnicah*, v: Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, 19. zborovanje, Arhivsko društvo Slovenije, Bovec, 4. do 6. *oktober* (str. 45–53), Ljubljana 2000

10. Florentin Hrovat: *France Pirec oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v severni Ameriki*, Družba sv. Mohora, Celovec 1887

11. Marija Klobčar: *Kamničani med izročilom in sodobnostjo: življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne*, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana 1998

12. Janko Kos: *Položaj F. Balantiča in I. Hribovška v razvoju slovenskega pesništva*, v: Balantičev in Hribovškov zbornik, Mohorjeva družba, Celje 1994, str. 119–129

13. Grace MacDonald: *Father Francis Pierz: Missionary*, St. Paul, Minnesota 1929

14. *Osnove knjižničarstva*, Posebna izobraževalna skupnost za kulturo, Ljubljana 1987

15. Anda Peterlin: *Kamnik z okolico*, v: Kulturnozgodovinski in literarni vodnik po Sloveniji, Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1991, str. 139–154

16. Breda Pogorelec: *Pomenski obseg in raba besed domoznanstvo, domoznanski,* Jezik in slovstvo 27(4), Ljubljana 1981/82, str. 112–113

17. *Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice,* Poročevalec kulturne skupnosti 6 (28), Ljubljana 1987, str. 70–78

18. Janez Stanonik: *Franc Pirc v Ameriki,* v: V spomin Francu Pircu (1785–188), Sadjarsko društvo Slovenije, Ljubljana 1982, str. 27–32

19. Vlasta Stavbar: *Kaj je domoznansko gradivo?,* referat na kolokviju Sekcije za domoznanstvo pri ZBDS v Osrednji knjižnici Celje 26. novembra 1999, Univerzitetna knjižnica Maribor 1999

20. France Stelè: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis,* Umetniško-zgodovinsko društvo, Ljubljana 1922–1929

21. Ljudevit Stiasny: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis,* samozaložba, Ljubljana 1894

22. Josip Suchy: *Spomini Krištofovega Pepčka,* samozaložba, Ljubljana 1928

23. Zora Torkar: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud´ Kamniku gliha nič ni. Najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja,* Kulturni center, Kamnik 1996

24. *Trije bratje Benkoviči,* Kamniški občan 7 (7) 1969

25. Beti Trunkelj: *Domoznanska zbirka v Matični knjižnici Kamnik,* diplomska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1993

26. Robert J. Voigt: *Pierzana: 1865–1965: the religious and secular history of the community at Pierz,* Saint Cloud 1965.

27. Franc Zadravec: *Zgodovina slovenskega slovstva 7,* Obzorja, Maribor 1972, str. 74

28. Ivan Zika: *Ivan Franc Pirc, oče umne sadjereje na Kranjskem in oče mesta St. Cloud v Ameriki,* Kamniški zbornik 10, Kamnik 1965, str. 35–88

Local Collection in Public library of Kamnik

Summary[17]

The article presents our local collection in Public library of Kamnik with some important samples. This local collection consists of book and non-book material about our geografical area (the local communities Kamnik and Komenda) and the material of certain authors who were born or are still active in the area. In the collection we can find differents books and materials: technical texts, novels, poems, fotographic and painting monographies, guides, catalogues, studies, research papers about different phenomena or activities ... The material in this collection differ a lot also by form: there are books, non-book material (sound and video records), gray literature (studies, diplomas and research papers) and also small print (catalogues of exhibitions, invitations with text, leaflets etc) which also have some informative values. I presented some examples from our collection from bibliographical as well as librairanship points of view.

Forming a local collection, the collecting itselfs the evaluation of these materials is a very demanding professional work, which is not done properly in our library, because of other work, although we have qualified librarians for such work.

Such collection can also be a stimulation for further research and discovering of local area.

17 Povzetek je prevedla Vojka Poljanšek.

Florjana Uršič, univ. dipl. bibl.
Matična knjižnica Kamnik
Ljubljanska cesta 1
1240 Kamnik

Bibliografija gradiva domoznanske zbirke Matične knjižnice Kamnik

Uvod

Bibliografija gradiva domoznanske zbirke v Matični knjižnici Kamnik popisuje gradivo, katerega vsebina se nanaša na območje kamniške in komendske občine ali na ljudi s tega območja. Vključuje tudi izbor del kamniških in komendskih avtorjev, in sicer prvotiske in dela, ki vsebujejo tudi biografske podatke o avtorjih, ter literarna in druga dela starejših kamniških avtorjev (nastala pred letom 1960), ki jih hranimo v domoznanski zbirki.

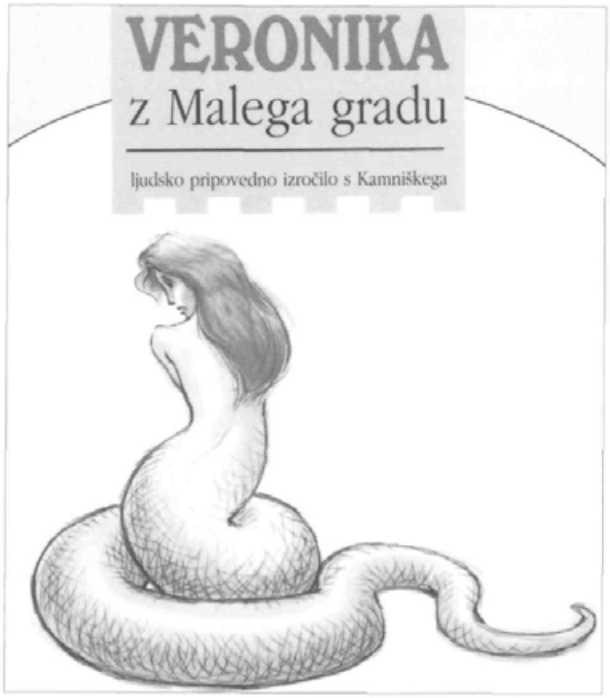
Glede na tip gradiva vsebuje: monografije, zbornike, zemljevide, sivo literaturo, notno gradivo in avdio-vizualno gradivo. Ne vsebuje serijskih publikacij, drobnega tiska, slikovnega materiala, zapisov na drugih medijih ter člankov in prispevkov v serijskih publikacijah.

Večina bibliografskih opisov enot je prevzetih iz vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov COBIB in lokalne baze podatkov. Razporejeni so po strokah UDK (Univerzalna decimalna klasifikacija). S klasifikatorji so zaznamovani samo naslovi skupin, gradivo pa je v posamezno strokovno skupino uvrščeno glede na vsebino. Enote znotraj strokovnih skupin si sledijo po abecednem redu avtorjev in stvarnih naslovov.

Dodano je imensko kazalo, kjer so zajeti primarni in sekundarni avtorji ter osebe, ki jim je publikacija posvečena. Kazalo je sestavljeno tako, da so za imenom na prvem mestu avtorske bibliografske številke, sledijo pa jim druge številke z opredelitvijo o vrsti odgovornosti.

Uporabljene so tudi nekatere kratice: ilustr. = ilustrator, avtor dodat. bes. = avtor dodatnega besedila, oseba = osebe, ki jim je publikacija posvečena, sodel. = *sodelavec*.

Na koncu je dodan še bibliografski izbor literarnih del, v katerih je literarno dogajanje postavljeno v Kamnik ali Komendo z okolico ali pa so literarni liki s tega območja. Dela so urejena po abecednem redu avtorjev.

Bibliografija

0 Splošni

ALMANAH 1986 : občanov informator / Zavod za družbeno planiranje in urbanistično načrtovanje. – Kamnik : Skupščina občine, 1987 . – 62 str. : tabele ; 21 x 29 cm

1

061 Društva

DELAVSKA kulturna društva na Gorenjskem do leta 1941 : razstava Gorenjskega muzeja / [avtorja prispevkov v katalogu Majda Žontar, Jože Dežman]. – Kranj : Gorenjski muzej, 1983. – 85 str. : ilustr. ; 18 x 20 cm

2

DELAVSKO kulturnoprosvetno društvo Solidarnost (Kamnik)
[Šestdeset]
60 let delavskega kulturnoprosvetnega društva Solidarnost :1919–1979 / [zbrala in uredila Marica Brejc in Zvone Verstovšek]. – Kamnik : DKPD Solidarnost, 1979. – 37 str. : ilustr. ; 21 cm

3

DELAVSKO kulturnoprosvetno društvo Solidarnost (Kamnik)
[Štiridest]
40 let DKPD Solidarnost Kamnik. – [Kamnik : upravni odbor DKPD Solidarnost, 1959]. – [24 str.] : ilustr. ; 20 cm

4

DELAVSKO kulturnoprosvetno društvo Solidarnost (Kamnik)
[Trideset]
30 let v svobodi. – Kamnik : DKPD Solidarnost Kamnik, 1949. – 22 str. : ilustr. ; 21 cm

5

FTIČAR, Marjanca
Društva in prireditve v Kamniku : 1914–1941 / Marjanca Ftičar ; [fotografski posnetki Srečo Habič]. – Kamnik : Kulturni center, 1983. – 88 str. : ilustr. ; 21 cm

6

02 Knjižničarstvo

BALANTIČ, Katja
Razvoj in stanje splošnoizobraževalne knjižnice v občini Kamnik : diplomska naloga / Katja Balantič. – Ljubljana : [K. Balantič], 1988. – 51 str. : graf. prikazi ; 30 cm

7

TRUNKELJ, Beti
Domoznanska zbirka v Matični knjižnici Kamnik : diplomska naloga / Beti Trunkelj. – Ljubljana : Beti Trunkelj, 1993. – 71 str. ; 30 cm

8

2 Verstvo

GLAVAR, Peter Pavel
Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja / [avtor uvodnega besedila] Viktorijan Demšar ; [uredil in opombe napisal Marijan Smolik]. – Celje : Mohorjeva družba, 1991. – 222 str. : ilustr. ; 20 cm

9

GLAVARJEV simpozij (1998 ; Roma)
Glavarjev simpozij v Rimu / [organizirala Slovenska teološka akademija v Rimu in Inštitut za zgodovino Cerkve v Ljubljani, septembra 1998 ; izdali Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju ; uredil Edo Škulj]. – Celje : Mohorjeva družba, 1999. – 400 str. : ilustr. ; 24 cm. – (Simpoziji v Rimu ; 16)

10

HANČIČ, Damjan
Samostan klaris Mekinje : 1300–1782 / Damjan Hančič. – Ljubljana : [D. Hančič], 1999. – 103 f., pril. : ilustr. ; 30 cm
Mentor France M. Dolinar. – Dipl. nal., Filozofska fakulteta, *Oddelek za zgodovino*, 1999

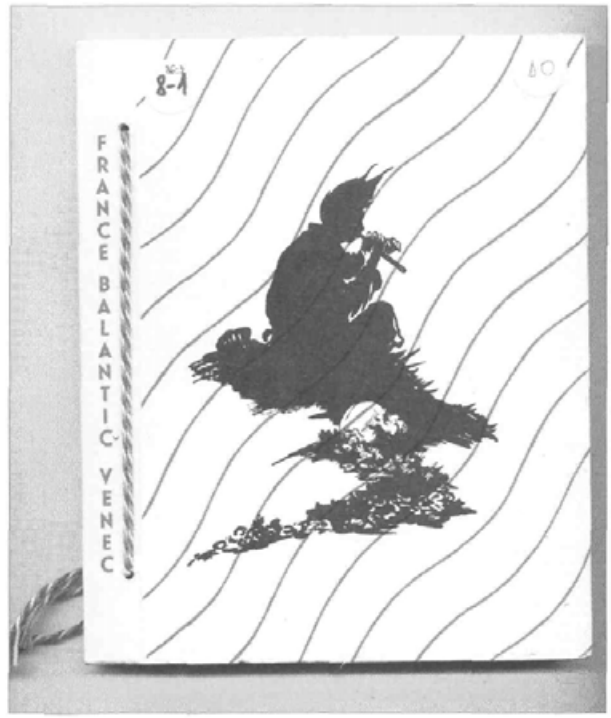
11

HANČIČ, Damjan
Samostan Mekinje – 700 let / [avtor besedila Damjan Hančič ; ur. Tone Ftičar ; fotografije Jože Ftičar, Tone Ftičar, Jože Hanc ... [et al.]. – V Mekinjah : Krajevna skupnost, 2000. – 34 str. : ilustr. ; 27 cm
Avtor naveden v kolofonu. – Bibliografija: str. 33

12

HANČIČ, Damjan
Sedemsto let klaris na Slovenskem / Damjan Hančič ; [fotografije Alenka Bolta, Damjan Hančič in sestre klarise]. – Nazarje : Samostan Brezmadežne sester klaris, 2000. – 101 str. : ilustr. ; 30 cm
Vsebuje tudi podatke o samostanu klaris v Mekinjah

13

MACDONALD, Grace
Father Francis Pierz, Missionary / [by sister Grace McDonald]. – Minnesota : The Bureau of education, [1929?]. – 8ø. – 19 str. : fotograf.

14

[PETSTO]
500 let frančiškanov v Kamniku : zbornik referatov zgodovinskega simpozija 1992 / [uredniški odbor Emilijan Cevc (glavni urednik) ... [et al.] ; prevod v nemščino Nadja Tomšič ; fotografski posnetki Marko Habič ... et al.]. – Kamnik : Kulturni center, 1993. – 119 str. : ilustr. ; 26 cm

15

RIHAR, Frančišek
Bratovščina Marijinega prečistega Srca v Mekinjah na Kranjskem : zgodovinska črtica / spisal Frančišek Rihar. – Maribor : samozaložba, 1904 (Tiskarna sv. Cirila). – 19 str. : ilustr. ; 19 cm
Izvod je fotokopija

16

ROZMAN, Bernardka
Frančiškanski samostan v Kamniku skozi čas : raziskovalna naloga / Bernardka Rozman ; [mentorja Darinka Kadunc - Magajna, Franci Pivec]. – Ljubljana : Gimnazija Vič, 1994. – 69 str. : ilustr. ; 30 cm

17

VOIGT, Robert J.
Pierzana : 1865–1965 : the religious and secular history of the communityat Pierz, Minnesota / by Robert J. Voigt. – Saint Cloud : Mills creative printing, 1965. – 197 str. : ilustr. ; 23 cm

18

316 Sociologija

KAMNIŠKI sociološki zbornik : humanistične in družboslovne študije = studies in humanities and social sciences / zbral in uredil, executive editor Bojan Čas ; [prevodi, translation Katja Balantič, Paul Town-

end]. – Kamnik : Šolski center Rudolf Maister, 1999. – 325 str. : ilustr. ; 24 cm

19

KLOBČAR, Marija

Kamničani med izročilom in sodobnostjo : življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne / Marija Klobčar. – Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998. – 263 str. : ilustr. ; 25 cm

20

TORKAR, Zora

Beži Ljubljana, Gradec se skrij, Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni : najpremožnejši meščani Kamnika v drugi polovici 19. stoletja / [avtor strokovnega teksta in izbor fotografij] Zora Torkar ; [uvodna beseda Mirina Zupančič ; prevod v angleščino Gerda Fras ; fotografije Tomaž Lauko]. – Kamnik : Kulturni center, 1996. – 188 str. : ilustr. ; 18 cm

21

33 Ekonomija

KAMNIK '85 / [urednik publikacije Jovan Debeljački]. – Beograd : Privredni pregled, 1985. – 16 str. : ilustr. ; 27 cm
Izvod je fotokopija

22

LANGUS, Melita

Razvoj kamniške industrije od začetkov do danes : od obrtnih delavnic do tovarn : diplomsko delo / Melita Langus. – Ljubljana : M. Langus, 1997. – 103 f. : graf. prikazi ; 30 cm

23

SENOŽETNIK, Martina

Zgodovinski razvoj ekonomskega položaja Kamnika : diplomsko delo / Martina Senožetnik. – Ljubljana : [M. Senožetnik], 1996. – 47 str. : graf. prikazi ; 30 cm

24

35/36 Javna uprava. Socialno skrbstvo

DOM starejših občanov (Kamnik)

Tečejo, tečejo leta ... : 25 let Doma starejših občanov Kamnik : Glasilo Doma starejših občanov v Kamniku / [fotografije Aleksander Kozarski]. – Kamnik : Dom starejših občanov, 2000. – 82 str. : ilustr. ; 30 cm

25

KAMNIK. Upravna enota

Republika Slovenija. Upravna enota Kamnik : vodnik. – Kamnik : Upravna enota, 1997. – 72 str. : ilustr. ; 21 cm

26

37 Vzgoja. Izobraževanje. šolstvo

[**DRUGI**]

2. raziskovalni tabor Kamniška Bistrica, 19.–21. junij 2000 : zbornik / zbral in uredil Bojan Čas ; [prevodi Tatjana Cvrtila ... et al.]. – Kamnik : ŠCRM, 2001. – 185 str. : ilustr. ; 21 cm

27

GIMNAZIJA Rudolfa Maistra (Kamnik)

Gimnazija Rudolfa Maistra Kamnik : 1945–1970. – Kamnik : Gimnazija Rudolfa Maistra Kamnik, 1970. – 32 str. : fotograf. ; 21 cm

28

GLASBENA šola (Kamnik)

Zbornik ob 45-letnici ustanovitve Glasbene šole Kamnik / [tekste pripravil in uredil Janez Krt ; fotografije arhiv Glasbene šole]. – Kamnik : [Glasbena šola], 1997. – 48 str. : ilustr. ; 16 x 23 cm

29

OB 45-letnici prve mature na Gimnaziji v Kamniku : 1953–1998 : nekaj spominov. – Ljubljana : v založbi osmošolcev, 1998. – [21] f. : ilustr. ; 30 cm

30

RAZISKOVALNI tabor Kamniška Bistrica, 16.–18. junij 1999 : zbornik / zbral in uredil Bojan Čas. – Kamnik : ŠCRM, 2000. – 123 str. : ilustr. ; 22 cm

31

SREDNJA ekonomska in naravoslovna šola Rudolfa Maistra (Kamnik)

Ob 40-letnici srednjega šolstva v Kamniku : 1949–1989 / [pri pripravi zbornika so sodelovali predsednik organizacijskega odbora Milan Marinič ... et al.]. – [Kamnik] : [s. n.], [1989]. – 46 str. : ilustr. ; 30 cm

32

ŠOLSKI center Rudolf Maister (Kamnik)

Šolski center Rudolf Maister Kamnik : Srednja ekonomska šola : Gimnazija. – [S. l.] : [s. n.], 1997. – 23 str. : ilustr. ; 14 x 19 cm

33

ŠOLSKI center Rudolf Maister. Gimnazija (Kamnik)

[Petdeset]

50 let kamniške gimnazije : zbornik / urednik Anton Bočko ; [fotografije arhiv šole]. – Kamnik : Šolski center Rudolf Maister, 1999

34

ZAVOD za usposabljanje invalidne mladine (Kamnik)

Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik : 1947–1997 / [tekst strokovni delavci zavoda]. – Kamnik : Zavod za usposabljanje invalidne mladine, 1997. – 31 str. : ilustr.

35

39 Etnologija

CEVC, Tone

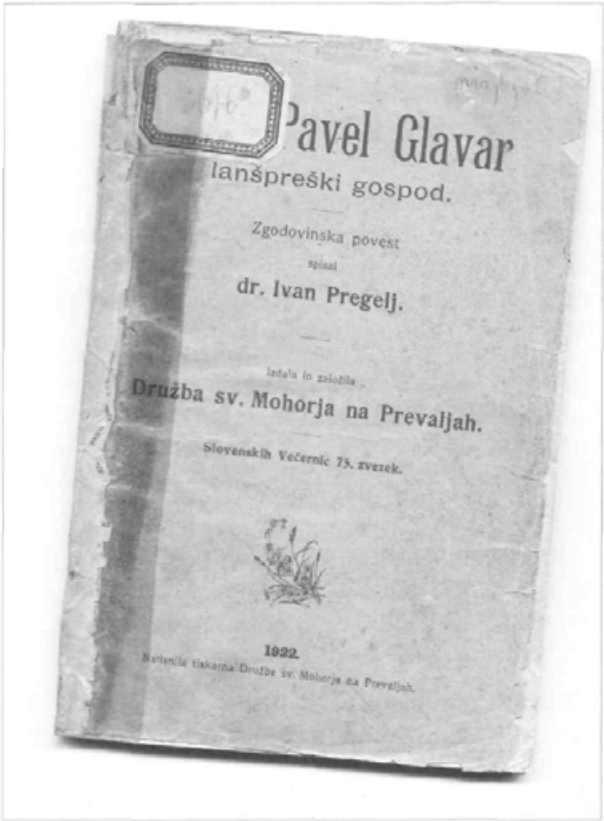
Velika planina : življenje, delo in izročilo pastirjev / Tone Cevc ; [risbe Vlasto Kopač]. – 3., dopolnjena izd. – Ljubljana : samozaložba, 1993. – 110 str. : ilustr. ; 24 cm

36

DNEVI narodnih noš (25 ; 1990 ; Kamnik)

25. dnevi narodnih noš, Kamnik 1995. – Kamnik : Občina Kamnik : ZKO Kamnik, 1995. – [40] str. : ilustr. ; 21 cm

37

HLAČER, Teja
Ko se planina preobleče : bajtarstvo Velike planine / Teja Hlačer. – Trzin : samozal., 2000. – 130 str. : ilustr. ; 21 cm

38

KLOBČAR, Marija
Vsa mi v svatovskem bleščiš : narodna noša kot izročilo / Marjanca Klobčar. – [Kamnik] : Zveza kulturnih organizacij, [1993]. – [5] str. ; 21 cm

39

NOVAK, Nace
Šestdeset let bajtarstva na Veliki planini / Nace Novak. – Vrhpolje : samozal., 1991. – 59 str. ; 21 cm

40

VERONIKA z Malega gradu : ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega / izbrale in uredile Breda Podbrežnik Vukmir, Maja Šinkovec Rajh, Andreja Štorman ; [ilustriral Kostja Gatnik ; spremna beseda, opombe in komentarji Tone Cevc]. – Kamnik : Matična knjižnica, 1999. – 80 str. : ilustr. ; 25 cm

41

5 Naravoslovne vede

BENKOVIČ, Alojzij
Slovensko-latinsko-nemški rastlinski imenik slovenskih dežel / sestavil Alojzij Benkovič. – V Ljubljani : "Slovenska šolska matica", 1922. – 76 str. ; 16 cm

42

BEZEK, Benjamin
Po sledeh neveljskega mamuta / Benjamin in Danijel Bezek. – Kamnik : Osnovna šola Frana Albrehta, 1998. – 38 str. : ilustr. ; 15 x 22 cm

43

IZDELAVA smernic in predlogov za usmeritev raziskovanj na področju varstva okolja v občini Kamnik / pri izdelavi študije so sodelovali D. Ogrin ... [et. al]. – Ljubljana : Univerza Edvarda Kardelja : Inštitut "Jožef Štefan" : SEPO – skupina za oceno posegov v okolje, 1982. – 1 mapa (63 str) ; 30 cm

44

PENGOV, Franc
Podobe iz narave / spisal Frančišek Pengov ; ilustriral Anton Koželj. – V Celovcu : Družba sv. Mohorja, 1917. – 2. zv. (78 st.) : ilustr. ; 23 cm

45

ŠIFRER, Milan
Porečje Kamniške Bistrice v pleistocenu = The basin of Kamniška Bistrica during the pleistocene period / Milan Šifrer. – Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1961. – 211 str. : ilustr. ; 24 cm + 1 pril. – (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti. IV. Razred za prirodoslovne in medicinske vede = Opera / Academia scientiarum et artium Slovenica. Classis. Historia naturalis et medicina ; 12. Inštitut za geografijo = Institutum geographicum ; 6)

46

VERBOVŠEK, Renato
Raziskave termalne vode pri Vasenem v Tuhinjski dolini : II. faza. – Ljubljana : RSS, 1983. – 1 zv. (loč. pag.)
številka pogodbe: C7-2231-215-83

47

61 Medicina

KANONI, Črt
Sv. Marija iz Županjih Njiv : za boljše razumevanje vsega, kar se dogaja v Županjih Njivah / [tekst Črt Kanoni ; fotografije Jože Seljak]. – Kamniška Bistrica : Turistično društvo : Krajevna skupnost, [1988]. – [14] str. : ilustr. ; 20 cm

48

KIRN, Milan
Iz zdravstva na Kamniškem : spremljanje smrtnosti in rojevanja po matičnih knjigah : 1881–1940 / Milan Kirn ; [uredila, dopolnila Zvonka Zupanič Slavec]. – Ljubljana : Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, 1997. – 127 str. : ilustr. ; 24 cm

49

614.842 Gasilstvo

BERLEC, Jože
Kronika ob 100-letnici Gasilskega društva Kamnik : 1882–1982 / Jože Berlec. – Kamnik : Gasilsko društvo, 1982. – 249 str. : ilustr. ; 25 cm

50

HOMŠAK, Drago
[Trideset]
30 let Prostovoljnega gasilskega društva Špitalič / [gradivo zbral in besedilo napisal Drago Homšak ; fotografije iz arhiva PGD Špitalič in zasebnih zbirk]. – Špitalič : PGD, 2000. – 99 str. : ilustr. ; 21 cm

51

KONDA, Alojzij

Kronika ustanovitve in delovanja prostovoljnega gasilskega društva Kamniška Bistrica : 1929–1999 / gradivo zbral in napisal Alojzij Konda. – Kamniška Bistrica : Prostovoljno gasilsko društvo, [1999]. – 155 str. : ilustr. ; 22 cm

52

KONDA, Alojz

Kronika Prostovoljnega gasilskega društva Zgornji Tuhinj : 1911–1996 / [avtor kronike Alojz Konda ; fotografije iz arhiva GD ... et al.]. – [Zgornji Tuhinj : Prostovoljno gasilsko društvo, 1996]. – 99 str. : ilustr. ; 23 cm

53

62 Tehnika

KAMNIČAN prvih sto let : 1891–1991. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij, 1991. – 80 str. : ilustr. ; 21 cm

Vsebina: Sto let življenja s kamničanom / Marjanca Klobčar. Gradnja in promet na kamniški progi / Tadej Brate

54

63 Kmetijstvo

OB 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu / uredil Martin Mencej. – Ljubljana : Zveza čebelarskih društev Slovenije, 1976. – 335 str. : ilustr. ; 21 cm

Prispevki o Petru Pavlu Glavarju in njegovem delu

55

PLANŠARSTVO in kmetijstvo na naših planinah / spisali: Fran Spiller Muys, Josip Sustič, Ivan Presel, Josip Pevec ; uredil: Fran Spiller - Muys. – Ljubljana : Kmetijsko tiskovna zadruga, 1926. - [V], 452 str., [4] str. pril. : ilustr. ; 25 cm

Vsebuje tudi planšarstvo na Veliki planini

56

639 Lov, Ribištvo

LOVSKA družina (Tuhinj)

Zbornik Lovske družine Tuhinj : [50 let : 1946–1996] / zbral in uredil Franc Šetinc. – Tuhinj : Lovska družina, [1996]. – 86 str. : ilustr. ; 29 cm

57

LOVSKA družina (Motnik - Špitalič)

Zbornik Lovske družine Motnik - Špitalič : 1946–1996 : [50 let] / [avtorji Darko Avsenik ... [et al.] ; uredil Janez Glavač]. – Motnik ; Špitalič : LD, 1996. – 69 str. : ilustr. ; 22 cm

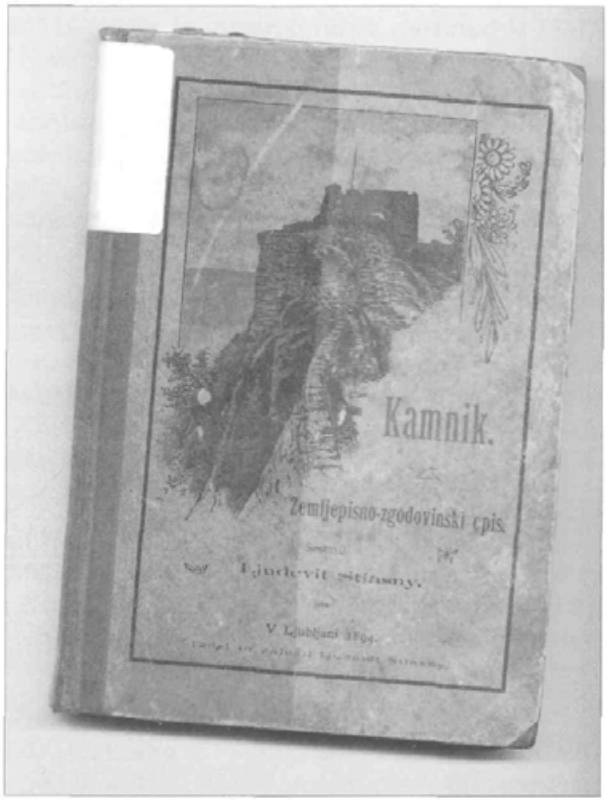
58

66/68 Razne industrije in obrti

KEMIJSKA industrija (Kamnik)

Ob 130-letnici Kemijske industrije Kamnik. – Kamnik : Kemijska industrija Kamnik, 1982. – 31 str. : ilustr. ; 29 cm

59

INDUSTRIJA pohištva Stol (Kamnik)

STOL : 70 let. – [Kamnik : Stol, 1974]. – 30 str. : ilustr. ; 30 cm + 1 pril. Nasl. v kolofonu: Almanah ob 70-letnici Industrije pohištva Stol Kamnik.

60

INDUSTRIJA pohištva Stol (Kamnik)

[Šestdeset]

60 : 1904–1964. – Kamnik : Industrija pohištva Stol, 1964. – [55] str. : ilustr. ; 24 cm

61

TITAN (Kamnik)

Titan : 1896–1986. – Kamnik : Titan, 1986. – 19 str.. : ilustr. ; 23 cm

62

TOVARNA usnja Utok (Kamnik)

Zbornik Tovarne usnja Kamnik : 1945–1955. – Ljubljana : Nova proizvodnja, 1955. – 43 str. : graf. prikazi, ilustr. ; 30 cm

63

7 Umetnost

KAMNIŠKI muzej, Razstava (1987 ; Kamnik)

Umetnine iz depojev Kamniškega muzeja : [razstava : grad Zaprice, Kamnik, 1987] / [strokovni tekst Marko Lesar ; prevod v angliščino Gerda Fras ; prevod v nemčino Brane Čop ; fotografski posnetki Srečo Habič]. – Kamnik : Kulturni center, 1987. – 104 str. : ilustr. ; 23 x 23 cm

64

STELÈ, France

Politični okraj Kamnik : topografski opis / France Stelè. – V Ljubljani : Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1922–1929. – XV, 501 str. : ilustr. ; 26 cm. – (Umetnostni spomeniki Slovenije ; 1)

65

71/72 Urbanizem. Arhitektura

FISTER, Majda

Kašče v Tuhinjski dolini : [razstava Muzeja Kamnik] / [študija in terenske skice] Fister Majda in Peter ; [uvod Sedej Ivan ; prevod v nemščino Niko Kuret ; fotografije S. Habič]. – Kamnik : Muzej : Temeljna kulturna skupnost, 1973. – 46 str. : ilustr. ; 21 cm

66

HORTIKULTURNI razgledi. – Ljubljana : Zveza hortikulturnih društev Slovenije, 1963. – 162 str. : ilustr. ; 24 cm

Vsebuje tudi prispevke o arboretumu Volčji Potok

67

LESAR, Marko

Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku : umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev / Marko Lesar ; [fotografije Miran Kambič ; angleški prevod povzetka Primož Trobevšek]. – Kamnik : Kulturni center, 2001. – 76 str. : ilustr. ; 28 cm

68

OGOREVC, Miha

Arboretum Volčji Potok / Miha Ogorevc ; fotografije avtor, Rudi Pipa. – V Mariboru : Obzorja, 1979. – 47 str. : ilustr. ; 16 cm. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 90)

69

SCHLEGEL, Tomaž

Grad Zaprice : včeraj, danes, jutri / Tomaž Schlegel. – Ljubljana : Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, 1987/88. – [18] str. : ilustr. ; 22 cm

70

SREDNJEVEŠKA mesta / [teksti Cene Avguštin ... [et al.] ; urednica Jerneja Batič ; fotografije Miran Kambič ... [et al.] ; stare upodobitve Loški muzej Škofja Loka ... [et al.] ; franciscejski kataster Arhiv Republike Slovenije, Državni arhiv Trst ; zemljevidi Geodetska uprava Republike Slovenije, Geodetski zavod Slovenije]. – Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1998. – 181 str. : ilustr. ; 27 cm

71

STOPAR, Ivan

Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 1, Gorenjska. Knj. 2, Območje Kamnika in Kamniške Bistrice / Ivan Stopar ; [fotografije priskrbel avtor ; izrisi načrtov Ivo Gričar]. – Ljubljana : Viharnik : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997. – 191 str. : ilustr. ; 25 cm. – (Zbirka Grajske stavbe ; 7)

72

ŠERBELJ, Ferdinand

Sv. Primož nad Kamnikom / Ferdinand Šerbelj ; fotografije Marjan Smerke ; [risbe Maja Črepinšek ; nemški prevod Hanka Štular, angleški prevod Gerda Fras]. – Kamnik : [samozal.] M. Šuštar, 1995. – 196 str. : barvne ilustr. ; 25 cm

73

ŠERBELJ, Ferdinand

Sv. Primož nad Kamnikom : vodnik / Ferdinand Šerbelj ; fotografije Marjan Smerke ; [risbe Maja Črepinšek ; nemški prevod Hanka Štular, angleški prevod Gerda Fras]. – Kamnik : [samozal.] M. Šuštar, 1995. – 109 str. : barvne ilustr. ; 25 cm

74

75/76 Slikarstvo. Grafika

BERGANT, Fortunat, 1721–1769

Fortunat Bergant : življenje in delo / [besedilo] Milček Komelj ; [fotografije Žiga Koritnik ... et al.]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1997. – 79 str. : barvne ilustr. ; 21 cm. – (Zbirka Umetnostne monografije)

75

CUDERMAN, Stane

Stane Cuderman : 1895–1946 / [uvod, povzetek, spremni tekst, izbor del za objavo [in] strokovni tekst kataloga Marko Lesar ; bibliografija Marko Kumer ; izbor iz korespondence Marko Lesar in Marko Kumer ; biografija Marko Lesar in Marko Kumer ; prevod povzetka v nemščino Nadja Tomšič ; fotografije Srečo Habič ... et al.]. – Kamnik : Kulturni center, Galerija, 1992. – 116 str. : ilustr. ; 22 cm

76

GALERIJA (Kamnik). Zbirka Miha Maleš

Miha Maleš / [Galerija Kamnik, Zbirka Miha Maleš ; predgovor Mirina Zupančič ; uvod – življenje Mirko Juteršek ; uvod – delo Emilijan Cevc ; življenjski podatki Eva Gspan, Mirko Juteršek ; pregled razstav, literatura o umetniku, iz umetnikove bibliografije Andreja Koblar ; prevedel v francoščino Viktor Jesenik, Nina Souvan]. – Kamnik : Kulturni center, [1980]. – 89 str. : ilustr. ; 21 cm + seznam prve postavitve

77

GALERIJA (Kamnik). Zbirka Miha Maleš

Miha Maleš : mladostna doba / Kulturni center Kamnik, Galerija, Zbirka Miha Maleš ; [avtorja strokovnih besedil Milček Komelj in Borut Rovšnik ; izbor ocen in kritik ter Maleševih besedil Borut Rovšnik ; fotografski posnetki Alenka Habič]. – Kamnik : Kulturni center, 1982. – 70 str. : ilustr. ; 22 cm

78

GASPARI, Maksim

Maksim Gaspari, 1883–1980 – ilustrator : [retrospektivna razstava] : [Narodna galerija Ljubljana, 8. oktober–16. november 1986] / [Ob razstavi Anica Cevc ; Maksim Gaspari, ilustrator Vera Baloh ; zbral in uredil Ferdo Šerbelj ; fotografski posnetki Srečo Habič, Fototeka Inštituta France Stelè – SAZU]. – V Ljubljani : Narodna galerija, 1986. – 129 str. : ilustr. ; 22cm

79

LANC, Aladin

Aladin Lanc / [uredila in uvodno študijo napisala Melisanda Sedonja ; izbor slik Aleksander Bassin ; fotografije Boris Gabrščik, arhiv Aladina Lanca]. – Kamnik : Skupščina občine Kamnik, 1993. – 79 str. : ilustr. ; 31 cm

80

LESAR, Marko

Prešeren in Maleš : poet in slikar : razstava ob 200-letnici rojstva Franceta Prešerna : Galerija Miha Maleš / [strokovni tekst Marko Lesar ; prevod povzetka

v angleščino Primož Trobevšek]. – Kamnik : Kulturni center, 2000. – 15 str. : ilustr. ; 25 cm

81

LIPOVEC, Dušan

Dušan Lipovec: slikarski pesnik narave / besedilo Milček Komelj ; [izbor del Milček Komelj in Dušan Lipovec ; prevodi Amidas ; fotografije del France Stele]. – Ljubljana : Tiskarna Jože Moškrič, 1994. – 93 str. : barvne ilustr. ; 30 cm

82

LIPOVEC, Dušan

Impresije slovenske pokrajine / [uvod, izbor del [in] izbor besedil] Dušan Lipovec ; [uvodno besedilo Milček Komelj ; prevodi Amidas ; fotografija France Stele]. – Ljubljana : Tiskarna "Jože Moškrič", 1996. – 95 str. : barvne ilustr. ; 25 cm

83

LIPOVEC, Dušan

Likovna pričevanja in razmišljanja o kulturi / Dušan Lipovec ; [s sodelovanjem avtorja uredil Tone Ftičar]. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij, 1992. – 189 str. ; 20 cm
Na območju Kamnika

84

MAJER, Ferdo

F. Mayer : retrospektivna razstava olja, monotipije, akvareli : Galerija Mayer, Kamnik april 1979 / [uvodna beseda Breda Turk - Vilhar ; biografija Smiljana Škofic]. – [S.-l.] : G. Mayer, 1979. – [50] str. : ilustr. ; 20 cm

85

MALEŠ, Miha

Avtoportreti : Kulturni center Kamnik, Galerija, Zbirka Miha Maleš, maj 1983 / Miha Maleš ; [uvod Luc Menaše ; izbor del za katalog Luc Menaše in Borut Rovšnik ; fotografski posnetki Srečo Habič]. – Kamnik : Kulturni center, [1983]. – [18] str. : ilustr. ; 22 cm

86

MALEŠ, Miha

Jadranski motivi / Miha Maleš ; [besedilo France Planina in Emilijan Cevc]. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1961. – XXVI str., pril. : ilustr. ; 30 cm

87

MALEŠ, Miha

Miha Maleš – slikar / [ureditev monografije [in] uvod Marko Lesar ; predgovor Mirina Zupančič ; avtorji strokovnih besedil Mirko Juteršek, Milček Komelj, Marko Lesar ; prevajalca povzetkov Narcis Dembskij (francoščina), Gerda Fras (angleščina) ; fotografski posnetki Srečo Habič, iz zapuščine Mihe Maleša]. – Kamnik : Kulturni center, Galerija zbirka Miha Maleš, 1989. – 176 str. : ilustr. ; 31 cm

88

MALEŠ, Miha

Rdeče lučke ali Risbe o ljubezni / Miha Maleš. – 2. izpopolnjena izd. / spremna beseda Emilijan Cevc. – Koper : Lipa, 1976. – 134, [12] str. : ilustr. ; 19 cm

89

METZINGER, Valentin

Valentin Metzinger : Narodna galerija, 21. december 2000–1. april 2001 : [1699–1759 : življenje in delo baročnega slikarja] / [avtorica besedil] Anica Cevc ; [prevod Andrej Smrekar ; fotografija Mario Braun ... et al.]. Ljubljana : Narodna galerija, 2000. – 458 str. : ilustr. ; 33 cm

90

MIHELIČ, Polde

Včerajšni[!] svet / Polde Mihelič ; [spremna beseda Cene Avguštin (etc.) ; izbor slik Cene Avguštin in Polde Mihelič ; bibliografija Teja Jurkovšek ; prevodi Suzana Stančič ... [et al.] fotografije France Stele, Marko Aljančič, Paris Match]. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij, 1999. – 99 str. : ilustr. ; 29 cm

91

MIKUŽ, Stane

Maksim Gaspari : monografija / Stane Mikuž ; [bibliografija Mirko Juteršek]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1977. – 83 str., 50 str. pril. : ilustr. ; 30 cm

92

MIKUŽ, Stane

Maksim Gaspari in kamniško mesto / [avtor teksta Stane Mikuž ; reprodukcije Srečo Habič]. – Kamnik : Kamniški muzej, 1973. – [32] str., [12] str. pril. : ilustr. ; 21 cm

93

PERKO, Tomaž

Tomaž Perko / [besedilo Mirko Juteršek ; fotografije Marjan Smerke, Peter Marinšek]. – Postojna : Pigmalion, 1997. – 111 str. : ilustr. ; 32 cm

94

ŠUBELJ, Marjan

Marjan Šubelj / [besedilo Mirko Juteršek].– Ljubljana ; Kamnik : uredniški odbor, 2001. – 60 str. : ilustr. ; 23 cm

95

VAVPOTIČ, Ivan

Ivan Vavpotič : 1877–1943 : [retrospektivna razstava Ljubljana Narodna galerija 1987] / [Anica Cevc: Uvodna beseda ; Milček Komelj: Ivan Vavpotič slikar življenjske harmonije, Povzetek, Katalog razstavljenih del ; Lidija Tavčar: Razstave, literatura o umetniku, iz umetnikove bibliografije, knjižna oprema, Vavpotičeve inscenacije za gledališke predstave ; prevod v angleščino Gerda Fras ; fotografski posnetki Srečo Habič]. – Ljubljana : Narodna galerija, 1987. – 285 str. : 180 ilustr. ; 22 cm. – (Narodna galerija : [razstave] ; [62])

96

ŽIGON, Andreja

Matija Koželj : 1842–1917 : katalog / Andreja Žigon , Borut Rovšnik ; [fotografski posnetki Srečo Habič ; prevod v angleščino Gerda Fras]. – Kamnik : Kulturni center, 1986. – 168 str. : ilustr. ; 22 cm

97

77 Fotografija

ARTIČEK, Daniel, 1933–

Lepa vrata Tuhinjske doline in Kamnika [ideja in besedilo] Daniel Artiček ; [fotografija Daniel Artiček ; nemški prevod Anka Kukovec , angleški prevod Mojca Mencej]. – Kamnik : samozaložba, 1991. – 152 str. : pretežno ilustr. ; 33 cm

98

BODIMO prijatelji : vabilo k odprtju razstave fotografij najlepših znamenj ob Slovenski planinski poti / Ciril Velkovrh. – Kamnik : Planinsko društvo Bajtar, 2001. – 32 str. : fotografije ; 21 cm

99

MESTO pod Malim gradom : Kamnik v starih podobah / [zasnoval in uredil] Aleksander Sarnavsky ; [predgovor je prispeval Emilijan Cevc]. – Ljubljana : LB HIPO, 1996. – 245 str. : ilustr. ; 31 cm

100

STELE, France, 1955–

Alpske prisoje : od Alp do morja = The sunny side of the Alps : between the Alps and the sea = Die Sonnenseite der Alpen : von den Alpen bis zum Meer / [fotografije in besedila, photographs and text, Lichtbilder und Text] France Stele ; [angleški prevod, English translation, englische Übersetzung Stanko Klinar, Margaret Davis ; nemški prevod, German translation, deutsche Übersetzung Valentin Klinar]. – Komenda : [samozal.] F. Stele, 1992. – 163 str. : barvne ilustr. ; 32 cm

101

STELE, France, 1955–

Gorenjska, Slovenija / fotografije in besedilo ob fotografijah France Stele ; uvodno besedilo France Pibernik ; angleški prevod Olga Vukovič, nemški prevod Vincenc De Toni. – Komenda : [samozal.] F. Stele ; [Ljubljana] : Mladinska knjiga, 1994. – 181 str. : večinoma barvne ilustr. ; 32 cm

102

STELE, France 1955–

Grintovci / France Stele. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1983. – 20, [216] str. : pretežno ilustr. ; 23 cm

103

STELE, France, 1955–

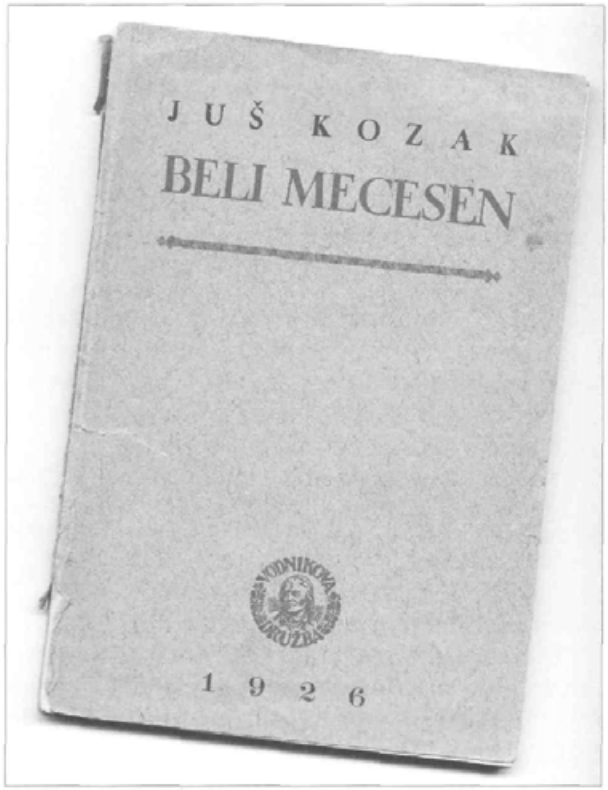
Nalivi svetlobe : Kamniško-Savinjske Alpe / France Stele ; [uvodne besede in prevod Stanko Klinar]. – Komenda ; Ljubljana : Samozaložba France Stele : Papirnica Vevče : Svet knjige, 1988. – 166 str. : ilustr. ; 24 cm

104

TORKAR, Zora

Kamniška fotografa Franc in Stane Aparnik / [avtorja besedil] Zora Torkar, Mirko Kambič ; [izbor objavljenih fotografij Zora Torkar ; prevod v angleščino Gerda Fras ; fotografski posnetki Marko Habič, Srečo Habič, Franc Zajc]. – Kamnik : Kulturni center, 1989. – 103 str. : ilustr. ; 22 cm

105

78 Glasba

LIRA : 1882–1982 : razstava, Kulturni center Kamnik, razstavišče Veronika, 1982 / [oblikovanje teksta Albert Čebulj, Majda Žontar, Samo Vremšak ; fotografije in reprodukcije Alenka in Srečo Habič]. – Kamnik : Kulturni center, 1982. – 77 str. : ilustr. ; 21 cm

106

LIRA : 1882–1992. – [Kamnik] : Zveza kulturnih organizacij, 1992. – 32 str. : fotograf. ; 24 cm

107

MESTNA godba Kamnik

Pozdrav iz Kamnika [Zvočni posnetek] / Mestna godba Kamnik ; dirigent Franci Lipičnik. – Zagorje : Zlati zvoki, 1998. – 1 CD (46 min, 25 sek) : stereo, AAD ; 12 cm

108

MESTNA godba (Kamnik)

[Sto petdeset]

150 let prve omembe godbe v pisnih virih ; 100 let delovanja slovenskega godbenega društva / [uredil Robert Kodrič]. – Kamnik : Mestna godba, 1998. – 54 str. : ilustr. ; 21 cm

109

MESTNO godbeno društvo (Kamnik)

Devetdeset let Mestnega godbenega društva v Kamniku / [gradivo zbrali in uredili Božo Matičič, Franc Perčič, Tone Ftičar]. – Kamnik : Pihalni orkester DKD Solidarnost Kamnik, 1988. – [20] str., pril. : ilustr. ; 22 cm

110

MIHELČIČ, Viktor

Glas domovine [Glasbeni tisk] : tri pesmi za moški zbor / Viktor Mihelčič. – Ljubljana : samozaložba, 1958. – 1 partitura (6 str.) ; 30 cm

111

MIHELČIČ, Viktor

Pa da bi znal, bi vam zapel – [Glasbeni tisk] : zbrana dela : enoglasne otroške skladbe s klavirsko spremljavo, troglasne skladbe za dekliške in ženske zbore, skladbe za moške zbore, skladbe nabožne vsebine, skladbe za solo glas, skladbe za eno ali dvoglasne množične zbore / Viktor Mihelčič ; [uredil Marjan Ribič]. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij občine, 1998. – 1 partitura (164 str.) ; 30 cm

112

MIHELČIČ, Viktor

Polžev god [Glasbeni tisk] : osem pesmi za otroški zbor / Viktor Mihelčič. – Kamnik : [S. n.], 1964. – 1 partitura (12 str.) ; 30 cm

113

MIHELČIČ, Viktor

Sedem pesmi za mladinski zbor [Glasbeni tisk] / Viktor Mihelčič. – Kamnik : [S. n.], 1953. – 1 partitura (8 str.) ; 30 cm

114

MIHELČIČ, Viktor

Tako ni cvetela še naša dežela [Glasbeni tisk] : sedem pesmi za mladinski zbor / Viktor Mihelčič. – Ljubljana : samozaložba, 1958. – 1 partitura (12 str.) ; 24 cm

115

MOČNIK, Janez

Paglovčeve pesmi [Glasbeni tisk] : priredbe iz rokopisne pesmarice Cantilenae Variae Frančiška Mihaela Paglovca (1679–1759) / [izbral, priredil za različne zborovske sestave in uredil] Janez Močnik. – Kamnik : Občina, 2000. – 1 partitura (42 str.) : faksim. ; 30 cm

116

STO planinskih pesmi [Glasbeni tisk] : ob 65-letnici bajtarstva na Veliki planini / [izbor in priprava besedila Miro Repič in France Malešič ; ilustracije Igor Rehar]. – Velika planina : Planinsko društvo Bajtar, 1995 . – 119 str. ; 21 cm

117

792 Gledališče

LINHARTOVO izročilo / [urednik Lojze Filipič]. – Ljubljana : Drama Slovenskega narodnega gledališča, 1957. – 195 str. : ilustr. ; 29 cm
Vsebuje podatke o Mariji Veri.

118

SREČANJE *dramskih družin okraja Ljubljana*. – Kamnik : Svet Svobod in prosvetnih društev Kamnik : Svet Svobod in prosvetnih društev okraja Ljubljana, 1963. – 17 str., pril. : ilustr ; 20 cm

119

796 Šport

BEZEK, Danijel

[Sedemdeset]

70 let skavtstva in gozdovništva v Kamniku : 1925/26–1941 / [pripravili] skavtinje in skavti iz stega Kamnik ; [besedilo in izbor pričevanj Danijel Bezek ; pri zbiranju gradiva so pomagali Benjamin Bezek ... [et al.] ; povzetek v angleščini Uršula Sušnik]. – Kamnik : Združenje slovenskih katoliških skavtinj in skavtov, steg, 1996. – 52 str. : ilustr. ; 21 cm. – (Skavti in gozdovniki na Slovenskem)

120

HRIBAR, Gregor

[Petdeset]

50 let OK Kamnik : diplomsko delo / Gregor Hribar. – Ljubljana : [G. Hribar], 1996. – 121 f. : ilustr., tabele ; 30 cm

121

796.5 Alpinizem

BELAK, Stane

Veliki dnevi / Stane Belak Šrauf ; [izbor besedil Bine Mlač]. – Ljubljana : Sidarta, 1997. – 136 str. : ilustr. ; 30 cm

122

FICKO, Peter

Kamniške in Savinjske Alpe, planinski vodnik / Peter Ficko. – 4. *dop. in popr. izd.* – Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1993. – 302 str. : ilustr. ; 17 cm

123

GOLNAR, Tone

Kamniške in Savinjske Alpe : Kamniška Bistrica : zahodni del / Tone Golnar. – Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1988. – 109 str., pril. : ilustr. ; 21 cm + corr.

124

GOLNAR, Tone

Plezalni vodnik. Kamniške in Savinjske Alpe. Kamniška Bistrica / avtorja Tone Golnar in Bojan Pollak ; skice in sheme Tone Golnar ; [fotografije Tone Golnar ... et al.]. – 2. popravljena in razširjena izd. – Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1995. – 307 str. : ilustr. ; 21 cm

125

HUMAR, Tomaž

Ni nemogočih poti / Tomaž Humar ; [fotografije Stane Belak – Šrauf ... et al.]. – Ljubljana : Mobitel, 2001. – [207] str. : ilustr. ; 30 cm

126

KAMNIŠKE Alpe – Ravenska kočna : plezalni vzponi / [gradivo sta zbrala Gabrščček Robert in Dolenc Matjaž ; fotografije Gabrščček Robert ... et al. ; grebenski zemljevid izdelal Seliškar Aleš]. – Kranj : Planinsko društvo Kamnik, 1977. – 103 str. : ilustr. ; 16 cm + zvd

127

PILZ, Ingrid

Čudoviti svet Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp : 121 izletov, gorskih tur in plezalnih poti / Ingrid Pilz ; [prevod Marjan Krušič in Darinka Petkovšek]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 2000. – 207 str. : ilustr. ; 28 cm

128

PLANINARJENJE : osrednje Kamniške Alpe = Mountaineering : central Kamnik Alps = Bergwanderungen : Zentrale Kamniker Alpen. – Kamnik :

Turistično informacijski center Občine, [2001]. – 1 zgibanka (6 str.) : ilustr. ; 30 cm

129

PLEZALNI vodnik. Kamniške in Savinjske Alpe. Repov kot, Kamniška Bela / [zbral in strokovno uredil Tone Golnar ; skice in sheme Silvo Babič ; fotografije Tone Golnar]. – 2. *popravljena in razširjena izd.* – Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1993. – 188 str. : ilustr. ; 20 cm. – (Plezalni vodniki)

130

POLLAK, Bojan

Plezalni vodnik. Kamniške ali Savinjske Alpe. Koroška / [zbral in uredil Bojan Pollak s sodelavci iz alpinističnega odseka. – Kamnik : Alpinistični odsek PD Kamnik, 1973. – 64 str. : ilustr., 4 zganj. pril. ; 15 cm

131

SLEJKO, Simon

Plezalni vodniček. Sinji trakovi : priročnik in vodnik po zaledenelih slapovih Kamniško-Savinjskih Alp / Simon Slejko. – Ljubljana : Planinsko društvo Ljubljana Matica, 1995. – 112 str. : ilustr. ; 16 cm

132

STELE, France, 1955-

50 izbranih dvatisočakov = 50 two-thousanders = 50 Zweitausender : [slikovni vodnik] : [a pictorial guide] : [Berge im Bild : Julijske Alpe, Kamniško- Savinjske Alpe, Karavanke] / [tekst [in] fotografije] France Stele ; [strokovno sodelovanje in prevod Stanko Klinar]. – Komenda : samozaložba France Stele, 1990. – [104] str. : ilustr. ; 16 cm

133

STRITAR, Andrej

Grintovci : južni pristopi : planinski vodnik/ Andrej Stritar ; [skice Jurij Kolenc, Anton Rojc]. – Ljubljana : Sidarta, 1995. – 175 str. : ilustr. ; 21 cm

134

ZBORNIK Planinskega društva Kamnik : 1893 –1992 / [glavni in odgovorni urednik Aleksander Sarnavsky ; fotografije Arhiv PD Kamnik ... [et al.]. – Kamnik : Planinsko društvo Kamnik, 1993. – 337 str : ilustr. ; 31 cm

135

821.163.6.09 Slovenska književnost (študije)

ALBREHT, Fran

Odsevi časa / Fran Albreht ; [izbral, uredil, spremno besedo in opombe napisal Bojan Štih]. V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1961. – 526 str. ; 19 cm. – (Zbirka "Bela krizantema")

136

BALANTIČEV in Hribovškov zbornik : referati simpozija 20. in 21. januarja 1994 / uredil Marjan Dolgan ; izdal Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. – Celje : Mohorjeva družba, 1994. – 376 str. ; 20 cm

137

821.163.6-1 Poezija

ALBREHT, Fran

Pesmi / Fran Albreht ; [zbral in uredil Zvone Verstovšek]. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. – 108 str. ; 19 cm

138

ALBREHT, Fran

Pesmi življenja / Fran Albrecht. – [Ljubljana] : Umetniška propaganda, 1920. – 76 str. ; 14 cm
Z avtorjevim lastnoročnim posvetilom Karlu Schweigerju

139

BALANTIČ, France

Muževna steblika / France Balantič ; [izbral in uredil Mitja Mejak ; spremne opombe napisal Franček Bohanec]. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1984. – 162 str. ; 22 cm

140

BALANTIČ, France

Tihi glas piščali / France Balantič ; [uredil, pripravil dokumentarne fotografije in spremno besedo napisal France Pibernik]. – Celje : Mohorjeva družba, 1991. – 155 str. : ilustr. ; 20 cm

141

BALANTIČ, France

Venec / France Balantič ; uvod Tine Debeljak ; z lesorezi opremil Marijan Tršar. – [S. l.] : Zimska pomoč, 1944. – XXI, [36] str., karton. : ilustr. ; 22 cm

142

BALANTIČ, France

Zbrane pesmi / France Balantič ; [uredil in spremno besedo napisal France Pibernik]. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1991. – 261 str. : avtorj. slika ; 21 cm

143

BALANTIČ, France

Zbrano delo / France Balantič ; [uredil, vinjete narisal in opremil France Pape]. – Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1976. – 231 str. : ilustr. ; 20 cm

144

MAISTER, Rudolf

Pesmi / Rudolf Maister - Vojanov ; [izbral in spremno besedo napisal Franc Zadravec ; ilustriral Viktor Šest]. – Maribor : Obzorja, 1988. – 87 str. : ilustr. ; 21 cm

145

MAISTER, Rudolf

Poezije / Rudolf Maister - Vojanov. – V Ljubljani : Kleinmayr & Bamberg, 1904. – 130 str. ; 18 cm

146

MEDVED, Anton

Izbrane pesmi / Anton Medved ; [zbral, uredil in opombe napisal Emil Cesar]. – Kamnik : Občina Kamnik, 1994. – 267 str. : ilustr. ; 21 cm

147

MEDVED, Anton

Poezije / A. Medved. – V Ljubljani : Katoliška bukvarna, [1905]–1909 (v Postojni : Kat. tisk. društvo). – 2 zv. (IX, 262, [1] barvni f. pril.; 203 str.) ; 19 cm : ilustr.

148

PETERLIN, Radivoj

Po cesti in stepi / Radivoj Peterlin - Petruška. – Ljubljana : Slovenska matica, 1912. – 125 str. ; 17 cm

149

PETERLIN, Radivoj

Popotne pesmi / Radivoj Peterlin - Petruška. – Ljubljana : Odmevi, [1934](v Ljubljani : Zadružna tiskarna). – 126 str. ; 18 cm

150

PETERLIN, Radivoj

Znamenje / Radivoj Peterlin - Petruška ; [lesoreza od Staneta Cudermana]. – Ljubljana : [s. n.], 1925 (v Ljubljani : Merkur). – 53 str. : ilustr. ; 16 cm

151

PIRC, Franc

Pesmi misijonarja Franca Pirca / zbral in uredil Karel A. Ceglar . – Hamilton (Can.) : [Samozal. Slovenska župnija svetega Gregorja Velikega], 1997. – 75 str.. : ilustr. ; 22 cm
Izvod je fotokopija

152

PREŠEREN, France

Sonetni venec / France Prešeren ; upodobil Miha Maleš v tridesetih barvnih gravurah ; uvod napisal France Stelè. – Koper : Lipa, 1959. – 72 str. : ilustr. ; 32 cm

153

821.163.6-1 Dramatika

ALEŠOVEC, Jakob

Podlaga zakonske sreče : veseloigra v enem dejanju / Jakob Alešovec ; Anton Medved: Rendez-vous. ; spremne besede napisal Janez Povše. – Ljubljana : Scena, 1973. – 42 str. – (Dramska knjižnica ; 3)

154

MEDVED, Anton

Kacijanar : tragedija v petih dejanjih / spisal Anton Medved. – Ljubljana : Katoliška bukvarna, 1910. – 127 str. ; 19 cm

155

MEDVED, Anton

Za pravdo in srce : tragedija v petih dejanjih iz časa kmetiških uporov l. 1573 / spisal Anton Medved. – [s. l.] : [s. n.], [189?]. – 96 str. ; 29 cm

156

821.163.6-3 Pripovedništvo

ALBREHT, Fran

Zadnja pravda / Fran Albrecht. – Ljubljana : Založba Hram, 1934. – 134 str. ; 18 cm. – (Hramova knjižnica ; 8)

157

ALEŠOVEC, Jakob

Vrtomirov prstan in Zmaj v bistriški dolini : zgodovinska pravljica / [Jakob Alešovec] ; obnovil Andrej Pogačar. – 6. izd. – V Kamniku : Tiskarna Slatnar, 1937. – 62 str. ; 18 cm
Izvod je fotokopija

158

OGRINEC, Josip

Čarovnica s Starega grada : povest iz srednjega veka / spisal Josip Ogrinec. – 4. natis. – V Ljubljani : Anton Turk, 1922 (V Ljubljani : J. Blasnik). – 80 str. ; 16 cm
Izvod je fotokopija

159

OGRINEC, Josip

Vojnimir ali Poganstvo in krst : povest iz časov pokrščevanja Slovencev / Josip Ogrinec ; za tisk priredil Ivan Grafenauer. – Ljubljana : Katoliška bukvarna, 1913 (Novo mesto : J. Krajec). – 78 str. ; 20 cm. – (Zbirka slovenskih povesti ; zv. 1)

160

PETERLIN, Radivoj

Ahasverjeva kronika. del 1, K matuški Rusiji / Radivoj Peterlin - Petruška. – Ljubljana : Odmevi, 1936. – 157 str. : ilustr. ; 20 cm

161

STIASNY, Ljudevit

V Petrograd : potopisne črtice / po svojem opazovanju in po raznih virih sestavil Ljudevit Stiasny. – V Gorici : "Goriška tiskarna" A. Gabršček, 1898 (v Gorici : "Goriška tiskarna" A. Gabršček). – 304 str. ; 16 cm. – (Slovanska knjižnica ; 69–72)

162

SUCHY, Josip

Bežne slike iz Indije / Jos. Suchy. – Lj. : sz., 1934 (t. "Slovenija"). – 164 str. ; 16 cm

163

SUCHY, Josip

Ljubljanski tipi : satirično-psihološki obrazi / Josip Suchy ; [risbi J. Suchega]. – Ljubljana : samozal, 1924 (v Ljubljani : Delniška tiskarna). – 157 str. ; 18 cm

164

SUCHY, Josip

Spomini Krištofovega Pepčka / Josip Suchy. – Ljubljana : J. Suchy, 1928. – 156 str. ; 19 cm

165

902 Arheologija

CEVC, Tone

Davne sledi človeka v Kamniških Alpah : arheološke najdbe v planinah (1995–1996) / Tone Cevc ; s sodelovanjem Jane Horvat, Mirana Bremšaka in Franceta Steleta ; [izdala Inštitut za slovensko narodopisje [in] Inštitut za arheologijo ; prevod Marija Javor Briški ; fotografije so prispevali France Stele ... [et al.] ; risbe so prispevali Dragica Lunder - Knific ... [et al.] ; zemljevide sta prispevala Arheološki inštitut ZRC SAZU [in]

Geografski inštitut ZRC SAZU]. – Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1997. – 107 str. : ilustr. ; 23 cm

166

CEVC, Tone

Lončene posode pastirjev : sklede in latvice iz poznega srednjega in novega veka iz planin v Kamniških Alpah / Tone Cevc ; [prevod Helena Ložar Podlogar ; risbe Barbara Hofman, vinjete Vlasto Kopač ; fotografije France Stele ... et al.]. – Ljubljana : ZRC, 2000. – 124 str. : večinoma barvne ilustr. ; 23 cm

167

SAGADIN, Milan

Mali grad v Kamniku / [Milan Sagadin ; fotografije Jerneja Batič ... et al.]. – Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1997. – 43 str. : večinoma barvne fotogr. ; 17 cm. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije : zbirka vodnikov ; zv. 191)

168

908 Domoznanstvo

DA se upoznamo. – [s. l.] : Odbor za saradnju, 1968 (Zrenjanin : Budućnost). – 147 str. : ilustr. ; 20 cm

Vsebuje tudi domoznanske podatke o Kamniku

169

ERŽEN, Andreja

Kamnik : in the bosom of the mountains / [text Andreja Eržen ; photos Andrej Schlegl, archives of municipality Kamnik]. – Kamnik : [s. n.], 2001. – 11 str. : ilustr. ; 30 cm

170

GORENJSKA : letoviška, industrijska, trgovska, obrtna / uredil Karol Mohorčič. – Novo mesto : Progres, 1931. – 1 zv. (loč. pag.) : ilustr. ; 25 cm

171

KAMNIK / [besedilo Janez Majcenovič ; fotografija Lubadarji ; [angleški prevod Henka Škrlj, nemški prevod Marica Moravec, italijanski prevod Breda Zužič - Žerjal]. – Komenda : Lubadar, 1991. – 1144 str. : ilustr. ; 31 cm

172

KAMNIK / [fotografije Jože Anderlič, Mirko Kambič]. – Kamnik : Skupščina občine, 1981. – [28] str. : ilustr. ; 17 cm

173

KAMNIK : mesto v naročju planin [Videoposnetek] / strokovni sodelavec Janez Majcenovič ; kamera Jure Smole [in] Robert Miklič - Koren ; tekst sta brala Nataša Dolenc [in] Jože Vozny ; scenarij Jože Vozny ; režija Rudi Križanič. – Kamnik : Občina Kamnik, 1998. – 1 videokaseta (VHS, PAL) : barve, zvok

174

KAMNIŠKI zbornik. – Let. [1] (1955)– . – Kamnik : Občina, 1955– . – 24 cm

Prvotno izd.: Muzej Kamnik. – Med 1970 in 1995 ni izhajal

175

KAŠTRUN, Danijel

Sela pri Kamniku / [spisal in uredil] Danijel Kaštrun. – Sela pri Kamniku : Krajevna skupnost, 2000. – 95 str. : fotogr. ; 24 cm

176

KOMENDA : Breg, Gmajnica, Gora, Klanec, Komenda, Komendska Dobrava, Križ, Mlaka, Moste, Nasovče, Podboršt, Potok, Suhadole, Žeje / [uredniški odbor Jožef Ciraj ... [et al.] ; zemljevidi Marko Žerovnik ; prevodi Irena Nosan ; barvne fotografije France Stele]. – Komenda : Glavarjeva družba, 1992. – 200 str. : ilustr. ; 31 cm

177

KOMENDA = Commenda / [priprava in ureditev Turistično društvo Komenda]. – Komenda : Turistično društvo Komenda, 1999. – 12 str. : ilustr. ; 23 cm

178

KRIŽNAR, Naško

Velika planina [Videoposnetek] / realizacija Naško Križnar ; strokovni sodelavec Tone Cevc. – Ljubljana : AVL ZRC, 1997. – 1 videokaseta (Beta) (16 min) : barve, zvok

179

KS ŠMARTNO se predstavi. – Šmartno v Tuhinjski dolini : Krajevna skupnost, 1999. – [50] str. loč. pag. : ilustr ; 30 cm

180

MOTNIK. – Motnik : Kulturno društvo, 2000. – 13 str. : ilustr. ; 21 cm

181

MRKUN, Anton, 1876–1961

Homec / Anton Mrkun. – Faksimilirana izd. / [predgovor Marko Marinčič]. – Ljubljana [i. e.] Homec : Kulturno društvo "Jože Gostič", 1995. – XII, 131 str., [10] str. pril. : ilustr. ; 22 cm

182

NA bregovih Bistrice / uredila Jože Vombergar in Škofic France. – Kamnik

: Kamniško dijaško počitniško društvo "Bistrica", 1938 (Groblje : Misijonska tiskarna). – 175 str. : ilustr. ; 25 cm

183

SEIDL, Ferdinand

Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice : poljuden geološki in krajinski opis / spisal Ferdinand Seidl. – Ljubljana : Matica Slovenska, 1907–1908. – 2 zv. (255 str., 22 pril. 32 pril.) : ilustr. ; 23 cm. – (Slovenska zemlja ; 5)

184

SIMA, Johann

Im Gebiete der Steiner-Bahn / Schilderungen von Joh. Sima ; Zeichnungen von Lad. Benesch. – Laibach : Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1891. – 192 str. : ilustr. ; 18 cm. – (Bilder aus Krain ; 1)

185

STIASNY, Ljudevit

Kamnik : zemljepisno-zgodovinski opis / sestavil Ljudevit Stiasny. – V Ljubljani : samozaložba, 1894 (Ljubljana : Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg). – 175 str. : ilustr. ; 18 cm

186

STRAŽAR, Stane

Ob bregovih Bistrice : od Rodice do Duplice in Radomlje z okolico / Stane Stražar. – Radomlje : Krajevna skupnost, 1988. – 989 str. : fotogr. ; 21 cm

187

ŠPITALIČ 1229–1979 : ob praznovanju 750-letnice Špitaliča / [podatke zbrala in uredila Jožica Učakar]. – [Špitalič] : Krajevna skupnost Špitalič, 1979. – 38 str. : ilustr. ; 23 cm

188

ZIKA, Ivan

750 [sedemsto petdeset] let mesta Kamnika : zgodovina Kamnika do 16. stoletja / Ivan Zika. – [Kamnik] : Matična knjižnica Kamnik, [1987]. – 231 str. : ilustr. ; 21 cm

Vezane fotokopije člankov iz Kamniškega občana 1971–1975.

189

91 Geografija. Turistični vodniki

BURKELJCA, Milan

Geografija Kamnika : diplomska naloga / Milan Burkeljca. – Kamnik : [M. Burkeljca], 1998. – 107 f. : ilustr. ; 30 cm + 3 zvd.

190

KAMNIK. In the bosom of the mountains = [Kamnik]. Im Schoß der Berge / [photographs C. Avguštin ... [et al.] ; translation Irena Hoffman, Übersetzung Wolfgang Zitta]. – Kamnik : Municipality, [1993]. – [12] str. : barvne ilustr. ; 21 cm

191

KAMNIK. V naročju planin = [Kamnik]. Tra la braccia montagne / [fotografija C. Avguštin ... [et al.] ; traduzione Amidas]. – Kamnik : Občina, [1993]. – [12] str. : barvne ilustr. ; 21 cm

192

POLLAK, Bojan

Naravne znamenitosti Kamniško-Savinjskih Alp na kamniškem območju / Bojan Pollak. – Kamnik : Občina, 1995. – [152] str., [1] zganj. zvd. : ilustr. ; 22 cm

193

ŠMARTNO v Tuhinjski dolini. – Šmartno v Tuhinjski dolini : Krajevna skupnost, 1999. – [10] str. : barvne ilustr. ; 30 cm

194

VODNIK po Kamniku in okolici / [avtorji Sonja Trškan ... [et al.] ; fotografije Urša - Maja Erazem in avtorji]. – Kamnik : Šolski center Rudolf Maister, 1999. ; 80 str. : ilustr. ; 21 cm

195

VODNIK po Komendi in okolici / [besedilo zbrala, pripravila in uredila Marko Žerovnik, Jože Pavlič ; črno-bela fotografija Jože Pavlič, barvna fotografija Franc Stele ... et al.]. – Komenda : [s. n.], 1996. – 34 str. : večinoma ilustr. ; 17 x 24 cm

196

912 Zemljevidi. Karte

CVETKO, F.

Kamnik [Kartografsko gradivo] : karta cest, ulic in poti / izdelal F. Cvetko. – Kamnik : Mestna organizacija SZDL, 1971. – 1 zvd ; 47 x 33 cm, zložen na 17 x 12 cm

197

KAMNIK [Kartografsko gradivo] : načrt mesta / Geodetski zavod Slovenije, kartografski oddelek ; zasnova Vili Kos ; za izvedbo odgovorna Matjaž Kos, Mimi Gregorič ; pri pripravi vsebine sodelovala Geodetska uprava občine Kamnik. – 1 : 8.000. – Kamnik : Geodetska uprava občine, 1988. – 1 načrt : barv. ; 48 x 74 cm

198

KAMNIK [Kartografsko gradivo] : načrt mesta / kartografska obdelava Geodetska uprava SO Kamnik in Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo Ljubljana. – 1 : 5.000. – Kamnik : Geodetska uprava : Krajevna skupnost, 1980. – 1 zvd. : barve ; 82 x 62 cm, zložen na 21 x 11 cm

Naslov na ov.: Jugoslavija Slovenija Kamnik

199

KAMNIK [Kartografsko gradivo] : pregledna karta mesta z okolico. – 1 : 5.000. – Kamnik : Krajevna skupnost Kamnik, 1975. – 1 zvd : barve ; 82 x 62 cm, zložen na 21 x 11 cm

200

KAMNIŠKE in Savinjske Alpe [Kartografsko gradivo] : planinska karta = Die Alpen von Kamnik und Savinja : Wanderkarte / Geodetski zavod Slovenije, kartografski oddelek. – 1 : 50.000. – [Ljubljana] : Planinska zveza Slovenije, 1974. – 1 zvd : barv. ; 90 x 65 cm na listu 99 x 68 cm, zložen na 12 x 24 cm. – (Planinska založba ; št. 51)

201

929 Biografije

BARBIERI, Marija

Josip Gostič : pevec, kakršnega danes ni = takvog pjevača danas nema = so war gibt es heute nicht = no more singers like him / Marija Barbieri, Marjana Mrak ; [prevod Matjaž Koncilja ... [et al.] ; sodelavci Matjaž Koncilja ... et al.]. – Homec : Kulturno društvo Jože Gostič, 2000 . – 304 str. : ilustr. ; 31 cm

202

ERŽEN, Andreja

Zgodovina mest: Začelo se je z A : grofje Andeški – s skupno zgodovino na poti v Evropo : publikacija ob mednarodnem simpoziju, Kamnik, 21.–24. september 2000 / [avtorica teksta Andreja Eržen ; tekst Jane-

za Majcenoviča je prevedla Marica Moravec ; fotografije Andreja Eržen, Tone Ftičar, izbor iz literature]. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij, 2000. – 26 str. : ilustr. ; 30 cm

203

FRANCE Balantič [Videoposnetek] : pesnik predsmrtne groze in ognja / scenarij France Pibernik ; režiser Brane Bitenc. – Ljubljana : Jaka, 1994. – 1 videokaseta (VHS) (cca 20 min) : barve, zvok. – (Slovenski pesniki in pisatelji)

204

GODEC, Ivan

Luka Svetec Podgorski / [Ivan Godec ; fotografije Zofka Hauptman, Franc Svetelj]. – Litija : Občina ; Kamnik : Občina, 1998. – 31 str. : ilustr. ; 21 cm

205

GROFJE Andeško-Meranski : prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku : zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.–23. september 2000 = Die Andechs-Meranier : Beiträge zur Geschichte Europas im Hochmittelalter : Ergebnisse des internationalen Symposiums, Kamnik, 22.–23. September 2000 / urednika Andreja Eržen, Toni Aigner = Herausgeber Andreja Eržen, Toni Aigner ; [prevodi prispevkov Borut Novinec ... et al.]. – Kamnik : Zveza kulturnih organizacij, 2001. – 257 str. : ilustr. ; 30 cm

206

HARTMAN, Bruno

Rudolf Maister, general in pesnik / Bruno Hartman; [črno-bele in barvne posnetke je prispeval Bojan Nedok]. – Ljubljana : DZS, 1998. – 132 str. : ilustr. ; 30 cm

207

HROVAT, Florentin

Franc Pirec oče umne sadjereje na Kranjskem : in apostolski misijonar med Indijani v severni Ameriki / spisal Florentin Hrovat. – V Celovcu : Družba sv. Mohora, 1887. – 111 str. ; 20 cm

208

HUMAR, Jurij

Čudodelnik s Primskovega – Jurij Humar : (1819–1890) / Prir. p. Janez Žurga O.F.M. – V Celovcu : Družba sv. Mohorja, 1969. – 104 str. ; 19 cm

209

JOSIP Nikolaj Sadnikar : [razstava : Kulturni center Kamnik, Muzej 1982] / [oblikovanje teksta Mirina Zupančič in Mirko Juteršek ; iz korespondence Mirko Juteršek ; barvni posnetki Srečo Habič ; fotografije Franc Aparnik in Marijan Zadnikar]. – Kamnik : Kulturni center, [1982]. – 64 str. : ilustr. ; 22 cm

210

KALAN, Filip

Veliki igralci : Ivan Levar, Marija Vera, Stane Sever. – Ljubljana : Delavska enotnost, 1975. – 34 str. : ilustr. ; 21 cm. – (Umetnost in kultura ; 99)

211

LJUBIĆ, Milan

Podoba vojaka [Videoposnetek] : Rudolf Maister : general in pesnik : dokumentarni film / scenarij in režija Milan Ljubić ; koračnica generala Maistra in Maistrova žalna koračnica Slavko Avsenik ml. ; kamera Janez Stucin, Matjaž Mrak. – Ljubljana : Infomedia-3filming, 2000. – 1 videokaseta (VHS, PAL) : barve, zvok

212

PAVLIČ, Jože

V zarji stoletij / Jože Pavlič ; [fotografiral Metod Perme]. – Komenda : Župnijski urad, 1997. – 116 str. : ilustr. ; 20 cm

Publikacija ob jubilejni obletnici zavetišča sv. Petra v Komendi in rojstva Petra Pavla Glavarja

213

PIBERNIK, France

France Balantič [Videoposnetek] / scenarij France Pibernik ; režija Jože Pogačnik. – Ljubljana : Umetniški program televizija Slovenije, 1993. – 1 videokaseta (VHS) (52 min) : barve, zvok

214

PIBERNIK, France

Temni zaliv Franceta Balantiča : portretna skica / France Pibernik. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – 249 str. pril. ; 21 cm

215

V SPOMIN Francu Pircu, (1785–1880) / [uredil uredniški odbor France Adamič ... et al.]. – Ljubljana : Sadjarsko društvo Slovenije, 1982. – 32, IV, 39 str. : faksimile ; 21 cm

Izvod je fotokopija

216

VALERIJA Heybal : nepozabni operni glas / [uredili Marjana Mrak in Andreja Eržen. – Kamnik : Občina : Zveza kulturnih organizacij, 1996. – 49 str. : fotograf. ; 15 x 21 cm

217

VITA artis perennis : ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca = Festschrift für Emilijan Cevc / [uredila Alenka Klemenc ; prevodi Alenka Klemenc ... et al.]. – Ljubljana : ZRC SAZU, Založba ZRC, 2000. – 604 str. : ilustr. ; 28 cm

218

94 Zgodovina

BOJ za Maribor 1918–1919 : spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem / [glavni in odgovorni urednik Janez J. Švajncer]. - Maribor : Obzorja, 1988. – 574 str., [8] str. pril. : ilustr. ; 25 cm

Vsebuje tudi podatke o Rudolfu Maistru.

219

KAMNIK : 1229–1979 : zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta / [uredniški odbor Jože Žontar ... [et al.] ; fotografije Franc Aparnik ... et al.]. –

Kamnik : Krajevna skupnost, 1985. – 212 str., [40] str. pril. ; 26 cm

220

PALČIČ, Tone

Tunjice / Tone Palčič ; [fotografije France Stele ... et al.]. – Kamnik : Krajevna skupnost Tunjice, 1995. – 151 str. : ilustr. ; 23 cm

221

PIBERNIK, France

Suhadole : kratka kronika kraja : 1322–2000 / [napisal ter dokumente in fotografije zbral in uredil] France Pibernik. – Kranj : samozal. F. Pibernik, 2000. – 136 str. : ilustr. ; 24 cm

222

URANKAR, Pavle

Zgodovina trga Motnika in okraja / Pavle Urankar. – Ljubljana : [samozal.] P. Urankar, 1940 (v Kamniku : "Slatner"). – 140 str., [1] zganj. f. : ilustr. ; 25 cm

223

930.85 Kulturna zgodovina

TORKAR, Zora

Narodna čitalnica v Kamniku : od šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne / [uvod, avtor strokovnega besedila in izbor fotografij] Zora Torkar ; [prevod v angleščino Gerda Fras ; fotografski posnetki Marko Habič]. – Kamnik : Kulturni center, 1991. – 61 str. : ilustr. ; 22 cm

224

ZUPANČIČ, Mirina

Kulturne dragocenosti Kamnika : ob razstavi Kamnik in del njegove zgodovine : Kulturni center Kamnik Muzej, razstava 1984 / [avtorji besedil, kataloga in izbor razstavljenih predmetov Mirina Zupančič, Borut Rovšnik, Lado Žumer ; prevod v hrvaščino Alenka Marković]. – Kamnik : Kulturni center, 1984. – 46 str. : ilustr. ; 21 cm

225

94(497.4)"1939/45" Druga svetovna vojna

DOKLER živimo, naši spomini ne morejo umreti / [zbrala in uredila] Stanislava Završnik ; [fotografije Muzej novejše zgodovine Celje ... [et al.] ; pesmi prispevala Elka Podbevšek]. – Kamnik : samozal. S. Završnik, 1997. – 150 str. : ilustr. ; 19 cm

226

OB 40-letnici vstaje na Kamniškem / [odgovorni urednik Danilo Cerkvenik]. – Kamnik : Odbor za proslavo 40-letnice vstaje pri OK SZDL, 1981. – 62 str. : ilustr. ; 20 cm

227

PODBEVŠEK, Mirko

Kratek opis zgodovinskih dogodkov v času narodnoosvobodilnega boja na območju občine Kamnik / [Mirko Podbevšek - Lado]. – Kamnik : Zveza združenj borcev NOV : Občinski odbor Kamnik, 1969. – 17 str. ; 20 cm

228

POMNIKI naše revolucije / [uredili Ferdo Gestrin ... [et al.] ; uvod napisal Ludvik Gabrovšek]. – [V Ljubljani] : Mladinska knjiga, 1961. – 288 str., [47] str. pril. ; 23 cm : ilustr.

229

SPOMINSKA obeležja NOB občine Kamnik : ob trideseti obletnici osvoboditve / [strokovni sodelavci Matija Žgajnar, France Hribar - Lovro, Mirko Podbevšek - Lado ; fotografije Srečo Habič]. – Kamnik : Kulturna skupnost, 1975. – 57 str. : ilustr. ; 23 cm

230

STIPLOVŠEK, Miroslav

Pregled važnejših dogodkov v kamniškem partijskem okrožju v letih 1941–1945 / Miroslav Stiplovšek, Ivan Vidali. – Mengeš : Odbor za postavitev spomenika, 1960 (Kočevje : Kočevski tisk). – 34 str. : ilustr. ; 20 cm

231

TORKAR, Zora

Partizanska saniteta na Moravškem, Kamniškem, Tuhinjskem in v Podvolovljeku / Zora Torkar. – Kamnik : Kulturni center, 1988. – 82, [6] str. : ilustr. ; 22 cm

232

VODNIK po Poti spominov NOB občine Kamnik / [uredili Vinko Gregorc , Franc Hribar – Lovro , Pavel Urankar]. – Kamnik : Občinski odbor ZZB NOV Kamnik, 1988. – 65 str. : ilustr. ; 16 cm + zvd.

233

ZAVRŠNIK, Stanislava

Preveč je bilo solza : napisane usode "Ukradenih otrok" iz časa okupacije naše domovine v letih 1941–1945 / Stanislava Završnik ; [fotografije ... so prispevali poleg Muzeja novejše zgodovine v Celju še nekatera dekleta in fantje – Ukradeni otroci]. – Kamnik : samozal. S. Završnik, 1998. – 183 str. : ilustr. ; 19 cm

234

ZBORNIK žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik / [uredil Milan Šuštar ; izdelava tematskih kart Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo FGG].– Kamnik : Občina, 1998. – 142 str. : zvd., graf. prikazi, tabele ; 25 cm

235

ŽEROVNIK, Marko

V iskanju zavetja : vsem žrtvam druge svetovne vojne iz komendske fare / Marko Žerovnik. – Komenda : [samozal.], 1995. – 53 str. ; 21 cm

236

ŽEROVNIK, Marko

V iskanju zavetja : zamolčanim žrtvam druge svetovne vojne iz komendske fare / Marko Žerovnik. – Komenda : (samozal.), 1995. – 36 str. ; 21 cm

237

Imensko kazalo

Aigner, Toni (urednik) 206
Albrecht, Fran gl. Albreht, Fran
Albreht, Fran 136, 138, 139, 157
Alešovec, Jakob 154, 158
Aljančič, Marko (fotograf) 91
Andechs (oseba) 203, 206
Anderlič, Jože (fotograf) 173
Andeški gl. Andechs
Aparnik, Franc (fotograf) 210; (oseba) 105
Aparnik, Stane (oseba) 105
Artiček, Daniel 98
Avguštin, Cene (avtor dodat. bes.) 91
Babič, Silvo (ilustr.) 130
Balantič, France 140, 141, 142, 143, 144; (oseba) 137, 204, 214, 215
Balantič, Katja 7,
Baloh, Vera (avtor dodat. bes.) 79
Barbieri, Marija 202
Bassin, Aleksander (sodel.) 80
Batič, Jerneja (urednik) 71
Belak, Stane Šrauf 122
Benkovič, Alojzij 42
Bergant, Fortunat 75
Berlec, Jože 50
Bezek, Benjamin 43
Bezek, Danijel 43, 120
Bitenc, Brane (režiser) 204
Bočko , Anton (urednik) 34
Bohanec, Franček (avtor dodat. bes.) 140
Bolta, Alenka (fotograf) 13
Brate, Tadej 54
Brejc, Marica (urednik) 3
Bremšak, Miran (sodel.) 166
Burkeljca, Milan 190

Ceglar, Karel A. (urednik) 152
Cerkvenik, Danilo (urednik) 227
Cesar, Emil (urednik) 147
Cevc, Anica (avtor dodat. bes.) 79, 90, 96
Cevc, Anton gl. Cevc, Tone
Cevc, Emilijan (urednik) 15; (avtor dodat. bes.) 77, 87, 89, 100; (oseba) 218
Cevc, Tone 36, 166, 167; (avtor dodat. bes.) 41; (sodel.) 179
Cuderman, Stane 76, (ilustr.) 151
Cvetko, F. 197

Čas, Bojan (urednik) 19, 27, 31
Čebulj, Albert (urednik) 106
Črepinšek, Maja (ilustr.) 73, 74

Debeljački, Jovan (urednik) 22
Debeljak, Tine (avtor dodat. bes.) 142
Delavsko kulturnoprosvetno društvo Solidarnost (Kamnik) 3, 4, 5
Demšar, Viktorijan (avtor dodat. bes.) 9
Dežman, Jože 2
Dolenc, Matjaž (urednik) 127
Dolgan, Marjan (urednik) 137
Dom starejših občanov (Kamnik) 25

Eržen, Andreja 170, 203; (urednik) 206, 217; (fotograf) 203

Ficko, Peter 123
Filipič, Lojze (urednik) 118
Fister, Majda 66
Fister, Peter 66
Ftičar, Jože (fotograf) 12
Ftičar, Marjanca gl. Klobčar, Marija
Ftičar, Tone (urednik) 12, 84,110; (fotograf) 12, 203

Gabrovšek, Ludvik (avtor dodat. bes.) 229
Gabršček, Robert (urednik) 127
Gabrščik, Boris (fotograf) 80
Gaspari, Maksim 79, (oseba) 92, 93
Gatnik, Kostja (ilustr.) 41
Gimnazija Rudolfa Maistra (Kamnik) 28
Glasbena šola (Kamnik) 29
Glavač, Janez (urednik) 58
Glavar, Peter Pavel 9; (oseba) 10, 55, 213
Godec, Ivan 205
Golnar, Tone 124, 125; (urednik in fotograf) 130
Gostič, Josip (oseba) 202
Grafenauer, Ivan (priredil) 160
Gregorc, Vinko (urednik) 233
Gričar, Ivo (ilustr.) 72
Gspan, Eva (sodel.) 77

Habič, Alenka (fotograf) 78, 106
Habič, Marko (fotograf) 105, 224
Habič, Srečo (fotograf) 6, 64, 66, 79, 86, 88, 93, 96, 97, 105, 106, 210, 230
Hanc, Jože (fotograf) 12
Hančič, Damjan 11, 12, 13; (fotograf) 13
Hartman, Bruno 207
Hauptman, Zofka (fotograf) 205
Heybal, Valerija (oseba) 217
Hlačer, Teja 38
Hofman, Barbara (ilustr.) 167
Homšak, Drago 51
Horvat, Jana (sodel.) 166
Hribar, Franc - Lovro (urednik) 233; (sodel.) 230
Hribar, Gregor 121
Hribovšek, Ivan (oseba) 137
Hrovat, Florentin 208
Humar, Jurij 209
Humar, Tomaž 126

Industrija pohištva Stol (Kamnik) 60, 61

Jurkovšek, Teja (avtor dodat. bes.) 91
Juteršek, Mirko (urednik) 211; (avtor dodat. bes.) 77, 88, 92, 94, 95

Kalan, Filip 211
Kambič, Miran (fotograf) 68
Kambič, Mirko 105; (fotograf) 173
Kamnik. Upravna enota 26
Kanoni, Črt 48
Kaštrun, Daniel 176
Kemijska industrija (Kamnik) 59
Kirn, Milan 49
Klemenc, Alenka (urednik) 218
Klinar, Stanko (avtor dodat. bes.) 104; (sodel.) 133

Klobčar, Marija 6, 20, 39, 54
Koblar, Andreja (sodel.) 77
Kodrič, Robert (urednik) 109
Kolenc, Jurij (ilustr.) 134
Komelj, Milček 75, 78; (avtor dodat. bes.) 82, 83, 88, 96
Konda, Alojzij 52, 53
Kopač, Vlasto (ilustr.) 36, 167
Kos, Vili (sodel.) 198
Kozarski, Aleksander (fotograf) 25
Koželj, Anton (ilustr.) 45
Koželj, Matija (oseba) 97
Križanič, Rudi (režiser) 174
Križnar, Naško 179
Krt, Janez (urednik) 29
Kumer, Marko (avtor dodat. bes.) 76
Lanc, Aladin 80
Langus, Melita 23
Lauko, Tomaž (fotograf) 21
Lesar, Marko 64, 68, 81; (urednik) 88; (avtor dodat. bes.) 76, 88
Levar, Ivan (oseba) 211
Lipičnik, Franci (dirigent) 108
Lipovec, Dušan 82, 83, 84
Ljubić, Milan 212
Lovska družina (Motnik - Špitalič) 58
Lovska družina (Tuhinj) 57
Lubadarji (fotografije) 172

MacDonald, Grace 14
Maister, Rudolf - Vojanov 145, 146; (oseba) 207, 212
Majcenovič, Janez 172; (avtor dodat. bes.) 203; (sodel.) 174
Majer, Ferdo 85
Maleš, Miha 86, 87, 88, 89; (ilustr.) 153; (oseba) 77, 78, 81
Malešič, France (urednik) 117
Marinčič, Marko (avtor dodat. bes.) 182
Marinič, Milan (sodel.) 32
Marinšek, Peter (fotograf) 94
Matičič, Božo (urednik) 110
Mayer, Ferdo gl. Majer, Ferdo
Medved, Anton 147, 148, 154, 155, 156
Mejak, Mitja (urednik) 140
Menaše, Luc (avtor dodat. bes.) 86
Mencej, Martin (urednik) 55
Mestna godba (Kamnik) 108, 109, 110
Mestno godbeno društvo (Kamnik) gl. Mestna godba (Kamnik)
Metzinger, Valentin 90
Mihelčič, Viktor 111, 112, 113, 114, 115
Mihelič, Polde 91
Mikuž, Stane 92, 93
Mlač, Bine (sodel.) 122
Močnik, Janez 116
Mohorčič, Karol (urednik) 171
Mrak, Marjana 202; (urednik) 217
Mrkun, Anton 182

Nedok, Bojan (fotograf) 207
Novak, Nace 40

Ogorevc, Miha 69
Ogrin, D. (sodel.) 44
Ogrinec, Josip 159, 160

Paglovec, Frančišek Mihael 116
Palčič, Tone 221
Pape, France (urednik) 144
Pavlič, Jože 213; (urednik) 196; (fotograf) 196
Pengov, Frančišek 45
Perčič, Franc (urednik) 110
Perko, Tomaž 94
Perme, Metod (fotograf) 213
Peterlin, Radivoj - Petruška 149, 150, 151, 161,
Pibernik, France 214, 215, 222; (urednik) 141, 143 ; (avtor dodat. bes.) 102 ; (scenarist) 204
Pilz, Ingrid 128
Pipa, Rudi (fotograf) 69
Pirc, Franc 152; (oseba) 14, 18, 208, 216
Pirec, Franc gl. Pirc, Franc
Planina, France (avtor dodat. bes.) 87
Podbevšek, Mirko - Lado 228; (sodel.) 230
Podbrežnik Vukmir, Breda (urednik) 41
Pogačnik, Jože (režiser) 214
Pollak, Bojan 125, 131, 193
Povše, Janez (avtor dodat. bes.) 154
Prešeren, France 153

Rehar, Igor (ilustr.) 117
Repič, Miro (urednik) 117
Ribič, Marjan (urednik) 112
Rihar, Frančišek 16
Rojc, Anton (ilustr.) 134
Rovšnik, Borut 78, 97, 225; (sodel.) 86
Rozman, Bernardka 17

Sadnikar, Josip Nikolaj (oseba) 210
Sagadin, Milan 168
Sarnavsky, Aleksander (urednik) 100, 135
Schlegel, Tomaž 70
Schlegl, Andrej (fotograf) 170
Sedej, Ivan (avtor dodat. bes.) 66
Sedonja, Melisanda (urednik) 80
Seidl, Ferdinand 184
Seliškar, Aleš (kartograf) 127
Seljak, Jože (fotograf) 48
Senožetnik, Martina 24
Sever, Stane (oseba) 211
Sima, Johann 185
Slejko, Simon 132
Smerke, Marjan (fotograf) 73, 74, 94
Smolik, Marjan (urednik) 9
Spiller - Muys, Fran (urednik) 56
Srednja ekonomska in naravoslovna šola Rudolfa Maistra (Kamnik) 32
Stelè, France 65; (avtor dodat. bes.) 153
Stele, France 1955– 101, 102, 103, 104, 133 ; (fotograf) 82, 83, 91, 177, 192; (sodel.) 166
Stiasny, Ljudevit 162, 186
Stiplovšek, Miroslav 231
Stopar, Ivan 72
Stražar, Stane 187
Stritar, Andrej 134
Suchy, Josip 163, 164, 165
Svetec, Luka - Podgorski (oseba) 205
Svetelj, Franc (fotograf) 205

Šerbelj, Ferdo gl. Šerbelj Ferdinand
Šerbelj, Ferdinand 73, 74; (urednik) 79
Šest, Viktor (ilustr.) 145
Šetinc, Franc (urednik) 57
Šifrer, Milan 46
Šinkovec Rajh, Maja (urednik) 41
Škofic, France (urednik) 183
Škofic, Smiljana (avtor dodat. bes.) 85
Škulj, Edo (urednik) 10
Šolski center Rudolf Maister (Kamnik) 33
Šolski center Rudolf Maister, Gimnazija (Kamnik) 34
Štih, Bojan (urednik) 136
Štorman, Andreja (urednik) 41
Šubelj, Marjan 95
Šuštar, Milan (urednik) 235
Švajncer, Janez J. (urednik) 219

Tavčar, Lidija (avtor dodat. bes.) 96
Titan (Kamnik) 62
Torkar, Zora 21, 105, 224, 232
Tovarna usnja Utok (Kamnik) 63
Tršar, Marijan (ilustr.) 142
Trunkelj, Beti 8
Turk Vilhar, Breda (avtor dodat. bes.) 85

Učakar, Jožica (urednik) 188
Urankar, Pavle 223
Urankar, Pavel (urednik) 233

Vavpotič, Ivan 96
Velkovrh, Ciril 99
Vera, Marija (oseba) 211
Verbovšek, Renato 47
Verstovšek, Zvone (urednik) 3, 138
Vidali, Ivan 231
Voigt, Robert J. 18
Vombergar, Jože (urednik) 183
Vozny, Jože (scenarist) 174
Vremšak, Samo (urednik) 106

Zadnikar, Marijan (fotograf) 210
Zadravec, Franc (avtor dodat. bes.) 145
Zajc, Franc (fotograf) 105
Zavod za usposabljanje invalidne mladine (Kamnik) 35
Završnik, Stanislava 234; (urednik) 226
Zika, Ivan 189
Zupančič, Mirina 225; (avtor dodat. bes.) 21, 77, 88; (urednik) 210
Zupanič Slavec, Zvonka (urednik) 49

Žerovnik, Marko 236, 237; (urednik) 196; (kartograf) 177
Žgajnar, Matija (sodel.) 230
Žigon, Andreja 97
Žontar, Majda (urednik) 2, 106
Žumer, Lado 225
Žurga, Janez (uredil) 209

Bibliografski izbor (Kamnik in Komenda z okolico v literarnih delih)

ALEŠOVEC, Jakob
Kako sem se jaz likal : povest slovenskega trpina / Jakob Alešovec. – V Ljubljani : Prešernova družba, 1973. – 353 str. : ilustr. ; 19 cm

KOZAK, Juš
Beli mecesen / Juš Kozak ; [portretno študijo pisatelja je narisal Mirko Šubic]. – V Ljubljani : Vodnikova družba, 1926 (v Ljubljani : Delniška tiskarna). – 115 str. : avtorjeva sl. ; 19 cm

NOVAK, Bogdan
Strašljiva Stahovica / Bogdan Novak. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996. – 107 str. ; 21 cm. – (Zbirka Knjigožer)

OGRINEC, Josip
Čarovnica s Starega grada : povest iz srednjega veka / spisal Josip Ogrinec. – 4. natis. – V Ljubljani : Anton Turk, 1922 (V Ljubljani : J. Blasnik). – 80 str. ; 16 cm
Izvod je fotokopija

PREGELJ, Ivan
Izbrana dela. knj. 4, Odisej iz Komende. Zapiski gospoda lanšperškega. Zgodbe zdravnika Muznika. Runje. Zdravnika Muznika štiri vigilije / Ivan Pregelj ; [uredil in opombe napisal France Koblar]. – Celje : Mohorjeva družba, 1964. – 428 str. ; 21 cm

PREGELJ, Ivan
Izbrano delo. knj. 2, Plebanus Joannes. Regina roža ajdovska / Ivan Pregelj ; [zbral in uredil Josip Vidmar]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1970. – 229 ; 21 cm. – (Naša beseda)

PREGELJ, Ivan
Peter Pavel Glavar : lanšpreški gospod : zgodovinska povest / spisal Ivan Pregelj. – Prevalje : Družba sv. Mohorja, 1922. – 96 str. – (Slovenske večernice ; 75)

SIVEC, Ivan
In večno bodo cvetele lipe : roman o Petru Pavlu Glavarju, župniku Komende sv. Petra, velikanu dobrote, ljubezni in obnove človeških src / Ivan Sivec. – Celje : Mohorjeva družba, 1991. – 221 str. : ilustr. ; 20 cm

SIVEC, Ivan
Kruh ponoči spi / Ivan Sivec ; [fotografije iz avtorjevega arhiva]. – Celje : Mohorjeva družba, 1994. – 163 str. : ilustr. ; 21 cm

SIVEC, Ivan
Mojih prvih petdeset / Ivan Sivec. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998. – 266 str., [16] str. pril. ; 21 cm. – (Zbirka Sledi)

SIVEC, Ivan
Pozabljeni zaklad / Ivan Sivec ; [ilustracije Dunja Kofler]. – Ljubljana : Kmečki glas, 1987. – 376 str. : ilustr. ; 22 cm

SIVEC, Ivan
Skrivnost zlate reke / Ivan Sivec. – Ljubljana : DZS, 1996 . – 238 str. ; 20 cm. – (Zbirka Dober dan, roman! ; 1)

SIVEC, Ivan
Usodni pečat / Ivan Sivec. – Ljubljana : DZS, 2000. – (Zbirka Dober dan, roman! ; 17)

ZORMAN, Ivo
Dom človekov / Ivo Zorman. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1981. – 527 str. ; 21 cm

ZORMAN, Ivo
Draga moja Iza / Ivo Zorman. – Ljubljana : Borec, 1973. – 350, II str.

ZORMAN, Ivo
Gnezdo sršenov / Ivo Zorman ; [ilustrirala Marjanca Jemec - Božič]. – v Ljubljani : Borec, 1983. – 221,[2] str. : ilustr. ; 21 cm. – (Izbrano mladinsko delo Iva Zormana)

ZORMAN, Ivo
Kdo bo meni prižigal sveče / Ivo Zorman. – Ljubljana : Borec, 1982. – 328 str. ; 21 cm

ZORMAN, Ivo
Lectovo srce / Ivo Zorman ; [fotografije v slikovni prilogi so iz osebnih arhivov Petra Klavčiča in Franceta Zajca ter iz arhiva Železniškega gospodarstva Ljubljana]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989. – 123 str., pril. ; 21 cm. – (Zbirka Sledi)

ZORMAN, Ivo
Leta herojev / Ivo Zorman. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1988. – 355 str. ; 21 cm

ZORMAN, Ivo
Medved z budilko / Ivo Zorman. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978. – 331 str. ; 21 cm. – (Nova slovenska knjiga)

ZORMAN, Ivo
Na senčni strani mesta / Ivo Zorman ; [ilustriral Aleksander Horvat]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1967. – 196 str. : ilustr. ; 19 cm. – (Knjižnica Sinjega galeba ; 121)

ZORMAN, Ivo
Račka Puhačka / Ivo Zorman ; ilustriral Zvonko Čoh. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1988. – [20] str. : ilustr. ; 27 cm. – (Velike slikanice)

ZORMAN, Ivo
Stric Benjamin / Ivo Zorman. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1977. – 257 str. ; 21 cm

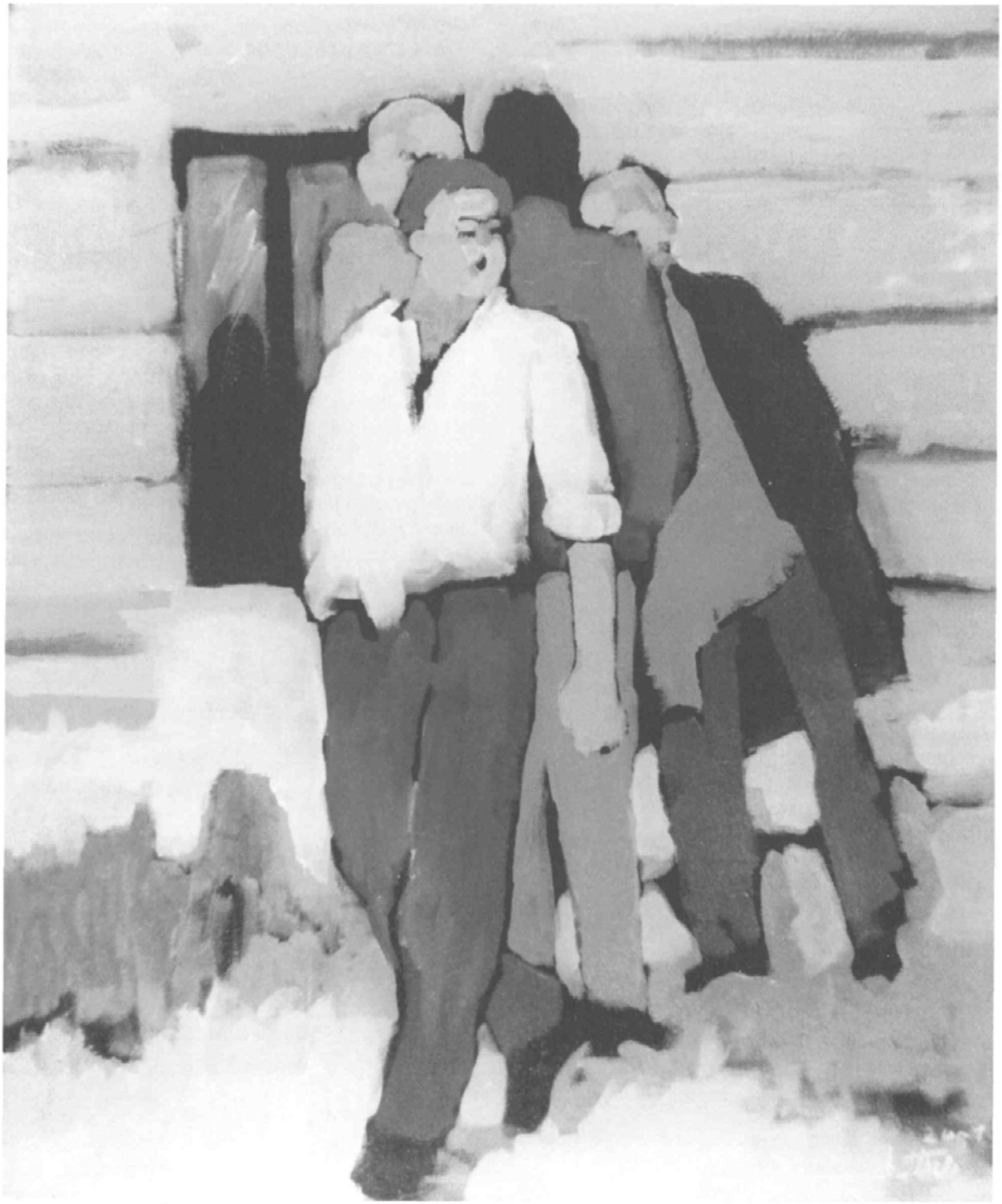
ZORMAN, Ivo
Vila Bagari / Ivo Zorman. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1997. – 265 str. ; 21 cm. – (Zbirka Žamet)

ZORMAN, Ivo
Vonj po jeseni / Ivo Zorman. – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1978. – 412 str. ; 20 cm

Bibliography of the works in Kamnik Municipal library's ethnographic collection

Summary

A list of works whose content is in some manner connected with the Kamnik and Komenda municipalities and people from the area is made in a bibliography of the works in the Kamnik Municipal library's ethnographic collection. A selection of works by authors from Kamnik and Komenda, namely, the first editions as well as the works that comprise the authors' bibliography, and some literary and other works by old Kamnik authors (written before 1960) are also included in the collection.

Dušan Sterle, Na Šutni

France Pibernik, prof.
Kidričeva cesta 47 a
4000 Kranj

Narava in ruralnost v Balantičevi poeziji

Ob 80-letnici pesnikovega rojstva

Ko je pesnik France Balantič sredi tridesetih let začel vstopati v slovenski pesniški prostor, je bil položaj glede na poetične silnice močno razprt. V določenem smislu so še vedno odmevali močni zastopniki slovenskega ekspresionizma, Anton Vodnik, Miran Jarc in Srečko Kosovel, medtem ko je vodilno vlogo prevzel novi, pretežno socialni realizem, ki so ga v poeziji zastopali Ivo Brnčič, Matej Bor in drugi, vzporedno pa je potekal še tako imenovani magični realizem, katerega zastopnik je bil predvsem zgodnji Edvard Kocbek z zbirko Zemlja (1934). Proti koncu desetletja je odmevno nastopil Božo Vodušek z izjemno zbirko Odčarani svet (1939), ki je pomenila tudi vzpostavljanje zveze s tradicijo francoske moderne poezije, zlasti s poezijo Charlesa Baudelaira, bodisi da je šlo za nonšalantno pesniško držo bodisi da je v formalnem smislu utemeljeval klasične pesniške oblike, zlasti sonet, ki ga je izmed starejših slovenskih pesnikov opazno gojil Alojz Gradnik.

Za Balantičev pesniški vstop je bila na eni strani blizu socialna poezija, ki jo je lahko prebiral v levičarskih literarnih revijah, v Ljubljanskem zvonu in Sodobnosti, medtem ko se je v Kocbekovem Dejanju ter v Domu in svetu pojavljala v duhovnost usmerjena poezija. Zagotovo je bil pozoren na poezijo mlajših lirikov, kot so bili Severin Šali, Ivan Čampa in Jože Dular.

Da se je Balantič intenzivno ukvarjal s sodobnimi slovenskimi pesniki, dokazujejo številni prepisi njihovih pesmi, saj si spričo materialne revščine ni mogel kupovati zbirk. V posebnem zvezku iz predvojnega, torej iz gimnazijskega časa, najdemo prepise naslednjih avtorjev, med njimi so tudi komaj vstopajoči, katerih pesmi si je izpisoval iz revij, ostale iz zbirk: Jože Cukale, Tone Čokan, Alojz Gradnik, Mile Klopčič, Edvard Kocbek, Emanuel Kolman, Srečko Kosovel, Severin Šali, Jože Udovič, France Vodnik, Božo Vodušek, Vital Vodušek, Oton Župančič. Balantičevo zanimanje za sodobno slovensko poezijo je segalo daleč čez ta okvir, pred vojno pa so ga zanimala tudi mnoga imena svetovne poezije, preko številnih Gradnikovih prevodov bengalski pesnik Tagore in znamenita Kitajska lirika.

Iz bežnih zapisov, ki si jih je mimogrede delal že kot študent slavistike, je mogoče sklepati, da se je z ognjem vrgel na prebiranje svetovne literature, da je sistematično prebiral zlasti češko, slovaško in poljsko poezijo, prišel je do modernih ruskih pesnikov, kot so bili Aleksander Blok, Valerij Brjusov, Sergej Jesenin in Boris Pasternak, seznanil se je s hrvaškimi modernisti, s Tinom Ujevićem, Dragutinom Tadijanovićem in Dobrico Cesarićem.

Za njegov pesniški razvoj je bilo pomembno spoznavanje francoskih dekadentov in simbolistov oziroma novoromantikov. V ospredju je bil Charles Baudelaire, zelo ga je pritegnil Rimbaud, na seznamu pa najdemo tudi modernista Guillauma Apollinaira. Pa ne le to, preštudiral je vrsto razprav o francoskem simbolizmu, deloma spodbujen tudi s predavanji prof. Antona Ocvirka.

Ob tako široko in intenzivno zastavljenem pesniškem horizontu se je počasi oblikovala Balantičeva lastna poetika, to je pomenilo njegovo odločitev za vsebinsko problemsko smer, oblikovno določenost in izrazno opredeljenost. Njegova poezija, ki je nastajala v sorazmerno kratkem ustvarjalnem obdobju dobrih treh let, nam razodeva močno enotno naravnanost. Balantiča je v oblikovnem delu pritegnila klasična forma, zgodaj tudi sonet, ki je v njegovi poeziji ne samo prevladujoča, ampak kar označujoča prvina. Od vsega začetka je razvijal bogato metaforiko, zlasti epitetonezo, ki je v vrhu dosegla prave baročne razsežnosti in ki je hkrati dokazovala njegovo izjemno inventivnost.

Kar zadeva njegovo izpovedno problematiko, je presenetljivo to, da je začel z izredno močno, nekoliko ekspresionistično socialno poezijo, o čemer priča zgodnji cikel Na blaznih poteh (I–VI), kar si je mogoče razlagati kot odsev njegovega lastnega socialnega položaja in vpliv sočasne socialne poezije na Slovenskem. Cikel je konec leta 1939 poslal reviji Mladika, vendar je uredništvo objavo zavrnilo verjetno prav zaradi preostre socialne problematike. Balantič je nekako v istem času ustvaril še cikel treh sonetov o izseljencih (Veliki greh, Zaman, Sen o vrnitvi), ki jih je napisal kot domačo nalogo v sedmem gimnazijskem razredu, objavil pa v kamniškem študentskem zborniku Bistrica leta 1940 in veljajo sploh za prvo objavo Balantičevih pesmi.

Brzkone je spričo Balantičevega duhovnega razvoja prišlo do odločilne preusmeritve v njegovem pesniškem ustvarjanju. Balantič je namreč opustil izrazito socialno tematiko in se nagnil v osebni notranji svet, v prevladujočo lirično izpovednost, pri čemer se je močno naslonil na vtise iz narave, na bogat, domala neizčrpen vir tako impresij kot ekspresij, a tudi značilnih predmetov preprostega kmečkega okolja, v katerem je preživljal otroštvo in mladost. K temu so ga spodbujali različni pesniki, do katerih je imel osebne afinitete, zlasti velja to za smer, ki ji je dajal značilen ton Severin Šali, najizraziteje v zbirki Slap tišine (1940).

Pri analizi Balantičeve poezije je treba upoštevati še eno potezo, in sicer njegovo nagnjenje do ruralnosti, ki je tesno povezano z naravo in neposrednim kmečkim okoljem, iz katerega je zajemal nemalo slikovnega in predmetnega gradiva za velik del svojih pesmi. V njegovem času je bil ruralizem v Evropi precej izpostavljen, zlasti na Češkem (Josef Knap, Jan Čep), o

čemer je največ pisal Božidar Borko, ruralna tematika je vznikala po Evropi po izidu romana Blagoslov zemlje norveškega pisatelja Knuta Hamsuna, nadaljevala pa v znamenitem romanu Kmetje poljskega pisatelja Wladislawa Reymonta, a tudi pri Rusih (Šolohov), povsem samosvojo inačico pa je ustvarila francoska književnost v delih Jeana Gionoja, čigar delo Le chant du monde (1934) je Balantič prebiral v izvirniku, vemo pa tudi, da je v izvirniku prebiral roman Ognjište hrvaškega pisatelja Mila Budaka. Pa tudi v slovenski književnosti je ta smer doživljala odmeve v pripovedni prozi Prežihovega Vranca (Samorastniki, 1940), Miška Kranjca (Os življenja, 1935; Povest o dobrih ljudeh, 1940) in Toneta Šifrerja (Kmet in stvari, postumno 1947).

Obe temeljni prvini, narava in ruralnost, se v Balantičevi poeziji medsebojno povezujeta in dopolnjujeta, na besednoizrazni ravni pa dajeta posameznim pesmim prevladujočo značilnost, pri čemer je najpomembnejša lirična naravnanost izpovedi, ta pa sloni na pesnikovem idealističnem življenjskem nazoru. Narava je zanj območje čiste harmonije, kamor se zateka iz razsutosti lastnega doživljanja in iz navzkrižij ponorelega sveta, v katerega je bil po logiki zgodovine vržen.

V zgodnji pesmi Predpomladna slutnja je bil še v ekspresionističnem zazrtju, zato je tudi narava v pesmi izražena s sunkovito, domala krčevito črto:

Joj, grudo je oklenil mraz,
med prsti kepe se drobe,
zakričal rad bi kakor blazen,
a sinje ustnice molče.

Ko je kaki dve leti pozneje, leta 1942, izbral podobno tematsko območje v pesmi Prihod pomladi, je njegov notranji svet precej bolj umirjen in so zato odslikave pojavov iz narave mnogo bolj uravnane, čeravno temna mesta niso v celoti premagana, kar je čutiti v posameznih izrazih, medtem ko celota deluje lirično umirjeno:

Nebo s krvjo polita so nosila,
čez noč je ranil jug to ped zemlje,
ki varujejo naše jo roke,
čez noč naš kraj je zima zapustila.

Še trda srca jug naj nam ogladi,
naj v temne popke kri se omehča,
ne bo solza, samo gube dežja
zastro obraz nam za prihod pomladi.

Pri Balantičevih pesmih smo soočeni z veliko mero otožja, zato nas vseskozi spremljajo besede in besedne zveze z negativno konotacijo. Tak je uvodni verz *Nebo s krvjo polita so nosila,* prav tako naslednji nosi v sebi negativiteto: *je ranil jug to ped zemlje,* podobno razpoloženje nam nakazujejo tudi posamezne besede ali besedne zveze: *trda srca, temni popki, solza, zastro obraz.*

Kdaj pa kdaj se mu je dogodilo, da podoba iz narave deluje v pozitivnem smislu, da jo pusti v njenem lastnem ravnovesju, ki se mu skuša podrediti, torej obdržati trenutno razpoložnje, kot mu ga darežljivo ponuja domača pokrajina. Taka dovolj izjemna lirična upodobitev, ki je zanjo našel tudi povsem adekvaten pesniški izraz, je drobna pesem Ne najdem domov:

Oblaki diše kot ciklamni,
bori neba so temni zaliv,
v njih potopljeni kot kamni
so ptiči, tiho padajo v sen.

Ne najdem domov in poln sem medu
kakor žametna drobna čebela,
rumene so roke od prahu,
nazaj ga bom stresel med rože.

Balantič je podobe iz narave jemal iz svoje neposredne okolice. To je razgiban svet pod Kamniškimi planinami z značilnim ravninskim svetom, ki se od Kamnika mimo homškega griča odpira proti Mengšu in Domžalam. V njegovem času je bilo to okolje še pretežno kmečko, in kdor je poznal neposredno takratne razmere, delo kmečkega človeka, bo brez težav prepoznal, da je pesnik marsikaj samo prenesel iz dovolj značilnih pojavov, ki so vezani bodisi na letne čase ali kmečka opravila na poljih. Eden takih zelo značilnih primerov je pesem Jesenski ognji, ki nam pričara mehko jesensko razpoloženje, ko so se po njivah, s katerih so kmetje pobrali pridelke, vžigali številni ognji suhih ostankov rastlinja in je dim počasi, zlasti proti večeru, narahlo zagrnil celotno polje in je prijetno zadišalo po ožganem – bržčas je tudi pesnik sam kdaj prižgal kakšen tak ogenj na domači njivi – in se je daleč naokrog razprostirala izpraznjena pokrajina:

Že davno je šumenje izšumelo
iz venca naših gmajn in vročih lok,
nebo je kakor brajda se razpelo
nad naše zemlje težki, zreli plod.

Z vetrovi ptiči so od nas odpluli,
vse bolj boli me njihov daljni val,
ljudje jesenske ognje so razsuli,
žerjavica medli v praznoti tal.

V tej pesmi že občutneje lahko opazimo nekaj predmetnosti iz predela, ki je v očitni povezavi z ruralnostjo, pravzaprav neposredno z zemljo, ki je bila v tistem obdobju pogost predmet in motiv literarnega upodabljanja. Izrazi gmajna, loka, brajda, zemlja, plod, ogenj, žerjavica očitno kažejo pesnikovo nagnjenje v smer, ki se je močno približala ruralizmu. Seveda je ob tem pomembno, da Balantiču upesnjevanje ruralnega ni samo sebi namen, ampak da je tudi v tem primeru prisoten pesnikov subjekt, ki je izražen s prvoosebno glagolsko obliko: vse bolj boli me njihov daljni val.

Podobno, vendar z drugačno konotacijo, se je izpovedal v eni izmed osrednjih eksistencialnih pesmi Zadnje sonce:

Dočakal zadnji sem naliv svetlobe,
poslednjo mlačev zrelih sončnih snopov,
razmrščeni lasje odmrlih šopov
leže v skednju luči brez vse tesnobe.

Tudi tu srečamo značilno predmetnost in izraznost: mlačev, snopi, šopi, skedenj, ki jo je pesnik že zasul z značilno baročno epitetonsko dekoracijo, saj v navedeni kitici noben samostalnik ne stoji sam zase, ampak slehernega spremlja vsaj po en pridevniški ali samostalniški epiteton: *zadnji naliv svetlobe, poslednja mlačev zrelih sončnih snopov, razmrščeni lasje odmrlih šopov, v skednju luči brez vse tesnobe.*

Takih metaforičnih zvez, ki so povezane z motivi narave ali ruralnostjo, najdemo v mnogih Balantičevih pesmih, tudi v ljubezenskih: *utihnili jesenski so nalivi, mecesnovih vršičev mi naberi, ko veter gnili sad omaje* (Zadnji čas pred zimo); *oči sem s suhim listom ti zaslonil, oj, v tebi je pretakanje vonjav, jesenski prašni žarki te plode* (Dobrotni pramen); *še borno je ležišče z rožami postlano, naročje moje bo kot zapuščeni panj, zdaj butaro želja bom treščil v ogenj sanj* (V dimu samote); *ko brodim tih v poplavi mesečine, očisti čelo iz samotne gline s krvjo* (Ples želja); *siješ kot mesec na listih vrbe žalujke, tvoj vihar, kakor v bregu osamljeni bor* (Dno); *ihtim na žametu rumenih trat* (Žalost za poletjem); *ožgana debla ob pozabljenih vodah, in žito poteptanih polj poganja* (Neznana noč); *ko brni kolovrat budnih časov, grčave dlani poklanjaš Bogu kakor meni nekdaj kruha krajec* (Materi); *jesen podžgala je grmade speče, in z vinom polnijo želja hramove* (Večer je rdeč); *pšenica nenasitnim si rokam, že v žoltem snopju groze plapolam* (Žvenket črepinj); *ko z vigredjo se vračam iz daljine, mejice kot potoki žubore, za vodo vrbe v krilih so šumečih* (Pomladni gost).

Na zanimiv način je v pesmi Jesenski spev z obsežno metaforično parafrazo, naslonjeno na jesensko otožno razpoloženje, ki nakazuje ljubezensko slovo, komponiral moški, to je lastni glas v dialogu z ženskim, to je dekletovim glasom:

Moj spev je lahak
kakor javorova semena,
čez polja revna, peščena
ga nosi oblak
in kakor pozabljeni slak
ovija večerna ga pena.

Jesen je in vlažna tema
se v meni, zadnjem je sadu zgostila,
dobra je slutnjam srca.
Padel na črna bom tla,
saj dišim že kot gnila trava in listje,
moj dih in moj glas ves nečist je,
smrt mi v očeh plapola.

Moj spev je ves tih,
ne moti ga kri, ki umira,
ne plakanje v dnevih nemira,
moj spev je kot vzdih,
kot venec solza je svetlih,
ki veter jih rožam otira.

Prav tako ni mogoče prezreti očitnega deleža podob iz narave in povezav z ruralizmom v obsežni pesnitvi, ki nosi naslov Venec. Balantič je ta svoj prvi sonetni venec zasnoval v začetku septembra 1940, ko je s prijateljema Francetom Kremžarjem in Marijanom Tršarjem več dni počitnikoval na Veliki planini in dobesedno vsrkaval prvinskost planinskega sveta. Izostren čut opazovanja mu je navrgel množino preprostih predmetov planšarskega sveta in življenja, sam pa mu je dodal še metafizično dimenzijo, religioznost, ki se kot zlata nit vleče skozi venec štirinajstih sonetov.

Balantič je že v prvem sonetnem vencu razvil značilno metaforično izrazje in je podobe iz narave in ruralno predmetnost praviloma uporabljal v prenesenem pomenu, to še zlasti zato, ker je njegova izpovednost posegala v religiozne sfere, se torej v občutni meri transcendirala. V takem kontekstu je mogoče razumevati Balantičeva besedila in posamezne besedne zveze, ki v nekaterih sonetih res izžarevajo skrajno stopnjo metaforičnega razkošja:

Dobrótljive domače so dobrave
opasale me z belim lubjem brez ...

Venec V

Studencev močnih, čistih sem željan,
rad bi napil se iz sončnega korita
in rad bi, da bi luč bila razlita
čez vso kot ajdov hleb črno ravan.

Povsod pridelek moj je posejan,
kjer brodim z roko po valovih žita ...

Venec VII

Potapljam v dobre zemlje se vonjave,
v šumeči plamen svežega lesa,
v voščeno smolo borov iz gora,
v kadila brinovega zublje plave.

Venec VIII

Metaforična darežljivost Balantičeve besede, inventivno oprta na lahkotno epitetonsko niansiranje, je posejana skozi celotni sonetni venec, saj je vsa pesnitev naravnana na isti emocionalni in izrazni ton: *strah pomodrel je kakor cvet plavice, poslednja gnila rosa pada name, in kruh moj nizki je zaznamovan, in jaz kot pokošene zrele trave, negiben sem kot v ilu volčja sled, da rož in trav semena v njem vzkalijo, spet kopljem zemljo kot nekdanje čase, in mojo malo čredo v bregu pase, dokler še kolesnice zrem med poljem, kaplja mi na telo z razcvelih lip, spomladi bom kot gaber zelenel, tu spal bi rad in naj dežja naliv, v srce cedi se divjih panjev strd, na gmajni so pastirji zaplesali, da z žametno prstjo bi bil zastrt.*

Ker je tako imenovani drugi Balantičev sonetni venec V molitev naj se razboli beseda – ohranjen je le fragmentarno zasnovan zapis prvih desetih sonetov in magistrale – nastajal dve leti pozneje, v pozni jeseni 1942, po vrnitvi iz Gonarsa, ko je njegov izraz, kot je zapisal v

osnutku Sonetnega venca sonetnih vencev, težil v umirjanje, je čutiti vsaj rahlo opuščanje besedne barvitosti. K osnutku Sonetnega venca sonetnih vencev, ki ga je zapisal v taborišču Gonars, je glede svojega pesniškega stila postavil povsem določeno preusmeritev: *Jezik sočen, nov, jedrnat. Gorenjski dialektični. Realizem (Ruski moderni. Shakespeare) Ne prevelikega simbolizma in prevelikega kopičenja podob.* Zaradi omenjene okoliščine je razumljivo, da je v drugem nedokončanem sonetnem vencu manj metaforičnih bravur, povezanih z naravo in ruralizmom, a nekaj značilnih je še ostalo: *med nebom, zemljo sem pojoč ovčar, in čas beži, kot Bistrica gre v Savo, in luči vseh studencev v njem mi pojejo, ko pušča samega ovac me čreda, in da ne pojde z mano skrinja polna, čeprav pomlad preraste me z zelenjem, pokliči k soncu me na sinji prod.*

Končno je treba pogledati še v področje Balantičevega pesniškega izpovedovanja, ki neposredno zadeva njegovo osebno eksistenco, torej v območje odprte avtobiografičnosti, to je v preroško pesem Žalostinka in v pesnitev Sin. Nastali sta v kratkem časovnem razponu med decembrom 1941 in januarjem 1942, v času, ko je bil Balantič življenjsko najbolj izpostavljen, ko je bil, ločen od domačih, prepuščen tujim ljudem, ko je preživljal hude notranje stiske in se ob neprizanesljivih preizkušnjah spraševal tudi o možnih skrajnostih svoje človeške usode. V izostreni občutljivosti so se mu spontano vračali dogodki iz otroštva in mladosti, ki ju je preživel v domala idiličnem Kamniku, v okolju, ki ga je njegov rojak Emilijan Cevc samosvoje predstavil v knjigi kratkih, gionojevsko izrisanih črtic Preproste stvari (1944) in se je temu kraju oddolžil z naslednjimi besedami: "*Knjigo posvečam vsem dobrim ljudem. Posvečam jo deželi, ki me je rodila, njeni zemlji, njenim ljudem pod gorami. Morda sem ji bil tudi v tej knjigi nezvest in nisem niti zdaleč dojel njenega speva. A kar imam, ponujam kakor berač, ki razdaja ubogo skorjo kruha in mu je žal, da nima pogače.*"

Pri Balantiču je na dan udarjalo tudi hudo domotožje po rodnem kraju in domači toplini, ki mu je bila nenadoma odvzeta, na dan so udarjali vsi tisti trenutki iz preživelih dni med domačimi, ki so doslej ostajali neizrečeni, na poseben način potisnjeni v ozadje, a so vseeno obstajali, morda samo v podzavesti. Marsikaj je bilo tudi podčrtano z grenkobo, zlasti njegovo slovo od očeta.

Pesem Žalostinka je v Balantičevem pesništvu zavzela eno izmed ključnih mest, je ena izmed pesmi, ki poosebljajo njegovo človeško zgodbo, hkrati pa ga odkrivajo v njegovih najobčutljivejših doživljajskih predelih. Prvi del Žalostinke razgrinja, tudi v smislu ruralnosti, idilično otroštvo, ki je bilo v celoti ožarjeno z neskočno svetlobo odprtosti domačega okolja in darežljivostjo najbližjih:

Vse prešerne dni
sem prepel na pašnikih ljubezni,
metal kamne v igri neoprezni
v vsak tolmun sem sánjavih oči.

V pernicah oblakov
ležal tih sem, ljubil me je dež,
sen je bil svilen ko mlada rž
in lahak kot cule siromakov.

Bil doma, doma sem,
gruda, težka kakor zlata ruda,
hlebec, dar očetovega truda –
oh, želje, ki vsako noč jih pasem.

Več kot očitno je, da je Balantič svoje otroštvo slikal v skrajni idilični upodobitvi, v kateri najdemo značilne sestavine ruralnega, predvsem v izrazih, kot *v rožnih ustih cvet, na pašnikih ljubezni, v vsak tolmun, mlada rž, cule siromakov, bil doma, doma sem, gruda, hlebec, dar očetovega truda.*

Kar sam od sebe se nam v nakazanem okviru postavlja v ospredje problem, ki zajema eno izmed temeljnih zadev njegovega življenja, to je vprašanje pesniškega ustvarjanja. Brez slehernega zadržka ga je izpostavil že v prvi kitici, kjer je izrazil prepričanje, da mu je bil pesniški poklic dan že v tistih zlatih otroških dneh:

Kje je tisti čas,
ko sem bil plamenolas poet,
ko sem nosil v rožnih ustih cvet
in je kot cekin zvenel moj glas?

Vedeti moramo, da se je Balantič prav v obdobju nastajanja te pesmi že dokončno odločil, da se povsem posveti pesnikovanju in je v tem smislu oblikoval zbirko Muževna sem steblika, katere rokopis/tipkopis je februarja 1942 oddal dr. Tinetu Debeljaku, da bi ga posredoval uredništvu Ljudske knjigarne.

V prvem delu pesmi je zajeta tudi skromna socialna uokvirjenost Balantičeve družine, ki je bila v celem proletarska, delavska, pa je zato pesnik očetov delež, iz katerega je družina živela, postavil v središče njihovega preživljanja. Hkrati je v verzu *oh, želje, ki vsako noč jih pasem* nakazal izpovedno izhodišče, položaj, v katerem se je znašel po odhodu od doma, ne da bi vedel, da se je poslovil za vedno. V njegovi podzavesti je lahko vznikalo občutje za vedno izgubljenega, čeravno takrat morda samo za vedno izgubljenega otroštva, detinstva, ne pa vsega življenja.

Časovni okvir, ko je bila tudi Slovenija pod težo tuje okupacije, Balantič pa je živel kot begunec daleč od doma pri tujih ljudeh, nam pomaga razumeti, zakaj je pesnik v tako ostrem kontrastu z razmerami slikal svoje zlato otroštvo. V drugem delu pesmi je postavil pred bralca temno podobo tistih dni, kakor jih je občutil v njihovih skrajnostih:

Zdaj obup mi kruh življenja reže,
kri tujina v svoje čaše streže,
kmalu kmalu bom kot prazen klas.

In bom onemel!
Ko me v drči dni, ki še ostanejo,
hlodi mrzlih trupel zmanejo,
kdo iveri bo sežgal v pepel?

Saj ne bo sestrice,
da bi v ruti nesla jih na Žale,
ne bo materinih ustnic, da spoznale
bi kot sol domače me solnice.

In ne bo očeta,
ne bo mene, ki bi sad rodil,
joj, moj Bog, da sem tako grešil,
da je v meni smrt rodu spočeta!

Pesnik je problem najprej izpostavil na osebni ravni, ko je nakazoval možnost lastnega izginotja v drči dni, kar je bilo povsem realno, saj so padali ljudje dobesedno okrog njega. V pesmi je poudaril lastni obup in tujost, v kateri je živel, najbolj trpko pa je občutil ločenost od domačih, od sestric, od matere in očeta, pri čemer je še posebej nakazoval, da njegovim najbližjim ne bo dano niti to, da bi njegove borne zemeljske ostanke mogli položiti k večnemu miru na kamniških Žalah.

A kot zadnje, kot zadržani krik, se mu je izlilo porazno spoznanje, da bo z njegovo smrtjo, ker je bil edini moški potomec, izginil Balantičev rod in da je za to rodovno katastrofo kriv sam.

Tu ni mesto, da bi razmišljali o preroškosti te pesmi, o tem namreč, da je Balantič v njej napovedal svoj konec v plamenih in da domači ne bodo mogli njegovih ostankov prenesti na domače Žale. Ta razmislek je bil po njegovi tragični smrti v grahovski postojanki navržen sam po sebi zaradi izjemnega sovpadanja napovedi z dejanskim pesnikovim koncem. Bolj sili v ospredje vprašanje, ali je pesnikovo napoved o nakazanem koncu lastnega rodu mogoče prenesti na usodno izpostavljenost celotnega slovenskega naroda, ki je doživljal v različnih koncih domovine najstrašnejše stvari, ki se lahko zgodijo kakemu majhnemu narodu v njegovi zgodovini. Bržkone te okoliščine ni mogoče povsem izključiti.

V isti časovni sklop, v katerega smo postavili Žalostinko, je mogoče uvrstiti tudi pesnitev Sin, ki je vsebinsko zelo blizu Žalostinki. Če imamo pred seboj celotno Balantičevo pesništvo, potem glede na to, da je Sin pesnitev, lahko rečemo, da je Balantič v svojem literarnem programu imel daljše enote. To je prvič pokazal že z zgodnjim Vencem, po pesnitvi Sin pa je načrtoval še več sonetnih vencev, a je le enega mogel pripeljati do 10. soneta. Svojo usmerjenost v širše pesemske kompozicije je najizraziteje napovedoval načrt Sonetnega venca sonetnih vencev, ki bi obsegal 225 sonetov in bi predstavljal veličastno pesnitev. Zasnoval jo je med trpnim taboriščnim časom v Gonarsu, po vrnitvi v Ljubljano je skušal začeti z uresničevanjem, kar kaže zasnovani sonetni venec V molitev naj se razboli beseda, vse nadaljnje ustvarjanje pa je prekinil njegov odhod v Grahovo med vaške stražarje marca 1943.

Za usmeritev v večje kompozicijske enote je Balantič dobival spodbude v prebiranju tuje poezije, zlasti češke. Leta 1939 je izšel nov slovenski prevod popularnega romantičnega epa Maj češkega pesnika Karla Hineka Mache, v izvirniku je prebiral Jaroslava Vrchlickega in se lotil prevajanja njegove pesnitve Slzy Vyšehradu, ob tem, da so ga zanimali tudi drugi češki pesniki, na primer Jan Neruda, Vitezslav Halek, Josef Hora, Jiri Wolker in Vitezslav Nezval.

Balantičeva pesnitev Sin po obsegu ni največja pesniška stvaritev, saj ne dosega niti polovice Venca, je pa zagotovo vsebinsko najbolj strnjena izpoved, v našem primeru, pesnikove navezanosti na prvobitno naravo njegovega rojstnega okolja. Tudi tu je treba vzeti v poštev vse, kar je zadevalo Balantičev položaj, torej oddvojenost od domačih in njegovo neprilagodljivost vojnim razmeram in tudi občutek tujosti med ljudmi, ki so ga res z naklonjenostjo, to je treba znova poudariti, sprejeli v oskrbo, kar v celoti velja za pomoč Kremžarjevih.

Že v izhodišču je očitno, da je Balantič pesnitev zastavil v hudo ekstatičnem razpoloženju, da ga je v izpoved gnala izredna notranja napetost in da je zajemal iz najglobljih globočin svojega otroškega doživljanja domačega kraja, vse pa povezoval z brezupnostjo svetovnega položaja, v katerem je bil prepuščen dvojni tujosti. Tako je uvodni del intoniral z vihravimi verzi, v katerih odseva vojni čas:

Z naše ure na steni so padle uteži,
le glad me k beraškemu goni obedu,
sam sem, tišina se trese v pajkovi mreži,
nisem vreden, da bil bi očetom na sledu.

Ni jih, pogumnih, da bi z menoj
nočevali,
ko golih ledij bom spustil v poslednjo se
borbo,
ni jih, da bi moji duši svečo držali,
ko bo pustila telo ko izpraznjeno torbo.

Z neustavljivimi zamahi je segal v posameznosti otroških in mladeniških doživetij, se spomnil premnogih bridkosti, katerih razsežnost je prepoznal pozneje in se ovedel svojih krivic, ki jih je storil, še posebej tistih neprijaznosti, ki jih je storil materi:

joj, mater najdražjo sem ranil stokratno,
ko smukal klasje ljubezni sem v lakotni pésti.

Za svoj največji greh je v pesnitvi označil samovoljen odhod od doma, ki v načelu ne more zadevati njegovega odhoda v šole, bolj bržkone zadeva njegovo odločitev, da se je ob nastopu okupacije proti volji domačih, zlasti očeta, odpravil v Ljubljano in si nakopal prekletstvo tujosti:

Zapustil brazde sem dedne v sončnih
luskinah,
kaj mar bili so mi voli, z mahom porasla
korita,
kjer sem napajal oči v njihovih, v vodnih
globinah,
odšel sem, nisem predal se moči
kalečega žita.

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

Domači rotili so v tihi molitvi me, v kletvi:
"Blazni edinec, ne hodi!", a vendar
srebrni
so curki dežili v malho pogoltno ob žetvi,
šel sem, za mano so zlili golido prošnjá:
"Vrni se, vrni!"

V sklepnem delu spričo življenjskih spoznanj skuša doseči poravnavo, se obrača na vse, naj mu odpustijo, kar je v svoji nepremišljenosti napravil in s čimer jih je prizadel, čeprav komaj upa na odmev:

Pozno se vračam, beg me vsegà je
oplenil,
saj mi odpuščaš, da mi oditi bo lažje,
prepozno, nikogar ni, le duri vame kričijo,
nikogar ni, tih bom pred mrtvo ognjišče
počenil,
tukaj bom odgovarjal za domačijo.

Vsaj del izrečenega je v citirani kitici povezano s tistim, kar je izrazil kot usodno v Žalostinki, namreč z njegovim neizbežnim koncem, tudi rodovnim, ko naj bi se sam znašel pred poslednjim dejanjem, pred smrtjo, ki ga bo vrnila zemlji, a zemlja je zanj vesoljna Mati. Nanjo se obrača z zadnjo prošnjo, naj mu odpusti in ga sprejme:

O zemlja, lazi ko rjuhe v bregeh vihrajoče,
dušo polni spomin na razpaljene frate,
vso blagodat gmajnskih sadežev hoče,
o zemlja, da mogel kdaj pozabiti sem
nate!

Saj mi odpuščaš, da mi oditi bo lažje,
smrt v gošči za hišo ko srna ranjena boka,
daj, odpusti mi, saj ti si najdražje,
kar je ranila puščica strtega loka.

Sin tvojih bokov, rdeči ogorek očetov,
saj si mi Mati, rod moj iz tebe izhaja,
sprejmi me, vem, nočeš varljivh obetov,
konec je blizu, čuj, pes v tujko laja.

Tudi v tej pesnitvi je Balantič v veliki meri gradil na podobah iz narave in ruralnosti. Glede na vsebinsko usmeritev pesniške izpovedi so izrazi nekoliko specifični, označujoči skrajne položaje, v katerih se je znašel, je pa povsem očitno, kako blizu je bil Balantič prvinskim stvarem svojega okolja in doživljanja v njem: *z naše ure na steni so padle uteži, da bil bi očetom na sledi, ko izpraznjena torba, ostal je le kanec voščenke v bogkovem kotu, bolj ko borovec brez tal je, kot da v krvi imel bi praprotno seme, šipe vseh kamer zasoplih, gosteč z dlanmi me ko s kruhom, brinje daljin je gorelo, na produ vode domače, s šipkovim plodom krvi umazal sem platno, ko smukal klasje ljubezni sem v lakotni pesti, za mano so zlili golido prošnjá, kaj sem iz grudi vsesal rojenice, kot da se rodni ognji kade iz daljave, le duri vame kričijo, tih bom pred mrtvo ognjišče počenil, pes v tujko laja.*

Pesnitev Sin je torej Balantičev odprti obračun ne le s svojo viharno mladostjo, ki je bila polna vseh mogočih zmot in zablod, ampak s svojim življenjem, ko je v zagatnih razmerah slutil bližajoči se konec.

V stilnem pogledu je pesnitev značilna za čas njenega nastanka, to je nekako za konec leta 1941, ko je Balantič zaključeval rokopisno zbirko in je v njegovi poeziji igrala središčno vlogo bogata metaforika z mnogimi izvirnimi in presenetljivimi besednimi zvezami, segla pa je deloma tudi v čas po njej. Vsekakor so prav v tem obsežnem pesniškem gradivu opazni zadnji odmevi ekspresionistične slogovne manire, ki je pri drugih avtorjih ne opažamo več, Balantiču pa je rabila za izražanje strahotne napetosti, ki se je nabrala v njem in se stopnjevala do ekstatičnosti. Tako vsaj je mogoče prebirati izraze, kot: *zadnji moj dan izcurel bo v sinji sopari, bil izstreljen sem z gibkih tetiv hrepenenja, divje zvenele so šipe vseh kamer zasoplih, joj, mater najdražjo sem ranil stokratno, so curki dežili v malho pogoltno, kakor skrivljeni gabri v modrino sem grabil, le duri vame kričijo.*

V pesmih, ki so nastale v razdrobljenem in razviharjenem zadnjem obdobju Balantičevega krčevitega ustvarjanja, kamor moramo všteti tudi taboriščni čas v Gonarsu, se metaforične zveze, povezane z naravo in ruralizmom, nadaljujejo, čeravno z zmanjšano močjo, tako zlasti v pesmi Pomladni gost, in celo v pesmi Doma, ki je nastala po Gonarsu, ima kot kontrast taboriščnemu stanju verz, *da sanja le o svatbi razigrani.* Močno ekspresivna je podoba narave in ruralnega v pesmi Oblaki trupla so:

Oblaki trupla so v temè kanalih,
vihar jih je pred smrtjo onečastil.

- - - - - -

Nocoj vsak blaznež z grozo veseljači,
ki polknice od duše mu odtrga
in vzame luč mu, ki nad njo je bdel.

Mnogo bolj umirjena je upodobitev v pesmi Sonet:

Jesen je že razparala poletju
nabreklo cajno sadežev in žit
in vse ukral je veter, tat razvpit.
O da preminil v tvojem bi zavetju!

Podobno tudi v eni izmed zadnjih pesmi, v pesmi To je pomlad:

Iz ilovice, ki jo jug sprosti
v bučečih psalmih predpomladi,
si zgnetel me. Svetloba me teži
bolj ko čebele, ki šume na bradi.

V načrtu Sonetnega venca sonetnih vencev je Balantič napovedoval umirjenejši izraz, bolj realističen način izražanja. Zasnova sonetnega venca V molitev naj se razboli beseda ne izkazuje nobenih bistvenih premikov, saj je ruralnih podob še precej, nadaljnji razvoj njegovega pesniškega ustvarjanja pa je bil zaustavljen ob nepričakovanih zunanjih dogodkih, ko se je Balantič marca 1943 odločil za odhod med vaške stražarje

in bržkone za vedno odložil svoje komaj dobro zastavljeno pesniško pero.

Če v splošnem povzamemo, kolikšen je bil delež narave v Balantičevi poeziji, je mogoče brez zadržkov ugotoviti, da je bil dovolj izrazit, vendar ne v neposrednem impresivnem ali ekspesivnem upodabljanju narave, pokrajine. Podobe iz narave je uporabljal praviloma v prenesenem ali zamenjanem, torej metaforičnem ali metonimičnem smislu, pri tem pa se je naslanjal na lastna doživljanja v svojih otroških in deških letih sredi slikovitega kamniškega okolja ob Kamniški Bistrici. Ob tem pa je hkrati značilno, da je s posebnim čutom za lepoto rad poiskal značilne starinske predmete kmečkega, ruralnega ali celo folklornega razkošja. Ob vsem tem bogastvu je z izjemno izrazno močjo zaživela neponovljiva izpoved njegovega prezgodaj izgorelega življenja.

Nature and rural themes in Balantič's poetry

Summary

It goes without saying that the part nature plays in the poetry of France Balantič is well defined, although not in a direct impressive or expressive sense when depicting the countryside. In his poems images of nature, taken as the inspiration from his experience of being a child, a boy, surrounded by the beauty of the Kamnik area near Kamniška Bistrica, are used in a figurative sense as a metaphor or metonymy. With his special sense for beauty, an eagerness to find some typical, traditional themes from the country, rural and folklore life can be traced in his work as well. Through all this splendour a unique confession of his too short life has been revealed with its extraordinary powerful expression.

Ivo Kordaš, Šutna

Marijan Tršar, kipar
Na klančku 3
1000 Ljubljana

Spomini na prijatelja

(Govor na slovesnosti ob 80-letnici pesnikovega rojstva)

Te dni mineva osemdeset let, ko se je tu na pragu Kamniških planin rodil pesnik France Balantič. Dosti vode je vmes steklo po Bistrici v Savo, zvrstilo se je nešteto prelomnih dogodkov, ki so močno spremenili obličje sveta pa tudi naše dežele, zdaj že deset let samostojne države v družini evropskih narodov. A vendar bi si danes radi spet priklicali v spomin tiste zadnje trenutke fanta vojaka, ko je še ne dvaindvajsetleten bojeval svoj zadnji boj brez upa zmage – zakaj njegova smrt nam bo za vedno ostala pred očmi kot nesprejemljiva preteklost. Zato pa si vedno znova poskušamo izrisati lik tega fanta, ki mu usoda prav gotovo ni bila naklonjena, saj je moral umreti v svojih najlepših letih, a hkrati lik mladeniča, pesnika, ki ga je milost božja obdarila s tolikšnimi darovi duha, da si je že v tistih komaj puberteti ubežanih letih s svojimi pesmimi zagotovil nevenljivo mesto na slovenskem Parnasu. In tako se nam sočutje zavoljo njegove prezgodnje, tragične smrti prepleta z nič manjšim občudovanjem njegove ustvarjalne veličine, zakaj bil je besedni umetnik – našemu narodu je poklonil, rekli bi lahko, prezgodaj dozoreli pesniški opus mladostnika, opus, ki bo kot dragocena umetnina blestel, bogatil in ozaveščal nas in zanamce.

Ne mislim govoriti o njegovi poeziji, sem slikar, o njej naj govorijo strokovnjaki z literarnega področja. Bil sem – in na to bom ponosen do poslednje ure – njegov prijatelj že od prvih dni, ko se nam je pridružil v Kremžarjevem umetniškem krožku. Ne morem pozabiti, kako se je pronicljivi France Kremžar že od vsega začetka zavedal Balantičeve umetniške izjemnosti. Že takrat nam je rekel: "Fantje, zdaj pa prihaja med nas pravi pesnik!" In to njegovo duhovno prvenstvo smo krožkarji doživljali v naših debatah, v vseh zagnanih kresanjih mnenj, pa v razlagah in mozganjih o umetnosti, ki nas je obsedala v letih naše za vse lépo zagrete mladosti. Balantič je vselej – to smo čutili in mu priznavali – obravnavano problematiko zaznaval celovito, vrtal globlje, luščil njeno bistvo. A vse to je počel presenetljivo preprosto, ni se kitil z učenostjo, v njem ni bilo želje, da bi se postavljal, briljiral. In zmeraj je bil pripravljen poslušati nasprotna mnenja in dokaze, vedno je dajal prav vsakemu, ki ga je prepričal o drugačnem. Tisto pa, v kar je sam trdno verjel, je znal dokazovati z vsem žarom mladega gorečneža – svoje prepričanje je izpovedoval in branil zavzeto, nepopustljivo. To moram še posebej poudariti, zakaj večino tistih, ki so ga slabo poznali, je brž zapeljala njegova na videz plaha, nesamozavestna pojava, pa so mu pripisali pretirano pohleven, kar nekakšen prehitro upogljiv značaj. S takšnim prepričanjem so pozneje tudi rdeči zmagovalci razlagali njegovo usodno odločitev, da se pridruži prijatelju Kremžarju v odporu proti komunističnemu nasilju. Ko ga niso mogli diskvalificirati kot velikega pesnika protirevolucije, so ga poskušali ponižati v brezvoljnega slabiča, katerega naj bi vsakdo zlahka pregovoril in potegnil za seboj. Prijatelji pa smo poznali docela drugačnega Franceta, vedno preudarnega in pokončnega fanta, ki se je znal postaviti za svoj prav in se je odločal po svoji vesti, ne da bi se oziral na hvalo ali zamere.

In še ena poteza njegovega značaja me je vedno navdihovala z občudovanjem. Iz dolgoletnih izkušenj vem, da je skoraj praviloma velika razlika med umetniškim ustvarjalnim značajem pa tistim vsakdanje človeškim. In kot prosimo v cerkvi Boga: "Ne glej na naše grehe, ampak na vero svoje Cerkve!", tako tudi vneti občudovalci umetnosti kaj radi spregledujemo velikim umetnikom njihove človeške slabosti, pa jih sodimo zgolj po njihovih stvaritvah, saj so na koncu koncev le-te za nas in za narodovo bodočnost najpomembnejše. A vendarle so tudi takšni – čeravno redki – ki niso samo veliki umetniki, ampak tudi po svojem značaju občudovanja in posnemanja vredni ljudje. In upam si trditi, da je bil eden takšnih nedvomno Balantič. Ni mu bilo mogoče očitati zagledanosti vase, bil je skromen in do sebe izjemno kritičen. Ni poznal bolne ambicioznosti, uveljavljajoče se skozi sebično prestižnost, kar nemalokrat srečujemo v umetniški srenji. Tudi ni kazal zavisti ob uspehih drugih, nasprotno, vselej se je iskreno veselil zares vrednih dosežkov svojih kolegov. In rad je pomagal z nasveti vsakemu začetniku. Spomnim se, kako je našega pridruženega člana nedavno umrlega pesnika Branka Žužka navduševal za zvrst športne poezije, ki da mu je kot pisana na kožo. Za dela drugih pesnikov je znal natanko odmeriti oceno, a ta ni nikoli zašla v hvalisavost in nezasluženo izničevanje. Kar pa me je še posebej presenečalo, je bilo njegovo docela mirno reagiranje tako na pozitivne kot na negativne kritike njegovih pesmi: "Povej mi, zakaj jih hvališ! Razloži, zakaj ti niso všeč!" je vedno znal prisluhniti razlogom za pohvalo ali grajo. Spomin na ta enako obvladani obraz pesnika, pa naj so ga kovali v zvezde ali ga napadali, je postal zame zlata izkušnja za življenje.

Že nekajkrat sem povedal, a se mi zdi, da moram tudi tokrat – o tisti, po mojem prepričanju najgloblji krščanski potezi Balantičevega duhovnega profila. Izdajo njegovih pesmi z naslovom Muževna steblika, ki jo je založbi predložil dr. Tine Debeljak, je dr. Alojzij Odar zavrnil. Spomnim se, da sem takrat edinkrat videl Balantiča hudo prizadetega, niti pomislil ni, da bi lahko kdo tri njegove erotične pesmi obsodil za perverzne. Toda ko sva naslednji dan hodila ob Ljubljanici v Štepanji vasi, mi je rekel: "Veš, dobro sem premislil in morebiti bo res bolje, da ne izidejo – v kdo ve kakšne duševne stiske bi utegnile pahniti mlade bralce!" Ta Balantičeva občutljiva odgovornost do lastnega dela, ki pesmi ni gledala samo kot umetniški akt samopotrjevanja skozi najintimnejšo izpoved, je zagotovo nekaj, kar ni "od tega sveta", kar presega običajno samozaverovanost umetnika v neokrnjeno, osebno ustvarjalno svobodo. Razlagamo si jo lahko edino z Balantičevo altruistično namerjenostjo umetniškega poslanstva, kar je tako eksplicitno izrazil v Sonetnem

vencu: "*Ponudil Bogu bom od vseh plodov, ki hranim
še za dolge jih noči. Nasiti drugega naj dar Njegov.*"

Ivo Kordaš, Šopek

Alojz Rebula, pisatelj in publicist
Občine pri Trstu

Beseda o Balantiču

(Govor na slovesnosti ob 80-letnici pesnikovega rojstva)

France Balantič: v zadnjem polstoletju je bilo ime tega Kamničana za določeno poluto slovenskega sveta tabu, za drugo poluto pa je bilo kulturno bandero protirevolucije.

A samo odpri tega pesnika, ki ga je "okužil sij daljav", pa boš spoznal, kako njegov vzgon po večnem neskončno presega politični koordinatni sistem.

Srce, ki *"luči vseh studencev v njem mu poljejo – in zlate sončne sulice ga koljejo,"* kakor ga je sam označil, ne more biti lokalizirano na zemljevidu revolucije in protirevolucije.

Balantič je presegel svoj čas.

V zvezku iz Gonarsa, kjer si je ta taboriščnik s številko 3741 zapisal zasnovo *Sonetnega venca sonetnih vencev*, je napravil na šesti strani zapis, ki bi mu bil lahko dosti prej avtor član takratne Komunistične partije Slovenije kot bodoči domobranec. *Glasi se namreč: "Sla po življenju. Upor nad krivično ureditvijo sveta, četudi s krvjo in silo. Pesem bratstva vsega sveta."*

Zaradi tega zapisa bi bil lahko marksistični režim, ko ne bi bil udarjen s slepoto za narodno in duhovno vrednoto, dopustil Balantiču tudi uradno mesto v plejadi slovenskih lirikov, namesto da ga je anatemiziral. Nasprotna politična poluta je imela preveč razlogov – ne glede na pesnikovo domobransko uniformo – da si ga je vzela za kulturni prapor, čeprav v njem ni enega samega političnega verza. To je bila vsebina, konkretno religiozna opcija, še konkretneje njegovo silovito nagovarjanje Boga, na katero se je protirevolucionarna stran lahko sklicevala.

Balantičev navdih je previsok, preveč nadčasen, da bi se dal zgodovinsko identificirati. V vsej njegovi poeziji najdete samo dve konkretni zemeljski referenci, dve geografski imeni – Bistrico in Savo, in eno samo zgodovinsko ime, Kristus. Dve referenci, ki dejansko silita čez zgodovino, čeprav sta zgodovinski.

Zgodovina je namreč temu pesniku, izproženemu v kozmos, še več, v nevidno, premalo. Še malo ne gre pri njem za kakšno ekspresionistično izpraznitev zemlje. Zemljo doživlja z vso njeno čutno čarovnijo – čuti njene ženitninske dni, čuti bučeče psalme njenih predpomladi, čuti dobre vonjave njenih tal, čuti voščeno smolo borov in gora, čuti blago slast domačega krova, kjer vsi dnevi nosijo klobuk postrani, čuti razkošje ljubičinih vrancev in vihar razpaljene krvi. Vendar vse to Balantič čuti daleč od kakšnega utopičnega obzorja, tudi Kosovelovega. Vse to občuti tako rekoč iz globeli krščanskega eksila, pijan njegovih poslednjih smrtnih vonjev, potem ko si je strgal z glave trohneče vence in položil orožje pred njeno vsemogočnostjo Smrtjo.

In iz te bivanjske situacije, polne pijanosti čutov in srca, nabite s smrtnimi slutnjami, se mu, kakor sam prelepo pravi, beseda razboli v molitev, v klic k Bogu, kakršnega v naši liriki najdemo samo pri njegovem velikem pesniškem sobratu Dragotinu Ketteju.

O Bog, usmili v svoji se dobroti
in kani vame vse moči nekdanje,
zasij prepade, vse brez dna kotanje,
ki vanje padam na brezkončni poti!

Njegov klic Bogu je klic pregnanca: *"Odreši me sveta, te težke kazni!"*

Pred tem Bogom ta mladi človek, ki mu glave ne obšumeva prazna literarna muhavost, kaj šele danes moderno metafizično postavljaštvo. Odvrže zadnje orožje človeškega in intelektualnega napuha in mu izjavi v zadnji resnici, v sozvočju z dikcijo narodne duše: *"Ti veš, da sem samo ubog hudič!"*

Tu smo daleč od kakšnega današnjega cenenega, modnega in plitkega ničevanja. Nismo v niču, ampak v kreaturalnem dnu, globokem, a vendar rešljivem dnu, ki ga lahko po 11. septembru še bolj občutimo. Poezija, ki s svojim večnostnim zaletom presega čas, ga tudi najpristneje interpretira.

Imamo pač opraviti z veliko poezijo. S poezijo, ki je zapisala verze, katerih, potem ko si jih le enkrat prebral, ne pozabiš več. Kako naj bi pozabil na primer: *Med nebom, zemljo sem pojoč ovčar.* Ali: *Naj čutim padanje noči med grobe.* Ali: *zaprezi, ljubica, razkošja vrance.*

Balantičeva pesem je prinesla v koral slovenske lirike nov in neizgrešljiv akord, nekakšen apokaliptičen jambski val, v zgodovino slovenskega duha pa moment tragične samozavesti, ki je odzrcalil tragiko dni, v katerih je nastala.

Dušan Sterle, Nad Samčevim predorom

Danijel Bezek, prof. svetnik
Osnovna šola Frana Albrehta
Šolska ulica 1
1240 Kamnik

Domači kraj, kako mi spet boš drag /France Balantič/

Uvod

Osemdesetletnica rojstva pesnika Franceta Balantiča (1921–1943) nas je ob različnih obeležitvah vedno znova spodbujala k premisleku, kaj Balantič kot pesnik pomeni za rodno mesto Kamnik.

V osnutku sonetnega venca sonetnih vencev je France Balantič za 12. sonetni venec zapisal: "Slavospev Kamniku in goram." Po njegovem načrtu naj bi bila prvi in zadnji sonet tega cikla hvalnica rojstnemu mestu in naravnim lepotam Kamniških planin (Balantič 1991).

Pol leta pred svojo smrtjo je iz Grahovega pisal domačim: "Zemlja je tu precej drugačna kot v Kamniku. Kras z ogromnimi gozdovi, ki jih mi nismo vajeni. Tudi precej visoki vrhovi: Javornik, potem Snežnik. In končno prelepo Cerkniško jezero ... Vem, da je najlepši kraj na svetu Kamnik in gora še zdaj nisem pozabil." (Pibernik 2000)

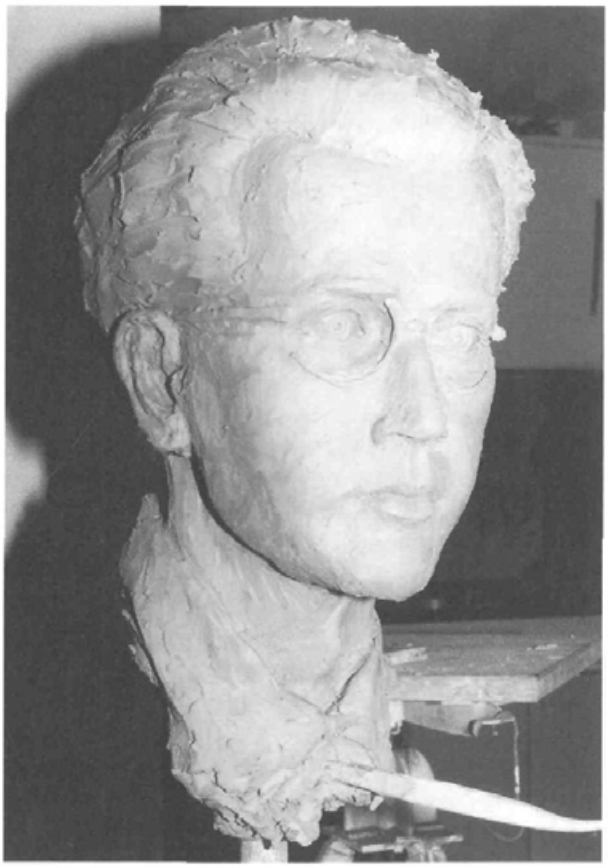
Kamnik, ki ni samo geografski pojem, ampak splet naravnega in človeškega, je bil pesniku vir umetniškega navdiha in tolažilo v trenutkih ločenosti in osamljenosti.

Povsem na mestu je vprašanje, ali je po dolgih desetletjih, ki so od takrat minila, tudi Balantič že tako spojen s Kamnikom, da je sooblikovalec identitete, ki se poraja iz odnosa med ljudmi, in vsem tistim, kar Kamnik s svojo sedanjostjo in preteklostjo združuje v sebi.

O identiteti

Lavinas je nekoč dejal: Človek je talec drugega. Misel je vznemirjajoča, vendar je njeno sporočilo v tem, da ljudje pri iskanju in oblikovanju svoje človeške podobe potrebujemo drugega človeka. Odkrivanje samega sebe ima dve plati; po eni v stiku z drugimi odkrivamo, da smo (p)osebnost, drugačni od drugih, po drugi pa prepoznavamo tudi podobnost in sorodnost. Oboje določa našo identiteto. Ta nastaja v družini, kasneje sta domači kraj in okolje pomemben vir spodbud za nadaljnje oblikovanje človekove identitete. Med takimi viri so še narod, država in morda na koncu ves svet. Kakorkoli se širi obzorje vplivov, pomembnih za identiteto, vedno je sočlovek bistveno zrcalo, v katerem prepoznavamo sami sebe.

S socialno-kulturnega stališča so umetniki prav posebna zrcala. Z izraznimi sredstvi, značilnimi za umet-

France Balantič (kipar Miha Kač)

nost, na poseben in trajen način odslikavajo svet in razmere ter jih zrcalijo v naša življenja.

Tudi pri Balantiču naj bi bilo tako. Vendar pa pri ugotavljanju njegovega vpliva trčimo ob neljubo dejstvo, da je bil dolga desetletja zamolčan pesnik, ki mu komunistična oblast ni dovoljevala javnega spomina, kaj šele, da bi se njemu in njegovemu delu izkazovala čast in spoštovanje.

Ideološko neobremenjena literarna stroka je hitro ugotovila Balantičevo pesniško kakovost in jo, kljub nasprotovanju oblasti, javno razširjala. Ta pogumna dejanja v službi resnice so dosegala le manjši del javnosti (izjema je slovenska povojna emigracija, zlasti tista v Argentini).

V tistih časih so se ti napori in prizadevanja kazali kot boj skromnih sil z mogočnimi mlini na veter, vendar se je tiho in vztrajno delo obrestovalo konec devetdesetih let, ko je prišlo do demokratičnih sprememb. Prof. France Pibernik je leta 1989 izdal monografijo o pesniku z naslovom Temni zaliv Franceta Balantiča, dve leti kasneje pa še Zbrane pesmi. S tem sta bila podarjena tako strokovni kot širši javnosti dva pomembna vira za razumevanje pesnika in njegovega dela.

Zanimanje za Franceta Balantiča ne pojenja. To se je pokazalo tudi ob njegovi osemdesetletnici. Morda bi si v tem pogledu želeli več, toda razmere danes, čeprav z več svobode in demokracije, niso naklonjene duhovnim vzorom, kakršen je France Balantič. Že pred sedemdesetimi leti je slovenski filozof France Veber

podal oceno, ki drži še danes. Aktualna je zato, ker živimo na prehodu iz socializma v liberalizem. Po Vebru med socializmom in liberalizmom v bistvu ni razlike, čeprav se kažeta kot antagonizma. "Tako v taboru skrajnega gospodarskega kolektivizma (socializma) kakor v taboru skrajnega individualizma (liberalizem) ni zanimanja za narodne in nacionalne težnje pa tudi ne za duhovne vrednote človekovega življenja."

In ker gre pri Balantiču za vpliv duhovnih vrednot, ni pričakovati pretiranega množičnega navdušenja in zanimanja zanj.

Biti moramo realisti in verjeti, da so lahko v danih okoliščinah majhne stopinje veliki koraki.

Moja izkušnja

Z nekaterimi od teh stopinj imam tudi sam prijetno izkušnjo. Dobil sem jo kot učitelj na Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku. Na predhodnico te šole je v letih 1928–1933 hodil tudi France Balantič in na njej dobil osnovno izobrazbo. Mene je ob prihodu na šolo to dejstvo presunilo. Ni kar tako biti dedič šolske kulture, ki se lahko oplaja in plemeniti ob takem izviru, kot je pesnik France Balantič. To dviga samozavest in deluje kot motiv.

Začel sem resno razmišljati o tem, kako Balantiča in predvsem njegovo delo približati najstnikom, ki miselno, čustveno in telesno zapuščajo svet otroške idile in vstopajo v nejasnost kipeče mladosti. O tem sem se pogovarjal tudi z drugimi učitelji, prav otipljivih in uporabnih izkušenj pa ni imel nihče. Pomanjkanje izkušenj sem nadomestil z več premišljenega načrtovanja, postopnim izvajanjem, razpotegnjenim v obdobje dveh let, v delo sem vključil več vzporednih dejavnosti, ki so primerno korelirale s pesnikovo besedo in mislijo. To zamisel sem delovno poimenoval "Projekt Balantič" in zanjo dobil podporo pri vodstvu šole.

Na pomoč mi je takrat priskočil kipar Miha Kač. Z učenci smo se lotili kiparjenja in pesnikovo besedo opredmetili v glini. Izbor materiala ni bil naključen. Na simbolni ravni je glina božanska snov, o kateri je pesnik zapel: *"Iz ilovice, ki jo jug sprosti / v bučečih psalmih predpomladi, / si zgnetel me ... Prst in svetloba! In božje roke!"* Ko so izdelki prestali test vroče peči, so bile male plastike, podnaslovljene z ustreznimi verzi Balantičeve poezije, prikazane javnosti na dnevu odprtih vrat šole.

Z učenci smo kasneje pripravili še recital Balantičeve poezije kot harmonijo svetlobe, zvoka, giba in besede.

Temen prostor nizke dvorane nad kavarno Veronika so napolnili mladi glasovi: "Nekje pokopališče je na hribu, / brez križev, rož, grobovi sami." Prižgali so luč, ne lučko, kakršne gorijo na grobovih ... In to v kresu, v rožniku, ko je dan najdaljši.

Ob njej se ni utrnila solza žalosti, le iskra spomina se je prikradla v srca vseh, ki smo bili zraven.

In ta lučka je svetila vedno močneje, od pesmi do pesmi, ki so prihajale (včasih manj, drugič bolj) iz ust učencev, sedmošolcev. Težke besede (njihovo težo merimo z vsebino). "Žvenket črepinj" nas je pogostil s "solzo žlahtnih trt". Spoznali smo, da "presuha glina" le ni tako suha, da se je ne bi dalo zgnesti v "lončeno svirel", ki je pesnik sam, pesnik France Balantič.

Z njim in prof. Danijelom Bezkom nam je bilo dano prehoditi nekaj pesnikovih poti. Prišli smo do Grahovega in se ustavili na kraju nesrečnega spomina. Čudovita bela cerkev je dokaz, da nesreča ni vedno nesreča. Žlahtno seme Balantičeve poezije je vzklilo. Bog daj, da bi rodilo sad. "To bujno pesem tebi le igram, / srce le zate v ustna kri poganja, / ne vrzi proč me kakor cvet kostanja, / med bilke rok srce ko plod ti dam." In še to: s hvaležnostjo, polno občudovanja, do vseh, ki so imeli pogum posvetiti pozornost pesniku Francetu Balantiču, profesorju Danielu Bezku, kiparju Mihu Kaču in učencem OŠ Frana Albrehta želiva pesnikovi sestri ob koncu šolskega leta lepe počitnice (Tilka Jesenik - Balantič 1997)."

Kako smo nadaljevali

Projekt Balantič je tekel dalje. Učenci so postali starejši in stopili v zaključni razred osemletke. Ekskurzijo na Cerkniško jezero smo združili z obiskom Grahovega. Aktivnosti so potekale v trikotniku: ogled nove cerkve in spomenika Balantiču na dvorišču osnovne šole, priložnostni nastop s kulturnim programom ter obisk pokopališča.

Na vaškem pokopališču je urejena skupna grobnica, kjer med 33 trupli počivajo pesnikovi zemeljski ostanki. Na grobu je odprta knjiga, v njej pa zapisani verzi, v katerih je pesnik izrazil slutnjo prihajajoče smrti, svojo pozabljenost in zapuščenost.

Balantič je pisal zelo otožne pesmi, polne teme, osamljenosti in občutka iztekanja življenja in prihajajoče smrti. Včasih se mi zdi, da morda v svojem življenju nikoli ni bil dovolj srečen in je svoj konec in smrt jasno občutil. Med drugim je zapisal: *Nekje pokopališče je na hribu, / brez križev, rož, grobovi sami / in prek razpadlega zidu rumena trta, / ki išče luč z ugaslimi rokami. / Ležim v globini tiho, tiho, / v dolini mrzel je večer in pust. / Pri meni noč je in mi sveti. / Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust* (Sabina Kastelic 1997).

Naloga o pesniškem jeziku Franceta Balantiča

Projekt Balantič je bil zaključen z raziskovalno nalogo *Kri žgoča v srcu je kričala* (Barbara Balantič in dr. 1998). V njej smo poskušali analizirati Balantičev pesniški jezik. Naslov je bil obetaven, vendar se je bilo treba omejiti. Pozornost smo usmerili v pesnikov slog, in to predvsem v besedni slog s poudarkom na treh ključnih (nosilnih) besedah: kri, žile in srce.

Vse tri se pogosto pojavljajo v Balantičevih pesmih, tako da jih lahko štejemo za njegovo stilno posebnost – stileme. Navedene stileme smo poiskali v pesmih, ki jih je pesnik sam uvrstil v zbirko Muževna sem steblika.

Nekdo je dejal, da ne obstaja pravilna razlaga pesmi, kljub temu pa jih poskušamo vedno znova interpretirati (Gorazd Kocjančič 1994).

Iz vzgojnih in splošnokulturnih ciljev se na interpretiranje navajajo že učenci v osnovni šoli. To je veščina, ki zahteva določeno teoretično predznanje. Slednje je v zaključnih razredih osnovne šole že tako, da omogoča primerno obravnavo literarnega dela (Mojca Honzak 2001).

Kot mentor sem učence opozarjal na literaturo in vire, ki so lahko prispevali k bolj jasnemu razumevanju Balantičeve poezije.

Tako je nastala naloga na 28 straneh, ki je, vsaj po mojem prepričanju, pokazala eno od možnih poti približevanja pesniku in njegovi poeziji. V nadaljevanju je prikazan le ožji izbor iz naloge, ki odkriva metodo dela in poudarke iz zaključka naloge.

CIKEL ŽARKI

PRIHOD POMLADI

Nebo s krvjo polita so nosila,
čez noč je ranil jug to ped zemlje,
ki varujejo naše jo roke,
čez noč naš kraj je zima zapustila.

Še trda srca jug naj nam ogladi,
naj v temne popke kri se omehča,
ne bo solza, samo gube dežja
zastro obraz nam za prihod pomladi.

Pesem je nastala leta 1942.

Vsebina

Pesnik govori o prihodu pomladi. Vendar pa je treba ob upoštevanju, da je pesem nastala v vojnih razmerah, prihod pomladi razumeti kot željo, da bi izkušnja vojnih strahot prispevala k bolj človeško toplim spremembam v srcih ljudi.

Pesniški jezik

"*Nebo s krvjo polita so nosila*"

V verzu je pesnik uporabil trop kot zamenjavo dogodka s tistim, kar je ta dogodek najavljalo. V rdeči večerni zarji so ljudje že od nekdaj videli napoved krvavih dogodkov. Tako je bilo tudi pred začetkom 2. svetovne vojne. Po pripovedovanju ljudi se je nebo v naših krajih več večerov zapored škrlatno pordečilo.

"*Že trda srca jug naj nam ogladi, / naj v temne popke kri se omehča ...*"

Pesnik je uporabil stalno reklo (trdo srce) in tako povedal, da trdosrčnost in hudobija prinašata nesrečo. Hude zunanje preizkušnje imajo pogostokrat to dobro stran, da povzročijo pri ljudeh notranje spremembe na boljše. Biblija govori o "kamnitem srcu" in "mesenem srcu". Prerok Ezekijel je Judov in Benjaminov rod v babilonski sužnosti (zunanja preizkušnja) tolažil z obljubo časa, ko bo Bog vzel iz njihovih prsi kamnito srce in ga zamenjal z bolj čutečim mesenim. Pri Balantiču ima podoben pomen strjena kri, ki bo postala tekoča in tako znanilka novega, drugačnega življenja.

CIKEL ŽALOSTNI ROG

POSTOPAČEVA SMRT

Meum est propositum
In taberna mori.

Pijan sem čez ta prag se opotekel,
samo tu polkna niso še zaprta
in vabi me nad vrati žolta trta,
da vina mi nihče ne bo odrekel.

Nič več v laseh mi burja ne vihari
in spev cesta me več ne bo preplašil,
– ne vem že, kdaj mi je srce oprašil –
iskanja zapustili so me čari.

Za pot sem smrti goden potepuh,
od vse krvi le vina bo škrlat
z razprtih ustnic morala izprati.

Ko med vlačugami mi bo končati,
kraljico čakal bom, izgnani svat,
da me poljubi ko zavržen kruh.

Postopačeva smrt je sonet, nastal leta 1941. Prvotni naslov je bil Potepuhova smrt. Ta drugi naslov bolj ustreza vsebini soneta, ker se nanaša na besedo "potepuh" v 9. verzu (France Balantič 1991).

Prvi naslov pa bolj ustreza pesnikovi osebni izkušnji. Ko je bil še dijak, ga je oče, kadar je bil bolj slabe volje in so ga mučile denarne težave, ošvrknil z vzdevkom "postopač". Po sinovi tragični smrti je ta nepremišljenost očeta zelo težila (Jesenik - Balantič 1994).

Vsebina

Danes poznamo postopače kot klošarje. Gre za ljudi v veliki socialni stiski (brez doma, denarja, na cesti, med pijanci ...). Podobno opiše svojega postopača tudi Balantič. Za neuglednim videzom je še hujša osebna tragedija, ki se kaže kot izgubljenost, brezciljnost, otopelost in vdanost v usodo.

Pesniški jezik

"– *ne vem že, kdaj mi je srce oprašil* –"

Tu gre za navidezni preskok (preteracija).

V verzu nastopa srce kot središče in najbolj žlahtni del človeka. Nenavadni način življenja je kot prah prekril nekdanjo žlahtnost postopača.

Pesnik govori v prvi osebi in je s tem bolj prepričljiv, ko opisuje osebno propadanje postopača do tiste mere, ko je postopaštvo postalo bistveni del njegovega življenja.

"... *Od vse krvi le vina bo škrlat* ..."

Kri nastopa kot trop, v katerem je pesnik zapleteno stanje zasvojenosti zamenjal s konkretnim (kri = strast). Strast nosi v sebi veliko življenjsko moč. Dokler obstajajo strasti, obstajata volja in želja do življenja. V iztekajočem se postopačevem življenju takih strasti ni več. Ostala mu je le strast po pijači.

Opomba

"*Ko med vlačugami mi bo končati* ..."

V verzu je Balantič uporabil domači izraz "vlačuga". To ni prostitutka, ampak butara drv. Balantič je z družino živel pod kamniškim Starim gradom. Oče je v gozdu pripravljal butare in jih zaradi strmine vlačil k hiši. Zato jih je imenoval "vlačuge" (Jesenik - Balantič 1994).

V gornjem verzu je želel pesnik povedati, da bo smrt našla postopača v kaki drvarnici, kjer si bo našel zasilno streho nad glavo.

CIKEL DAJ ME K USTOM

PLES ŽELJA

Zagrinja val sirotnih me želja,
ko brodim tih v poplavi mesečine,
na tla bi legel v curku bolečine,
ni roke, da zaspe izvir srca.

Usmili se razgaljenih tožba,
pijanosti daj ustom, ki ne mine,
očisti čelo iz samotne gline
s krvjo, ki v tebi zrela prasketa.

Opij me še pred daljnim plesom zarje,
otrplih klicev kaj potem mi mar je,
sam, sam bom kakor v grobnici zaklad!

Nikoli se bridkost ne bo spočila,
samota bije kakor polna žila,
joj, vračajo želje se ko pomlad!

Sonet je nastal leta 1941.

Vsebina

Pesnikova osamljenost prebudi željo po strastni ljubezni. Vsi napori, da bi vsiljive želje odgnal, so zaman.

Pesniški jezik

"... *ni roke, da zaspe izvir srca* ..."
Ni človeka, ki bi umiril nemir želja, ki prihajajo iz srca.

"... *s krvjo, ki v tebi zrela prasketa* ..."
Pesnik prosi za izkustvo čutne ljubezni, ki ga draga že ima.

"... *samota bije kakor polna žila* ..."
Primera, izražena v obliki bistroumnega nesmisla. Z njo želi povedati, kako hudo je biti sam s koprnečimi željami.

Od drugih figur je Balantič uporabil ponavljanje v obliki podvojitve *(sam, sam bom)* in vzklik *(Joj, vračajo želje se)*.

Od tropov pa primere *(kakor v grobnici zaklad, kakor polna žila, vračajo se ko pomlad)* in personifikaciji *(zarja pleše, bridkost počiva)*.

POVZETEK IN ZAKLJUČKI

Stilem "srce" smo našli v naslednjih pesmih in navedenih verzih:

Cikel Žarki

* Prihod pomladi
"*Še trda srca jug naj nam ogladi* ..."

* Ob sončni daritvi
"*Položil sem njeno glavo na srce si* ..."

* Zadnje sonce
"... *vse tiše žalost v svetlem srcu plivka.* "

Cikel Daj me k ustom

* Zadnji čas pred zimo
"... *za listja smrt sta srci občutljivi* ..."

* Jesenski spev
"... *dobra je slutnja srca.* "

* Dobrotni pramen
"*Razširjam topla ti srca obrežja* ..." in
"... *in srčna stran ti je vse težja, težja* ..."

* V dimu samote
"... *v srce si vrgla jih kot pesem med sejmarje.* "

* Ples želja
"... *ni roke, da zaspe izvir srca.* "

* Dno
"... *beg tvoj razpaljen srce le okuša ...*"

* V zimskem vetru
"... *noč bega srca utripe ...*"

Cikel Žalostni rog

* Postopačeva smrt
"– *ne vem že, kdaj mi je srce oprašil* –"

* Umiram
"– *to srca so, te plodne kepe, kjer požene vse, / kar kdaj iz Stvarnikovih se dlani ospe* –"

* Pesnitev Sin
"*Žalost srce v plitvine spominov krmari ...*"

V navedenih Balantičevih verzih je srce središče človeka. Iz srca prihajajo odločitve za dobro in slabo.

Človek, ki ima "trdo srce", nima posluha za sočloveka, je razčlovečen. Pesnik si želi, da bi prišel čas, ko bo dobrosrčnost zamenjala hladne medsebojne odnose ("*še trda srca jug naj nam ogladi*").

Nevsakdanje zvenijo tropi "topla obrežja srca", "srce je plodna kepa", "življenje opraši srce"... V njih je pesnik skril svoj pogled in pričakovanja do sebe in drugih. Kakšni so ti pogledi in pričakovanja, o tem nam lahko nekaj povedo okrasni pridevki o srcu, ki je lahko: veselo, občutljivo, brezmejno, svetlo, toplo, mehko in tudi težko, obmetano ter pokrito s "prahom" vsakdanjih dogodkov.

O motivu srca v Balantičevi poeziji je pisal Vid Snoj (1994). On meni, da je na Balantičevo pesniško ustvarjalnost vplival tisti pogled na srce, ki ga je filozofsko razvil Aristotel, teološko uporabil Tomaž Akvinski in umetniško prelil v verze Dante v Božanski komediji. Po teh gledanjih imajo popolno kri v srcu moški, v žilah pa se ljudem pretaka telesna kri, ki povzroča nagone in čustva. Popolna kri v srcu je ustvarjalna. V spolnem odnosu ta kri povzroči, da pride do spočetja in novega bitja v ženski maternici. Zato je srce prek ljubezni in krvi plodno. Vid Snoj vidi to povezavo v verzih iz pesnitve Sin: "*S šipkovim plodom krvi umazal sem platno, ... ko smukal klasje ljubezni sem v lakotni pesti.*"

Balantič je bil klasično izobražen, zato je Aristotelovo pojmovanje srca zagotovo poznal. Toda bil je tudi globoko veren in mu ni moglo biti tuje svetopisemsko pojmovanje srca. To je popisano že na prvih straneh biblije (1 Mz 6, 5–7). Človekovo srce je po tem pojmovanju središče razsojanja in odločanja za dobra ali slaba dela. S svojim ravnanjem človek posega v medsebojne odnose in tudi v naravo ter ustvarja ali harmonijo in razvoj ali pa nered in uničenje. Iz tega zornega kota je lahko človekovo srce ali blagoslov ali pa prekletstvo, ustvarjalno in plodno ali pa vir uničenja.

Stilem "kri" smo našli v naslednjih pesmih in navedenih verzih:

Cikel Žarki

* Prihod pomladi
"*Nebo s krvjo polita so nosila ...*"

* Ob sončni daritvi
"... *sončna daritev gorko krvavi.* "

* Truplo v polju
"*Nič več moja kri ni slana ...*"

Cikel Daj me k ustom

* Oblaki nad glavo
"... *morda oblake kri bi obrobila ...*"

* Jesenski spev
"... *ne moti ga kri, ki umira ...*"

* Ples želja
"... *s krvjo, ki v tebi zrela prasketa.*"

* Zublji nad prepadom
"... *naj tvoja kri me vrže med pijance.*"

* Dno
"... *vidim: tok dragocene krvi se izteka v ponor ...*"

* Agonija ljubezni
"*Daj, pridi, da zabrodiš v lepki krvi ...*"

Cikel Žalostni rog

Postopačeva smrt
"... *od vse krvi le vina bo škrlat ...*"

* Žalostinka
"... *kri tujina v svoje čaše streže ...*"

* Sin
"... *kot da v krvi imel bi praprotno seme.*"
"... *s šipkovim plodom krvi umazal sem platno ...*"

V nasprotju s srcem je kri simbol človekove telesnosti in kot taka tesno povezana s čutnostjo, strastmi in tudi erotično ljubeznijo. V nekaterih tropih Balantič to naravnost pove ("*naj tvoja kri me vrže med pijance*", "*kri, ki v tebi zrela prasketa*"). Kri je za pesnika: slana, dragocena, lepka, gorka, zrela in tudi umirajoča. Z odtekanjem krvi umira življenje, katerega sestavni del in gibalo so tudi strasti.

Ali ni podoba umiranja tudi večer, ko večerna zarja rdeči?

Stilem "žila" smo našli v naslednjih pesmih in navedenih verzih:

Cikel Daj me k ustom

* Ples želja
"... samota bije kakor polna žila ..."

* Dno
"Naj bo, kakor ti hočeš! Le žilo nareži, / žilo nareži, naj poje kakor piščal ..." in
"Vozle vseh žil mi razveži!"

Cikel Žalostni rog

* Materi
"Upanje v žil štreni tiplje žilo, / žilo, ki – spoznal sem – k meni pelje ..."

Žile povezujejo srce in kri, simbolično gledano so vez med dušo in telesom. V žilah odmeva srce, po žilah se pretaka kri. In ko je kipeča pesnikova mladost v strastni ljubezni iskala zadostitev, to željo Balantič izrazi kot prošnjo: *"Le žilo nareži, žilo nareži, naj poje kakor piščal!"*

Žile so življenjske niti. Žila je prva vez življenja, ki se vzpostavi med materjo in otrokom. Ta vez ni samo telesna, ampak tudi duševna. Ljudska modrost pravi, da mati nosi otroka pod svojim srcem. Tudi ko je na porodu popkovina prerezana, ostane sled te prvobitne povezanosti med materjo in otrokom. Mati na nek način "nosi otroka celo življenje v svojem srcu". Kako lepo je to povedal Balantič: *"V žil štreni tiplje žilo, žilo, ki k njemu pelje"*.

Zaključek

Ko se je vse skupaj začelo, nisem natančno vedel, kje bomo pristali. Veliko je bilo odvisno od učencev in njihove pripravljenosti za sodelovanje. Projekt je bil sprejet s simpatijami in je bil dokončan. Vrednost vidim v procesih, skozi katere smo šli. Dragocena je naša skupna izkušnja. Družili so nas skupna želja, zaupanje drug v drugega in tudi radovednost, kaj bo iz vsega nastalo.

Balantič je lahko privlačen tudi za mlade današnjega časa. Res je, da je živel v času, ki je bil drugačen od tega, v katerem živijo najstniki danes. Toda skupna jim je mladost, ki je "kipela" v Balantičevem življenju kot "kriči" v življenju današnjih mladih generacij.

Literatura

F. Balantič: *Venec*, Ljubljana 1944

F. Balantič: *Zbrano delo*, Buenos Aires 1976

F. Balantič: *Muževna sem steblika*, DZS, Ljubljana 1984

F. Balantič: *Zbrane pesmi*, DZS, Ljubljana 1991

B. Balantič in dr.: *Kri žgoča v srcu je kričala*, Kamnik 1998

D. Bezek: *Ob osemdesetletnici rojstva pesnika in kamniškega rojaka Franceta Balantiča*, Kamniški občan 27. 11. 2001

M. Honzak: *Dober dan, književnost*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001

T. Jesenik: *Agonija ljubezni*, Balantičev in Hribovškov zbornik, Mohorjeva družba, Celje 1994

T. Jesenik: *Svirel lončena sem ...*, Kamniški občan 26. 6. 1997

S. Kastelic: *Na pesnikovem grobu*, Kamniški občan 23. 10. 1997

T. Kermauner: *Ogenj, ki prečiščuje*, Mohorjeva družba, Celje 1991

J. Kos: *Očrt literarne teorije*, DZS, Ljubljana 1995

Literatura, Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1984

M. Ogrin: *Literarne smeri v liriki Franceta Balantiča*, Balantičev in Hribovškov zbornik, Mohorjeva družba, Celje 1994

F. Pibernik: *Temni zaliv Franceta Balantiča*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1998

F. Pibernik: *Balantičeva pisma in korespondenca z njim*, 15. Kamniški zbornik, Kamnik 2000

V. Snoj: *"Izvir srca" in "Srca izvir" Franceta Balantiča*, Balantičev in Hribovškov zbornik, Mohorjeva družba, Celje 1994

S. Trdina: *Besedna umetnost*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1969

B. Skočir: *Temeljne prvine Balantičeve ljubezenske in religiozne pesmi na ravni zvočnosti, pomena in skladnje*, Balantičev in Hribovškov zbornik, Mohorjeva družba, Celje 1994

Research work of Balantič's poetry

Summary

France Balantič is one of the best manieristic poet in Slovene literature. He died in tragic circumstances during the Civil War and revolution. After the World War 2 his poems were not allowed to be published by the comunist rulers of that time. The rememberance of him has been notified in different ways in his home town Kamnik. We hope that the research work of our students at Primary School Fran Albreht will be a contribution to a better and widens understanding of Balantič's poetry.

Akademik dr. Emilijan Cevc
Zlatek 55 a
1000 Ljubljana

Slika "Jezusov pogovor s staršema" iz 17. stoletja v kamniškem muzeju

Med umetninami, ki jih hrani kamniški muzej, me je leta 1987 na razstavi Umetnine iz depojev kamniškega muzeja posebej privabila slika, naslovljena Sv. družina. Muzej je sliko pridobil leta 1964 z delnim odkupom Sadnikarjeve zbirke. Zaslužni zbiralec inšpektor Nikolaj Sadnikar je sliko našel v škofjeloškem uršulinskem samostanu, ne vemo pa, ali je tjakaj zašla že v času, ko je bil ta še v lasti klaris, ali šele s prihodom uršulink, ki so samostan prevzele, ko je 1782. cesar Jožef II. klarise ukinil. Uršulinke so prevzele vsaj del inventarja svojih redovnih prednic. Najverjetneje se zdi, da so bile prve lastnice slike klarise.

Do omenjene razstave slika ni bila objavljena niti razstavljena, tudi Steletova umetnostna topografija umetnin kamniškega političnega okraja je ne omenja.[1] Prvi je sliko objavil muzejski kustos, umetnostni zgodovinar Marko Lesar v skrbno sestavljenem razstavnem katalogu Umetnine iz depojev kamniškega muzeja.[2] Poimenoval jo je Sv. družina ter zapisal, da "je zanimiv primerek tujega slikarstva med renesanso in barokom pri nas", jo datiral proti sredi 17. stoletja in pripomnil, da pomeni za kamniški muzej vredno pridobitev. Pripomba je upravičena, zakaj slika ni samo slogovno, marveč predvsem ikonografsko vabljiva.

Motiv Sv. družine je v krščanski ikonografiji znan tako v besedni kot v likovni umetnosti v različnih variantah, med njimi dokaj redko naletimo na Pogovor Sv. družine, kar predstavlja kamniška podoba. Ne smemo pa naše kompozicije Pogovora Sv. družine zamenjavati s podobnim, a pogostejšim motivom Trinitas terrestris (Zemska Sv. trojica), s podobo otroškega Jezusa med staršema, verjetno ob vračanju iz Jeruzalema v Nazaret.

Izjemnost ikonografskega motiva je sprožila tudi tole pisanje. Seveda me je privabila tudi slogovna stran podobe, njena datacija in prva domovina, pa tudi sum, da ji je ob nastanku botrovala kakšna grafična predloga. Slika je narejena z oljem na platnu in meri 70 x 94 cm. Na več mestih je bila občutno poškodovana, pred razstavo pa jo je restavrator Franc Drev uspešno obnovil.[3]

Prizor pogovora Sv. družine je postavljen v naravno okolje, na jaso, podobno baročnemu francoskemu parku, ki jo kulisno obkrožajo drevesa in grmi in jo v prvem planu ortogonalno na levi in desni strani omejujeta hrasta. V ozadju se pogled med drevjem pretisne s pravim globinskim sunkom v oddaljeno in osvetljeno ravnino. V vrhu, v središčni osi, se drevesne krone rombasto razpirajo v sivkasto nebo, ki ga preletavata ptičji jati. Za Jezusovo figuro stoji proti ozadju sredi trate trebušasti vazi podoben in ornamentalno okrašen vodnjak; vodni curek brizga v višino in se nato razpršuje v kamnito krnico. Po tem liričnem in hkrati resnem naravnem prostorju je porazdeljena nazareška družina. Na levi (za gledalčeve oči) sedi Jezus, ogrnjen z rdečim plaščem; leva roka mu počiva v naročju pod gubo plašča, desnico pa govorniško dviga, kakor bi se skliceval na Boga Očeta v nebesih, čigar voljo mora izpolniti. V desni polovici slike sedita na travni kopici drug ob drugem Marija v rožnati halji in v temno modrem, skoraj črnem plašču, ki ji pokriva tudi glavo, ter Jožef v zeleni halji, ogrnjen z okrastim plaščem. Marija molitveno sklepa roki, Jožef drži v levici pred prsmi lilijo, z desnico pa v naročju gubo plašča. Ob Jožefovih nogah leži odprta knjiga. Jezus je apolinično lep mladenič z valovitimi kodri las, Marija mladostna žena, Jožef zrel, še ne osivel mož z rafaelovsko občuteno brado. Obrazi so ovalni in močno osvetljeni, tako da ožarjenost, posebno pri Mariji, zabrisuje plastično modelacijo.

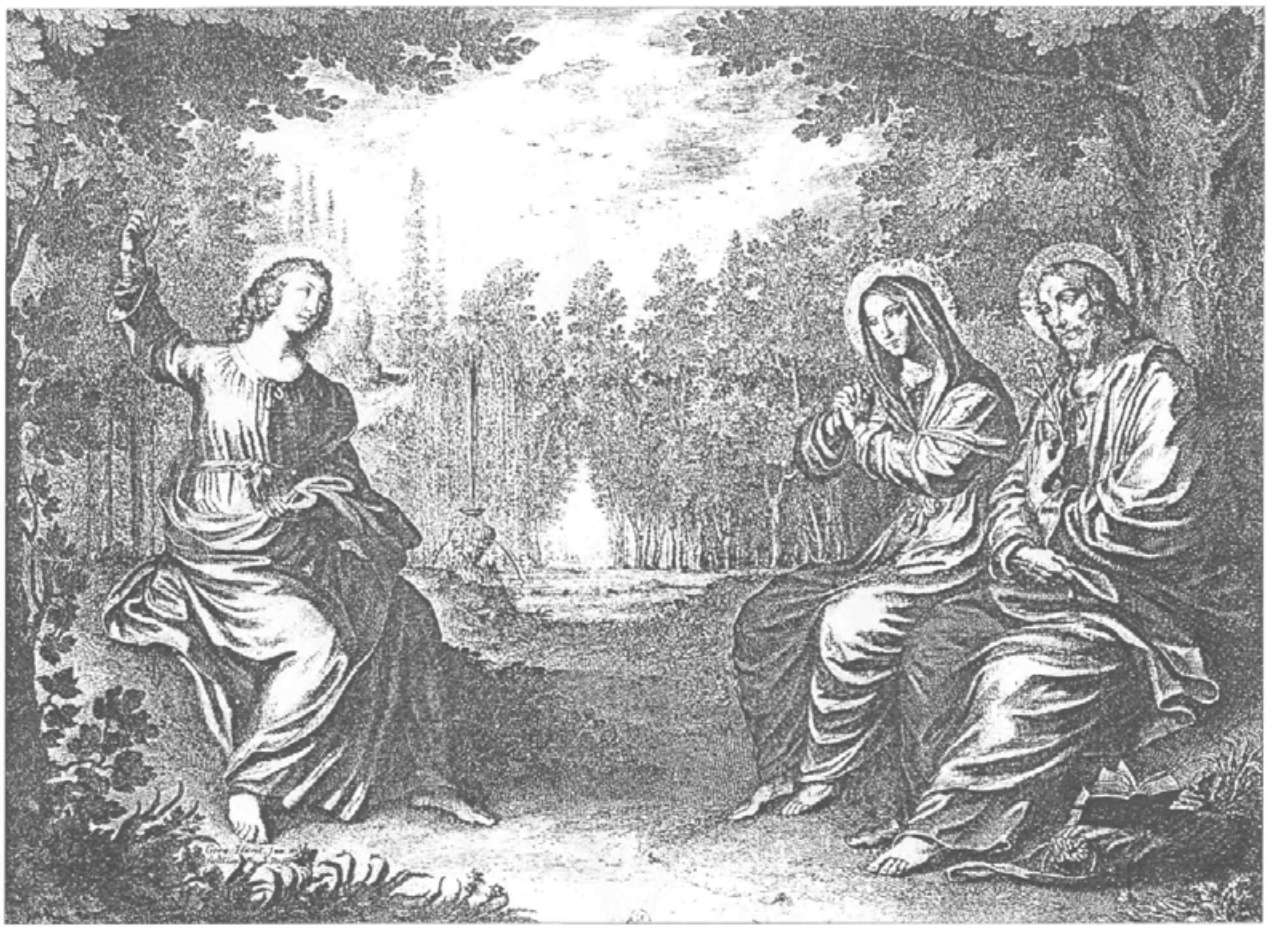
V slovesni, teatralno ubrani atmosferi se razvija na videz družinski, v resnici pa teološko odrešenjsko nadahnjen Jezusov pogovor s staršema, težko razumljiv, če ne poznamo njegovega vsebinskega izhodišča. V evangeliju nima oporišča, tudi stari apokrifi ga ne poznajo, pač pa ga srečamo v srednjeveških verzificiranih pesnitvah o Marijinem življenju, ki so želeli ustreči želji, da bi s pobožno domišljijo dopolnili skope evangeljske podatke o Jezusovi materi. Ena zelo znanih pesnitev o Marijinem življenju je nastala tudi na naših tleh, spesnil jo je kartuzijanski brat Filip, Nemec, po rodu menda s Frankovskega, ki je kot redovnik živel in pesnikoval v prvi polovici 14. stoletja v žičkem samostanu pri Slovenskih Konjicah. Pesnitev, ki obsega 10.272 vrstic, je svobodno povzel po latinski Vita beateae Mariae Virginis et Salvatoris rhytmica, popisu Marijinega življenja v verzih, ki ga je zložil med leti 1298 in 1310 laik Hugo von Trimberc. Hugovi verzi so na evropskem zahodu pobudili vrsto prepesnitev. Tudi varianta žičkega meniha Filipa je doživela več prepisov.[4] Brat Filip sam v uvodu k pesnitvi pripominja, da je hotel napisati vse, kar je o Mariji zvedel iz Svetega pisma, kar je slišal in bral in kar je kjerkoli našel.

Filipova pesnitev pripoveduje, da je Marija nekega dne Jezusa vprašala, kako je bilo z njim, preden se je

1 France Stelè: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis*, Ljubljana 1922–1929. Morda je slika prišla v Sadnikarjevo zbirko šele po letu 1922, ko je Steletov opis že periodično izhajal kot priloga Zbornika za umetnostno zgodovino?

2 Marko Lesar: *Umetnine iz depojev Kamniškega muzeja*, Kulturni center Kamnik /Muzej/, Kamnik 1987, str. 36, z barvno in črno-belo reprodukcijo 1 in 37.

3 Slika je bila umazana in razpokana, lak je porumenel, na več mestih je barva odpadla. Največje poškodbe so bile v spodnjem pasu ter ob obeh stranskih robovih; desno zgoraj je segala poškodba od Marijine glave do desnega zgornjega ogla. Restavrator je platno podložil z novim, sliko očistil, odstranil poznejše retuše in celoto nanovo lakiral.

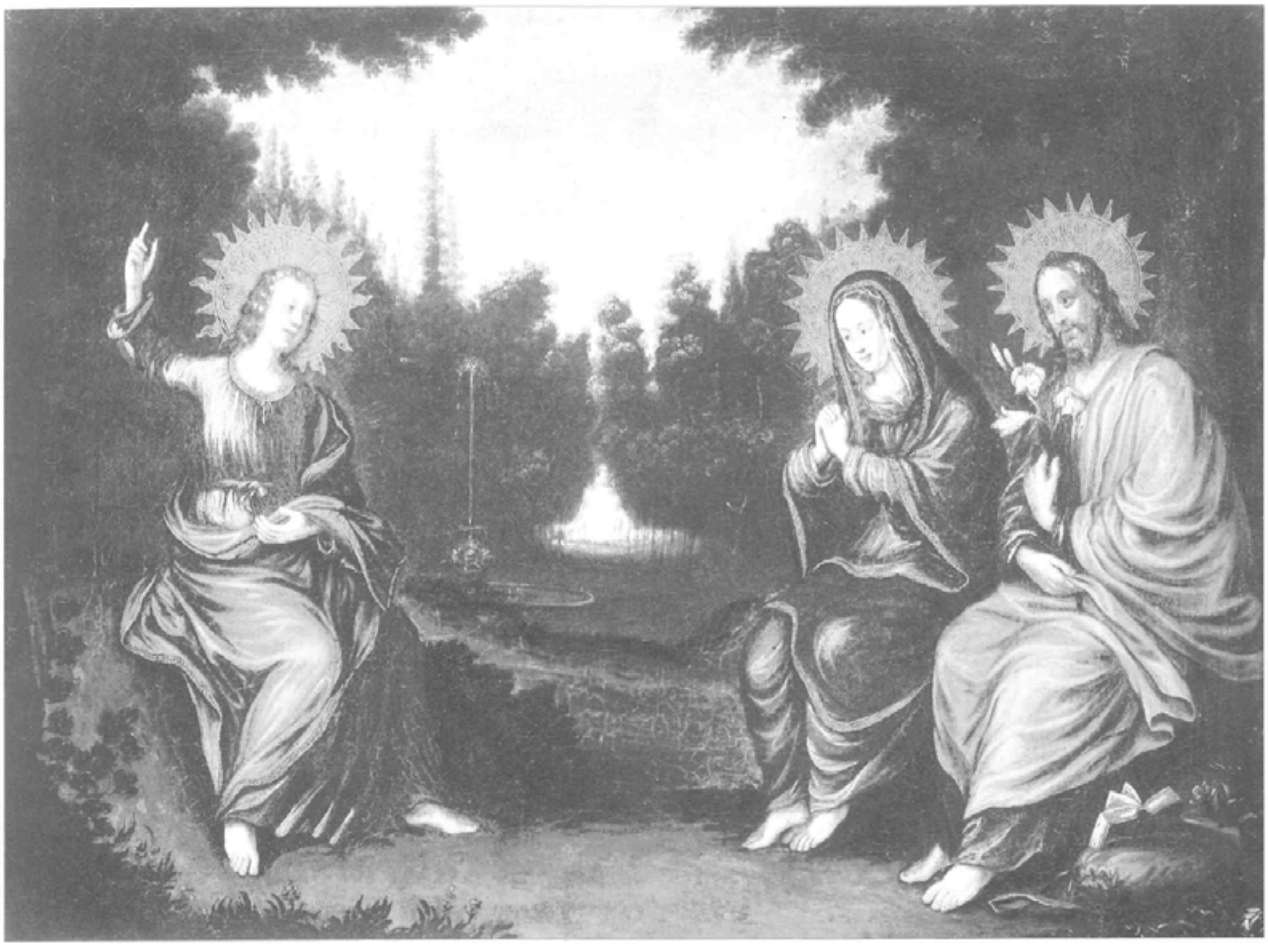

Grégoire Huret, bakrorez Jezusovega pogovora s staršema, Pariz, Bibliothèque nationale de France

učlovečil, kakšno je njegovo mesto v Sv. trojici, zakaj se je ponižal v sprejetje človeške narave in kako bo človeka odrešil s svojo smrtjo in nato vstal od mrtvih ... Jezus ji odgovarja, da je prišel na svet rešit človeka Adamovega greha. Vse se mora izpolniti: moral bo trpeti, a njegova smrt bo svet rešila. Iztrgal bo duše satanu in vstal od mrtvih in tedaj bo tudi Mati vesela. Taka je Očetova volja in mora jo izpolniti. Zato je hotel priti z nebes na zemljo in trpeti za človeški rod. – V začetku sicer pesnik pravi, da sta se pogovarjala le Jezus in Marija in Jožefa ne omenja, nato pa dodaja, da je pogovor slišal tudi Jožef, ki si je pri tem celo zaželel, da bi umrl pred Jezusovim trpljenjem, Jezus pa mu je obljubil večno plačilo za zvestobo in za varstvo Marije. Za ilustracijo naj citiram samo začetek Marijinega in Jožefovega govora (po Rückertovi izdaji) in prevod ustreznih verzov v prozi:

Als Marîâ, diu mogt reine,
Was bî irme ſun aleine,
ſüeze rede ſî ane vie
der ich ein teil wil ſagen hie.
Manger vrâge ſî begunde
Mit ir ſun die er kunde
ſî beſcheiden alle wol,
wand aller wîſheit was er vol.
ſî ſprach 'ich bite dich, hſrre ſun,
daz du kunt mir welleſt tuon
des ich dich nu wil vrâgen
Jêſus ſprach "du muoter mîn,
wes ouch gert daz herze dîn,
daz lâ, vrouwe, wizzen mich,
des beſcheide ich alles dich".
Jôsſep hôrt ein teil der rede
die Jêſus zuo Marîen tete;
er ſprach "ôwê der leiden maere
diu du ſageſt, lieber hſrre.
wie ſolt du den tôt erlîden!
got helfe mir deich vor den zîten
verre müeze ligen tôt,
daz ich dîne grôzen nôt
niht an mit mînen ougen ſehe
diu an dir, hêrre, ſol geſchehen"
Jêſus ſprach "ich muoz ervüllen
allen mînes vater willen.
dar umb bin ich von himel komen
und hân menſchlîch vleiſch an mich genomen,
das ich erloes die kriſtenheit
mit mînes tôdes bitterkeit."

4 Avguštin Stegenšek: *Konjiška dekanija*, Maribor 1904, str. 283; Mihael Napotnik: *Bruder Philipp, der Lobsänger Mariä in der steirischen Kartäuse zu Seiz bei Gonobiz*, v: Die Basilika zur Heiligen Maria, Mutter der Barmherzigkeit in der Grazevorstadt zu Marburg, Marburg 1889, str. 489–529.
Natis Filipovega Marijinega življenja je oskrbel in z uvodom opremil Heinrich Rückert: *Bruder Philipps des Carthäusers Marienleben*, v: Bibliothek der deutschen National-Literatur, Bd. XXXIV, Quedlinburg - Leipzig 1853. – V slovenščino je pesnitev prelil z občutno štajersko akcentuacijo duhovnik Matija Zemljič: *Kartuzijanskega brata Filipa Marijino življenje*, Maribor 1904.

Neznan slikar, Jezusov pogovor s staršema, kamniški muzej

Ko je bila Marija, dekla čista, sama s svojim Sinom, je začela z njim sladek pogovor, katerega del vam bom zdaj povedal. S Sinom je načela mnogo vprašanj in na vsa je vedel (pravi) odgovor, saj je bil poln vse modrosti. Rekla je: "Prosim te, Gospod Sin, povej mi, kar te bom zdaj vprašala. Nikar ne bodi zaradi tega nevoljen." Jezus je dejal: "Mati moja, povej mi, po čem ti hrepeni srce in vse ti razložim."

Jožef je slišal del pogovora med Jezusom in Marijo. Dejal je: "Gorje! Za zgodbo o trpljenju, o katerem govoriš, ljubi Gospod! Kakšno smrt boš moral pretrpeti! Bog daj, da bi jaz že mnogo prej umrl, da bi ne videl z lastnimi očmi stiske, ki jo boš moral, Gospod moj, prestati." Jezus pravi: "Spolniti moram voljo mojega Očeta, saj sem zato prišel iz nebes in sprejel meso človeka, da bi odrešil krščanstvo s svojo bridko smrtjo."[5]

Da se bo Filipova pesnitev razširila po naši zemlji in po Evropi,[6] je zapisal avtor sam v zaključnih verzih Marijinega življenja, kot jih lahko beremo v Zemljičevem prevodu:

In tole knjigo o Mariji
po vsej razpošljem domačiji,
da se med vernimi mi brati,
časti dobrotno sveta Mati …

In ta zdaj pošljem slavospev,
da najde tisočer odmev
po širnem vsem krščanskem svetu …

Ali je Filipova pesnitev prišla vse do francoskih dežel, je odprto vprašanje. Navsezadnje bi med žičkimi kartuzijani, ki so bili prav s francoskimi samostani v stalnih zvezah, tak prenos ne bil nemogoč. Verjetneje pa je naša podoba nastala ob besedilu neke njene zahodne variante.

Iz slike diha elegična liričnost vse od pokrajinskega okolja s temnim drevjem do drže oseb. Naravno okolje je pojmovano zahodnjaško, zaslutimo pa tudi sledi beneškega renesančnega spomina in v kompoziciji odmev nizozemskih zgledov. Vse miruje, le vodnjak brizga curek v višino in ptice lete čez nebo. Še dvignjena Jezusova desnica se zdi okamnela. V svetlobo kipeča omorika za Jezusom deluje kakor ločnica božjega Sina od zemeljske družine. Iztek pokrajine skozi mračno pregrado drevja nakazuje optično središče, v katerem se odpira izsiljena pot iz mraka v svetlobo Vstajenja. In prav to je središče po renesančni tradiciji urejene perspektive, čeprav je pomaknjeno nekoliko v

5 Za prevod teh odlomkov se zahvaljujem prof. dr. Antonu Janku.

6 Zahvaljujem se akad. dr. Jožetu Mlinariču, ki me je opomnil na rokopis "*Vita beatae Marie et Salvatoris metrica / rhythmica*" iz časa ok. 1230, ki ga hrani graška Univerzitetna biblioteka. Naslovi verzov 3450–3621 kažejo enako vsebino: "*Soliloquium quod habuit Jesus cum Maria Matre sua*", "*Incipit dyalogus virginis Marie sive soliloquium Jesu cum Maria Matre sua*". Ep je objavil Adolf Vögtlin: *Vita beate Marie et Salvatoris rhythmica*, v: Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart, CLXXX, Tübingen 1888.

levo. Pasijonsko simboličen je, navsezadnje, tudi rdeči Kristusov plašč kot krik napovedanega trpljenja, in tragično simboličen je temni Marijin plašč.

Slogovno smo na koncu časa med renesanso in zgodnjim barokom, da, slutimo celo še zadnji manieristični odmev. Naiven devocionalen vložek je lilija v Jožefovi roki, ki zanikuje realizem prizora.

Prišli smo do trenutka, ko moramo vnovič vprašati: Kje in kdaj je podoba nastala? Na katero grafično predlogo se je slikar oprl pri slikanju motiva?

Ko sem se lotil pisanja, še nisem vedel natančnih odgovorov, zadnjega sem spoznal po ljubeznivosti kolega dr. Blaža Resmana, ki mi je odprl francosko revijo – z reprodukcijo bakroreza naše podobe. Avtor bakroreza, ki ga je slikar kamniške kompozicije do zadnje natančnosti posnel, je francoski bakrorezec in risar Grégoire Huret,[7] ki je bil krščen 24. oktobra 1606 v Lyonu, pokopan pa je bil v Parizu 5. januarja 1670. Kje se je poklicno izučil, ne vemo; že s sedemnajstimi leti je stopil v Lyonu v službo neke založbe kot opremljevalec knjig. Njegove prve risbe in bakrorezi spominjajo na grafike lyonskega bakrorezca Charlesa Audrana. Okoli l. 1635 srečamo Hureta v Parizu, kjer se je približal vplivu dvornega slikarja Simona Voueta in drugih baročnih mojstrov, tudi flamskega Rubensa, še vedno pa je ostal ilustrator knjig, zlasti njihovih naslovnih strani. Leta 1669 je postal "risar in dekorater kraljeve hiše". Njegova elegantna, mehko tekoča risba je ustrezala časovnemu okusu. Med njegovimi številnimi risbami in grafikami historične in verske vsebine najdemo ob portretih in diplomskih tezah tudi bakrorez Pogovora s starši (Paris, Bibliothèque nationale de France). Huretov original se uvršča v skupino samostojnih kompozicijskih grafik s prizori iz Jezusovega življenja, nastalih okoli 1636 in malo pozneje. Velikost listov te serije je skoraj enaka, sorodna je kompozicijska struktura, kakor bi se bil graver sprostil in se odmaknil od baročnega nemira, ki mu je sicer podlegal. Bakrorez Pogovora velja celo za "najlepšo Huretovo krajino".

Kamniška slika sledi grafičnemu originalu tako zvesto, da mi opisa ni treba ponavljati. Naš slikar je imel seveda pred seboj le črno-belo grafiko in tej je moral vliti barvno življenje po svoji presoji, ki ji ne moremo odreči okusa. Ta se kaže tudi v kontrastu oblačil in obrazov s temnim drevjem, prehod v temno zelenino parka premoščajo zamolkla modrina Marijinega plašča in sence Jezusovega oblačila. Sence se prelivajo v temne tone, pa naj gre za Jezusov rdeči plašč, za Jožefovo zlato rumeno ogrinjalo ali za barvo Marijine obleke. Vrhovi gub so višani s svetlejšimi temeljnimi barvami: modra s svetlo modro, rdeča z rožnato, okrasta s svetlo rumeno. Svetloba osvetljuje in modelira predvsem figure, ker sonce obseva le svet onkraj drevesne pregrade, v ospredju pa nima oživljajoče moči. Listi dreves niso osvetljeni, čeprav je na grafični predlogi občutiti njihovo svetlo zgornjo in temno spodnjo stran, na barvni sliki pa je drevje tonsko zlito in komaj določljivo.

Sv. Jožefa monumentalizira zadržana retoričnost. Kot vsebinsko drugoten soudeleženec pogovora je negiben, skoraj odsoten, zato pa deluje Kristus dinamično, kakor bi izgoreval v veličini svojega poslanstva. Marija v čustveni pretresenosti sklepa roke – ne v molitvi, marveč kakor bi segala v Sinovo napoved trpljenja z vzklikom: "Pa vendar ne, ljubi Sin, ne, to se ne sme zgoditi ..." A tudi njen obraz je miren, bolečina ga ni skalila. Smeli bi celo reči, da obvladuje prizor podobno občutje samodarovanja in dolžnosti, kakršno diha iz tedanjih Corneillovih tragedij. Ali pa je strogosti podobe botroval celo rojevajoči se Descartesov racionalizem kot nasprotje skolastiki, kar se kaže tudi v za Francoza značilni klasicistični konstanti, ki je tudi barok ni mogel docela premagati.

Naš slikar je Huretovim figuram dodal velike plamenaste nimbe, ki vnašajo v podobo nemir in motečo dekorativnost ter razkrajajo strukturno enotnost. Spočetka sem celo pomislil, da je nimbe morda pozneje doslikala druga roka, a po restavratorjevem zagotovilu naj bi bila njihova barvna plast enaka figuralni. Najbrž se je kopist uklonil naročnikovi želji, naj povzdigne svetost oseb z nimbi, kakršne srečamo že ob koncu 16. stoletja in so trajali še v 17. stoletje. S takimi nimbi je npr. "krasil" svoje svetniške figure v Parizu delujoči flamski slikar Thomas de Leeuw (Leu), ki jih je naš kopist gotovo poznal.[8]

Če je Huretov bakrorez nastal ok. l. 1636, imamo približno datiran tudi nastanek kamniške slike. Verjetno je nastala kmalu po tem letu, najbrž še pred sredo stoletja. Slikarjevega imena ne poznamo, bil pa je po vsej verjetnosti Francoz ali vsaj na Francoskem živeč mojster. Slika ni bila namenjena za javno, marveč za zasebno čaščenje, morda v kakšnem (ženskem) samostanu. V Škofjo Loko je utegnila zaiti z "doto" tuje redovnice.

Grégoira Hureta ne moremo šteti med vrhunske umetnike, pač pa med spretne oblikovalce, kar bi

7 Emmanuelle Brugerolles - David Guilles: *Grégoire Huret, dessinateur et graveur,* Revue de l' Art, št. 117/199, Pariz 1997–3, str. 935; Thieme&Becker: Allgemeines Lexikon der Bildender Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 18, Leipzig 1925, str. 168–170. – Znano je, da je bil Huret v dobrih stikih z duhovščino, še posebej z jezuiti, zato je več kot verjetno, da mu je nasvetoval motiv Pogovora teološko razgledan človek. Morda je slikarju celo prebral ali vsaj vsebinsko obnovil ustrezni del iz pesnitve o Marijinem življenju ter mu razložil tudi njegovo globljo duhovno in situacijsko vsebino. Skoraj se nam zdi, da je že Huret oblikoval tudi figure po literarno pesniškem opisu: Jezus naj bi slovel po lepoti, bil prikupen, z bleščečimi kostanjevimi lasmi, padajočimi na ramena in zvitimi v lepe kodre, s smehljajem na ustih. In Marija – svetlo bele polti, jasnega čela, z lepim, gladkim podbradkom, s tankimi prsti ... Jožef v pesnitvi ne nastopa kot stalni sogovornik, saj se je pogovoru Sina z Materjo le slučajno pridružil, kar je slikar nakazal z njegovo navidezno pasivnostjo.

8 Emmanuel Bénézit: *Leeuw, Thomas de (1560–1612),* Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs ..., Paris 1976, str. 623; Ana Tapias: *Leu, Thomas (1555–1612),* The Dictionary of Art (ed. Jane Turner), 19, London - New York 1996, str. 257.

veljalo tudi za našega slikarja. Podoba sama je skrbno po grafiki posneto delo, ki ga je slikar z barvami in s svetlobo iz narativnosti oživil v razpoloženjsko idilo, zvenečo s časom v malce retardiranem slogu.

V galerijskem oddelku kamniškega muzeja ima in bo imela slika pomembno mesto kot značilen primerek poljudnejše francoske slogovne smeri druge četrtine 17. stoletja. Njen prvi mik je že v redkosti upodobljenega motiva, ki je bil doslej po vsebinski strani marsikateremu obiskovalcu le na pol razumljiv. Mislim, da je prav, če smo se ob njej nekoliko pomudili. Na naših tleh, v žički kartuziji, je nastala pesnitev o Marijinem življenju, eden osrednjih prizorov pesnitve pa je doživel stoletja pozneje upodobitev, ki jo je neznana usoda od daleč naplavila v mesto pod gorami.

The 17th century painting "Jesus talking to parents" from Kamnik museum

Summary

The article discusses the 17th century painting "Jesus talking to parents" that was brought to Kamnik museum from the collection of Nikolaj Sadnikar. He found the painting in the Ursuline monastery in Škofja Loka. The painting may have been brought there among the personal belongings of a foreign nun. It was not intended for public use but for private contemplation, perhaps in a nunnery. The author realizes that the painting is a copy of a copper engraving by Hure made in approximately 1636. It is probable that the painting was made soon after the original, probably before the middle of the century. The painter's name is unknown. However, it may well have been by a French painter or at least someone who lived in France.

Grégoire Hure cannot be ranked among as one of the great artists but he can be considered as a skilful artist, which is true for our painter as well. The picture elaborately imitates the graphics, which come alive through the colours and the light of its narrative drive and the high spirit idyll of that time that nevertheless represents a slightly conservative style.

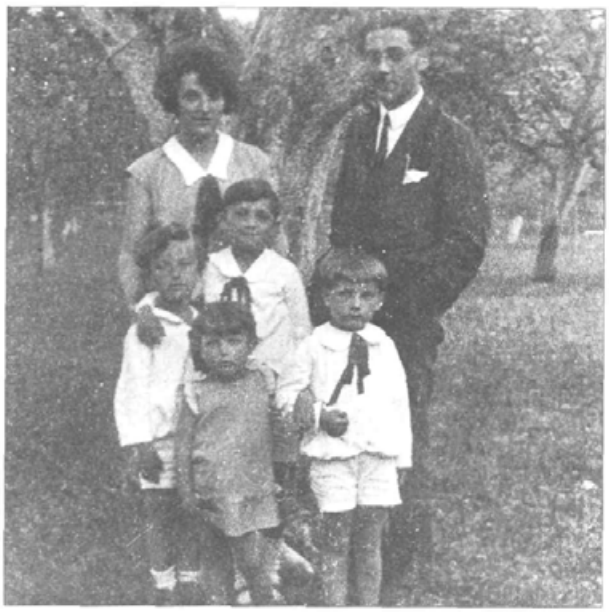

Dušan Sterle, Pred izletom

Mag. Sonja Klemenc
Oddelek za umetnostno zgodovino
Filozofska fakulteta
1000 Ljubljana

Pogled na ustvarjalnost kiparja Jakoba Savinška in na njegova dela v kamniškem muzeju

Igralka in pesnica Mila Kačičeva, umrla v marcu leta 2000, je Kulturnemu centru – Kamniškemu muzeju podarila kipe, delo kamniškega rojaka in enega najpomembnejših slovenskih kiparjev 20. stoletja, umetnika Jakoba Savinška. Gospa Kačičeva je v oporoki in že nekaj časa pred smrtjo, ko smo se pogovarjali o spominskem darilu našemu mestu, izrazila željo oziroma pogoj, naj dela ne molčijo v depoju, temveč naj bodo na ogled javnosti kot stalna razstava v spominski sobi.

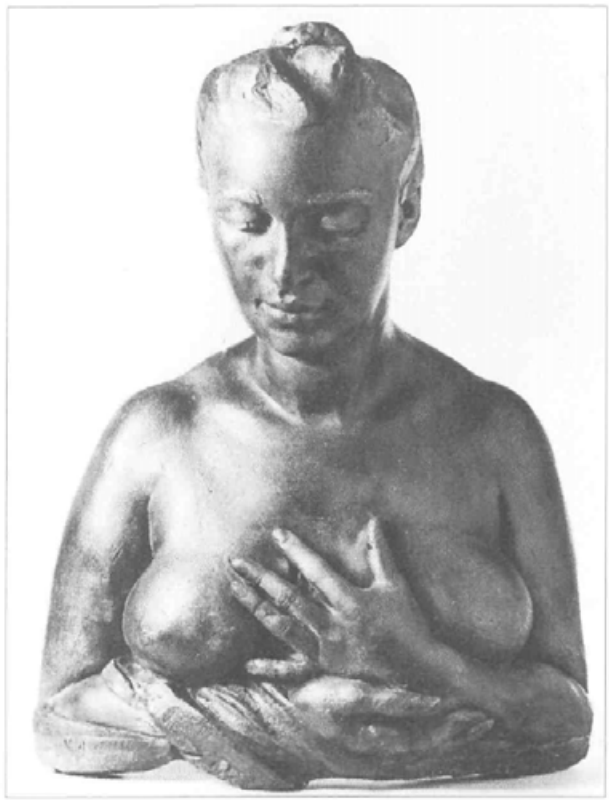

Družina Savinšek v Kamniku

Jakob Savinšek je bil rojen 4. februarja leta 1922 kot drugi od štirih otrok Slavka (Jakoba) Savinška in Marije, rojene Černe. Oče je bil doma iz Nove Štifte pri Gornjem Gradu, mati z Jesenic. V družini so bili štirje otroci: poleg Jakoba še Marjan, Bogomila in Jurij. Ko je oče kot pravnik služboval pri finančni upravi v Kamniku, je družina živela v eni najstarejših in arhitekturno zanimivih kamniških hiš, v hiši na Trgu talcev št. 16, kjer ima danes prostore Kmetijska zadruga. Jakobov oče je bil ustvarjalen umetniški duh. Razen pravniškemu poklicu se je posvečal tudi pisateljevanju: pisal je romane, mladinske povesti s tematiko iz kmečkega življenja, otroške pesmi; z umetnostnozgodovinskimi spisi in podlistki pa je bil dejaven pri časnikih in revijah. Ko je oče zapustil družino in se odselil v Beograd, je bil Jakob star sedem let. V Kamniku je obiskoval ljudsko šolo, gimnazijo pa v Ljubljani, kamor so se preselili leta 1932, najprej na Kodeljevo in tri leta kasneje v Sotesko št. 10. Otroci so občasno obiskovali očeta v Beogradu v njegovem novem domu, kjer je živel z Marjano Meze, sestro operne pevke Anite Meze; mati je otrokom dala prosto pot, da se sami odločijo, kje bodo živeli: pri očetu ali pri njej v Ljubljani. Vsi so živeli pri materi, čeprav v veliko težjih razmerah. Oče je sicer delno prispeval k šolanju otrok in občasno pošiljal denar, da so lažje shajali. Mati je imela v podnajemu študente, pa šivala je cele noči. Kljub trpljenju in osebni bolečini, ki ju je povzročil očetov odhod, je otroke vzgajala v ljubezni in spoštovanju do njega; edino Jakob je bil takrat že uporniški, kar je pokazal tudi očetu; in upornik je ostal do konca svojega življenja. Na očetovo željo je leta 1936 šolanje nadaljeval na gimnaziji v Mariboru. Vendar se je iz tamkajšnjega internata vrnil že naslednje leto k materi v Ljubljano, tu dokončal realko in se leta 1941 odločil za študij na medicinski fakulteti, ki pa ga je zaradi vojnih okoliščin opustil; kasneje se je odločil za umetnost. Istega leta se je starejši sin Marjan, ki je študiral arhitekturo v Zagrebu, zaradi vojne zatekel k očetu v Beograd. Tu je odšel k partizanom, po vojni pa ostal v Beogradu, končal novinarsko-diplomatsko šolo, se zaposlil kot znanstveni sodelavec na Inšitutu za mednarodno politiko in se kot ljubiteljski slikar vključil v beograjsko razstavno življenje. Jakobova pot je bila obremenjena s skrbjo za družino, ki je po očetovi nenadni smrti ostala brez vsakršnih dohodkov. Slavka Savinška so Nemci 1942. leta zaradi protinemške agitacije ustrelili na Banjici. Jakob je očetu daroval simbolični hommage v herojsko monumentalnem in michelangelsko dramatičnem golem Talcu na piedestalu v pietetno izredno učinkovitih nekdanjih mestnih vratih v Novem mestu. Vojno trpljenje je Jakob občutil v internaciji v taborišču v Gonarsu, v temnici na Ljubljanskem gradu, kamor so ga pripeljali domobranci, in v osvoboditeljskih letih, ko so partizani ubili brata Jurija, tudi v ječi tržaške Rižarne, od koder so ga transportirali v ljubljanske zapore. *"Kako je bilo tam, ve samo tisti, ki je v teh zaporih bil,"* pravi v neobjavljenem odgovoru na članek anonimnega avtorja v decembrski številki revije Borec iz leta 1955.[1] "Kdo je slišal Jakoba Savinška po končani vojni sredi *maja kričati v zaporu na sodišču, ko v božjastnem krču se je zvijal, smrtno ranjen od prestane groze? ... O, jaz sem ga slišal! Tik nasproti celice njegove sem jokal in ječarja prosil, naj mu pesem, ki sem zanj jo napisal, ponese ..."* je v memoarni pesmi z naslovom Jakobu Savinšku zapisal pesnik Pavel Oblak.[2] Vojni čas mu je pustil neizbrisne sledove: kljub zdravljenju je imel težave s srcem in zaradi udarca ob kamnite stopnice mučne glavobole, kar vse je botrovalo, da je umetnika tematsko zelo prevzela tragična vizija človekove usode in njegove ogroženosti. Delal je z nekakšno mrzličnostjo, garaško, kot bi se mu mudilo povedati in pokazati čim več, kot bi

1 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

2 Objavljeno v: Delo XXXVIII, št. 182, 8. 8. 1996, str. 11.

Portret Mile Kačičeve (1946), patinirani mavec, 59 x 46,5 x 23 cm

Noseča (1949), patinirani mavec, 49 x 16 x 19 cm

slutil, da mu je usoda namenila ne samo pretrdo, temveč tudi prekratko življenjsko pot. *"Mnogo delam, to je dobro, prehitro delam, to je slabo. Sicer pa je težko slediti viharnim premenam naših doživetij, ki se tako težko vskladijo v prostor, katerega meje tako daleč segajo,"* je pisal v pismu Andreju Hiengu 1946. leta[3] in v enem od naslednjih: *"Včasih je težko biti sam. Ko čutiš v sebi življenje toliko podob in likov, a prav nekje od daleč slišiš tiktakanje časa, za katerega izgubljaš vsa razmerja, ki se nam zde ponavadi tolikanj trdna."*[4] *Navezanost na kulturni krog dramatika Ivana Mraka in prijateljevanje s kiparko in risarko Karlo Bulovec Mrak ga je spodbudilo, da se je zavedel lastne nadarjenosti in se posvetil umetnosti. Njegovemu vzvihranemu temperamentu in ustvarjalni nuji je bilo zelo blizu kiparkino izrazno oblikovanje bunkastih ter nabreklo modeliranih teles, kakršne je sam monumentalno potenciral v risbah velikih formatov. Pripovedno bogati svetopisemski in apokaliptični prizori z asocijacijami na vojne grozote kažejo umetniku ljubo psihološko tipiziranje in ekspresivno simboličnost. V tem času so nastajali dopadljivi cvetlični motivi, ki jih je ob portretiranju, po naročilu za zaslužek, risal, da je vzdrževal domače. Odlikuje jih precizna risarska roka. Takoj po osvoboditvi je nanovo ustanovljena ljubljanska akademija upodabljajočih umetnosti odprla vrata prvi generaciji študentov. Ob študijskih kolegih na kiparskem oddelku Stanetu Keržiču, Marjanu Keršiču in Stojanu Batiču, ob prijatelju in kasneje klesarskem sodelavcu Julijanu Renku je Jakob Savinšek izstopal z nesporno nadarjenostjo, studioznostjo, ustvarjalno energijo in raziskovalno vnemo. Božidar Jakac, tedaj rektor na akademiji, se Jakoba študenta spominja z besedami: "Ko sem prvič videl njegove risbe in kipe, ki jih je predložil za vstop na akademijo, sem spoznal v njem zelo talentiranega človeka, kar je kmalu tudi med študijem potrdil. Postala sva si prijatelja in sem še študentu naročil nagrobnik za svoje starše."* [5] Vzporedno je želel študirati slikarstvo, kar pa ni bilo mogoče zaradi prekrivanja predmetov. Že slikar Rihard Jakopič, ki ga je Jakob obiskoval v ateljeju in mu nosil risbe na vpogled, je priznaval njegov veliki talent, a je hkrati sugestivno opozarjal na strahovito ustvarjalno moč, ki pa je vse preveč vrela in jo je bilo treba umiriti. Akademija ga je poučila ob mnogih pozitivnih zgledih; odlično šolo je pomenil vpliv profesorjev Borisa Kalina in Frančiška Smerduja, ki sta ga učila kiparskega modeliranja. Disciplinirala sta njegovo eruptivnost. Prvi ga je s svojim klasičnim realizmom in s trdnostjo zgradbe telesa obvaroval pred poustvarjanjem krčevito nabuhlih anatomij. Naučil ga je tehničnih osnov obdelave kamna, predvsem finejšega marmorja, s katerim je Savinšek vzpostavil plodovit ustvarjalni dialog. Mojster male figuralike Frančišek Smerdu pa mu je s svojim liričnim realizmom pomiril drama-

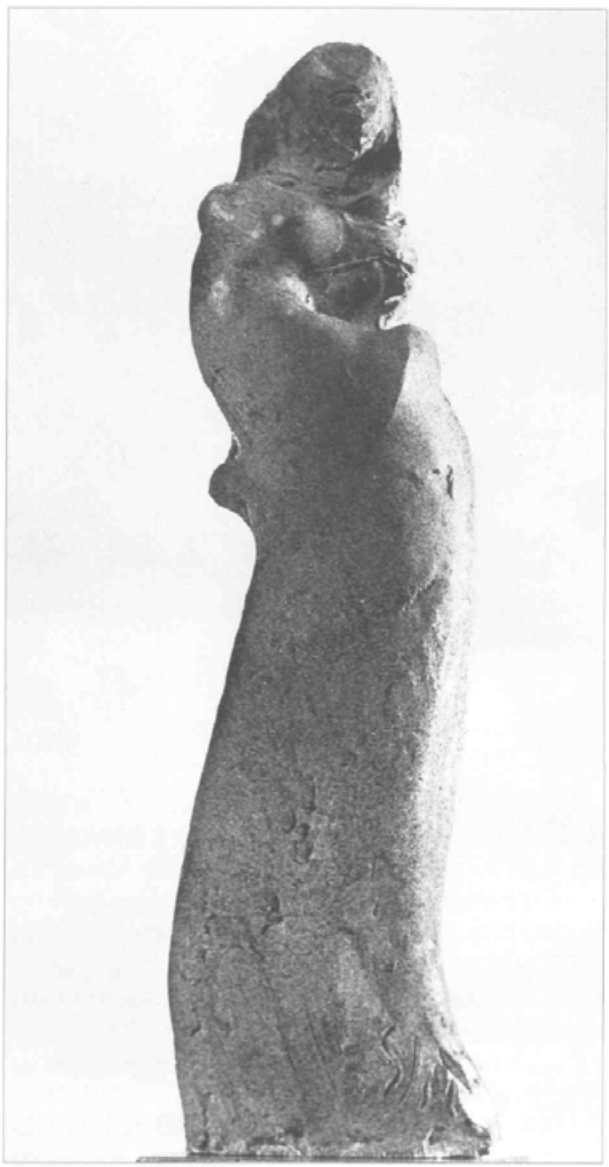
3 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

4 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

5 Likovna revija, št. 7–8, 31. 10. 1963, str. 14.

Kmetica (1952), bron, 43 x 14,5 x 15 cm

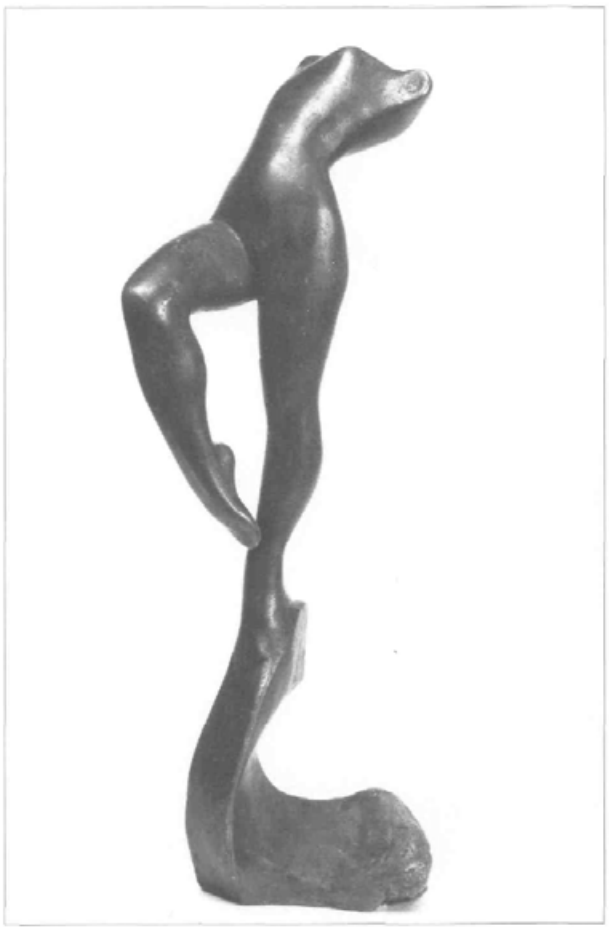
Plesalka (1953), bron, 32 x 9,5 x 8 cm

tični izbruh. Za napredek pri študiju kiparstva je v drugem in tretjem letniku prejel republiško nagrado. Zgodnje kiparske vrednote, ki si jih je Savinšek pridobil in izoblikoval s študijem in so uokvirjene z reflektirano tradicijo, med katero moremo šteti poleg domače, slovenske umetnosti poznih tridesetih let, že omenjene pomembne akademijske vplive ter v baroku vzniklo čutnost, secesijsko živahnost, antiko, renesanso, še mnogostrani pogled v zaledje ljudske umetnosti ter neizogibno privlačnost, ki leži v moči dinamike figuralnega kiparja Lojzeta Dolinarja in se vije iz duha ekspresionista Franceta Kralja. Ko je preraščal akademijski realizem, a še ni insistiral na invenciji, ampak je v naravi in umetnosti raziskoval le resnicoljubnost, mu je bila zgled slikovito analitična, impresionistična rodinovska stran umetnosti predvsem zato, ker so gibanje, ravnotežje, proporci figur in njihovo kompozicijsko spajanje s prostorom ter s svetlobo in zrakom vključevali afirmacijo psihične eksistence občutenja. Leta 1949 je diplomiral in nadaljeval študij na kiparski specialki pri Borisu Kalinu, ki pa ga ni dokončal, ker se ni strinjal s profesorjevimi likovnimi nazori. Jakob Savinšek si je v umetniškem ustvarjanju želel neodvisnosti in v kipih stičnih točk in prežemanja klasične duhovne tradicije s sodobno ustvarjalno imaginativnostjo. Želel si je nove optike: baročna čutnost je postala sogovornik moderne senzibilnosti, ekspresivnost je segala v nanovo odkrite, odprte prostore v različnih variacijah .... Globoko zaverovan v svoje umetniško poslanstvo ter intelektualno širokih pogledov je, nepovezan v kako umetniško skupino, posegel v likovno življenje. V slovenskem umetniškem okolju se je brez ustvarjalnih pridržkov boril za svoj kiparski prostor ter modernistična in avantgardna gledanja.

Družbene razmere v prvih povojnih letih so v umetnosti postavljale povečane zahteve po registriranju in glorifikaciji nedavnih zgodovinskih dogodkov. To je bilo po eni strani dobrodošlo, ker je omogočalo domala vsakemu kiparju, da je zapisal svoje avtorstvo monumentalni spomeniški plastiki. Po drugi strani pa je umetnike zaradi izvenumetniških pogojev programirane socrealistične usmeritve v reprezentančnost in ilustrativnost oddaljevalo od razvojno naprednih umetnostnih tokov. Jakob Savinšek se je svojega prvega spomeniškega naročila lotil že med študijem. V Mengšu, v naravnem okolju travnika na Zaloki za

Žena školjka (1953), patinirani mavec, 23,5 x 22 x 16 cm

Pesem morja (1955), bron, 40,5 x 11 x 18 cm

Ravbarjevim gradom, kjer so Nemci postrelili talce, je leta 1948 v sodelovanju z arhitektom Milošem Hohnjecem postavil spomenik Talec. V celopostavni, na kamniti skali klečeči, realistično nadrobno modelirani figuri je zajel čustvo in nepretiravano herojsko prepričljivost ter jo tako lepo prilagodil izrazno neosebnemu oziroma tipiziranemu socrealizmu. Vendar se je Savinšek kmalu zapisal med ustvarjalce spomenikov, ki so presegli socrealizem in so nujno tematsko fazo razvoja, po vsebini narodnoosvobodilno, začeli postopoma izražati na sodoben način, seveda v dognanem sožitju dediščine našega predvojnega kiparstva z osebnimi značilnostmi in govorico. Revolucionarno vsebino je upodabljal v novih figuralno oblikovnih izrazih širokega spektra in raznolikih prijemih in jo posredoval s tematsko svežimi, izvirnimi zamislimi ter bil v tem pogledu nemalokrat revolucionaren tudi sam. Leta 1957 je za spomenike na Dolenjskem prejel Trdinovo nagrado. Njegova spomeniška plastika, posvečena narodnoosvobodilnemu boju in kulturni veličini naroda, ne kaže samo razvojne linije od klasičnega tipa javnega spomenika na poti spreminjanja likovnega koncepta k modernejšim oblikam, temveč priča ob upoštevanju kulturnega izročila okolja tudi o umetnikovi navezanosti na domačo zemljo, o njegovem zavedanju epopeje naših ljudi in o pomenu spomenikov za slovenski narod ter izraža umetnikov humanistični etos. *"Delal sem iz prepričanja, da moram dati narodu, kateremu pripadam, vse, kar morem,"*[6] je bil iskren.

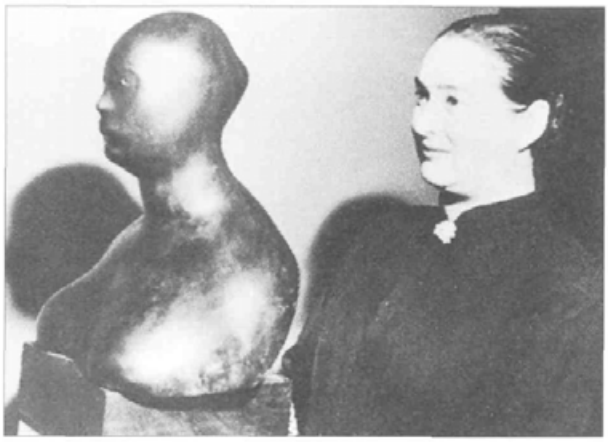
Savinškove razvojne stopnje od akademskega šolanja do leta njegove nenadne smrti 1961 si v manj kot dvajset let trajajočem obdobju sledijo stilno neenotno; ustalil se ni nikdar, pa tudi v maniro ni nikoli zapadel, kar pa ni samo izraz njegovega osebnega ustvarjalnega temperamenta, ampak je to, da umetnik potrebuje veliko časa, da se ustali, splošen pojav v letih po vojni; Savinšek tega "veliko časa" ni nikdar doživel. Pogosto je spreminjal svoj slog, hlastal za novimi oblikami, opuščal stare in se ponovno vračal k njim. Odzval se je na različne in številne probleme kiparskega jezika, jih raziskoval, udejanjal znova in na drug način ter jih nadgrajeval. Vsa pota in vmesna razpotja pa so bila zagnano usmerjena v novo slovensko kiparstvo, ki je v petdesetih letih doživljalo likovni prerod. Umetniško hotenje generacij petega desetletja, ki ga poleg Jakoba Savinška ustvarjajo Stojan Batič, Drago Tršar, Janez Boljka, Peter Černe, je bilo tako močan ustvarjalec preobrazbe in doprinosa novega, da se je njihovo kiparstvo uvrstilo med glavne razvojne struje sodobnega slovenskega kiparstva. Likovna umetnost je bila v fazi, ko je bilo merilo napredka v zavedanju, dojemanju in prinašanju tehtnega gledanja na še nesprejeto kiparsko problematiko. Veljavo je dobil individualizem, to je slog umetnika posameznika, ki se pogumno loteva še neraziskanih možnosti in se kali v eksperimentiranju, dodaja nove komponente in jih nenazadnje tudi prilagaja svojemu okolju. Ponovna odprtost slovenske umetnosti zahodnoevropski in svobodnejše razmere umetnikovega ustvarjanja sta bila dejavnika, ki sta sprožila vzpostavljanje dialoga z internacionalnim umetniškim razpoloženjem in soočanje v difuziji stilov, kot je Herbert Read "združeno" poimenoval pluralizem smeri, ki jih prinašajo sodobni likovni tokovi.

V prvi polovici petdesetih let je Savinšek postopoma presegal še aktualni realizem in začel ustvarjati po

6 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

Sedeča deklica (1959), bron – žica, 20 x 17 x 11 cm

Mila Kačičeva kot model (1955)

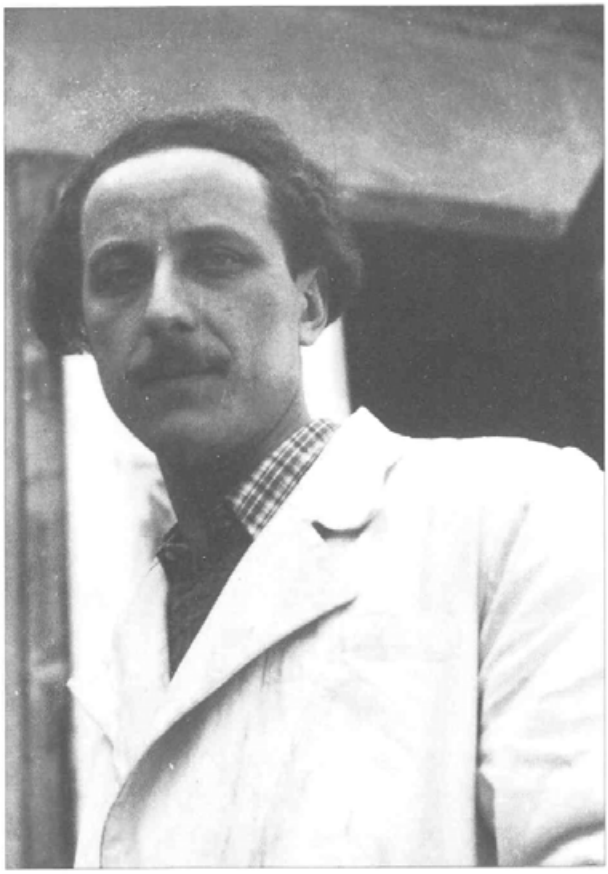
zgledu likovnih teženj, ki so jih v novejše evropsko kiparstvo vnesli surrealizem, kubizem, vse vrste konstruktivizma ter posamezniki, ki so z osebnim stilom ustvarili slog splošne veljavnosti (Hans Arp, Alexander Archipenko, Pablo Picasso, Henry Moore, Constantin Brancusi). Dejansko so bili vsi ti najpomembnejši evropski mojstri predvojnega sodobnega kiparstva še zelo aktivni v letih 1950–60. Tako so "učitelji in učenci" ustvarjali malodane istočasno; mladi umetniki so prihajali v stik in dotik z njihovimi stvaritvami na tedanjih reprezentativnih mednarodnih razstavah. Od leta 1951 si je Savinšek izpopolnjeval znanje na pogostih študijskih potovanjih v tujino, po evropskih prestolnicah in drugod, kjer ni prihajal v stik samo z aktualnimi umetniškimi tendencami, temveč se je lahko in situ seznanjal s preteklo zgodovino človekove ustvarjalnosti ter ure in ure preživljal v znamenitih muzejih. *"Drejc, Ti bi moral videti Rembrandta, Callota, Goyo, Dürerja. Reprodukcije so sence proti originalom ... Čudovit svet, v katerem se resničnost pretvarja v pravljico, v sanjski svet osamljenega človeka. No, pa saj Ti bom vse pripovedoval,"*[7] je očaran pisal Andreju Hiengu s prvega študijskega potovanja na Dunaj leta 1951. Z najnovejšimi likovnimi dogajanji se je redno seznanjal predvsem na Beneškem bienalu; pa tudi Ljubljana je zaradi razstav svetovno znanih umetnikov postajala vse pomembnejše likovno središče. Svetla perspektivistična obzorja so mu odpirala srečanja z umetniki: Fritzem Wotrubo, Periclejem Fazzinijem, Henryjem Moorom. Eden najlepših spominov njegovih srečanj z velikani likovnega ustvarjanja je bil obisk pri kiparju Henryju Mooru v njegovih ateljejih blizu Londona. *"Neverjetno enostaven in direkten v odnosih, človeški in resnicoljuben, močan v izražanju, mislec v likovnem svetu. Velik, močan je njegov opus. Moore je dejal: Umetnik naj dobro opravi svoje delo. Ko sem odhajal, je stal na vrtnih vratih, z nasmeškom v čistih, malo začudenih očeh, ki so navajene gledati v velik prostor,"*[8] je pet let kasneje Savinšek doživeto obujal spomine v oddaji Radia Beograd za zahodne države.

Zahodnoevropsko kiparstvo je dajalo pobude in kiparjeva roka se je vedoželjno preizkušala v njih, se razvijala in izstopala z močno osebno izraznostjo in dognanji. Osrednji motiv Savinškove umetnosti je človek, večna pobuda neštetih kiparskih stvaritev. Njena govorica je najraje pripovedna, ker senzibilno izpoveduje kiparjevo osebno realnost v času in prostoru, lastno resnico o vsebini nesnovnih pojmov v človekovi dinamični duhovni notranjosti in kaže umetnikov humanistični odnos do etičnih vrednot. Mozaik čustvenih odtenkov je zelo pisan: najlepše kipe mu je pobudilo lirično občutje sveta. Tankočutnim strunam lirike se najraje pridružuje alegorija lepote v naravi, svet prijazne lepote pa so prepogosto preglasili predirljivi "stari, vsakdanji znanci" ranljivost, ogroženost, tesnoba ... *"Iščem, iščem, slutim nove oblike, ki pa so vezane na toliko strahot, da se včasih zgrozim. In če nisem umetnik, odkod to strastno hotenje, ta ponos, ko svet s svojimi slabotnimi rokami oblikujem. Kako majhen sem, če pomislim, s kako drznostjo in vednostjo je Michelangelo klesal svoje gigante naravnost iz galvana. Jaz pa sanjam o tako velikih stvareh ..."* in še: *"Jaz potrebujem viharjev, borb, norišnic, bolnic, mrtvašnic, herojev, bogov, ki besne preko nebesa, a okrog mene je tišina, mir, podoba družinske sreče,"*[9] je razglabljal v pismih, ki jih je pisal Andreju Hiengu na začetku petdesetih let. Zaskrbljenost za usodo človekovega obstoja je izražal že v zgodnjih žanrskih kipcih vsakdanjih ljudi z ulice, ekspresivno naturalističnih slepih dečkih in v simboličnih figurah, ki imajo za ozadje lastno doživljanje vojnih grozot. Vsesplošna svoboda likovnega jezika je razgledanemu in po naravi odprtemu, komunikativnemu umetniku, ki je odraščal v nesvobodi, v utesnjenih okoliščinah, do-

7 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

8 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

9 Dokumentarno gradivo, zasebna last.

Jakob Savinšek pred vhodom v atelje v Rožni dolini, okoli leta 1956

Atelje Jakoba Savinška; tu mdr. portret Andreja Hienga v bronu, 1955

voljevala, da je lik človeka v sodobnem svetu ubesedil v témo, ki se glasi: človek se je spremenil. V svetu povojne prizadetosti in dvoma je bilo humanistično razumevanje drug drugega obetajoč znak, povezan z upanjem v boljšo prihodnost. Odprle so se možnosti razvoja vsemu, kar je dovedlo do kreativnega razmaha in konceptualne raznovrstnosti med figurativno asociativnimi in abstraktnimi komponentami kiparstva z variacijami organske in geometrijske smeri v odnosu plastike do obdajajočega jo prostora. Ko se je zgodila tretja faza umetnikovega razvoja, je na bivanjsko sliko sveta 20. stoletja in njeno negotovost glede jutrišnjega "opozarjal" z znamenji industrijske in tehnične družbene strukture, ki so postala vsakdanji spremljevalci pokrajine narave. Zunanjost človekove podobe je postopoma predrugačil s simbiozo rastlinskih, živalskih in strojnih oblik in jo nato abstrahiral v figurativno vizijo imaginarne prihodnosti s trajno navzočo slutnjo smrti, abstraktno v tistem pogledu, ki izhaja iz organskih oblik in jo preoblikuje po poti simbolike. *"Človeško telo je samo izrazno sredstvo za to, kar hoče umetnik povedati,"*[10] so bile kiparjeve besede. Pomenski izraznosti je prilagajal oziroma iskal ravnovesje v zakonitostih snovnega. Pomemben sonosilec in plastični posrednik stapljanja vsebinske plati z oblikovno je material. Značilnost umetnika je sensitiven posluh za razkrivanje zakonitosti, ki izvirajo iz materiala samega in mu omogočajo otipljivo plastičnost in trdnost. V prstih in čutu tipa je kipar obdržal humana merila in karakteristično je, da je pri vseh anatomskih redukcijah in stereometričnih poenostavitvah obdržal svojski značaj in estetsko prvino snovnosti raznovrstnega materiala. Obvladovanje tehnike vseh vrst materialov je izrazna komponenta njegovega kiparstva in jedro vseh uspešnih realizacij in biva prav v iskrenem odnosu umetnika z materialom. V likovnem pogledu mu je človekovo telo predstavljalo organizem kot obliko, do katere smo najbolj kritični, ker jo najbolj občutimo. In utelešal ga je v raznolike oblike, odvisno od trenutnega reševanja kiparskih problemov, zadanih nalog in ciljev.

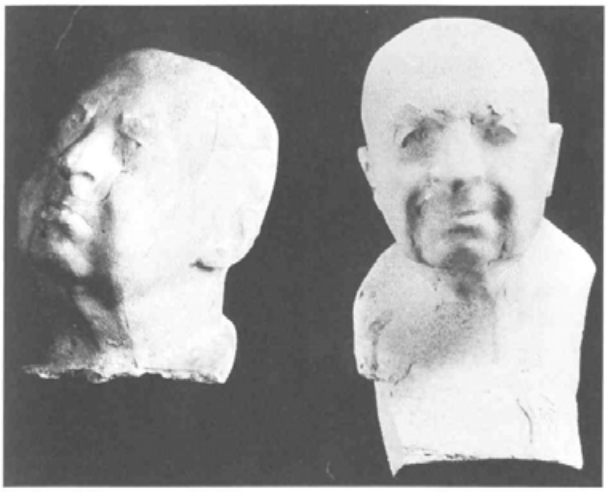
Poleg kiparjenja so bila področja njegovega ustvarjanja še: risba, grafika, akvarel, knjižna ilustracija, gledališka scenografija in neobjavljena poezija.

Risba je ostajala ob kiparstvu ves čas najobsežnejša likovna zvrst kot pomembna spremljevalka življenjskih dogodkov in prebliskov. Pomemben dokument v bogatitvi in razširjanju kiparskega profila so številne predštudije h kiparstvu in pomenijo predvsem stopnjo v nastajanju plastične forme ter koristen izhod za ideje, za katere ni imel dovolj časa, da bi jih poustvaril kot kipe; v polnem izrazu se je njegova risarska nota pokazala v spomeniškem kiparstvu; z vrisano linijo se je virtuozno poigraval tudi na nemirnih površinah male plastike.

Zaradi retrospektivne razstave[11] leta 1994 v ljubljanski Moderni galeriji je bila inventarizirana umetnikova zapuščina samostojnih risb, kartonov, ilustracij, osnutkov za gledališko scenografijo in študijskih listov; vse pričajo o plodovitem delu umetnika. Sicer pa je število umetnin, ki jih je zapustil, impresivno: poleg dokumentarnega dela zapuščine ohranjenih kiparskih del je 228, med njimi preko 20 javnih spomenikov in skulptur na prostem. Glavnino Savinškove obsežne zapuščine hrani naša osrednja ustanova moderne u-

10 KUZ (France Zupan): *Obiski v ateljejih: kipar Jakob Savinšek*, Tribuna IV, št. 1, 15. 1. 1954, str. 4.

11 Bruno Hartman: *Osebno me je prevzela retrospektivna razstava Jakoba Savinška. Pregled njegovega iskanja in ustvarjanja v posameznih obdobjih mi je potrdil, da so njegova dela, ki jih nosim v svojem spominu (zlasti spomenika Gregorčiča in Tavčarja, doprsni kip Mile Kačičeve in skulpturo Andreja Hienga ter mogočno kiparsko upodobitev Vojne in miru na spomeniku v Celju), resnično že trdna sestavina našega nacionalnega bitja. V: Slovar, 1220 gledaliških sedežev in Kinoteka. Kdo je kaj in kako v letu 1994*, Delo XXXVI, št. 300, 28. 12. 1994, str. 13.

Študiji za portret Frana Lipaha v Drami SNG v Ljubljani (1955), mavec, 30 x 21 x 27,5 cm in 23 x 26 x 10 cm

metnosti. Mnogo kiparskih del predstavlja vrh in izpolnitev umetnikovega eksperimentalnega ustvarjanja, pomembnega tako za takratni slovenski kot tudi širši jugoslovanski prostor; uvrščena so v selektivni izbor celostnega pregleda slovenske likovne umetnosti; pomembnejša se nahajajo v stalnih postavitvah muzejskih in galerijskih zbirk v Ljubljani, Mariboru, Kostanjevici na Krki, Metliki. Rojstnemu mestu Kamniku podarjeno zapuščinsko gradivo obsega kipe in osnutke zanje; štirinajst jih je po številu, v mavcu in patiniranem mavcu, patinirani žgani glini in bronu.[12] Motivi so figuralika v merah male plastike in portret. V delih lahko sledimo umetnikovi razvojni liniji od zgodnjega realističnega izražanja preko kipov, ki iščejo svoj izraz v modernističnih stilih, do predzadnje razvojne stopnje, ko se preizkuša v osvajanju prostora na oblikovno drugačen način.

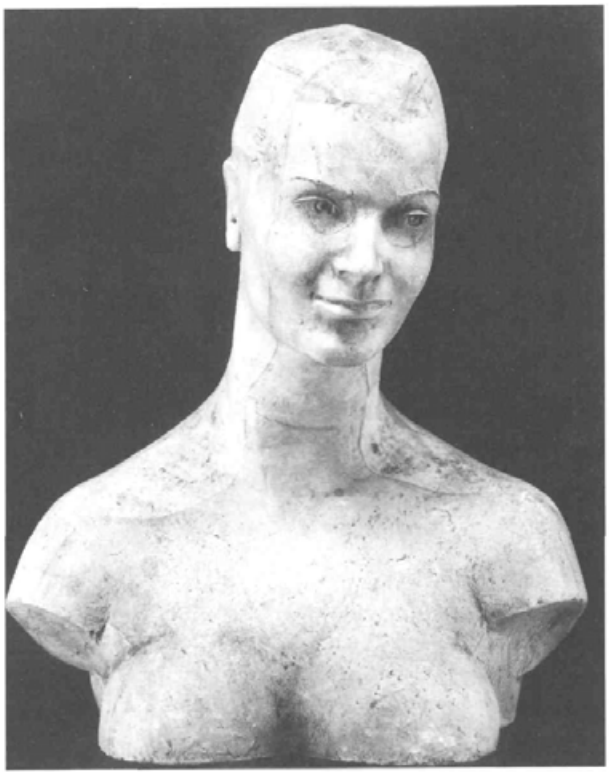
Mala plastika predstavlja tisti pol njegovega kiparstva, ki je nastajalo v zavetju ateljeja kot osebno iskanje in odzivanje na evropske modernistične in avantgardne tokove. V primerjavi z monumentalno spomeniško plastiko – kar je za našega umetnika značilno, da je brez ustvarjalnih zadržkov brisal razlike med njima – mala plastika izžareva več neposrednega življenja, je osebno intimnejša. Omogočala mu je eksperimentiranje v materialih raznih vrst; odraža kiparjevo dozorelost in ima tudi funkcijo tradicionalne skice ali osnutka.

Po letu nastanka je najzgodnejša plastika med darovanimi deli Portret Mile Kačičeve (1946, patinirani mavec).[13] Igralka Mila Kačičeva in kipar Jakob Savinšek sta se spoznala 1944. leta na enem izmed družabnih srečanj na domu skupnega prijatelja Andreja Hienga. Klasično portretno doprsje je oplemeniteno z osebnim čustvenim doživetjem in nežno idealizirano z odnosom kiparja do upodobljenke. Inspiracijo črpa v lepoti, ki je zajeta v realistični anatomiji in čutnosti. S študijskega vidika poprsje izžareva plastično obvladovanje volumenske razsežnosti modela, učinkujoče v fronatalnem prikazu in pravilnih proporcih, zaobjetih v čiste linije. Pod plastično poudarjenimi obrvmi so oči polodprte, lasje so počesani nazaj in speti v figo. Psihološki izraz je podal tako, da je glavo nagnil in verno psihološko poduhovljenost združil z nevsiljivo liričnostjo. Nosilec izraza so poleg glave tudi roke, elegantno ogrnjene s kosom draperije, in na dekolteju počivajoča gesta. Nerodno izvedeni prsti leve roke motijo harmonično usklajen izraz celote. Mila Kačičeva je umetniku ostala model in navdih mnogih upodobitev tako v kipih in risbah. Leta 1949 je oblikoval čudovit miniaturni medaljonski portret v slonovi kosti in en face poprsje prav tako poživil z draperijskimi gubami. Potem jo je istega leta upodobil močno poenostavljeno, v celopostavnem portretu Noseča (patinirani mavec). V modelaciji prostostoječe se je prilagajal ozračju, ki leži med objektivno zaznavo realizma in med subjektivnostjo umetnikovega navdiha; s formo je začel pripovedovati o plastičnih vrednotah. Tematika noseče žene že sama v svojem notranjem življenju pooseblja voluminoznost omejenosti. Likovno je bil kiparju cilj podati površino kot odraz notranje napetosti, zato se je moral osrediniti na preprosto in izčiščeno obliko. To ga je privedlo do občutene stilizacije draperije in s tem tudi do izraznosti silhuete, kajti čista linija je poudarek napetosti in omogoča natančen nadzor nad obliko. Toga, mirna, simetrično uravnotežena statua je z rahlim nagibom glave vstran kot edinim elementom zunanjega giba plastično zaokrožena, trdna in učinkovita z večine gledišč. Tu so se ekspresivnost in slikovitost, kiparju izrazno ljuba in večinoma nespregledljiva gestikulacija umaknile notranjemu dinamičnemu ravnovesju. Od osrednjega volumna nič ne sega v prostor, z nagibom glave v desno pa je ujel trenutek sproščenosti. V Noseči je kipar uveljavljal elemente, ki napovedujejo kasnejšo fazo v portretnem kiparstvu. Oblikovna novost so preluknjane oči, ki odsevajo moorovski način stilizacije. Henry Moore je kipar, ki mu je bilo poslanstvo klasično skulpturo po formalističnih eksperimentih kubizma vrniti naravi. Tisto, kar je Savinšku blizu, je bila Moorova oblikovna poenostavljenost, medtem ko mu organska arhaika ni bila pisana na kožo; fasciniran pa je bil nad njegovimi preciznimi in enostavnimi postavitvami skulpture v naravni prostor.

V Savinškovi mali plastiki so zaživeli splošno priljubljeni motivi, s katerimi se je umetnik umikal v svoj intimni svet raznolike drapirane in gole ženske figure. Razpoloženjska nihanja so mu narekovala zdaj voluminoznejši, zdaj slikovitejši pristop, zdaj nizanje nadrobnosti, drugič težnjo po monumentalnosti. V prvo razvojno obdobje se uvršča poleg Noseče še mavčna Kmetica (datirana 1952).[14] V tem žanrsko realističnem tipu, kakršnega je umetnik videval ob svojih

12 Na tem mestu naj povem, da pri ustvarjanju stalne postavitve ne smemo imeti pred očmi samo že pridobljenih del, ampak moramo imeti v vidu tudi dopolnjevanje zbirke, saj zbiranje ni nikoli zaključen proces. Sleherna muzejska razstava, tako občasna kot stalna, tudi če je po gradivu količinsko na prvi vtis skromna, lahko izbrano temo predstavi na verodostojen način. Vsekakor pa kvantiteta ne sme biti odločujoče merilo, temveč naj bo to umetniška kvaliteta.

13 Plastika ni bila odlita v bron. Ob restavriranju (l. 1993) poškodb in domodeliranju treh manjkajočih prstov je bila patinirana.

Portret Julke Staričeve (1959), mavec, 59,8 x 50 x 31 cm

poteh, obrisi anatomije izstopajo iz gmote in le-ta dobiva bolj plastične kot slikovite poudarke. Kiparja ne zadovoljuje zgledna površinska likovna obdelava, hoče podati vsebinski izraz, ki pa ne definira domačega žanrskega vzdušja ali pa kakšne kmečke arhaike pa tudi poduhovljene slovenske žene ne. Postavil jo je v strogo držo in s sklenjenimi rokami na trebuhu vpletel poleg kančka težnje po monumentalnosti še kanček težnje po teatralnosti. Učinek figure se namreč meša z zgovornostjo, ki je domačna dramskim vlogam kmečke žene splošno in jo lahko vidimo narisano na listu v eni izmed skicirk, ki jih je prinesel leto prej s študijskega obiska z Dunaja. Kmetica je bila razstavljena na prvi umetnikovi samostojni razstavi leta 1952 v ljubljanski Mali galeriji in jo je kritika uvrstila med najbolj uspele razstave v tej galeriji.[15] Z razstavo je zaokrožil prvo obdobje umetniškega razvoja in leta 1953 začel drugo, ki je trajalo vse do 1957. V tem obdobju se je kipar odmikal od upodabljanja realne telesnosti in spreminjal proporce sorazmerja in skladnosti med posameznimi deli figure, telesa; spoprijemal se je z ritmičnim in dinamičnim gibanjem figure v prostoru; z reduciranjem telesa na stereometrične osnove; s plastiko priostrenih oblik v odnosu kip - prostor je šel podobna pota kot Karel Putrih; v mehko stiliziranih organoidnih oblikah je odkrival nadaljnje možnosti v dopolnjujoči se dvojnosti absolutnega in relativnega volumna. Iskanje uravnoteženja med težnjo po prečiščevanju oblike in pripovednostjo ter dekorativnostjo vključuje secesijsko razpoloženje ter karakteristike kubizma, konstruktivizma in surrealizma. S Plesalkami in ženami, poosebljenimi v biomorfne prispodobe, ter z Ritmi je postavil v ospredje lirično modeliranje fiziognomije, ki temelji na formalnem principu secesijske linearnosti in bolj ploskovitega poenostavljanja. Plesalka (1953, bron) se giblje v kompoziciji, ki se v primerjavi s prejšnjimi kipci kaže kot sprostitev napetosti vertikalnega vzgona. Notranjo napetost kiparskega volumna je tu nadomestil z ritmom. Proporcionalni premik zgornjega dela telesa vstran nad višino kolen je zajet v trenutku giba in ustvarja spremembo v obrisu, ki je tu zalomljen, pretrgan. V hipnem pogledu se zdi, da kompozicionalno nekoliko spreminja naravni proporc. S tem je iz figure izluščil ekspresivnost, želeni vijugasti ritem; težo nosi na boku; dajejo ji jo bolj gladke in bolj hrapave z vrezanimi črtnimi linijami "drapirane" površine. Glava s stiliziranimi lasmi je podrejena dominantnemu gibanju telesa, ki povzema nekakšno pozo trebušne plesalke v ozko omejenem zajetem prostoru. Naslednjo stopnjo v odmiku od realizma je odrazil v mehko geometriziranih organoidnih formah. Oblikovne identitete ženskega telesa je iskal v vazah, stebrnih sohah, v rastlinah, školjkah ... in dosegal ozko navezanost na arpovsko rastlinsko govorico volumnov; zaznal je likovne vrednote prekmurskega lončarstva in ni šel mimo ribniške ljudske keramike. Žena školjka (1953, patinirani mavec) se je počivajoče zleknila v "valovanje" mehkih pregibov svojega telesa. Raste kiparjeva interpretacijska sproščenost, mehka linija je primerna zlasti za intimno razpoloženje. Volumensko razsežnost kipca reducira struktura površine, optično poživljena z vrisanim ornamentom, nekakšnimi secesijskimi cvetličnimi poganjki, kar povzroča, da učinkovitost likovne misli prehaja v dekorativno sfero. Oblikovanje votlega telesa in slikoviti grafizmi so vodili njegovo umetnost v ornamentalni formalizem dekorativno učinkujoče evropske umetnosti po drugi svetovni vojni.

Leta 1955 je bila v Moderni galeriji razstava Slovenska umetnost po osvoboditvi, ki je pokazala celotno slovensko povojno likovno ustvarjalnost. Jakob Savinšek se je na razstavi med drugim predstavil z ženskim aktom Pesem morja (1955, bron). Po mnenju dr. Luca Menašeja, ki je zvesto spremljal kiparjevo ustvarjalno raznolikost, je bil Jakob Savinšek na razstavi avtor, ki zasluži največ pozornosti. Javnosti je bil ta kip ob drugih portretih predstavljen tudi na drugi samostojni razstavi istega leta v nekdanjem Jakopičevem paviljonu v Ljubljani; ob tem, da je bila že samo po številu razstavljenih del najmočnejša samostojna kiparska razstava v zadnjih dvajsetih letih pri nas, je pokazala celotno podobo hotenj in dosežkov vsega sodobnega kiparskega snovanja pri nas.[16] Nasploh je bilo leto 1955 ustvarjalno eno najplodnejših v umetnikovem življenju. Zaposlovalo ga je delo na dveh spomenikih, celjskem in na Gričku pri Črnomlju. Ponovno je potoval v Italijo; s štipendijo Moše Pijadeja se je študijsko izpopolnjeval v Parizu in Londonu; marsikatera zamisel se mu je porodila tedaj. V Pesmi morja je kipar

14 Figuro je imenoval tudi Plansarica. Odlitek v bronu se nahaja v Casinoju v Portorožu.

15 *Jaka Savinšek razstavlja v Mali galeriji*, Ljubljanski dnevnik II, 28. 10. 1952, str. 2.

16 *Kiparska razstava Jakoba Savinška v Jakopičevem paviljonu*, Ljudska pravica XXI, št. 216, 14. 9. 1955, str. 6.

žensko telo oblikoval v maniri, kakršno je evropsko kiparstvo ljubilo v 16. stoletju. Savinšek se je, kot pred njim mnogi kiparji 19. stoletja, nedvomno zgledoval pri manieristično lahkotno utelesenem Merkurju kiparja Giovannija Bologne, imenovanega Giambologna. V primerjavi z Giambolognovim moškim aktom, ki se giblje v diagonalno stopnjevanem poletu, je vzgon telesa v Pesmi morja vertikalen, a to je tisto, kar je želel Savinšek: doseči dimenzijo netektonike v pretehtanem labilnem ravnotežju. Figurina se je s stiliziranim pregibom ene noge odlepila od tal, ki se jih dotika druga noga na podstavku – podnožju, ki je neločljiv, nedeljiv del celotne kompozicije in je oblikovan kot kos draperije, zastale v vetru. Eleganten, kvišku vzpenjajoč se ženski akt – torzo – ponuja opazovalcu raznolikost pogledov z vseh strani. Virtuozno žensko telo je imenoval tudi Val morja in Morski val. Predvideno je bilo, da se plastika[17] poveča v višino treh metrov in postavi ob vhodu v brionsko pristanišče. Po drugi varianti pa jo je namenil, v prav tako povečani dimenziji, postavitvi na steber mestnega vodnjaka v Novem mestu.

Če je Savinšek v drugem obdobju figuro preluknjal in odprl jedro kipa, pa nam v tretjem ne posreduje več poznanega človeškega telesa. Kipar je iskal primerne oblike teles tudi za druge materiale. Tedaj se je za nekaj časa odmaknil od oprijemljivih mehkih in trdih form in šel v smer eksperimentiranja, ko volumen bolj očrtuje kompozicijo, kot pa jo zavzema. Novo dinamiko v odnosu kip - prostor je ustvarjal z žičnatimi kompozicijami. Ohranilo se je mnogo risb, v katerih je prišel do abstraktnih elementov ritma, harmonije, ravnotežja. Zarisal je kompozicijsko linearno omrežje vertikal, horizontal in diagonal, ki povezujejo volumne in določajo smer gibanja. Precizno urejeno razumevanje ustreza konstruktivnemu mišljenju; vendar njegove zasnove ostajajo organsko vezane na emocionalne atribute. Jakob Savinšek, matematik in tehnik, je bil konstruktivist le v tem, da mu je prostor postal odločilno polje, kjer se odigrava plastična resničnost, v kateri je iskal splošna razmerja sil in napetosti. Savinškovo kiparstvo se namreč prej uvršča v – po Herbertu Readu – t. i. magično smer kiparstva in se ni odtrgalo od narave, čeprav je lahko tudi abstraktno; njegova vodilna predstavnika sta Pablo Picasso in Henry Moore.

Leta 1959 so v Savinškovo kiparstvo vstopili novi, neklasični materiali: cement, aluminij, baker, železo. V tem obdobju ustvarjanja se je še enkrat vrnil na naš konec, blizu Kamnika, ko je na mengeškem pokopališču izdelal v železu nagrobni spomenik pilotu Francu Korošču (1958). Oblikovanje v železu, ki sicer predstavlja eno veliko stran zgodovine moderne umetnosti, je za Savinška pomenilo predvsem seznanjanje z njegovimi značilnostmi, ukvarjanje s tehnikami varjenja in kovanja. Razpeto pa je bilo v vsebinskem pogledu na novo preizkušanje že obdelanih motivov, povezanih s čustvenimi asociacijami, zato je zahajalo v dekorativnost in ostalo brez odmeva v nadaljnjem razvoju. Sedeča deklica (1959, bron) je nov tip figure, ki je nastala kot znak ustvarjalčevega trenutnega impulza, oddiha. Kos asociativno najdene bronaste žice je za-

Portret sina Davida (1959), patinirani mavec, 30 x 17,5 x 22 cm

nosno spremenil v estetsko obliko "deklice", z nekakšnim ravnodušnim občutkom do človekove anatomije, s svobodo oblikovanja. Materialu ni nič odvzel in nič dodal; na ta način umetnik lahko še hitreje kot z glino izreče kako misel. Prostor je nadvladal nad volumnom in črta, ki se je v Ženi školjki kot strukturalni element zlila s kožo figure, je tu postala tvorec samostojne figuralne oblike. V poslednjih letih, ko se je intenzivno ukvarjal s študijem abstraktnih, od narave oddaljenih oblik, se je poslavljal od človeške figure tako, da jo je oklepal v hladno, brezdušno konstrukcijo robotov in avtomatov, v katerih je videl resnično vsebino mehanizirane civilizacije.

Jakob Savinšek se je že ob vstopu v domače razstavno življenje na začetku petdesetih let začel uveljavljati kot odličen portretist. V portretiranju se je lahko izživel v psihološkem opažanju, odvisno od modela in od vizije forme. Verno podobnost oziroma bolj ali manj psihološko poglobljenost je združeval z različnimi formalističnimi rešitvami izvabljanja upodobljenčevih fiziognomičnih in karakternih potez. Z vidnimi novostmi je posegel na področje formalistične problematike in dosegel viške, ki so ga postavili ob Borisu in Zdenku Kalinu, Frančišku Smerduju, Karlu Putrihu, Dragu Tršarju v antologijo sodobnega slovenskega likovnega

17 Poznana sta še dva odlitka kipca Pesem morja. Eden se nahaja v zasebni lasti v Nürnbergu; drugi je našel svoj dom v daljni deželi onstran Atlantika (Luc Menaše: *Pesem morja*, Pomorstvo, št. 11, 1955, str. 405).

portreta. Ob motivno izbranih, psihološko trpko občutenih slepih dečkih in portretiranju nevsakdanjih "nelepih" obrazov, ki so ga pritegnili s svojo fizično podobo, je upodobil vrsto narodnih herojev, politikov, kulturnikov, ki jih danes srečujemo kot spomenike, skladno vraščene v naravno okolje ali mestni prostor. Dobršen del portretnega opusa pa predstavljajo pisatelji, pesniki, igralci, s katerimi je bil pogosto v prijateljskih stikih. Če je bil leta 1955 v mali plastiki zaznaven trenutni zastoj,[18] pa je to leto pomenilo kvalitetno prelomnico v portretni umetnosti: dosegel je visoko skladnost med likovno zamislijo in izvedbo. Od portretnih likov v času odmiranja socrealizma, ko portreti niso presegali razvojnega razpona izraznih možnosti, ki so jim bili na voljo v domači tradiciji, in od portretov, kjer je posvečal posebno pozornost nemirno razgibani površini in njenemu kompozicijskemu spajanju z atmosfero svetlobe in senc ter virtuoznemu poigravanju z risarsko linijo, je vodil razvoj do kompaktnejše gmote, ko je čista volumenska oblika glave postajala nosilec karakterizacije modela.

S portretom pisatelja in dramatika Andreja Hienga (1955, mavec)[19] je Savinšek pomaknil v ospredje način obdelave, ki učinkuje optično in skuša osebo upodobiti v spremenljivem videzu, ki ga (so)ustvarjajo svetloba in menjava pozicije gledalčevega opazovanja. Kiparska deskripcija je grajena na nekontrastnem sožitju voluminozne oble oblike, to je: forma glave s slikovitostjo mehkeje ali odločneje energično izpeljanih spletov modelacije na površini harmonizira s trepetavim silhuetnim obrisom. Živo prisotnost intelektualca – aristokrata z antično periklejevsko glavo, kot ga je imenoval igralec Branko Miklavc[20] – je kiparjeva poteza nevsiljivo potencirala s tehniko zdrobljenega modeliranja, ne samo lasne partije, ampak tudi čelne, ki kot taka poudarjeno, a nevsiljivo nakazuje na intelektualno poslanstvo modela. Optično se je ponovno približal "impresionističnemu" kiparjenju Augusta Rodina. Impresivni prikaz zunanjega videza dobi v tem portretu nadčasovni značaj, soustvarjen z duhovno projekcijo upodobljenca, ki je kiparja zanimala ob fizično-značajskih potezah. Vsebinsko koncentracijo navznoter poglabljajo "oči", ki postajajo, ko se spoznavamo s pisateljevo apolinično naturo, skorajda "dematerializirane". Čisto plastiko, kar ta portret je, pojmujemo v enostavnosti in jasnosti ter v takem načinu izražanja občutimo hkrati vso ustvarjalčevo intenzivnost in sproščenost, znanje, pa tudi upodobljenčevo izžarevajočo energijo. Čar nesnovne, a večne umetniške stvaritve odraža tudi enkratni Portret Mile Kačičeve iz leta 1955 (mavec).[21] V njem je dosegel najbolj vidno in najbolj občuteno radikalno prečiščenost likovnih komponent volumna in površine, kar je bila kiparju nenehna težnja. Prvobitni volumen glave je izenačil s čisto geometrijsko telesnostjo krogle in poustvaril, realiziral misli, ki jih je povedal v razgovoru z Bogdanom Pogačnikom: *"Danes gre umetnost v koncentracijo, poenostavitev, ne izgublja se v zunanjih podrobnostih, ampak išče neko praformo, kristal oblike in vsebine."*[22] Nakazal jih je že v zgodnji malofiguralni Noseči leta 1949. Umetnostni zgodovinar dr. Nace Šumi je portret označil kot prvi primer kubične plastike v slovenskem kiparstvu.[23] Medtem ko sama

Jakob Savinšek s sinom Davidom na izletu v Kranjski Gori leta 1960

glava popolnoma dosega in izpolnjuje Brancusijev odsev asketskih oblik, pa oprsje še nosi nekaj žlahtne mehke čutnosti iz preteklosti. V tolikšni radikalizaciji vsebine se Savinšek tovrstnih rešitev po čistem volumnu ni nikdar več lotil. V vseh portretih, ki jih je še ustvaril v naslednjih letih, pa je opazna kiparjeva naklonjenost doslednejši volumenski plastični obliki, katere reševanje se pri kiparju začne že z modelom. V posmrtni upodobitvi dramskega igralca Frana Lipaha (1955, mavec) je tovrstna plastična vrednota vidna v treh variantah upodobitve kiparskega portreta, od tega v dveh študijskih in enem realiziranem po naročilu ter postavljenem v gledališkem preddverju ljubljanjske Drame. V naših, v mavcu ohranjenih primerih, je tako kot v bronastem ambientalnem portretnem poprsju okroglina glave mehko oblinsko poenostavljena in lepo uglašena s karakternim likom igralca, ki vzpostavlja dialog z rahlim, prijaznim nasmeškom in nas opazuje oziroma zre v prostor z živahnimi očmi. Eden je predstavljen v frontalnem doprsju, drugi je z obratom glave razgiban le toliko, da usmeri pozornost na vibracijo notranjega utripa. Oba osnutka, poleg skladnosti med obliko in vsebino, odlikuje estetska in monumentalna preprostost. Slednja dobi polno veljavo predvsem v bronastem portretu.

V kamniški zbirki Savinškovih portretov se lahko seznanimo še z upodobitvami Julke Staričeve, Veronike Mlakarjeve in sina Davida. Vsi trije stojijo na prehodu v umetnikovo poslednje ustvarjalno obdobje. Gledališka in filmska igralka Julka Staričeva je umrla leta

18 M. (Janez Mesesnel): *Razstava z razpotja,* Ljubljanski dnevnik V, št. 225, 24. 9. 1955, str. 2.

19 Portret v bronu je v stalni zbirki Moderne galerije v Ljubljani.

20 Branko Miklavc: *O starem teatru, starih igralcih in pevcih,* Dnevnik XLV, št. 96, 8. 4. 1995, str. 12.

21 Portret v bronu se nahaja v stalni zbirki Moderne galerije.

22 Bogdan Pogačnik: *Zgodbe o spomenikih in topolovem listu. Konec razgovora s kiparjem J. Savinškom,* Naši razgledi IV, št. 10, 28. 5. 1955, str. 249.

23 Nace Šumi: *Stil in sodobna likovna umetnost,* Zbornik predavanj XXII. Seminarja slovenskega jezika, Ljubljana 1986, str. 201.

1959. Še v istem letu je Savinšek zmodeliral portretno doprsje za nagrobni spomenik na Plečnikovih Žalah v Ljubljani. Med igralkami je po smrti oživela v kiparjevih rokah tudi Kamničanka Marija Vera.[24] Pri portretiranju Staričeve se je osredinil na lahno posplošeno stilizirano figuro in ni izgubljal časa s preučevanjem detajlov, a je kljub temu ohranil lepotno portretno podobnost. Fiziognomija upodobljenke je členjena jasno, sredi poprsja odrezana z mehko linijo. Nesmrtnost nam posreduje nekoliko na levo nagnjena glava in v lep nasmešek priprte ustnice.

V drugi polovici petdesetih let je kipar ponovno izpostavljal dekorativne vrednosti kipa in se inspiriral v lepoti. Navezoval se je na poduhovljenost florentinske renesanse in v "svetu zase" ustvaril med drugimi portret baletke Veronike Mlakar. Savinškova roka je v lesketajočem se kararskem marmorju izrazila vso izvirnost sugestije samega materiala, prisluškujoč krhki meditativnosti mlade balerine. Mavčna maska Veronike Mlakar (1958), ki se danes nahaja v kamniškem muzeju, je stilni pendant marmornatega portreta.

S portretiranjem otrok se je Jakob Savinšek spoprijemal v klasičnem, večnem kamnu; izjemno izrazno moč globine otroške duše je dosegel predvsem v marmornatih slepih. Portretna upodobitev sina Davida (1959) je obstala, žal, le v krhkem mavcu, in še ta je edina. Dečkovo glavico je oblikovno modeliral mehko oblo, povsem preprosto, na nekoliko predimenzioniranem masivnem vratu. Obraz je zresnjen, hipno življenje se je umaknilo trajnosti. Ker izrazite poteze še niso prepregle lica, pa tudi notranje življenje modela se je komaj dotaknilo njegove zunanje lupine, je kipar opustil vse odvečno. Ublažene, umirjene, a malce ostre poteze so v poenostavljeni obrazni mimiki osredinjene na razprte oči z naznačenimi okroglinami in na nasmešek stisnjenih ustnic. Oblikovni zaprtosti in izglajeni površini je izvabil enakovredno izrazno psihološko zaprtost vase in se tako izognil vtisu tipike, kakršna spominja na manieristične poteze. Tudi tu, kot v portretih Mile Kačičeve, občutimo kiparjev pretanjen posluh za izžarevajoče izvabljanje notranjega življenja, enkratnega in svojskega, njemu dragih ljudi. Sinov otroški portret izstopa v osamljenosti v primerjavi z nekaterimi predhodnimi otroškimi portreti, ki so, verjetno zavoljo naročila, bolj neposredno učinkoviti in prikazani slikovito otroško ter vedri, ljubki in otroško sproščeni.

V letu 1961, ko mu je sredi dela na kiparskem simpoziju v Kirchheimu pri Würzburgu smrt nenadoma vzela dleto iz rok, je bil umetnik Jakob Savinšek star 39 let. Mnogo premlad, da je njegov ustvarjalni ritem okamenel v non finito. Bil je prvi slovenski kipar, ki se je na simpozijih družil z umetniki različnih narodnosti ter v "ateljejih" narave širil obzorja neodvisnega in svobodnega izražanja. S kiparjem Janezom Lenassijem sta si prizadevala za podobno kiparsko prireditev v Sloveniji; ta je leta 1961 kot Forma viva tudi zaživela.

A short look at creativity of the sculptor Jakob Savinšek and his works of art in Kamnik museum

Summary

The actress and poet Mila Kačič who died in March 2000, donated sculptures to the Cultural Centre – Kamnik Museum by the artist Jakob Savinšek. A fellow citizen of Kamnik, he was also one of the most important Slovene sculptors of the 20th century. Jakob Savinšek drew his humanistic inspiration from the human content, his personal life experience and his own visions. In his works of art, the existential problems of contemporary man are imbued with a grotesque note, emotional lyricism and allegory. His close stylistic relation to traditional Slovenian sculpture has often suggested his attachment to folk art. However, his inspiration also derived from the sensibility of the baroque, the vividness of the Art Nouveau, antiquity and the Renaissance. He was a great admirer of Michelangelo, he was impressed by Henry Moore's opus, and Rodin's work influenced his own sculptures. He enriched Slovene sculpture by giving answers to many different questions arising within the language of sculpture, which was experiencing a rebirth in the 1950s. Many of his works present the peak and fulfilment of the artist's prolific and intensive creativity, being of great importance for the Slovene as well as Yugoslav art of that period. They have been ranked among a selection of pieces, presenting a comprehensive review of Slovene art. The sculptures – fourteen in number – and their drafts, given as a gift to the artist's hometown of Kamnik, are made in plaster, patinated plaster, terra cotta and bronze. The motifs are small sculptures as well as portraiture. The artist's artistic development can be traced through his works, from his early realistic sculptures to those inspired by the modernism, and the last but not least, his practice in depicting space in a totally different manner of form. His portraits, among which there are many well-known Slovene people, are famous not only for the new dimensions of the form but also as they reflect the sensitivity of the artist in depicting the character and physiognomic features as well as their deep spiritual background.

24 Mavčni portret Marije Vere (1881–1954) hrani Moderna galerija, bronasta pa se nahajata v Slovenskem gledališkem muzeju in v Drami SNG v Ljubljani.

Ivo Kordaš, Šopek

Alenka Klemenc, dipl. umetn. zgod.
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, ZRC SAZU
1000 Ljubljana

Dodatek k Steletovim portretom

V zadnji številki *Kamniškega zbornika* sem članek o upodobitvah akademika Franceta Steleta sklenila z mislijo, da bo gotovo prišla na dan še kakšna njegova doslej neznana podoba.[1] Pokazalo se je, da prav v Kamniku živi likovnik, ki je profesorjeve portretne črte nekajkrat ujel na papir: to je gospod Bogdan Potnik, po poklicu strojni inženir, sicer pa kot avtodidakt izredno plodovit in priznan ustvarjalec. Z dr. Steletom je (bil) v sorodu po ženini strani in ga je tako večkrat zasebno videval. Ker Potnik nasploh rad portretira, ga je seveda pritegnilo tudi zanimivo obličje staroste slovenske umetnostne zgodovine. Narisal ga je večkrat, ohranili sta se mu le dve priložnostni risbi in linorez, ki je nastal že po Steletovi smrti.[2]

Risbi, obe datirani *Paris 71*, je Potnik narisal v francoski prestolnici, ko se je udeležil ogleda velike odmevne *predstavitve umetnosti jugoslovanskih narodov*.[3] Ogled je organiziral za skupino svojih sorodnikov sam Stelè, ki je bil generalni komisar razstave. Ena od obeh risb je narisana kar na prazni del lista z jedilnikom iz Palais d'Orsay za 21. april 1971 (torej je to najbrž natančen datum njenega nastanka) in predstavlja Steleta v levem profilu (sl. 1). Risar se je omejil na skicozne linije in prav zato se mu je posrečilo zelo neposredno zabeležiti portretno podobnost in značilni izraz Steletovega ostarelega obličja. Tudi druga risba kaže upodobljenca v levem profilu, vendar nekoliko bolj od zadaj (sl. 2). Risarski način je gostobesednejši, več je nadrobnosti in senčenje bolj plastično modelira glavo, celota pa učinkuje manj živo kakor prva risba. Pod oba izdelka se je upodobljenec avtorju tudi podpisal.

Likovno najbolj dognana je linorezna upodobitev, datirana z letom 1976, ko bi bil Stelè praznoval devetdesetletnico, če bi bil še živ (sl. 3).[4] Pobuda za nastanek portreta je bila gotovo spominska, narejen pa je po fotografiji, ki je bila posneta v poznih letih profesorjevega življenja. Na grafičnem odtisu je figura zrcalno obrnjena. Upodobljenec je postavljen v običajno pozo uradne portretne fotografije, zajet je v doramenskem izrezu, obraz je skoraj frontalen, le rahlo zasukan proti desni. Umetnik je spretno izkoristil izrazne možnosti linoreza in na fotografiji nakazane sive sence spremenil v sklenjene črne lise s ponekod ostro nasekanimi robovi; te v kontrastu z velikimi belimi površinami, na katerih ni nikakršnih detajlov, poudarjajo portretno prepoznavne značilnosti obraza in mu dajejo izraznost. V črno-beli menjavi so prepričljivo podane otožno v gledalca zroče oči s sršečimi obrvmi in z močnimi podočnjaki, nakazani so zredčeni osiveli lasje, poudarjeni sta gubi, ki od nosu tečeta navzdol proti bradi in skupaj z linijo trpko stisnjenih ustnic pod temnimi brki dajeta obrazu resno-žalosten

Slika 1: Bogdan Potnik: France Stelè, risba s kemičnim svinčnikom, 11 x 6,5 cm, sign. in dat. d. sp.: Paris 71 / Potnik, *pod risbo upodobljenčev podpis:* Fr. Stelè; *Kamnik, zasebna last*

izraz, kakršnega poznamo tudi z drugih Steletovih starostnih portretov (zlasti bronasta glava Draga Tršarja, 1964; tudi portretna karikatura Boruta Pečarja, 1966; itd.). Linorez je vsekakor dobra portretna predstavitev v mejah realističnega upodabljanja.

Realistični način je za Bogdana Potnika, rojenega 1927 v Zabukovici pri Celju, osnovno ustvarjalno izhodišče, ki ga dopolnjuje z domišljijskimi in čustvenimi razsežnostmi in vnaša v dela razpoloženje.[5] Prav v linorezih je ponekod pokazal smisel za ekspresivne in simbolne poudarke, nekateri akvareli pa s svojimi kolorističnimi kvalitetami kažejo v smer osamosvajanja barv od predmetnega sveta, od koder bi pot lahko vodila tudi do čistega slikarstva oziroma abstrakcije.

1 *Upodobitve dr. Franceta Steleta,* Kamniški zbornik 15, Kamnik 2000, str. 73

2 Gospodu Bogdanu Potniku se lepo zahvaljujem za vse gradivo, podatke in pojasnila, ki mi jih je ljubeznivo posredoval.

3 Razstava *L'art en Yougoslavie de la préhistoire a nos jours* je bila postavljena v Grand Palais v Parizu od marca do maja 1971.

4 France Stelè se je rodil 21. februarja 1886 v Tunjicah in umrl 10. avgusta 1972 v Ljubljani

5 Prim. Marlen Premšak, spremna beseda v zloženki k razstavi: *Bogdan Potnik,* Kulturni center Laško – Razstavišče, maj 2001.

Slika 2: Bogdan Potnik: France Stelè, risba s flomastrom, 17 x 12 cm, sign. in dat. d. sp. Paris 71 / Potnik *Bogdan, pod risbo upodobljenčev podpis:* FStelè; *Kamnik, zasebna last*

Slika 3: Bogdan Potnik: France Stelè, linorez, velikost odtisa: 14 x 10 cm, sign. l. sp. z monogramom: PB 76, *pod odtisom napis s svinčnikom, l.:* linorez, *d.:* Potnik 76, *sp. v sredini:* Dr. France Stelè; *Kamnik, zasebna last*

Ob njegovi drzni rabi barv nekateri kritiki omenjajo kar spogledovanje z barvnim ekspresionizmom.[6] Slej ko prej ostaja pri Potniku osrednja pobuda za likovno ustvarjanje veselje nad vidnim svetom, nad njegovimi barvami in oblikami, se pravi likovnimi prvinami, in tudi nad vsakovrstnimi drugačnimi zanimivostmi. Vse to v svojih krajinah, vedutah, portretih, narodopisnih motivih, tihožitjih itd. znova in znova navdušeno doživlja na platnu, papirju, grafični plošči, tudi v glini, lesu, kovini in v tehnikah, ki jih sam domiselno iznajdeva. S prirojenim darom za izražanje, enako spretno z risbo in obliko kakor z barvo, manj pogosto s plastičnim oblikovanjem, ustvarja že vse od rane mladosti. Po neuspelem poskusu, da bi se vpisal na likovno akademijo, si je sicer izbral drug poklic, v skrivnosti umetnostnega jezika in likovnih tehnik pa se je začel poglabljati samostojno. Veliko se je naučil iz knjig, leto dni se je izpopolnjeval pri akademskem slikarju Savu Sovretu, največ pa je pridobil ob rednem sodelovanju na slikarskih kolonijah in ekstemporih, kjer je spoznal kriterije za selekcijo in si izostril kritični čut. Postal je eden najboljših nepoklicnih likovnikov na Slovenskem.[7] Redno razstavlja na skupinskih razstavah, skoraj štiridesetkrat se je predstavil samostojno, prejel je blizu trideset nagrad in priznanj. V zadnjih nekaj letih mu največ pomenijo odkupna nagrada na mednarodnem ekstemporu v Rogaški Slatini na témo krajine, odkupni nagradi v Dekanih in Špetru (Italija), častno priznanje z nagrado leta 2000 in vélika odkupna nagrada leta 2001 na mednarodnih ekstemporih v Piranu, dve prvi nagradi na koloniji Po poteh Ferda Vesela v Stični (za krajino leta 2000 in za portret 2001) ter prva nagrada leta 1999 na ekstemporu v Ljubljani.

Bogdan Potnik velja ne le za dobrega umetnika, ampak tudi za likovnega kronista našega časa. Med njegovimi portretiranci – portretiranje je pomemben del kronistove dejavnosti – najdemo tako znane osebnosti kakor anonimne ljudi, ki so ga pritegnili z izrazitostjo svojih fiziognomij in značajev. Pri vseh pa je znal ne glede na izbrano tehniko suvereno ujeti trenutni, minljivi izraz, ki daje obrazom posebno živost. Tri upodobitve Franceta Steleta se lepo vključujejo v galerijo Potnikovih portretov.

6 Prav tam; Janez Šter, spremna beseda v zloženki k razstavi: *Bogdan Potnik*, Kamnik, Kavarna Veronika, december 1994.

7 Prav tam.

Dr. Edo Škulj
Dolničarjeva 1
1000 Ljubljana

Akademija sv. Cecilije v Kamniku

Trideset let po uradnem začetku Academie philharmonicorum v Ljubljani leta 1701 so po njenem zgledu v Kamniku ustanovili Akademijo sv. Cecilije. Verjetno je bil glavni pobudnik "Maksimilijan Leopold Rasp, Kranjec iz Škofje Loke, doktor presv. bogoslovja in mestni župnik v Kamniku", kot ga predstavijo *Apes academicae operosorum labacensium* oziroma *Akademske čebele ljubljanskih operozov*.[1] Bil je namreč član Academie operosorum, in sicer z vzdevkom Indefessus (neutrudni), kar je dokazal tudi z ustanovitvijo Akademije sv. Cecilije, ki je bila cerkvenopravno bratovščina.

Bratovščine so bila cerkvena združenja, ki so želela vernikom pomagati pri poglabljanju krščanskega življenja. Zato se niso posvečale samo raznim pobožnostim, temveč tudi karitativnemu delu in skrbi za lepoto bogoslužja. Ustanavljali so jih pri župnijskih in podružničnih cerkvah. Vsaka bratovščina je imela svoj oltar, imenitnejše tudi svojega duhovnika. Imele so svoje vodstvo, pravilnik, seznam članov in tudi večja ali manjša gmotna sredstva, da so mogle opravljati svoje poslanstvo. Člani so se zbirali k skupnim pobožnostim, večkrat na leto prihajali na shode in redno opravljali predpisane molitve.[2] Nekatere so imele posebne molitvenike. Tako je novomeški kanonik Matija Kastelec kot voditelj Bratovščine rožnega venca za njene člane sestavil in leta 1768 izdal *Bratovske bukvice*,[3] ki veljajo za prvi slovenski katoliški molitvenik z notami.[4]

Ker se glede kamniške Akademije sv. Cecilije ni ohranil noben prvotni vir, npr. ustanovna listina ali pravila ali seznam članov, se moramo zanesti na drugotne vire, da sestavimo njen nastanek in vsaj okvirno delovanje.

V Grafičnem kabinetu Narodnega muzeja hranijo podobico z napisom: "Insigne Confoederationis academicae sub invocatione S. Caeciliae V. et M. canonic[a]e erectae in archi-parochiali Ecclesia B. M. V. in Stein Ducatus Carnioliae, a Clemente P. XII. anno MD[CC]XXXI confirmatae perpetuisque indulg[entiis] cumulatae."[5] Prevod podobičnega besedila se glasi: "Grb Akademske zveze pod zavetništvom sv. Cecilije, device in mučenke, cerkvenopravno ustanovljene v nadžupnijski cerkvi Blažene Device Marije v Kamniku Vojvodine Kranjske, ki jo je papež Klemen XII. leta 1731 potrdil in s trajnimi odpustki obdaril."

Takoj je treba opozoriti, da ima besedilo dve tiskarski napaki: namesto "canonice" kot prislov je "canonicae" kot pridevnik, pri letnici z rimskimi številkami pa manjkata dva C, saj papež Klemen XII. ni vladal leta 1531, ampak leta 1731. Papež "Klemen XII. je bil zelo radodaren z odpustki. Za slovensko ozemlje je ohranjenih vsaj 41 listin, s katerimi papež podeljuje odpustke posameznim cerkvam, oltarjem in bratovščinam ob različnih priložnostih."[6] Na podobici z gornjim besedilom sta upodobljeni sv. Cecilija ob pozitivu in sv. Marjeta, zavetnica kamniškega mesta, z zmajem. Iz Dopolnila iz leta 1769, ki govori o bratovščinah in njihovih ustanovnih mašah v kamniški župniji in njenih podružnicah, pa izvemo še natančnejši datum, in sicer da je bila "eine Confoederation sub Invocatione S. Caeciliae V. et M." ustanovljena 21. junija 1731.[7]

Župnija Kamnik med drugimi starimi listinami hrani matrikulo iz leta 1749. Matrikule so bili "matrice" ali vzorci, po katerih so pisali nedeljska oznanila, zato je začetek dolgega naslova *Matricula promulgationum hebdomadalium*[8] ali *Matrikula tedenskih oznanil*. To iz leta 1749 je pod arhidiakonom Janezom Karlom Barbom sestavil kaplan Simon Tadej Rajh, sicer tudi Litopolitanus oziroma Kamničan.

Matrikula iz leta 1749 je ohranjena v dveh izvodih. Prvi je v četrtinki izredno lepo napisan v rdeči in črni barvi, na debelem papirju in obsega 294 strani. Ta je ohranjen kot nov in zanesljivo ni bil v (tedenski) rabi. Tega bomo imenovali Matrikula A. Drugi izvod, ki ga lahko označimo kot Matrikula B, je ravno tako v četrtinki, ravno tako dvobarvno pisan, vendar z manjšo in ne tako lepopisno pisavo kot A. Vsebina je popolnoma enaka, vse se ujema, le v B je kakšna okrajšava več kot v A. Matrikula B je bila v tedenski rabi in je zelo obrabljena. Poleg tega ima številne opombe, skoraj na vsaki strani, ki so jih vsako leto dodajali. Te opombe, ki so zelo dragocene, gredo do leta 1786. Verjetno so takrat zaradi jožefinskih reform sestavili novo matrikulo. Večkrat pripiše, naj bralec pogleda *Libellum promulgationum eiusdem anni.* Matrikula B ima na koncu: *Repertorium extraordinariarum promulgationum, quae in libellis promulgatoriis ab anno 1717*

1 *Apes academicae operosorum labacensium,* Labaci MDCCI – *Akademske čebele ljubljanskih operozov,* Ljubljana 1988, 25.

2 Prim. F. Schubert: *Bruderschaft*, v: Lexikon für Theologie und Kirche II, Freiburg in Breisgau 1931, 583.

3 Prim. M. Kastelec: *Bratovske bukvice,* Graz 1678.

4 Prim. E. Škulj: *Cerkveni ljudski napevi II: Starejši katoliški napevi,* Ljubljana 2001.

5 Prim. M. Lozar - Štamcar: *Božjepotne grafične podobice v 18. stoletju na Slovenskem,* diplomska naloga, Ljubljana 1986, str. 68 (tipkopis).

6 M. Benedik: *Papeži. Od Petra do Janeza Pavla II.,* Ljubljana 1996, 262.

7 NŠAL, ŽA, Kamnik, Razni spisi, fasc. 16, Supplementum 18. 10. 1769: Supplementum über die in betref der Stadt Pfarr-Kirche Unserer lieben Frauen Verkündigung zu Stain, zur selben gehörigen Filialen, und daselbst befindlichen Bruderschaft, und Messen Stiftungen herfaste Tabeller Fassion. Pfarr Kirche No. 1 [...] "Weiter ist den 21.ten Junii 1731 durch einige Individua eine Confoederation sub Invocatione S. Caeciliae V. et M. aufgerichtet von selber ein Kapital."

8 NŠAL, ŽA, Kamnik, f. 4, Matricula 1749; prim. M. Kemperl: *Akademska bratovščina sv. Cecilije v župnijski cerkvi v Kamniku,* v: Kronika 46 (1998), 34–40.

usque ad annum 1748 hic inde conscriptae reperiuntur, to je: *Seznam izrednih oznanil, ki jih iz oznanilnih zvezkov od leta 1717 do leta 1748 srečamo prepisane.* Med drugimi je zanimiva naslednja prepoved: "Prohibitio conscendendi chorum musicum anno 1730," to je: "Prepoved vstopa na kor iz leta 1730."[9] Iz *Repertoriuma* bi lahko sklepali, da je bila prejšnja matrikula iz leta 1716. Vsekakor je naslednja (ohranjena) matrikula iz leta 1805.[10]

Matrikula iz leta 1749 ima dva dela. Prvi ima naslov *Explanatio parochialium peractionum in parochia Stein,* to je: *Razlaga župnijskih opravil v kamniški fari.* Prvi del, v katerem razlaga posamezne dolžnosti, ima 12 točk, npr. o jutranji maši, o slovesni in zasebni maši, o oklicih, o obhodu z Najsvetejšim, o mašah Bratovščine imen Jezusa, Marije in Jožefa, o mašah Akademije sv. Cecilije, o pridigah, o večernicah, o molitvi rožnega venca in litanijah, o zvonjenju.

Za nas je zanimiva 8. točka, ki govori o mašah Akademije sv. Cecilije. Vsak mesec naj se na primeren dan pri oltarju sv. Cecilije opravi peta maša za akademike, in sicer en mesec za žive, drugi mesec pa za pokojne člane; po tej maši naj na koru zapojejo psalm *De profundis.* Ko Akademija izve za smrt svojega člana in naroča mašo, naj pisec oznanil poskrbi, da bo ta maša na ponedeljek, in to oznani. Matrikula B na robu dodaja, da je bilo leta 1760 na občnem zboru sklenjeno, da se te maše podvojijo, in sicer tako, da bo vsak mesec peta maša za žive in za umrle člane Akademije.

V drugem delu Matrikule, ki ima naslov *Matricula almae nostrae Steinensis parochiae,* so dolžnosti nanizane po mesecih in po dnevih. Akademija je omenjena na 25 mestih, in sicer vedno kot Academia sanctae Caeciliae[11] in le trikrat kot Confraternitas Academiae sanctae Caeciliae. Zanimivo je tudi to, da je poleg confraternitas tudi beseda academia samostalnik in v tej zvezi ni nikoli v pridevniški obliki, npr. confraternitas academica. Če povzamemo določbe po posameznih mesecih, ima kamniška župnija do Akademije sv. Cecilije naslednje dolžnosti:

1. Vsak mesec naj bo peta maša za akademike, in sicer en mesec za žive, naslednji za rajne; od leta 1760 vsak mesec ena in druga. Razen v januarju je ta obveznost vedno na začetku meseca, in to v rdečem.

2. Štirikrat na leto je pobožnost za člane akademike, pri kateri dobijo odpustek 7 let in tolikokrat po 40 dni, če se spovedo, gredo k obhajilu in molijo določene molitve, in sicer na 2. nedeljo po razglašenju, na 3. nedeljo po veliki noči, na praznik sv. Mateja (21. septembra) in decembra.

3. Na torek kvatrnih dnevov ali naslednjega tedna (to je štirikrat na leto: v postu, po veliki noči, septembra in v adventu) je oficij za rajne s peto mašo in molitev za rajne pri katafalku.

4. Ves teden po vseh svetih je oltar sv. Cecilije privilegiran, vendar le za člane akademije; četrti dan po prazniku je celotni oficij in peta maša za pokojne akademike. Matrikula B dodaja, da je bilo na občnem zboru 22. novembra 1751 sklenjeno, da se pri maši preberejo imena vseh članov, ki so v tistem letu umrli; leta 1760 pa, da se to stori na nedeljo po pridigi.

5. 22. novembra je praznik sv. Cecilije, zavetnice glasbenikov. Zjutraj je jutranja maša, h kateri vabi veliki zvon, ob devetih pa peta maša z glorio in credom, vendar brez pridige; k maši naj se akademike posebej povabi. Na nedeljo, ki je najbližja prazniku, prej ali pozneje, je zunanja slovesnost tega praznika, pri kateri akademiki dobijo omenjene odpustke. Matrikula B dodaja, naj se ta dan posebej moli za grofico Gallenberg, ki je cerkvi podarila relikvije sv. Cecilije.

Toliko o Akademiji sv. Cecilije v Matrikuli iz leta 1749. Iz teh podatkov sledi, da se je kamniška Akademija sv. Cecilije resnično zgledovala po ljubljanski Academii philharmonicorum, saj bi lahko rekli, da so njene *Leges* uresničene v navodilih kamniške Matrikule iz leta 1749.

Žal zaenkrat ne vemo ničesar o glasbenem delovanju Akademije, razne domneve pa kmalu postanejo vprašljive.[12]

Žal je bila tudi kamniška Akademija sv. Cecilije žrtev jožefinskih reform, ki bratovščinam niso bile naklonjene. Njihov "razcvet je zavrla Marija Terezija, ki je za ustanovitev bratovščin zahtevala državno dovoljenje in podredila njihovo premoženje državnemu nadzoru. Jožef II. je 1781 ukazal, da letni dohodek bratovščin pripada šolskemu skladu, 1783 pa so bratovščine ukinili (samo na Kranjskem 386). Namesto njih je Jožef II. ustanovil Bratovščino dejanske ljubezni do bližnjega, ki pa ni zaživela."[13]

V Konsignaciji kranjskih bratovščin z dne 25. avgusta 1783 je pod številko 29 omenjena: "Stain Pfarrkirch Musikalische Confederation St. Caeciliae."[14] Sledita ji Bratovščina svetih imen Jezus, Marija, Jožef, ki jo omenja tudi Matrikula iz leta 1749, in Škapulirska bratovščina. Očitno je Bratovščina Svetega duha, ki je

9 To je leto dni pred ustanovitvijo Akademije sv. Cecilije. Ali ima kakšno vzročno zvezo?

10 NŠAL, ŽA, Kamnik, f. 4, Matricula parochiae civitatis Stain. Anno Domini 1805. Zanimiv je razvoj: leta 1749 je še Stein, leta 1805 pa že Stain.

11 Nekatere očitne pravopisne napake, npr. accademia namesto academia ali deffuncti namesto defuncti, so v tem sestavku popravljene.

12 Prim. D. Cvetko: *Slovenska glasba v evropskem prostoru,* Ljubljana 1991, 182.

13 F. D[olinar]: *Bratovščina,* v: ES 1, Ljubljana 1987, 358; prim. J. Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda,* Celovec 1910–1916, 1003 (reprint: Celje 1992).

bila v Kamniku stanovska bratovščina čevljarjev,[15] že prej prenehala.

Tako se je končalo polstoletno (natanko 52 let, dva meseca in štiri dni trajajoče) življenje kamniške bratovščine z naslovom Akademija sv. Cecilije.

***

Zdaj lahko potegnemo vzporednico med kamniško Akademijo sv. Cecilije in ljubljansko Academio philharmonicorum, po kateri naj bi se zgledovala.

O Academii philharmonicorum je bilo po drugi strani večkrat rečeno, da se je zgledovala po svoji vzporednici Academii operosorum, ki sta nastali oziroma nastajali praktično hkrati.[16] Za Academio operosorum sicer velja za uradno letnico ustanovitve leto 1693, vendar je začela delovati leta 1701, ko so izšle *Apes academicae*.[17] Istega leta so izšle tudi *Leges Academiae philharmonicorum*, vendar že prvi člen pove, da se je začela "že pred nekoliko leti". Vendar že površinsko vzporedje med *Apes* in *Leges* pove, da sta to povsem različni ustanovi in da je povezovalni člen samo beseda academia, in sicer zato, ker ima ta beseda več pomenov. Grove 2001 daje naslednje opredelitve grške besede "akadémeia" oziroma latinske "académia":[18] 1) družba razumnikov za izmenjavo znanstvenih in umetniških mnenj; 2) državna ustanova, ki razsoja glede okusov in meril; 3) družba za izvajanje glasbenih prireditev; 4) posamezne glasbene prireditve, zasebne ali javne; 5) ustanova za vzgojo glasbenikov.[19] To se točno odraža v slovenskem prostoru. Po eni strani imamo Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, po drugi Akademijo za glasbo, po tretji pa še vedno opredeljujemo slavnostne proslave kot akademije. Torej je akademija dovolj širok pojem. Zato si je lahko kamniška cerkvenopravna bratovščina dala naslov Confraternitas Academiae s. Caeciliae V. et M., ki naj bi se zgledovala po ljubljanski Academii philharmonicorum.

Academia operosorum in Academia philharmonicorum sta povsem različni ustanovi in komaj zdržita le površinsko primerjanje, kaj šele kaj globljega. Namen operozov je bil pisati razprave, ki bi jih "eden izmed akademikov uredil in jih dal natisniti z naslovom: *Učene razprave ljubljanskih operozov, teološke, juridične, medicinske, državnoznanske itn*".[20] O kakšnem praznovanju cerkvenega zavetnika ali spominjanju na rajnega akademika sploh ni govora. Povsem nekaj drugega so pravila filharmonikov. Prvi člen pravil pove, kaj je njihov namen: "Ker je akademije filharmonikov, že pred nekoliko leti začete, vendar proti koncu prvega leta po tisoč sedemsto tako, kot sledi, po splošnem zadovoljstvu ustanovljene, namen ta, da se ne samo z ubranim igranjem pošteno razvedrujejo, ampak si tudi po takim časnim igranjem v zavest kličejo tisto nebeško večno trajajoče; zato so bile za akademsko znamenje izbrane orgle sv. device Cecilije, katerih piščali, medtem ko so razlivale milo sozvočje na zemlji, vendar vsakogar proti nebesom povzdigovale, z geslom: Razvedruje in umu kaže trajne resnice."[21] O kakšni koncertni ali poklicni glasbeni dejavnosti torej ni govora. O tem, kdo je lahko član akademije, govori drugi člen, ki določa, da morejo biti člani "musices periti", a že v isti sapi pove, da so lahko tudi "musices amatores", ki naj se vpišejo kot filharmoniki.[22] Isti člen pove, da naj bo število članov 31, razen če se ravnatelju in odbornikom ne zdi drugače.

Četrti člen določa, kako morajo 22. novembra praznovati sv. Cecilijo, da je treba naročiti vsako leto 30 maš za srečno smrt živih akademikov, kar se plača iz skupne blagajne. Peti in šesti člen govorita o mašah za pokojne akdemike; sedmi o letni članarini najmanj dveh forintov; zadnji člen pa govori o vodstvu akademije, ki ga sestavljajo ravnatelj in podravnatelj, starešine, blagajnik in pravnik. Vodstvo akademije volijo na dan po prazniku sv. Cecilije. Vseh članov je torej osem. Končajo se z geslom: *Ad Dei Gloriam, et Divae Virginis Caeciliae Protectricis Academiae Honorem. Anno MDCCI.*

Janez Gregor Dolničar v *Annales Urbis Labacensis* za leto 1702 poroča: "22. novembra na god sv. Cecilije so obhajali gg. Academici-Musici svoj prvi glavni praznik slovesno pri oo. avguštincih pred špitalskimi vrati."[23] Ob tem Rafael Ogrin meni: "Avguštinci so dali ta dan v glavni oltar sliko sv. Cecilije."[24] Čeprav je to njegovo osebno sklepanje, je vendar sprejemljivo glede na

14 ARS, Deželno glavarstvo, ECCL., zap. št. 222, Lit. F, No. 8: Consignation deren bis 25.ten August [1]783 annoch rückständigen Fassionen von der Bruderschaften im Herzogthum Krain.
29: "Stain Pfarrkirch Musikalische Confederation St. Caeciliae."
30. + Jesus, Marie und Joseph Bruderschaft.
31. + Skapulier Bruderschaft.

15 Prim. F. Oražem: *Hrenov odnos do bratovščin*, v: Hrenov simpozij v Rimu, Celje 1998, 299–306.

16 Prim. D. Cvetko: *Academia Philharmonicorum Labacensis*, Ljubljana 1962; I. Klemenčič: *Slovenska filharmonija in njene vzporednice*, Ljubljana 1988; P. Kuret: *Od Academiae philharmonicorum do prve Slovenske filharmonije*, Ljubljana 1997.

17 Prim. *Apes academicae operosorum labacensium*, Labaci MDCCI – *Akademske čebele ljubljanskih operozov*, Ljubljana 1988.

18 Prim. *Academia*, v: F. Wiesthaler: *Latinsko-slovenski slovar A–Col*, Ljubljana 1993, 40–41.

19 Prim. H. M. Brown - I. Fenlon: *Academy*, v: The New Grove Dictionary of Music and Musicians I, London 2001, 41–45.

20 *Apes academicae operosorum labacensium*, Labaci MDCCI – *Akademske čebele ljubljanskih operozov*, Ljubljana 1988, člen IV.

21 *Leges Academiae Philharmonicorum Labaci Metropoli Carnioliae adunatorum*, Labaci 1701 (reprint: Ljubljana 1967). Zanimivo, kako avtorji drugače prevajajo akademsko geslo: Cvetko in Klemenčič: "Počitek daje, duhu pa neminljivost kaže." Kuret: "Oživlja, a duhu neminljivost kaže." Vendar se mi zdi, da je treba izhajati iz celotnega člena, saj je geslo le njegov povzetek.

22 Že beseda filharmonik ne predpostavlja poklicnega, ampak samo ljubiteljskega glasbenika, saj je samo "ljubitelj harmonije".

navade v drugih cerkvah, npr. pri jezuitih, kar vemo iz njihovih diarijev. Sicer pa že Leges v četrtem členu naročajo, naj se na praznik sv. Cecilije postavi njena slika na glavni oltar. Med drugim Dolničar omenja, katere oljne slike so imeli avguštinci v cerkvi Marijinega oznanjenja: "1. Sv. Lucija od Frančiška Remba iz Radovljice, 2. Sv. Cecilija od Jurija Adama pl. Grimbšiča in 3. Sv. Valentin od Ludvika de Cleris iz Belgije. Vsi drugi oltarji so imeli kipe ali pa so bili brez slik, kot npr. glavni oltar. Na katerem oltarju je bila slika sv. Cecilije, se ne da ugotoviti."[25] To potrjuje tudi Inventar zakristije iz 20. marca 1704, ki pravi, da imajo štiri "tabulae pulchriores ad exornandum altare in maioribus solemnitatibus".[26] To pomeni, da so imeli štiri lepše slike za okrasitev oltarja ob večjih slovesnostih. V današnji cerkvi ni slike sv. Cecilije.[27] Filharmoniki so šli v avguštinsko cerkev, ker je bila stolnica, kamor bi v nekem smislu prvenstveno sodili, v gradnji, saj so staro stolnico podrli leta 1700, nova pa je bila končana šele leta 1707.[28] Pa tudi sicer ni bilo v stari stolnici nikakršne podobe zavetnice cerkvene glasbe.[29] Prvi večji nastop so filharmoniki imeli ravno ob posvetitvi ljubljanske stolnice 8. maja 1707. Janez Gregor Dolničar v zgodovini ljubljanske stolnice poroča, da je sodelovalo 50 izbranih akademikov filharmonikov, ki jih je vodil Berthold Höffer, ustanovitelj akademije. Poleg njih so nastopili še trobentarji in oboisti, ki so sestavljali poseben zbor.[30]

Vsi ti podatki o Academii philharmonicorum ustrezajo opredelitvi cerkvene bratovščine na začetku tega sestavka: je združenje z duhovnim namenom, skrbi za poglabljanje krščanskega življenja in srečno zadnjo uro svojih članov, ima svojega zavetnika oziroma zavetnico in praznuje njen praznik, ima morda tudi oltar, skrbi za večni blagor svojih rajnih članov, ima pravila in vodstvo ter gmotna sredstva, ki so se nabirala z letno članarino. Iz tega sledi, da je Academia philharmonicorum imela vse lastnosti cerkvenopravno ustanovljene bratovščine, čeprav morda ni bila nikoli potrjena s cerkvene strani oziroma tega ne vemo. Tudi je ni med bratovščinami, ki so bile ukinjene pod Jožefom II. Omenjena Konsignacija kranjskih bratovščin z dne 25. avgusta 1783 pri samostanski cerkvi bosonogih avguštincev omenja Bratovščino sv. Jožefa, Bratovščino rajnih, Bratovščino Matere dobrega sveta, Nadbratovščino črnega pasu in Bratovščino sv. rožnega venca.[31] O kakšni Academii philharmonicorum ali Bratovščini sv. Cecilije ni sledu. Morda zaradi tega ne, ker je že prej prenehala z delovanjem.[32]

Če se je kamniški arhidiakon Maksimilijan Leopold Rasp zgledoval po Academii philharmonicorum, je bil bolj dosleden, saj je svojo Akademijo sv. Cecilije ustanovil kot bratovščino in ji celo preskrbel posebne odpustke. Na vsak način je primerjava obeh ustanov zelo zanimiva in poučna. Pri eni imamo pravila, pri drugi pa vsaj cerkveno delovanje. Oboje skupaj pa sestavlja nezanemarljivo celoto.

Dodatek:

Besedilo v Matrikuli iz leta 1749, ki se nanaša na Akademijo sv. Cecilije

Matricula promulgationum hebdomadalium plebaniae civitatis Stein sub illustrissimo et reverendissimo domino domino Ioanne Carolo Barbo, S. R. I. Comite de Waxenstein, ss. thologiae doctore et p. t. plebano steinensi, per Simonem Thadeum Reich Litopolita-

23 V. Steska: *Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718*, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 11 (1901), 96. *Annales Urbis Labacensis* hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.

24 R. Ogrin: *Naša zgodovina*, v: Naše Tromostovje 15. 07. 1971, str. 6.

25 R. Ogrin, n. d., 25. 3. 1973, str. 8; prim. V. Steska: *Slike v ljubljanskih cerkvah okoli l. 1715*, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 12 (1902), 50.

26 Inventarium rerum omnium sacristiae Labacensis ad Divam Virginem Annunciatam O: E: S: P: Aug. Anno 1704. mense martij Die 20.

27 Prim. B. Resman: *Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja*, v: Frančiškani v Ljubljani, Ljubljana 2000, 301–346. Dr. Blažu Resmanu se zahvaljujem za vse podatke o sliki sv. Cecilije v avguštinski oziroma frančiškanski cerkvi.

28 Prim. J. Veider: *Stara ljubljanska stolnica*, Ljubljana 1947.

29 Prim. V. Urek: *Kazalo k Veiderjevi Stari ljubljanski stolnici*, Ljubljana 1976.

30 NŠAL, ŠAL, Razni spisi, fasc. 2: Historia Cathedralis Ecclesiae [...] Auctore Joanne Gregorio Thalnischero, Labaci anno aere Christianae 1701 (takrat je začel pisati); prim. E. Škulj: *Orgle v ljubljanski stolnici*, Ljubljana 1989, 15.

31 ARS, Deželno glavarstvo, ECCL., zap. št. 222, Lit. F, No. 8: Consignation deren bis 25.ten August [1]783 annoch rückständigen Fassionen von der Bruderschaften im Herzogthum Krain.
137. Laybach, Klosterkirche der P. Augustiner baarfüssige Bruderschaft St. Joseph.
138. Laybach, Klosterkirche der P. Augustiner Todten Bruderschaft.
139. Laybach, bey den P. Augustiner Bruderschaft Maria von guten Rath.
140. Laybach, bey den P. Augustiner Erzbruderschaft der schwarzen Gürte.
141. Laybach, bey den P. Augustiner Bruderschaft heil. Rosenkranz.

32 Prim. I. V[rhovec]: *Stare ljubljanske bratovščine*, v: Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 5 (1895), 86–87: "O Dolničarjevem času so bile poleg omenjene še te-le bratovščine v Ljubljani: Br. Kristusa trpečega na križu pri Sv. Jakobu [...] Dalje se omenjajo v istem času: bratovščina telesa Kristusovega, najglasovitejša in najplemenitejša; vanjo je bilo vpisanih mnogo vladarjev, vladaric, kardinalov; br. Odrešenika sveta, ustanovili so jo laški trgovci, vsako leto je dajala doto dekletom in štipendije mladeničem; br. blažene Device brez madeža spočete (Germanica vulgo Congregatio); br. blažene Device v nebo vzete (vulgo Latina major); br. rojstva blažene Device M. (vulgo Latina minor); br. presv. rožnega venca; br. vednih molitev za umrle brate; br. blažene Device Karmeljske; sv. Frančiška Seraf. zveza (fasciculus); br. sv. Antona Padovanskega."

num, p. t. seniorem capellanum, in hunc ordinem redacta anno 1749.

[1] Explanatio parochialium peractionum in parochia Stein.

[1] Notandum 1mo. Circa missam matutinam ejusque pulsum.

[2] Notandum 2ndo. Circa missam solemnem et ordinariam privatam et de pulsu ad ipsas.

[9] Notandum 3tio. Circa promulgationem et denunciationem sponsorum.

[10] Notandum 4to. Circa festa in feriam 3tiam. cadentia.

[11] Notandum 5to. Circa circuitum cum Sanctissimo.

[13] Notandum 6to. Circa missas rosarianas.

[16] Notandum 7mo. Circa missas Confraternitatis I. M. I.

[17] Notandum 8vo. Circa missas Accademiae sanctae Caeciliae V. et M.

Quovis mense die commodo cantatur [18] una missa ad aram Caeciliae pro sodalibus accademicis, ita tamen, ut uno mense cantetur de festo currenti applicanda pro vivis, altero mense cantetur de requiem quotidiana pro defunctis; et quidem haec pro defunctis fiat in una feria secunda, utpote pro defunctis privilegiata, non obstante, quod in talem feriam cadat aliquod festum dupplex chori; finita hac missa de requiem cantatur in choro psalmus *De profundis*. Quandoquidem vero praefata Accademia pro quolibet sodale, cuius obitus innotescit, unam cantatam missam de requiem peragi curat, videat director promulgationum, ut talem missam in feria 2nda. utpote privilegiata celebrandam fore promulgeat.

[Matricula B:] Anno 1760 in congressu accademico duplicatae sunt missae hae accademicae, ita ut quovis mense una fiat cantata pro vivis, altera cantata pro defunctis.

[19] Notandum 9no. Circa conciones.

[26] Notandum 10mo. Circa vesperas et completorium.

[29] Notandum 11mo. Circa recitationem rosarii et litanias lauretanas tam solennes quam privatas.

[36] Notandum 12mo. Circa diversarum campanarum pulsum.

[41] Matricula almae nostrae Steinensis parochiae. *Ianuarius*.

[43] *In hoc mense die aliqua commoda instituitur missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae s. Caeciliae V. et M.*

[48] Hac dominica [2nda. post Epiphaniam] est etiam peractio Sodalitatis Accademiae s. Caeciliae cum indulgentia 7 annorum et totidem [49] quadragenarum, est enim unum ex 4 angarialibus festis Confraternitatis Accademiae sanctae Caeciliae. *Mane post evangelium et hora 9na. post concionem oratur pater et ave pro sodalibus accademicis.*

[Matricula B:] Hodie non est cantus carniolus.

[55] *Februarius. In hoc mense commoda aliqua feria 2nda. fit missa cantata pro defunctis sodalibus Accademiae s. Caeciliae V. et. M.*

[83] *Martius. In hoc mense comoda aliqua die fit missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae sanctae Caeciliae V. et Martyris.*

[88] Feria 3tia. 4 temporum vel alia sequentis septimanae die fit officum defunctorum unius nocturni et missa cantata de requiem pro defunctis accademicis sodalibus, *pro quibus finita missa cantatur libera ad castrum doloris.*

[117] *Aprilis. Hoc mense commoda aliqua die fit missa cantata pro defunctis accademicis sodalibus.*

[125] *Quando hoc festum [s. Georgii] cadit in dominicam 3tiam. post pascha, tunc peractio Confraternitatis Accademiae sanctae Caeciliae habetur hic sub missa matutina.*

[131] Dominica 3tia. post pascha mane et hora 9na. peractio domi ob festum angariale Accademiae s. Caeciliae cuius sodalitatis confratres habent indulgentiam 7 annorum et totidem quadragenarum, si confitentur, communicant et solito orant.

[140] *Majus. In hoc mense die aliqua commoda fit missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae sanctae Caeciliae, virginis et martyris.*

[152] *Iunius. In hoc mense dicitur in una feria 2nda. missa cantata de requiem pro defunctis sodalibus Accademiae sanctae Caeciliae, virginis et martyris.*

[159] *In hac septimana (si feria 3tia. 4 temporum fieri non potest) die aliqua commoda peragitur officum defunctorum unius nocturni cum missa cantata de requiem et libera ad castrum doloris pro defunctis accademicis sodalibus.*

[167] Dominica infra 8vam. Corporis Christi missa matutina media 6ta. cum expositione Sanctissimi *sine levitis,* hora 9na. peractio domi Confraternitatis Accademiae sanctae Caeciliae cum *levitis et cum expositione Sanctissimi.* Sodales accademici [168] confessi, communicantes et solito orantes lucrantur indulgentiam 7 annorum et totidem quadragenarum. Ante missam cantatam fit circuitus cum Sanctissimo per

coemeterium, ad quem circuitum pulsabitur 3tio. quadrante ad 9nam. *Si in festo Corporis Christi processio non exivit, exeat hodie sed concio non fiat. Hac die tum mane post evangelium tum post concionem dicitur pater et ave pro vivis et defunctis accademicis sodalibus.*

[169] *Quando in hanc dominicam cadit dedicatio ecclesiae ss. Primi et Feliciani, tunc Accademia sanctae Caeciliae celebrat sua divina mane sub missa matutina, qua est cantata, antequam fit solitus circuitus cum Sanctissimo, hora 9na. autem habetur divinorum peractio ad dictos sanctos* [170] *cum expositione Sanctissimi ad missa solemnem et ad secundas vesperas, quae domi non habentur. Habentur tamen litaniae cantatae.*

[183] *Iulius. Hoc mense die commoda instituitur missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae sanctae Caeciliae, virginis et martyris.*

[200] *Augustus. In hoc mense commoda aliqua feria 2nda. peragitur missa cantata de requiem pro defunctis accademicis sodalibus.*

[217] *September. In hoc mense die aliqua commoda fit missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae s. Caeciliae, virginis et martyris.*

[227] *Officium defunctorum pro defunctis accademicis sodalibus si non potest fieri in feria 3tia. 4 temporum, fiat feria 2nda. (alias non impedita) sequentis hebdomadae.*

[229] Die 21ma. hujus festum de praecepto sancti Mathaei, apostoli et evangelistae *functio ad libitum plebani* mane et hora nona solita divinorum peractio domi ob angariale festum Accademiae sanctae Caeciliae, sodales accademici confessi, communicantes et solito orantes lucrantur indulgentiam 7 annorum et totidem quadragenarum [...] *Ita dicitur unus pater et ave pro vivis et defunctis accademicis sodalibus.*

[236] *October. In hoc mense aliqua commoda feria 2nda. instituitur missa cantata de requiem pro defunctis accademicis sodalibus ad aram sanctae Caeciliae.*

[246] *November. In hoc mense die aliqua commoda instituitur missa cantata pro vivis sodalibus Accademiae sanctae Caeciliae.*

[250] Tota hac septimana sunt omni die privilegiata altaria maius, s. Caeciliae et sancti Ioannis Baptista. Maius altare est privilegiatum pro defunctis confratribus sacratissimi Rosarii et pro defunctis sodalibus Confraternitatis Iesu Maria Ioseph. Altare s. Caeciliae est privilegiatum pro solis accademicis sodalibus defunctis.

[Matricula B:] Ara s. Caeciliae V. M. privilegiata pro sodalibus accademicis omni die (unum per annum ad septemium), item et per integram octavam omnium fidelium defunctorum.

[251] Officia integra defunctorum cum missa cantata de requiem per hanc septimanam a plebano et levitis habenda sunt sequentis diebus: [252] Quarta die officium integrum cum missa cantata pro defunctis sodalibus accademicis.

[Matricula B:] Legantur nomina sodalium intra annum mortuorum, pro his et omnibus defunctis sodalibus, fundatoribus et benefactoribus hujus sodalitatis dicatur unum pater et ave. Ita conclusum in congressu accademico anno 1751, novembre 22. NB. Anno 1760 conclusum est, ut sodales mortui prelegantur dominica principali post concionem.

[257] Die 22nda. hujus festum devotionis sanctae Caeciliae, virginis et martyris, patronae musicorum, mane missa matutina *cum perlectione sancti evangelii, ad quam pulsatur majori campana,* deinde hora 9na. missa cantata *cum gloria et credo sine concione,* ad quam accademici sodales comparare specialiter invitantur.

Dominica (quae est proximior festo s. Caeciliae sive sit antecedens sive subsequens festum huius sanctae) est titulare festum sodalitatis Accademiae sanctae Caeciliae V. et M. tota divinorum peractio domi cum indulgentia plenaria pro accademicis sodalibus, quam confessi, communicantes [258] et solito orantes accademici consequuntur.

[Matricula B:] In hac dominica recitatur pater et ave pro comitissa Gallenberg, quae reliquias s. Caeciliae donavit Ecclesiae. Item si ad hanc dominicam cadat festum B. V. M. de bono consilio, tunc mane hora sexta est missa cantata pro vivis atque defunctis caecilianis ad aram majorem, hora nona vero est functio ad imaginem B. de bono consilio.

[262] December. In hoc mense commoda aliqua feria secunda fit missa cantata de requiem pro defunctis accademicis sodalibus.

[275] Feria 3tia. hujus 4 temporum septimanae vel alia sequentis hebdomadae commoda die habetur offi[276]cium defunctorum unius nocturni cum missa cantata de requiem angarialis pro defunctis accademicis sodalibus. Post hanc missa cantatam fit libera ad castrum doloris. *Obligatio utrius capellani.*

[Kar je tu v ležeči pisavi, je v izvirniku napisano z rdečo barvo.]

The Academy of St. Cecilia in Kamnik

Summary

The Academy of St. Cecilia (Akademija sv. Cecilije) in Kamnik was established as a church brotherhood on 21 June 1731. It is very probable that it was formed on the model of the Academia Philharmonicorum in Ljubljana by Maksimilijan Leopold Rasp, the archdeacon of Kamnik, who was also a member of the Academia Operosorum. As there are no primary sources (e.g. the founding act, regulations, membership list), secondary sources have to be taken into account (a picture with the coat of arms, details about the duties of the parish in Kamnik concerning services and church celebrations).

As for their goals and means, there are many similarities between the Academy of St. Cecilia in Kamnik and Academia Philharmonicorum in Ljubljana, and it was quite probably that the latter was not legally ratified by the Church. Nevertheless, these two institutions have much more in common than the Academia Philharmonicorum and the Academia Operosorum, even though some suggestions about their similarities have been made by experts.

Ivo Kordaš, Mali grad

Dr. Edo Škulj
Dolničarjeva 1
1000 Ljubljana

Življenjske postaje Janeza K. Dolarja

Razprava se ne ukvarja z Dolarjem glasbenikom, ampak z Dolarjem jezuitom in njegovimi življenjskimi postajami, ki jih je prehodil po različnih hišah avstrijske province.

V slovensko glasbeno zgodovinopisje je Janez K. Dolar stopil razmeroma zelo pozno, čeprav je nanj že leta 1689 – 16 let po skladateljevi smrti – opozoril Janez Vajkard Valvasor. V *Slavi vojvodine Kranjske* je namreč o njem zapisal: "P. N. Dolar, ein Mitgenoß der Societet Iesu und geborner Crainer, ist ein trefflicher Musicus und guter Componist gewest. Dannenhero auch von seiner Composition gar viel Stücke zu Wien ungefähr ums Jahr 1665 deß Drucks gewürdigt seynd."[1] Čez nekaj let, leta 1715, pa je Janez Gregor Dolničar v rokopisu ohranjeni *Ljubljanski javni knjižnici* zapisal: "Dolar, Carniolus Lythopolitanus, Soc[ietatis] Jesu, insignis sui aevi musices compositor, quo in genere ita exceluit, ut magnum sui post fata reliquerit desiderium. Edidit: Dramata, seu Miserere mei Deus, Viennae, Austriae, anno 1666."[2] S temi podatki in s kratkimi navedki iz ljubljanskih jezuitskih kronik je Dragotin Cvetko zaokrožil svojo predstavitev skladatelja v izdaji *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo*, ki je izšla v Ljubljani leta 1963.[3]

Pomemben korak je storil Janez Höfler, ki je na opozorilo Jožeta Koruze na Dunaju zasledil Dolarjevo osmrtnico, sam pa je izbrskal podatke glede Dolarjevega prejemanja nižjih in višjih redov, ki jih hrani Nadškofijski ordinariat na Dunaju. Te podatke je objavil leta 1972 v razpravi *Janez Krstnik Dolar* (ok. 1620–1673) v reviji Kronika.[4]

Nekaj natančnejših podatkov, predvsem glede rojstva, je doprinesel France M. Dolinar v disertaciji *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704,* ki je izšla leta 1976.[5] Te podatke mu je posredoval madžarski jezuit Ladislaus Lukács, ki mu je odstopil rokopis knjige, ki jo je imel v pripravi. Žal je Dolinarjeva disertacija v slovenskih glasbenih krogih ostala neopažena, saj članek o Dolarju v 2. zvezku Enciklopedije Slovenije, ki je izšel leta 1988, njegovih dognanj ne upošteva.[6]

Bistveni korak glede poznavanja Dolarjevih življenjskih postaj pa prinaša Lukácseva izdaja *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II (1601–1640)*, ki so izšli leta 1982 v Rimu.[7] Na str. 575 zasledimo Janeza Krstnika Dolarja. Avtor najprej postavi štiri mejnike: rojstvo, vstop v družbo, zaobljube in smrt, nato pa našteje vsa službena mesta, ki jih je neprimerno več, kot so jih do izida knjige domnevali. Službe so naštete strnjeno in z vsemi možnimi okrajšavami. Pa pojdimo po vrsti.

Kamnik (1621–1639)

Janez K. Dolar se je rodil junija 1621 v Kamniku. Žal ne vemo točnega dneva rojstva, razna ugibanja, ali se je rodil točno na praznik svojega krstnega zavetnika (24. junija) ali kakšen dan prej, pa pustimo ob strani. Da je bil Kamničan, pa je od vsega začetka jasno. Valvasor o njem pravi le, da je "geborner Crainer", Dolničar je bil že bolj natančen, ko je zapisal, da je "Carniolus Lythopolitanus", z jezuitsko natančnostjo pa Dolarja opredeli osmrtnica, kjer piše, da je "gente Carniolus, patriâ Lithopolitanus". Imen Dolarjevih staršev ne vemo, ker kamniške krstne matice sežejo le do leta 1622. Höfler domneva, da bi lahko bila Gašper in Magdalena Dolar, katerima se je leta 1624 rodil sin Mihael.[8]

Zanesljivo pa je v tistem času župnikoval kamniški arhidiakon Krištof Plank, ki je imel tesne stike z jezuiti. Iz Dolinarjeve disertacije zvemo za različna Plankova darila jezuitom. Že leta 1611 je podaril 50 forintov. Dva meseca pred Dolarjevim rojstvom, 23. aprila 1621, je ustanovil štiri štipendije za študente iz Kamnika, vredne 2000 forintov, in prepustil pravico prezentacije rektorju kolegija. Leta 1626 je skupaj z mengeškim župnikom Andrejem Šego podaril šentjakobski cerkvi nove orgle, vredne 1000 forintov. V oporoki z dne 8. januarja 1637 je jezuitom zapustil 4000 forintov in premičnine v vrednosti 300 forintov z željo, da ga pokopljejo v cerkvi sv. Jakoba. V oporoki je

1 J. V. Valvasor: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Laibach - Nürnberg 1689, VI, str. 359 (reprint: München 1971).

2 J. G. Dolničar: *Bibliotheca Labacensis publica*, 95; začetne tri pike so v izvirniku; rkp. v Semeniški knjižnici; prim. V. Steska: *Dolničarjeva "Bibliotheca Labacensis publica"*, v: IMK 10 (1900), 145: "Dolar, r. V Kamniku, jezuit; znamenit glasbenik. – Izdal: Drammata seu Miserere mei Deus etc. Viennae A. 1666. (P. M. Pohlin, p. 16)."

3 *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo* (uredil in uvod napisal Dragotin Cvetko), SM, Ljubljana 1963.

4 Prim. J. Höfler: *Janez Krstnik Dolar (ok. 1620–1673)*, v: Kronika 20 (1972), 82–89.

5 Prim. F. M. Dolinar: *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*, Ljubljana 1976.

6 Prim. D. Cv[etko]: *Dolar, Janez Krstnik*, v: ES 2, Ljubljana 1988, 284.

7 Prim. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II (1601–1640)*, Collegit et edidit Ladislaus Lukács S. I., Monumenta historica S. I. 125, Romae 1982, 575): "Dolar, Ioannes, P., carniolus / n 1621 VI in Kamnik (Slov.- Jugosl.) – i 1639 XI 6 Viennae [A 28 42v] – p 1657 VIII 15 Labaci Pr 4 v [G 16 36 41] – m 1673 II 14 Viennae [Cat. 1674]. / 1640–4 Viennae nov., stud. phil. – 45–7 Labaci praec. gram., hum., praef. chori, soc. reg. sem. – 48 Styrae praec. rhet. – 49–52 Viennae stud. theol., praef. chori – 53–4 Graecii praec. hum., reth., praes. congr. – 55 Judenburgi agit 3 prob. – 56–7 Labaci praec. rhet., soc. reg. sem., praef. schol. et chori, praes. congr., conf. – 58 Passavii praec. rhet., praes. congr. – 59 Jaurini conf., praef. schol. et chori, cons. – 60–73 Viennae conf., praef. scholae, chori et biblioth., hist. dom., reg. sem., praes. congr. [40–73]."

8 Prim. J. Höfler, n. d., 84.

dostavil, da so ga jezuitski patri uvedli v svet liberalnih umetnosti ter da vse, kar ve, ima ali premore, mora njim pripisati.[9] Leta 1639, malo pred smrtjo, pa je podaril še 3000 forintov. Tako je Krištof Plank kolegiju oziroma konviktu za revne študente poleg orgel podaril 8000 forintov.[10] Čeprav nimamo neposrednih dokazov, smemo sklepati, da je Dolar po nasvetu arhidiakona Planka študiral v jezuitskem kolegiju in morda užival eno njegovih štipendij. Po končanem kolegiju oziroma gimnazijskih študijih je Dolar 6. novembra 1639 vstopil v jezuitski red in še v Ljubljani opravil kandidaturo, ki je stopnja pred noviciatom.

Dunaj (1640–1644)

Ljubljanski kolegij je spadal pod jezuitsko avstrijsko provinco, ki je že od leta 1563 kot samostojna enota obsegala tedanje avstrijsko cesarstvo. Vsaka provinca ima le en noviciat. Zato je nekaj povsem samo po sebi umevnega, da je Dolar opravil noviciat na Dunaju, ki je bil pri cerkvi sv. Ane.[11] Noviciat je v vseh redovih čas preizkušnje pred zaobljubami. Vsi redovi imajo enoletni, le jezuiti so kot prvi red določili dveletni noviciat.[12]

Po končanem dveletnem noviciatu je Dolar ostal še dve leti ali tri leta (pri navajanju ni jasno, ali gre za koledarska ali za študijska leta) na Dunaju, ko je študiral filozofijo. Jezuiti so vpeljali zelo jasen študijski red (ratio studiorum), ki je temeljil na študiju v Parizu, saj so se prvi člani reda zbrali kot študentje pariške univerze s sv. Ignacijem na čelu. Zelo jasno so študijski red razdelili v tri stopnje: *linguae, artes et teologia* oziroma gimnazija, filozofija in teologija.[13] Gimnazijski študij je trajal največkrat šest let, redkeje pet ali sedem, in je imel tri stopnje: gramatika (3 leta: nižja, srednja in višja), humanistika (1 leto) in retorika (2 leti). Filozofski študij je trajal tri leta: logika, metafizika in etika po nauku Aristotela. Teološki študij pa je trajal štiri leta; osnova je bila *Summa theologica* Tomaža Akvinskega, pomožne vede pa so bile cerkveno pravo, cerkvena zgodovina in študij Svetega pisma.[14] Po končanem študiju filozofije se je Dolar vrnil v Ljubljano, kjer je začel svoje delo magistra. Po filozofskem študiju oziroma diplomi so jezuiti pred začetkom študija teologije poučevali vsaj tri leta na svojih gimnazijah.

Ljubljana (1645–1647)

Dolar je v Ljubljani ostal dve leti oziroma tri leta med letoma 1645 in 1647. V tem času je imel več služb. Bil je učitelj gramatikov in humanistov, to je prve in druge stopnje gimnazije; verjetno ne hkrati, ampak druge za drugo. V istem obdobju je bil prefekt kora, to pomeni, da se je že uveljavil na glasbenem področju, in pomočnik semeniškega vodja. Sicer pa je imel vsa tri leta istega predstojnika kot študijskega prefekta Christophorusa Wilpenhoferja, njegovi somagistri pa so se pomikali v višje razrede, tako da so višji odhajali, ko so v nižje razrede prihajali novi.[15]

Steyr (1648)

Svoj magisterij je Dolar dopolnil v kolegiju v Steyru[16] na Gornjem Avstrijskem, kjer je bil učitelj retorjev, ki so sestavljali tretjo stopnjo gimnazije. Tako je Dolar med Ljubljano in Steyrom "predelal" vse tri stopnje gimnazijskega poučevanja.

Dunaj (1649–1652)

Po končanem magisteriju v Steyru se je Dolar vrnil na Dunaj, da bi opravil študij teologije na univerzi. Kot rečeno, je študij trajal štiri leta. Hkrati je v hiši opravljal službo prefekta kora,[17] kar pomeni, da se je na glasbenem področju že polno uveljavil, tudi na cesarskem Dunaju in ne samo v provincialni Ljubljani. Posvečen je bil v stolnici sv. Štefana 29. marca 1652.[18] Zanimivo pa je, da Lukács pri vsej svoji natančnosti ob navajanju vseh služb in stopenj znotraj jezuitskega reda datuma posvečenja oziroma prejemanja nekdanjih nižjih in višjih redov sploh ne omenja.[19]

Gradec (1653–1654)

Po diplomi teološke fakultete oziroma po posvečenju je šel Dolar za dve leti v Gradec,[20] kjer je bil učitelj humanistov in retorjev ter, ker je bil že duhovnik, tudi prefekt kongregacije. Marijine kongregacije so nastale v krogu jezuitov v Rimu kmalu po ustanovitvi reda. Gre za združenje laikov po starosti, spolu in poklicu kot pomoč pri osebnem napredovanju v krščanskem življenju. Nastale so kot odziv protestantskemu zanikanju Marijinega češčenja.[21] Pri jezuitskem vzgojnem

9 Prim. A. Koblar: *Dobrotniki nekdanjega ljubljanskega jezuitskega kolegija*, v: IMK 10 (1900), 105–106.

10 Prim. F. M. Dolinar, n. d., 57, 62, 126, 127, 128, 192.

11 Prim. *Österreich*, v: L. Koch: Jesuiten-Lexikon, Paderborn 1934, 1343.

12 Prim. *Noviziat*, v: Jesuiten-Lexikon, 1312–1315.

13 Prim. B. Duhr: *Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu*, Freiburg im Breisgau 1896, 4.

14 Prim. *Studienordnung der GJ*, v: Jesuiten-Lexikon, 1710.

15 Prim. F. M. Dolinar, n. d., 150.

16 Prim. B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte de XVII. Jahrhunderts I*, Freiburg im Breisgau 1913, 332.

17 Prim. E. Škulj: *Jezuiti in slovenska cerkvena glasba*, v: Jezuiti na Slovenskem, Ljubljana 1992, 105–118.

18 Prim. J. Höfler, n. d., 84.

19 Prim. B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte de XVI. Jahrhunderts*, Freiburg im Breisgau 1907.

20 Prim. B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte de XVII. Jahrhunderts I, 333.*

21 Prim. *Kongregationen*, v: Jesuiten-Lexikon, 1018.

in pastoralnem delovanju so kongregacije imele izredno pomembno mesto.

Judenburg (1655)

Leto 1655 je Dolar prebil v redovniški hiši v Judenburgu na Štajerskem,[22] kjer je opravil tretjo probacijo ali terciat. Tudi to je posebnost jezuitskega reda. Po nekaj letih duhovništva se bodoči profesi umaknejo v samoto, da se tam spopolnjujejo v redovniškem življenju in teološkem študiju, predvsem Ignacijeve knjižice *Duhovnih vaj*. Z imenom tretja probacija je mišljeno tretje leto po dveh letih noviciata. To leto se konča s 30-dnevnimi duhovnimi vajami.[23] Po tretji probaciji redovnik lahko postane profes, to pomeni, da je naredil štiri zaobljube, kar je tretja posebnost jezuitskega reda. *Poleg treh rednih zaobljub, ki jih* naredijo vsi redovniki: pokorščina, uboštvo in neporočenost, jezuitski profesi naredijo še četrto zaobljubo, in sicer to, da bodo posebno pokorni papežu v kakršnemkoli poslanstvu. Iz vrst profesov[24] še danes imenujejo višje predstojnike (npr. generale, provinciale, predstojnike hiš s teološkim študijem itd.).[25] Zato pravi Dolarjeva osmrtnica, da je bil "quatuor votum professus".

Ljubljana (1656–1657)

Po tretji probaciji v Judenburgu se je Dolar spet za dve leti podal v Ljubljano. Tudi to Dolarjevo bivanje je znano iz ljubljanskih jezuitskih letopisov. V ljubljanskem kolegiju je bil učitelj retorjev, pomočnik ravnatelja semenišča, prefekt šole in kora, predstojnik[26] Marijine kongregacije in spovednik, kar je zanj nova služba. Zgodovina kolegija poroča, da je v Ljubljani naredil slovesne zaobljube in bil tako prištet med profese.[27] Zdi se, da je bila to redka slovesnost, saj jo je zabeležil tudi pater minister v svoj dnevnik. Pri tem omenja, da je slovesno mašo vodil dekan stolnega kapitlja Janez L. Schönleben, ki je bil tudi na kosilu, z njim pa še nek trobentar, Dolarjev prijatelj.[28] Prav zanimivo je, da zgodovina kolegija omenja, da je Dolar večkrat tudi "po kranjsko" (carniolice) pridigal.[29]

Passau (1658)

Leta 1658 je Dolar prebil v Passauu.[30] To je bilo znano, ker ga omenja dnevnik patra ministra, in sicer je bilo to 7. januarja. Zdi se, da v mestu na sotočju Inna z Donavo ni glasbeno deloval, vsaj službeno ne. Bil je le učitelj retorjev in predstojnik kongregacije, kar je že bil v Ljubljani.

Győr (1659)

Pač pa je novo, da je naslednje leto, leto 1659, prebil v Győru (nem. Raab), ki leži na pol poti med Dunajem in današnjo Budimpešto. P. Lukács omenja, da je bil na prvem mestu spovednik, nato prefekt šole in kora ter svetovalec.

Dunaj (1660–1673)

Že naslednje leto, 1660., pa je Dolar prišel na svojo zadnjo postajo na Dunaj, kjer je ostal do smrti: 14. februarja 1673.[31] Torej polnih 13 let. Čeprav je bilo že iz osmrtnice znano njegovo glasbeno delovanje, pa Lukács podrobno našteje vse njegove službe. Kot v Győru je bil tudi na Dunaju najprej spovednik ter prefekt šole in kora. Nove pa so službe prefekta knjižnice, hišnega zgodovinarja; to je verjetno tisti pater, ki je pisal historio annuo. Povsem nova je služba regensa semenišča, pri čemer je prišel v poštev njegov položaj profesa.[32] Bil pa je tudi predstojnik kongregacije, kar je bil že na prejšnjih službenih mestih. Ker je bil Dolar kar 13 let na Dunaju, verjetno ni teh služb opravljal hkrati, ampak po skupinah kot na prejšnjih *službenih mestih. Posebno imenitna je bila služba v* cerkvi, ki je bila pridružena hiši profesov, to je cerkev devetih korov angelov "am Hof".

Ko je umrl, mu je hišni zgodovinar napisal naslednjo osmrtnico:

"Tega [prejšnjega patra] je sprejel v dunajski hiši profesov p. Janez Krstnik Dolar, ki ga je rešila zemeljskih vezi

22 Prim. B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte de XVII. Jahrhunderts* I, Freiburg im Breisgau 1913, 338.

23 Prim. *Tertiat*, v: Jesuiten-Lexikon, 1732.

24 Ne "profesorjev"; prim. *Skladatelji Gallus, Plautzius, Dolar in njihovo delo* (uredil in uvod napisal Dragotin Cvetko), SM, Ljubljana 1963, XVII; J. Höffler, n. d., 84; slučajno je ista oblika 2. sklona množine pri obeh besedah: professus, professi, professorum oziroma professor, professoris, professorum.

25 Prim. *Profeß*, v: Jesuiten-Lexikon, 1472.

26 Po latinsko je "praeses", ki ni kratica za "praesidens"; prim. J. Höfler, n. d., 84.

27 ARS, 180 r, str. 310: "P. Joannes Dolar, scholarum simul et musicae praefectum egit, qui etiam Deiparae Assumptae festo die post concionem ad aram Divi Ignatii professione solenni in manus R. P. rectoris emissa, in professorum numerum transiit."

28 ARS, I/32 r, fol. 59: "Decanus cantavit sacrum cum levitis et tubis. Fuit ordinarium offertorium, et sermonem habuit P. Sichter. Vota sua emisit in sacello S. Ignatii P. Dolar in manus P. rectoris, ministrarunt P. Agricola et P. Harrer. Fuerunt in prandio decanus, Mazol et unus tubicen amici P. Dolar."

29 Prim. J. Höfler: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, Ljubljana 1978, 101.

30 Prim. B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte de XVII. Jahrhunderts I, 325.*

31 Prim. J. Höfler: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, 101, kjer ima zabeleženo, da je smrtni dan 13. februar 1673.

32 Prim. *Wien*, v: Jesuiten-Lexikon, 1850: Dunajska hiša profesov je bila prva takšna ustanova na nemških tleh. Te hiše niso imele stalnih dohodkov, ampak so živele od milodarov. Vendar je dunajska hiša dobivala toliko miloščine, da je od nje lahko živelo od 60 do 70 patrov.

skoraj enaka vrsta smrti; bil je po rodu Kranjec, doma iz Kamnika, profes štirih zaobljub. Kot novinec družbe je bil sprejet na Dunaju leta 1639, potem ko je končal humanistično izobrazbo. Ko je z odliko opravil filozofski in teološki študij, ga je Družba postavila za prefekta mladim, ki jih je osem let uvajal v humanistično slovstvo. To dolžnost je opravljal v veliko zadovoljstvo učencev in predstojnikov. Ko je bil kasneje po volji predstojnikov določen za vodenje redovniških hiš, je bil po posredovanju hiše profesov zaradi nenavadne glasbene izobrazbe določen za vodjo semenišča sv. Ignacija in Pankracija. To službo je opravljal enajst let v veliko korist njemu izročene mladine in v čast cerkve pri hiši profesov. Da bi povečal njen sloves, je sam zlagal svete pesmi, ki so bile odlične ne samo glede na umetniška pravila, ampak so izražale tudi smisel in čustva besedila. V tej umetnosti je tako napredoval, da je bilo po splošnem mnenju glasbenih strokovnjakov malo takih, ki bi se mogli meriti z njim; zato si njegovih svetih pesmi niso želele pridobiti samo naše hiše, ampak so zanje kar tekmovali tudi številni samostani drugih redov znotraj in zunaj dežele. Drugače pa je bil mož čistega srca, ki je sebe zapostavljal in bil do vseh dobrohoten, tako da ni odrekel pomoči nobenemu, ki ga je prosil, naj kaj naredi v čast Božjo ali Družbe. Iz ljubezni do uboštva je nosil ponošeno obleko. Prizadeval si je za skromnost in je zato malo cenil svoje, povzdigoval pa zasluge drugih. Imel je veliko zaupanje v Boga in je bil, tudi kadar je gospodarstvo prizadela škoda, vedno pogumen in veselega duha. Hude napore, zaradi katerih je včasih trpelo celo njegovo zdravje, je vedno znova prepletal s pobožnimi vzdihi in kratkimi molitvami; med njimi je posebno rad ponavljal vzdihljaje s prošnjo, da bi bil obvarovan nagle in neprevidene smrti. Kar je prosil, je tudi dosegel, kajti čeprav mu je možganska kap proti našemu pričakovanju prinesla smrt, ne moremo reči, niti da je bila ta neprevidena (saj jo je na neki način v duhu predvidel: pred dvema tednoma je za vsak primer naredil življenjsko spoved in opravil duhovne vaje sv. očeta [Ignacija], da bi se lahko udeležil jubileja), niti da je bila nagla, kajti v dveh dneh, ki jih je imel na voljo, je, čeprav ni mogel govoriti, dajal pogosta znamenja kesanja in povezanosti z Božjo voljo, kolikor mu je le dovoljevalo stanje. Zato je večkrat znova dobil odvezo in prejel poslednje maziljenje, saj je večkrat z znamenji pokazal, da si ga želi. Kot kratek povzetek pohvale o njem lahko velja, kar je izrekel presvetli cesar, ko je zvedel za njegovo smrt: *Žalujemo za dobrim možem; Družba bo le težko dobila človeka, ki bi ga mogel primerno nadomestiti.*"[33]

Sklep

Morda bo vednost o Dolarjevih službenih postajah služila k temu, da bi se v teh hišah morda našla še kakšna njegova skladba ali pa da bi se za te, ki jih že poznamo, določil kraj nastanka.

33 ÖNB 12070, str. 9–10; faksimile osmrtnice je objavljen v: J. Höfler, *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*, priloga; prevod osmrtnice je tukaj prvič objavljen; posodobljen prepis izvirnika pa je naslednji: "Hunc excepit in Viennensi professorum domo pari fere mortis genere a terrenis solutus P. Joannes Baptista Dolar, gente Carniolus, patria Lithopolitanus, quatuor vota professus. Illum literis humanioribus excultum Vienna anno 1639 novitium Societatis excepit. Societas postmodum, philosophicis et theologicis disciplinis eximie instructum annis octo imbuendae mansuetioribus literis iuventuti praefecit, quod ille munus magna tum discipulorum, tum superiorum satisfactione obiit. Inde cum maiorum voluntate gubernationi residentiarum destinaretur, interventu domus professae, ob raram musices peritiam, regendo SS. Ignatii et Pancratii Seminario admotus est, quo in munere undecim explevit annos maximo et commissae sibi iuventutis commodo et templi domus professae honore, ad cuius augendam celebritatem sacras ipse hymnodias, non minus quoad artis praecepta elegantes quam quoad sensus affectusque verborum accomodas composuit, tantumque in eo genere profecit, ut communi artis peritorum testimonio paucos sibi pares numeraret, unde sacras ipsius cantiones non nostra solum domicilia, sed varia religionum aliarum claustra, quin et exterae provinciae certatim sibi deposcebant. Erat caeteroquin vir candidae mentis, sui neglector, effusae erga omnes charitatis, ut qui nemini suam denegaret operam, si quid, quod ad Dei et Societatis gloriam faceret, rogaretur. Amore paupertatis vestibus utebatur attritis. Studio demissionis res contemnebat suas, alienas extollebat. Magnae erga Deum fiduciae et in gravibus rerum domesticarum damnis animi semper erecti et laeti. Graves, quibus interdum pene ad valetudinis iacturam obruebatur labores, piis itentidem suspiriis precibusque, ut vocant, iaculatoriis interpolabat, e quibus eas frequentius ore et corde, circumferebat, quibus a subitanea et improvisa morte praeservari postulabat. Id quod etiam impetrasse visus est: nam licet apoplectica catarrhi resolutio mortem ipsi praeter nostram expectationem attulerit, ea tamen mors neque improvisa (utpote quam animo praesagiens binis ante septimanis pro iubilaei participatione, praemissa totius vitae exhomologesi et asceticis S. Patris exercitationibus in omnem sese casum munierat) neque etiam subitanea dici potuit, quae duarum dierum pene ipsi spatium indulgens, licet usum linguae adimeret, signa tamen poenitentis et cum Dei voluntate coniuncti animi quamplurima edendi facultatem permiserit. Unde et saepius iteratam a peccatis absolutionem supremamque unctionem, quam a se desiderari saepius nutu significaverat, accepit. Elogii compendium sit, quod augustus Imperator intellecta eius morte protulit: *Dolemus de bono viro; Societas ei parem substituendum vix inveniet.*

Milestones in the life of Janez K. Dolar

Summary

Life:

June 1621	Kamnik: born
6 November 1639	Vienna: entered the Society of Jesus
15 August 1957	Ljubljana: made solemn vows
14 February 1673	Vienna: died

Work:

1640–1644	Vienna: a novice, studied philosophy
1645–1647	Ljubljana: tutor, prefect of the choir, assistant to the head of the seminary
1648	Steyr: teacher of rhetoric
1649–1652	Vienna: studied theology, prefect of the choir
1653–1654	Graz: tutor of the humanists, the principle of congregation
1654	Judenburg: the third probation (before his solemn vows)
1656–1657	Ljubljana: teacher of rhetoric, assistant to the head of the seminary, prefect of the school and choir, the principal of congregation, confessor
1658	Passau: principal of rhetoric, the principal of congregation
1659	Gyor: confessor, prefect of the school and choir, counsellor
1660–1673	Vienna: confessor, prefect of the school, choir and library, house historian, seminary and congregation principal

Ivo Kordaš, Kamnik

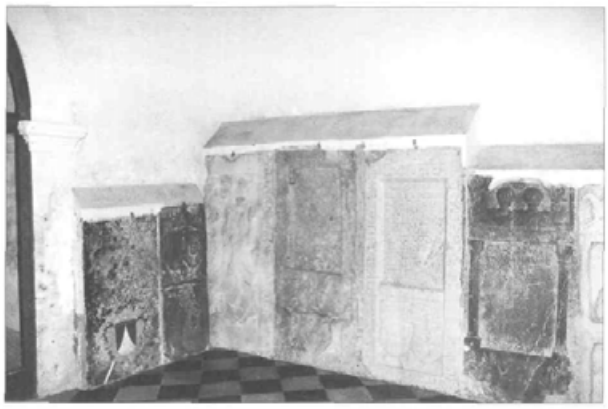
Damjan Hančič, univ. dipl. zgodovinar
Cesta treh talcev 14
1240 Kamnik

Pokopi v nekdanji mekinjski samostanski cerkvi

Dejavnost samostanov je v preteklosti segala na najrazličnejša področja tostranskega in onostranskega življenja. Ko govorimo o slednjem, mislimo predvsem na skrb takratnih samostanov za dušni blagor svojih dobrotnikov, zlasti bogatih ter vplivnih plemičev in meščanov. V ta namen so morali samostani v zameno za prejete darove, ki so jim jih darovalci namenili, poskrbeti za opravljanje maš zadušnic, obletnih maš in drugih molitvenih obveznosti. Ena od zelo priljubljenih oblik skrbi za posmrtni blagor duš samostanskih dobrotnikov so bili pokopi le-teh v samostanih oz. njihovih cerkvah. Zagotovitev pokopa v želeni cerkveni ustanovi je bila povezana z željo po duhovni odrešitvi in tudi s socialnim ugledom posameznika in rodu. Do 13. stoletja je veljalo pravilo, da imata pravico do pokopa določene osebe le njegova župnijska cerkev in pokopališče. Od začetka 13. stoletja pa so privilegiji raznih papežev dovoljevali v samostanskih cerkvah pokopavati laike, kar je sprožilo plaz ustanavljanja rodbinskih grobnic v samostanih, še zlasti rodbin ustanoviteljev določenega samostana.

Tako ne preseneča dejstvo, da so že od samega začetka obstoja mekinjskega samostana pokopavali člane rodbine Gallenberg v družinski grobnici pod tlakom te cerkve.[1] Prva listina, s katero kaka opatinja mekinjskega klariškega samostana potrjuje Gallenbergom pravico do pokopa v samostanski cerkvi, sega v leto 1350.[2] Iz prvega obdobja obstoja samostana, točneje iz 14. in 15. stoletja, imamo zelo malo ohranjenih materialnih dokazov o pokopih (npr. nagrobnikov), ampak zgolj nekatere listine. Iz vseh teh virov je razvidno, da so poleg Gallenbergov v mekinjski samostanski cerkvi pokopavali tudi plemiče s Kolovca, Thurne in Isenhauserje z Zduše.

Prekinitev pokopov v samostanski cerkvi je bilo v Mekinjah, tako kot tudi v drugih slovenskih samostanih, zaznati le v času protestantizma, ko se Gallenbergi, kot odločni protestanti, niso dali več pokopati v mekinjsko cerkev, ampak (po zgledu ostalih protestantskih plemičev) v protestantsko špitalsko cerkev sv. Elizabete v Ljubljani. Gallenberške nagrobnike so šele čez dvesto let iz omenjene cerkve prenesli v Mekinje. Prvi Gallenberg iz glavne linije, ki ni bil pokopan v Mekinjah, je bil Jošt Gallenberg. Prav tako niso pokopali v Mekinjah njegovega sina Jošta Jakoba (tudi protestant), medtem ko je bil njegov vnuk Janez Adam Gallenberg[3] (sicer že katoličan) pokopan v gradu (stara) Soteska,[4] ki jo je podedoval po ženini strani od Scheyernov. V Mekinjah so začeli pokopavati šele njegove otroke, čeprav so nekateri umrli že pred njim.

V steno kapele sv. Kolomana vzidani nagrobniki iz mekinjske župnijske (nekoč samostanske) cerkve. (Skrajno levo je iz črnega marmorja izklesan nagrobnik z grobnice mekinjskih klaris, ki ima upodobljen gallenberški grb ter opatsko palico.) Foto: Damjan Hančič.

Tudi več drugih ohranjenih listin nam priča, da so že v 14. stoletju v samostanu pokopavali svetne ljudi, sprva predvsem okoliške plemiče, ki so imeli svoje sorodnice v tem samostanu. Zanimivo pa je pogledati, koliko pokopov laikov v mekinjski cerkvi je mogoče rekonstruirati na podlagi ohranjenih dokumentov in redkih ohranjenih nagrobnikov. V pričujočem sestavku bom skušal podati nekaj rezultatov svojega večletnega raziskovanja: kdo so bile v mekinjski samostanski cerkvi pokopane svetne osebe in koliko naj bi jih bilo. Ker so se nam do današnjih dni ohranili pisni viri le za 18. stoletje, sem največ pozornosti namenil prav pokopom v tem stoletju.
Glede na lokacijo pokopov v grobnice je potrebno razločevati med:

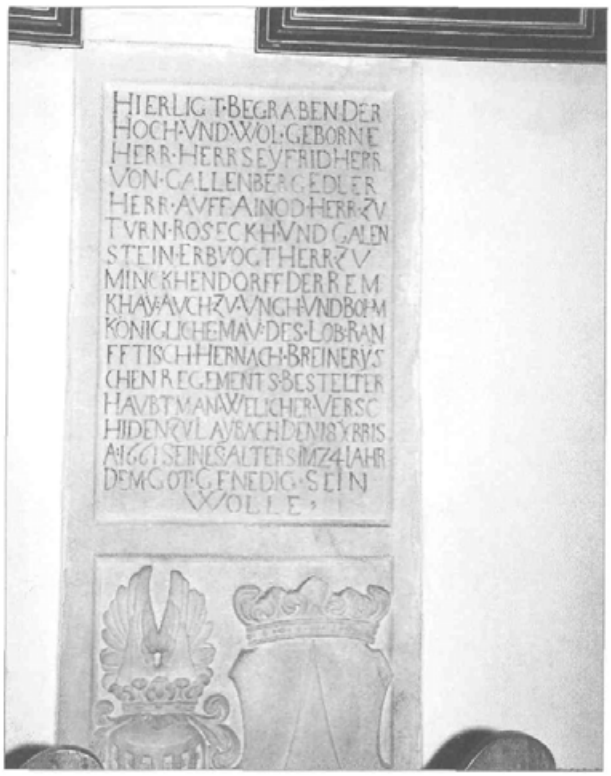
1. pokopi plemičev Gallenbergov v gallenberško grobnico, ki so jo uredili pod tlakom osrednje cerkvene ladje;
2. pokopi redovnic klaris ter laikov v posebni grobnici – kripti znotraj samostana oz. od konca 17. stoletja pod tlakom kapele sv. Antona severovzhodno od glavnega oltarja mekinjske cerkve.

1 Mekinjska cerkev se prvič omenja 3. oktobra 1287 kot "capella ruralis Sactae Mariae zu Münchendorf " v listini, v kateri je kamniški župnik Manfred de la Torre potrdil Žigi Gallenbergu iz gradu v Mekinjah pravico do stalnega kaplana v grajski kapeli. Ta je bila leta 1456 prezidana v cerkev v gotskem slogu, konec 17. in v začetku 18. stol. pa je bila temeljito prenovljena v baročnem slogu in povečana.

2 ARS, Zbirka listin samostana Mekinje: Listina 1350 oktober 27.

3 Janez Adam Gallenberg je bil star komaj nekaj dni, ko je umrl njegov oče Jošt Jakob. Očetova smrt je očitno pripomogla k temu, da so ga že v otroštvu vzgajali v katoliškem duhu in tako je bila Gallenbergom ob izgonu protestantskega plemstva iz notranjeavstrijskih dežel leta 1628 prihranjena mučna dilema: ali spremeniti vero ali se odseliti. Z Janezom Adamom se konec 20. let 17. stoletja celo začne vzpon družine, ki je dosegel svoj vrh s povzdignjenjem njegovih sinov v grofe (1666) in z imenovanjem njegovega vnuka Wolfa Vajkarda Gallenberga (1723) za kranjskega deželnega glavarja.

4 J. L. Schönleben: *Genealogia Illustrissimae Familiae S.R.I. Comitum de Gallenberg,* Laibach 1680.

V severno cerkveno steno vzidan nagrobnik stotnika Žiga Gallenberga, umrlega 1661. Foto: Damjan Hančič.

Glede ohranjenih virov o pokopih pa je potrebno upoštevati:

1. napise na nagrobnikih v mekinjski cerkvi in kapeli sv. Kolomana,
2. pisne vire, ki nam pričajo o pokopih posameznih oseb v tej cerkvi.
   Glede slednjih razločujemo:
   - posamezne listine, npr. oporoke itd.,
   - mrliško knjigo podružnične župnije Mekinje, ki so jo od leta 1728 vodili samostanski kaplani.

Tako imamo vsaj za zadnjih 50 let obstoja mekinjskega samostana zelo natančne podatke o pokopih v samostanski cerkvi.

I. Prevodi nagrobnih napisov[5]

Najprej bom predstavil slovenske prevode nagrobnih napisov, ki nam pričajo o pokopih v mekinjski cerkvi. Večina teh nagrobnih napisov je bila do leta 1894 vzidana v tlaku nekdanje samostanske, sedaj župnijske cerkve v Mekinjah.

Velika večina nagrobnikov pripada rodbini gospodov Gallenberg, ki so bili dedni odvetniki samostana klaris v Mekinjah in potomci samostanskega ustanovitelja Žige Gallenberškega. Iz najrazličnejših ostalih listin izvemo, da je bilo pokopanih v tej cerkvi in njeni predhodnici (kapeli Matere božje) veliko več Gallenbergov, kot je ohranjenih nagrobnikov.

Danes se nahajajo omenjeni nagrobniki:

a) v cerkvi pod korom,
b) v kapeli sv. Kolomana,
c) na severni strani cerkvene ladje,
č) trije okrogli leseni mrliški ščiti pa so dvignjeni okoli 10 m visoko na severni strani cerkvene ladje,
d) na škarpi pokopališča pred cerkvijo.

a) V cerkvi pod korom:

1. nagrobnik (napis v gotski minuskuli)
   24. marca leta Gospodovega 1538 je umrla in leži tukaj pokopana plemkinja gospa Magdalena, zakonska hči grofa Turna in zakonska žena plemiča Jorgena Lamberga iz Snežnika. Bog naj bo vsem milostljiv![6]

2. nagrobnik (napis v latinščini)
   15. aprila 1505 je bila pokopana plemkinja gospa Marjeta, žena plemiča (nečitljivo), *hči Viljema, kateri naj bo Bog milostljiv.*[7]

3. nagrobnik (izklesana podoba viteza v vojni opravi)
   Tukaj leži pokopan plemeniti in milostljivi gospod Jošt Gallenberg[8] *iz Rožeka, bivši svetnik in deželni upravnik na Kranjskem. Pokopan je skupaj s svojo ženo Polikseno, rojeno baronico Turjaško. On je umrl 1. 10. 1566, ona pa 17. 1. 1568. Oba sta zaspala v Bogu. Naj jima on podari srečno vstajenje od mrtvih.*[9]

---

5 Nemški ali latinski izvirni prepisi nagrobnih napisov so objavljeni v delu *Politični okraj Kamnik*, avtorja Franceta Steleta.
Posebej pa sem označil (z znakom *) tudi tiste nagrobnike, katerih napise je objavil Valvasor v svojem delu *Slava vojvodine Kranjske* leta 1689.

6 Im 1538 jar am 24 martii... Gestorben vnd ligt da begraben die edel und tugenhaft Frau Madelena des edel *gestrengen ... ter Herrn Feb.s. vom Thuern eeliche* tachter und des edlen vesten Jorgen von Lamberg zu Shneperg eelliche Havsfrau den Got allen genedig sein welle. Ame(n).

7 Anno Domini millesimo quingentesimo quinto quindecimi Aprilis defuncta est Nobilis D(omi)na Margeta Co(n)iu(n)x nobilis... filia Bilhelmi... quoru(m)... Deus...esto. Amen.

8 Omenjeni Jošt Gallenberg je bil eden od vodilnih protestantov na Kranjskem. Bil je tudi v neposrednih stikih s protestantskim predikantom in začetnikom slovenske književnosti Primožem Trubarjem. Le-ta je tudi posvetil uvod k delu *Ta cejli katekizmus* iz leta 1567 najmlajšemu Joštovemu sinu Gabrijelu, v katerem ga tolaži zaradi očetove smrti. Vendar je tudi Gabrijel kmalu potem umrl. Najstarejši Joštov sin, Jošt Jakob Gallenberg, pa je znan iz procesa proti takratni mekinjski opatinji Suzani Gornjegrajski. Špitalska cerkev v Ljubljani, v kateri je bil Jošt Gallenberg pokopan, pa je bila znana po tem, da so tam pokopavali najbolj vnete protestante.

9 Hie ligt begraben der edel vnnd gestreng Herr Jobst von Gallenberg zum Gallenstein, ritter Fr. Dr., etc, gewesner Rath vnnd Lannndtsverweser in Crain sambt seinem eelichen Gemahel Frauen Polyxena, geborne freyhin zw Auersperg. Als er am ersten tag octobris im 1566 und sy am 17. tag januarii im 1568 jar baid in Gott verschiden. Denen Got ein glücksalige vrstend verleihe. (Glej fotografijo št. 3.)

Napis nad njim se glasi:
Ta nagrobnik je bil prenesen iz špitalske cerkve pri sv. Elizabeti v Ljubljani 24. 9. 1772.[10]

4. nagrobnik (v latinščini)
Prvo soboto pred osmino sv. Frančiška leta 1409 je umrl domači plemič Jošt Gallenberg.[11]*

5. nagrobnik
Tukaj leži pokopan plemič in graščak Friderik Gallenberg iz Šinkovega Turna, ki je umrl 1. decembra ... Naj mu bo Bog milostljiv.[12]

6. nagrobnik
Tukaj leži pokopan plemeniti Gašper Gallenberg iz Sostrega (von Osterberg), ki je umrl leta 1525.[13]

7. nagrobnik
Tukaj leži pokopana plemenita gospa Uršula Gallenberg iz Šinkovega Turna, rojena Lueg v gradu Luknja na Dolenjskem, ki je umrla leta 1495.[14]*

8. nagrobnik
Leta Gospodovega 1456 na dan sv. ... (nečitljivo) *je umrl Nikolaj Gallenberg.*[15]

b) V kapeli sv. Kolomana

1. nagrobnik
Od leta 1300 ležijo tukaj pokopane sestre (klarise) skupaj s samostanskimi opatinjami. Molite (zanje), bratje, s srcem pri svetih mašah in molite tudi za ustanovitelja samostana.[16]

2. nagrobnik
Tukaj leži pokopana plemkinja gospa Marija Terezija, grofica Gallenberška, rojena Turjaška in Valssassinska. Bila je soproga pl. gospoda grofa Sv. rimskega cesarstva Janeza Friderika Gallenberškega, gospoda gradov Soteska, Turna, Rožeka in Gallensteina, dednega odvetnika mekinjskega samostana.
Umrla je 28. 11. 1671 v 32. letu starosti. Naj ji Bog podeli blaženo vstajenje od mrtvih![17]

3. nagrobnik
Leta Gospodovega na soboto[18]... (ostalo nečitljivo).

4. nagrobnik
Tukaj leži pokopana plemkinja Marjeta Hartenfels, vdova Krištofa Mündorferja in Konrada Gallenberga. Umrla je leta 1531.[19]*

5. nagrobnik
Ta nagrobnik je dal narediti plemič gospod Ahac Isenhauser z Zduše v spomin svoji ljubljeni pokojni gospe materi Eleni Isenhauserjevi, rojeni Ramschissel iz Žovneka in Kolovrata.
Umrla je v Gospodu 2. julija 1613 in je tu tudi pokopana.[20]

c) Nagrobni napis na severni steni cerkvene ladje:

Nagrobnik z groba (protestanta) Jošta Gallenberga in njegove žene Poliksene Turjaške, ki je bil leta 1772 prenesen v Mekinje iz špitalske cerkve v Ljubljani. Ob podobi plemiča sta lepo vidna družinska grba Gallenbergov in Turjaških (Auerspergov). Foto: Damjan Hančič.

10 Dieses grabmahl ist aus der spittalkirche bey st. Elisabeth zu Laybach gehoben und den 24. sept. 1772 anhero versetzt worden.

11 Anno Domini MCCCC 9 p(ri)mo sabato infra octava S...Francisci obiit nobilis dommicellus Jodocus Gallenberg.

12 Hie ligt pegraben der Edel vnd vest Fridrich von Gallenberg zv Schenkenduren, derzeit Erbvogt zv Minkendorf, der mit Dot eingegangen ist den ersten Decembris. Dem Gott genadi S.(ein) S.(olle).

13 Hie leit der Edel v(nd) vest Caspar Gallenberg vom Osterberg, gestorben 1525.

14 Hie ligt pegraben edle und tvgenthaftig frav Ursula Gallenbergin zu Schenkentvren, geporen von Lueg, die gestorben (ist) im MCCCCXCV.

15 Anno Domi(ni) MCCCCLVI in die S...S. Apo (?) obiit Niclaus Galb.

16 Ab Anno MCCC hic jacent (S)ororres cum (A)bbatissis. Orate Fratres in Sacri(s) Missis c(o)r(d)e et ore etiam pro Fundatore. (Glej fotografijo št. 1.)
France Stelè domneva, da je bil ta nagrobnik nekaj časa v vodoravni legi in naj bi služil za mizo, ker so uničene nekatere vdolbine črk.

17 Hier ligt begraben die hoch vnd wolgeborne frau frau Maria Theresia gravin und herrin von Gallenberg, geborne gravin von Thurn vnd Valsasina: des hoch vnd wolgebornen herren Johan Fridrichn des H: Röm: Reichs grafen und hern von Gallenberg, edlen hern auff Ayned, herrn Thvrn, Roseck vnd Gallenstein, erbvogt herrn zu Minckendorf herzliebste ge(malin); welche verschiden ist d(en) 28. novemb: A: 1671, ihres al(ters im) 32 Jahr. dero Got eine froliche auffer(s)tehung (verleihen wo)lle. Amen.

18 Anno Domini Sabato ...

19 Hie ligt die edl frau Margaret Hertefelserin des edln vesten Cristof (Mü)ndorfer und Conrad Galenbergger selige Wiertin die gistorben ist Ano D(omi)ni 1531.

20 Disen Grabstein hat machen lassen der edel vnd gestreng her Achacz Is(e)nh sen zv Sdusch seiner herzlieben fraven mueter seligen der edel gebornen frauen Elena Isenhauserin, ein geborne Ramschischlin von Schonek und Kolobrat zur gedachtnus, beliche den 2 Juli des 1613 jar in Got gestorben vnd alhie begraben borden.

Eden od treh do danes ohranjenih gallenberških lesenih ščitov v mekinjski cerkvi. Foto: Damjan Hančič.

Tukaj leži pokopan plemeniti gospod Žiga Gallenberški, plemič iz Soteske, gospod Turna, Rožeka in Podpeči, dedni odvetnik mekinjskega samostana, stotnik cesarsko-kraljevega renskega ter nato brenerskega regimenta.
Umrl je v Ljubljani 18. 12. 1661 v 24. letu starosti. Naj mu bo Bog milostljiv.[21]*

č) Leseni mrliški ščiti[22]

1. mrliški ščit
   Tukaj leži pokopan plemič gospod Andrej Gallenberg iz Šinkovega Turna, dedni odvetnik samostana v Mekinjah.
   Umrl je zadnji dan meseca februarja leta Gospodovega 1522.
   Naj mu bo Bog milostljiv.[23]

2. mrliški ščit
   Tu leži pokopan Žiga Gallenberg, gospod Turna, Rožeka in Golnika, dedni odvetnik samostana Mekinje, cesarsko-kraljevi stotnik ter nekdanji poveljnik v vojvodini Meklenburg.
   Umrl je 18. decembra 1661. Naj mu bo Bog milostljiv![24]

3. mrliški ščit
   Tukaj leži pokopan visokorodni in plemeniti gospod grof Jošt Jakob Gallenberg, gospodar gradov Soteske, Turna, Rožeka in Podpeči, dedni odvetnik samostana v Mekinjah.
   Umrl je 29. 10. 1677 v Gallenberškem (družinskem)[25] *gradu.*[26]

d) Na škarpi pokopališča pred cerkvijo

Tukaj leži pokopan plemič gospod Jurij Pech, ki je 26. aprila 1619 blaženo zaspal v Gospodu.
Naj mu bo Vsemogočni milostljiv![27]

II. Izpiski iz Mekinjske mrliške knjige iz obdobja 1728–1784[28]

Pričujoči spisek smrti in pokopov v nekdanji mekinjski samostanski, danes župnijski, cerkvi predstavlja pomemben delček pri odkrivanju oz. raziskovanju ne samo zgodovine mekinjskega samostana klaris, ampak mekinjske zgodovine sploh. Predstavlja namreč zelo pomembno dopolnilo k nekaterim gallenberškim nagrobnikom, ki so se ohranili do današnjih dni, zlasti pa zapiskom nekdanjega mekinjskega župnika Franca Riharja, ki je v župnijski kroniki Spominjska knjiga fare Mekinjske 1893–1924 7. 4. 1894 opisal prostor oz. kripto pod tlakom kapele sv. Antona Padovanskega v mekinjski župnijski cerkvi, katere vhod so takrat odkrili po naključju, ko so menjavali tlak. Kasneje so ta vhod zazidali. V omenjeni kripti so vsaj od konca 17. stoletja pokopavali, kot piše župnik Rihar v navedeni kroniki, mekinjske klarise, samostanske kaplane in tudi nekatere laike. Vprašanje o tem, kateri laiki so tam pokopani, pa je do odkritja teh zapiskov ostajalo odprto. Sedaj pa lahko na osnovi podatkov, ki jih prinaša

21 *Hier ligt begraben der hoch und wol geborne herr herr* Seyfrid herr von Gallenberg, edler herr auff Ainod, herr zu Tvrn, Roseckh und Galenstein, erbvogt herr zu Minkendorff, der rem, khay: auch zv Vngh. und bohm. Königliche May: des lob: ranfftisch hernach breinerischen regements bestellter haubtman, welicher verschieden zu Laibach den 18. decembris A: 1661, seines alters im 24 Jahr. Dem Got genedig sein wolle. (glej fotografijo št. 2!)

22 Leseni mrliški ščiti naj bi po mnenju Maje Žvanut nadomeščali kamnite, ker so bili veliko cenejši.

23 Hie leit pegraben der edel vnd vest Andre van Gallenberg, van Schengkenthurn, erbvogt zue Minkendorff, der gestarben ist am lezsten Tag des manaz hornung, anno Domini 1522. Dem Got genadt Amen. (Glej fotografijo št. 4.)

24 Hie ligt begraben der wolgeborne herr herr Seyfridt herr von Gallenberg, zu Thurn, Roheckh vnd Gallenstein, edler herr auf Aynod, erbvogt herr auf Minckhendorff, röm - kay. auch zu Hunger vnd Böhem kön. may. bestellter haubtmann und im hörzogth. Mechlenburg gewester commendant zu Bryel, welcher gestorben den 18. (decem)bris 1661; dem Got gnedig und barmherzig sein wolle.

25 Po vsej verjetnosti je mišljen grad Soteska (Ainöd) ob reki Krki na Dolenjskem, nikakor pa ne grad Gallenberg (Gamberk) severno od Zagorja ob Savi, po katerem je rodbina dobila ime.

26 Hier ligt begraben der hoch und wolgeborne graue vnd herr herr Jobst Jacob, graue und herr von Gallenberg, edler herr zu der Ayned, herr zu Thurn, Rosekh vnd Gallenstein, erb vogther zu Münckendorff; der in Got verschieden ist den 29 october 1677 im geschloss zu Galllenberg.

27 Hie ligt begraben der edl vest herr Georg Pech, welcher den 26 tag aprillis 1619 iar in Gott seliglich entschlaffen; deme (d)er Allmechtig gne(di)g vnd barmherzig (s)ein wolle. Amen.

28 Vir: Nadškofijski arhiv (NAŠL), Župnijski arhiv Mekinje (ŽA Mekinje), zbirka mrliških, poročnih in krstnih knjig *Liber mortorum Münckendorffensis 1728–1784.*
Ime umrle redovnice – klarise sem napisal z nepoudarjenim ležečim tiskom. Ker so bile vse redovnice pokopane v kripto pod kapelo sv. Antona Padovanskega, tega podatka nisem pri vsaki redovnici posebej zapisal.

mrliška knjiga, vsaj za zadnje petdesetletno obdobje obstoja klariškega samostana natančno vemo, kdo so bili v tej kripti oz. grobnici pokopani laiki.

Če na osnovi podatkov iz zadnjih 50 let obstoja mekinjskega samostana napravimo izračun števila pokopov laikov v mekinjski cerkvi za celotno skoraj 500-letno obdobje obstoja samostana, pridemo do sklepa, da je bilo v mekinjski cerkvi pokopanih okrog 400 laikov.

Ti podatki so zanimivi tudi zato, ker nam prinašajo zelo natančne podatke o umrlih mekinjskih klarisah, ki so v tistem času bivale v mekinjskem samostanu. To je zaradi nedostopnosti oz. izgube ostalih knjig, kot npr. kronike mekinjskih klaris, in knjige, v kateri so zabeležene zaobljube redovnic (Professbuch) itd., zaenkrat najpopolnejši vir o tem, kdo so bile redovnice v Mekinjah (z izjemo ohranjenih vizitacijskih zapisnikov in pa ohranjenega seznama redovnic ob razpustitvi samostana leta 1782).

Na podlagi omenjenih zapisov pa je moč razbrati še eno zanimivost, namreč: da so v samostanu živele poleg redovnic tudi svetne ženske, imenovane domače stanovalke (domicele), ki so bile po večini starejše vdove in so jih po smrti pokopali v kripto sv. Antona.

Omenjeni zapiski so pomembni tudi zato, ker pričajo, da sta v mekinjski cerkvi obstajali dve grobnici: poleg omenjene pod tlakom kapele sv. Kolomana (v kateri so pokopavali sestre klarise šele od konca 17. ali začetka 18. stoletja naprej), še t. i. gallenberška grobnica oz. "*Crypta Gallenbergica*", ki je bila na "sredini" cerkve, za razliko od prve, ki je bila zunaj ladje mekinjske cerkve.[29]

1. 10. 9. 1728 je umrl *Janez Kristom Turk,* magister filozofije in kaplan pri beneficiju nadangela Mihaela v Kamniku. Star je bil 34 let; pokopali so ga v kripto sv. Antona v mekinjski cerkvi.
2. 25. 12. 1728 ob 5. uri zjutraj je v Gospodu zaspala pl. gospa opatinja *Doroteja Sidonija Gallenberg* iz rodu gospodov in grofov Gallenberških. Rojena je bila 8. septembra leta 1664.[30] V samostan je vstopila (postala redovnica) 24. februarja 1680. Za opatinjo je bila izvoljena 24. junija 1706. Opatinja je bila 23. leto, stara pa je bila 65 let. Prenovila je mekinjsko cerkev in kor. Prenavljati je začela leta 1722, obnovo pa je uspešno končala leta 1723. Glavni oltar in orgle sta bila postavljena leta 1720. Bila je goreča pri ustanavljanju Bratovščine Marijinega prečistega srca leta 1719. Uvedla in utrdila je samostanska pravila in samostansko klavzuro. Bila je zelo poučena v zdravilstvu. Bila je "zavetje bolnikov" in za njo so žalovali tudi okoliški prebivalci.[31]
3. 21. 6. 1729 je v 41. letu redovništva in v 56. letu življenja umrla redovnica *Felicita Cortein*.
4. 15. 7. 1730 je ob 6. uri umrla stanovalka v mekinjskem samostanu (domicela) *Regina Elizabeta Serenburg* v 44. letu starosti; pokopana je bila v kripto sv. Antona. Sicer je bila doma v Ljubljani.
5. 18. 7. 1730 je umrla redovnica *Ana Antonija Burkhard*. Zadnjih 31 let svojega življenja je imela omračen um in sploh ni mogla k zakramentom. Našli so jo mrtvo na tleh njene celice. Umrla je nepričakovano, ker ni bilo na njej prej nobenega

Oltar v kapeli sv. Antona Padovanskega, pod katere tlakom je klariška grobnica. Foto: Damjan Hančič.

29 Med prenovo notranjosti mekinjske župnijske cerkve pred dvajsetimi leti so delavci ob menjavi tlaka v prezbiteriju naleteli na človeške kosti. V tlaku zakristije pa naj bi menda (po pripovedovanju očividcev) obstajal tudi vhod v to grobnico. Tako smemo lokacijo te grobnice postaviti v neposredno bližino glavnega oltarja.

30 Schönleben pa v svoji *Genealogia Illustrissimae Familiae de Gallenberg* navaja za datum rojstva omenjene opatinje 7. 9. 1664.

31 Originalni latinski tekst se glasi: "*Die 25. Decembris mane media 5ta pie in Domino dormivit Illustrisima Domina Domina Dorothea Sidonija Gallenberg e Dominis et Comitibus a Gallenberg Abbatisse. Nata in 8. Septembris Anno 1664. Sacrum Religionis induta habitum die 24. Febr. 1680. Electa in Abbatissam 24.Junii 1706. Abbatissatus icoato 23, aetatis incoato 65. Cuius industria Ecclesiae una cum Choro reformari coepta 1722 et felicitu terminata 1723. Altare maius et organum de novvo erectum 1720. Cuius zelo Confretermitas Purissimi Cordis Mariae 1719. Inenta et Stabilita huius Partenii Coenobii Statuta regularia. Inducta Communitas Claustralis. Femina scientia Medicinali longe pertissima. Praesidium agrorum praesentissimum, cuius mortem non modo hoc luxit Monasterium, sed et universa circumiacens vicinitas defloravit.*
Requiscat in Sancta Pace. Bernard Hueber, capp."

znaka kakšne nevarne bolezni. Bila je stara 62 let, redovnica pa je bila 43 let.

6. 19. 1. 1731 je umrla v 81. letu življenja redovnica *Marija Rozalija Brekenfeld.* Rojena je bila 22. 7. 1649. Redovnica je bila od leta 1667. Slovesnost petdesete obletnice redovništva je obhajala leta 1717.
7. 22. 3. 1731 je umrla redovnica *Marija Ignacija Dinzl*. Stara je bila 45 let, redovnica pa 29 let in 4 mesece.
8. 26. 3. 1731 je bila pokopana v samostanu živeča vdova *Jera Vidmar*, stara okrog 70 let.
9. 8. 1. 1732 je umrla redovnica *Marija Matilda Permat* v 31. letu starosti in v 13. letu redovništva.
10. 14. 2. 1733 je umrla samostanska stanovalka (gojenka) *Jožefa Lebenek*. Stara je bila 15 let; pokopali so jo v kripti sv. Antona.
11. 21. 2. 1733 je bil v kripto sredi mekinjske cerkve *(in Cryptam in medio Ecclesiam)*[32] pokopan *Wolfgang Vajkard Gallenberg,* kranjski deželni glavar. Umrl je v Ljubljani ob 3. uri zjutraj. Star je bil 63 let, 9 mesecev in 9 dni.
12. 7. 4. 1733 je bil pokopan *Martin Vider*, ki je umrl v požaru, ki je na veliko soboto zajel okolico mekinjskega samostana. Na veliko soboto, 4. aprila 1733, okoli pol treh popoldne je izbruhnil pri mekinjskem klariškem samostanu velik požar. Povzročil ga je neki pastir. Pri tem požaru se je samostanski voznik *Martin Vider* tako močno opekel, da je drugi dan umrl. Bil je previden z zakramenti za umirajoče. Takrat so v dveh urah zgoreli vsi samostanski hlevi, dve vili in dve sosednji hiši z vsem inventarjem. Samostan sam pa je bil obvarovan večjega ognja.
13. 3. 2. 1734 je bila v gallenberško grobnico *(in Cryptam Gallenbergicam in medio Ecclesia)* pokopana *Walburga*, hči *Jožefa Schrattenbacha in Jožefe Schratenbach*, roj. Gallenberg. Stara je bila 3 leta, živela pa je v Ljubljani.
14. 9. 5. 1734 je umrla *Doroteja Zelerc* iz samostana, stara 30 let.
15. 26. 8. 1734 je bil v kripto sv. Antona pokopan *Urban Worskler*, star 33 let.
16. 11. 1. 1735 je umrla redovnica *Ana Frančiška Gallenfels.* Stara je bila 73 let in 8 mesecev, redovnica pa je bila 58 let in 10 mesecev.
17. 21. 2. 1737 je umrla redovnica *Ana Maksimiljana Apfaltern*, stara 64 let. Redovnica je bila 45 let in 7 mesecev.
18. 9. 3. 1742 je umrl *Wolf Anton Isenhausen* (z Zduše), star 59 let. Pokopan je bil v kripto sv. Antona.
19. 7. 4. 1742 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Neža Vodnik,* stara 80 let.
20. 23. 4. 1743 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Marija Pohlin*, vdova iz Spodnjih Mekinj, stara 64 let.
21. 11. 5. 1743 je umrl *Jernej Fajdiga* iz okolice Mekinj, star 63 let. Pokopan je bil v kripto sv. Antona.
22. 10. 7. 1743 je bil v kripto sv. Antona pokopan *Wolfgang Pohlin*, star 45 let.
23. 12. 4. 1744 je umrla redovnica *Marija Beatrika Kapus*, stara 44 let in 2 meseca, sicer pa redovnica 24 let in 2 meseca.
24. 25. 12. 1744 je umrla redovnica *Neža Maksimiljana Gallenfels*, stara 20 let in 7 mesecev, redovnica pa 5 let in 45 dni.
25. 15. 3. 1745 je umrla vdova *Suzana Klara Apfaltern,* rojena Samburg, stara 81 let in 8 mesecev. Pokopana je bila v kripto sv. Antona.
26. 7. 8. 1746 je umrla *Ana Marija Košir,* ki je bila pokopana v kripto sv. Antona.
27. 9. 10. 1746 je bil v kripto sv. Antona pokopan *Andrej Florjan Golob,* star 35 let.
28. 29. 11. 1746 je umrla in bila nato v kripto sv. Antona pokopana *Marija Katarina Isenhausen* z Zduše, stara 50 let.
29. 19. 4. 1747 je umrla redovnica *Marija Jožefa Gallenfels*. Rojena je bila 6. 2. 1671, preoblečena v redovna oblačila 22. 11. 1688.
30. 17. 5. 1747 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Marija Florjan*, stara okoli 70 let.
31. 6. 6. 1747 je bil v kripto sv. Antona pokopan *Matija Čehun* iz Mekinj, star 86 let.
32. 24. 1. 1748 je umrla in bila nato v kripto sv. Antona pokopana *Marjeta Muškin*, stara okoli 40 let.
33. 1. 5. 1748 je umrla redovnica *Marija Antonija Valvasor*, stara 43 let, redovnica pa je bila 16 let, 6 mesecev in 18 dni.
34. 9. 6. 1748 je bil pokopan v gallenberško grobnico na sredi mekinjske cerkve *Janez Rihard Gallenberg* iz Ljubljane, star 21 let.
35. 29. 3. 1750, na veliko noč, je umrla redovnica *Marija Roza Hallerstein.* Rojena je bila 1667, preoblečena pa 15. 11. 1688.
36. 6. 5. 1750 je umrla redovnica *Marija Johana Nepomukena Strupi*. Rojena je bila 29. 8. 1717, redovnica pa je bila od 10. 12. 1733.
37. 16. 11. 1750 je umrla *Marija Neža Spetič*, stanujoča v samostanu, stara 70 let. Pokopali so jo v kripto sv. Antona.
38. 28. 12. 1750 je umrla samostanska stanovalka in baroničina gojenka *Marija Jožefa Padatič,* stara 13 let. Pokopali so jo v kripto sv. Antona.
39. 8. 11. 1751 je bil v kripto sv. Antona pokopan Lovrenc Florjan, star okoli 80 let.
40. 20. 1. 1752 je umrla redovnica *Marija Ksaverija Scherenburg*. Rojena je bila leta 1679, v redovno obleko so jo preoblekli 25. 11. 1698; petdesetletnico redovnih zaobljub je praznovala 8. 12. 1749.
41. 27. 1. 1752 je umrla redovnica *Katarina Terezija Burgstall*. Rojena je bila leta 1683, preoblečena pa 18. 4. 1700; petdesetletnico redovnih zaobljub je praznovala 16. 5. 1751.
42. 30. 1. 1752 je umrla redovnica *Ana Ludovika Apfeltern*. Rojena je bila leta 1688; preoblečena pa 25. 11. 1705

32 Gre za gallenberško grobnico v tlaku cerkvene ladje; po vsej verjetnosti so tam pokopni tudi vsi člani rodbine Gallenberg, ki so že od srede 14. stol. imeli pravico do pokopa v mekinjski samostanski, danes župnijski cerkvi.

43. 28. 1.1753 je umrla redovnica *Johana Baptista R(B)ikard*. Rojena je bila leta 1695; preoblečena pa 22. 10. 1713
44. 10. 7. 1753 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Neža Cviren*, stara 40 let.
45. 6. 3. 1754 je bila v gallenberško grobnico pokopana samostanska stanovalka *Johana Jožefa Walburg*, roj. Gallenberg. Bila je hči Franca Romana Žige Gallenberga in Cecilije Orzon. Umrla je 5. 3. tega leta v Ljubljani.
46. 20. 3. 1754 je umrla redovnica *Marija Kajetana Kopinz*. Rojena je bila leta 1687; preoblečena 9. 6. 1710.
47. 29. 3. 1754 je umrla redovnica *Avguština Teodora Batthyani*. Rojena je bila leta 1710, preoblečena pa 6. 2. 1726.
48. 30. 3. 1754 je umrla redovnica *Marija Rozalija Rasp*. Rojena je bila 27. 9. 1720, preoblečena pa 30. 6. 1737.
49. 13. 10. 1754 je umrl *Janez Baheil*, ki je bil pokopan v kripto sv. Antona. Star je bil 40 let, 6 mesecev in 20 dni.
50. 21. 5. 1755 je umrla redovnica *Marija Gertruda Richelburg*. Rojena je bila leta 1718, preoblečena pa 19. 5. 1739.
51. 25. 1. 1756 je bil pokopan v gallenberško grobnico *Jožef Kajetan Antonij Klemen Gallenberg*, sin Žige (Sigmunda) Gallenberga in Cecilije Orzon.
52. 22. 2. 1757 je umrl oskrbnik mekinjskega samostana *Marko Anton Kolovič (praefectus Monasterii huius Münckendorfensis)* v starosti 51 let. Pokopan je bil v kripto sv. Antona.
53. 14. 8. 1758 je umrla redovnica *Marija Kreskencija Auersberg*. Rojena je bila 1728, preoblečena pa 15. 11. 1745.
54. 18. 4. 1759 je umrla opatinja *Leopoldina Maksimilijana Gallenberg*. Rojena je bila 13. 10. 1673,[33] preoblečena 15. 11. 1688, za mekinjsko opatinjo je bila izvoljena 9. 1. 1729, od oglejskega patriarha potrjena 24. 2. 1729.
55. 8. 4. 1759 je umrla v 46. letu starosti *Katarina Meškič* iz samostana. Pokopana je bila v kripto sv. Antona.
56. 30. 4. 1759 je umrla redovnica *Marija Frančiška Serafina Hallerstein*. Rojena je bila 3. 2. 1711, preoblečena pa 8. 4. 1736.
57. 5. 5. 1759 je umrla redovnica *Marija Alekseja Wolwič*, stara 55 let. Preoblečena je bila 14. 1. 1720.
58. 2. 11. 1759 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Marija Peck*, ki je umrla v 70. letu življenja.
59. 13. 11. 1759 je v 41. letu umrl *Jožef Pogačnik*; pokopali so ga v kripto sv. Antona.
60. 24. 3. 1760 je bil v gallenberško grobnico pokopan *Žiga Baltazar Gallenberg*. Umrl je v starosti 84 let, 6 mesecev in 10 dni.
61. 27. 3. 1760 je bil v gallenberško grobnico (sic!) pokopan *Janez Krstnik Leopold Burgstall*, gospod iz Freithurna in Vinice. Umrl je 25. 3. v 74. letu starosti.
62. 11. 2. 1761 je umrla redovnica *Marija Hortulana Gall*. Rojena je bila leta 1693, preoblečena pa 6. 2. 1716.
63. 15. 2. 1761 je umrla redovnica *Marija Magdalena Burgstall*. Rojena je bila leta 1690, preoblečena pa 9. 6. 1710.
64. 24. 4. 1762 je umrla redovnica *Marija Serafina Lichtenberg*. Rojena je bila leta 1694, preoblečena pa 9. 6. 1710.
65. 11. 3. 1764 je bil v kripto sv. Antona pokopan *Jernej Škofic*, star okoli 40 let.
66. 2. 9. 1764 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Katarina Pogačnik*, stara 8 let.[34]
67. 12. 2. 1765 je umrla samostanska stanovalka *Frančiška Rieden* in bila pokopana v kripto sv. Antona. Stara je bila 76 let.
68. 23. 2. 1765 je umrl dotedanji mekinjski samostanski kaplan *Ludvik Bernard Huber*, star 70 let. Pokopali so ga v kripto sv. Antona.
69. 5. 12. 1765 je umrla redovnica *Marija Koleta Quandler*, stara 53 let. Preoblečena je bila 10. 2. 1733.
70. 6. 9. 1766 je umrla *Uršula Vadlar* iz samostana, stara 64 let. Pokopali so jo v kripto sv. Antona.
71. 10. 2. 1767 je umrla redovnica *Marija Alojzija Abetenegk*, stara 85 let. Preoblečena je bila 6. 11. 1701.
72. 2. 4. 1769 je umrla redovnica *Klara Tauferer*, roj. 1704, preoblečena pa 15. 11. 1730.
73. 5. 8. 1772 je bila v kripto sv. Antona pokopana *Danijela Barbara Wachsenstein* iz Ljubljane, stara 60 let.
74. 5. 2. 1773 je v Ljubljani umrl *Žiga Wajkard Gallenberg*.
Pripis: "Iz Ljubljane je bilo njegovo truplo 7. februarja zjutraj prepeljano najprej v domačo župnijsko cerkev v Kamnik,[35] kjer so se mu poklonili kamniški plemiči, meščani, duhovniki, bratje frančiškani ter ostali ljudje. Nato je sledil pogreb v mekinjski cerkvi, kjer so ga v prisotnosti opatinje in redovnic ter kamniških meščanov pokopali na sredi cerkve v kripto (gallenberško)."
75. 13. 6. 1773 je umrla redovnica *Marija Ignacija Košir*. Stara je bila 63 let, preoblečena 10. 12. 1733
76. 28. 4. 1775 je umrla, 30. 4. pa je bila pokopana redovnica *Jožefa Auersperg*. Stara je bila 43 let, preoblečena pa 12. 8. 1750.
77. 19. 8. 1775 je umrla redovnica *Cecilija Šmidt*. Stara je bila 73 let, preoblečena pa je bila 22. 11. 1723.
78. 3. 9. 1775 je umrla vdova *Regina Kerb*. Pokopana je bila 7. 9. 1775 v kripto sv. Antona.
79. 15. 9. 1775 je umrl in bil 17. 9. v kripto sv. Antona pokopan *Martin Sedej*, oskrbnik mekinjskega samostana. Star je bil okrog 34 let.

33 Schönleben navaja podatek, da je bila L. M. Gallenberg rojena 12. 10. 1673.

34 To je zadnji vpis, ki ga je opravil samostanski kaplan Huber. Naprej je mrliško knjigo pisal samostanski spovednik Tomaž Poklukar.

35 Mekinje takrat še niso bile samostojna župnija, ampak le podružnica kamniške župnije s sedežem v cerkvi na Šutni. Samostojna lokalija v Mekinjah je nastala šele pet let po razpustitvi klariškega samostana, župnija pa leta 1875.

80. 14. 10 je umrla in bila 16. 10. 1775 v kripto sv. Antona pokopana *Katarina Koloredo*, stara 15 let.
81. 28. 4. 1776 je umrla in bila 30. 4. pokopana v kripto sv. Antona samostanska stanovalka *Marija Jožefa Possareli*, stara 78 let.
82. 18. 7. 1776 je umrla redovnica *Marija Ana Valvasor*. Stara je bila 70 let, redovnica pa je bila 50 let.
83. 15. 10. 1778 je umrla in bila 17. 10. pokopana redovnica *Marija Hijacinta Gall*. Stara je bila 68 let, redovnica pa 50 let.
84. 23. 10. 1778 je umrla opatinja *Ana Bernardina Batthyani*. Rojena je bila 15. 8. 1697, preoblečena pa 9. 10. 1712. Za opatinjo je bila izvoljena 3. 5. 1759, potrjena pa 20. 5. 1759.
85. 8. 3. 1779 je umrla in bila 11. 3. pokopana redovnica *Vincencija Ferarija Vodlav*. Stara je bila 47 let, redovnica pa je bila 25 let.
86. 4. 1. 1780 je umrla *Helena Fink* iz samostana, stara 86 let.
87. 20. 4. 1781 je umrla in bila *23. 4. pokopana redovnica* Marija Terezija Apfaltern. Stara je bila 77 let, redovnica pa je bila 56 let.[36]
88. 25. 4. 1782 je umrla redovnica *Klara Benedikta Štirk*.[37] Rojena je bila leta 1705, preoblečena v redovna oblačila pa 7. 11. 1723.

III. Opis grobnice pod tlakom kapele sv. Antona Padovanskega v mekinjski cerkvi

Nekdanji mekinjski župnik Franc Rihar piše 7. aprila 1894 v mekinjski župnijski kroniki naslednje:

"*... Ko smo jemali opeko s tal v kapeli sv. Antona, smo odprli tudi tamkajšnjo žrd* (votlino, prostor, op. D. H.) *in šli pogledat kraj, kjer je pokopanih veliko klaris, nekaj duhovnikov in tudi drugih ljudi. V to žrd so pokopavali tudi mekinjske farane. Truge so že precej razpadle, vendar se na lesu nekaterih še lahko prebere ime dotične klarise. Videl sem tudi pokrov od truge nekdanjega tukajšnjega samostanskega kaplana Huberja. Eden izmed tu počivajočih duhovnikov je zelo velik, meri gotovo seženj v dolgost. Nekatere redovnice imajo še sedaj nestrohnjen pajčolan (šlajer), ki je rjave barve. Ta pajčolan pokriva celo truplo. Okrog pasa imajo redovnice usnjat trak (pas iz usnja). Vsaka izmed njih ima, če ne dva, pa vsaj en rožni venec. To je znamenje, da so to molitev rade opravljale v čast Marijino. Prostor pod kapelo sv. Antona, kjer so pokopavali, je močno obokan in dokaj suh. Ko smo si prostor nekoliko ogledali, smo votlino zazidali.*"[38]

Die Beisetzungen in der ehemaligen Klosterkirche (heutigen Pfarrkirche) in Mekinje / Münkendorf

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird versucht, die ehemals vorgenommenen Beisetzungen in der Klosterkirche in Mekinje zu rekonstruieren. Das Klarissenkloster Münkendorf (1300–1782) spielte (wie alle anderen damaligen Klöster) eine bedeutende Rolle in vielen Bereichen des wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Lebens; neben mehreren "weltlichen" Aufgaben trug es auch viele "geistliche" Obligationen, von denen die wichtigste das Totengedenken für seine Wohltäter war. Aus diesem Grund übergaben die klösterlichen Wohltäter (sowohl Adlige als auch Bürger) schon zur Zeit ihres Lebens dem Kloster zahlreiche Donationen. Ein wichtiger Teil dieser Seelensorge war neben der Verrichtung verschiedener Seelämter bzw. Hl. Messen, auch die Beisetzung der Wohltäter im Kloster bzw. in der münkendorfischen Klosterkirche.

Sie wurde das erste Mal in einer Urkunde vom 3. Oktober 1287 erwähnt (13 Jahre vor der Klostergründung) als bei dieser Kirche bzw. Kapelle (Cappela ruralis St. Mariae zu Münkendorf) ein ewiger Kaplan von der Pfarre Kamnik / Stein aus bestätigt wurde. Am 20. August 1301 wurde die Kirche von den Kindern des Klosterstifters Seyfried von Gallenberg dem Kloster übergeben und damit zur Klosterkirche. Im Jahr 1456 erfolgte ein Umbau im gotischen Stil. Die Kirche wurde am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jhs. vergrößert und barockisiert.

36 Samostan se omenja kot hiša št. 14 (Domus No. 14).

37 To je bila zadnja klarisa, ki je umrla in bila pokopana v Mekinjah. Ostale klarise so morale 1. 7. 1782 zapustiti razpuščeni mekinjski samostan in oditi v Velesovo, kjer so umrle in bile tam tudi pokopane. Do leta 1796 jih je pokopaval njihov zadnji samostanski spovednik Tomaž Poklukar (umrl 12. 4. 1814), ki je odšel leta 1782 z njimi v pregnanstvo v Velesovo, od omenjenega leta dalje pa velesovski župnik.
Datumi njihovih smrti pa si sledijo po naslednjem vrstenem redu:
Jera Toman: 16. 8. 1790, Ludvika Ranilovič: 19. 3. 1792, Alojzija Apfaltern: 28. 3. 1792, Marija Nepomukena Ilašič (Hrvatica): 26. 3. 1793, Marija Agnes Beckerfeld: 21. 3. 1795, Marija Terezija Auracher: 17. 7. 1795, Notburga Busseth: 23. 8. 1796, Ksaverija Lichtenturn: 12. 12. 1796, Marija Matilda Gall (opatinja): 6. 3. 1797, Marija Johana Huber: 26. 11. 1802, Magdalena Wuth: 2. 3. 1811, Salezija Weber: 27. 1. 1813, Frančiška Hohenwart (Štajerka): 30. 4. 1813, Avguština Lichtenturn: 9. 1. 1815, Roza Lichtenturn: 26. 1. 1818, Klara Rauber: 20. 8. 1818, Antonija Weber: 19. 8. 1822, Elizabeta Bartalotti: 14. 9. 1824 in Katarina Kolovič: 6. 10. 1829.

38 Sledi župnikov pripis: "*Ibi dormientes requiscant in pace, expectantes resurrectionem et extremum iudicium !*" *(Tam speči naj počivajo v miru v pričakovanju vstajenja in poslednje sodbe!)*
Ob originalnem tekstu Franca Riharja stoji tudi poznejši pripis Viktorja Čadeža, ki se glasi: "*Večna hvala za to odredbo (da so zazidali grob; op. D. H.), sicer bi se zgodilo isto kot v Velesovem zaradi obiskovanja grobov.*"

Der vorliegende Artikel wird in drei Kapitel bzw. Teile aufgeteilt.

Das erste Kapitel enthält die slowenische Übersetzung der bis heute in der münkendorfischen Kirche erhaltene Grabsteine (der größte Teil von ihnen befindet sich eingemauert an den Wänden der Kapelle des Hl. Koloman).

Im zweiten Kapitel werden alle Nennungen der Beisetzungen in der klösterlichen Kirche aus dem münkendorfischen Totenbuch, das die Inschriften vom Jahr 1728 bis 1784 enthält, vorgestellt. Aufgrund dieser Quelle erfährt man, dass es in dieser Zeit in der Klosterkirche zwei Grabkammern gab und zwar:

1. unter dem Ziegelpflaster der Kapelle des Hl. Antonius von Padua, wo die münkendorfischen Klarissinnen (seit Anfang des 18. Jhs.) und Wohltäter des Klosters begraben wurden, und
2. in der Mitte der Kirche. Dort befand sich die so genannte Gallenbergische Grabkammer (Crypta Gallenbergica in media ecclesiae), wo die Mitglieder der Familie der klösterlichen Stifter und Erbvogte begraben wurden – unter anderem auch der damalige Landeshauptmann von Krain Wolf Weichard von Gallenberg. Die Gallenberger hatten nämlich schon aufgrund der Urkunde vom 27. Oktober 1350 das Recht des Erbbegräbnisses in der Stiftskirche.

Da in dieser Zeit in beiden Grabkammern etwa 90 Beisetzungen vorgenommen wurden (darunter etwa eine Hälfte Laiken), kann man mit ein bisschen Spekulation feststellen bzw. rekonstruieren, dass während des fast 500-jährigen Klosterbestands etwa 400 "Weltliche" in der münkendorfischen Kirche begraben wurden.

Im dritten Kapitel wird die in der münkendorfischen Pfarrchronik aus dem Jahr 1894 erhaltene Beschreibung der Grabkammer unter der Kapelle des Hl. Antonius von Padua vorgestellt. Diese Beschreibung ist für uns heute die einzig mögliche, weil der Zutritt zur Grabkammer jetzt nicht mehr möglich ist.

Ivo Kordaš, Kamnik iz Novega trga

Mag. Andreja Eržen
Zveza kulturnih organizacij Kamnik
Japljeva 2
1240 Kamnik

Pomen Japljevega prevoda Svetega pisma za razvoj slovenskega jezika v 18. stoletju

Uvod

Osemnajsto stoletje je v mnogih vidikih za številne narode Evrope pomenilo prelomno obdobje; pomenilo je ne le svit dobe narodnega zavedanja, marveč tudi začetek pomembnega obdobja – razsvetljenstva. Prosvetljeni svetovni nazor, razširjen po večini srednje Evrope, v slovenskih deželah v začetku še ni široko odmeval.[1]

Osemnajsto stoletje pa pomeni tudi obdobje, ko so na področju osrednje Evrope monarhije počasi dobivale absolutistične oblike. Politično vpliven je bil predvsem razsvetljeni absolutizem, razširjen v Avstriji, Rusiji in Prusiji. Razsvetljenci so služili reformam naklonjenim vladarjem (Jožef II., veliki vojvoda Leopold Toskanski, Friderik II. Veliki in Katarina Velika).[2] Prav njihova povezava z razsvetljenci je dala ime *razsvetljeni absolutizem*.

Čas Jožefa II. predstavlja skupaj s časom njegove matere Marije Terezije skupno celoto, dobo razsvetljenega absolutizma, terezijansko-jožefinskih reform. Terezijanske in jožefinske reforme so bile večinoma usmerjene k istemu cilju, centralizaciji monarhije. Ker je Jožef II. imel habsburško monarhijo, kljub njeni heterogenosti, za nemško državo, je leta 1784 nemščina postala uradni jezik.

Oblast se je zavedala, da ljudstvu ni mogoče dati potrebne izobrazbe s šolami v tujem jeziku,[3] da je potrebno začeti z materinščino in z nemščino le nadaljevati izobraževanje. Hočeš nočeš je država v šole morala začeti uvajati tudi slovenski pouk. Ob tem so imeli veliko vlogo slovenski razsvetljenci, ki so prepričali oblasti, da je v slovenskih deželah mogoče uvajati osnovno šolo v slovenskem jeziku.

Kamnik v 18. stoletju

Mesto Kamnik je v 17. in 18. stoletju gospodarsko precej stagniralo. Zadnji udarec mu je zadala prestavitev ceste iz Tuhinjske doline v Črni graben (1720–1727). Mesto ostane ob strani, stagnira in propada. Tegobam mesta se pridružijo še naravne nesreče: 1779 pogori predmestje Graben, leta 1788 pa Šutna.

Gospodarsko nazadovanje je Kamnik v baročni dobi skušal preseči na umetnostnem področju. Okoli leta 1700 je tudi skozi kamniška vrata stopil poznobaročni čas. Osrednjo vlogo v umetnostnem razvoju mesta je v prvi polovici 18. stoletja odigral baron Maksimilijan Leopold Rasp, ki je bil kamniški župnik in arhidiakon za gorenjski del oglejske župnije. Iz evropskih središč je v Kamnik prinesel razgledanost in izobrazbo, ki sta mu omogočili, da je mesto zbudil iz otopelosti.[4]

Rasp je bil po rodu iz Škofje Loke, študiral je v Ljubljani, Gradcu, bival na Dunaju ter obiskal razna evropska mesta, obenem pa dosegel doktorat iz teologije. Leta 1700 je postal kamniški župnik, kar je ostal do smrti leta 1742.[5]

Rasp je bil eden izmed ustanoviteljev *Academie operosorum Labacensium*, prvega znanstvenega društva v Ljubljani, ustanovljenega 1693, ki se je v javnosti prvič pojavilo 13. decembra 1701. *"Neutrudljivi" ("Indefessus")*[6] je razvijal izobraževalno tradicijo kamniških frančiškanov, podpiral nadarjene učence, jih usmerjal bodisi na jezuitski kolegij bodisi na druge študije.

Med študijem v Italiji se je Rasp ogrel za italijansko umetnost, zato v tem duhu razumemo tudi njegovo skrb za duhovno in kulturno prenovo Kamnika.

Prvi dve tretjini 18. stoletja sta bili zadnji cvetoči čas v kamniški umetnostni preteklosti.[7] Mesto je ostarelo. Baročni ogenj je naglo vzplamtel in nato spet naglo uplahnil. Obrtniki so bili marljivi, trgovci ne preveč podjetni. Številni krčmarji so vino mešali z vodo. Letni sejmi so bili veliki dogodki. Ko je leta 1779 požar zajel predmestje Graben, so meščani našli preprostega slikarja, ki je naslikal znano votivno podobo mesta, da so jo v zahvalo ponesli k sv. Florjanu Za Kalom. Prav ta slika je edina, ki nam kaže pogled na središče mesta, na Glavni trg in ulice, na hiše, obkrožene z varnim obzidjem.

Fiziokratizem Marije Terezije in Jožefa II. je uradniško posegel tako v mesto kot tudi v cerkev. Kljub željam po urejeni upravi so bile okoli leta 1780 mestna uprava in finance v popolnem neredu.

1 A. Eržen: *Jezikovna politika v času Jožefa II., Položaj slovenskega jezika ob koncu 18. stoletja*, Ljubljana 2001, magistrska naloga.

2 D. Richards: *An Illustrated History of Modern Europe*, str. 1.

3 Osnovno šolanje v tujem jeziku je seveda nemogoče, če učeči že samega jezika ne razume. Pogoj za izobraževanje je tako bilo učenje v domačem jeziku.

4 J. Majcenovič: *Kamnik*, str. 12.

5 E. Cevc: *Umetnostni vzponi in upadi kamniškega mesta*, Kamnik 1229–1979, str. 71.

6 Naziv, ki ga je Rasp dobil v Akademiji delovnih.

7 E. Cevc, prav tam, str. 72.

Slovenski jezik v drugi polovici 18. stoletja

Glavni kohezijski sili pri združevanju slovenskega naroda in utrjevanju njegove narodne identitete sta večino časa bila jezik in kultura in ne država, dinastija ali vera, kot je bilo to pomembno pri mnogih drugih narodih. Pomen združevanja in narodne identifikacije okoli jezika se je v slovenskih deželah v vsej širini pokazal šele v drugi polovici 18. stoletja. Pri terezijanskem oblikovanju obvezne osnovne šole, ki je bila prav z osnovnimi šolami, kjer so poučevali (tudi) v slovenskem jeziku, je bilo še jasneje razvidno slovensko etnično ozemlje. Zaradi nacionalno-političnega razvoja v Evropi v naslednjih stoletjih etnično ozemlje nikoli ni postalo tudi ozemlje slovenske države, čeprav so bile takrat jezikovno-narodne meje na severu (proti germanskemu) in na zahodu (proti romanskemu svetu) še zelo ostre.

Tako kot je razširitev birokracije okrepila "deželni patriotizem",[8] so reformni ukrepi, usmerjeni k povečevanju ekonomske moči države, povečali vlogo "ljudskega jezika". Ta je dobival v novih gospodarskih in družbenih razmerah tudi velik praktični pomen. Za družbo druge polovice 18. stoletja je bila značilna svojska hierarhija jezikov. V slovenskih deželah (kot tudi v drugih deželah habsburške monarhije) je bila latinščina najuglednejši jezik, uporabljan v cerkvi, šoli in znanosti. Ob njej sta se v višjih slojih družbe in v mednarodnih odnosih uporabljali francoščina in italijanščina. Kot že dolgo uveljavljana jezika dokumentov, uradov in običajne kulturne družbe sta se pojavljala nemščina in latinščina; slovenščina je bila predvsem in zgolj jezik ljudstva.

Iznajdba tiska in pojav knjige sta človeku približala pisani jezik. Ker sta se državno sodstvo in administracija vedno bolj širila med ljudi, se je ob tem večala potreba, da bi množice spoznale zakone in predpise. Država je tako prišla do prepričanja, da je splošna pismenost potrebna za gospodarski napredek in moč države; ljudje naj bi znali brati in pisati. Uvajati so začeli obvezno šolstvo. Vprašanje jezika je postalo pomembno na povsem drugačen način. Ni šlo več za jezik, ki ga bodo uporabljali le izbranci, ampak vsi. A kateri jezik naj bo jezik šol, uradov in sodišč? Latinščina, v kateri so pisali dotlej, je postajala vse bolj ciceronovska, s tem pa tudi vse bolj oddaljena od vsakodnevne, pogovorne rabe. Ker je imel Jožef II. habsburško monarhijo za nemško državo, je leta 1784 nemščina postala uradni jezik. Germanizacijske težnje za časa Jožefa II. seveda niso bile prav nič podobne germanizacijskim težnjam s konca 19. stoletja in pozneje. Oblast se je zavedala, da ljudstvu ni mogoče dati potrebne izobrazbe s šolami v tujem jeziku, da je potrebno začeti z materinščino in z nemščino le nadaljevati izobraževanje. Zdelo se je, da bo s pomočjo materinščine mogoče doseči učni smoter: posredovati znanje širokim kmečkim slojem in jih izobraziti ter na ta način pospešiti gospodarski razvoj.

Tisk v slovenskem jeziku

Temelje nacionalne zavesti so predstavljali tisti jeziki, v katerih se je tiskalo. Tiskana knjiga je imela obliko, ki jo je bilo mogoče neskončno razmnoževati, tako časovno kot prostorsko. Oblikovali so se jeziki oblasti, ki so bili drugačni od nekdanjih upravnih domačih jezikov. Neizogibno je bilo, da so bili nekateri dialekti določenemu tiskanemu jeziku "bližje" in so bili zato v njegovi končni obliki prevladujoči.

V svojih začetkih sta bila oblikovanje tiskanih jezikov in razlikovanje njihovih položajev v glavnem procesa, ki sta izšla iz medsebojnega učinkovanja kapitalizma, tehnologije in različnosti človeških jezikov. Splet navedenih treh dejavnikov je vzpostavil možnost za nastanek nove oblike zamišljene skupnosti, ki je s svojo osnovno morfologijo postavila oder modernega naroda.[9]

Produkcija knjig v slovenskem jeziku v tem obdobju in s tem uveljavljanje slovenske knjižne norme (slovnice, zbirke posvetnih pesmi, prve znanstvene zgodovine in novega prevoda svetega pisma) sta zahtevi po slovenskem učnem jeziku v šolah postavila ustrezne jezikovne temelje. Slovenščina, ki jo je prosvetljeni absolutizem uvedel v osnovne šole, je v slovenskem narodnem gibanju odigrala pomembno vlogo.

Reformni katolicizem se je zavzemal, da bi čim več ljudi bralo sveto pismo. Leta 1779 je škof Herberstein izdal *Ta veliki Catekismus s prashanjami inu odgovorami*, ki ga je priredil Jurij Japelj. Knjigo je škof posvetil cesarici Mariji Tereziji, ki je pomembnost tega dogodka potrdila s tem, da je Japlju podarila 12 cekinov težko zlato medaljo.[10] Tudi Jožef II. je menil, naj bi se generalna semenišča pri določenih predmetih ozirala na materinščino. Kakor že pod Marijo Terezijo so tudi zdaj za ljudstvo najbolj pomembne ukrepe tiskali tudi v slovenskih prevodih.

Na drugi strani pa je druga polovica 18. stoletja prinesla tudi zorenje zavesti, da so Slovenci poseben narod ter da so med Slovani posebna etnična skupnost. To je čas začetka slovenskega narodnega gibanja, katerega temelj je bila slovenska narodna identifikacija, podobno kot pri drugih narodih v habsburških deželah.

Čeprav je delo vrste piscev, predstavnikov duhovščine in tanke plasti laičnega izobraženstva, ki so se posvetili pisanju slovnic, slovarjev, pesmaric, šolskih knjig in priročnikov za kmeta, zbirali slovarsko gradivo in ljudske pesmi ter si zapisovali ljudske šege, potekalo v ozkih krožkih, pogosto celo brez posebnega programa, je že sama misel na dvig "ljudskega jezika" na raven, ki je bila dotedaj privilegij "jezikovnih elit",

8 Deželni patriotizem je predvsem na Kranjskem (manj na Koroškem in Spodnjem Štajerskem) vseboval tudi rudimentarno jezikovno zavest.

9 B. Anderson: *Zamišljene skupnosti*, str. 56.

10 J. Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 982.

LJUBLJANA

Wir Maria Theresia, von Gottes Gnaden Römische Kaiserinn, Wittib, Königinn zu Hungarn, Böhem, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien ꝛc. Erzherzoginn zu Oesterreich, Herzoginn zu Burgund, zu Steyer, zu Kärnten, und zu Krain; Großfürstinn zu Siebenbürgen; Marggräfinn zu Mähren, Herzoginn zu Brabant, zu Limburg, zu Luzemburg, und zu Geldern, zu Würtemberg, zu Ober- und Nieder-Schlesien, zu Mayland, zu Mantua, zu Parma, zu Placenz, zu Guastalla, zu Auschwitz, und Zator; Fürstinn zu Schwaben, gefürstete Gräfinn zu Habsburg, zu Flandern, zu Tyrol, zu Hennegau, zu Kyburg, zu Görz, und zu Gradiska, Marggräfinn des heiligen Römischen Reichs, zu Burgau, zu Ober- und Nieder-Lausnitz, Gräfinn zu Namur, Frau auf der Windischen March, und zu Mecheln ꝛc.; verwittibte Herzoginn zu Lotharingen, und Baar, Großherzoginn zu Toscana ꝛc. ꝛc.

MI MARIA THERESIA od Boshje perjetnofti Rimska Zesariza, Vdova, Kraliza na Vogerskim, Böhmskim, Dalmatinskim, Hrovaskim, Slavonskim, Galicienskim, Lodomierskim, &c. Vikshi Vayvodina v'Oeſterreihu, Vajvodina v' Burgundie, na Stajerskim, Koroshkim, inu na Krainskim; Velika Knesovka v' Siebenburge; Krayna Staroſtina na Mährskim; Vajvodina v' Brabandie, v' Limburge, v' Luxenburge, v' Geldrie, v' Würtenbergie, v' sgorni, inu spodni Shlesie, v' Maylande, v' Mantue, v' Parme, v' Placenzie, Guaſtalli, v' Aushwize, inu Zatorji; Knesina na Schwabskim; Poknesitana Staroſtina v' Habsburgo, v' Flandrie, v' Tyroli, v' Hennegovji, v' Kyburgi, v' Gorice, inu Gradiski; Krayna Staroſtina ſvetiga Rimskiga Zeſſarſtva, v' Burgavi, v' sgorni, inu spodni Lusazje; Staroſtina v' Namuri; Gospa na Slovenski Krayni, inu Mehlinji; &c. Vdouna Vajvodina v' Lotharingi, inu Baar; Vélika Vajvodina v' Toscani &c. &c.

Gebieten allen und jeden getreuen [illegible] und Unterthanen Unſerer Erzkönigreiche, und Landen, von Stands- und aller Würde dieſelben immer ſeyn, [illegible] Unſere Gnade, und geben euch hiemit gnädigſt zu vernehmen;

Perpovimo vſſim, inu vſſakimu ſvetſtinu selishneku; inu podloshnimu naſhih verbuih Kralejſtov, inu Dushel, kaj sa eniga ſtanú, ali vred-nofti taiſti koli biti snajo, naſho perjetnoſt, inu vam damo skus to premiloftnu saſtopit:

Dvojezični dokument: Allgemeine Schulordnung – Splošna šolska naredba, 1774

pomenila pomemben prelom s tradicijo, odpirajoč slovenščini pot v javno rabo.[11]

Število slovenskih knjig je ob koncu 18. stoletja vztrajno raslo, poleg učbenikov, priročnikov za kmeta in cerkvenih spisov so začela izhajati tudi prva slovenska *posvetna leposlovna besedila*. Najpomembnejšo vlogo je pri tem odigral pesniški zbornik *Pisanice od lepeh umetnost* (1779–81) Feliksa Antona Deva, na katerega tradicijo se je kasneje sklicevala *Kranjska čbelica* (1830–33, 1848). Še pomembnejše je bilo, da so jezikovna in književna prizadevanja, sprva omejena z deželnimi mejami, kmalu privedla tudi do spoznanja o enotnosti slovenskega jezika in naroda v posameznih deželah. Pojmi slovenskega jezika in obsega slovenskega naroda namreč dotlej še niso bili opredeljeni.[12] Razdelitev slovenskega ozemlja med razne dežele in nastajanje književnih središč – razen na Kranjskem tudi na Koroškem, Štajerskem in v Trstu – sta ustvarjala nevarnost za nadaljnje naraščanje razlik in razkrojitev naroda v vrsto sestavnih delov. Torej nevarnost, da se uniči skupni književni jezik kot vez vseh Slovencev. V letih 1758–62 so isti katekizem tiskali v posebnem štajerskem, kranjskem in koroškem prevodu. V letih 1779–80 se je v štajerskem Podravju pokazal odpor proti uporabi Japljevega "velikega katekizma", *češ da "kranjski katekizem čisto nič ne glasi po tukajšnjem slovenskem (windischer) narečju ...".*[13]

Prvi krog, v katerem so se kazale težnje po večjem uveljavljanju slovenskega jezika, so sestavljali večinoma redovniki (Marko Pohlin, Ožbalt Gutsman, Jurij Japelj). V večji meri pa je pojem slovenskega naroda odseval iz del posvetnega izobraženstva.

Razsvetljenstvo na Slovenskem

Na Slovenskem so se prvi vplivi razsvetljenstva pokazali konec 17. in v začetku 18. stoletja, vendar je bilo gibanje ves čas omejeno samo na področje kulture. V duhu razsvetljenstva je delovala že *Academia operosorum* (1693–1725). Akademija je leta 1725 prenehala delovati. Eden izmed pomembnih vzrokov za njen hiter konec dela je zagotovo v tem, da se je tudi v slovenskih deželah v začetku 18. stoletja kulturnim naporom v tujem jeziku približeval konec.

Akademija operozov je zapustila svoj trajni pečat v podobi baročne Kranjske. Nastop in uveljavljanje baročnega umetnostnega nazora predstavlja prelomnico v umetnostnem razvoju slovenskih dežel. Vsekakor pa je prav ta umetnost pustila vidne sledove v slovenskih pokrajinah. Postopne spremembe so se *začele že v času 17. stoletja, ko so stare gradove* graščaki začeli opuščati in se postopoma selili v udobnejše graščine v nižinah. Tudi mesta so značilno spremenila svoj zunanji videz. Gotske stavbe so se vedno bolj umikale baročnim, hkrati z gradbeno dejavnostjo pa se je razvijalo tudi slikarstvo. Zmaga likovnega baroka je bila na Slovenskem povezana predvsem s štirimi imeni, ki so svoja dela ustvarjali tudi na področju Kamnika: Frančišek Jelovšek (1700–1764), Valentin Metzinger (1699–1759), Fortunat Bergant (1720–1769) in Anton Cebej (1722–1774).

Z delom operozov je bil povezan tudi nov dvig glasbene umetnosti, ki ga je označevala ustanovitev *Academie philharmonicorum* (1701). Poglavitno delo tega društva je bilo do sredine 18. stoletja posvečeno reproduktivni cerkveni in posvetni glasbi. V *omenjeni čas pa sodi tudi nastanek prve slovenske* opere Belin, delo Kamničana Jakoba Frančiška Zupana (1734–1810). Delo se na žalost ni ohranilo.

Dejanski začetek slovenskega razsvetljenstva označujejo različne letnice.[14] Prav gotovo pa je začetek obdobja tesno vezan na konec 18. stoletja, čas, ko je med drugim izšla tudi Pohlinova *Kraynska grammatika*. V knjigi je 33-letni bosonogi oče avguštinec protestiral proti misli, naj se kranjščina med učenimi ljudmi popolnoma opusti in zatre, in izrazil željo, naj

11 *Zgodovina Slovencev*, 1999, str. 199.

12 *Zgodovina Slovencev*, 1979 , str. 386.

13 Prav tam.

14 V pregledih slovenskega slovstva se kot začetek razsvetljenstva zapisujejo letnice: 1768 (J. Kos) 1760 (J. Toporišič).

bi se mladina latinskih šol kranjščine učila z isto vnemo, kakor se mora po novih določbah učiti nemščine.

Razsvetljenstvo je imelo svoje žarišče v ljubljanskem Zoisovem krogu, katerega člana sta poleg Zoisa bila tudi Baltazar Hacquet in Anton Tomaž Linhart. Združenje je bilo zaradi zanimanja za slovenski jezik in običaje tudi med začetniki narodnega preroda. Dela Linharta in Vodnika so bila v primerjavi z razsvetljensko književnostjo zahodne Evrope poučno-zabavna in praktično uporabna ter slogovno manj izrazita.

Prizadevanja, da se slovenski jezik "pomakne iz svoje teme v svetlobo", so se začela v času, ko se je pod vplivom konkretnih reformnih ukrepov razsvetljenega absolutizma začela oblikovati moderna meščanska družba in je na racionalistični spoznavni teoriji in empirizmu temelječe razsvetljenstvo spodjedalo teološko podobo sveta. Kartezijanski obrat se je kazal tako v filozofiji, še zlasti pa na eksaktni, na izkušnjah in pozitivnih dejstvih temelječi znanosti. V različnih krožkih (Herbertovem v Celovcu, Zoisovem v Ljubljani), akademijah, prostozidarskih ložah in drugih inštitucijah zbirajoča se razsvetljensko usmerjena intelektualna elita se ni zadovoljevala le z lovom na resnico, ampak je poskušala javno zagovarjati tudi postulate moderne meščanske družbe.

V Ljubljani so leta 1781 obnovili Akademijo delovnih (*Academia operosorum Labacensium)*, ki sicer ni pokazala prave delavnosti in je kmalu razpadla. Kljub temu so številni zavzeto raziskovali naravo, zgodovino, jezikoslovje in druga področja. Scopoli, Hacquet, Japelj, Gruber, Žiga in Karel Zois, Pohlin, Linhart, Kumerdej in Peter Pavel Glavar so le nekatera imena znanstvenikov, delujočih v ob koncu 18. stoletja. Navdušeno so začenjali in izpopolnjevali različne zbirke, ki so postale podlaga poznejšim zgodovinskim in naravoslovnim muzejem. V Gorici, Trstu, Celovcu in Ljubljani so začeli izhajati prvi časniki. Začetki so bili sicer skromni, a pomembni za kasnejši razvoj. *Laibacher Zeitung* je bil tednik, ki je v času Jožefa II. izhajal vsak četrtek na štirih straneh majhnega formata.

O malokaterem habsburškem vladarju so bila in so še vedno mnenja tako različna kot o razsvetljenem monarhu Jožefu II. (fotografija iz knjige, Die Habsburger, str. 322).

Jožef II. – zagovornik germanizacije

"Mi Joseph ta Drugi, skus Boshjo Milost isvolen Rimski Zesar, vselej Povishalnik tega Zesarstva, Kral v Nemskih, Ogerski, inu Pöhmski Desheli &c Vikshi Vojvod v' Oesterreichu, Vojvod v' Burgundie, inu Lotharingie &c. &c. &c."[15]

Ko bi izbira uradnega nacionalnega jezika bila odvisna samo od pragmatične linije najmanjšega odpora, bi le-ta bila zelo enostavna. Dovolj bi bilo le izbrati idiom, ki ga bodo domnevno razumeli oz. govorili vsi prebivalci in bo z njim medsebojna komunikacija najbolj olajšana. Tako je bila odločitev Jožefa II., da nemščina postane administrativni jezik njegovega večnacionalnega cesarstva, v zgoraj omenjenem smislu povsem pragmatična. V večnacionalnih državah bi problem jezika teoretično lahko rešili tako, kot so ga do leta 1848 poskušali rešiti Habsburžani: jeziku splošne uporabe *(Umgangsprache)* so dali določeno uradno priznanje na ustrezni administrativni ravni.

Vendar je "nacionalni jezik" v večnacionalnih skupnostih le redko vprašanje pragmatične narave, še manj pa rezultat nepristranosti. Kateri jezik ali jezika bodo uporabljali učenci v srednjih šolah v Celju, kjer sta živeli tako slovenska kot nemška narodnost, nikakor ni bilo le administrativno vprašanje (omenjeni problem je avstrijsko politiko zaposloval kar do leta 1895).[16]

Na večini slovenskega etničnega ozemlja je bila nemščina že pred sredino 18. stoletja jezik pisarn deželnih stanov, zemljiških gospodov in mestnih občin, upo-

15 Arhiv Republike Slovenije, Zbirka normalij, 2. avgust 1782.

16 J. E. Hobsbawm: *Nacije i nacionalizam,* str. 104.

raba slovenščine je bila omejena na ustno občevanje z ljudstvom in na nekaj pisanih dokumentov.[17] V državni birokratski organizaciji v stoletju med dobo Marije Terezije in letom 1848 je bila torej nemščina jezik pisanih dokumentov, uprave in sodišč, v slovenščino so se prevajali le tisti zakoni, proklamacije ipd., za katere se je mislilo, da jih mora ljudstvo poznati. Patente so vedno pogosteje prevajali v drugi polovici 18. stoletja (po 1758), vsebina prevedenih patentov pa je bila tudi strogo omejena na vprašanja, s katerimi je hotela vlada seznaniti preprosto, nemščine neuko ljudstvo. Njihovo število se je večalo tudi zato, ker so državne oblasti vedno pogosteje posegale v ta vprašanja.

V odgovor na proteste, ki so prihajali iz različnih dežel monarhije, je Jožef II. zanikal, da ga je pri uvedbi reform vodila naklonjenost do nemškega jezika (ki naj sploh ne bi bil njegov najljubši[18]). Nemščino je moral izbrati zato, ker je bila jezik njegovih najpomembnejših dominionov (mednje je sodilo seveda tudi Sveto rimsko cesarstvo) in ker je obenem že bila jezik, ki se je uporabljal v izobraževanju, poslovanju ter vojski. Obenem pa Jožef II. ni tajil, da je njegov namen bila germanizacija, vendar ne podložnikov, ampak celotnega državnega aparata.

Slovenščina v šoli

Položaj slovenščine v šolah je bil prilagojen vsebini in namenom šolske reforme, ki so bili kot drugod v Avstriji tudi na Slovenskem predvsem gospodarski, "prosvetljenski" in jim je bilo do neke mere še mogoče ustreči s poučevanjem mladine v narodnih jezikih.[19]

Dvorna pisarna je brez zadržkov sprejela Kumerdejev predlog za ustanavljanje slovenskih osnovnih šol na Kranjskem (tudi v jezikovnem smislu), obenem pa cesarici Mariji Tereziji priporočila, naj bi šolsko reformo na Kranjskem vodil mož, ki pozna deželni jezik in še druge jezike. Ta naj bi skrbel, da bi v domač jezik prevedli knjige o poljedelstvu ter jezikovne učbenike. V podeželskih trivialkah na Primorskem in na Kranjskem je bil v začetkih šolske reforme, predvsem z namenom, da bi tam čim hitreje stekla, povsem legalno mogoč tudi samo slovenski jezik. Po tem so se v obeh deželah ravnale tudi zahteve po jezikovnem znanju učiteljev. Za Koroško in Štajersko pa so šolske oblasti dopuščale v najboljšem primeru samo dvojezični pouk. Razlogi so bili zagotovo predvsem v velikem številu nemškega prebivalstva na teh področjih.

Splošna šolska naredba, izdana leta 1774, je zahtevala ustanavljanje treh vrst osnovnih šol: normalk, glavnih šol in trivialk. Trivialke naj bi bile v vseh manjših mestih, v trgih in na deželi. V njih naj bi poučevali verouk, branje in pisanje, računstvo, posvetno moralko in osnovne pojme gospodarstva. V vsakem okrožju naj bi bila vsaj ena glavna šola z učnimi predmeti kakor na trivialkah in tem predmetom naj bi po možnosti dodali še kakšen predmet iz skupine predmetov, ki sodijo sicer v normalko: nemška slovnica, elementi latinščine, gospodarstva, zgodovine in geografije, začetni pojmi geometrije, stavbarstva, mehanike ter geometrijsko in prostoročno risanje. V glavnem mestu vsake dežele pa naj bi ustanovili še normalko in ta naj bi razen poučevanja že omenjenih predmetov podajala tudi zgled, kako je treba poučevati; usposabljala naj bi torej učiteljske kandidate.

Leta 1781 je šolstvo na Kranjskem bilo sestavljeno iz: normalke v Ljubljani, glavnih šol v Škofji Loki, Novem mestu in Idriji ter trivialk v Kamniku, Žireh, Trebnjem, Krškem in Postojni.

Dvojezični pouk je zahteval dvojezične učbenike in zanje so bili potrebni slovenski prevodi. Samostojno sestavljanje učbenikov v posameznih deželah ni bilo dovoljeno. Za prevajanje nemških šolskih knjig v deželne jezike naj bi skrbele deželne šolske komisije.[20] To nalogo je najbolje opravljala šolska komisija za Kranjsko, ko je njen referent postal grof Edling. Prevodi nemških šolskih knjig v slovenščino so bili dovoljeni z nekaterimi omejitvami. Ker naj bi olajševali učenje nemščine, je bilo določeno, da morajo biti dvojezični, v Notranji Avstriji nemško-slovenski: na levi strani nemški tekst, na desni strani slovenski prevod. Za razvoj slovenskega jezika v šolstvu je bila izrednega pomena omejitev, da so za prevajanje prišle v poštev samo učne knjige za predmete osnovnih šol: bralni pouk s čtivom, pisanje, računstvo in verouk. To je še pripomoglo k mišljenju, da je slovenščina jezik za vzgojo ljudstva, nemščina pa jezik za izobraževanje.[21]

Ob pomanjkanju potrjenih slovenskih učbenikov so učitelji v šolah največkrat uporabljali nabožne tekste, zapisane v slovenskem jeziku. Velik pomen je bil pripisan Japljevemu prevodu katekizma z naslovom *Ta veliki katehizmus*, ki je izšel dvojezično leta 1779 (ponatisnjen 1789).

Jurij Japelj

Jurij Japelj se je rodil 11. aprila 1744 v Kamniku.[22] Prvih učnih ur je bil deležen v šoli Franca Mihaela Paglovca, čigar knjige so ga zelo navdušile.[23] Šolanje je nadaljeval v jezuitskem kolegiju v Ljubljani, kasneje pa še v Gorici in Gradcu. Leta 1769 je bil v Trstu, kjer je potem tudi štiri leta služboval, posvečen v duhovnika. Leta 1773 je postal škofijski tajnik in notar pri ljubljanskem škofu Karlu Janezu Herbersteinu, ki je vedel

17 F. Zwitter: *O slovenskem narodnem vprašanju*, str. 6.

18 Macartney: *The Habsburg Empire*, str. 123.

19 V. Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, str. 232.

20 Arhiv Republike Slovenije, Instrukcija za šolske komisarje, 3. dec. 1774.

21 V. Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, str. 235.

22 *Slovenska književnost*, Leksikoni Cankarjeve založbe, str. 122.

23 S. Šimenc: *Jezik Franca Mihe Paglovca*, Kamniški zbornik VIII (1962), str. 151.

za njegovo dobro znanje jezikov in dobre zveze z aristokratskimi krogi. V času svojega službovanja v Ljubljani je Japelj skrbel predvsem za prevajanje janzenistično usmerjenih del. Več izdaj je doživel njegov prevod *Velikega katekizma,* temeljne knjige jožefinskih šol na Slovenskem. Pripravil je vrsto molitvenikov in pesmaric *(Pred tabo na kolenih, Pred stolom tvoje milosti, Cerkovne pesmi, litanije inu molitve per božji službi).*

Po navodilih škofa Herbersteina se je Japelj lotil prevajanja cerkvenih tekstov, tudi pesmi. Leta 1784 je skupaj z Blažem Kumerdejem začel izdajati nov prevod Svetega pisma. Kot nasprotnik Pohlinove smeri jezika in pravopisa se je vrnil k prevodu in jeziku Dalmatinove Biblije, ju obogatil z novostmi (nekatere gorenjske oblike) in s tem postal začetnik nove jezikovne usmeritve po neenotnosti 17. in 18. stoletja. Prvi del *Nove zaveze* je izšel leta 1784, zadnji prevod pa leta 1802. Njegovo delo so nadaljevali in izboljšali mlajši prevajalci (Šraj, Traven, Škrinjar, Vodnik), ki so leta 1804 zaključili prevod.

Po Herbersteinovi smrti so se proti Japljevemu prevajalskemu delu začela javljati najrazličnejša nasprotovanja; nastale so celo alternativne poslovenitve posameznih svetopisemskih knjig.[24] Čeprav je delo nadaljeval, je postal župnik novoustanovljene župnije Ježica pri Ljubljani, leta 1795 pa župnik in dekan v Naklem. Leta 1794 je pripravil dva zvezka pridig, ki so odražale duha jožefinskega časa.

Razen prevajanju posvetnih besedil se je Japelj posvečal tudi prevajanju različnih cesarskih odlokov. Da pospeši spremembo zakupnih kmetij v kupne, je cesar Jožef II. sklenil izdati patent, v katerem bi bile združene dotedanje naredbe o tej zadevi. Patent naj bi bil objavljen tudi v domačem jeziku. Osnutek, ki ga je pripravil stanovski odbor, je bil poslan v prevod cerkvenemu pisatelju in jezikoslovcu Juriju Japlju. Na Dunaju je bil osnutek predelan in ga je bilo treba nanovo prevesti. To delo je opravil Anton Tomaž Linhart, ki je tedaj prevajal za ljubljanski gubernij.[25] Japljev prevod ni bil objavljen, ker so objavili Linhartovega.[26]

Na jezikovno področje je posegel s slovnico *(Slavische Sprachlehre;* dovoljenje celovške cenzure za tisk je knjiga dobila 27. februarja 1807), ki jo je namenil pridigarjem. Zamislil si jo je kot podlago za primerjalno slovansko slovnico, pri čemer se je opiral na slovenska besedila prejšnjih stoletij, zlasti na tista iz dobe reformacije.

Vrsta drugih Japljevih del se je ohranila v rokopisu. Velik del njegove zapuščine se je izgubil, ko so jo prodajali na dražbi.

Japelj se je že kmalu usmeril tudi v narodni prerod, predvsem ko je prišel v stik z Zoisovim krožkom. Leta 1781 sta skupaj z Edlingom obnovila leta 1725 propadlo *Academio operosorum*. Japelj je bil celo njen tajnik (dobil je ime *Secretus*), bil pa je tudi član goriške

Jurij Japelj (1744–1807) (iz Zgodovine slovenskega naroda dr. Josipa Grudna, str.: 1061)

Akademije arkadov (v njej je dobil pridevek *Silvanides Driadius*).

Na Ježici je med drugim skrbel tudi za šolo, postavil novo župnišče, povečal cerkev, se ukvarjal s sadjarstvom in se trudil izumiti *perpetuum mobile.*

O "šolniškem" delovanju Jurija Japlja slovenski zgodovinar Josip Gruden zapiše sledeče: *"Znamenit zgled slovenskega šolnika iz tedanje dobe nam je slovenski pisatelj Jurij Japelj, izza leta 1787 župnik in dekan na Ježici pri Ljubljani. V svoji župniji se je lotil prostovoljnega šolskega pouka in priredil v svoji mali hišici šolsko sobo, kjer je učil mladino čitati, pisati in računati. V lepih dneh jo je vodil pod milo nebo, se utaboril s svojimi učenci pod kakim drevesom ali na senčni ravnici za Savo in jim drobil koristne nauke. Ko so se mlade glavice utrudile, so se začeli igrati in petdesetletni gospod dekan se je sam udeleževal teh nedolžnih veselic. Včasih jih je vodil tudi na polje, kjer so z njiv pobirali kamenje. To delo je nadomeščalo telovadbo. Da je ohranil svoje učence pri dobri volji, jih je zabaval z nedolžnimi šalami in vmes vpletal lepe nauke za življenje."*[27]

Japelj je umrl 11. oktobra 1807 v Celovcu, kjer je zadnjih osem let svojega življenja služboval kot vodja semenišča, škofijski svetovalec in šolski nadzornik. Tik pred smrtjo je bil imenovan za tržaškega škofa. Novico

24 *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860,* Nova revija, Ljubljana, 2001, str. 57.

25 V. Valenčič: *Slovenščina v uradih in v uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja,* Zgodovinski časopis, 1977, štev. 3, str. 329–360.

26 *Pričevanja o slovenskem jeziku,* razstava Arhiva SR Slovenije, Ljubljana, 1982, str. 54.

27 J. Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda,* str. 995.

je sprejel težko bolan, zato službe ni nikoli prevzel. *Svoje premoženje je zapustil revežem.*

Japelj je pripadal skupini kranjskih janzenističnih duhovnikov, ki je bila v času Jožefa II. in pozneje zelo vplivna v javnem in kulturnem življenju. Smer je zahtevala strogo versko življenje, nasprotovala baročni pobožnosti, romanjem, praznikom, bratovščinam ipd.[28] V Japljevi dobi je bil slovenski janzenizem kulturno tvoren, po njegovi smrti pa se je spremenil v konservativno kulturno strujo, ki je nasprotovala slovenski romantiki, zlasti njeni ljubezenski poeziji, pa tudi drugim oblikam posvetne književnosti. Do obračuna med janzenizmom in romantiko je prišlo v črkarski pravdi.

Pomen dela Jurija Japlja je med drugim tudi v tem, da je s prevodom Svetega pisma uveljavil težnjo k enotnemu knjižnemu jeziku in branil razvoj na podlagi tradicije. S tem je v veliki meri pripomogel k ustvarjanju podlage za razmah leposlovja.

Zaključek

V sredini 18. stoletja sta na slovenskih tleh druga ob drugi obstajali dve jezikovni praksi in kulturi, ki ju je ločevala socialna meja. Plemstvo, višji mestni sloji, uradništvo in izobraženci so govorili, pisali in tudi med seboj komunicirali v jeziku, ki je bil znak vsedržavne komunikacije, uradovanja, šolstva in elitne kulture.[29] V nasprotju s tem jezikom pa je velika večina prebivalstva – nepismenih kmetov in nižjih mestnih slojev – govorila jezik ljudstva, slovenščino. Zanimivo je tudi dejstvo, da se jezikovne meje nikoli niso povsem pokrivale s socialnimi in etničnimi mejami, saj so bili med izobraženci in meščanstvom, v večji meri celo tudi med plemstvom, pripadniki izvorno slovensko govorečega prebivalstva. Toda za socialni dvig slovensko govoreče kmetske večine je bilo potrebno znanje jezika elite: socialni hierarhiji je ustrezala hierarhija jezikov. V takšnih razmerah je bil slovenski jezik večji del 18. stoletja večinoma le sredstvo ustnega izročila in ustne komunikacije. Razmere pa so se ob koncu omenjenega stoletja spremenile. Kulturno gibanje, ki se je v zadnjih desetletjih 18. stoletja razvilo med Slovenci, so v prvi vrsti spodbudile vladarske reforme in manj ideje nemškega razsvetljenstva, saj so le-te poznali le redki izobraženci.[30]

Za šolski pouk, ki naj bi po uvedbi splošne šolske obveznosti leta 1774 na najnižji šolski stopnji potekal v ljudskem jeziku, obenem pa tudi za potrebe modernizacije kmetijstva je bilo potrebno napisati šolske priročnike in priročnike za kmeta. To pa je sprožilo živahno izdajateljsko dejavnost, ki se je ob koncu 18. stoletja naglo razširila na sestavljanje in izdajanje slovnic, slovarjev, pesniških zbirk in prevajanje verskih ter cerkvenih besedil.

Slovensko jezikoslovno in književno delo je imelo v zadnjih desetletjih 18. stoletja še razmeroma šibko socialno osnovo, na kar sta med drugim vplivali slaba izobrazbena raven in visoka stopnja nepismenosti slovenskega prebivalstva. Po izračunih Vasilija Melika naj bi ob koncu 18. stoletja med slovenskim prebivalstvom bilo pismenih le 3–4 % ljudi.[31] Glavno težišče slovenskega jezikoslovnega in književnega dela v obdobju narodnega prebujenja je bilo v delih duhovščine in izobraženstva, ki je imelo svoje korenine v kmečkem prebivalstvu. Sčasoma so se jim pridružili tudi predstavniki meščanstva in celo posamezni pripadniki plemstva, s čimer so uspeli ustvariti široko mrežo socialno-kulturnih stikov, temelječih na jezikovnem ustvarjanju.

Slovenskim jezikovnim in književnim prizadevanjem pa so bile kljub znanim cenzurnim pritiskom v habsburški monarhiji naklonjene razmere: habsburške oblasti v glavnem niso odločneje ovirale izdajateljskega in kulturnega dela v nenemških jezikih, dokler to ni ogrožalo tradicionalne hierarhične jezikovne prakse. Kasneje, v začetku 19. stoletja, je slovenščina ostala učni jezik na najnižji ravni osnovnošolskega pouka, v nekaterih licejih in bogoslovnih seminarjih na slovenskem ozemlju pa je postala tudi učni predmet, kar je bistveno izboljšalo njeno znanje med duhovščino.

Duhovščina je pri širjenju slovenskega jezika med ljudstvom velikokrat odigrala centralno vlogo, saj so poleg šolnikov duhovniki bili edini, ki so imeli neposredni stik s prebivalstvom. To trditev pa potrjuje tudi in predvsem delo Kamničana Jurija Japlja.

Epilog

"... Znano je, da se Nemci vedno bahajo s svojo oliko in umetnostjo, nam Slovencem pa podtikajo nevednost, neumnost, surovost in kdo vé, kaj še hujšega. Ne morem sicer tajiti, da so Nemci v kulturi Slovence prehiteli. Vprašam pa, kdo je tega kriv? Naj bi se Nemcem bilo godilo, kakor se godi nam Slovencem, gotovo bi bili Nemci v primeri z nami še bolj zaostali. Ne bodem očital, kar je znano, koliko sto in sto let se že nemška vlada in nemška politika upira, da bi zatrla naš slovenski jezik in ponemčila naše slovensko ljudstvo.

Da je šola podlaga oliki, in sicer šola v domačem ali v maternem jeziku, to je sploh, torej tudi Nemcem dobro znano. Tudi Nemci ne padajo učeni z nebes, ne iščejo in ne dobivajo svoje olike in učenosti po laških, francoskih in drugih tujih krajih in jezikih, temveč poglavitno le v svojih nemških šolah in v domačem jeziku.

Če se n. pr. ozrem na svoja otroška leta, moram z žalostjo spoznati, da takrat ni bilo na Kranjskem ne

28 J. Kos: *Pregled slovenskega slovstva*, str. 63.

29 Na slovenskem ozemlju habsburške monarhije je bila to nemščina, na Ogrskem latinščina, na Primorskem tudi italijanščina.

30 P. Vodopivec: *Nekaj opozoril na vzporednice in razlike v narodnem oblikovanju*, v zborniku Avstrija, Jugoslavija, Slovenija, str. 65.

31 V. Melik: *Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja*, str. 421.

šol, ne knjig, ne naukov (razven krščanskega v prvem razredu) v slovenskem jeziku. Po kmetih so bile šole jako redke prikazni in še tiste so uvedli le duhovni, gojili so jih pa – žal – skoro le v nemškem jeziku."[32]

To so besede Franca Ks. Kramerja, korarja v Ljubljani, ki je v Drobtinicah opisal svojo življenjsko pot dolenjskega duhovnika. Rojen leta 1800 v Ribnici je do svoje smrti leta 1884 doživel obdobja pestre zgodovine 19. stoletja. Ob drugih podatkih predstavljajo njegovi zapiski tudi zanimiv vpogled[33] v položaj slovenskega jezika od začetkov do sredine 19. stoletja.

The translation of the Bible by Jurij Japelj and its importance for the development of the Slovene language in the 18th century

Summary

The main cohesion force in the formation of the Slovenian nation and the creation of its identity was largely its language and culture and not a state, dynasty or religion as with many other nations. The meaning of national identity and a common language in Slovenian populated areas became important in the second half of the 18th century. The Slovenian ethnic territory became even more evident at the time of the school reforms of the Maria Theresa, which increased the importance of the Slovenian language and its teaching in the primary schools.

The end of the 18th century also brought a growth of the consciousness that Slovenes were a special ethnical community among other Slavic nations. Different years are stated as the start of the Slovenian Enlightenment, but all go back to the end of the 18th century; a time when the Kraynska grammatika, written by Marko Pohlin, was published. At the same time poetry was published in Pisanice od lepeh umetnost, edited by Feliks Anton Dev and Linhart's comedies appeared in Slovenian theatres.

The development of the mother tongue was one of the most important tasks at the end of the 18th century. Priests and friars, who had the closest contact to people, played the main role. Jurij Japelj was one of the most important members of the Slovenian Enlightenment. With his translation of the Bible, published in 1784, he made a great contribution to the development of the Slovenian language.

32 Drobtinice, XXV. letnik, uredil dr. France Lampe, Katoliška družba za Kranjsko, Ljubljana 1891, str. 78.

33 Čeprav so številne izmed njegovih trditev precej subjektivne, so opis realne jezikovne situacije v 19. stoletju.

Janez Humar, univ. dipl. inž.
Žale 4 a
1240 Kamnik

Šmarska elektrarna

Na koncu devetnajstega in skoraj celo dvajseto stoletje v Šmarci ni bilo hiše, v kateri bi se bilo dogajalo toliko zanimivega kot v t. i. Centrali. Bila je naravno središče vasi in stičišče najraznovrstnejših interesov.

Vzdevek Centrala se je pojavil s pričetkom obratovanja elektrarne in se je obdržal do danes. Prvotno je bil to Punčahov mlin, ki je menjal lastnike in dejavnosti. Prvi naslednik Punčaha je še ostal mlinar, naslednji so se že ukvarjali z drugimi dejavnostmi.

V zemljiški knjigi je 1896. zapisana tovarna portland cementa,[1] 1899. pa je tu registrirana prva kranjska tovarna za izdelovanje lesenih sodov.[2] Že konec leta 1902 je bilo podjetje izbrisano iz sodnega registra. Dinamika spreminjanja lastništva se nadaljuje še v prvem desetletju dvajsetega stoletja. Nekatera društva in zadruge v homški fari, kamor je Šmarca tedaj spadala, so imela tu svoje društvene in poslovne prostore. V zgradbi so bila tudi stanovanja in razni pomožni prostori obrtnikov. Leta 1913 je tu nastala tudi elektrarna s prizidkom za turbino in pomožno delavnico. Stavbo so glede na najrazličnejše interese in dejavnosti večkrat prezidavali in dopolnjevali, po drugi svetovni vojni so stanovanja preuredili za potrebe kulturnega društva. Sedanjo podobo je Centrala dobila s temeljito prezidavo leta 1985. Zanimivo bi bilo raziskati vsa dogajanja, vezana na ta kraj, vendar bo v tem prispevku prikazan le del tega, namreč dejstva in dogodki, vezani na elektrarno in njeno petdesetletno delovanje.

Pobude za ustanovitev električno-strojne zadruge

Zamisel elektrarne se je prav gotovo porodila v okviru zadružnega gibanja na Slovenskem, ki je nastalo v drugi polovici devetnajstega stoletja ob vzorih v zahodni Evropi. Pri nas se je posebej krepilo po letu 1890 in se pred prvo svetovno vojno izjemno razširilo. Zadružništvo je bilo socialno-gospodarsko gibanje, ki naj bi izboljšalo gmotni položaj majhnih proizvajalcev in potrošnikov, pri nas zlasti kmetov. Zadružništvo je bilo logična posledica zaostrenih gospodarskih razmer na Slovenskem. Njegove ideje so se konkretizirale v zadrugah, njihov temelj pa so predstavljale vzajemnost, samopomoč in solidarnost. Zadruge so se razlikovale po obliki in vrstah dejavnosti. Nastale so proizvodne, nabavne, prodajne in kreditne zadruge.

Do leta 1890 štejemo na Slovenskem prvo, potem pa drugo obdobje zadružništva, ko se je uveljavil tip zadrug, ki jih je utemeljil F. W. Raiffeisen (1818–1888) z določili, da sme zadruga poslovati samo s svojimi člani. Zadruge tega tipa je začel razvijati Janez Evangelist Krek.

Dr. J. E. Kreka (1865–1917) štejemo za začetnika krščanskosocialnega gibanja na Slovenskem. Njegov pomen je bil predvsem v praktičnem delovanju. Pričel je delati med delavci z ustanovitvijo Slovenskega katoliškega delavskega društva 1894 v Ljubljani. Odločilno gospodarsko in družbenopolitično vlogo je pripisoval zadružništvu, ki naj bi preraslo kapitalizem. Z ugodnimi posojili je to ustavilo propad in prodajo kmetij, odpravilo oderuštvo in preprečilo izseljevanje. J. E. Krek je bil večkrat izvoljen za državnozborskega poslanca, od leta 1907 do svoje smrti pa je bil poslanec v volilnem okraju Kamnik - Brdo. V tem obdobju se je posebej zavzemal za melioracije, izrabo vodne sile, pašništvo, bančništvo itd. Kot poslanec za kamniški politični okraj je vzpostavil dobre odnose s svojimi volilci, da bi lahko realiziral svoje načrte. Iz mnogih virov je znano, da mu je bil Homec posebej ljub. Najprej je sodeloval z župnikom Valentinom Bernikom, po njegovi premestitvi v letu 1909 pa z novim župnikom Antonom Mrkunom. O srečanjih z njim in njegovem pomenu piše A. Mrkun v knjigi Homec takole:

"Ker je naš delavni in priljubljeni poslanec dr. Jan. Ev. Krek obhajal 25. 12. 1915 petdesetletnico svojega življenja, sta ga obč. odbora na Homcu in v Šmarci soglasno imenovala za častnega člana občine Homec in Šmarca. Dr. Krek je bil deželni in državni poslanec za kamniški politični okraj. Na Homcu se je nekako osredotočilo njegovo delovanje za volilce. Po njegovem delovanju se je Živinorejska zadruga za kamniški okraj preosnovala v Živinorejsko zvezo za kamniški politični okraj s sedežem na Homcu. Hotel je, da bodi ta Zveza organizacija za kulturno povzdigo okraja. To dano nalogo je Živinorejska zveza skrbno in vsestransko izvrševala. Prirejala je po celem okraju kmetijski pouk (Predavanja, bikorejske, prašičerejske ter splošno kmetijske tečaje) in živinske razstave, uredila je moderno nad 300 hlevov in 150 svinjakov v okraju, najboljše plemenske bike in telice in tudi največ po številu in po znižani ceni je dobil kamniški okraj. Zveza je zboljševala planine, travnike, vpeljala razne kmetijske stroje, rodovnike za živino, poskusno molžo, pravilno krmljenje, močna krmila, prodajo živine in prašičev, planinsko pašo za govejo živino in za ovce itd. Po Krekovem navodilu je Zveza otvorila v Šmarci Kmetsko pisarno, ki je ljudem iz celega okraja napravila brezštevilno raznih prošenj in pritožb. Za časa vojne je dr. Krek nagovoril, da je Živinorejska zveza prevzela komisarijat v 15 občinah. Na ta način je bilo omogočeno, da ni bilo treba ljudem dajati vojnih dajatev v taki meri, kakor so oblasti zahtevale, kajti Zveza je šla le ljudem na roke, ščitila siromašnejše in le toliko spolnila ukaze oblasti, kolikor je morala. Zveza je tudi prevzela za časa vojne aprovizacijo vseh občin kamniškega političnega okraja in jo tako vzorno organizirala, da ni bil noben drug okraj na Kranjskem bolje oskrbovan kot kamniški.

Dr. Krek je prišel mnogokrat na Homec in se skoro vselej pomenil s predsednikom Mrkunom in tajnikom

1 Zemljiška knjiga občine Kamnik.

2 ZALJ, Ljubljana, sodni register.

Poslopje Centrale pred 1. svetovno vojno. Foto: Peter Naglič.

Borcem in drugimi možmi, kaj in kako naj bi se delalo v korist ljudstva. Dr. Krek je povzročil, da se je ustanovila elektrarna v Šmarci. On je dal pobudo, da se je ustanovilo Sadjarsko društvo, da so se ustanovile drevesnice v 4 krajih, da se je začelo sadje v Šmarci brezalkoholno izrabljati.

Če je prišel za časa vojne na nedeljo na Homec, se je vselej vršil sestanek mož, na katerem je razložil vedno politični in vojaški položaj. Naročil je, da naj od ust do ust tajno agitirajo, da naj se nihče ne vpiše med prostovoljce. Radi vojnih posojil je priporočal, da jih čimprej prodamo, če nas oblast prisili jih vzeti.

Silno je hrepenel, da bi dočakal novo državo in da bi v nji deloval. Verjetno je, da bi bilo marsikaj drugače, ako bi še živel.[11]

A. Mrkun daje prvenstvo Kreku, toda brez Mrkunovega delovanja in organiziranja bi stvar ostala le pri pobudi. Mnoga dela, organiziranje in projekti, ki jih je izvedel v homški fari, pričajo o tem, zato je spomin nanj še živ.

Anton Mrkun (1876–1961) se je kot duhovnik najprej ukvarjal z dušnopastirskim delom. Povsod, kjer je deloval, pa se je izkazal kot izjemen zadružni in gospodarski organizator. A. Mrkun je bil Krekov somišljenik in je sodeloval pri neštetih projektih, temelječih na ideji zadružništva in evangeljske ljubezni do sočloveka. Splošno nadarjen, prodoren, pogumen in drzen, kakor je bil, je sodeloval pri neštetih društvenih, zadružnih, gospodarskih in karitativnih projektih. Celostno se je predal boju proti alkoholizmu. Pisal o tem razprave in knjige, ustanavljal abstinetska društva itd. Nekateri ga štejejo med največje evropske teoretike in praktike na tem področju.

A. Mrkun si je v svoji fari, posebej v Šmarci, znal pridobiti odlične sodelavce. Z njimi je zasnoval, načrtoval in realiziral mnoge društvene in zadružne ter gospodarske dejavnosti in z njimi usmerjal vaško, pretežno kmečko gospodarstvo k večji kakovostni in količinski ravni proizvodnje in s tem k doseganju višjega življenjskega standarda.

Krekova pobuda o izrabi vodne energije je padla v homški fari na plodna tla. Pridobivanje električne energije je bilo tedaj v svoji začetni fazi. Za pogon električnih generatorjev so največrkrat uporabljali vodno silo, te pa v homški fari ni bilo v neomejenih količinah. Razpoložljive kapacitete šmarske in homške Mlinščice so bile v glavnem zasedene. Le nekdanji Punčahov mlin, ki je prav tedaj doživljal lastniške in druge spremembe, je nudil oprijemljivo možnost za novo elektrarno. Delavnost in namen zadružnikov, da z elektrarno lahko napravijo bistven premik k izboljšanju življenjskih in gospodarskih razmer, sta privedla do postavitve elektrarne v nekdanjem mlinu.

K boljšemu razumevanju te problematike naj služijo naslednji podatki in dejstva:

Prva vodna elektrarna v Evropi je bila ustanovljena leta 1872 v Linderhofu na Bavarskem, namenjena je bila razsvetljavi neke bližnje podzemne jame.

Električna žarnica, ki je prva zasvetila na Slovenskem, je bila montirana v mlinu Karla Scherbauma v Mariboru leta 1883. Za začetek elektrifikacije na Slovenskem pa štejemo leto 1894, ko je začela obratovati v Škofji Loki prva javna hidroelektrarna.[3]

Začetek organiziranega elektrogospodarstva sega v leto 1909, ko se je v Kranjskem deželnem zboru začel ukvarjati z elektrifikacijo poseben odbor. Do elektrifikacije, kakor jo je načrtoval ta odbor, je prišlo šele kasneje, v povsem drugačnih političnih in gospodarskih razmerah. To dokazuje upravičenost in pomembnost šmarske elektrarne za vse prebivalce Šmarce, Nožic in Homca.

Število elektrarn do prve svetovne vojne in njihovo instalirano moč v kW kaže naslednja razpredelnica.[4] Elektrarne so razvrščene v industrijske (1), mešane (2) in javne (3). Podatki so združeni za hidro- in termoelektrarne.

Obdobje nastanka	Število elektrarn po vrstah in njihova instalirana moč v kW							
	1		2		3		Skupaj	
	štev.	kW	štev.	kW	štev.	kW	štev.	kW
1883–90	6	179,7	1	125	0	0	7	304,7
1891–1900	21	1771,0	3	114	4	770	28	2.655,0
1900–10	59	10.403,0	11	429	20	1591	90	12.423,0
1911–14	14	1379,0	11	859	10	472	35	2.710,0
Skupaj	100	13.732,7	26	1527	34	2833	160	18.092,7

Podatki so zbrani za celotno slovensko ozemlje: Kranjska, Štajerska, Primorska in Koroška. Izračunani so deleži šmarske elektrarne, ki je imela instalirano moč 16,5 kW, in njena vloga v okviru vseh slovenskih kapacitet. Delež šmarske elektrarne v okviru slovenskih kapacitet je znašal 0,09 %, v okviru javnih elektrarn pa 0,6 %. Ne glede na delež, ki niti ni majhen, je bila v obdobju do leta 1930 gospodarsko pomembna. Posebej še, ker hidroelektrarna Završnica, zgrajena 1914, prva večja elektrarna na Kranjskem, za kamniški okraj ni bila pomembna.

Priprave, izgradnja in pričetek obratovanja

Priprave za postavitev elektrarne so se pričele z ustanovitvijo električno-strojne zadruge[5] 26. 11. 1912, kakor lahko povzamemo po sprejetju njenega statuta. Njeno ime se je glasilo: Električno-strojna zadruga v Šmarci, registrirana zadruga z omejeno zavezo s sedežem v Šmarci. Prvi statut navaja njen namen, ki je bil izgradnja in vzdrževanje skupne elektrarne, oddajanje električnega toka članom za razsvetljavo in gonilno silo, nabava in sposojanje kmetijskih strojev svojim zadružnikom. Statut opredeli organe zadruge, ki so bili: načelstvo, nadzorstvo, občni zbor in razsodišče.

Člani prvega načelstva so bili: Anton Pirnat, posestnik v Nožicah 6, načelnik; Anton Mrkun, župnik na Homcu, tajnik; Peter Pirc, posestnik na Homcu 3, blagajnik; Janez Benda, posestnik v Šmarci 22, odbornik; Janez Tomelj, posestnik v Šmarci 14, odbornik.

V zadružni okrožni register v Ljubljani je bila zadruga vpisana 2. 1. 1913.[6]

Zadružni odbor je poskrbel za reklamo in z njo animiral interesente. Izdali so reklamni plakat,[7] ki vsebuje povabilo k članstvu, argumentira koristnost in cenenost električnega toka, ki ga bo proizvajala elektrarna, in finančne podatke. Predračunska vrednost gradnje elektrarne je znašala 8.100 kron. Regulator turbine, če bi ga bilo potrebno vgraditi, 400 kron. Dalje so prišteti še stroški za drogove 650 kron, kopanje jam in postavljanje drogov in oprema centrale 300 kron, elektromotor 450 kron, za žage 50 kron in za mlatilnice 200 kron. Napeljava vseh hišnih priključkov od nadzem-

3 *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, Ljubljana 1976.

4 *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, Ljubljana 1976.

5 Ohranjena je članska knjižica Petra Nagliča, hrani jo Matjaž Šporar, Šmarca. Knjižica, izdana leta 1931, format A 6, vezana v črno platno, ima naslov Članska knjižica Električno-strojne zadruge v Šmarci, vsebuje: 1. pravila, ki vsebujejo 10 poglavij in 38 paragrafov; 2. poslovni red, ki vsebuje tehnične podatke o elektrarni, kronološki seznam izgradnje od njenega začetka do leta 1931, podatke o proizvodnji za leto 1929, cenik tokovine, poslovodna organa zadruge, poslovni red obratovanja elektrarne, tarife za monterska dela, sankcije za prekrške, način poslovanja, postopek vzdrževanja in popravil instalacij pri porabnikih in na koncu seznam članov zadružnega razsodišča; 3. razpredelnico za seznam prostorov, kjer je nameščena žarnica in njena vsakokratna moč; 4. potrdilo o plačevanju porabe električnega toka, razpredelnica ima podatke za leta 1932 do 1960, kar je zanimivo, saj je takrat elektrarna prenehala obratovati; 5. razpredelnico: Plačal za nakup žarnic, varovalk in mazilnega olja; 6. prostor za beležke. Knjižica ima 56 oštevilčenih strani.

6 ZALJ, Ljubljana, Zadružni register.

7 Osebni arhiv, Jože Svetec, Šmarca, naveden je v knjigi S. Stražarja: *Ob bregovih Bistrice*. Hiša, v kateri je hranil ta arhiv, je bila pred leti porušena. V ostankih arhiva, ki ga hrani njegov sin Bogdan Svetec, Šmarca, tega dokumenta zaenkrat ni uspel najti.

nega voda do razdelilne plošče je bila ocenjena na 700 kron, za nepredvidene stroške pa je bilo namenjenih še 400 kron. Skupni predračun brez turbinskega regulatorja je torej znašal 10.850 kron. V načrtu za odplačevanje stroškov za elektrarno pa so v tem pojasnilu zapisali, da naj bi letni stroški znašali 892 kron, pričakovani letni dohodek pa 1360 kron. Na leto naj bi torej ostalo 468 kron čistega dohodka.

Pogodbo za izgradnjo so podpisali 4. aprila 1913 z Zavodom za tehnične in elektrotehnične naprave v Ljubljani in se dogovorili za pavšalni znesek 8100 kron. Dela naj bi bila po pogodbi končana do konca julija 1913. Ker je bila zadruga osnovana na solidarnosti in samopomoči, je razumljivo, da so mnoga dela pri zidanju, postavljanju drogov in razna pomožna dela opravili zadružniki sami. Izpostaviti je treba, da je načelstvo imenovalo zadružne uradnike in določalo njihovo plačo. Člani načelstva in nadzorstva niso prejemali nikakršnih tantijem.

Poslovni red zadruge leta 1931 navaja naslednje kronološke in tehnične podatke:[8] *"Zadruga je pričela obratovati v lastni električni centrali dne 8. oktobra 1913.*

Elektrovodi so izpeljani v vasi Šmarca in v vaseh Nožice in Homec.

Zadruga šteje danes 120 članov, kateri imajo montiranih 568 žarnic z 11619 svečami, 18 elektromotorjev za pogon kmetijskih strojev in 8 likalnikov."

Glede podatkov o moči strojev sta v knjigi Razvoj elektrifikacije Slovenije, Ljubljana 1976, naslednji vrednosti: *"moč turbine 25 kM in generator 16,5 kW."*[9]

Podatki, navedeni v poslovnem redu članske knjižice, se razlikujejo od podatkov v knjigi. Logični so podatki, navedeni v knjigi. Res pa je, kar sem izvedel iz pripovedovanja v času, ko je elektrarna še obratovala, pa tudi od sedaj preverjenega vira, da je bila turbina prvotno izdelana za nekega drugega naročnika in je bila zato glede na razpoložljivo vodno moč nekoliko predimezionirana.[10]

Da je imela turbina prvotno neko drugo namembnost, zaslutimo že iz omenjenega pojasnila zadružnega odbora, kjer le-ta med drugim govori o prvem predračunu, ki je znašal 6665 kron. Visoki deželni odbor, ki so ga prosili za pomoč, je dal na svoje stroške ponovno izmeriti in preračunati vodno moč Mlinščice. Strokovnjaki so ugotovili nekoliko višje vrednosti v primerjavi s prvo izmero, zato so svetovali stroje večje zmogljivosti, kot so jih prvotno načrtovali. Od tod predračun v višini 8100 kron. Zanimivo bi bilo raziskati, če je šlo res samo za napačno prvo izmero.

Umestno je razložiti še naslednje. Zadruga, ki je nastala v izrazito konzervativnem kmečkem okolju, je imela sprva precej oponentov, kar kaže tudi majhno število prvih članov. V treh vaseh, ki so skupaj štele okoli 120 hiš, se je včlanilo le 40 zadružnikov. Moj stari oče se je hudoval nad to "novotarijo", češ: "Če so bile lanterne doslej v redu, pa bodo še naprej!"[11] Toda zadruga je poskrbela za reklamo, najprej s tiskanim vabilom in pojasnilom, takoj po pričetku obratovanja pa so poskrbeli za javno razsvetljavo, ko so na mnoge drogove montirali svetilke.

Pristopnica k zadrugi, ki jo je stari oče podpisal 16. 4. 1914,[12] to je pol leta po pričetku obratovanja, kaže, da ga je novotarija kaj hitro "spreobrnila". Tekoča številka pristopnice 76 pa kaže, da se je v tem času članstvo skoraj podvojilo.

Podobno je nasprotoval zadrugi in posebno postavitvi drogov na svojem ozemlju kmet Jereb iz Šmarce 6.[13] Tudi njega je prepričala nova električna svetloba. Mnogi so se bali tveganja in so zadrugi napovedali finančni polom, toda po vztrajnem delu in prizadevanju vseh zadružnikov, posebej s pomočjo izjemne energije, vizije in tveganja A. Mrkuna, je doživela uspeh.

Izpostaviti je treba tudi odločitev za enosmerni električni tok. V tistem obdobju je prevladoval sistem enosmernega toka. Izmenični trofazni tok N. Tesle je bil tedaj že uporabljan tudi na Slovenskem, toda do popolne uveljavitve je preteklo še precej časa. Odločitev za enosmerni tok in neinventivnost upravnih odborov sta kasneje bistveno vplivali na ukinitev elektrarne. Poleg drugih pomanjkljivosti je enosmerni tok zelo občutljiv za prenose na večje razdalje, kar se je posebej odražalo pri odjemalcih na Homcu, kjer so bili najbolj oddaljeni večkrat v temi. Šmarska elektrarna je delovala z enosmernim tokom napetosti 220 voltov za razsvetljavo in 440 voltov za pogon elektromotorjev.

Poslovanje, vodenje, vzdrževanje

O poslovanju izvemo največ iz Poslovnega reda zadruge, ki je bil sprejet 15. junija 1930 na občnem zboru. Prav gotovo je bil način, kakor ga predpisuje ta red, utečen že prej in so ga na tem zboru le potrdili. Poslovodja zadruge je bil vsakokratni načelnik zadru-

8 V Poslovnem redu Članske knjižice so še naslednji tehnični in kronološki podatki: *"Do 15. julija 1914 je obratovala* (elektrarna, op. avt.) *z vodnim kolesom, dne 22. septembra 1914 pa je pričela delovati vodna* (Francisova, op. avt.), *katero je napravila tvrdka Tönies iz Ljubljane."* in dalje *"Turbina zmore 20 konjskih sil, Dynamo stroj proizvaja 16 kW električnega toka."* Podatki so delno v nasprotju s podatki v knjigi Razvoj elektrifikacije, saj je logična moč turbine le 25 kM. Glede podatkov o obratovanju z vodnim kolesom pa je tudi umesten dvom in ni bilo možno ugotoviti, ali gre za napako v knjižici ali za neko zamenjavo oziroma za dejstvo.

9 Glej opombo št. 3.

10 Ustni vir Štefan Humar, Duplica. Š. Humar je v letih 1947–49 obiskoval šolo za učence v gospodarstvu lesne stroke na Duplici. Na njej je elektrotehniko poučeval C. Gostič, ki je učencem razložil to dejstvo o turbini.

11 Ustni vir Katarina Humar, roj. Lužar, Nožice.

12 Pristopnico, ki se glasi na ime Janez Lužar, hrani avtor.

13 Ustni vir Ivanka Bele, Šmarca

Gradnja turbinskega jaška leta 1913. Foto: Peter Naglič.

ge, obratovodja (tudi strojnik) pa vsakokratni elektromonter.

Obratovalni čas se je normalno pričel eno uro pred mrakom zvečer in je trajal še najmanj eno uro po zdanitvi. Elektromotorjev v tem času niso smeli uporabljati, njihov uporabni čas je bil določen v sredo popoldne in v soboto ves dan. V času mlačve je elektrarna obratovala po dogovoru, vendar le podnevi, za uporabo zvečer ali ponoči je bila določena denarna kazen, ki je naraščala do četrtega prestopka, ta je bil že sankcioniran z enomesečnim izklopom, temu pa je sledil enoletni izklop iz električnega omrežja.

Montaža inštalacij je bila v pristojnosti zadruge, opravljal jo je elektromonter. Ker je bilo v tem času mnogo hiš še lesenih, je bila glavna varovalka zaradi požarne varnosti montirana na odcepnem drogu k odjemalcu. Pregorelo varovalko je plačal uporabnik, zamenjal pa elektromonter in zaračunal po 5 din na uro. Tokovina se je plačala dvakrat na leto za nazaj. Bila je pavšalna, preračunana na moč žarnic, likalnika ali elektromotorjev, kar je bilo treba prijaviti in je bilo zapisano v članski knjižici, ki je imela razpredelnico za vsak prostor v hiši z oznako moči žarnice. Tokovino so pobirali za pol leta, običajno od hiše do hiše, včasih pa tudi v pisarni zadruge. Rok poravnave računov je bil do 15. januarja in do 15. julija.

Da bi uporabniki lahko pripravili denar za tokovino, so en teden pred plačilnim rokom oznanili v farni cerkvi pri oznanilih, kakor je bilo zapisano v pravilih. Plačilno nezmožnim zamudnikom so plačilo brezobrestno odložili za en mesec. Po tem roku so obresti zaračunali v višini najetih kreditov zadruge. Za uporabo večje žarnice ali žarnice brez žiga zadruge se je plačevala dvojna tokovina. Opustitev posamezne svetilke je bila zapečatena z žigom zadruge.

Zanimiva je moč tedanjih žarnic. Družina Naglič iz Šmarce je imela leta 1931 instalirano najmočnejšo žarnico za 40 W. Večina žarnic v stanovanju je imela nazivno moč 10 W.

Tako je urejal pravilnik praktično še leta 1931,[14] v tridesetih letih pa so potrebe skokovito naraščale. Sistem je povečanim potrebam vse manj ustrezal. Zadeve so urejali samo z omejevanjem porabe. Razmere so se stopnjevale do kritičnosti že pred drugo svetovno vojno. Med vojno je elektrarna vseskozi obratovala. Po vojni so se razmere le slabšale. Povečalo se je število likalnikov.[15] Skoraj v vsaki hiši so na črno uporabljali mini električne kuhalnike. Redukcije so bile nujne. Izmenično so napajali en dan omrežje severno od elektrarne in naslednji dan južni del. Huda

14 Glej opombo št. 5.

15 Takoj po 2. sv. vojni so razni neregistrirani posredniki prodajali električne likalnike firme Lopi iz Črnuč (lastnik firme: Lojze Pirnat, sin prvega načelnika zadruge, Antona Pirnata). Plačevalo se je v naturalijah: 1 kg svinjske masti za likalnik. Firma Lopi je bila nacionalizirana, njena naslednica je bila Elma.

so bila letna nihanja, ki so zmanjševala vodostaj in včasih celo izpraznila strugo Mlinščice.[16] Jeseni odpadlo drevesno listje je voda nanašala na mrežo turbine, tako se je zaradi periodičnega ročnega čiščenja zmanjševal vodni pretok. Posledica je bilo veliko nihanje napetosti toka.

Zanimiv je opis vzdrževanja električnih naprav pri porabnikih, kar opisuje Peter Naglič v svojem dnevniku iz leta 1917:[17]

"V Šmarci električno strojna zadruga je vložila prošnjo za 1 mesečni dopust, da bi omlačvi žita bil pri motorjih in skrbel za morebitne male poprave in snaženje dobil sem pa le 14 dnevni od 1. do 14. avgusta. Bil sem zelo vesel. To je bil prvi dopust. Z velikim hrepenenjam sem šel na vlak in se odpeljal proti domu, kako blagodejno vpliva to, da pozabi vse preteklo zlo. Takoj prihodnjega dne je bilo dosti opravila pri mlačvi z motorji, prvo sem jih pričel snažit, ker jih je bilo vseh 14 po številu, tako da mi je dopust hitro potekel brez posebnih dogodkov."

Stanje se je okoli leta 1951 tako poslabšalo, da se je upravni odbor začel dogovarjati z Desom[18] o delni preskrbi z izmeničnim tokom za južni segment omrežja z napajanjem iz transformatorja, lociranega ob Nastranovem mlinu na Homcu. Dejansko je ta preskrba izgledala takole. Z večernim mrakom je obratovodja v elektrarni izključil južni segment. Monter pa v transformatorju vklopil izmenični tok ali velenjsko, kot smo ga imenovali. Okoli desetih zvečer pa je bil postopek obraten. Razlika je bila očitna: po tej priključitvi so porabniki južnega segmenta lahko odšli samo spat. Seveda so bile v času izmenične napetosti lahko priključene le žarnice, likalniki in na črno – kuhalniki.

Tokovino so porabniki plačevali pavšalno, zadruga pa po dejanski porabi. Oskrba s kooperacijo je postala predraga, zato je zadruga ob obstoječih tarifah ni zmogla plačevati in je ta način kmalu opustila.

Zadruga ni imela težav z vodostajem le zaradi letnih nihanj, pač pa tudi iz drugih razlogov. Med drugim so bili vzroki težav v nepravilnem reguliranju vodostaja Mlinščice, kar je opravljalo podjetje Remec & Co., po drugi svetovni vojni pa Tovarna upognjenega pohištva, kasneje Stol. Nakopičene težave so leta 1952 izzvale naslednji dopis vodni zadrugi Duplica - Šmarca:

"Kar se v zadnjem času dogaja z vodo v vodotoču Mlinšice Šmarca, je nerazumljivo, voda je v Kamniški Bistrici trikrat nad normalo in vendar je v vodotoču Mlinšice vodno stanje komaj pri 600 do 700 litrov mesto predpisanih 2000 litrov na minuto.

Naša zadruga ne more obratovat, in dajati svoje razsvetljave članstvu, ki se upravičeno pritožuje, večina članstva je delavstva, ki mora zjutraj vstajati za na delo ob 5. uri in ne vidi se obleči in ne v naglici zajutrkovati. Dalje je par desetin obrtnikov, ki morajo pričenjati z delom ob 6. uri, pa jim je radi luči nemogoče pred 7. uro, tudi zadružni člani kmetje, ki imajo jesensko setev, ne vidijo krmiti kojn, ker ne more elektrarna jim dati primerne luči.

Radi tega se ponovno obračamo na vse merodajne faktorje, da se to že enkrat uredi.

S strani zastopnika Zadružne elektrarne v Šmarci se je že ponovno predlagalo na sejah vodopravnikov, da naj Tovarna upognjenega pohištva na Duplici napravi pod svojo turbino tako zatvornico, ki bi jo odvisnja voda oblivala (sedaj jo dviga z vodom in odteka voda spodaj), pa tovarna vstraja na stališču, da nima prostora za tako zatvornico,

Zadruga je obvezna plačevati vse pristojbine in je upravičena do vode, ki jo je predpisano v normalnem stanju 2000 litrov na minuto, in to tudi odločno zahteva, ne oziraje se na morebitne ugovore.

Vsa leta po osvoboditvi smo se že neštetokrat obračali na tovarno na Duplici in na razne druge faktorje, kar pa še do danes ni imelo trajnih uspehov."[19]

Poslovodno osebje in obratovodje

Prvi poslovodni odbor je bil že omenjen. K temu pa dodajmo še člane nekaterih odborov. Leta 1930 je bil izvoljen za načelnika Franc Borec iz Šmarce št. 65. Leta 1940 so poslovanje uskladili z novim zakonom o zadrugah iz leta 1937. Tedaj so v upravni odbor izvolili Etbina Jermana, trgovca iz Šmarce št. 45, Franca Rodeta, mizarja iz Nožic št. 15, Julija Jerana, ščetkarja iz Šmarce št. 45, Janeza Zobavnika, zidarja iz Šmarce št. 26, Valentina Borca, čevljarja s Homca št. 21, in Cirla Grčarja, kmeta s Homca št. 17. Z izjemo slednjega torej same obrtnike.

Po drugi svetovni vojni so v zadružnem registru 2. julija 1949 vpisali spremembe v vodstvu. V tričlanskem odboru so bili: Pavle Porovne iz Šmarce št. 85, Jože Svetec iz Šmarce št. 28 in Franc Zupančič iz Nožic št. 36. Predsednik pa je bil tedaj Valentin Borec iz Homca št. 21. Ta odbor je z manjšimi spremembami deloval do likvidacije zadruge, vsekakor pa sta bila v tem času v odboru še delavna in prizadevna Julij Jeran in Franc Rode.

Zanimivi so podatki o obratovodjih. Prvi naj bi bil Franc Borec, za njim pa neki Keber.[20]

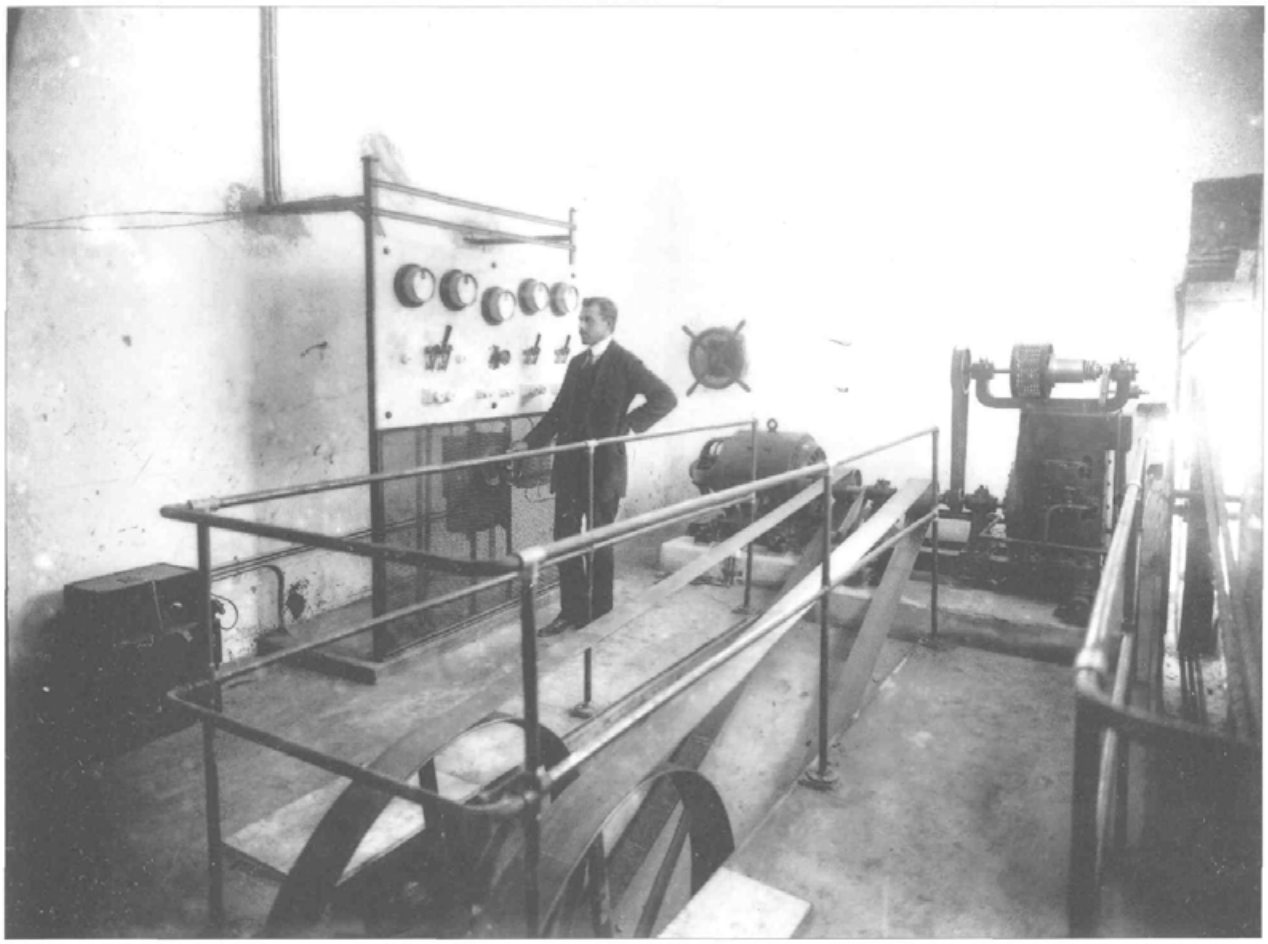
16 Dnevnik Petra Nagliča iz leta 1917, hrani Matjaž Šporar, Šmarca.

17 Prav tam.

18 Podjetje Državne elektrarne Slovenije (DES) je bilo ustanovljeno takoj po 2. svetovni vojni. Podjetje je bilo kasneje večkrat reorganizirano in je spreminjalo tudi ime.

19 Dopis, ki ima v glavi naslov Zadružna elektrarna Šmarca, p. Kamnik, ima datum 24. 10. 1952 in podpisa tajnika Franca Zupančiča in predsednika Valentina Borca.

20 Glej opombo št. 7.

Strojnica elektrarne okoli leta 1925, ob stikalni plošči obratovodja Franc Slevec. Foto: Peter Naglič.

Franc Slevec iz Preserij je skupaj z ženo vodil elektrarno od 1923. do 1927. Tedaj ga je zamenjal Ciril Gostič, ki je imel najdaljši staž upravljanja. Obratovodja je bil vse do leta 1953, ko ga je nasledil Drago Hotujc, ki je to funkcijo opravljal do leta 1957. Zadnji obratovodja je bil Franc Zobavnik. Pred likvidacijo, ki se je pričela ob koncu leta 1959 in je trajala do 1962, je bilo zaključeno tudi njegovo delo.

Vsi obratovodje so stanovali v stanovanjih zadruge ob elektrarni. Zadnja dva sta bila ob tem vseskozi zaposlena, Hotujc v podjetju Stol na Duplici, Zobavnik pa v podjetju Induplati v Jaršah. Dejansko sta vodenje opravljali njuni ženi, Neva Hotujc in Cilka Zobavnik, ki sta poleg nadziranja napetosti, moči in drugih karakteristik, razvidnih s stikalne plošče, opravljali tudi težko čiščenje turbinske mreže, regulacije zatvornice in še mnoga druga dela. Najtežje je bilo seveda komuniciranje z ljudmi, ki so se pritoževali zaradi nizke napetosti, nerednega napajanja s tokom, okvar zaradi dotrajane opreme v elektrarni, omrežju in hišnih instalacijah. Morali pa sta razreševati še mnogo drugih težav, ker je bila elektrarna tehnično in časovno zastarela, sistemsko pa je predstavljala anahronizem.

Ciril Gostič je nedvomno najbolj znan obratovodja elektrarne. Njegovo delo do druge svetovne vojne pomeni tudi čas razmeroma normalnega in utečenega obratovanja. Kasneje pa je dostikrat bolj s prirojeno iznajdljivostjo kot s strokovnim znanjem reševal vse bolj zapletene probleme preobremenjenosti, okvar zaradi dotrajanosti naprav, instalacij in opreme in predvsem zaradi zastarelega tehničnega sistema. Ciril Gostič je kot samonikla osebnost, strokovno zelo solidno usposobljen, s širokim obzorjem, obsežnim diapazonom nadarjenosti in ustrezno komunikativno sposobnostjo bistveno prispeval k pomembnosti elektrarne. Ob ugledu elektrarne je rastel njegov ugled in obratno.

Obvladoval je mnogo področij dela in dejavnosti. V okviru elektrarne je organiziral delavnico za previjanje elektromotorjev in popravilo radioaparatov. To je opravljal vse do svojega odhoda v Ljubljano. V tej delavnici je vzgajal tudi mlade elektromehanike. Naj jih nekaj naštejemo: Franc Zobavnik iz Šmarce, ki je bil kasneje zadnji obratovodja elektrarne, Ivo Habinc iz Kamnika, brata Peter in Franc Burger iz Žej, Marko Štebe iz Most, Karol Jereb iz Šmarce, Janez Štupar iz Šmarce, Franc Rojc iz Radomelj. Z usposabljanjem elektromehanikov je pričel med drugo svetovno vojno. Po pripovedovanju Franca Burgerja so se vajenci usposabljali predvsem za previjanje motorjev, montiranje električne napeljave, popravila obstoječih naprav pri uporabnikih, dela v elektrarni ob času letnega remonta in občasni nadzor v elektrarni.

Radiotehniko si je Gostič pridržal sam in vanjo učencev ni vključeval. Ob raznih okvarah na omrežju ali hišnih inštalacijah je poslal na teren vajenca in ga prepustil njegovemu lastnemu znanju in iznajdljivosti.

Poseben problem so predstavljale osebne intervencije uporabnikov ob veliki obremenitvi, npr. ob mlačvi.[21] Gostič jih je z optimističnimi obljubami kaj hitro odslovil.

Ob povedanem je treba omeniti, da je bil C. Gostič brat evropsko znanega opernega pevca Jožeta Gostiča. Kakor Jože je bil tudi Ciril igralsko nadarjen, pa ne le to. Uveljavil se je na mnogih ljubiteljskih odrih, zlasti na Homcu, v Šmarci in Radomljah, predvsem kot režiser in scenarist. O tej njegovi dejavnosti bi bilo treba pisati posebej, saj je kot ljubiteljski igralec in *režiser včasih dosegal in presegal profesionalni nivo.*

Ugled, kakršnega je užival v Šmarci ter v bližnji in daljni okolici, je posebej ob počitnicah, ko je njega in družino obiskoval brat Jože, znal poudariti s sproščenimi debatami v krogu družine in prijateljev ob mizi na vrtu zadružne elektrarne. Ob večerih pa včasih ob prepevanju Jožeta, ki ga je na klavirju spremljala Cirilova hči Breda.

Gostičevi so se udeleževali tudi kulturnega življenja v Ljubljani in Zagrebu, kjer je bil Jože prvak opere.

Tudi njihov življenjski stil je v vaškem okolju izrazito izstopal, njemu in družini pa povečeval ugled. Prijateljeval pa je v Šmarci s Karlom Nagličem in mojim očetom Karlom. V zimskem času so si sami organizirali razne krožke, debatne, tehnične, pa tudi druge.

Pred drugo svetovno vojno se je ukvarjal tudi s fotografijo in filmom, po drugi svetovni vojni pa ne več. Šmarce, posebej ljubiteljskega gledališča, se je kasneje z nostalgijo spominjal.

Postopno upadanje porabnikov in prenehanje delovanja

Kakor je bil začetek povezan z zadružnim gibanjem, ki je z idejami samopomoči in solidarnosti navdihoval *ustanovitelje, da so ustanovili elektrarno, ki je na* svojem začetku predstavljala bistveni kvalitetni premik v življenju ljudi, ki jim je služila, tako njen konec sovpada s sistemom kolektivizma, ki pa ni bil po meri človeka.

Tudi po drugi svetovni vojni so zadruge še ostale, toda ne vse. V kmetijstvu so na primer ustanavljali kmetijske kolhoze, ki so le delno izboljšali življenjske razmere nekaterim plastem kmečkega prebivalstva. Uvajali so jih ponekod z grobim nasiljem predstavnikov državno-političnih oblasti. Mnoge zadruge so zato propadle, predvsem kolhoznega tipa, okrepile pa so se bolj življenjske zadruge, ki so sodelovale na načelu socialistične kooperacije, torej zadruge z vzajemnim odnosom med družbenimi podjetji in kmeti.

Proizvodne zadruge so večinoma prešle v splošno *družbeno lastnino. Na gospodarskem področju je sprva* prevladovalo načelo koncentracije podjetij, kasneje pa združevanja v samoupravne enote, ki niso bile zaključene gospodarske enote, saj so bile podvržene stalnemu poseganju politike v bistvene segmente poslovanja. Zadružne elektrarne so v takih razmerah ob *podpiranju gigantskih elektrarn postale nezaželene.* Družbenopolitični sistem jih je sprva skušal ukiniti z raznimi pritiski in prisilo, ob koncu petdesetih let pa z zakonom. Tako so elektrarno leta 1960 ukinili. Postopek je opravilo podjetje Elektro Ljubljana in okolica, obratovodstvo iz Kamnika in Domžal. Sam postopek je bil dokončan leta 1962. Prostore je prevzela krajevna skupnost Šmarca, turbino, generatorje in ostale stroje ter naprave pa je prevzel Elektro Ljubljana in okolica. Kar je bilo uporabnega, so prodali, ostalo pa je šlo med staro železo in druge odpadne materiale.

Omeniti je treba, da je leta 1959 elektrarna še obratovala z zelo zmanjšanim številom porabnikov, predvsem iz gornjega dela Šmarce. Ostali porabniki so se že od leta 1953 priključevali na Desovo elektriko, intenzivneje od 1955 naprej.

Na koncu je treba izpostaviti, da ukinitev ni bila samo rezultat neugodnih družbenopolitičnih razmer. Ob temeljiti analizi lahko ugotovimo še mnogo drugih vzrokov, ki so bili izrazito interne narave. Poglejmo vsaj bistveni razlog.

Prvih dvajset let je elektrarna delovala v sozvočju z normalnimi razmerami poslovanja. Z Gostičem se prične obdobje intenzivnega povečevanja potreb, ki jih elektrarna glede na tehnične značilnosti in razpoložljive vodne moči ni mogla več v celoti zadovoljevati. *Gostič je kot operater z vsemi možnimi sredstvi in* iznajdljivostjo vzdrževal status quo. To pa dolgoročno pomeni nazadovanje. V tem času bi zadruga morala imeti inventiven in vizionarski odbor oziroma izjemnega človeka, ki bi problem zaznal in definiral ter ostale vodil v njegovo razreševanje. Toda vizija prihodnosti je ostala v močvirju hoje na mestu, saj samo pridnost in prizadevnost nista zadostovali. Pripravljenost in dobra volja, kakor lahko vidimo iz omenjenega dopisa vodni zadrugi, nista mogli nadomestiti splošne razgledanosti in strokovnega pristopa k problemom. Pa še to pripravljenost je inhibiral družbenopolitični sistem, v katerem je zadruga v svojem zadnjem obdobju delovala. Toda izpostaviti je treba, da zadruga v vsem obdobju svojega poslovanja ni opravila nobene posodobitve, nobenega projekta za prihodnost. Ni bilo vizionarja, ki bi načrtoval posodobitev s sistemom izmeničnega toka, ki bi omogočil *vključitev v sisteme sosednjih elektrarn. Kmetje bi svo*je elektromotorje zamenjali za izmenične naprave, elektrarna pa bi se ohranjala s svojim vložkom v skupno omrežje. Žal ob zaključku obratovanja ni bilo več nobenega Kreka in ne Mrkuna.

Literatura

Enciklopedija Slovenije, 6. in 15. zvezek

21 Ustni vir Franc Burger, Žeje.

The power station in Šmarca

Summary

The father of the Christian-Social Movement in Slovenia J. E. Krek encouraged the establishment of cooperative societies in order to improve the living conditions of small businessmen and farmers. On his initiative, the parish priest A. Mrkun organized a team of skilful parishioners, who established an electrical-machine co-operative society in Šmarca. In 1913 they built a power station in Šmarca. Due to increasing demands for electric power, the old-fashioned system of direct current, and poor business policy on the part of the leaders and the new socio-political circumstances, which blocked its operation, the power station, which had been in operation for almost 50 years, stopped operating in 1960.

Ivo Kordaš, Podgorje

Milan Windschnurer, univ. dipl. ekon.
Pot na Jeranovo 5
1240 Kamnik

Zgodovina kamniške odbojke od 1945 do 1955

Odbojko so v Kamniku začeli igrati že pred drugo svetovno vojno. Prava, tekmovalna, z načrtno vadbo podprta odbojka pa se začne v našem mestu gojiti šele po 1945.

Povojni začetki so bili sprva skromni. Med vojno pa seveda tega športa ni bilo. Nemški učitelji in učiteljice odbojke v naših šolah niso učili, saj takrat pri Nemcih še ni bila razširjena. Predvojni igralci odbojke iz Kamnika pa so bili skorajda vsi, tako ali drugače, potegnjeni v vojno vihro – prenekateri so v njej izgubili tudi življenje.

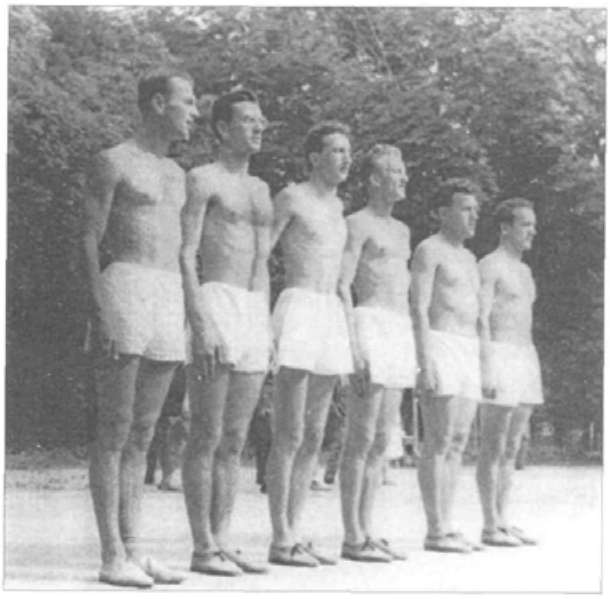
9. julija 1945 so v Kamniku ustanovili Fizkulturno društvo (FD) Kamnik.

To je bilo takoj včlanjeno v osrednji Fizkulturni odbor Slovenije (FOS) oz. v Fizkulturni odbor Jugoslavije (FOJ), od 15. 4. 1946 dalje v Fizkulturno zvezo Slovenije (FZS) in v okviru te v FSJ (Fiskulturni savez Jugoslavije). V odboru tega kamniškega društva, ki se je do 8. 3. 1946 imenoval Pripravljalni odbor FD Kamnik, referata za odbojko še ni bilo.

Že takrat pa je nekaj nas mlajših, starih 15, 16 let, navdušil za odbojko nihče drug kot frančiškanski pater Oskar Heybal (sicer po rodu Kamničan in brat znamenite operne pevke Valerije Heybalove). Ko je prišel po vojni v ponovno odprti kamniški frančiškanski samostan, nas je neke nedelje popoldne povabil v Novi trg na Benkovičev travnik. Poleg mene in drugih sta bila tam, tako se spominjam, tudi Benkovičeva nečaka brata Jernej in Janez Stele. Pater Heybal nam je predstavil volejbal (angleško volleybal – tako so pri nas pred vojno in tudi še takrat imenovali odbojko). Napeli smo improvizirano mrežo, ki so jo sicer uporabljali za prevoz živine. Pater nam je praktično pokazal, kako se igra odbojka in tudi razložil glavna pravila. Igra nam je bila takoj zelo všeč. Kmalu nato sta oba Steleta na njihovi pristavi na Grabnu organizirala igranje odbojke. Tam nam je namesto mreže rabila kar med drevesom in kozolcem napeta vrv.

1946. so pri TVD Kamnik ustanovili poverjeništvo za odbojko, blizu Utoka pa zgradili odbojkarsko igrišče – zametki treningov.

Že 8. marca 1946 so pri Telesnovzgojnem društvu Kamnik ustanovili tudi poverjeništvo za odbojko in košarko. Vodil ga je Peter Klavčič. Pričeli so iskati prostor za primerno zunanje igrišče, saj se je odbojka takrat igrala skoraj izključno na prostem. Na letnem občnem zboru TVD Kamnik (8. 3. 1946) je Klavčič napovedal začetek igranja odbojke takoj, ko bodo uspeli pridobiti ustrezen prostor za odbojkarsko igrišče. Računali so na prostor bodisi na starem sejmišču, za severnim golom takratnega nogometnega igrišča (danes stojijo tam hale bivšega Alprema, blizu nekdanje Tovarne usnja), bodisi v bližini kopališča ob Nevljici.

Slika 1: Odbojkarji TD Svoboda Tabor Ljubljana leta 1946 na prvenstvu LRS v Celju. Drugi z leve, za kapitanom Milošem Koscem, stoji Kamničan Ivo Vehar. Sledijo mu proti desni Rudi Šinkovec (tudi on s kamniškimi koreninami), Tavzes, Milan Kralj (kasnejši kamniški zdravnik in tudi predsednik OK Kamnik), Škerjanc.

Pred vojno sta imeli prostor za igranje odbojke obe kopališči. Manjše kopališče, imenovano Neptun, je imelo odbojkarsko igrišče v parku pred samim vhodom (prostor med Bistrico in Nevljico, pred njunim sotočjem). Večje kopališče na Nevljici pa je imelo odbojkarsko igrišče zunaj ob južni meji kopališkega kompleksa oz. kopaliških kabin. To igrišče je bilo kakih 50 m oddaljeno od desnega brega stare struge Nevljice. Ta je takrat, pred regulacijo, tekla tik ob Tuhinjski cesti, vse do velike železne zapornice, skoraj do gostilne Pod skalco.

V zapisnik 2. seje Fizkulturnega društva Kamnik (3. aprila 1946) so zapisali: "Na sejmišču je ugoden prostor za odbojko. Žogo bo izdelala tovarna Zorn." Zaradi velike delovne obremenjenosti Petra Klavčiča so na isti seji izvolili tudi njegovega namestnika Staneta Potokarja. Temu so poverili pomoč pri skrbi za oživitev odbojke v Kamniku. Že 3. maja so se začela dela za ureditev odbojkarskega igrišča na sejmišču. Takratni Mestni ljudski odbor Kamnik je za to izdal potrebno dovoljenje. V začetku junija je bilo igrišče že nared in začeli so se treningi dvakrat tedensko. Ti treningi so bili še brez trenerja, odbojko so enostavno samo igrali. Seveda so imeli na voljo za vseh 12 igralcev eno samo žogo. Nekaj imen takratnih igralcev: Stane Potokar, Milan Podobnik, Stane Podobnik, Milan Terpinc, Bo-

jan Pogačar, Roman Neřima, Ivan Jakopec, Dušan Slatinšek, Rajko Verdnik, ... Bili so to sami samouki. Tolčenje žoge, kot smo temu rekli desetletja (sedaj temu rečejo tudi zabijanje), so takrat še izvajali s skokom z odrivom na eno nogo, navadno še z istočasnim obratom. Na sejmišču se je igrala odbojka pravzaprav le za zabavo, in to navadno proti večeru, po končanih nogometnih treningih.

Medtem ko so se prej omenjeni igralci šele spoznavali z odbojko, smo Kamničani takrat že imeli odličnega igralca odbojke Iva Veharja. Že leta 1946 je nastopal v Ljubljani, najprej pri odbojkarjih TD Svoboda Tabor (sl. 1), v slovenskem prvenstvu, po združitvi Svobode s TD Udarnik (Narodni dom Ljubljana) pa v združeni zelo močni vrsti TVD Enotnost. Ta je sodila v sam državni vrh. Še istega leta je bilo prvo državno klubsko prvenstvo v obliki turnirja. Takrat je Enotnost z Veharjem v Novem Sadu kar s 3 : 0 premagala slovito beograjsko vojaško vrsto Partizan. – Vehar se je po osnovni šoli v Kamniku in po preselitvi v Ljubljano 1936. kot dijak vključil k Sokolu na Taboru v Ljubljani. Tam se je naučil odbojke in atletike (metalec). Kasneje je odšel v novoustanovljeni Odbojkarski klub Železničar, a mu je poškodba kolena kmalu preprečila nadaljevanje uspešne odbojkarske kariere. Leta 1955 se je univ. dipl. ing. Vehar vrnil v Kamnik in postal kasneje celo predsednik OK Kamnik.

1947 – novo igrišče pod Prašnikarico, prvi prvenstveni nastop odbojkarjev, pri SFD Kamnik ustanovljena sekcija za odbojko in košarko

Približno leto kasneje, 1947. so zasilno uredili novo odbojkarsko igrišče – nekako na sredini severnega dela današnje atletske steze stadiona v Mekinjah. Ravno v tistem času so v Kamniku pričeli resneje razmišljati, da bi tam zgradili stadion. Prvotno zamisel, da bi stadion gradili na desni strani Nevljice, nasproti kopališča, so dokončno opustili. V ta namen so namreč že med vojno odstranili travnato rušo.

Na novem igrišču je pričelo igrati odbojko čedalje več navdušencev, toliko, da si težko prišel na vrsto. V igranje odbojke se je takrat večkrat vključila postavna 22-letna Kamničanka Tilka Završnikova, takrat že kandidatka, od l. 1948 državna odbojkarska reprezentantka. V tistem času je bila v Kamniku ženska pri odbojki še prava redkost. Vsi so občudovali Tilkino znanje odbojke. To si je pridobila že pred vojno na bližnjem sokolskem igrišču (v parku za tedanjo kapelico sv. Barbare pred vhodom v smodnišnico), še več pa po vojni, ko jo je pot zanesla med odbojkarice ljubljanske Enotnosti oz. kasneje Železničarja v Šiško.

Igrišče pod Prašnikarico, podobno onemu na sejmišču, je bilo narejeno zelo preprosto: odstranili so travnato rušo in zemljo posuli s peskom. Mreža je bila napeta med dvema v tla zabitima koloma (sl. 2).

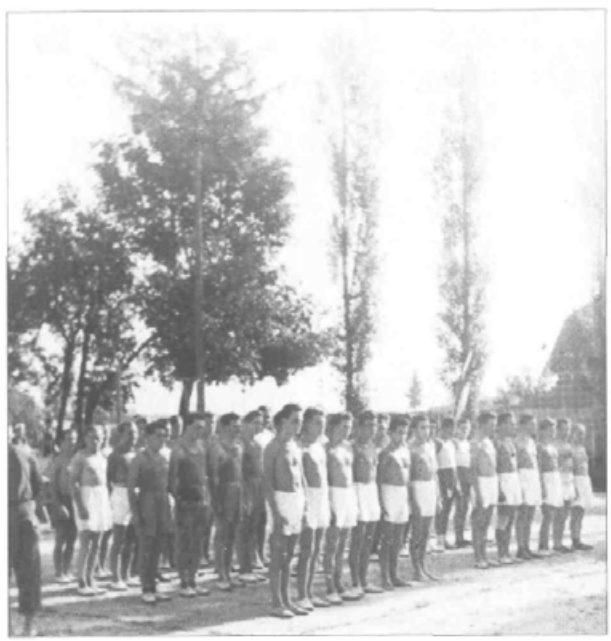
1947. je Fizkulturno društvo Kamnik že vodil predsednik Peter Klavčič. Nasledil je prvega predsednika Toneta Cererja. Septembra 1947 je Okrajni fizkulturni odbor Kamnik skupno z Okrajnim ljudskim odborom

Slika 2: Takole živo je bilo na igrišču pod Prašnikarico. V ozadju Društveni dom v Mekinjah.

Kamnik organiziral prvenstvo okraja Kamnik v odbojki za moške. V Mengšu je na tem prvenstvu nastopilo okrog 7 ekip. Prišli so odbojkarji iz Domžal, Jarš, Radomelj, Količevega, Mengša, dveh ekip Kamnika, ... Odbojkaši FD Kamnika I v postavi: Roman Neřima, Janez Žvokelj, Pavel Abramič, Janez Stele, Dušan Slatinšek in Ivan Jakopec so zasedli prvo mesto. Mlajša II. ekipa FD Kamnika, v kateri sta igrala tudi Jernej Stele in Milan Windschnurer, pa je bila četrta (sl. 3).

Kamniški uspeh v Mengšu je bil rezultat skoraj dveletnega, dokaj nesistematičnega igranja odbojke v Kamniku. Bil je to tudi rezultat nekaj predhodnih tekem z moštvom JA (Jugoslovanske armade), ki je bila takrat še nastanjena v Kamniku (v nekdanjih "nemških" barakah blizu spodnje železniške postaje). Zmaga kamniškega prvega moštva v Mengšu je bila sicer zaslužena, a tudi posledica takrat nizkega nivoja znanja odbojke v okraju Kamnik. Je pa ta uspeh zelo razgibal in navdušil kamniško mladino za odbojko. Kmalu na-

Slika 3: September 1947 – začetek okrajnega prvenstva v odbojki v Mengšu. V prvi vrsti z leve proti desni v prvem moštvu FD Kamnik: Neřima, Žvokelj, Abramič, Janez Stele, Slatinšek, Jakopec in v nadaljevanju prve vrste v drugi ekipi FD Kamnika drugi z leve Jernej Stele in zadnji Milan Windschnurer.

to, 4. decembra 1947, je bila na letnem občnem zboru FD Kamnik, takrat preimenovanem v Sindikalno fizkulturno društvo, končno ustanovljena sekcija za odbojko, takrat še skupaj s košarko.

1948 – pod Prašnikarico še eno igrišče, razpust SFD Kamnik, ustanovljeno SŠD Kamnik, politizacija telesne vzgoje

V Kamniku je vedno več mladine želelo igrati odbojko, zato so leta 1948 že pod vodstvom novoizvoljenega načelnika sekcije za odbojko in košarko Ivana Jakopca pod Prašnikarico v podaljšku prvega zgradili še eno odbojkarsko igrišče.

Že od vsega začetka, od leta 1945 naprej, se je v fizkulturnih društvih vse bolj čutilo neko trenje. Trenje med tistimi, ki so dajali prednost splošni redni vadbi (telesni vzgoji), prostim vajam, vajam z orodji, lahki atletiki, plavanju, smučanju in telovadnim igram z žogo ali brez nje, in na drugi strani med tistimi, ki so zagovarjali intenzivnejšo vadbo posameznih športnih disciplin. Takšna delitev je bila namreč podedovana še iz predvojnih časov.

Do sredine 1948 so tisti, ki so se odločili organizirano gojiti neki šport, morali obvezno obiskovati tudi ure splošne redne vadbe – sicer niso smeli nastopati v svoji športni zvrsti. Športniki so temu nasprotovali in ta "zapoved" se je pogosto kršila, kar je bilo razumljivo. Športniki so za dosego boljših rezultatov sicer res potrebovali t. i. osnovno, toda specialno telesno vadbo. Omenjene "zapovedi" se niso mogle obnesti, ker je vsa telesnovzgojno-športna dejavnost slonela vendarle na prostovoljni osnovi. Avgusta 1948 je to nevzdržno stanje poskusila popraviti skupščina Fizkulturne zveze Slovenije. V njenem okviru so ustanovili Telovadno zvezo Slovenije kot predstavnico t. i. telesne (gimnastične) vzgoje; dalje Planinsko, Strelsko zvezo in strokovne zveze za posamezne športne panoge: smučarsko, plavalno, atletsko, nogometno in tudi t. i. Zvezo športnih iger Slovenije. V slednji sta našli "svoj dom" odbojka in košarka.

Tako so se takrat razšla tudi krajevna fizkulturna društva – seveda tudi kamniško SFD. Ustanovljeno je bilo Sindikalno športno društvo Kamnik (na koncu 1948) na eni in Telovadno društvo Kamnik na drugi strani. SŠD Kamnik je predsedoval kamniški olimpijec plavalec Tone Cerer ob pomoči tajnika Vinka Okorna, TVD Kamnik pa je vodil Peter Klavčič. Ta delitev je verjetno potekala naključno, a vendarle sočasno z zloglasno informbirojevsko akcijo. Ob vsem tem je začelo prihajati, predvsem pri vodilnih na obeh straneh, do politične polarizacije. Čedalje bolj opazna je postajala "politična zagretost" pri t. i. "telovadbarjih" in "politična mlačnost" med "športaši". Ta delitev se je kasneje, predvsem s strani TVD-jevcev še stopnjevala. Vse to razlikovanje je posledično zelo koristilo glede politične in finančne podpore telovadnim društvom oz. Telovadni zvezi Slovenije, po aprilu 1952 pa njeni naslednici Zvezi za telesno vzgojo Partizan. Takratna komunistično usmerjena oblast je učinkoviteje podpirala njej bolj naklonjeni del. Društva športnih zvrsti so ob tem potegnila krajši konec, tudi novoustanovljeno SŠD Kamnik. Da bi si tudi ta društva mogla zagotoviti nujno potrebna sredstva za svoje delovanje, so si skušali pomagati s tem, da so se povečini poimenovala sindikalna. Kot takšna so se trudila v svoje vrste pridobiti čimveč članstva iz delavskih vrst, saj takšnih društev komunistična oblast preprosto ne bi smela prezreti. Iz istih razlogov so v športnih društvih predvsem za predsednike društev, včasih tudi za načelnike sekcij, skušali pridobiti ljudi iz vrst komunistične partije oz. vsaj takšne, ki so bili komunistični oblasti povšeči. Na nižjih položajih so bili lahko tudi politično manj zanesljivi ljudje, da so le pridno delali.

1949 – ustanovljena odbojkarska sekcija pri SŠD Kamnik, načelnik Janez Žvokelj, Kamničana postaneta inštruktorja odbojke, poskusno v 1. slovensko ligo

29. 4. 1949 so v okviru SŠD Kamnik ustanovili sekcijo za odbojko. V to so praktično prešli vsi prejšnji odbojkarji, člani bivšega Sindikalnega fizkulturnega društva. Za načelnika odbojkarske sekcije je bil izvoljen študent Janez Žvokelj, za tajnika pa študent Jernej Stele. Sekcijo so ustanovili mladi fantje in dekleta, ker so hoteli napredovati v kvaliteti igranja in se tako čimprej uveljaviti v slovenski odbojkarski areni.

Prav te pomladi je poslala FZS iz Ljubljane v Kamnik odlično odbojkarico, državno reprezentantko Ančko Megušarjevo. Igrišči zaradi že pričete gradnje stadiona nista bili več uporabni. Zato so kamniški odbojkarji ob Bistrici, kjer je sedaj tovarna Eta in kjer je bilo takrat tudi začasno nogometno igrišče, pripravili improvizirano igrišče. Na tem je Megušarjeva vodila odbojkarski tečaj za udeležence iz celega okraja. Tečajnike je seznanila s tehniko in pravili igre. Po tem so takoj sami nadaljevali s treningi (v Kamniku vsako sredo in soboto).

Da bi se čimbolje pripravili na kvalifikacije za vstop v slovensko odbojkarsko ligo, so poleg zavzetih treningov potrebovali čimveč trening tekem. V Kamnik so povabili reprezentanco ljubljanske univerze. Tekmo so sicer izgubili, a so si pridobili dragocene izkušnje. 8. 5. 1949 se je kamniško prvo moštvo prijavilo, kot okrajni prvak, za prvenstvo gorenjskega področja. Sredi maja so odigrali prvi dve prvenstveni tekmi, in sicer s ŠD Železničar iz Kranja in ŠD Prešeren iz Radovljice ter obe izgubili s 3 : 1.

Že 25. in 26. 6. 1949 pa so kamniški igralci in igralke, večinoma so bili še mladinci in mladinke, na republiškem mladinskem prvenstvu na Jesenicah dosegli zelo lep uspeh. Mladinci SŠD Kamnika so bili tretji za Enotnostjo iz Ljubljane in Poletom iz Maribora in pred Partizanom iz Ljubljane, Krko iz Novega mesta in ŠD Gregorčič z Jesenic. Za SŠD Kamnik naj bi takrat igrali: Jernej in Janez Stele, Damjan Windschnurer, Viktor Kosi, Stane Belcijan, Franc Ciber, Stane Šimenc in Mirko Juteršek. Z 2 : 0 so premagali Krko in Jesenice. Kamniške mladinke (za SŠD Kamnik so bile takrat registrirane: Adi Stele, Jelka Windschnurer, Mara Dolinšek, Mimi Grintal, Olga Fable, Marja Šegula, Olga

Sadjak in Marija Čebular) so za ljubljanskima Enotnostjo in Partizanom zasedle zadnje, tretje mesto. Kaj več od njihovega prvega nastopa tudi ni bilo pričakovati.

Po tekmah z Gorenjci je kamniško prvo moštvo še naprej pridno treniralo in 24. julija so se na ponovljenem prvenstvu okraja Kamnik (spomladi so Kamničani kot edini udeleženci postali uradni okrajni prvaki) pokazali rezultati tega dela. Čeprav oslabljeni, brez Jerneja Steleta in še enega igralca prve postave, ki sta odšla v mladinsko delovno brigado, so Kamničani zmagali brez izgubljenega niza.

Od 8. do 20. avgusta 1949 je Zveza športnih iger Slovenije organizirala odbojkarski tečaj v Slovenj Gradcu. Kamnik je lahko prijavil dva tečajnika – poslana sta bila člana I. moštva Janez Stele in Dušan Slatinšek. Pri trenerju prof. Milošu Koscu iz Ljubljane sta se seznanila z najnovejšo tehniko in taktiko odbojkarske igre.

Ob zaključku tega tečaja se je v Slovenj Gradcu začel dvodnevni pokalni turnir, ki je veljal tudi kot kvalifikacijski za vstop v I. slovensko odbojkarsko ligo (SOL). 12 ekip so izžrebali v tri skupine po štiri. Prvi dve plasirani vrsti iz vsake skupine sta prišli v finale in v ligo. Tudi Kamničani so prišli na ta turnir. V 2. skupini so Kamničani izgubili proti Enotnosti I iz Ljubljane z 2 : 0 (8, 4) in nato nesrečno še proti Središču ob Dravi z 2 : 1 (–4,13,19). Proti Središču je Kamnik premočno osvojil prvi niz, zaradi podcenjevanja nasprotnika pa izgubil drugega in po ogorčenem boju še tretjega. Kamnik, skupaj z Rušami, ni uspel priti v finale. Naslednji dan je Kamnik igral v tolažilni skupini šestih ekip in zmagal.

Kasneje, sreča v nesreči, se je ljubljanski Borec (član I. SOL) združil z Enotnostjo; od nadaljnjega tekmovanja pa je odstopil Rudar iz Idrije (tudi član I. SOL). S tem se je Kamničanom odprla pot – skupno s Središčem ob Dravi so se naknadno uvrstili v I. slovensko odbojkarsko ligo. To je bila skupina sedmih moštev, ki je v SOL nastopala zunaj konkurence.

Med temi so Kamničani nato v oktobru in novembru 1949 v ligaških tekmah zasedli zadovoljivo 5. mesto: za TVD Slovenj Gradec, za SŠD Železničar iz Maribora in SŠD Kovinar s Tezna pri Mariboru, SŠD Prešeren iz Radovljice in pred SŠD Krka iz Novega mesta in SŠD Središče ob Dravi. Kamničani so se vestno pripravljali na prvi nastop v slovenski ligi. Treniral jih je že novi inštruktor, slovenjegraški tečajnik Janez Stele. Že 2. oktobra so v okviru teh priprav v Kamniku s 3 : 0 premagali ekipo Doma vojnih študentov iz Ljubljane. 30. oktobra pa so si skupaj z drugo vrsto Kamnika in s prvoligašem, ljubljansko Enotnostjo, na odlično obiskanem turnirju v Kamniku nabrali še dodatnih izkušenj. 1. moštvo SŠD Kamnik so takrat sestavljali naslednji igralci: Jernej in Janez Stele, Janez Žvokelj, Ivan Jakopec, Damjan Windschnurer, Pavel Abramič, Dušan Slatinšek, Ivo Kordaš, Milan Windschnurer in Boro Klemenčič.

Na novih igriščih: pri spodnji železniški postaji, za dijaškim domom, ob telovadnici gimnazije, odmevna propaganda, povezava z gimnazijo, pomembna pomoč Tilke Završnik

V tistih časih so vse odbojkarske tekme igrali izključno na zunanjih igriščih. Kot je bilo že omenjeno, leta 1949 igrišči pod Prašnikarico zaradi začetka gradnje stadiona nista bili več uporabni (pričeli so z nasipavanjem celotnega terena, saj je pred tem ob večjem deževju na mestu sedanjega stadiona vedno nastalo jezero). Za igranje prvenstvenih tekem pa igrišče na starem sejmišču ni ustrezalo. Načelnik odbojkarske sekcije Jakopec, ki je bil zaposlen pri podjetju Slovenija-ceste, ki je imelo takrat strojno bazo v Kamniku, je izposloval uporabo njihovega sindikalnega igrišča ob lesnem skladišču, severozahodno od spodnje železniške postaje. Tam, blizu uprave kasnejše Kočne, so si kamniški odbojkarji prav hitro z lastnimi rokami izboljšali to zasilno igrišče.

Že leta 1949, zlasti pa po začetku pouka na gimnaziji (sedaj OŠ Toma Brejca), je odbojkarski sekciji SŠD Kamnik vodstvo šole dovolilo za treninge in tekme delno souporabljati njihovo zunanje igrišče ob telovadnici (tam je sedaj rokometno igrišče). Seveda pa tega igrišča kamniški odbojkarji niso mogli uporabljati takrat, ko so si to želeli, temveč le takrat, ko ga gimnazija ni potrebovala za pouk telesne vzgoje. Zato so si želeli nekam na svoje. Leta 1950 so se dogovorili z dijaškim domom (sedaj je tam OŠ 27. julij). Kar hitro so na njihovem dvorišču uspeli, tudi tokrat z lastnimi rokami, pripraviti še kar dobro odbojkarsko igrišče. Vendar se je kmalu nekaj zataknilo in so tam smeli igrati le kratek čas.

Vse pogosteje so začeli uporabljati igrišče pred gimnazijo, kjer so imeli na voljo tudi slačilnico in umivalnico. Seveda so odbojkarji to igrišče še nekoliko izboljšali, nanovo postavili ustrezne stebre za mrežo in izdelali lesen sodniški stol. Na tem igrišču, ki je bilo posuto le z drobnim, povaljanim peskom, delno s črnimi ugaski iz Titana, so nato trenirali in igrali kar nekaj let, vse do dokončne preselitve na igrišča pri kopališču.

Za prve ligaške odbojkarske tekme v Kamniku so navdušeni igralci vedno izobesili mnogo prav velikih plakatov. V učinkoviti propagandi tekem so v Kamniku takrat in še mnogo let kasneje prednjačili med odbojkarskimi sekcijami v Sloveniji, za kar so prejeli od Odbojkarske zveze celo pisno pohvalo. Oddelek propagande v SŠD in sekciji je vsa ta leta vodil odbojkar Milan Windschnurer, ki je sam ročno izdelal večino plakatov. Seveda pa dobra propaganda ni bila sama sebi namen. Od te je bil precej odvisen obisk gledalcev, in res je bil v Kamniku sorazmerno najštevilčnejši v Sloveniji. To pa je prinašalo sekciji vstopnino, del prepotrebnega denarja za delovanje. To kljub kasnejšemu pregovornemu varčevanju že takrat ni bilo poceni. Stroški potovanj, sodniki, najnujnejša oprema: mreže, žoge, dresi, športne copate, trenirke, ... vse to zahteva denar. Večino tega so kamniški odbojkarji že takrat prejemali od Glavnega odbora SŠD Kamnik. Precej pa so pogosto morali založiti iz svojih žepov.

Slika 4: Državna reprezentantka Tilka Završnik - Gajšek, vodja tajništva OZS (deveta z leve) med člani izvršnega odbora OZS in delegati klubov (6. 2. 1955 po plenumu OZS v Ljubljani). Na sliki je poleg delegata SŠD Kamnik Milana Windschnurerja (21.) tudi vrsta znanih odbojkarskih osebnosti tistega časa, večinoma bolj ali manj vplivnih za razvoj kamniške odbojke (po vrsti z leve): 5. Bruno Thaler (kasnejši predsednik OZS), 7. Jovo Cirman (kasnejši trener Kamnika 1), 10. prof. Miloš Kosec (glavni učitelj vseh prvih, tudi kamniških, inštruktorjev odbojke, kasneje tudi trener Kamnika 1), 11. Aleks Brajnik iz ŽOK-a (tehnični vodja na OZS), 12. štajerski sodnik Andlovič, 16. Karol Kajfež (takratni predsednik OZS), 18. legendarni odbojkarski agens iz Novega mesta Franc Pučko, 19. Vlado Skerbinjek (državni reprezentant), 25. Peter Mihelač z Raven.

Treba je povedati, da smo morali takrat živeti še zelo skromno. Delno še zaradi vojnih posledic, še bolj pa zaradi neracionalnega, centralno vodenega, planskega socialističnega gospodarstva, deloma tudi zaradi gospodarske blokade držav informbiroja (vzhodne Evrope). Takrat je bilo racioniranega pri nas še veliko blaga. Tako tudi dresi, športni copati, žoge, trenirke, . . . Za vse to so nam morale poprej izdati oblasti, oz. za odbojkarje Zveza športnih iger, potrebne nakaznice, brez katerih tega blaga v trgovinah samo z denarjem ni bilo moč kupiti. Odbojkarska sekcija je morala plačevati Zvezi športov Slovenije tudi 10-odstotni davek od vse na tekmah pobrane vstopnine.

Po končanih ligaških tekmah je bil cilj Kamničanov uvrstitev v konkurenčni (prvi) sestav članov I. Slovenske odbojkarske lige (I. SOL). Zato po ligi jeseni 1949 treningov niso opustili. Ves december so trenirali v telovadnici gimnazije, običajno ob sredah in sobotah zvečer.

Da bi vzgojili še več dobrih mladih igralcev, se je sekcija povezala z gimnazijo. Z gimnazijsko ekipo je prvo moštvo SŠD Kamnika večkrat skupaj treniralo. Agilni petošolci (danes bi to bili gimnazijci 1. razreda) so uvedli celo lastne gimnazijske treninge. Te je vodil profesor telesne vzgoje Fonzi Mihelčič (doma iz Mengša). Pod njegovim vodstvom je na gimnaziji zraslo precej dobrih odbojkarjev (Damjan Windschnurer, France Ciber, Borut Ocepek, Mirko Juteršek, Stane Šimenc, Milan Trbižan, ...). Kamniški odbojki je mnogo pomagala že omenjena Kamničanka Tilka Završnik (poročena Gajšek). Tilka je kot odlična igralka v ljubljanskih zveznoligaških klubih postala 1948 članica jugoslovanske državne reprezentance, in to za celih deset let. Že kar na začetku je z reprezentanco osvojila zlato na balkanskem prvenstu za leto 1948 v Sofiji. Leta 1952 pa že kot kapetanka reprezentance bron na evropskem odbojkarskem prvenstvu v Parizu. Leta 1949 je prišla v službo (v tej je vztrajala preko 30 let!) v pisarno Zveze športnih iger Slovenije v Ljubljani. (sl. 4)

1950 – načelnik sekcije dr. Rajko Svetek, v pravi ligaški konkurenci I. SOL, pridobitev še enega inštruktorja, prvi kamniški sodnik, mladinci 3. v Sloveniji, odbojkarji z MDB gradijo bazen in stadion.

V tistih časih je bila večina kamniških odbojkarjev zelo aktivna tudi pozimi, in to v smučanju. Študentje pa so bili že precej obremenjeni s študijem. Zato januarja 1950 rednih odbojkarskih treningov niso imeli. Načelnik sekcije Janez Žvokelj se je 14. in 15. januarja udeležil zaključne skupščine Zveze športnih iger Slovenije in ustanovne skupščine novoustanovljene Odbojkaške zveze Slovenije (OZS). Sklenjeno je bilo, da bo I. SOL – moški imela v letu 1950 10 ekip, in sicer: 4 najboljše ekipe iz lige I. 1949, tri rezervna moštva zveznih ligašev (Enotnosti in Železničarja iz Ljubljane ter Poleta iz Maribora) ter tri moštva, ki naj bi se 30. aprila kvalificirala na turnirju izmed štirih oblastnih prvakov in ŠD Prešeren iz Radovljice. Člani 1. moštva so ponovno pričeli s treningi že v februarju. Da bi imeli čimveč treningov, so se občasno zbrali tudi v majhni, pred vojno sokolski, telovadnici za kavarno v Kamniku. Tu so mogli vaditi le omejeno število elementov igre.

Za bližnja prvenstvena tekmovanja so se morali okrepiti tudi organizacijsko. Zaradi študijske preobremenjenosti dotedanjega načelnika Žvoklja so uspeli pridobiti za novega načelnika odbojkarske sekcije dr. Rajka Svetka, sodnika na kamniškem sodišču. Za tajnika je bil ponovno izvoljen Jernej Stele, za kapetana 1. moštva Janez Žvokelj, za blagajnika sekcije Andro Mejač, za gospodarja Janez Stele in za propagandista Milan Windschnurer. Pri Odbojkarski zvezi so imeli registriranih 19 članov, od teh 10 mlajših od 18 let. Prvo moštvo je 4. marca nastopilo na finalu zimskega odbojkarskega pokala v Ljubljani, 19. 3. pa so v okviru priprav na bližnje prvenstvo odigrali z mladinci ljubljanske Enotnosti trening tekmo.

Že 16. aprila so kamniški člani odigrali doma dve kvalifikacijski tekmi za prvenstvo gorenjskega dela Ljubljanske odbojkarske oblasti (LOO). Najprej so s 3 : 1 (9, 11, –3, 6) odpravili Induplati iz Jarš in nato še s 3 : 0 (12, 9, 12) Železničarja iz Kranja. 23. aprila je v Brežicah Kamnik I premagal tamkajšne domačine, prvake dolenjskega dela LOO, s 3 : 0 (9, 3, 9). S to zmago so se Kamničani kot prvaki LOO uvrstili na kvalifikacijski turnir 29. in 30. 4. v Mariboru. Tam so nato premagali Št. Vid nad Ljubljano s 3 : 1, Železničarja iz Št. Petra na Krasu in Prešerna (Radovljica) oba s 3 : 0. S prvim mestom na tem turnirju so se Kamničani končno po skoraj enoletnem načrtnem prizadevanju uvrstili, tokrat v konkurenci, v pravo prvenstveno tekmovanje v 1. slovenski odbojkarski ligi. Ligaško tekmovanje so začeli že 7. maja v Slovenj Gradcu (bili poraženi s 3 : 0), da bi končali pomladni del 8. julija oz. celotno ligo 22. oktobra. S 7 zmagami in 9 porazi so se v močni konkurenci kot novinci v ligi kar solidno odrezali, zlasti ob pozitivni razliki dobljenih in izgubljenih nizov 32 : 30 v kamniško korist. Končni vrstni red je bil: Kovinar Maribor (30 točk), Krka Novo mesto. (29), Železničar Maribor (28), SŠD Kamnik (23), Prešeren Radovljica (20), Slovenj Gradec (17), Enotnost II Ljubljana (17), Železničar Šempeter (13), Železničar II Ljubljana (12 točk).

Sicer med letom vodstvo sekcije ni počivalo. Na inštruktorski tečaj je tokrat poslalo (v Kranjsko Goro) igralca 1. moštva Jerneja Steleta. Poleg tega novega

Slika 5: Jeseni 1950, prvo moštvo SŠD Kamnik na igrišču za dijaškim domom v Kamniku. Z leve: Janez Stele, Berlot, Žvokelj, Jernej Stele, Damjan Windschnurer, Abramič, Jakopec in Slatinšek.

odbojkarskega inštruktorja pa so v sekciji pridobili tudi prvega izprašanega odbojkarskega sodnika. Milan Windschnurer je uspešno opravil ta izpit 23. in 24. 6. na prvenstvu Slovenije za mladince in mladinke v Novem mestu. Takrat so se mladinska prvenstva Slovenije običajno organizirala za celo Slovenijo hkrati na enem (za mladince običajno dvodnevnem) turnirju. Na tak turnir se je lahko prijavila katerakoli ekipa brez predhodnih kvalifikacij. Igralci in igralke so morali biti le pravilno registrirani pri OZS in imeti veljavna zdravniška potrdila. Prvenstva v Novem mestu so se udeležili tudi mladinci in mladinke SŠD Kamnik. Mladi odbojkarji so bili odlični tretji, dekleta pa četrta. Za mladince so nastopili: Tomo Žargaj (najboljši kamniški igralec), Franc Ciber, Bojan Šlegl, Viktor Kosi, Stane Belcijan, Stane Šimenc, Mirko Juteršek, Mitja Rebolj, Stane Hočevar in za mladinke: Marta, Adi in Mija Stele, Gidka Urankar, Marjeta Biško, Mara Dolinšek, Anica Bregar, Olga Sadjak in Marija Šegula. V poletnem tekmovalnem predahu 1950. je kar nekaj odbojkarjev fizično pomagalo pri izgradnji stadiona pod Mekinjami, še zlasti v okviru 3. julija ustanovljene mladinske delovne brigade Toneta Jegliča. Ta je takrat odločilno pripomogla pri gradnji 50-metrskega plavalnega bazena SŠD Kamnik. Brigado je vodil komandant Milan Windschnurer, član odbojkarske sekcije. Z garaškim delom pri gradnji bazena, še posebej pri ročnem mešanju betona, sta se takrat med odbojkarji udarniško odlikovala Tomo Žargaj in Damjan Windschnurer.

Poleti 27. avgusta je 1. moštvo odbojkarjev SŠD Kamnik zaključilo avgustovske priprave s propagandnim turnirjem. Septembra je 1. moštvo nastopilo tudi na prvenstvu okraja Kamnik. Proti edinemu tekmecu iz Domžal so v Kamniku zmagali s 3 : 0. Sredi septembra pa so v okviru prireditev športnega tedna SŠD Kamnik nastopile tudi mladinke proti vrstnicam Enotnosti. Ljubljančanke so zmagale s 3 : 0.

Ob koncu leta, torej v času ocenjevanja minule sezone, so se kamniški odbojkarji in odbojkariice decembra udeležili kar dveh letnih občnih zborov. 17. skupnega, celotnega SŠD Kamnik, 29. 12. pa še svojega, odbojkarske sekcije. Na obeh so bili odbojkarji za

svojo delavnost in uspehe s strani Glavnega odbora (GO) SŠD Kamnik pohvaljeni. Pohvalo so prejeli tudi za varčno poslovanje. Po izjavi predstavnika GO SŠD Kamnik so v marsikateri od ostalih sekcij v SŠD s precej skromnejšemi dosežki porabili tudi do štirikrat toliko sredstev kot v odbojkarski. Na zahtevo OZS je bila na tem občnem zboru izvedena med članstvom tudi anketa s tajnim glasovanjem. Po tej je bil najboljši odbojkar v sezoni 1950 Jernej Stele. Sledili pa so mu po kvaliteti igre: 2. Janez Stele, 3. Jernej Berlot (prišel v sekcijo jeseni s Št. Petra na Krasu), 4. Janez Žvokelj, 5. Damjan Windschnurer, 6. Ivan Jakopec, 7. Dušan Slatinšek, 8. Pavel Abramič, 9. Milan Windschnurer, 10. Borut Klemenčič (sl. 5).

Na občnem zboru so za novega načelnika odbojkarske sekcije izvolili Jerneja Steleta in za tajnika Janeza Žvoklja. Milanu Windschnurerju, ki je bil takrat že leto dni tajnik celotnega SŠD Kamnik, so poleg propagande zaupali še vodenje blagajniških poslov.

Za ilustracijo: v letu 1950 je odbojkarska sekcija SŠD Kamnik porabila za svoje delovanje 50.000 din. Od teh za ligaška potovanja 17.000 in za sodnike 12.000 din. Sami so zbrali z vstopnino na tekmah 9.000 din, od članarine 720 din in od članov samih za nabavo športnih rekvizitov 6.000 din. Za nabavo športnih rekvizitov je bil takrat še vedno v veljavi sistem racionirane preskrbe. S samim denarjem, brez nakaznic preko OZS od FZS, se še vedno ni dalo dobiti teh stvari niti ne prepotrebne skromne dodatne prehrane za igralce v 1. slovenski ligi. Igralci so si jo morali večinoma plačevati iz svojih žepov.

V začetku septembra 1950 je bilo razpisano prvenstvo v odbojki tudi v kategoriji telovadnih društev. V okviru tega prvenstva so nastopili najprej na conskem prvenstvu ljubljanske cone tudi mladinci in mladinke TD Kamnik. Obe kamniški vrsti, za kateri so kot gostje nastopile igralke in še več igralci iz odbojkarske sekcije SŠD Kamnik, sta postali conska prvaka. Kasneje, septembra, sta ti kamniški mladi vrsti postali tudi republiška mladinska TD prvaka. Oktobra 1950 sta se udeležila finala Telovadne zveze Jugoslavije v odbojki v Osijeku. Mladinke so zasedle tretje (zadnje) mesto, mladinci pa drugo mesto v državi. S srbskim prvakom TD Kruševac so izgubili s 3 : 1 in s 3 : 2 premagali hrvaškega TD prvaka iz Čakovca.

1951 – novi načelnik sekcije Jernej Stele, zaradi varčevanja ukinitev enotnih zveznih in republiških lig, kamniški odbojkarji prvaki zahodne cone I. SOL, drugi v prvi slovenski ligi

Posledice vse večjih gospodarskih težav v državi, tudi zaradi že omenjene blokade Jugoslavije s strani držav Informbiroja, so se pričele kazati tudi v športu. V športnih društvih je vse bolj primanjkovalo denarja za redno delo. Centralnega državnega financiranja skorajda ni bilo več. V tej situaciji se je pričelo splošno varčevanje: ukinili so "drage" enotne zvezne in republiške lige tudi v odbojki.

Slika 6: 28. 4. 1951. ob telovadnici gimnazije (sedaj OŠ T. Brejca) na troboju Mesto : Šutna : Graben. Igrajo z leve: Žvokelj, ?, Milan Windschnurer, Klemenčič, Milan Trbižan, Stanko Šimenc, Stane Belcijan, Jernej Berlot. Tekma Graben (z belimi majicami) : Šutna.

Uvedena je bila dvodelna zvezna odbojkarska liga. V zahodnem delu te lige so tekmovala pri moških štiri slovenska najboljša moštva: Polet Maribor, Enotnost in Železničar, oba iz Ljubljane ter Krka iz Novega mesta.

Tudi 1. slovensko odbojkarsko ligo so 14. 1. 1951 na skupščini OZS razdelili na vzhodno in zahodno cono. V slednjo so se uvrstili Kamničani kot četrtouvrščeni v prejšnji enotni 1. SOL. Prav tako sta neposredno v ligo h Kamničanom prišla še Prešeren iz Radovljice in Železničar iz Št. Petra. Še tri ekipe so se uvrstile v ta zahodni del 1. SOL preko kvalifikacij.

Da bi si tudi odbojkarji zaslužili vsaj nekaj denarja za tekmovanja, so marljivo pomagali ostalim sočlanom v SŠD Kamnik pri organizaciji velike maškeradne veselice. To so priredili 3. in 6. februarja, na pustno soboto in pustni torek, v prostorih čitalnice (kavarne in sedanjega razstavišča Veronika). Pri tem so odbojkarji za sekcijo zaslužili 6.700 din.

Za samo ligaško tekmovanje so se dobro pripravili. Treniral jih je inštruktor in soigralec hkrati Jernej Stele. Moštvo se je okrepilo še s Francem Cibrom in Bojanom Šleglom. Sklep OZS, da tokrat mladinci lahko nastopijo v članski vrsti kar na petih tekmah 1. SOL, ne da bi s tem izgubili pravico nastopiti na mladinskem prvenstvu, je omogočil nemotene nastope med člani tudi takrat najboljšim kamniškim mladincem Jerneju Berlotu, Damjanu Windschnurerju in Tomu Žargaju.

Da bi bili igralci 1. moštva čim bolje pripravljeni, so pred začetkom lige nastopili na nizu trening tekem. Med temi so 28. 4. 1951 organizirali ob telovadnici gimnazije troboj med odbojkarji Mesta, Grabna in Šutne. Turnir je bil organiziran tudi na priporočilo OZS ob 10. obletnici OF. Na njem so nastopili najboljši člani in mladinci odbojkarske sekcije SŠD Kamnik (sl. 6). V okviru priprav za jesenski del prvenstva pa so se srečali 29. julija, ob priložnosti športnega tedna v Kamniku, člani Kamnika in Železničarja iz Ljubljane, prav tako pa tudi mladinke teh klubov. Že prej, 8. in

Slika 7: 1951 – mladinsko prvenstvo Slovenije v Kamniku, na igriščih pri kopališču. Na levi igrajo Kamničani. Z leve: Damjan Windschnurer, Jernej Berlot (tolče), Belcijan in Bojan Šlegl. Sodnik Jovo Cirman.

21. julija, so se najprej v Kamniku in nato še v Ljubljani med seboj prijateljsko pomerili mladinci Krima in SŠD Kamnik. Tako je ta dobro pripravljena, številčno okrepljena in že razmeroma izkušena ekipa članov v zahodnem delu prve slovenske odbojkarske lige tisto leto premagala vse nasprotnike. Postali so prvaki zahodnega dela lige in pustili za seboj po vrsti: Železničarja II, Ilirijo, Prešerna, Krim II ter tržiški Ljubelj. Tudi v finalu zahodnega in vzhodnega dela lige so Kamničani klonili le proti prvouvrščeni mežiški Peci in zasedli drugo mesto v I. SOL, pred Železničarjem II (Ljubljana), Železničarjem (Maribor) in Železničarjem Št. Peter.

27. in 28. avgusta 1951 odbojkarsko prvenstvo Slovenije za mladince in mladinke v Kamniku, mladinci spet 3. v Sloveniji

Odbojkarska sekcija SŠD Kamnik je zelo dobro sodelovala z OZS. Zato ji je Odbojkarska zveza Slovenije poverila organizacijo prvenstva mladink in mladincev za leto 1951 (sl. 7). Odbojkarji so skupaj z glavnim odborom SŠD Kamnik pripravili dve začasni odbojkarski igrišči pri kopališču ob Nevljici (približno tam, kjer so danes teniška igrišča). Kamniški vrsti mladincev in mladink je treniral in vodil Jernej Stele. Posebno s fanti je dosegel lep uspeh. Zasedli so za mladinci Krima (bivše Enotnosti) iz Ljubljane in, presenečenjem prvenstva, Iskro iz Kranja odlično tretje mesto. Za njimi so ostali mladinci Ilirije iz Zg. Šiške pa igralci Krope in Dravograda, ljubljanskega Železničarja, Radovljičani in Kovinar iz Maribora. Kamničani so nastopili v postavi: Jernej Berlot, Tomo Žargaj, Damjan Windschnurer, Franc Ciber, Bojan Šlegl, Stane Belcijan, Jože Lavrič in Mirko Juteršek, pri mladinkah pa: Nada Kajfež (učiteljica telesne vzgoje), Egidija Urankar, Adi, Marta in Mija Stele, Pavla Malešič, Anka Abramič, Slavica Trbižan, Stanka Kegljevič in Marija Janič. Za vrstama prvega Krima in Železničarja (obe iz Ljubljane) so bile tretje. Renomiranim nasprotnicam, ki so že tudi tolkle, Kamničanke razumljivo še niso mogle biti kos. So pa glede na prejšnje leto kvalitetno napredovale. Škoda, da drugih ekip mladink ni bilo, zlasti teh iz klubov zveznih ligašic, Poleta in Železničarja iz Maribora in mladink iz Novega mesta (sl. 8). Sicer pa je bilo prvenstvo odlično organizirano. Sveča-

Slika 8: 1951 – mladinke in mladinci SŠD Kamnik s trenerjem Jernejem Steletom na mladinskem prvenstvu v odbojki v Kamniku. Z leve: stojijo Kajfež, Urankar, Mija in Marta Stele, Malešič. Jernej Stele, Adica Stele, Abramič,

Slika 9: 1951 – svečana otvoritev mladinskega prvenstva Slovenije v odbojki v Kamniku. Stojijo spredaj z leve: Janez Žvokelj (načelnik odbojkarske sekcije SŠD Kamnik), Tone Cerer (podpredsednik GO SŠD Kamnik), Jovo Cirman (delegat OZS), Srečko Rot pozdravlja v imenu OO OF, Milan Windschnurer (tajnik GO SŠD), Milan Terpinc (predsednik GO SŠD), Danilo Cerkvenik tajnik občine Kamnik, Mara Brejc (Komunistična partija Slovenije).

nega odprtja so se udeležili in si tudi ogledali marsikatero od 32 tekem predstavniki takratnega kamniškega političnega in športnega vrha in tudi OZS iz Ljubljane. Tako so prišli: Mara Brejc od KPS, tajnik občine Danilo Cerkvenik, Srečko Rot od OO OF, Jovo Cirman, sekretar OZS, Tone Cerer in Milan Terpinc, Jernej Stele, Janez Žvokelj in Milan Windschnurer, vsi od Glavnega odbora SŠD Kamnik oz. Odbojkarske sekcije SŠD Kamnik. Tudi gledalcev je bilo razveseljivo veliko (sl. 9).

Ob 10-letnici JA jim je, tako tudi atletom in plavalcem SŠD Kamnik, za dosedanje dobro delo kamniška Zveza borcev podelila diplome. Slab mesec kasneje, 19. dec. 1951, pa jim je (po posredovanju igralca Toma Žargaja) za 4.000 din uspelo kupiti iz ZDA prvo plastificirano (belo) žogo iz umetnega usnja (zelo podobno današnjim). Da bi jo čim dlje ohranili v dobrem stanju, so z njo trenirali izključno v telovadnici. Zanimivo: vsa gostujoča moštva so odklanjala igro z njo, ker pač še niso imela nobenih izkušenj. Tako so se, še posebej zunaj, še lep čas uporabljale standardne usnjene, večinoma doma izdelane žoge. Te so se počasi modernizirale, saj so imele že "duše" z vgrajenim ventilom, torej brez cucljev in jih ni bilo potrebno več zavezovati z vezalko.

1952 – v prvi slovenski ligi vsi bivši zvezni ligaši, za Kamničane še premočni

Leta 1952 je bila, verjetno iz varčevalnih razlogov, spet reorganizirana oz. celo ukinjena zvezna odbojkarska liga. Iz zahodnega dela te zvezne (jugoslovanske) lige je po novem izpadlo vseh pet slovenskih klubov, ki so prešli, razen Kovinarja iz Maribora, v tokrat enotno šestekipno 1. slovensko ligo. Tem sta se pridružili še 1951. prvoplasirani vrsti v 1. slovenski ligi: prvaki Mežičani (Peca) in drugouvrščeni Kamničani. Slednji bi morali 20. aprila 1952 igrati v Kamniku kvalifikacijsko tekmo s Kovinarjem, a ta na tekmo ni prišel.

V družbi močnih, takrat v Sloveniji absolutno najboljših moštev, so Kamničani zasedli z eno samo zmago, dvema točkama, zadnje mesto. Prvak je bil Branik (prej Polet Maribor), 18 točk, sledili so Krim Ljubljana (prej Enotnost), 10, Železničar Ljubljana, 8, Partizan (Novo mesto), 6, in Peca, 4 točke.

Poleg te močne konkurence je Kamničane to leto doletelo še polno nepredvidenih težav. Najprej vpoklic izvrstnega igralca Jerneja Berlota na služenje vojaškega roka, dalje težka operacija Toma Žargaja, dvomesečna praksa Janeza Žvoklja v Nemčiji. S tem je bilo moštvo SŠD Kamnik v drugem delu prvenstva ne samo okrnjeno, temveč tudi ob prepotrebno samozavest. V spomladanskem delu so kamniški odbojkarji sicer začeli ligo z velikim elanom. S favoriziranimi krimovci so le tesno izgubili s 3 : 2, medtem ko so odlične Novomeščane premagali kar s 3 : 1. Takšnih rezultatov jeseni nikakor niso mogli ponoviti (tekmi s Krko pa tudi z Branikom so izgubili s 3 : 0, tekmo proti Krimu pa so celo predali brez boja). Sicer pa je prvo moštvo SŠD Kamnik igralo v tej sezoni z istimi igralci kot 1951 (sl. 10). Kamniški mladinci so na turnirju odbojkarskega mladinskega prvenstva Slovenije avgusta 1952 v Ljubljani za Krimom in Ilirijo (obema iz Ljubljane) zasedli, tako kot 1951, častno 3. mesto, vendar tokrat med kar 13 ekipami! Tudi to leto jih je dobro pripravil njihov trener Jernej Stele. Žal v sekciji niso mogli zbrati zadostno število igralk, da bi nastopile na slovenskem prvenstvu mladink. Tudi na neprvenstvenih tekmovanjih so bili kamniški odbojkarji v tej letni sezoni zelo aktivni. Od 27. 7. do 3. 8. so nastopili na prijateljskih tekmah v okviru prireditev športnega tedna SŠD Kamnik. Tudi to poletje so v sekciji pomagali s sojenjem pri izvedbi odbojkarskega prvenstva kamniških sindikalnih podružnic. Od Tovarne usnja so dobili v dar novo železno konstrukcijo za odbojkarsko mrežo. V novembru jim je zelo uspel turnir trojk za prvenstvo Kamnika. Med temi je nastopila tudi trojka tovarne Svilanit.

Žal so jesenski neuspehi prvega moštva članov zelo zmanjšali obisk gledalcev na ligaških tekmah 1. slovenske lige. To jim je tudi poslabšalo že tako težko finančno stanje. Pestilo jih je tudi slabo zunanje igrišče

Slika 10: Spomladi 1952 Kamničani po zmagi nad Krko v Novem mestu. Z leve: Janez Stele, Žargaj, Žvokelj, Jernej Stele, Damjan Windschnurer, Jakopec, Slatinšek, Ciber, Milan Windschnurer.

ob gimnaziji pa seveda pomanjkanje žog in ob koncu leta tudi težave pri zagotovitvi zadostnih terminov za treninge v gimnazijski (takrat edini) telovadnici.

Vse to je v odbojkarski sekciji, v Sindikalnem športnem društvu pa tudi v kamniški javnosti delovalo nevzpodbudno. Krožiti so pričele govorice, da je kamniška odbojka v krizi, čeprav so se člani to leto pravzaprav uspeli uvrstiti v Sloveniji celo za eno mesto bolje kot leta 1951. Tokrat na 6. mesto za Branikom, Krimom, Železničarjem, TVD Partizanom Novo mesto (prej Krka) in Peco iz Mežice! Tak je bil tudi končni vrstni red na lestvici 1. slovenske odbojkarske lige za leto 1952.

1953 – nesoglasja z gimnazijo, Emil Lukan prevzame načelstvo, peticija Glavnemu odboru SŠD, odbojkarji dobijo "svoje" igrišče ob kopališču, po odhodu zveznih ligašev Kamničani prvi v I. SOL, krize ni več, vnovični vzpon, ponovna oživitev športnih (delavskih) aktivov, tudi odbojkarji proti združitvi SŠD s TVD Partizan

K že omenjenemu malodušju je pripomoglo tudi poslabšanje sodelovanja s kamniško gimnazijo. Prej naravnost vzorno sožitje z že omenjenim telesnovzgojnim profesorjem Mihelčičem se je pričelo po njegovem odhodu z gimnazije vse bolj krhati. Novodošli profesorski par telesne vzgoje žal do odbojke ni imel tolikšnega veselja. Bolj sta se navduševala za košarko. Videti je bilo, da sta tudi bolj naklonjena TVD Partizanu kot pa športnim sekcijam SŠD Kamnik. Odbojkarji so bili zapostavljeni predvsem pri uporabi gimnazijske telovadnice. 15. jan. 1953 je ravnateljica prof. Dana Mišič v dopisu odpovedala nadaljnjo uporabo telovadnice pod dotedanjimi pogoji. Kot vzrok je navedla visoke stroške elektrike za razsvetljavo telovadnice ob večernih treningih. S tem je bila zlasti prizadeta odbojkarska sekcija, saj je bil TVD Partizan že takrat deležen izdatnejše družbene finančne podpore.

Malodušje v sekciji v drugi polovici prejšnjega leta, nekoliko tudi spor v gradbenem odboru SŠD Kamnik, še posebej z njegovim, sicer na splošno izjemno uspešnim predsednikom Tonetom Cererjem, glede razmeroma počasne gradnje odbojkarskih igrišč ob kopališču (v primerjavi s hitrejšim tempom izgradnje kopališča in stadiona), tudi želja po večji osebnostni športni uveljavitvi, vse to je bilo odločilno, da se je 19. februarja 1953 dotakratni načelnik odbojkarske sekcije SŠD Jernej Stele odločil za odhod k odbojkarskemu klubu SŠD Železničar v Šiško. Bilo pa je tudi res, da so ljubljanski "železničarji" za prestop k njim Steleta precej nagovarjali, saj je bil štipendist železnice.

Ob odhodu Jerneja Steleta se je v odbojkarski sekciji še bolj angažiral Milan Windschnurer, sicer takrat tudi še vedno tajnik celotnega SŠD in organizacijsko zelo dejaven v smučarski sekciji. Da bi hitro rešili "brezvladje", je Windschnurer, brž ko so uspeli pridobiti kandidata za novega načelnika Emila Lukana, študenta iz Mekinj, že 15. marca sklical sestanek odbojkarskega članstva. Na tem so Lukana izvolili za novega, začasnega, načelnika. Ob tej priliki so odbojkarji poslali Glavnemu odboru SŠD Kamnik tudi peticijo. V njej so zaprosili, naj bi izgradnja odbojkarskih igrišč pri kopališču dobila prednost, saj bi jih odbojkarji že maja nujno potrebovali. Prosili so tudi, da bi se jim dodeljevalo več finančnih sredstev, saj so ob ponovni uvedbi zvezne odbojkarske lige odbojkarji ostali v prvi dvodelni slovenski ligi, kjer naj bi tekmovali skupaj s še sedmimi moštvi v njenem ljubljanskem (zahodnem) delu. – Čvrsto so se tudi odločili utrditi disciplino v sekciji. Vse prejšnje odločitve so nato še formalno potrdili na svojem letnem občnem zboru 30. marca. Poleg načelnika Lukana so takrat za podnačelnika izvolili Vinka Čadeža, za tajnika Milana Windschnurerja in za blagajnika Janeza Steleta. Z velikim elanom so nato 10. aprila pričeli z resnimi treningi. Uvideli so namreč, da bodo po odhodu vseh bivših slovenskih zveznih ligašev v prvi slovenski ligi lahko spet igrali enakovrednejšo vlogo. V ekipi so, razen Jerneja Steleta, zaigrali vsi dotedanji igralci. Vključili pa so še mladinca Igorja Janežiča in Jožeta Lavriča. Že v času spomladanske tekmovalne sezone je odbojkarjem skupno z GO SŠD Kamnik uspelo dograditi, sicer na lokaciji bodočih teniških igrišč, ob kopališču začasno, a vendarle lastno igrišče. Na njem je bila od takrat skozi celo sezono stalno nameščena mreža. Tako je bilo igrišče na voljo tako rekoč zmeraj.

Prvo moštvo je že po prvem, pomladnem, delu lige zasedlo 1. mesto na lestvici, enako tudi potem v jesenskem delu. Z 11 zmagami in s samo tremi porazi so z 22 točkami pustili za seboj: ŽOK II (Ljubljana, 20), Ilirijo (Ljubljana, 18), AOK II (Ljubljana, 18), Gregorčiča (Jesenice, 12), Prešerna (Radovljica, 10), Elektro (Ljubljana, 8) in Papirničarja Vevče s 4 točkami. 7. in 8. novembra so nato v finalu v Kamniku med prvakom vzhodnega dela 1. SOL, ravenskim Fužinarjem in zgornješišensko Ilirijo, premagali oba nasprotnika in se tako uvrstili v uradno imenovano (II.) zvezno odbojkarsko ligo – zahodno cono ali, kot so ji takrat na splošno skrajšano rekli, hrvaško-slovensko ligo.

Po ukinitvi centralnega financiranja telesnovzgojnih dejavnosti je aprila 1952 končno prišlo do razpustitve krovnih FISAJ-a in Fizkulturne zveze Slovenije (FZS). Takrat se je Telovadna zveza Slovenije preimenovala v Zvezo za telesno vzgojo Partizan, na drugi strani pa se je formirala, ob strokovnih športnih zvezah, še Zveza športov kot enotni skupni organ vseh strokovnih zvez. Nanovo so začeli oživljati 1948. razpuščeni, tedaj že kar dobro delujoči, fizkulturni aktivi, z novim imenom športni aktivi. Ti so si začeli ustvarjati svojo širšo organizacijo. Pri tem so se deloma opirali na sindikalne organizacije, deloma na Zvezo športov.

Odbojkarji SŠD Kamnik so se leta 1953 v okviru akcije pospeševanja t. i. delavskega športa odzvali tem pobudam. Na odbojkarskem četveroboju kamniških tovarn so npr. oskrbeli sodniško službo. – Poleti od 16. do 23. 8. pa je odbojkarska sekcija v okviru prireditev športnega tedna SŠD Kamnik priredila pokalni turnir z udeležbo reprezentance kamniških sindikalnih aktivov in I. ter II. mladinskega moštva SŠD Kamnik.

Po letu 1948, po ločitvi Fizkulturnega društva Kamnik na SŠD Kamnik in Telovadno društvo (TD) Kamnik, je prvo lepo napredovalo, delo TD pa nazadovalo. Podobno se je dogajalo v telovadnih društvih tudi drugod. Enolične telesne vaje in zgolj orodna telovadba, povrhu še preveč prežeta s komunističnimi parolami so očitno mladino vse bolj odbijale. Zato so v preimenovanih TVD Partizanih morali začeti popuščati. Tudi v okviru teh so začeli ustanavljati športne sekcije. Telovadna društva Partizan so tako, vsaj navidezno, postala podobnejša športnim društvom in kaj kmalu so se pričele pojavljati zahteve po združevanju obeh. Seveda je bila zadaj želja vladajoče politične elite, da si preko tega združevanja spet podredi uhajajoče športno gibanje. 1952. se je v Novem mestu SŠD Krka že združila in preimenovala v TVD Partizan Novo mesto. V Kamniku so s tem poskusili 15. maja 1953. Takrat je sklical sekretar mestnega komiteja Zveze komunistov in predsednik mestnega odbora Osvobodilne fronte Srečko Rot sestanek med Glavnim odborom SŠD in TVD Partizanom. Tega sestanka so se od SŠD udeležili tudi Milan Windschnurer, Janez Žvokelj in Janez Stele kot predstavniki odbojkarske sekcije, medtem ko so TVD Partizan zastopali predsednik Peter Klavčič, Albin Dolenc in profesor z gimnazije. Rot je predlagal preimenovanje SŠD in združitev s TVD Partizan. Predlog je utemeljil: SŠD je bolj agilno, TVD Partizan pa ima neizkoriščena materialna sredstva. V SŠD so ta predlog zavrnili in menili, da bi bila ukinitev tako dobro delujočega športnega društva nepravilna poteza. Menili so, naj bi postal TVD Partizan sam bolj aktiven – ob tem naj se ne bi več naslanjal zgolj na vaditeljski kader gimnazije.

Odbojkarska sekcija SŠD je sicer do takrat še kolikor toliko sodelovala s TVD. Pogosto je "posojala" svoje z lastnimi kadri izurjene odbojkarje in še posebej odbojkarice za nastope na raznih odbojkarskih tekmovanjih, prirejenih v okviru organizacije TVD. Žal so se zaradi zavrnitve predlagane združitve odnosi med SŠD in TVD Partizan z leti vse bolj slabšali. Ti so se v šestdesetih letih, zlasti v drugi polovici, ko je opaznost TVD Partizana praktično izginila, prenesli na vse slabše odnose med SŠD in občinskim političnim vrhom.

Od dogodkov v letu 1953 je potrebno omeniti še tele: v sekciji so še naprej skrbeli za vzgojo odbojkarjev mladincev. Vadbo je po Jerneju Steletu prevzel Milan Windschnurer. Ta si je nato na inštruktorskem tečaju (od 15. do 26. julija) pod vodstvom prof. Miloša Kosca v Ribnem pri Bledu uspešno pridobil diplomo inštruktorja odbojke.

Mladinci SŠD so 19. in 20. 9. 1953 nastopili na mladinskem odbojkarskem prvenstvu Slovenije v Mariboru. Sicer okrnjeni, brez štirih boljših mladincev (Damjana Windschnurerja, Toma Žargaja, Boruta Ocepka in Franca Cibra, odsotnih v glavnem zaradi maturitetnega izleta) in brez zadržanega trenerja Milana Windschnurerja, so zasedli solidno 4. mesto, za Akademskim odbojkarskim klubom (Ljubljana), Branikom (Maribor) in Ilirijo (Zg. Šiška). Žal so trije kamniški mladinci na odločilnih tekmah igrali dokaj neresno in so ekipi s tem zapravili celo drugo mesto. Pod vodstvom načelnika sekcije Emila Lukana so nastopili v postavi: kapitan Jože Lavrič, Igor Janežič, Marko Rode, Janez Bogataj, Janez Sadjak, Marjan Marn, Tone Ipavec.

Zaradi finančnih težav in tudi zaradi odsotnosti nekaterih igralk zaradi maturitetnega izleta mladinke na prvenstvu niso nastopile. Prvenstvo je bilo v zadnjem hipu prestavljeno iz Maribora v Ljubljano. Tudi ženske ekipe članic jim v sekciji, kljub prizadevanju, to leto še ni uspelo organizirati. Enako tudi ne II. ekipe članov, v kateri bi se vzgajali mladi odbojkarji za nastope v prvem moštvu. Vse te želje so predvsem zaradi pomanjkanja denarja morale počakati na kasnejši čas.

Sicer pa so se v odbojkarski sekciji želeli kar najbolje pripraviti za naslednjo tekmovalno sezono. Zlasti prvo moštvo članov je potrebovalo v poznojesenskih in zimskih mesecih čimveč terminov za treninge v telovadnici. Zato so naprosili predsednika GO SŠD Milana Terpinca, da je že 30. septembra glede tega šel na pogovor k ravnateljici gimnazije. K sreči so ti pogovori dokaj uspeli.

V letu 1953 velja omeniti še en dogodek: 14. 7. je Ljudski odbor mestne občine Kamnik pod predsednikovanjem Alfreda Janka proglasil 27. julij za občinski praznik. Prvo praznovanje je bilo na večer 26. julija. Proslave so se takrat udeležili tudi malone vsi športniki SŠD, tudi člani in članice odbojkarske sekcije.

1954 – Čadež prevzame načelstvo, Kamničani z letalom na tekmo v Zagreb, člani pričakovano obstali v hrv.-slov. ligi, članice prvikrat v Slovenski odbojkarski ligi in prve, tudi mladinke Kamnika slovenske prvakinje, novi sodnik Stanko Šimenc, člani prvič in prvi na Reki

Za prve nastope v hrvaško-slovenski odbojkarski ligi so kamniški odbojkarji zavzeto trenirali. Njihove treninge je prevzel Jernej Stele. Žal je prihajal na treninge vse bolj neredno, ker je pač še vedno igral za ŽOK Ljubljana. ŽOK je prejšnje leto s Partizanom iz Novega mesta izpadel iz prve zvezne lige, v kateri sta ostala iz Slovenije le še AOK (prej Krim) Ljubljana in mariborski Branik. Zaradi služenja vojaškega roka so v sezoni 1954 Kamničani morali nastopati brez svojih dveh odličnih igralcev, brez Janeza Žvoklja celo sezono in v jesenskem delu tudi brez Janeza Steleta. V ekipo so uspeli vključiti Boruta Ocepka in reaktivirati Iva Kordaša.

V odbojkarski sekciji so se tokrat trdno odločili, da za nastope v ženski republiški ligi prijavijo tudi kamniško vrsto. Pred začetkom sezone so napeli vse sile, da so uspeli zbrati za to potrebni denar. Nekaj denarja so dobili od kamniških delovnih kolektivov oz. kot plačilo za reklame na tiskanih plakatih za odbojkarske tekme. Večji delež so dobili od Glavnega odbora SŠD, nekaj od članarine in več zbrane vstopnine.

Na letnem občnem zboru sekcije 19. aprila so za načelnika odbojkarske sekcije ponovno izvolili Emila Lukana, za podnačelnika Vinka Čadeža ter tajnika

Slika 11: 22. avg. 1954 pod Cekinovim gradom v Ljubljani mladinci SŠD Kamnik tretji na slovenskem prvenstvu za mladince. Z leve: stojijo: Ocepek, Ponikvar, Plahutnik, Rode, Šimenc; čepijo: Ipavec, Škorjanc, Matjan, Lavrič.

Milana Windschnurerja. Škoda, da je moral tik pred pričetkom lige, 12. maja, načelnik Lukan zaradi službenih dolžnosti izven Kamnika odstopiti. Nadomestil ga je Vinko Čadež, ki je tudi treniral ekipi članic in mladink.

Člani SŠD so začeli z ligaškimi tekmovanji 16. maja. Že v drugem kolu so pripravili pravo presenečenje, ko so doma premagali prvo ekipo ŽOK Ljubljana. Kot zanimivost ob tej tekmi velja omeniti, da za ŽOK proti Kamniku ni hotel nastopiti Jernej Stele. To so mu zelo zamerili, v Kamniku pa si je s strani gledalcev prihranil verjetno marsikatero pikro. Sicer pa so kamniški odbojkarji v hrvaško-slovenski ligi v 14 tekmah dosegli 6 zmag. V jesenskem delu so se npr. 29. 8. v Kamniku s 3 : 2 (sodnik Milan Windschnurer) oddolžili Tekstilcu za spomladanski poraz v Varaždinu (zaradi izjemno pristranskega sojenja hrvaškega sodnika). 5. 9. so v Zgornji Šiški premagali s 3 : 2 Ilirijo in nato doma 26. 9. z enakim rezultatom še Borovo.

Slika 12: 22. avg.1954 mladinsko prvenstvo LRS za ženske v Kamniku. Kamničanke (v belih dresih) so na igriščih pri kopališču premagale vse nasprotnice in postale slovenske mladinske prvakinje.

Slika 13: Organizacijski štab prvenstva mladink 22. 8. 1954 v Kamniku. Z leve: 2. Aleks Brajnik, ŽOK Ljubljana, 5. Tilka Završnik - Gajšek, 6. Janez Stele, 7. Pavla Malešič, 8. Tomo Žargaj, 9. Boro Klemenčič (sedi), 10. Jože Narad, 12. Jože Lenarčič.

V tistih časih je lahko vsak državljan enkrat letno potoval, npr. na letni dopust, po zelo znižani ceni prevoza. Ta popust je veljal tudi za prevoze na rednih letalskih linijah. To ugodnost so 9. in 10. okt. 1954 izkoristili kamniški odbojkarji in odleteli na tekme II. ZOL z Grafičarjem in Lokomotivo v Zagreb. Poleteli so z DC-3 z ljubljanskega letališča v Polju pri Ljubljani, ki je bilo še poraslo s travo. Kar nekaj igralcev je ta let slabo preneslo, morda so zato izgubili tekmi, obe s 3 : 1, posebej sobotno z Grafičarjem. Sicer pa so Kamničani to leto med osmimi moštvi zasedli z 12 točkami kar zadovoljivo 5. mesto, z razmerjem dobljenih proti izgubljenim nizom 26 : 34. Zmagal je TVD Partizan Novo mesto z 22 točkami pred Lokomotivo (20), ŽOK Ljubljana (18) in Tekstilcem iz Varaždina z 12 točkami (23 : 28). Za SŠD Kamnik so bili Ilirija (12) ter Borovo in Grafičar (oba po 8 točk). Glede na to je leta 1954 1. moštvo SŠD Kamnik zasedlo v Sloveniji absolutno 7. mesto, še za AOK iz Ljubljane in Poletom iz Maribora, ki sta igrala v I. zvezni odbojkarski ligi (ZOL). V tej razvrstitvi so bili kamniški odbojkarji leta 1953 peti.

Poleti 22. avgusta je bilo v Ljubljani v organizaciji AOK pod Cekinovim gradom odbojkarsko prvenstvo Slovenije za mladince. Kamničani so zasedli solidno 3. mesto z 8 točkami, pred Krimom (6), ŽOK Ljubljana (4), Železničarjem Maribor (2) in Tržičem (0). Zgubili so edinole proti mariborskemau Braniku (12) in Fužinarju z Raven (10). Nastopili so lahko odbojkarji, rojeni leta 1934 in mlajši. Za Kamnik so igrali: Jože Lavrič, Borut Ocepek, Stanko Šimenc, Marko Rode, Janko Matjan, Tone Plahutnik, Slavko Ponikvar, Janez Škorjanc in Tone Ipavec. Odlični mladinec Franc Ciber (Cico) je nastopal pred tem že za prvo moštvo članov v hrvaško-slovenski ligi in zato na tem prvenstvu po takratnih pravilih ni smel nastopiti (sl. 11).

Istočasno, 22. avgusta, je potekalo v Kamniku slovensko prvenstvo za mladinke. Odbojkarska sekcija SŠD Kamnik, tej je Odbojkarska zveza Slovenije poverila organizacijo, ga je odlično organizirala. Igralo se je, razveseljivo, na že dokaj dobro urejenih igriščih pri kopališču, od katerih sicer eno (severnejše) še ni bilo zgrajeno na končni lokaciji. Okrog teh pa so še vedno

Slika 14: September 1954 na državnem prvenstvu za mladinke v Brčkem. Kamniška ekipa: stojijo z leve: Drolčeva, Mija Stele, Podjedova, Konciljeva; čepijo Milan Windschnurer (vodja potovanja), Janičeva, Babnikova, Komatarjeva in trener Vinko Čadež.

Slika 15: 1954 – članice SŠD Kamnika prve v slovenski odbojkarski ligi. Z leve: Meta Ziherl, Fanika Podjed, Mara Babnik, Mija Stele, Pavla Malešič, Olga Abramič in Darinka Drolc.

zelo pogrešali tri do štiri metre visoko ograjo iz pletene žice, ki bi preprečevala lete žog na cesto ali v Nevljico (sl. 12 in 13).

Kamniške mladinke so dosegle na tem prvenstvu izreden uspeh, postale so slovenske prvakinje. Premagale so vse ekipe, drugouvrščene železničarke iz Maribora, tretje ŽOK iz Ljubljane in zadnje mariborske branikovke, vse gladko z 2 : 0. Kar nekaj kamniških mladink je to leto nastopalo v republiški ligi članic, kar jim je očitno dalo izkušenost in samozavest.

Kot mladinske prvakinje Slovenije so se Kamničanke 4. in 5. septembra udeležile državnega prvenstva mladink v Brčkem v Bosni. Žal so bile tam povsem neupravičeno diskvalificirane, ker so v prijavnici navedle za igralko ime Mara namesto Marija, kot je ta imela zapisano v izkaznici. Na tem prvenstvu so sicer še smele igrati, a samo izven konkurence. Za kamniško ekipo mladink so to leto igrale: Mara Babnik, Mija Stele, Darinka Drolc, Anka Koncilja, Fanika Podjed, Angelca Komatar, Olga Abramič in Marinka Janič. Na vseh teh tekmah jih je vodil trener Vinko Čadež, ki ima nemajhne zasluge za to, da so postale republiške prvakinje. Pred samim prvenstvom je Čadež po štirinajstdnevnem tečaju (od 23. 7. do 5. 8.) v Rovinju uspešno opravil tudi izpit za inštruktorja odbojke (sl. 14).

Leta 1954 so kamniške odbojkarice članice prvič nastopile v ženski republiški odbojkarski ligi. V njej je igralo 5 ekip in Kamničanke so osvojile kar prvo mesto. Za njimi so se zvrstile odbojkarice: Papirničarja iz Vevč, ŽOK II iz Ljubljane, DŠD Ilirija II iz Ljubljane, Poštarja iz Ljubljane in TVD Partizan z Vrhnike.

Ženska odbojka je bila v letu 1954 v Sloveniji, razen v Ljubljani in Mariboru, šele v nastajanju. Tako tudi za Kamničanke za vstop v republiško odbojkarsko ligo ni bilo nobenih predhodnih kvalifikacij, kakršne so npr. doletele Kamničane v letih 1949 oz. 1950, ko so morali predhodno premagati celo vrsto ekip. Ženska republiška liga je bila to leto namreč prvič uradno organizirana, medtem ko je bila leta 1953 izvedena le propagandno – neuradna štiriekipna liga. Za SŠD Kamnik so v sezoni 1954 igrale: Meta Ziherl, Mara Babnik, Pavla Malešič, Adi in Mija Stele, Olga Abramič, Anka Koncilja, Angelca Komatar, Kristina Dolar, Olga Černol, Fanika Podjed, Marinka Janič in Darinka Drolc. Vodil jih je trener Vinko Čadež.

To leto so v mariborski odbojkarski podzvezi pripravili tudi svoj del tekmovanja v republiški ženski ligi. Torej so se Kamničanke za republiški naslov pomerile še s štajerskimi prvakinjami s Partizanom iz Frama. 7. novembra so v Kamniku slavile Kamničanke, 14. novembra pa v Framu TVD Partizan Fram. Tekmo je zelo pristransko sodil štajerski sodnik Andlovič. V seštevku obeh izidov pa so bile igralke SŠD Kamnik uspešnejše. TVD Partizan Fram se je pritožilo na OZS, češ da je domači sodnik Milan Windschnurer na tekmi v Kamniku dovolil odigrati tekmo z mrežo brez gornjega traku in igralkam brez predpisanih številk na dresih. Kamničanke so nato 19. 12. v telovadnici gimnazije v Kamniku tudi v ponovljeni tekmi prepričljivo zmagale in postale prvakinje (stroški prevoza in prenočišča Frama so šli na račun Kamnika). S tem naslovom so si Kamničanke priborile v letu 1955 pravico nastopanja v hrvaško-slovenski ženski odbojkarski ligi.

Tako so kamniške članice v tekmovalni sezoni 1954 dosegle absolutno 6. mesto v Sloveniji za ekipami iz II. ZOL: za 2. AOK Ljubljana, 4. TVD Partizan Novo mesto in 6. Ilirijo iz Ljubljane ter vrstama iz I. ZOL: za državnimi prvakinjami ŽOK Ljubljana in drugimi branikovkami (Maribor) (sl. 15).

V ekipi ŽOK Ljubljana, torej prvi v Jugoslaviji, sta takrat igrali kar dve Kamničanki: kapetanka vrste Tilka Završnik - Gajšek in 19-letna Marta Stele. Steletova je že jeseni leta 1952 odšla v vrste ŽOK v Šiško. Deloma zaradi takrat precej pasivnega dela z odbojkaricami v SŠD Kamnik deloma na prigovarjanje Tilke Gajškove. Steletova je pri ŽOK Ljubljana v razmeroma kratkem času v odbojkarskem znanju hitro napredovala.

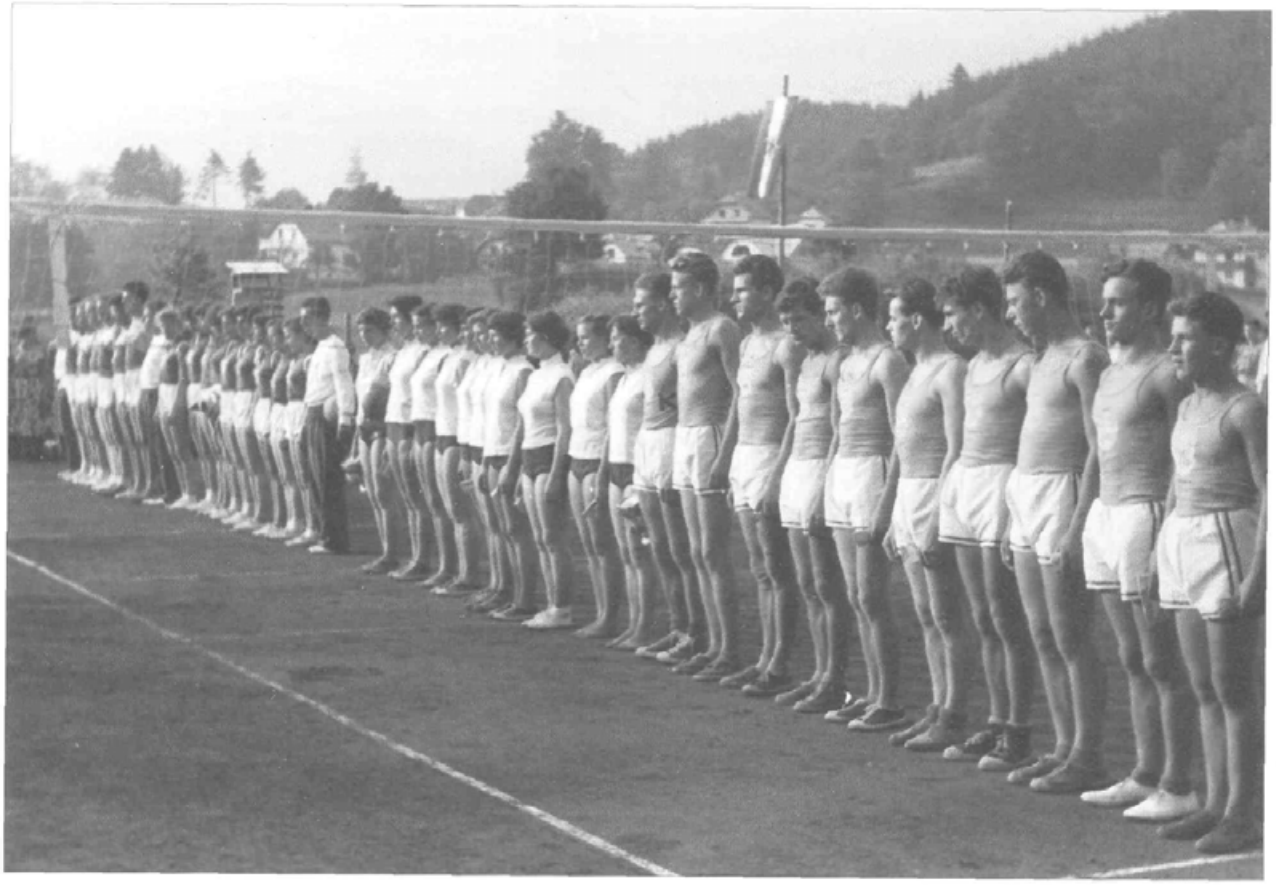
Slika 16: 29. novembra 1954 kamniški člani prvi na turnirju na Reki (Rijeki). Z osvojenim prehodnim pokalom pred reškim pristaniščem (z leve): Marko Rode, Jože Lavrič, Ivan Jakopec, Igor Janežič, Milan Windschnurer (vodja), Franc Ciber, Janko Matjan, Samo Medic (pomoč iz Novega mesta), Janez Bogataj in Janez Stele.

1954. so v Kamniku dobili še enega izprašanega odbojkarskega sodnika, Staneta Šimenca, ki je že uspešno sodil tekme ženske republiške lige. Odbojkarska sekcija SŠD si je vsestransko zelo prizadevala čim bolj popularizirati odbojko. V okviru teh prizadevanj je od 1. do 3. oktobra organizirala pokalni sindikalni turnir. Na tem so lahko nastopile vse ekipe kamniških delovnih kolektivov, dalje mladinci SŠD in II. moštvo SŠD, sestavljene iz odbojkarjev iz podjetij, ki sami niso zmogli sestaviti celotne vrste. S tem so se v sekciji hoteli zahvaliti delovnim kolektivom za pomoč, ko sta ji pred začetkom republiškega prvenstva mladink v Kamniku tovarna Stol in tovarna Titan podarili dva nova sodniška stola oz. dva para stojal za namestitev odbojkarskih mrež. Odbojkarji prvega moštva so se 29. novembra, ob takratnem dnevu republike, udeležili prijateljskega turnirja na Reki. Osvojili so prvo mesto in prehodni pokal organizatorja Odbojkarske podzveze z Reke pred ekipama 1. hrvaške republiške lige, domačim Torpedom in vrsto Ladjedelnica 3. maj (sl. 16).

1955 – člani brez stalnega trenerja, starejši igralci odhajajo, prvi "mednarodni" odbojkarski tekmi v Kamniku, šesti v II. ZOL, novoustanovljeno 2. moštvo prvič v oblastni ligi, odbojkarji Kamnika na prvomajski paradi v Ljubljani, Milan Terpinc novi načelnik sekcije

Pri pripravah za tekmovanja v letu 1955 je imelo zlasti 1. moštvo članov kamniških odbojkarjev nemalo težav. Vse težje so si izborili potrebne termine v gimnazijski telovadnici. Morali so jih vse bolj odstopati TVD Partizanovi splošni vadbi in košarkarjem. Slednjim sta dajala prednost in jih tudi trenirala nova gimnazijska telesnovzgojna profesorja. Odbojka je s strani profesorjev telesne vzgoje izgubila malone vsakršno naklonjenost.

Neredna prisotnost trenerja Jerneja Steleta se je pri prvem moštvu nadaljevala. Igralci so izmenično sami vodili treninge (od teh največ Tomo Žargaj). Vse to in

Slika 17: 26. julij 1955 prvi mednarodni tekmi v odbojki v Kamniku. Na svečani otvoritvi pri kopališču so z desne naprej razvrščeni člani in članice Kamnika in nato odbojkarice in odbojkarji Boomeranga iz Amsterdama. Odbojkarji Kamnika z desne: Janko Matjan, Janez Škorjanc, Miha Lap, Franc Ciber, Ivan Jakopec, Damjan Windschnurer, Jože Lavrič, Tomo Žargaj, Igor Janežič in kapitan Jernej Stele.

Slika 18: Za SŠD Kamnik so proti Holandčankam nastopile (z leve proti desni): Marta Stele, kot kapitanka, Ničа Leskovic, Fanika Podjed, Mara Babnik, Meta Ziherl, Mesčeva, Pavla Malešič, Adica Stele, Olga Abramič in Darinka Drolc.

odsotnost prejšnjih štirih ključnih igralcev moštva: Žvoklja, Berlota in obeh Steletov, je hromilo samozavest ekipe. Zlasti težko jim je šlo v spomladanskem delu, precej boljše v jesenskem. Takrat sta se v ekipo vrnila Steleta, Janez od vojakov in Jernej nazaj iz ŽOK Ljubljana. V jesenskem delu so v tako okrepljeni postavi v hrvaško-slovenski ligi oz. uradno imenovani odbojkarski zvezni conski ligi (z rangom II. zvezne lige) zasedli celo 3. mesto, medtem ko so bili v pomladnem delu na dnu lestvice. Ob tem je treba poudariti, da so imeli pri igranju tudi precej smole, saj so takrat kar pet tekem izgubili na razliko s 3 : 2 (z ŽOK, Ilirijo, Olimpijo, Varaždinom in Elektrostrojem). V celem prvenstvu so Kamničani dosegli pet zmag, vse v jesenskem delu. Od teh je bila najpomembnejša tista nad spomladanskim prvakom ravenskim Fužinarjem. Ob devetih porazih je bila končna lestvica zahodne conske lige takale: Lokomotiva (Zagreb) 22 točk, Fužinar 20, Olimpija 18, Ilirija 12, ŽOK Ljubljana 12, Kamnik 10 (27 : 35), Tekstilac Varaždin 10 (22 : 35), Elektrostroj Zagreb 8 točk. Za prvo moštvo SŠD Kamnik so igrali odbojkarji: Ivan Jakopec, Damjan Windschnurer, Pavle Abramič, Tomo Žargaj, Franc Ciber, Borut Ocepek in novinci mladinci Igor Janežič, Jože Lavrič, Janez Bogataj, Mirko Juteršek, jeseni pa še Janez in Jernej Stele.

To leto so kamniški odbojkarji in odbojkarice priredili tudi prvi tekmi na mednarodni ravni. Po posredovanju Železničarskega odbojkarskega kluba Ljubljana so 26. in 27. julija gostili v Kamniku Holandce, moško in žensko ekipo Boomerang iz Amsterdama. Prijateljski tekmi z njimi so odigrali 26. julija popoldne na igriščih pri kopališču. Članice SŠD, okrepljene z igralko ŽOK Marto Stele in še dvema igralkama iz ljubljanske Olimpije, tudi s kamniškimi koreninami, Ničko Leskovic in Mesčevo, so zmagale s 3 : 1. Za Kamnik so še igrale: Meta Ziherl, Mara Babnik, Adi Stele, Olga Abramič, Fanika Podjed, Pavla Malešič in Darinka Drolc. Fantje, ki so nastopili v postavi: Jernej Stele, Igor Janežič, Tomo Žargaj, Jože Lavrič, Damjan Windschnurer, Ivan Jakopec, Franc Ciber, Miha Lap, Janez Škorjanc in Janko Matjan, so bili tudi boljši od gostov. Tekmo so dobro začeli in že vodili v nizih z 2 : 1, potem pa jih je žal prehitela tema in tekme niso mogli odigrati do konca. Maščevala se jim je zakasnitev pričetka ženske tekme. Ozvočenje za žensko tekmo so namreč prejeli z zamudo s sosednjega kopališča, kjer so imeli plavalne tekme (sl. 17 in 18).

Uspela in lepo obiskana odbojkarska prireditev in tudi več razpoložljivega časa za treninge med poletnimi počitnicami (glavnina moštva je že študirala na univerzi v Ljubljani) – vse to je pripomoglo k boljši pripravljenosti kamniških igralcev za jesenski del.

Odbojkarice SŠD so to sezono prvikrat zaigrale v zahodni zvezni conski ligi (rang II. zvezne, tudi hrvaško-slovenske lige imenovane). Igralke: Adica in Mija Stele, Meta Ziherl, Mara Babnik, Olga Abramič, Fanika Podjed, Pavla Malešič, Darinka Drolc, Angelca Komatar, Pavla Mizori in Anka Koncilja so spomladi zmagale samo z Elektrostrojem iz Zagreba. Jeseni pa

Slika 19: Leta 1955 odbojkarska igrišča pri kopališču še niso imela štirimetrske ograje in žoge so letele na cesto, v Nevljico, kljub temu so marljivi odbojkarji za tekmi z Amsterdamom tako lepo pripravili igrišča ob Nevljici (kjer so danes igrišča na mivki).

so s še tremi zmagami zasedle končno peto mesto. Med sedmimi ekipami so bile najboljše igralke Olimpije iz Ljubljane z 22 točkami, pred TVD Partizan iz Novega mesta (18), igralkami Lokomotive Zagreb (16), Ilirije Ljubljana (12), Kamnika (8), Borova (8) in Elektrostroja (0). S tem so Kamničanke izpolnile cilj tistega leta in obstale v višji ligi.

Starejši igralci (Žvokelj, Slatinšek, Berlot) so predvsem zaradi službenih obveznosti odhajali, zato so v sekciji pospešeno usposabljali mlajše, da bi ti čim prej zapolnili v prvi ekipi nastale vrzeli. Zato so ustanovili drugo moštvo in ga prijavili za prvenstveno tekmovanje v ljubljanski oblastni ligi (z rangom II. republiške lige). V tej ligi so za Kamnik 2 večinoma nastopali naslednji mladi upi: Janez (Janče) Škorjanc, Miha (Mišo) Lap, Marko Rode, Janez Bogataj, Janko Matjan, Slavko Ponikvar, Stanko Šimenc in Tone Stele. Ob teh pa je igralo tudi nekaj izkušenih, a za prvo moštvo že "odsluženih" igralcev, kot Milan Windschnurer (ki je tudi treniral in bil kapitan tega 2. moštva), Boro Klemenčič, Dušan Slatinšek in Vinko Čadež. Fantje so se srčno borili in zasedli presenetljivo dobro drugo mesto (20 točk) za Kropo (26) in pred Kočevjem (18), Mladostjo iz Stražišča (16), Papirničarjem iz Vevč (16), Tržičem (12), Medvodami (2) in Prešernom 2 iz Radovljice (2). Ob velikem pomanjkanju finančnih sredstev so za nastopanje v tej ligi porabili zelo malo denarja. 22. 5. so se npr. Milan Windschnurer, Janez Škorjanc, Lap, Klemenčič, Rode in Ponikvar na prvenstveno tekmo v Medvode odpeljali kar s turnimi kolesi in zmagali s 3 : 2.

Nastopanje v tej ligi je mladim igralcem prineslo dragocene izkušnje. Že po pomladnem delu II. rep. lige so namreč nastopili 3. in 4. septembra na mladinskem prvenstvu Slovenije. Tam so v konkurenci s TVD Partizanom iz Novega mesta, AOK iz Ljubljane, Branikom iz Maribora in TVD Partizan iz Krope zasedli solidno tretje mesto. Kvalitetno so bili mladinci to leto slabši od prejšnjega, saj se nekaj boljših mladincev iz neupravičenih razlogov teh tekem ni udeležilo.

4. septembra so se mladinke SŠD Kamnik udeležile odbojkarskega mladinskega prvenstva Slovenije v Šiški na stadionu ŽOK Ljubljana. Med samo tremi ekipami so sicer zasedle zadnje, tretje mesto za Jesenicami in ŽOK Ljubljano. Kljub temu Kamničanke, same novinke, brez tekmovalnih izkušenj, niso igrale podrejene vloge, saj so z republiškimi prvakinjami z Jesenic in z Ljubljančankami izgubile le s 3 : 2, prvo (11, 10, –4, –6, 9) oz. z Ljubljano (7, –13, 7, –8, 3). Seveda tudi tu, kot pri mladincih, ni smela nastopiti nobena igralka, starejša od 20 let, in tudi nobena, ki je v tej prvenstveni sezoni že zaigrala, bodisi v I. slovenski ali v katerikoli zvezni odbojkarski ligi. Tako so mogle od Kamničank nastopiti le: Nežka Stele, Silva Trbižan, Hela Pirc, Fanči Škofic, Marinka Benkovič, Inka Zupan, Marica Volarič in Vera Koman.

Sicer pa so se mladinke v tej sezoni dokaj neredno udeleževale treningov. Treniral jih je Igor Janežič, mesec pred mladinskim prvenstvom pa Milan Windschnurer. Mladinci so v glavnem trenirali v okviru 2. moštva. Avgusta, malo pred mladinskim prvenstvom, jih je pripravljal Jernej Stele.

28. in 29. novembra so se tudi to leto člani prvega moštva udeležili odbojkarskega turnirja na Reki. Tudi tokrat so tam zmagali in osvojili prehodni pokal. Za njimi so se zvrstili Torpedo in 3. maj, oba z Reke, in Tekstilac iz Karlovca (vsi člani I. hrvaške odbojkarske lige).

Leta 1955 so se tudi v športu vrstile proslave 10-letnice osvoboditve. V tem okviru so se odbojkarji 1. moštva SŠD Kamnik od 19. 3. do 16. 4. udeležili tekem za pokal ŠD Ilirija iz Šiške. Na veliko majsko parado v Ljubljano pa je odšlo, na povabilo OZS, 10 kamniških odbojkarjev, v glavnem iz prvega moštva. Ti so si na paradi v slavnostnem sprevodu od Kongresnega trga, mimo Figovca in vse do Bavarskega dvora po odbojkarsko podajali žogo. Nastopili so v zelo lepih novih dresih, v belih hlačkah in azurno modrih majicah. Nanje so jim pri Svilanitu z novo "flock" tehniko natisnili na prsno stran bele kamniške grbe. Med številnimi gledalci so bili navdušeno pozdravljani. Parado je seveda nepopsredno prenašal radio Ljubljana in njen reporter je pohvalil originalni nastop odbojkarjev v azurno-belih dresih.

Med prijateljskimi velja omeniti zelo odmevno domačo tekmo med Kamničani Severa in Juga. 23. oktobra so igralci Juga: Jakopec, Žargaj, Ciber, Klemenčič, Lavrič in Janežič s 3 : 0 ugnali severnjake: Stele, Damjan in Milan Windschnurer, Bogataj, Šimenc, Rode, Marjan Vodnik.

Sicer pa so v odbojkarski sekciji v letu 1955 skrbeli za popularizacijo odbojke tudi s tem, da so igralcem iz delovnih kolektivov nudili svoja igrišča za treninge in sindikalna tekmovanja in jim nudili usluge sojenja. Število članov se je povečalo na 77. Od teh je bilo 18 iz delavskih vrst, 7 uslužbencev, 35 dijakov in 17 študentov. Vsega je bilo 25 članov, 10 članic, 27 mladincev in 15 mladink (obojih do 20 let).

V letu 1955 so se seveda igrale vse odbojkarske tekme, tudi prvenstvene, še vedno na prostem. V Kamniku so odbojkarji zaman čakali, da bi jim bodisi GO SŠD Kamnik bodisi občina ali kdo drug priskrbel prepotrebni denar za ograjo okrog novih igrišč pri kopališču (sl. 19).

30. aprila so se zbrali vsi člani in članice odbojkarske sekcije SŠD Kamnik na svojem občnem zboru. Za načelnika so izvolili Milana Terpinca, sicer predsednika Glavnega odbora SŠD Kamnik in direktorja tovarne Svilanit. Tako so odbojkarji prvič po načelniku dr. Rajku Svetku (leta 1950) spet imeli načelnika s politično veljavo. To se je izkazalo za ugodno, še posebej pri "glajenju" nesporazumov pri uporabljanju gimnazijske telovadnice. V sekciji so 4. novembra naslovili na gimnazijo prošnjo za 17,5 ur tedenske uporabe telovadnice, ki je bila ugodno rešena. V jesenskih mesecih so odbojkarji uporabljali telovadnico razmeroma brez zapletov.

Sicer pa je zaradi vsestransko zelo zaposlenega novega načelnika večina organizacijskega dela v sekciji že tretje leto zapored slonela na tajniku Milanu Windschnurerju. Tudi vodenje blagajne so še naprej zaupali vestnemu Jožetu Naradu. Izvolili so tudi tehnični odbor. V tem so bili Vinko Čadež, podnačelnik sekcije in trener članic, Jernej Stele, Milan Windschnurer, Stanko Šimenc, kot referent za 2. moštvo.

Sekcija se je vse leto borila z denarnimi težavami, čeprav takrat noben trener, kaj šele igralec, za svoje delo oz. igranje ni prejemal praktično še nobene nagrade (morda le v obliki športnih copat ali trenirk). Za svoje delovanje kar petih ekip v prvenstvenih tekmovanjih je odbojkarska sekcija v letu 1955 porabila 290.000 din. K sreči je od tega 183.000 pokril GO SŠD Kamnik (ta v glavnem iz vsakoletne dotacije občine, občinskega sindikalnega sveta in pridobljenih vplačil za reklame). MLO Kamnik je odbojkarjem primaknil 28.000 din; 25.000 din so nabrali na tekmah iz vstopnine in cca 45.000 din z reklamami na tiskanih plakatih za odbojkarske tekme.

Zaradi preselitve v Ljubljano zaradi študija medicine je 23. oktobra zaprosil za izpisnico iz odbojkarske sekcije 1. moštva France Ciber. Iz podobnih razlogov sta 3. 12. 1955 zaprosila za izpisnico Tomo Žargaj (1. moštvo) in Pavla Malešič iz vrste članic. Proti koncu leta 1955 so v sekciji določili trenerje za pripravo ekip za prihodnjo tekmovalno sezono. Mladinke naj bi treniral Jernej Stele; članice še naprej Vinko Čadež. Problem trenerja za 1. moštvo članov so poskušali rešiti tako, da so izbrali Boruta Klemenčiča, ki je sicer prišel iz 2. moštva. Da bi čimprej rešili problem ustrezne nadomestitve odhajajočih stebrov prvega moštva, so se odločili, da na treninge tega moštva pritegnejo štiri igralce iz 2. moštva: Janeza Bogataja, Janka Matjana, Janeza Škorjanca in Marka Rodeta. Z intenzivnimi treningi (kljub hudemu pomanjkanju žog in športnih copat) in z vrnitvijo Jerneja Berlota so upali, da se bodo dobro pripravili za sezono 1956.

Zaključek

Ob sklepu opisa zgodovine odbojke v prvem povojnem desetletju lahko ugotovimo, da je ta športna panoga v Kamniku v tem obdobju lepo napredovala: od oranja ledine v letih 1945 oz 1946 do napredovanja v prvo slovensko ligo (1949–1950) in celo v II. zvezno ligo leta 1954 (članice leta 1955).

V tem obdobju so si kamniški odbojkarji ustvarili zdrave temelje. Ti so jim bili vseskozi osnova, na kateri so mogli napredovati še dlje, vse do, kot vidimo danes, v letu 55-letnice ustanovitve prve odbojkarske organizacije v Kamniku samega slovenskega državnega vrha.

Z zapisom te zgodovine upamo, da smo oteli pozabi vsaj najpomembnejša prizadevanja in uspehe odbojkarjev, ki so razveseljevali dobršen del Kamničanov tistega časa.

Viri

Zapisniki sej in občnih zborov FD oz. TVD Kamnik, MLO Kamnik, SFD Kamnik, Glavnega odbora SŠD Kamnik

Arhiv Odbojkarske sekcije SŠD Kamnik

Gregor Hribar: *50 let OK Kamnik*, diplomsko delo na Fakulteti za šport Univerze v Ljubljani (1996)

Članki iz Poleta in takratnega dnevnega časopisja

Mija Majcenovič: *Spomini na začetek kamniške ženske odbojke*, Kamniški občan 1997

Mija Majcenovič: izpiski iz Poleta in Dolenjskega lista

Ivan Zika: njegovi zapiski o kamniškem športu in njegov arhiv izrezanih časopisnih člankov o športu v Kamniku (raznih avtorjev)

Peter Klavčič: njegov arhiv izrezanih časopisnih člankov o kamniškem športu (raznih avtorjev)

Drago Stepišnik: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1968

Drago Stepišnik: *Telovadba na Slovenskem*, DZS, Ljubljana1974

Spomini avtorja in pripombe, mnenja, podatki avtorjevih prijateljev, odbojkarjev in odbojkaric. Posebej hvala Miji Majcenovič za njene pripombe k opisu ženske odbojke, ki sem jih z veseljem upošteval.

Die Geschichte des Volleyballspiels in Kamnik – 1945 bis 1955

Zusammenfassung

Volleyball in Kamnik wurde zwar schon vor dem Jahr 1941 gespielt. Im zweiten Weltkrieg folgte jedoch absolute Spielpause. Das wahre, amtlich wettbewerbliches, Volleyballspiel in Kamnik begann erst nach dem Jahr 1945. 8. 3. 1945 wurde bei dem FD Kamnik (Leibeserziehungsverein) das Referat fuer Volley- und Basketball errichtet. Dieses Jahr begann das Spielen des Volleyballs auf dem einfachem, neuerbautem Spielplatz am Rande des alten Viehmarktplatzes. Diesem folgten die zwei Spielplaetze unter dem Prašnikar-Steilweg und spaeter auch fuenf, sechs andere. Im September 1947 haben die Volleyballisten des FD Kamnik bei ihrem ersten amtlichem Auftritt beim Wettbewerb des Kreises Kamnik (in Mengeš) den ersten Platz errungen. Am 4. Dezember 1947 wurde bei dem SFD Kamnik (Sindikalleibeserzieungsverein) die Sektion fuer Volley- und Basketball konstituiert. Nach der Spaltung des SFD Kamnik, Ende 1948, auf den TD Kamnik (Turnverein) und SŠD Kamnik (Sindikalsportverein), wurde bei dem SŠD am 29. 4. 1949 die Volleyballsektion (VS) konstituiert. Der VS gelingt schon im Herbst 1949 der Eintritt in I. SOL (erste slowenische Liga), wo sie ausser Konkurenz spielen durfte. Die Jungs haben jedoch weiter hart geuebt und schon 1950 gelang es ihnen der Aufritt in Konkurenz in der I. SOL. Im Jahre 1951 belegten sie in I. SOL den zweiten und 1953 sogar den ersten Platz. Damit durfte Kamnik in die westliche Zone der II: ZOL (2. Bundes- liga) aufsteigen. In der Liga belegten sie 1954 und 1955 immer den fuenften Platz (von acht Mannschaften).

Die Voleyballistinen von SŠD Kamnik traten zum erstenmal in der slowenischen Liga im Jahre 1954 auf. Als ersten in der Liga, wurden sie absolut die 6. in Slowenien. Sie qualifizierten sich damit in die II. ZOL und belegten in derer westlichen Zone unter 7 Equipen den soliden 5. Platz. Alle diese Jahre wurde in der Sektion immer sehr um den Nachwuchs gesortgt. Alle fuenf der heimischen Trainers taten das. Die jungen Volleybalistinen errangen im 1954 sogar den ersten Platz unter den jugendlichen Equipen, indem die Jugendlichen Kamniks seit dem 1951 durchschnittlich den dritten Platz unter Jugendlichen in Slowenien belegten. Die gute Grundlage fuer eine erfolgreiche Zukunft des Klubs war gelegt.

Dr. Jana Horvat
Inštitut za arheologijo, ZRC SAZU
1000 Ljubljana

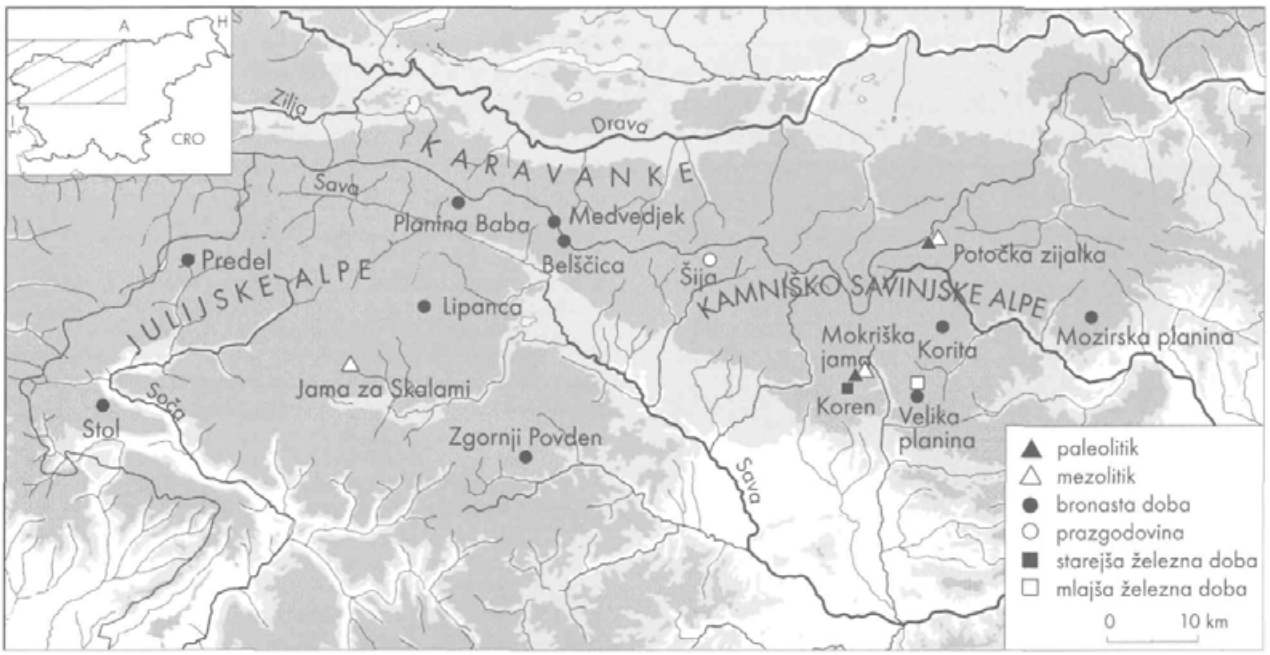
Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju

Sistematična raziskovanja arheoloških najdišč v visokogorju, ki so potekala v zadnjem desetletju, so kmalu dala zanimive rezultate in hkrati odprla nova vprašanja.[1] Ta se deloma razlikujejo od tistih, ki si jih zastavljamo ob arheoloških sledovih v nižini. Na območju naravne gozdne meje in nad njo so življenjske razmere ter s tem razmere za poselitev in razvoj gospodarstva precej trše od tistih v nižjih predelih. Človek je bil torej prisiljen v večje prilagajanje okolju. Po drugi strani pa so že v davnini človekovi posegi lahko porušili krhko ravnovesje visokogorskega sveta. Razumevanje naravnih vplivov je tako zelo pomembno za interpretacijo gorskih najdišč.

V Julijskih Alpah, Karavankah in v Kamniško-Savinjskih Alpah niha gozdna meja med 1200 in 1800 m n. m., medtem ko segajo najvišji vrhovi tudi 1000 m višje (Triglav 2864 m, Stol 2236 m, Grintovec 2558 m). Visokogorje je povečini zakraselo, tako da so vodni izviri redki in je travnatih površin sorazmerno malo. Gospodarsko so bile gore zanimive predvsem zaradi možnosti živinoreje v poletnih mesecih, rudnega bogastva, lova in oglarjenja. S Savske ravni, razsežnega področja z zelo ugodnimi razmerami za kmetijstvo in dobrimi prometnimi zvezami, je bil mogoč hiter dostop (en dan hoje) v visokogorje Kamniško-Savinjskih Alp in Karavank ter na obrobje, ne pa tudi v osrednje območje Julijskih Alp. Čez Karavanke, ki so sorazmerno ozka pregrada, je potekala glavnina prometa s Koroško čez prelaz Ljubelj. Že v davnini so verjetno uporabljali tudi številne manjše, lokalne prehode čez Karavanke. Druga pomembnejša pot s Savske ravni na Koroško pa prečka Kamniško-Savinjske Alpe čez prelaz Jezersko. Veliki predeli Kamniško-Savinjskih Alp so bili popolnoma odmaknjeni od prometa. Tudi središču Julijskih Alp so se glavne prometne poti izognile po dolinah Soče in Save.[2]

Odročni predeli visokogorja so bili obljudeni že v obdobju mlajšega paleolitika, kar dokazujeta aurignacienski jamski najdišči v Kamniško-Savinjskih Alpah: Potočka zijalka, 1700 m n. m., in Mokriška jama, 1495 m n. m.[3]

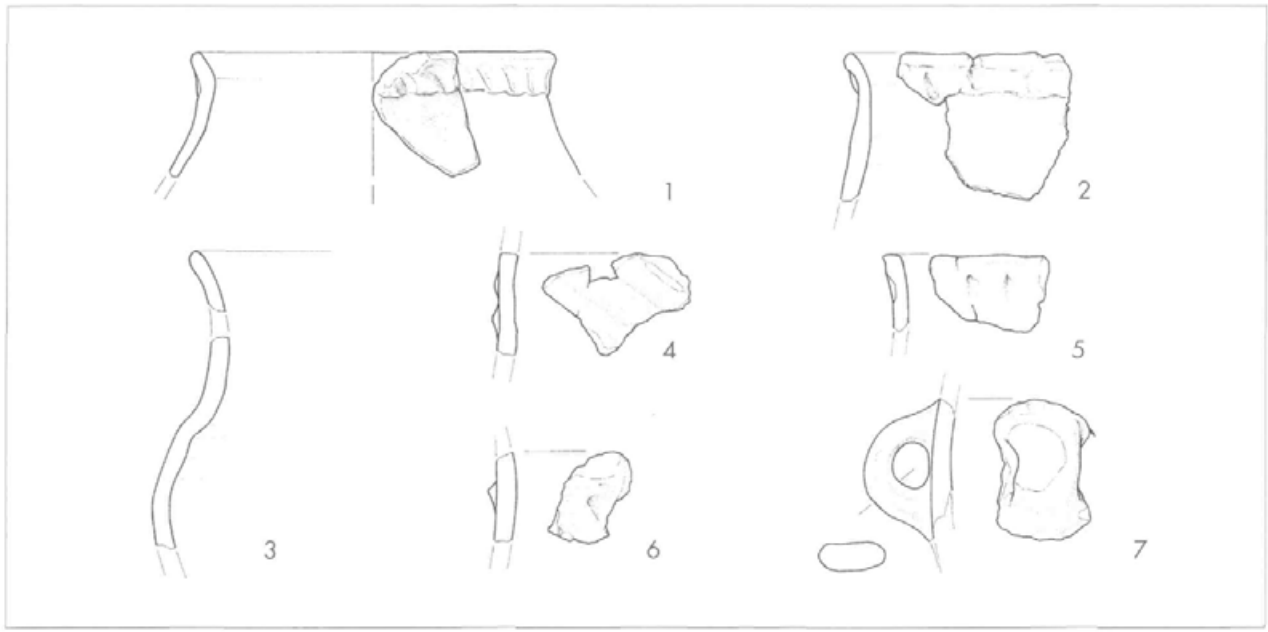
Prostor osrednje Slovenije je bil zelo redko poseljen v mezolitiku in neolitiku,[4] maloštevilni sledovi pa vseeno nakazujejo človekovo prisotnost tudi v visokogorju. Kurišče iz Jame za skalami v Žagarjevi glavi (1550 m n. m.), v katerem sta bila odkrita dva kremenova odbitka, je datirano v zgodnji postglacial (toplo borealno dobo, 7500–6000 pred Kr.).[5] V Potočki zijalki in Mokriški jami sta bili odkriti kurišči, ki sodita v atlantsko dobo (6000–3500 pred Kr.).[6]

Sl. 1: Prazgodovinska najdišča v visokogorju Slovenije

1 Odkritja številnih novih najdišč po letu 1995 so sad požrtvovalnega dela dr. Toneta Cevca, Franceta Steleta in Mirana Bremšaka. Raziskovanja so potekala v okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, finančno pa sta jih podprla Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Občina Kamnik.
Dr. Tonetu Cevcu, dr. Ivanu Turku in mag. Primožu Pavlinu se zahvaljujem za številne nasvete ob nastajanju članka. Risbe so delo Dragice Knific Lunder, načrti Mateje Belak.

2 D. Perko - M. Orožen Adamič (ured.): *Slovenija. Pokrajine in ljudje*, Ljubljana 1999. B. Jordan: *Planine v Karavankah*, v: Geografski vestnik 17, 1945, str. 49–104. E. Čerček: *Planine v južnih Kamniških Alpah*, v: Geografski vestnik 20–21, 1948–49, str. 37–86. A. Melik: *Planine v Julijskih Alpah*, Ljubljana 1950.

Sl. 2: Velika planina – Pečice. Keramika. M. 1 : 3.

Konec neolitika oziroma na začetku eneolitika je prišlo do močnejše poselitve na območju današnje Slovenije.[7] Naselja segajo tudi na vznožja gorskih masivov, niso pa znani človekovi sledovi v visokogorju.

V obdobju kulture žarnih grobišč (mlajša in pozna bronasta doba; 13.–9. stol. pred Kr.) se z najdbami bronastega orožja prvič zgostijo dokazi o obiskih visokogorja (sl. 1).[8] Posamezne kose orožja lahko v glavnem povezujemo s kultnim darovanjem, običajnim v tem času.[9] Darovani predmeti se deloma vežejo na prelaze. Čez Predel, pod katerim je bil najden bronast polnoročajni meč iz obdobja Ha A (12.–11. stol. pred Kr.), je vodila pot iz Posočja proti Koroški.[10] Prelaz Medvedjek v Karavankah, koder je bilo najdeno bodalo iz mlajše bronaste dobe (Bd D, Ha A; 13.–11. stol. pred Kr.), pa je moral biti zelo lokalnega pomena.[11] Drugi posamezni bronasti predmeti so bili najdeni na odmaknjenih območjih visokih planot ali gorovij: Stol nad Kobaridom, Lipanca, planina Baba nad Dovjem, Belščica, Velika planina, Korita na Dleskovški planoti, Mozirska planina na Golteh.[12]

Arheološko najbolje raziskana je razsežna planota Velika planina (1450–1667 m n. m.) v Kamniško-Savinjskih Alpah. Osrednja točka leži na 1550 m visokih Pečicah, kjer je stala naselbina iz obdobja kulture žarnih grobišč. Najdene je bilo veliko keramike, žal pa v sondah ni bilo odkritih ostankov stavb (sl. 2).[13] Nedaleč stran od naselbine je bila po naključju naj-

3 S. Brodar - M. Brodar: *Potočka zijalka. Visokoalpska postaja aurignacienskih lovcev,* Dela 1. razr. SAZU 24, Inštitut za arheologijo 13, Ljubljana 1983. M. Brodar: *Mokriška jama, nova visokoalpska aurignaška postaja v Jugoslaviji,* v: Razprave 4. razr. SAZU 5, 1959, str. 419–469.

4 M. Brodar: *Mezolitik*, v: Praistorija jugoslavenskih zemalja 1, Sarajevo 1979, str. 192–194. A. Velušček: *Neolithic and Eneolithic Investigations in Slovenia,* v: Arheološki vestnik 55, 1999, str. 59–79.

5 I. Turk - A. Šercelj: *Najstarejši dokazani obisk Ratitovca*, v: Loški razgledi 35, 1988, str. 13.

6 M. Brodar: *Poskusno izkopavanje v Mokriški jami,* v: Arheološki vestnik 6, 1955, str. 212, 215–216; Brodar - Brodar (op. 3), str. 170–171; Turk - Šercelj (op. 5), str. 12–13.

7 Velušček (op. 4).

8 Turk - Šercelj (op. 5), str. 14. I. Šinkovec: *Katalog posameznih kovinskih najdb bakrene in bronaste dobe,* v: B. Teržan (ured.) *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 1,* Katalogi in monografije 29, Ljubljana 1995, str. 29–127.

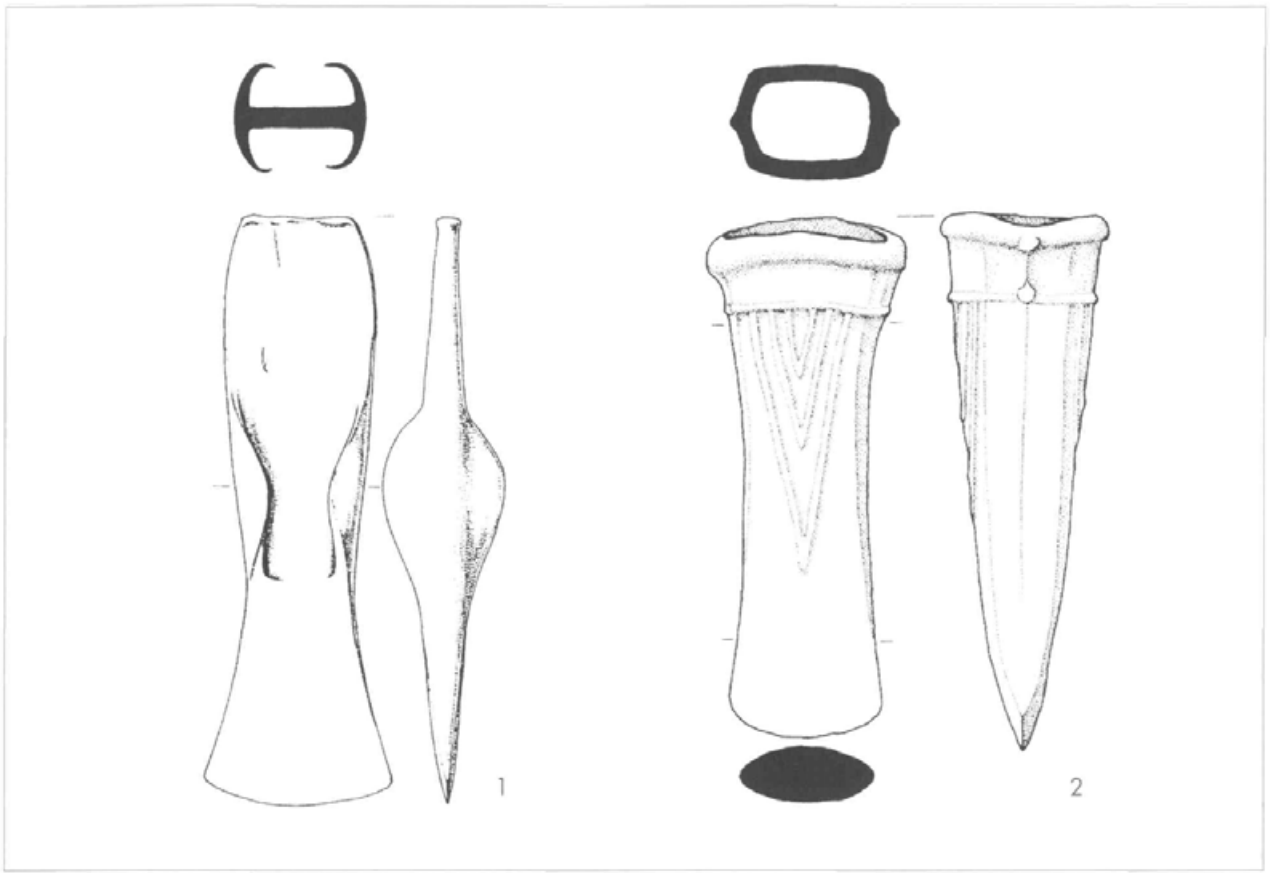
9 I. Šinkovec: *Posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe,* v: B. Teržan (ured.): *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2,* Katalogi in monografije 30, Ljubljana 1996, str. 125–163. B. Teržan: *Sklepna beseda,* v: B. Teržan (ured.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2,* Katalogi in monografije 30, Ljubljana 1996, str. 254–256. O naključnih možnostih izgube predmetov F. Mandl: *Nachträge zur Geschichte der Weidewirtschaft auf dem östlichen Dachsteinplateau,* v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.): *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 2* = Mitteilungen der ANISA 18/ 1–2, 1997, Gröbming 1998, str. 234.

10 Okolica Strmca; Šinkovec (op. 8), str. 109, t. 32: 216.

11 1698 m n. m.; W. Šmid: *Die Bronzezeit in Krain*, v: Carniola 2, 1909, str. 12. Turk -Šercelj (op. 5), str. 14; Šinkovec (op. 8), str. 97, t. 27: 188.

12 Turk - Šercelj (op. 5), str. 14; Šinkovec (op. 8), str. 51, 53, 55, 60, 82, 99, t. 9: 53; 10: 61; 11: 67; 14: 81; 23: 145; 28: 194.

13 Predhodna poročila: T. Cevc: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah,* Ljubljana 1997, str. 32–34. J. Horvat: *Vorgeschichtliche und römische Besiedlung der Kamniške Alpe (Slowenien),* v: Ph. Della Casa (ured.): *Prehistoric alpine environment, society, and economy.* Papers of the international colloquium PAESE '97 in Zürich = Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 55, Bonn 1999, str. 184, sl. 7: 1–4. J. Horvat: *Colonizzazione preistorica e romana sulle Alpi di Kamnik (Slovenia),* v: S. Santoro Biachi (ured.): *Studio e conservazione degli insediamenti minori romani in area alpina* = Studi e Scavi 8, Imola 1999, str. 64, sl. 6: 1–4.

Sl. 3: Velika planina. Bron. M. 1 : 2.

dena plavutasta sekira iz mlajše bronaste dobe (Bd D, Ha A; 13.–11. stol. pred Kr.; sl. 3: 1).[14] Tudi na drugih območjih Velike planine so bili odkriti prazgodovinski sledovi. Z Dovje ravni poznamo tulasto sekiro (sl. 3: 2) iz obdobja Ha A (12.–11. stol. pred Kr.).[15] Nekaj prazgodovinskih črepinj je bilo izkopanih v Nandetovi jami na Dovji griči.[16] Na Mali planini, v bližini Domžalskega doma (1 km od Pečic), smo odkrili razpršeno prazgodovinsko keramiko in kamnito orodje, ki se ne veže na naselbinske strukture. Maloštevilne najdbe kažejo na počivališče oziroma na mesto občasne prisotnosti in dejavnosti človeka.[17]

Bronasto bodalo z Lipance, visoke planine v Julijskih Alpah, je verjetno ležalo okoli 90 višinskih metrov pod podrobneje nedatirano prazgodovinsko postojanko (Nove koče, 1730 m n. m.). Na Lipanci je bila najdena tudi kamnita sekira.[18]

Ob veliki previsni skali na Zgornjem Povdnu pod Ratitovcem (1360 m n. m.) so odkrili razpršene drobce oglja, odlomke prazgodovinske keramike in kremenov odbitek. Najdišče verjetno sodi v bronasto dobo, po legi pa lahko sklepamo na začasno zavetišče.[19]

Arheološke raziskave na Veliki planini in Lipanci so pokazale, da so v sorazmerni bližini deponiranih ali izgubljenih predmetov verjetno ležale sočasne naselbinske točke. Na najdiščih s prazgodovinsko keramiko ni videti umetnega preoblikovanja površine ali sledov kamnitih konstrukcij, kar bi verjetno govorilo za preprosta zavetišča iz lesa ali celo šotorišča. Igle s Korit na Dleskovški planoti (sl. 4: 1), ki sodi v zgodnji del žarnogrobiščnega obdobja – Bd D in Ha A 1 (13. in 12. stol. pred Kr.),[20] pa skoraj gotovo ne moremo povezovati s seliščem. Po geografski situaciji in pregledu terena domnevamo, da gre za osamljen predmet, izgubljen ali odložen na poti.

Po koncu bronaste dobe ugasne običaj deponiranja bronastih predmetov in s tem tudi eden pomembnih arheoloških sledov v visokogorju. Na območju Dachsteina v Visokih Turah so bile visoke planine obljudene od srednje do pozne bronaste dobe (Bd B – Ha B1; 15.–10. stol. pred Kr.). Nato raziskovalci ugotavljajo do zgodnje rimske dobe prekinitev v obljudenosti planin, ki jo povezujejo predvsem s slabšimi podnebnimi razmerami v 1. tisočletju pr. Kr. Podnebje je šele na začetku rimske dobe zopet doseglo opti-

14 Približno locirana na območje, oddaljeno 250 do 400 m od Pečic; Šinkovec (op. 8), str. 51, t. 9: 53.

15 Šinkovec (op. 8), str. 60, t. 14: 81.

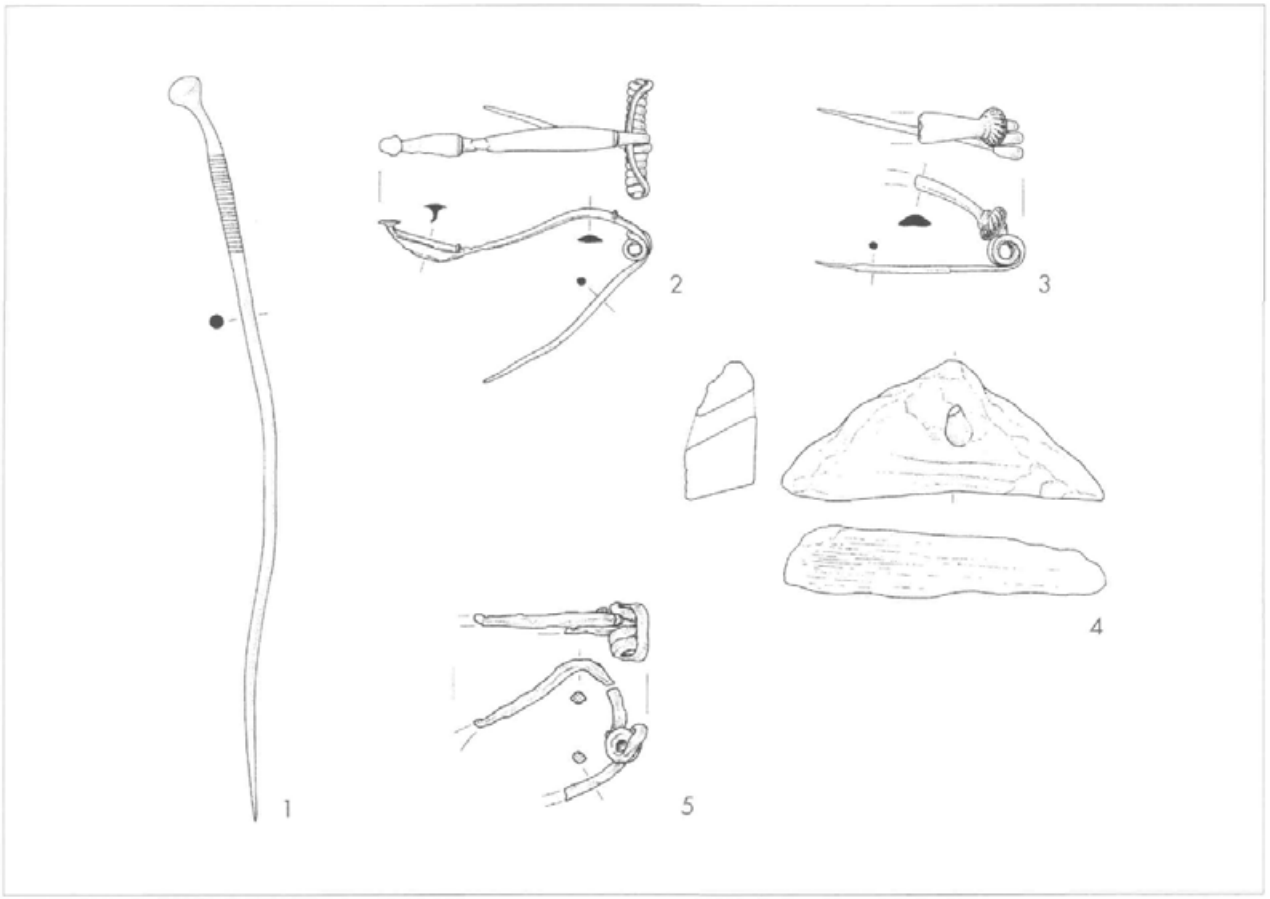
16 F. Leben: *Velika planina,* v: Varstvo spomenikov 12, 1967, str. 105–106.

17 Raziskovanje leta 2001. Najdišče pod imenom Vršiči pri T. Cevc: *Tri tisočletja Velike planine,* v: Kamniški zbornik 15, Kamnik 2000, str. 113.

18 V. Šribar: *Najdiščno poročilo o sondah na Lipanci,* v: Geografski zbornik 3, 1955, str. 321, 326–329.

19 Turk - Šercelj (op. 5).

20 Tip Deinsdorf; J. Říhovský: *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet,* Prähistorische Bronzefunde XIII, 5, München 1979, str. 74–84.

Sl. 4: 1 Korita, 2–4 Koren, 5 Velika planina. 1–3 bron, 4 kamen, 5 železo. M. 1 : 2.

mum.[21] Kaže, da se razmere na južnem obrobju Alp razlikujejo od tistih v Visokih Turah. Na planini Koren smo odkrili ostanke, ki sodijo v starejšo železno dobo. Na območju, kamor so verjetno odlagali odpadke iz bližnje, še neraziskane stavbe, sta bili poleg keramike najdeni tudi certoška fibula (sponka) iz 5. stol. pred Kr. (sl. 4: 2)[22] ter certoška fibula, datirana od sredine 5. do sredine 3. stol. pred Kr. (sl. 4: 3).[23] Na obljudenost gora na koncu latenskega obdobja (1. stol. pred Kr.) kaže posamična najdba fibule z Velike planine (sl. 4: 5).[24] Najdbi s Korena in Velike planine bi torej lahko nakazovali kontinuirano obljudenost visokogorja skozi vso železno dobo.

Z rimsko dobo se število naselbinskih točk v visokogorju bistveno poveča (sl. 5). Izrazita zgostitev najdišč v Kamniško-Savinjskih Alpah je gotovo odraz večje raziskanosti. Savska ravan na vznožju gorovja je bila v rimski dobi gosto poseljena[25] in med prebivalstvom je moral biti staroselski element zelo močan.[26] Tako kot prazgodovinska tudi rimska visokogorska najdišča ležijo na obsežnih travnatih območjih na današnji gozdni meji – to je na starih visokih planinah, ki so bile prvič omenjene v pisnih virih poznega srednjega veka.[27] Ponekod, npr. na Veliki planini, je bila nekoč gozdna meja gotovo višja in je redek gozd segal še na območje najdišča.[28] Planine v Kamniško-Savinjskih Alpah in v Karavankah so jasno geografsko zaključena območja, razmejena z grebeni in vrhovi. Intenzivnejše raziskave so pokazale, da je v rimski dobi verjetno stalo selišče na vsaki taki planini. Med posameznimi rimskimi najdišči je vsaj 2 uri hoje. Kaže, da so bili najpomembnejši naravni pogoji za umestitev selišča: obstoj ali možnost priprave obsežnega travnatega območja, pogosto lega na robu sedanjih (in nekdanjih) pašnikov, varnost pred plazovi pozimi in meteornimi vodami poleti, pregled nad planino in nad dostopi nanjo, osončenost, zavetrje. V bližini navadno izvira voda, vendar izviri niso bili najdeni na vseh

21 F. Mandl: *Das östliche Dachsteinplateau. 4000 Jahre Geschichte der hochalpinen Weide- und Almwirtschaft,* v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.): Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 1 = Mitteilungen der ANISA 17/2–3, Gröbming 1996, str. 48–49, 52–53. Mandl (op. 9), str. 233.

22 Tip 5; B. Teržan: *Certoška fibula,* v: Arheološki vestnik 27, 1976, str. 323–324, 352–353.

23 Tip10; Teržan (op. 22), str. 331–336, 364–368.

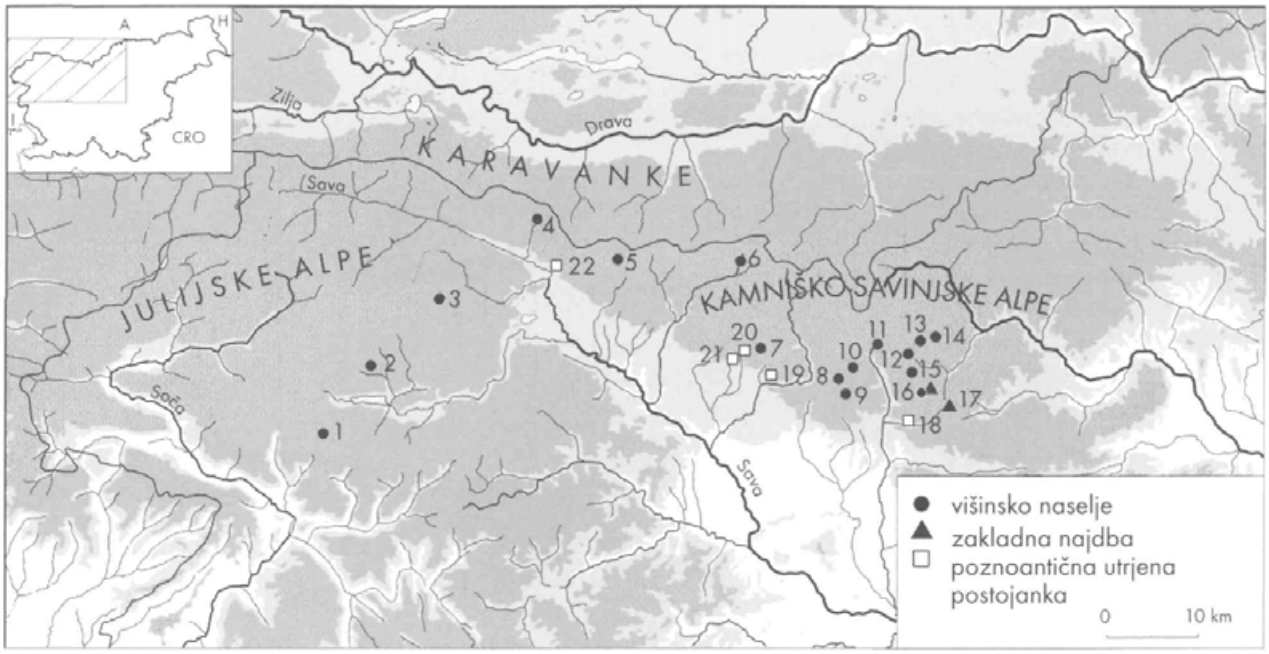
24 Cevc (op. 13), str. 35, 38, sl. 37–38; Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 185, sl. 6: 3; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 3. Mogoče sodi v starejšo železno dobo tudi nožiček z Velike planine, Cevc (op. 17), str. 113, 115, sl. 4.

25 M. Sagadin: *Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem,* v: Kranjski zbornik, Kranj 1995, str. 13–22.

26 M. Šašel Kos: *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia,* Situla 35, Ljubljana 1997, str. 287–288.

27 T. Cevc: *Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer na življenje pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah,* v: Slovenski etnograf 30, 1977, str. 94–102. Cevc (op. 13), str. 19–24.

28 F. Lovrenčak: *Zgornja gozdna meja v Kamniških Alpah v geografski luči,* v: Geografski zbornik 16, 1976, str. 55–60.

Sl. 5: Rimska visokogorska najdišča: 1. Planina za Migovcem, 2. Krstenica, 3. Klek, 4. Belska planina (Svečica), 5. Zelenica, 6. Pungart, 7. Dolga njiva pod Cjanovco, 8. Dolga njiva, 9. Koren, 10. Ovčarija v Kalcah, 11. Na stanu, 12. Čohavnica, 13. Vodotočnik, 14. Sedelce na Dleskovški planoti, 15. Rzenik, 16. Velika planina.
Zakladi: 16. Velika planina, 17. Volovljek.
Izbrane poznoantične višinske utrjene naselbine: 18. Sv. Primož, 19. Sv. Jakob, 20. Gradišče nad Bašljem, 21. Sv. Lovrenc, 22. Ajdna.

ugotovljenih lokacijah. V večini primerov so bili na najdiščih odkriti temelji le ene koče iz rimske dobe, torej gre za zelo majhne postojanke.[29] Planina Na stanu pod Kamniškim sedlom je bila obljudena od prehoda 1. v 2. stol. do vsaj 4. stol. po Kr. (sl. 6: 3–7).[30] Na Čohavnici je bil odkrit dvojni gumb, datiran v 2. do 3. stol. po Kr. (sl. 6: 8).[31] Vsa rimska najdišča, od koder je znanega nekoliko več gradiva, se nadaljujejo v poznoantični čas, od 4. do 6. stol. po Kr., oziroma sodijo izključno v to obdobje (Klek, Pungart, Dolga njiva, Koren, Na stanu, Velika planina, Sedelce na Dleskovški planoti). Kaže celo, da je bila večina postojank prvič močneje obljudena šele v pozni antiki.

Rimske postojanke lahko datiramo po sorazmerno številnih kovinskih najdbah, predvsem delih noše in posamičnih novcih.[32] Veliko je loncev iz grobe kuhinjske keramike, pri katerih je za datacijo pomembna prisotnost okrasa vrezane valovnice, značilnega za obdobje od konca 4. stol. dalje (sl. 6: 1).[33] Namizna lončenina iz prečiščene gline je zelo redka. Na vseh točkah se pojavljajo tudi brusni kamni. Razen nožev ni bilo železnega orodja. Zanesljivi ostanki orožja niso bili odkriti. Pogoste pa so najdbe železnih zvoncev ali njihovih delov, verjetno tudi naključno izgubljenih izven ožjih območij naselbin.[34]

Dve rimskodobni najdbi lahko povežemo s kultnim darovanjem. Na prelazu Volovljek (Kranjski Rak; 1029 m), ki povezuje stranski dolini Črne in Lučnice in čez katerega vodi eden od pristopov na Veliko planino, sta bili najdeni dve zlati noriško-panonski fibuli z začetka 2. stol. po Kr. (sl. 7). Pari takšnih sponk so bili del ženske domorodne noše, toda izjemnost materiala ter lega na prelazu kažeta, da gre prej za daritveni zakop kot za izgubljena predmeta.[35] Na Veliki planini smo pod velikim kamnom odkrili verjetno namerno položeno obročasto fibulo, datirano v 3.–4. stol. po Kr. (sl. 6: 2).[36]

29 M. Bremšak: *Življenje v planinah pred tisočletji*, v: Planinski vestnik 4, april 2000, str. 150–154.

30 Cevc (op. 13), str. 51–59. T. Cevc: *Planina Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v antiki in srednjem veku*, v: Traditiones 27, 1998, str. 9–23. Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 186–187. Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65.

31 Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 187, sl. 6: 12; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 12.

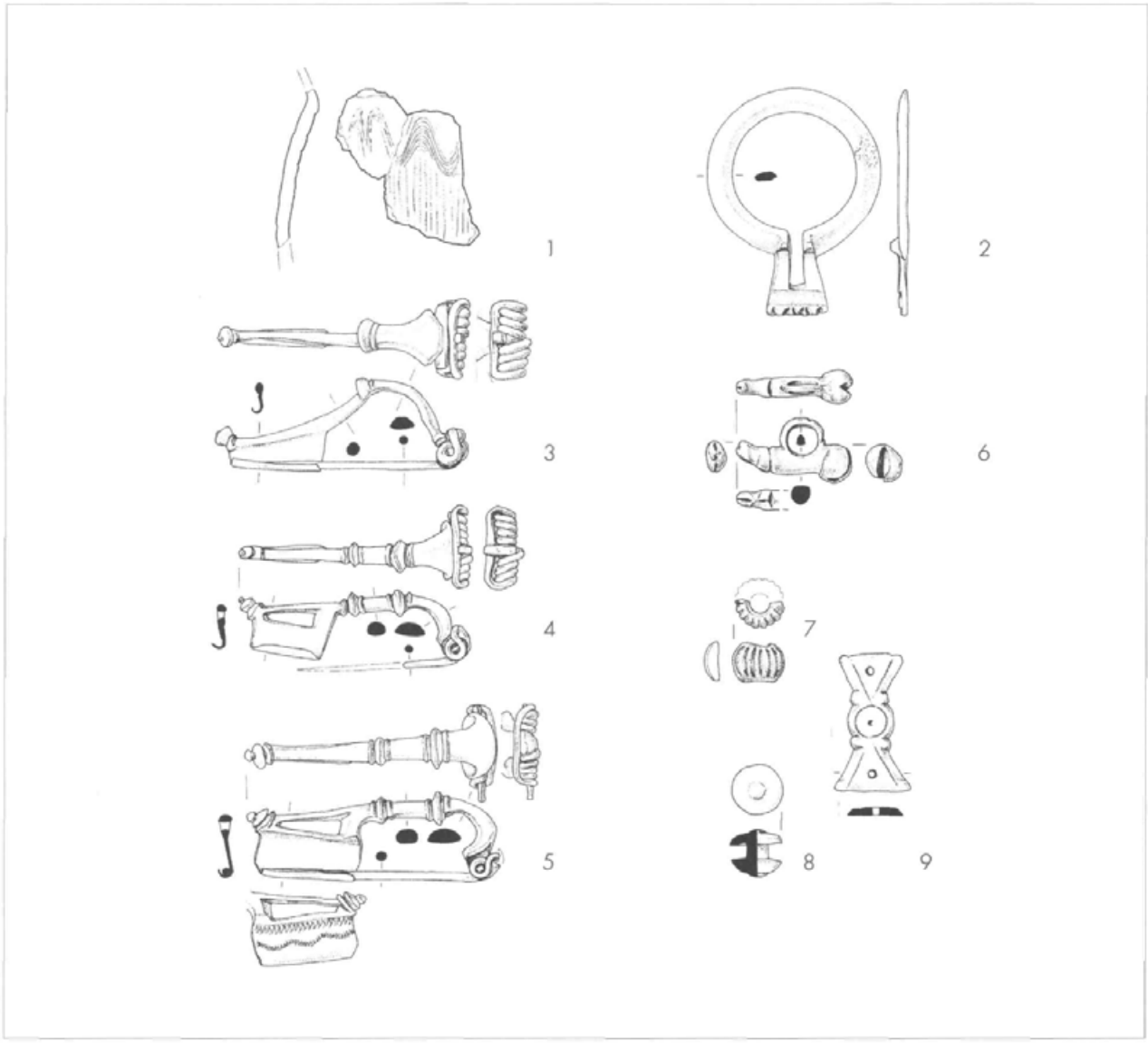
32 Cevc (op. 13); Horvat: *Besiedlung* (op. 13); Horvat: *Colonizzazione* (op. 13).

33 H. Rodriguez: *Die Zeit vor und nach der Schlacht am Fluvius Frigidus (394 n. Chr.) im Spiegel der südostalpinen Gebrauchskeramik*, v: Arheološki vestnik 48, 1997, str. 153–177.

34 T. Knific - I. Murgelj: *Železni zvonci v Sloveniji*, v: Traditiones 25, 1996, str. 45–68. Prim.: F. Mandl: *Weideglocken und Schellen aus der Dachstein- und Salzkammergutregion*, v: Mitteilungen der ANISA 21/1–2 = Alpen, Archäologie, Felsbildforschung, Studien und Dokumentationen 5, 2000, str. 74–84.

35 J. Garbsch: *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, München 1965, str. 68–69, tip A 238 p. L. Pauli: *Einheimische Götter und Opferbräuche im Alpenraum*, v: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.18.1, 1986, str. 843–844.

36 Horvat: *Besiedlung* (op. 13) str. 186, sl. 6: 4; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 4.

Sl. 6: 1–2 Velika planina, 3–7 Na stanu, 8 Čohavnica, 9 Koren. 1 keramika, 2 srebro, 3–6, 8–9 bron, 7 steklo. M. 1 : 2.

Na planini Dolga njiva je bil izkopan tloris stavbe iz poznoantičnega obdobja (sl. 8).[37] Stavba je stala na severnem robu travnate doline, ki leži nad sedanjo gozdno mejo (1685 m. n. m.). S točke je dober pregled nad vsem območjem in nad dostopi. Današnji izvir vode leži na drugem koncu doline, okoli 280 m daleč od rimske stavbe. Pašno območje zajema dolino, razteza pa se še daleč proti vrhu Kalškega grebena (2224 m n. m.). Planina je še danes deloma živa. Poleg sodobnega stanu je videti še ostanke več poznosrednjeveških ali novoveških stavb ter dve preprosti zavetji.[38]

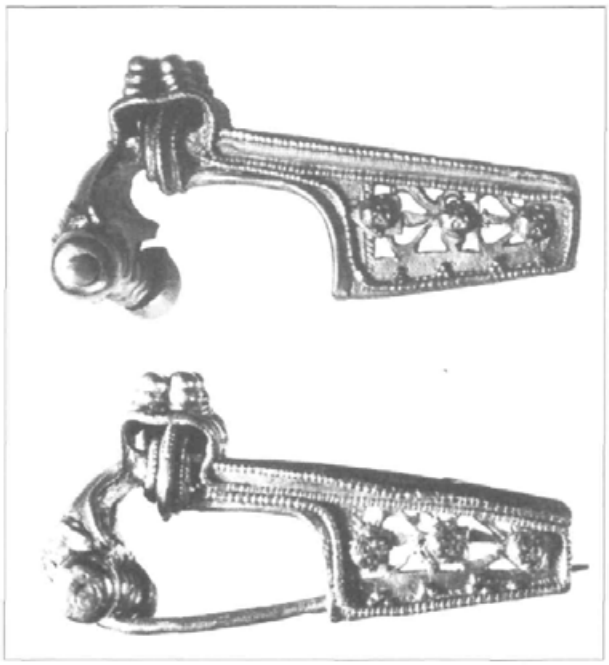
Antična stavba je bila postavljena na nekoliko proti jugu nagnjeni polici in usmerjena skoraj točno v smeri vzhod-zahod (sl. 9). Temelji zidov so bili grajeni brez malte, s kamni, pobranimi po planini. Kamni so bili zloženi neurejeno, mešano večji in manjši. Graditelji se niso potrudili, da bi lice zidu poravnali ali dobili prilegajoče se robove. Številni temeljni kamni so bili premaknjeni, zato je bilo zid težko natančno rekonstruirati. Širina zidov je bila okoli 80 cm. Samo na južni strani, kjer so zaradi nevarnosti polzenja po bregu navzdol sistematično uporabili večje kamne, je bil zid širši – okoli 100 cm. Zaradi padca terena je bil na jugu naložen tudi v več legah. Na zunanji strani je bil južni zid utrjen s še eno vrsto velikih kamnov, ki je verjetno samo preprečevala zdrs po pobočju in ni segala v višino. Najverjetneje je bil vhod na zahodni strani, kjer je dostop do stavbe po ravnem. Žal je bil prav na tem delu zid uničen. Zunanje mere stavbe brez južnega podpornega zidu so 5,10 x 4,40 m.

Kamniti temelji so verjetno segali samo toliko v višino, da so služili kot izolacija leseni nadgradnji ter hkrati izravnali padec zemljišča. Ker ni bilo sledov lukenj ali temeljev za pokončne stebre, lahko sklepamo na blokovno gradnjo, torej na brunarico.[39]

37 *Predhodna poročila:* Cevc (op. 13), str. 74–80; Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 187; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65.

38 Cevc (op. 27), str. 107–110. T. Bregant: *Keramično gradivo iz zijalk na Lepi glavi in Dolgi njivi,* v: Slovenski etnograf 30, 1977, str. 113–120.

39 Prim. Mandl (op. 21), str. 50. B. Hebert: *Ergrabung einer römerzeitlichen Almhütte in den Rotböden,* v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.): *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 2* = Mitteilungen der ANISA 18/1–2, 1997, Gröbming 1998, str. 206.

Sl. 7: Volovljek. Zlato. Po Pauli (op. 35) t. 9: 2.

Hodna površina v notranjosti stavbe je bila uničena. Ostala je tanka kulturna plast in večina drobnih najdb je zaradi padca terena ležala ob južnem zidu. V jugozahodnem vogalu stavbe so stali trije veliki kamni. Verjetno niso pripadali ruševini zidu, temveč so bili v prvotni legi. Po polkrožni razporeditvi ter legi v vogalu in ob domnevnem vhodu sklepamo, da gre mogoče za ostanek ognjišča.

Stavba je bila verjetno zapuščena, za kar govori le malo žganine in malo najdb razbite lončenine, ki sodi v poznoantično obdobje.

V globeli, 2–3 m pod antično stavbo je bilo že pred arheološkimi raziskavami odkritih več poznoantičnih kovinskih in keramičnih najdb. Sredi tega območja smo izkopali sondo (2 x 5 m). Ugotovili smo, da je bila na naravno ilovnato osnovo nasuta plast grušča, pomešana s temno zemljo, ogljem in poznoantično keramiko. Plast verjetno predstavlja enkratni dogodek na začetku človekovih posegov v ta del planine. Višje se je odlagala plast zemlje z ogljem in poznoantičnimi najdbami, ki jo razlagamo kot odpad iz poznoantične stavbe.

Za razliko od skromnih najdb znotraj hiše sta bili obe kulturni plasti v globeli pod hišo sorazmerno bogati in zanimivi. Med njima ni večje kronološke razlike. Prevladujejo seveda odlomki grobih kuhinjskih loncev, najdeni pa so bili tudi ostanki steklenega kozarca, zatič amfore, novec (341–348 po Kr.),[40] železna obročasta fibula in bronast prstan (sl. 10). Drobna materialna kultura se torej ujema s tisto z najdišč v nižje ležečih območjih med 4. in 6. stol. po Kr.

Nahitro zloženi kamniti temelji, nad katerimi je bila lesena nadgradnja, kažejo, da gre za skrajno funkcionalno stavbo, namenjeno le za nekaj tednov bivanja v poletnih mesecih. Po načinu gradnje temeljev je stavba z Dolge njive primerljiva z rimskodobno kočo v Rotbödnu na Dachsteinu.[41] Bistveno slabše je grajena kot stavbe v stalnih utrjenih višinskih naselbinah, v katere se je prebivalstvo umaknilo iz mest in nižin v prvi polovici 5. stol. Le-te ležijo na odmaknjenih, težko pristopnih področjih, do višine okoli 1000 m n. m. Stavbe v njih so največkrat zidane z malto, iz lomljencev, lica zidov so natančno poravnana. V redkih pomembnejših stavbah se pojavlja centralna kurjava.[42] Takšne stalne naselbine poznamo tudi po obrobju Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp: Ajdna nad Potoki, Sv. Lovrenc in Gradišče nad Bašljem, Sv. Jakob nad Preddvorom, Sv. Primož nad Kamnikom.

Poznoantične postojanke na Dolgi njivi ne moremo povezovati ne s prometnimi potmi ne z rudarsko dejavnostjo. Najbolj naravna razlaga je, da gre za poletno bivališče pastirjev. Tudi druge postojanke v Kamniško-Savinjskih Alpah so odmaknjene od prometnih poti in večinoma ležijo na rudarsko nezanimivih območjih. Z obsežnimi gorskimi pašniki v zaledju in z lego 500 do 1000 m nad stalnimi višinskimi naselji pozne antike, nameščenimi na obrobju visokogorja, najverjetneje odsevajo del poznoantične gospodarske dejavnosti.[43] Pomisliti moramo predvsem na pašo poleti. Pomen čred v visokogorju je moral biti v pozni antiki še posebej velik, saj so bile v gorah zanesljivo zaščitene pred roparskimi pohodi preseljujočih se ljudstev in različnih vojska. Morda so v nekem trenutku prav take črede predstavljale edino možnost preživetja majhnih poznoantičnih skupnosti. Tako si lahko tudi razlagamo izrazito zgostitev visokogorskih najdišč v pozni antiki.

V jugovzhodnoalpskem prostoru je prišlo konec 6. ali na začetku 7. stol. do priselitve slovanskega prebivalstva in postopne slavizacije staroselcev. Poznoantične višinske naselbine so bile nasilno uničene ali opuščene.[44] Prav tako so bile opuščene visokogorske postojanke in ni arheoloških sledov, ki bi jih lahko uvrstili v zgodnjesrednjeveško obdobje. Na slovenskem prostoru so se sicer ohranila predslovenska imena za gorovja. Številne tehnične izraze na področju planšarskega gospodarstva je slovenščina prevzela iz romanskih jezikov. Vendar se trenutno ne da arheološko dokazati stika med Romani in Slovani na področju visokogorja.[45]

40 Določila A. Miškec, Narodni muzej Slovenije.

41 Hebert (op. 39).

42 S. Ciglenečki: *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum,* Dela 1. razr. SAZU 31, Inštitut za arheologijo 15, Ljubljana 1987. S. Ciglenečki: *Results and Problems in the Archaeology of the Late Antiquity in Slovenia,* v: Arheološki vestnik 50, 1999, str. 287–309.

43 Podobno povezavo domneva Mandl (op. 9), str. 235.

44 Ciglenečki: *Results* (op. 42).

45 T. Cevc: *Genese der slowenischen Volkskultur,* v: R. Bratož (ured.): *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo,* Situla 39, Ljubljana 2000, str. 559–580.

Sl. 8: Temelji poznoantične stavbe na planini Dolga njiva. Foto F. Stele.

Pisni viri pričajo o planšarstvu v planinah od visokega srednjega veka dalje.[46] Etnologija je podrobno proučevala razvoj in tipologijo stavbne arhitekture v planinah.[47] Z namenom, da bi odkrili materialne dokaze za razvoj specifičnih ovalnih planšarskih stavb z Velike planine, so bili arheološko raziskani ostanki koče iz 17. stol. Pokazalo se je, da je tloris skoraj popolnoma primerljiv s kočami z začetka 20. stol. Koča iz 17. stol. je imela že vse bistvene elemente: pravokotno pastirjevo izbo s pravokotnim odprtim ognjiščem pri vhodu ter ovalno lopo za živali, ki je obkrožala pastirjevo izbo. Obe pa je prekrivala skupna lesena streha.[48] Z arheološkimi raziskavami je bila na več najdiščih pridobljena tudi drobna materialna kultura poznega srednjega in zgodnjega novega veka, ki je postala predmet proučevanja etnologije in arheologije. Poleg delov noše, opreme, orodja in podkev[49] je zanimiva tudi keramika.[50] Cevc ugotavlja v študiji o skledah med 15. in 20. stol. njihovo kronologijo in tudi posebno vlogo v povezavi s sirarstvom, katerega pojav pomeni uveljavitev pravega planšarskega gospodarstva.[51]

V prihodnosti bo potrebno v visokogorju nadaljevati z arheološkimi raziskavami arhitekture in drobne materialne kulture visokega srednjega veka, da bomo v končni fazi lahko odgovorili tudi na vprašanja o kontinuiteti oziroma o vrzeli med dokazano obljudenostjo planin v pozni antiki in v visokem srednjem veku.

Archäologische Zeugnisse im slowenischen Alpengebiet[52]

Zusammenfassung

Im Gebiet Sloweniens findet man ausgedehnte Hochgebirgsbereiche in den Julischen Alpen, den Karawanken und den Kamniker Alpen (Steiner Alpen). In der Urnenfelderzeit (13.–9. Jh. v. Chr.) verdichten sich mit den Funden der Bronzewaffen zum erstenmal die Zeugnisse von den Besuchen des Hochgebirges (Abb. 1). Die geopferten Gegenstände sind zum Teil an die Pässe gebunden (Predel, Medvedjek). Andere einzelne

46 V. Novak: *Planinska paša,* v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1, Ljubljana 1970, str. 352–360. Cevc (op. 27), str. 94–103.

47 T. Cevc: *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem,* Ljubljana 1984. T. Cevc: *Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah,* v: T. Cevc (ured.): *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah,* Ljubljana 1995, str. 50–65.

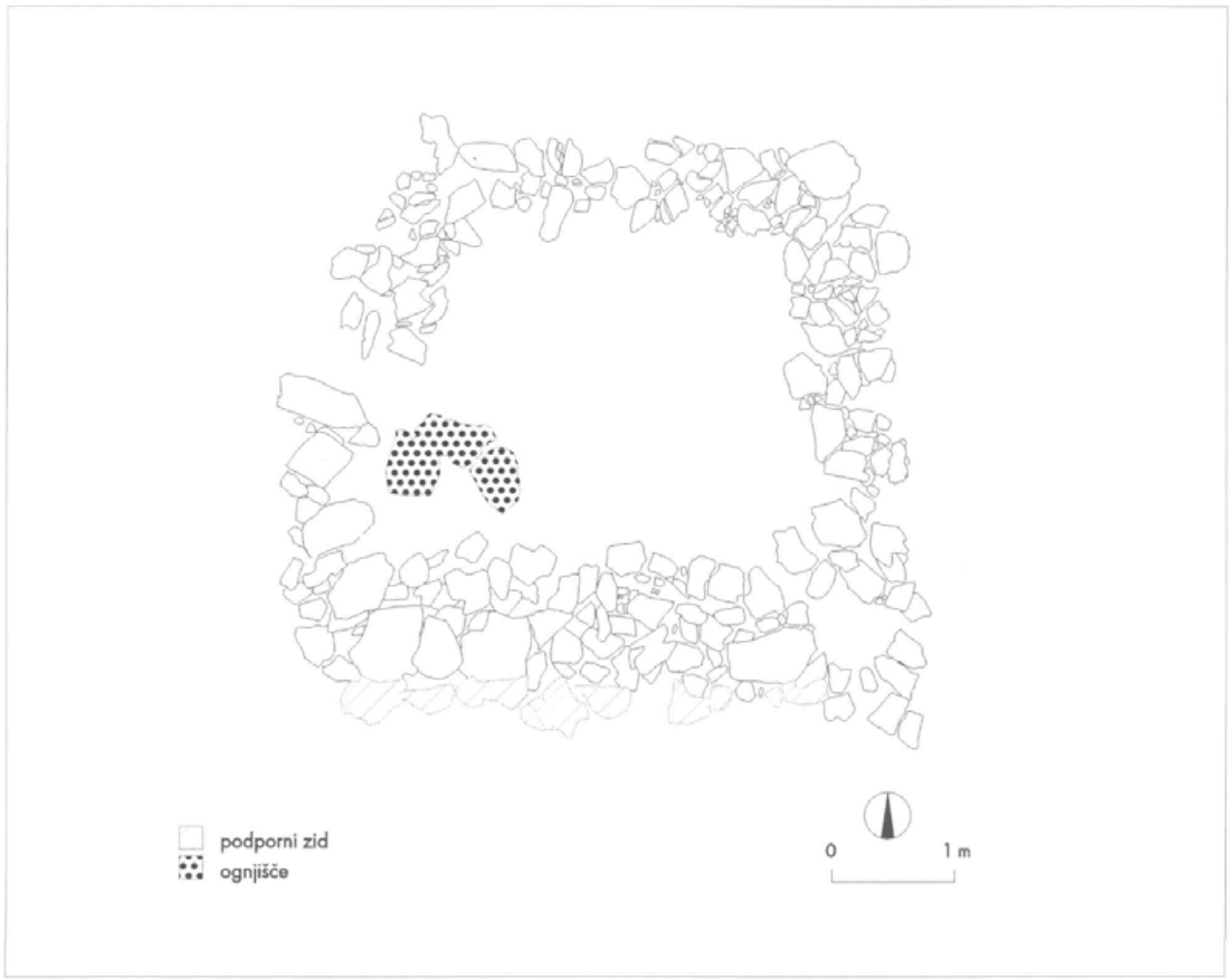
48 T. Cevc: *Velika planina*[3], Ljubljana 1993, str. 27–38, 99–100. T. Cevc (op. 17).

49 Cevc (op. 30). T. Cevc: *Nova spoznanja o planšarstvu na Veliki planini v Kamniških Alpah,* v: Traditiones 25, 1996, str. 69–79.

50 Bregant (op. 38). M. Horvat: *Obdelava lončenine z Velike planine,* v: Traditiones 25, 1996, str. 81–89. Cevc (op. 13).

51 T. Cevc: *Lončene posode pastirjev,* Ljubljana 2000.

52 *Die deutsche Übersetzung des Aufsatzes wird mit kleineren Änderungen in der Zeitschrift Histoire des Alpes,* Storia delle Alpi, Geschichte der Alpen 7, 2002, publiziert. Den Aufsatz übersetzte dr. Marija Javor Briški.

Sl. 9: Tloris poznoantične stavbe na planini Dolga njiva. M. 1 : 50.

Bronzegegenstände wurden in abseitsgelegenen Bereichen der Hochplateaus oder der Gebirge entdeckt. Archäologisch am besten erforscht ist das ausgedehnte Plateau Velika planina in den Kamniker Alpen. Der zentrale Punkt liegt auf den 1550 m hohen Pečice, wo sich eine Siedlung aus der Urnenfelderzeit befand (Abb. 2). Unweit der Siedlung stieß man zufällig auf ein Lappenbeil aus der Jungbronzezeit (Bz D, Ha A; Abb. 3: 1). In den Fundorten mit vorgeschichtlicher Keramik sind keine künstliche Umformungen der Oberfläche oder Spuren von Steinkonstruktionen erkennbar. Wie die archäologischen Forschungen auf der Velika planina und der Lipanca gezeigt haben, lagen in relativer Nähe der deponierten oder verlorenen Gegenstände wahrscheinlich zeitgleiche Siedlungsstellen.

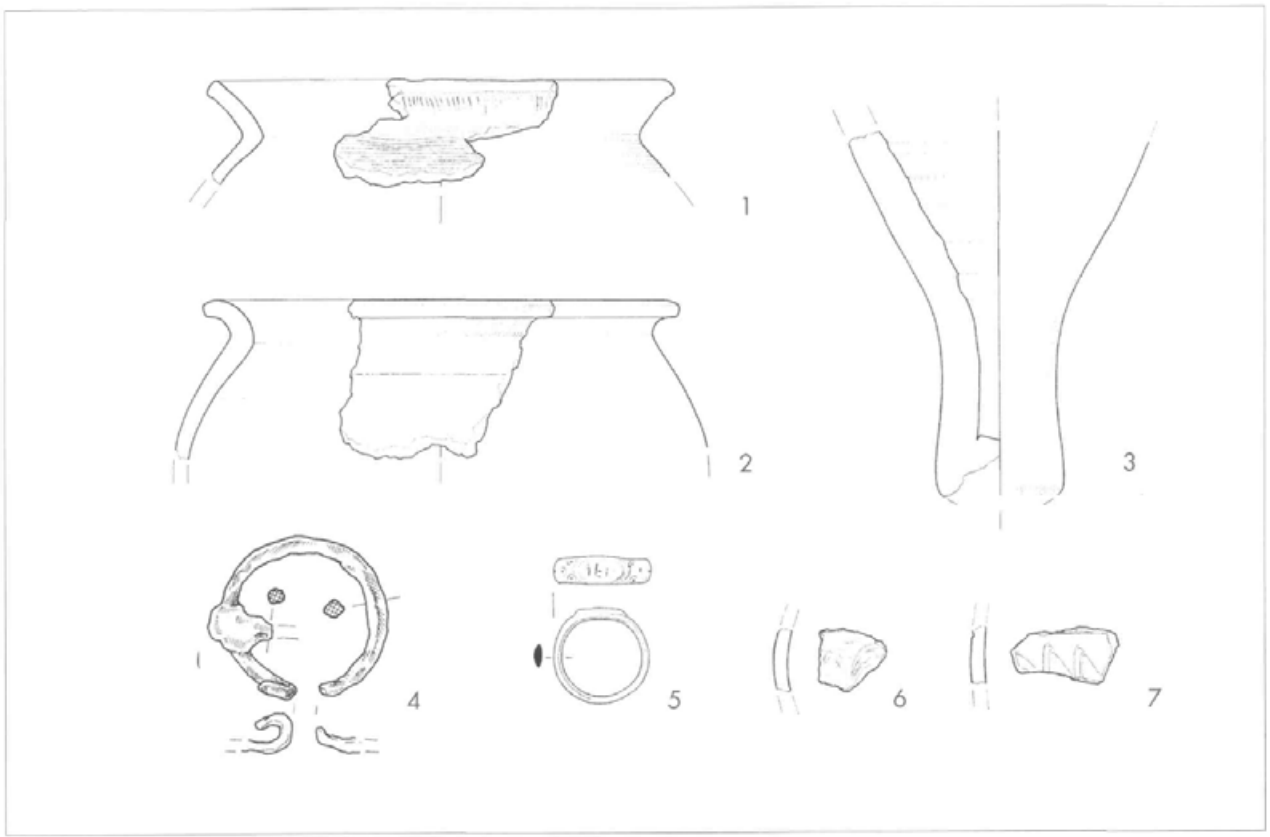
Auf der Alm Koren fanden wir Reste, die zur älteren Eisenzeit gehören (Abb. 4: 2,3). Auf die Besiedlung der Berge am Ende der La-Tène-Zeit deutet der Einzelfund einer Fibel von der Velika planina (Abb. 4: 5).

Mit der römischen Zeit steigt die Zahl der Siedlungsstellen im Hochgebirge erheblich an (Abb. 5). Die wichtigsten natürlichen Bedingungen für die Errichtung einer Siedlung waren offensichtlich: die Existenz oder die Möglichkeit der Vorbereitung einer weiten Wiesenfläche, häufig die Lage am Rand der jetzigen (und ehemaligen) Weiden, der Schutz vor Lawinen im Winter und vor Niederschlagswasser im Sommer, der Überblick über die Alm und ihre Zugänge, die Besonnung und der Windschutz. In der Nähe entspringt gewöhnlich Wasser, jedoch wurden nicht an allen festgestellten Orten Quellen gefunden. In der Mehrzahl der Fälle wurde in den Fundorten das Fundament nur einer Hütte aus der römischen Zeit entdeckt, also handelt es sich um sehr kleine Stationen.

Die römischen Stellen kann man nach den relativ zahlreichen Metallfunden, vor allem nach den Trachtenteilen und den einzelnen Münzen, datieren. Die Alm Na stanu unter dem Sattel Kamniško sedlo war von der Wende vom 1. zum 2. Jh. bis mindestens zum 4. Jh. bevölkert (Abb. 6: 3–7). Alle römischen Fundorte, wovon etwas mehr Material bekannt ist, setzen sich in die Spätantike fort, vom 4. bis zum 6. Jh. n. Chr., oder sie fallen ausschließlich in diese Zeit.

Zwei römerzeitliche Funde kann man mit kultischer Opferung in Verbindung bringen (Velika planina, Abb. 6: 2; Volovljek, Abb. 7).

Auf der Alm Dolga njiva wurde der Grundriß eines Gebäudes aus der Spätantike ausgegraben (Abb. 8, 9, 10). Das Fundament der Mauern wurde ohne Mörtel, mit Steinen, die auf der Alm aufgelesen worden waren, errichtet. Weil es keine Spuren von Löchern oder Fundamenten für aufrechte Pfeiler gab, handelt es

Sl. 10: Dolga njiva. 1–3, 6–7 keramika, 4 železo, 5 bron. 1–3, 6–7 M.1 : 3, 4–5 M. 1 : 2.

sich vermutlich um einen Blockbau. Das schnell errichtete Steinfundament deutet darauf hin, daß es sich um ein äußerst funktionales Gebäude handelt, das für einen nur einige Wochen in den Sommermonaten dauernden Aufenthalt gedacht war. Es ist wesentlich schlechter gebaut als die Gebäude in den befestigten ständigen Höhensiedlungen, wohin sich die Bevölkerung aus den Städten und aus dem Flachland in der ersten Hälfte des 5. Jh. zurückgezogen hatte. Die spätantike Siedlungsstelle auf der Dolga njiva kann man weder mit den Verkehrswegen noch mit dem Bergbau in Verbindung bringen. Die natürlichste Erklärung ist, daß es sich um eine Sommerwohnstätte von Hirten handelt.

Die Siedlungsstellen im Hochgebirge wurden verlassen Ende des 6. oder zu Beginn des 7. Jh. und es gibt keine archäologischen Spuren, die sie in das Frühmittelalter datieren würden. Man kann momentan nicht archäologisch den Kontakt zwischen den Romanen und den Slawen im Hochgebirge beweisen.

Dr. Božidar Drovenik
Tunjiška cesta 2
1240 Kamnik

Hrošči v soteski Nevljice

Uvod

Reka Nevljica, ki se pri Kamniku izliva v Kamniško Bistrico, se med Virom in Nevljami prebije skozi tesen, imenovano Soteska. Dolga je približno 3 km, je razmeroma ozka in se le na nekaterih mestih nekoliko razširi. Geološka podlaga v Soteski so apnenci in dolomiti, kar vpliva na veliko vrstno pestrost rastlinskega in živalskega sveta. Soteska je naravoslovno najbolj znana po bogatem rastišču rastline trilistna valdštajnija *(Waldsteinia trifolia),* ki je eno njenih redkih nahajališč v Sloveniji. Eden od ciljev naših raziskav je bil pregledati tudi favno hroščev tega zelo zanimivega območja v okolici Kamnika.

Raziskave hroščev v Soteski so potekale od 1996 do 2001. Da bi dobili čim boljše rezultate, je bilo opravljenih več terenskih raziskav v različnih letnih časih. Pri raziskavah smo uporabljali različne metode lova hroščev, ki so značilne tudi za druge evropske države. Zbran je bil razmeroma bogat favnistični material hroščev. Determinacije smo delno opravili sami, večji del pa smo poslali specialistom za posamezne skupine hroščev v tujino. Del že končanih določitev je prikazan v tem prispevku. Veliko zbranih podatkov je ostalo še odprtih in jih bomo objavili ob kakšni drugi priložnosti.

Po naših ocenah naj bi tukaj živelo kakšnih 600–700 vrst različnih hroščev. V tem primeru gre večinoma za zelo majhne živali – od 2 do 4 mm. Več kot 1 cm velikih predstavnikov ni ravno veliko. Ravno te majhne vrste pa so najbolj občutljive na človekove nekontrolirane posege v prostor, zato so izredno indikatorne pri ocenjevanju in ohranjanju naravnih biotopov. Do sedaj smo našli 310 vrst hroščev, med njimi je tudi nekaj za živalstvo Slovenije zelo pomembnih vrst, ki jih bomo v nadaljevanju tega prispevska še podrobneje predstavili. Primerki ujetih vrst so shranjeni v zbirki Biološkega inštituta ZRC SAZU v Ljubljani. Najbolj številčno so zastopane družine, kot so krešiči z 62 vrstami, kratkokrilci s 40 vrstami, kozlički s 35 vrstami, lepenci s 56 vrstami in rilčkarji s 40 vrstami. Že dosedanji rezultati raziskav hroščev kažejo na veliko stopnjo biotske pestrosti, zato je ta prostor Soteske pri Kamniku potrebno primerno naravovarstveno zaščititi.

Sistematski pregled najdenih vrst hroščev

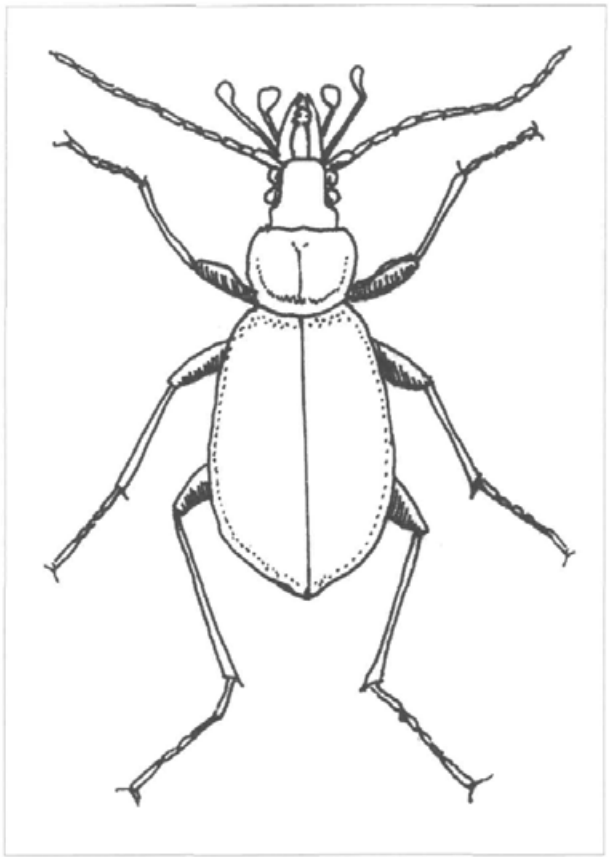
V tem poglavju prispevka je podan samo seznam v Soteski najdenih vrst hroščev z nekaterimi redkimi slovenskimi imeni.

Družina ***Cicindelidae*** – brzci

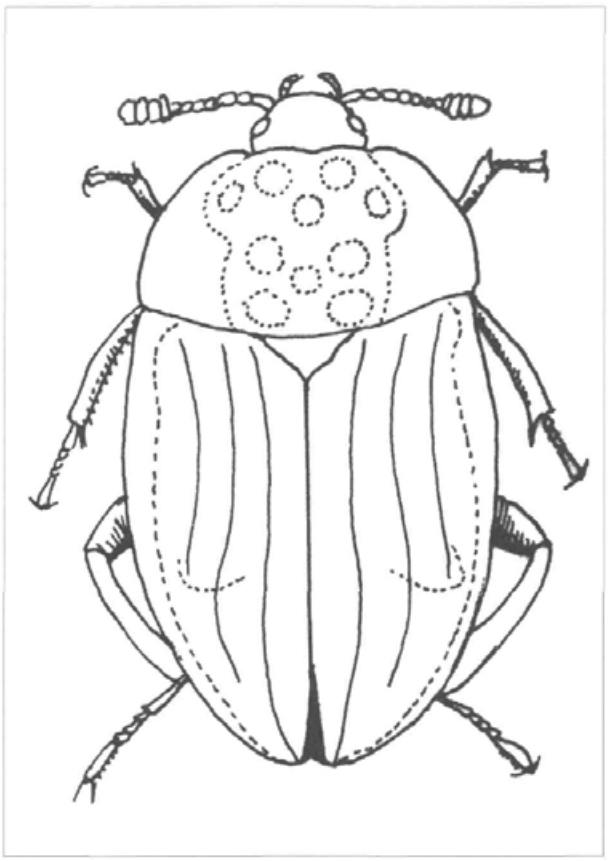
Cicindela campestris (Linnaeus, 1758) – poljski brzec
Cicindela silvicola (Latreille in Dejean, 1822) – gozdni brzec

Družina ***Carabidae*** – krešiči

Carabus catenulatus (Scopoli, 1763) – verigasti krešič
Carabus hortensis (Linnaeus, 1758) – vrtni krešič
Carabus caelatus (Fabricius, 1801) – hrapavi krešič
Carabus germari savinicus (Hammer, 1906) – vijoličasti krešič
Carabus coriaceus (Linnaeus, 1758) – usnjati krešič
Cychrus attenuatus (Fabricius, 1792) – rjavi cihrus
Cychrus caraboides (Linnaeus, 1758) – črni cihrus
Leistus rufomarginatus (Duftschmid, 1812)
Leistus piceus (Frölich, 1799)
Nebria picicornis (Fabricius, 1801)
Nebria rufescens (Ström, 1768)
Nebria dahli (Sturm, 1815)
Nebria brevicollis (Fabricius, 1792)
Notiophilus biguttatus (Fabricius, 1779)
Elaphrus aureus (Ph. Müller, 1821)
Loricea picicornis (Fabricius, 1775)
Dyschirius rotundipennis (Chaudoir, 1843)
Asaphidion flavipes (Linnaeus, 1761)
Bembidion lampros (Herbst, 1784)
Bembidion properans (Stephens, 1828)
Bembidion punctulatum (Drapiez, 1820)
Bembidion articulatum (Panzer, 1796)
Bembidion elongatum tarsicum (Peyron, 1858)
Bembidion ruficorne (Sturm, 1823)
Bembidiom doderoi (Ganglbauer, 1892)
Bembidion geniculatum (Heer, 1837)
Bembidion varicolor (Fabricius, 1803)
Bembidion tetracolum (Say, 1823)
Bembidion testaceum (Duftschmid, 1812)
Bembidion subcostatum javurkovae (Fassati, 1944)
Bembidion tibiale (Duftschmid, 1812)
Bembidion decorum (Zenker, 1801)
Bembidion deletum (Servikke, 1821)
Trechus croaticus (Dejean, 1831)
Amara aenea (De Geer, 1774)
Amara montivaga (Strum, 1825)
Amara ovata (Fabricius, 1792)
Chlaenius nitidulus (Schrank, 1781)
Stomis rostratus (Sturm, 1825)
Poecilus cupreus (Linnaeus, 1758)
Poecilus versicolor (Sturm, 1824)
Pterostichus unctulatus (Duftschmid, 1812)
Pterostichus metallicus (Fabricius, 1792)
Pterostichus transversalis (Duftschmid, 1812)
Pterostichus fasciatopunctatus (Creutzer, 1799)
Abax carinatus (Duftschmid, 1812)
Abax parallelopipedus (Piller in Mitterpacher, 1783)
Abax parallelus (Duftschmid, 1812)
Abax ovalis (Duftschmid, 1812)
Molops elatus (Fabricius, 1801)
Molops ovipennis (Chaudoiur, 1845)
Molops piceus austriacus (Ganglbauer, 1889)
Molops striolatus (Fabricius, 1801)
Agonum sexpunctatum (Linnaeus, 1758)

Cychrus caraboides – črni cihrus

Oiceoptoma thoracica – rdečevrati mrhar

Platynus scobiculatus (Fabricius, 1801)
Platynus assimilis (Paykull, 1790)
Platynus albipes (Fabricius, 1796)
Platynus dorsalis (Pontoppidan, 1763)
Harpalus azureus (Fabricius, 1775)
Harpalus rufipes (De Geer, 1774)
Harpalus affinis (aeneus) (Schrank, 1781
Stenolophus teutonus (Schrank, 1781)
Dromius agilis (Fabricius, 1787)
Dromius fenestratus (Fabricius, 1794)
Aptinus bombarda (Illiger, 1800)

Družina ***Hydraenidae*** – hidrene

Hydraena gracilis (Germar, 1824)
Hydraena truncata (Rey, 1885)

Družina ***Silphidae*** – mrharji

Nicrophorus humator (Olivier, 1790) – črni grobar
Nicrophorus vespilloides (Herbst, 1784)
Nicrophorus vespillio (Linnaeus, 1758) – rdeči grobar
Oiceoptoma thoracica (Linnaeus, 1758)
Silpha carinata (Herbst, 1783)
Silpha obscura (Linnaeus, 1758)
Phosphuga atrata (Linnaeus, 1758)
Necrophilus subterraneus (Dahl, 1807)

Družina ***Leiodidae***

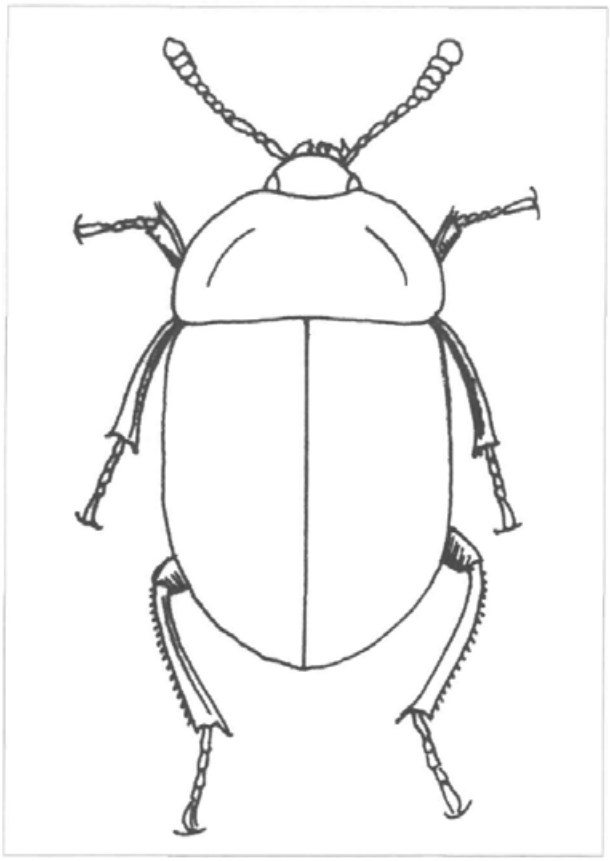
Bathysciola silvestris (Motschulskyi, 1856)
Bathyscia montana (Schiodte, 1849)

Družina ***Scydmaenidae***

Cephennium majus (Reitter, 1881)
Neuraphes rubicundus (Schaum, 1841)
Euconnus motschulskyi (Sturm, 1838)

Družina ***Staphylinidae*** – kratkokrilci

Eusphalerum sorbi (Gyllenhal, 1810)
Eusphalerum longipenne (Erichson, 1839)
Lesteva longelytrata (Goeze, 1777)
Deleaster diachromus (Gravenhorst, 1802)
Anotylus tetracarinatus (Bolck, 1799)
Anotylus rugosus (Fabricius, 1775)
Paederus litoralis (Gravenhorst, 1802)
Paederus fuscipes (Curtis, 1826)
Paederidus ruficollis (Fabricius, 1781)
Lathrobium laevipenne (Heer, 1837)
Philonthus chalceus (Stephens, 1832)
Philonthus decorus (Gravenhorst, 1802)
Philonthus laminatus (Creutzer, 1799)
Philonthus quisquiliarius (Gyllenhal, 1810)
Philonthus rubripennis (Stephens, 1832)
Ontholestes murinus (Linnaeus, 1758)
Parabemus fossor (Scopoli, 1772)
Staphylinus caesareus (Cederhjelm, 1798)

Silpha obscura – črni mrhar

Ocypus brevipennis brevipennis (Heer, 1842)
Ocypus melanarius (Heer, 1839)
Ocypus olens (Müller, 1764)
Ocypus tenebricosus (Gravenhorst, 1846)
Quedius fumatus (Stephens, 1833)
Quedius limbatus (Heer, 1839)
Tachinus signatus (Gravenhorst, 1802)
Geostiba flava (Kraatz, 1856)
Geostiba circellaris (Gravenhorst, 1806)
Amischa analis (Gravenhorst, 1802)
Liogluta microptera (Thomson, 1867)
Acrotona consanguinea (Eppelsheim, 1875)
Drusilla canaliculata (Fabricius, 1787)
Atheta pittionii (Scheerpelz, 1950)
Oxypoda acuminata (Motschulsky, 1860)
Oxypoda flavicornis (Kraatz, 1856)
Oxypoda umbrata (Gyllenhal, 1810)

Družina ***Pselaphidae***

Bryaxis carinula (Rey, 1888)
Bryaxis glabricollis (Schmidt in Goebel, 1838)
Bryaxis lokay (Machulka 1927)

Družina ***Lycididae***

Dictyoptera aurora (Herbst, 1784)

Družina ***Lampyridae*** – kresnice

Lampyris noctiluca (Linnaeus, 1758) – navadna kresnica

Lamprorhiza splendidula (Linnaeus, 1767) – mala kresnica

Družina ***Cantharidae*** – sneženke

Cantharis fusca (Linnaeus, 1758)
Cantharis rustica (Fallen, 1807)
Cantharis pellucida (Fabricius, 1792)
Cantharis sudetica (Letzner, 1847)
Metacantharis discoidea (Arhens, 1812)
Rhagonycha fulva (Scopoli, 1763)
Rhagonycha testacea (Linnaeus, 1758)
Rhagonycha limbata (Thomson, 1864)
Rhagonycha nigriceps (Waltl, 1838)
Rhagonycha gallica (Pic, 1923)

Družina ***Malachiidae***

Charopus concolor (Fabricius, 1801)
Malachius bipustulatus (Linnaeus, 1758)

Družina ***Cleridae*** – pisanci

Thanasimus formicarius (Linnaeus, 1758)
Trichodes apiarius (Linnaeus, 1758)

Družina ***Elateridae*** – pokalice

Ampedus sanguineus (Linnaeus, 1758)
Melanotus punctolineatus (Peperin, 1829)
Adelocera murina (Linnaeus, 1758)
Dima elateroides (Charpentier, 1825)
Hemicrepidius niger (Linnaeus, 1758)
Selatosomus aeneus (Linnaeus, 1758)
Denticollis linearis (Linnaeus, 1758)
Denticollis rubens (Piller et Mitterpacher, 1783)
Dalopius marginatus (Linnaeus, 1758)
Adrastus palles (Fabricius, 1792)
Pseudathous niger (Linnaeus, 1758)
Athous subfuscus (Miller, 1767)
Athous haemorhoidalis (Fabricius, 1781)
Athous vittatus (Fabricius, 1792)
Zorochrus flavipes (Aube, 1850)

Družina ***Buprestidae*** – krasniki

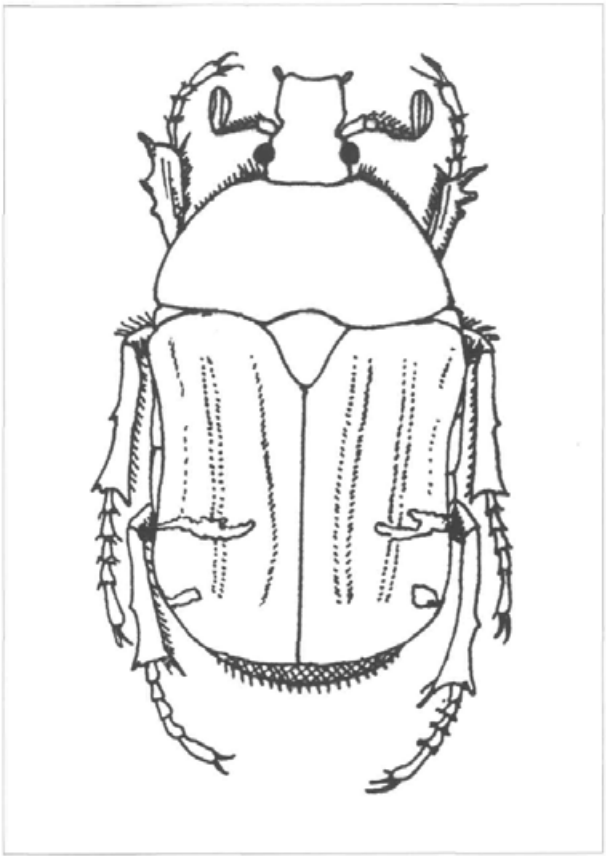
Anthaxia helvetica (Stierlin, 1868)
Anthaxia nitidula nitidula (Linnaeus, 1758)
Anthaxia podolica podolica (Mannerheim, 1837)
Anthaxia quadripunctata (Linnaeus, 1758)

Družina ***Nitidulidae***

Glischrochilus hortensis (Fourcroy, 1785)

Družina ***Dascillidae***

Dascillus cervicornis (Linnaeus, 1758)

Cetonia aurata – zlata minica

Družina ***Coccinellidae*** – polonice

Adalia bipunctata (Linnaeus, 1758)
Coccinella septempunctata (Linnaeus, 1758)
Propylea quatuordecimpunctata (Linnaeus, 1758)
Anatis ocellata (Linnaeus, 1758)

Družina ***Oedemeridae***

Oedemera podagrariae (Linnaeus, 1758)
Oedemera femorata (Scopoli, 1763)
Chrysanthia viridissima (Linnaeus, 1758)

Družina ***Pyrochoidae*** – ognjenke

Pyrochroa coccinea (Linnaeus, 1761)
Pyrochroa serraticornis (Scopoli, 1763)

Družina ***Lagriidae***

Lagria hirta (Linnaeus, 1758)

Družina ***Tenebrionidae*** – črnivci

Laena viennensis (Sturm, 1807)
Diaperus boleti (Linnaeus, 1758)

Družina ***Scarabaeidae***

Geotrupes stercorarius (Linnaeus, 1758)
Geotrupes vernalis (Linnaeus, 1758)
Phyllopertha horticola (Linnaeus, 1758)
Hoplia farinosa (Kyrnitzki, 1775)
Tropinota hirta (Poda, 1761)
Oxythyrea funesta (Poda, 1761)
Cetonia aurata (Linnaeus, 1761)
Trichius fasciatus (Linnaeus, 1758)

Družina ***Lucanidae***

Dorcus parallelopipedus (Linnaeus, 1758) – mali rogač
Platycerus caraboides (Linnaeus, 1758) – rogač
Lucanus cervus (Linnaeus, 1758)

Družina ***Cerambycidae***

Rhagium bifasciatum (Fabricius, 1775)
Rhagium mordax (De Geer, 1775)
Rhagium inquisitor (Linnaeus,1758)
Tetropium castaneum (Linnaeus, 1758)
Oxymirus cursor (Linnaeus, 1758)
Gaurotes virginea (Brancsik, 1874)
Dinoptera collaris (Linnaeus, 1758)
Pidonia lurida (Fabricius, 1792)
Grammoptera ustulata (Schaller, 1783)
Alosterna tabacicolor (De Geer, 1775)
Pseudovadonia livida (Fabricius, 1776)
Corymbia rubra (Linnaeus, 1758)
Corymbia maculicornis (De Geer, 1775)
Anastrangalia dubia (Scopoli, 1763)
Anastrangalia sanguinolenta (Linnaeus,1761)
Pachytodes cerambyciformis (Schrank, 1781)
Leptura quadrifasciata (Fabricius, 1792)
Leptura maculata (Poda, 1761)
Stenurella melanura (Linnaeus, 1758)
Stenurella nigra (Linaeus, 1758)
Stenurella bifasciata (Müller, 1776)
Strangalia attenuata (Linnaeus, 1758)
Obrium brunneum (Fabricius, 1792)
Molorchus minor (Linnaeus, 1758)
Molorchus umbellatarum (Schreiber, 1758)
Clytus arietis (Linnaeus, 1758)
Phymatodes testaceus (Linnaeus, 1758)
Chlorophorus figuratus (Scopoli, 1763)
Anaglyptus mysticus (Linnaeus, 1758)
Acanthoderes clavipes (Schrank, 1781)
Leiopus nebulosus (Linnaeus, 1758)
Agapanthia villosoviridescens (De Geer, 1775)
Phytoecia icterica (Schaller, 1783)

Družina ***Chrysomelidae***

Eulema melanopus (Linnaues, 1758)
Eulema gallaeciana (Heyden, 1870)
Lilioceris lilli (Scopoli, 1763)
Lilioceris merdigera (Linnaeus, 1758) – lilijevka
Gynandrophthalma cyanea (Fabricius, 1775)
Clytra laeviuscula (Ratzenburg, 1837)
Chrysolina herbacea (Duftschmid, 1825)
Chrysolina staphylea (Linnaeus, 1758)
Chrysolina polita (Linnaeus, 1758)

Chrysolina varians (Schaller, 1783)
Chrysolina fastuosa (Scopoli, 1763)
Cryptocephalus aureolus (Suffrian, 1847)
Cryptocephalus bipunctatus (Linnaeus, 1758)
Cryptocephalus coryli (Linnaeus, 1758
Cryptocephalus sericeus (Linnaeus, 1758)
Cryptocephalus moraei (Linnaeus, 1758)
Cryptocephalus violaceus (Laiharting, 1781)
Smaragdina salicina (Scopoli, 1763)
Phaedon cochleariae (Fabricius,1792)
Plagiosterna aenea (Linnaeus, 1758)
Phratora tibialis (Suffrian, 1851)
Chrysomela aenea (Linnaeus, 1758)
Chrysomela vigintipunctata (Scopoli, 1763)
Galeruca tanaceti (Linnaeus, 1758)
Angelastica alni (Linnaeus, 1758)
Cassida vibex (Linnaeus, 1767)
Cassida viridis (Linnaeus, 1758)
Phyllotreta christinae (Heikertinger, 1941)
Phyllotreta tetrastigma (Comilli, 1837)
Phyllotreta exclamationis (Thunberg, 1784)
Phyllotreta astrachanica (Lopatin, 1977)
Aphthona atrocoerulea (Stephens, 1831)
Aphthona venustula (Kutschera, 1861)
Aphthona euphorbiae (Schrank, 1781)
Altica oleracea (Linnaeus, 1758)
Longitarsus brunneus (Duftschmid, 1825)
Longitarsus luridus (Scopoli, 1763)
Longitarsus melanocephalus (De Geer, 1775)
Longitarsus rubellus (Foudras, 1860)
Ephitrix atropae (Foudras, 1860)
Epitrix pubescens (Koch, 1803)
Chaetocnema laevicollis (Thomson, 1866)
Chaetocnema conducta (Motschulsky, 1836)
Chaetocnema hortensis (Geoffroy, 1785)
Batophila rubi (Paykull, 1799)
Crepidodera aurea (Geofroy, 1785)
Crepidodera aurata (Marsham, 1802)
Hermaeophaga mercurialis (Fabricius, 1792)
Neocrepidodera transversa (Marsham, 1802)
Hippuriphila modeeri (Linnaeus, 1758)
Minota carpathica (Heikertinger, 1911)
Dibolia occulatus (Koch, 1803)
Psylliodes affinis (Paykull, 1799)
Psylliodes napi (Fabricius, 1792)
Psylliodes dulcamarae (Koch, 1803)

Družina ***Apoderidae***

Apoderus coryli (Linnaeus, 1758)

Družina ***Apionidae***

Protapion apricans (Herbst, 1797)
Protapion assimile (Kirby, 1808)
Protapion fulvipes (Fourcroy, 1785) (flavipes)
Protapion trifolii (Linnaeus, 1768)
Ceratapion onopordi (Kirby, 1808)
Ischnopterapion virens (Herbst, 1794)

Družina ***Cuculionidae***

Otiorhynchus austriacus (Fabricius, 1802)
Otiorhynchus sulcatus (Fabricius, 1792)
Otiorhynchus elegantulus (Germar, 1824)
Otiorhynchus niger (Fabricius, 1775)
Otiorhynchus fraxini (Germar, 1824)
Otiorhynchus gemmatus (Scopoli, 1763)
Otiorhynchus pinastri (Herbst, 1795)
Otiorhynchus plumipes (Germar, 1817)
Otiorhynchus pulverulentus (Germar, 1824)
Otiorhynchus sensistivus (Scopoli, 1763)
Phyllobius argentatus (Linnaeus, 1758)
Phyllobius calcaratus (Fabricius, 1791)
Phyllobius betulae (Bechstein in Scharfenberger, 1805)
Phyllobius maculicornis (Germar, 1824)
Phyllobius oblongus (Linnaeus, 1758)
Polydrusus impar (Goeze, 1882)
Polydrusus mollis (Ström, 1768)
Polydrusus pterygominalis (Boheman, 1840)
Polydrusus sericeus (Schaller, 1783)
Liophloeus lentus (Germar, 1824)
Sitona sulcifrons argutulus (Gyllenhal, 1834)
Sitona suturalis (Stephens, 1831)
Sciaphilus asperatus (Bonsdorf, 1785)
Lixus punctiventris (Boheman, 1836)
Grypus equiseti (Fabricius, 1775)
Liparus germanus (Linnaeus, 1758)
Leiosoma concinnum (Boheman, 1842)
Ceutorhynchus pallidactylus (Marsham, 1802) (quadrudens)
Glocianus punctiger (Gyllenhal, 1837)
Miarus graminis fuscopubens (Reitter, 1907)
Microplontus campestris (Gyllenhal, 1837)
Nedyus quadrimaculatus (Linnaeus, 1758)
Coeliastes lamii (Fabricius, 1792)
Cionus tuberculosus (Scopoli, 1763)
Rhynchaenus testaceus (Miller, 1776)
Rhynchaenus fagi (Linnaeus, 1758)

Favnistične in ekološke značilnosti nekaterih izbranih vrst hroščev v Soteski pri Kamniku

V tem poglavju bomo obravnavali razširjenost in ekologijo posameznih pomembnejših vrst hroščev, ki smo jih našli pri naših raziskavah v Soteski. Druge vrste, ki so navedene v favnističnemu pregledu, pa so v Sloveniji splošno razširjene in jih zato ne obravnavamo posebej.

Cicindela silvicola (Latreille et Dejean, 1822) – gozdni brzec

Vrsto običajno najdemo na odprtih prostorih, pretežno tam, kjer so tla ilovnata ali peščena. Aktivna je v spomladanskih mesecih in je razširjena pretežno po vsej Sloveniji. Na Kamniškem poznamo le tri nahajališča te vrste. V Soteski je maja zelo pogosta.

Carabus caelatus (Fabricius, 1801) – hrapavi krešič

Toploljubna vrsta, ki živi na južnih in zahodnih pobočjih s termofilno vegetacijo. Tudi podlaga tal je pri tej vrsti specifična in mora biti skalnata ali gruščnata. Na Kamniškem poznamo tega krešiča še z Menine planine in iz Kamniške Bistrice.

Nebria rufescens (Ström, 1768)

Vrsto najdemo od Skandinavije proti jugu, v Alpah in južnih gorah Balkanskega polotoka. Zato govorimo o boeroalpinski razširjenosti. V Sloveniji je ta vrsta razmeroma pogosta v alpskem in predalpskem prostoru ob rekah in potokih kot obrežna vrsta na prodiščih.

Bembidiom doderoi (Ganglbauer, 1892)

Tudi pri tem primeru gre za obrežno vrsto, ki živi v Sloveniji ob manjših gorskih potokih in v večjih izvirih, navadno skupaj z vrsto *Duvalius exaratus,* ki pa je v Soteski še nismo našli. Poznamo jo že z Menine planine in iz Kamniške Bistrice.

Bembidion tibiale (Duftschmid, 1812)

V srednji Evropi redka vrsta, južno od Alp pa razmeroma pogosta. Živi na prodiščih ob rekah in večjih potokih.

Stomis rostratus (Sturm, 1825)

Vrsta živi v tleh in je zato tudi obarvana kot jamske vrste hroščev, in to svetlo rjavorumeno. Oči so že nekoliko zakrnele. Razširjena je v alpskem in delno v tudi v dinarskem prostoru. Najdemo jo v soteskah, v višje ležečih gozdovih in v jugovzhodnih apneniških Alpah. Živi v zemlji in je aktivna v spomladanskih mesecih. Na Kamniškem smo jo našli še v gozdu na Starem gradu, v Kamniški Bistrici, na Kamniškem sedlu in Menini planini.

Molops striolatus (Fabricius, 1801)

Izrazita južnoevropska vrsta, opisana iz Slovenije. Je toploljubna spomladanska vrsta. Na Kamniškem je znana samo še z Menine planine.

Necrophilus subterraneus (Dahl, 1807)

Ta vrsta živi v tleh in stelji v gozdovih in je v Sloveniji razmeroma pogosta. Severno od Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp pa je že zelo redka. Najdemo jo s sejanjem gozdne prsti v spomladanskih mesecih ali tudi na vabah za krešiče z vinskim kisom.

Bathysciola silvestris (Motschulskyi, 1856)

Talna slepa vrsta, razširjena pretežno v Sloveniji, od koder je tudi opisana. Vezana je na apnenčasta tla. Večinoma jo najdemo s sejanjem zemlje v gozdovih zgodaj spomladi. V kamniški okolici smo jo našli le še na Menini planini in pod Starim gradom. Velika je 2 mm.

Bathyscia montana (Schiodte, 1849)

Tudi ta žival je bila opisana v Sloveniji in je tudi kot prej omenjena slepa talna vrsta. Obe vrsti živita skupaj in imata v Sloveniji enake ekološke značilnosti in enako razširjenost. Velika je 1,5 mm.

Cephennium majus (Reitter, 1881)

Vrsta je velika 2 mm in živi v tleh. Pojavlja se predvsem spomladi v mešanih gozdovih. Razen v Soteski smo jo našli le še pod Starim gradom, razširjena pa je tudi drugod po Sloveniji. Živi tudi v sožitju z mravljami (mirmekofilija).

Lathrobium laevipenne (Heer, 1837)

Ta vrsta naseljuje vlažna in blatna obrežja izvirov, potokov in tolmunov v gozdovih. Je izrazito vlagoljubna. V Sloveniji ni najbolj pogosta. Na Kamniškem sta znani le dve nahajališči, in to Češnjice in Soteska.

Ocypus brevipennis brevipennis (Heer, 1842)

Vrsta živi pod listjem, pod odpadlimi deli lesa ali kamni in je vlagoljubna. Večinoma jo najdemo v alpski coni nad 1000 m. V Soteski živi izjemoma tudi veliko nižje kot običajno. To je prvo nahajališče te vrste na Kamniškem.

Geostiba flava (Kraatz, 1856)

Prava talna vrsta, ki živi od nižin do višjih leg v Alpah. Večinoma jo najdemo spomladi v gozdovih s sejanjem zemlje.

Geostiba circellaris (Gravenhorst, 1806)

Tudi ta vrsta živi v zemlji, vendar je izrazito nižinska in vlagoljubna. Obe vrsti najdemo skupaj na istih nahajališčih. Ta živi tudi v sožitju z mravljami.

Atheta pittionii (Scheerpelz, 1950)

Vrsta živi v tleh in jo najdemo samo s sejanjem zemlje. Bolj pogosta naj bi bila v alpskem prostoru. V Sloveniji je to prva navedba te vrste. Razen tu živi tudi pod Starim gradom.

Oxypoda acuminata (Motschulsky, 1860)

Talna vrsta, ki živi v gozdovih, tudi v razpadajočih glivah. Najdemo jo s sejanjem zemlje.

Oxypoda flavicornis (Kraatz, 1856)

Redka talna vrsta, ki je tudi v Sloveniji slabo poznana. Na Kamniškem sta dve nahajališči: Soteska in Stari grad. Vrsto smo našli s sejanjem zemlje v marcu.

Metacantharis discoidea (Arhens, 1812)

Gozdna vrsta, ki je razširjena v Sloveniji čez Kras in Alpe in ni zelo pogosta. Na Kamniškem je znano le navedeno nahajališče.

Cantharis sudetica (Letzner, 1847)

Montanska do subalpinska vrsta, razširjena v višjih predelih po vsej Sloveniji. Na Kamniškem poznamo še nahajališče na Menini planini (Javoršček).

Rhagonycha nigriceps (Waltl, 1838)

Ta vrsta do sedaj ni bila znana iz Slovenije. Poleg še štirih nahajališč v slovenskem prostoru (Kras in Kamniško-Savinjske Alpe) je bila najdena tudi v Soteski.

Dima elateroides (Charpentier, 1825)

Gozdna gorska vrsta, ki je aktivna ponoči in jo zato težje zasledimo. Najdemo jo s sejanjem zemlje ali v pasteh za krešiče z vinskim kisom. Ujeta je bila tudi v Kamniški Bistrici (Drovenik, 1998).

Anatis ocellata (Linnaeus, 1758)

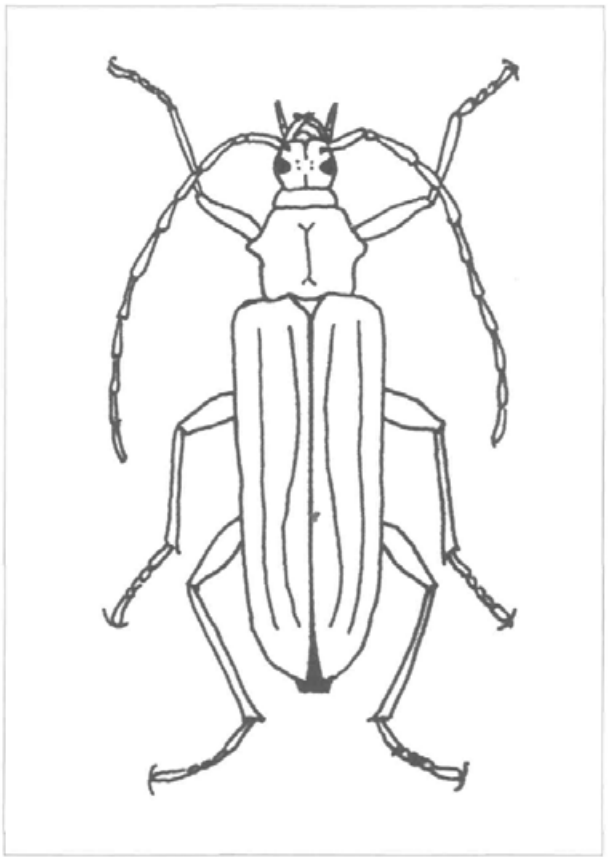
Gozdna vrsta polonice, ki jo najdemo večinoma na iglavcih, kjer se hrani z listnimi ušmi in je zato zelo pomembna pri ohranjanju naravnega ravnotežja v gozdu. Vrsto smo našli tudi v Kamniški Bistrici in na Menini planini.

Oxymirus cursor (Linnaeus, 1758)

Vrsta živi pretežno v alpskih dolinah. Izjemoma pa tudi v rečnih soteskah v predalpskem svetu, kot npr. v Soteski pri Kamniku. Na Kamniškem je znanih več nahajališč (Drovenik, 1998).

Phratora tibialis (Suffrian, 1851)

Vrsta živi v logih ob rekah in večjih potokih. V Sloveniji poznamo le malo nahajališč. Tudi na Kamniškem te vrste do sedaj nismo poznali.

Oxymirus cursor

Phyllotreta christinae (Heikertinger, 1941)

V Sloveniji do nekaj let nazaj te vrste nismo poznali. Najdemo jo na rastlinah iz vrst mlaj, kot sta deveterolistna mlaja in peterolistna mlaja, ki cvetita spomladi. Razen v Soteski smo jo našli tudi na Menini planini.

Phyllotreta exclamationis (Thunberg, 1784)

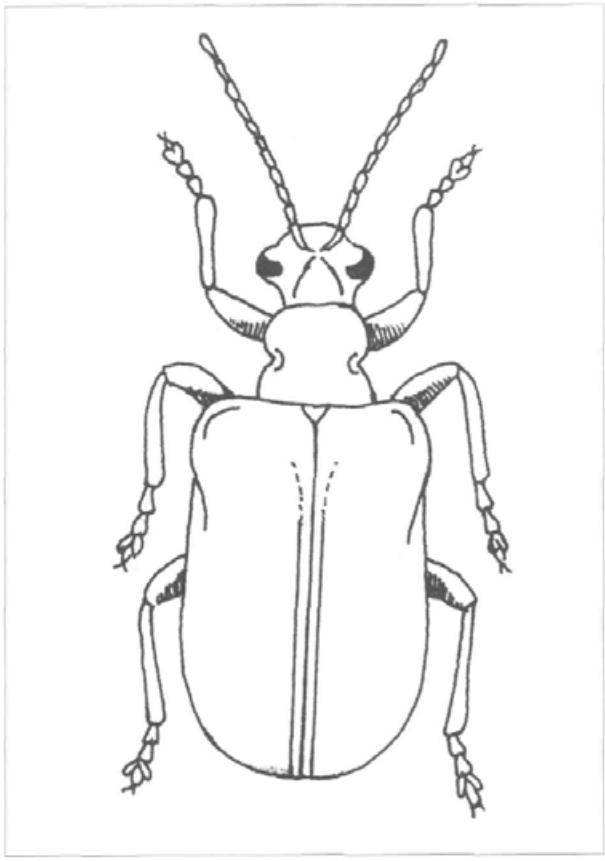
Tudi ta vrsta v Sloveniji ni zelo pogosta, je pa razširjena od obale do Prekmurja. Hrošči se hranijo s križnicami. Te vrste do sedaj na Kamniškem še nismo registrirali.

Phyllotreta astrachanica (Lopatin, 1977)

Že samo ime pove, da je bila vrsta opisana iz Astrahana v Aziji. V Sloveniji pa smo jo odkrili šele pred nekaj leti. V okolici Kamnika smo jo najprej našli na Bakovniku na njivi z redkvicami, katerih listi so bili popolnona preluknjani od hroščev bolhačev. Drugo nahajališče te vrste na Kamniškem je v Soteski. V Sloveniji je splošno razširjena.

Ephitrix atropae (Foudras, 1860)

Vrsta je monofagna in živi le na volčji češnji (*Atropa belladonna*). Tudi v Soteski je bila na omenjeni rastlini.

Lilioceris merdiegera – lilijevka

Našli smo jo tudi drugod na Kamniškem, npr. na Menini planini in v Kamniški Bistrici.

Minota carpathica (Heikertinger, 1911)

Tudi ta vrsta se prehranjuje monofagno z mahom lasasti kapičar. Ker so jo mnogi našli tudi na borovnicah, so menili, da se prehranjuje tudi z njimi, vendar so naše raziskave pokazale, da temu ni tako. Vrsta je razširjena tudi drugod na Kamniškem.

Dibolia occulatus (Koch, 1803)

Vrsta živi na močvirski meti in tudi na drugih rastlinah. V Sloveniji poznamo le posamezna nahajališča, raztresena od obale do Prekmurja, na Kamniškem pa edino v Soteski.

Psylliodes napi (Fabricius, 1792)

Močvirska vrsta, ki je polifagna in prehransko vezana na križnice. Na Kamniškem poznamo do sedaj le to nahajališče, drugače pa je razširjena po Sloveniji na mokrih habitatih.

Otiorhynchus elegantulus (Germar, 1824)

To je vrsta, razširjena južno od Alp, v Sloveniji pa sega tudi v predalski in alpski prostor. Živi v tleh in jo najlažje najdemo s sejanjem gozdne prsti. Verjetno se hrani z različnimi rastlinami. Na Kamniškem poznamo še nahajališče na Starem gradu (Drovenik, 2000).

Liophloeus lentus (Germar, 1824)

Tudi to je prva najdba te vrste na Kamniškem (Drovenik, 2000). Je gozdna žival na rastlini trebelje, ličinka se razvija v njeni korenini. Razširjena je po vsej Sloveniji.

Zaključki

Poznano je, da je narava v okolici Kamnika izredno pestra in bogata. V tem primeru smo naša raziskovanja usmerili tudi v sotesko reke Nevljice, ki se imenuje Soteska. Ta soteska je med naravoslovci najbolj poznana po bogatem in v Sloveniji enem od redkih nahajališč rastline trilistna valdštajnija *(Waldsteinia trifolia)*. Zato smo skupaj s kolegi botaniki pričeli raziskovati tudi favno hroščev tega prostora, ker smo pričakovali bogato favnistično pestrost te skupine. Raziskave so trajale tri leta in zbrali smo razmeroma bogat material, ki smo ga kasneje laboratorijsko obdelali. Tako je nastal ta prispevek o hroščih v Soteski pri Kamniku. Kljub naporom, da bi bil ta prispevek čim bolj popoln, je ostalo še nekaj nedoločenega materiala, ki ga še obdelujejo nekateri specialisti za to skupino živali.

Hrošči so največja živalska skupina tako v svetovnem kot tudi v domačem merilu. V Soteski smo do sedaj zbrali 310 vrst. Nekaj hroščev iz Soteske ima pomembno vlogo tudi pri poznavanju favne hroščev Slovenije. Po naših ocenah naj bi tukaj živelo 600–700 različnih vrst hroščev.

Nekaj podatkov o hroščih Soteske je bilo že objavljenih v prispevkih v Kamniških zbornikih (Drovenik, 1998, 2000). Vsi drugi podatki pa so rezultat raziskav zadnjih treh let. Med temi so pomembni podatki za sledeče vrste: *Cicindela silvicola, Carabus caelatus, Nebria rufescens, Bembidion doderoi, Stomis rostratus, Bathysciola silvestris, Bathyscia montana, Atheta pittionii, Cantharis sudetica, Metacantharis discoidea, Rhagonycha nigriceps, Phyllotreta exclamationis, Phyllotreta astrachanica, Phyllotreta christinae, Aphthona atrocerulea, Psylliodes occulatus* in *Liophloeus lentus*. Najdeni sta bili tudi za favno hroščev Slovenije dve novi vrsti: *Atheta pittionii* in *Rhagonycha nigriceps*.

Take soteske, kot je Soteska pri Kamniku, ponavadi predstavljajo zavetišča za alpske in subalpske živalske in rastlinske vrste. Med hrošči smo našli edino subalpsko vrsto kozlička *Oxymirus cursor*, ki je sicer značilen za subalpsko regijo.

Lepo ohranjena narava in njena dediščina tako živalstva in rastlinstva kar kličeta, da bi v Soteski pripravili gozdno učno pot za mlade naravoslovce, ki je

kamniška okolica še nima. Ob primernem vodenju oziroma s potrebnimi opozorilnimi napisi bi lahko omogočili mladim pa tudi starejšim ljubiteljem narave, da bi spoznali njeno lepoto in veliko biotsko pestrost.

Literatura

B. Drovenik: *Hrošči (Coleoptera) Kamniške Bistrice (Carabidae – krešiči, Elateridae – pokalice, Cerambycidae – kozlički, Chrysomelidae – lepenci)*, Kamniški zbornik XIV, 87–95, Kamnik 1998.

B. Drovenik: *Novosti v favni hroščev rilčkarjev (Curculionidae, Coleoptera) na Kamniškem*, Kamniški zbornik XV, 123–128, Kamnik 2000.

Die Käfer der Schlucht Soteska Nevljice bei Kamnik

Zusammenfassung

Es ist bekannt, dass die Natur im Bereiche der Stadt Kamnik sehr bunt und reich ist, weshalb auch dieser Beitrag zur Kanntnis der Geländeuntersuchungen der Schlucht des Flusses Nevljica, Soteska genannt, zugewendet. Diese Schlucht ist unter Naturforschern vor allem durch das reiche Vorkommen und als einer der weingen Fundorte der Pflanzenart *Waldsteinia trifloia* in Slowenien bekannt. Deshalb haben wir begonnen, zusammen mit botanischen Kollegen, auch die Käferfauna dieser Schlucht zu untersuchen, nachdem wir hier auch eine faunistische Vielfältigkeit dieser Gruppe erwartet haben. Unsere Untersuchungen haben 3 Jahre gedauert und wir haben ein verhältnismässig reiches Material eingesammelt, dessen Ergebnisse wir nun im vorliegenden Beitrag veröffentlichen. Obwohl wir versucht haben, dass dieser so vollständig als möglich wäre, blieb ein Teil des Materials undeterminiert und muss den entsprechenden Spezialisten vorgelegt werden.

Die Käfer sind sowohl weltweit als auch in unserem Lande die gröste Tiergruppe. Schon eingangs wurde erwähnt, dass wir hier 310 Arten gesammelt haben. Einige von diesen Soteska-Arten haben auch eine wichtige Rolle für die Kenntnis der Käferfauna Sloweniens. Nach unseren Schätzungen dürften hier etwa 600 Käferarten leben.

Einige Angaben über Käfer der Soteska wurden bereits in den Haften des Kamniški zbornik (Drovenik, 1998, 2000) veröffentlicht. Alle weitere Angaben stellen nun das Forschungsergebnis der letzen 3 Jahre dar. Unter diesen sind besonders wichtig die folgenden Arten: *Cicindela silvicola, Carabus caelatus, Nebria rufescens, Bembidion doderoi, Stomis rostratus, Bathysciola silvestris, Bathyscia montana, Atheta pittionii, Cantharis sudetica , Metacantharis discoidea, Rhagonycha nigriceps, Phyllotreta exclamationis, Phyllotreta astrachanica, Phyllotreta christinae, Aphthona atrocerulea, Psylliodes occulatus und Liophloeus lentus.* Gefunden wurden ferner 2 neue Arten für die Käferfauna von Slowenien: *Atheta pittioniiund Rhagonycha nigriceps.*

Solche Schluchten wie die Soteska bei Kamnik stellen gewöhnlich Refugien für alpine und subapline Tier-Pflanzenatrn dar. Unter den Käfer haben wir ladiglich die subalpine Art *Oxymirus cursor*, die ansonst nur in der subalpinen Stufe gefunden wird, festgestellt.

Ivo Kordaš, Šutna

Dr. Branko Vreš
Ljubljanska 3D
1240 Kamnik

Dr. Ernest Mayer
Vrazov trg 5
1000 Ljubljana

Dr. Darinka Trpin
Okrogarjeva 7
1000 Ljubljana

Rastlinstvo soteske Nevljice

Uvod

Območje reke Nevljice od mesta, kjer ta vstopi v tesen pri Viru pri Nevljah, do njenega izhoda pri Vrhpolju, se imenuje Soteska. Po novi geografski regionalizaciji spada Soteska v mezoregijo Posavsko hribovje v makroregiji Alpski svet (Perko, Orožen Adamič 1998). Melik (1959) to območje prišteva v zahodni del Posavskega hribovja (Trojanske doline), ožje pa v Tuhinjsko dolino. Dolina se začenja na prevalu Kozjak (658 m) med vrhovoma Črni vrh (737 m) na severu in Grintovec (768 m) na jugu ter spremlja porečje reke Nevljice vse do njenega izliva v Kamniško Bistrico v Kamniku. Nevljica kot "prvotno izrazito sinklinalna reka" je vezana na kamniško-motniško oziroma tuhinjsko terciarno sinklinalo in teče danes večinoma ob miocensko-triadni meji, ki jo ponekod tudi prestopi na triadno ozemlje (Rakovec 1939: 175). Tuhinjska dolina je povsem ravna, dno doline je ozko, njena leva (osojna) pobočja so strma, sestavljena iz triadnih apnencev in do vrha porasla s sklenjenim gozdom, medtem ko so desna (prisojna) pobočja položnejša, prepredena s številnimi pritoki, ki so razgibali miocenske sklade pestre geološke sestave (konglomerat, lapor, peščenjak idr.). Prisojna pobočja so poseljena, gozd so marsikje zamenjale poljedelske površine (Melik 1959: 150–151).

Na območju Tuhinjske doline prevladuje zmerno celinsko podnebje osrednje Slovenije, kjer je povprečna aprilska temperatura nižja od oktobrske (Ogrin 1998: 110–111), povprečna letna temperatura za obdobje 1961–1990 je 6 ° do 8 ° C (Cegnar 1998: 100–101), povprečna letna količina padavin pa od 1000 do 1300 mm (Zupančič B. 1998: 98–99).

V tesni Soteska se Nevljica z ozko, razgibano strugo zareže v apnenčaste sklade, tvori številne ovinke ter tolmune, na redkih mestih je tesen nekoliko razširjena, pobočja na obeh straneh pa so izrazito strma in gosto porasla z gozdom. Na razširjenih mestih reka odlaga prod iz višje ležečih predelov Tuhinjske doline, ki ga sestavljajo apnenčasti, dolomitni ter konglomeratni prodniki, peščenjaki z vložki laporja, tufi, keratofirji, roženci idr. Soteska je dolga približno tri kilometre. Na tej dolžini se Nevljica spusti za okoli 20 m; na pritoku potoka Rožiščica pri Podhruški je nadmorska

Slika 1: Soška smiljka je endemit Julijskih Alp, Posočja in osrednjega Zasavja.

višina reke 419 m, pri izhodu iz Soteske pa 400 m. V nasprotni smeri toka Nevljice je v Sotesko speljana gozdna cesta, ki se od iztoka reke polagoma dviga ob njenem desnem bregu in na koncu preide v stezo. Ta vodi čez ozek prehod mimo apnenčaste skale, ki zapira vhod v Sotesko jugozahodno od zaselka Vir pri Nevljah.

Prevladujoča geološka podlaga tega območja so triadni apnenci (Premru 1969–78), na katerih so razvite pretežno rjave prsti na karbonatnih podlagah (Lovrenčak 1998: 114–115).

Dolina Soteske je porasla večinoma z gozdom bukve in velike mrtve koprive (*Lamio orvalae-Fagetum)* (Zupančič M. in dr. 1998: 116–119). Fitogeografsko leži območje Soteske v predalpskem fitogeografskem območju (Wraber 1969) oziroma v Kranjskem distriktu Predalpskega podsektorja Jugovzhodnoalpskega sektorja Ilirske province Evrosibirsko-Severnoameriške florne regije (Zupančič M. in dr. 1987).

Rastlinstvo Soteske

Rastlinstvu Soteske smo se posebej posvetili predvsem v zadnjem desetletju, ko smo jo skupaj ali posamič večkrat obiskali in prehodili v obeh smereh. V letih 1992, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999 in 2001 smo V. Babij, T. Čelik, B. Drovenik, E. Mayer, D. Trpin in B. Vreš opravili 12 ekskurzij, na katerih smo v 23 floristič-nih in vegetacijskih popisih zbrali podatke o pojavljanju dvesto šestdeset vrst rastlin v Soteski. Število vrst

Slika 2: Trilistna valdštajnija je redka vrsta slovenske flore.

je glede na karbonatno geološko podlago razmeroma skromno, vendar je tudi območje raziskav majhno ter pokrito pretežno z gozdom.

Floristične popise smo naredili po standardni metodi florističnega popisovanja (Haeupler 1976). Zbrani herbarijski primerki so shranjeni v delovnem herbariju Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU. Popise smo vnesli v podatkovno bazo aplikacije FloVegSi (Vreš in dr. 2000). Soteska se nahaja v kvadrantu 9753/4 po srednjeevropski metodi florističnega kartiranja oziroma v kvadrantu UTM 33T VM71 evropske metode florističnega kartiranja.

V gozdnatih pobočjih nad reko Nevljico prevladujejo rastline bukovih gozdov, kot so kresničevje (*Aruncus dioicus*), čemaž (*Allium ursinum*), gozdni šaš (*Carex sylvatica*), brstična (*Dentaria bulbifera*) in deveterolistna mlaja (*Dentaria enneaphyllos*), velecvetna mrtva kopriva (*Lamium orvala*), volčja jagoda (*Paris quadrifolia*), mnogocvetni salomonov pečat (*Polygonatum multiflorum*) ter številne praproti, kot npr. bukovčica (*Phegopteris connectilis*), jelenov jezik (*Phyllitis scolopendrium*), bodeča podlesnica (*Polystichum aculeatum*), gorska krpača (*Thelypteris limbosperma*) in druge. Med njimi je kar nekaj vrst, ki pripadajo ilirskemu flornemu elementu; to so tiste, ki so razširjene vzdolž Dinarskega gorstva od Slovenije do Albanije (Praprotnik 1987). Meja med ilirsko in srednjeevropsko provinco je v Sloveniji nejasna. Avtorji jo različno obravnavajo, poteka pa po prehodnem območju v osrednji Sloveniji.

Prisotnost ilirskih vrst v širšem pomenu nakazuje pripadnost območja doline Nevljice prehodnemu ilirskemu ozemlju (po Zupančiču in dr. 1987 območje Soteske še spada v ilirsko florno provinco), kjer vrste z osrednjega dela Balkanskega polotoka dosegajo severozahodno mejo svoje razširjenosti. V Soteski uspevajo navadna smrdljivka (*Aposeris foetida*), trilistna penuša (*Cardamine trifolia*), navadna ciklama (*Cyclamen purpurascens*), deveterolistna mlaja, bradavičasta trdoleska (*Euonymus verrucosa*), navadno tevje (*Hacquetia epipactis*), blagodišeči teloh (*Helleborus odorus*), ogrsko grabljišče (*Knautia drymeia*), velecvetna mrtva kopriva (*Lamium orvala*), planinsko kosteničevje (*Lonicera alpigena*), kranjski mleček (*Euphorbia carniolica*), kranjska bunika (*Scopolia carniolica*) in širokolistna grašica (*Vicia oroboides*). Velecvetna mrtva kopriva, ki je značilnica prevladujočega bukovega gozda v Soteski, je južnoalpsko-ilirski florni element. Razširjena je v severni Italiji, zahodni Avstriji, Sloveniji, Hrvaški, Bosni in Hercegovini ter južni Madžarski. Raste v združbah zvez *Aremonio-Fagion* (= *Fagion illyricum*) in *Ostryo-Carpinion orientalis*, pri nas pa je razširjena po vsem ozemlju. V Soteski je razmeroma pogosta.

Soteska Nevljice je ozka in obdana s strmimi pobočji, ki so do vrha porasla z gozdom, zato v njej obstajajo ugodni mikroklimatski pogoji za rast gorskih in visokogorskih rastlinskih vrst. Med njimi najdemo planinski srobot (*Clematis alpina*), dlakavi lepen (*Adenostyles alliariae*), alpsko grozdičje (*Ribes alpinum*), kimastoplodni šipek (*Rosa pendulina*), skalno kernerjevko (*Kernera saxatilis*), turško lilijo ali zlati klobuk (*Lilium martagon*) in druge. Pravi posebnosti sta soška

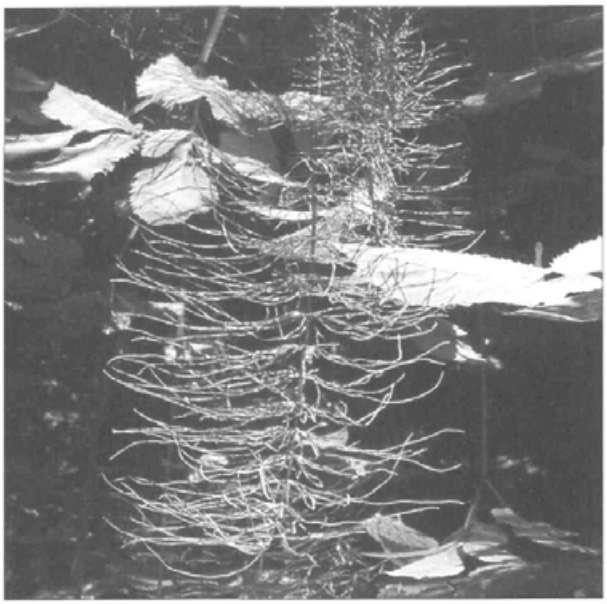
Slika 3: Kranjska bunika ali volčič je znamenita slovenska rastlina.

smiljka (*Cerastium subtriflorum*) in trilistna valdštajnija (*Waldsteinia trifolia*), po kateri je soteska Nevljice postala dobro poznana v slovenski botanični srenji. Obe rastlini najdemo tudi na rdečem seznamu ogroženih rastlin Slovenije (Wraber T. in Skoberne 1989), prvo kot endemično in drugo kot redko vrsto.

Soška smiljka (slika 1) je konservativni endemit Julijskih Alp (Mayer 1960: 34) ter zgornjega in srednjega Posočja, ki ga zunaj sklenjenega areala najdemo kot manjšo eksklavo še v Zasavju. Njeno klasično nahajališče je na Mangrtu. Popolnoma presenetljivo pa je njeno nahajališče v Soteski, kjer sta jo 20. junija 1971 prvič nabrala botanika, oče in sin, Maks ter Tone Wraber. Njuna herbarijska pola z evidenčno številko 89882 je shranjena v herbariju Biološkega oddelka Biotehniške fakultete v Ljubljani (LJU). Na herbarijski etiketi je zapisano naslednje: "Slovenija: In rupestribus umbrosis humidis vallis fluvii Nevljica inter vicos Vrhpolje et Podhruška prope oppidum Kamnik. Solo calc. 400 m s. m." Odgovor na vprašanje, kako je rastlina zašla v to dolino, saj na bližnjih Kamniško-Savinjskih Alpah sploh ne uspeva, bo verjetno ostal nerešen. Prav tako je uganka njeno pojavljanje v središču mesta Kamnik, kjer raste na kamnitih zidovih in severnih pobočjih Malega gradu pri kavarni Veronika. Rastišče je bilo odkrito pred nedavnim (l. 2000, B. Vreš, delovni herbarij ZRC SAZU), vendar se vrsta z nekaj deset primerki uspešno ohranja kljub človeškim posegom ob čiščenju okolice ter zaraščajočega grmovja.

O trilistni valdštajniji (slika 2) je bilo doslej že veliko povedanega (Knez 1972, Naglič 1979), vendar kljub vsemu zasluži pozornost, da jo še enkrat na kratko predstavimo. Je rožnica, ki je v Evropi razširjena na Slovaškem, v Avstriji, Sloveniji, Srbiji ter Romuniji. V Sloveniji je bila doslej najdena v dolini potoka Suha na Ravnah na Koroškem (najstarejša najdba iz l. 1917, F. Pehr) ter v dolinah rek Nevljica (1971, D. Lasič), Gračnica (1971, T. Knez) in Paka (1979, D. Naglič; več manjših nahajališč). Najdba valdštajnije v soteski reke Nevljice je vzpodbudila takratne slovenske botanike, da so si jo šli nemudoma ogledat in so se kar izmenjavali na njenem rastišču. Prav tam pa rastlina še danes uspeva, saj smo jo zabeležili na vseh botaničnih obiskih. Je vrsta svetlih rastišč, zato je je največ v osrednjem nekoliko odprtem delu doline, kjer v sončnem vremenu njeni rumeni cvetovi ožarijo desno pobočje nad reko, kjer množično uspeva skupaj s soško smiljko na gruščnatih slabo poraslih tleh. V Soteski jo najdemo še posamič na gozdnih robovih vzdolž stare gozdne ceste. Na srečo nahajališče v dolini Nevljice ni zelo ogroženo zaradi človekovih dejavnosti, tako da nas bo lahko s svojo prisotnostjo prijetno presenečala še v prihodnje.

Soteska Nevljice skriva tudi nekaj znamenitih slovenskih rastlin (Wraber T. 1990). To so tiste, ki slovensko rastlinstvo zaznamujejo na prav poseben način, bodisi kot endemiti, s svojim klasičnim nahajališčem v Sloveniji, ali so poimenovane po znamenitih slovenskih botanikih. V Soteski rastejo naslednje: beli šaš (*Carex alba*), kranjski mleček, tevje, širokolistna grašica in kranjska bunika ali volčič. Slednja je poznana že iz 16. stoletja, torej časov znamenitega zdravnika in botanika Mathiolija, ki jo je prvi odkril in opisal. Scopoli,

Slika 4: Travniška preslica uspeva v Soteski skupaj z navadno strelušo.

avtor Flore Kranjske (1760) in rudniški zdravnik v Idriji, jo je uvrstil v rod volčjih češenj (*Atropa*), medtem ko jo je avstrijski botanik Jacquin uvrstil v samostojni rod in jo Scopoliju na čast poimenoval "*Scopola Carniolica*" (Scopoli 1772: 158). Rastlina je tako postala znamenita glede na zgodovino njenega odkrivanja. Je nizko, grmičasto razraslo zelišče z listi, podobnimi volčji češnji, ter s kimastimi temnordečimi cvetovi in je strupena (slika 3). V Soteski je redka.

Ozki prodnati pas neposredno ob strugi reke je dovolj vlažen in bogat s hranili, da na njem uspevajo tri botanično zanimive praprotnice. Razmeroma redka in nenavadna je praprot streluša (*Matteuccia struthiopteris*), ki med lijaki svojih listov skriva nežno presličevko, travniško preslico (*Equisetum pratense*). Rastišče obeh je na prodnatem nanosu na levem bregu Nevljice, nasproti skale, ki zapira vhod v Sotesko. Medtem ko se je vedenje o razširjenosti prve v Sloveniji v zadnjem desetletju pomnožilo (Trpin 1994: 29–32), za drugo obstajajo le redki podatki o njenem uspevanju pri nas. Na slovenskem etničnem ozemlju je travniška preslica (slika 4) redko in raztreseno razširjena: Koroško, Gorenjsko, Štajersko, Primorsko (Mayer 1952: 21), medtem ko Martinčič (1999: 71) za Slovenijo navaja le predalpsko in preddinarsko (Janče) fitogeografsko območje. Večina zbranih podatkov o razširjenosti vrste je literaturnih navedb z začetka prejšnjega stoletja, prve herbarijske potrditve (delovni herbarij Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU) pa so s konca devetdesetih let: Soteska reke Nevljice (1998, B. Vreš), v jarku pod silikatnimi skalami nasproti kmetije Pipej v dolini Mučke Bistrice (9356/4 – UTM 33T WM16; 2000, B. Vreš) ter v jelševju ob reki Dravi pod zaselkom Tribej v bližini Črneč (9455/2 – UTM 33T VM96; 2001, B. Vreš).

Na desnem bregu Nevljice se na rastišču nasproti prvih dveh vrst pridruži še zimska preslica (*Equisetum hyemale*), ki je v Sloveniji raztreseno razširjena in nekoliko pogostejša kot travniška preslica. Za okolico Kamnika (Kamniška Bistrica) jo navaja že Mayer (1951: 29), ki povzema tudi Šaferjev podatek pri Nevljah. Skupaj smo vrsto nabirali na prej opisanem nahajališču, našli pa smo jo še na nekaj mestih vzdolž reke Nevljice.

V ozkem pasu ob strugi Nevljice se mestoma pojavljajo fragmenti obrežne vegetacije z navadnim repuhom (*Petasites hybridus*). Nekako na sredini Soteske je majhna ravnica, kjer zastaja voda, po obilnejšem dežju pa tam ostaja majhna mlaka. V njej najdemo nekatere močvirske vrste, kot so studenčni jetičnik (*Veronica beccabunga*) ter bledi (*Carex pallescens*), mlahavi (*Carex remota*) in razmaknjenoklasi šaš (*Carex distans*).

Dolina reke Nevljice (Soteska) med krajema Vir pri Nevljah in Vrhpolje gotovo skriva še marsikatero botanično zanimivost in presenečenje, vsekakor pa že sam pogled na zeleno in tiho dolino ob prijetni pesmi žuboreče vode ponudi človeku doživljanje tiste spokojnosti, ki jo v današnjem mrzličnem tempu življenja vse bolj pogrešamo. Z naravovarstvenega vidika je dolina prava zakladnica botaničnih posebnosti in kot taka potrebna ustrezne naravovarstvene zaščite. Primerna je tudi za pripravo učne poti, ki bi služila seznanjanju šol ter lokalnega prebivalstva z naravnimi vrednotami Soteske.

Seznam rastlin, najdenih v Soteski

Takson	Slovensko ime
1. Abies alba Mill.	bela jelka
2. Acer campestre L.	maklen
3. Acer platanoides L.	ostrolistni javor
4. Acer pseudoplatanus L.	beli javor
5. Aconitum vulparia Rchb.	navadna preobjeda
6. Actaea spicata L.	navadna črnoga
7. Adenostyles alliariae (Gouan) A. Kerner	dlakavi lepen
8. Adenostyles glabra (Mill.) DC.	goli lepen

Takson	Slovensko ime
9. *Aegopodium podagraria* L.	navadna regačica
10. *Alchemilla* sp.	plahtica
11. *Alliaria petiolata* (MB.) Cav. in Grande	navadna česnovka
12. *Allium ursinum* L.	čemaž
13. *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.	črna jelša
14. *Alnus incana* (L.) Moench	siva jelša
15. *Anemone nemorosa* L.	podlesna vetrnica
16. *Anemone ranunculoides* L.	zlatična vetrnica
17. Angelica sylvestris L.	navadni gozdni koren
18. *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm.	gozdna krebuljica
19. *Aposeris foetida* (L.) Less.	navadna smrdljivka
20. *Arabis turrita* L.	slokastoplodni repnjak
21. *Arctium nemorosum* Lej.	gozdni repinec
22. *Armoracia rusticana* Gaertn., Mey. in Scherb.	navadni hren
23. *Artemisia vulgaris* L.	navadni pelin
24. *Arum maculatum* L.	pegasti kačnik
25. *Aruncus dioicus* (Walter) Fernald	navadno kresničevje
26. *Asarum europaeum* L. subsp. *europaeum*	navadni kopitnik
27. *Asarum europaeum* L. subsp. *caucasicum* (Duchartre) Soó	iberijski kopitnik
28. *Asplenium ruta-muraria* L.	pozidna rutica
29. *Asplenium trichomanes* L.	rjavi sršaj
30. *Asplenium viride* Huds.	zeleni sršaj
31. *Athyrium filix-femina* (L.) Roth	navadna podborka
32. *Barbarea vulgaris* R. Br.	navadna barbica
33. *Berberis vulgaris* L.	navadni češmin
34. *Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P. Beauv.	gozdna glota
35. *Caltha palustris* L.	navadna kalužnica
36. *Campanula patula* L.	razprostrta zvončica
37. *Campanula persicifolia* L.	breskovolistna zvončica
38. *Campanula rotundifolia* L.	okroglolistna zvončica
39. *Campanula trachelium* L.	koprivasta zvončica
40. *Cardamine flexuosa* With.	gozdna penuša
41. *Cardamine impatiens* L.	penuša nedotika
42. *Cardamine trifolia* L.	trilistna penuša
43. *Cardaminopsis arenosa* (L.) Hayek	peskovni penušnjek
44. *Cardaminopsis halleri* (L.) Hayek	hallerjev penušnjek
45. *Carex alba* Scop.	beli šaš

Takson	Slovensko ime
46. *Carex brizoides* L.	migalični šaš
47. *Carex digitata* L.	prstasti šaš
48. *Carex distans* L.	razmaknjenoklasi šaš
49. *Carex flacca* Schreber	sinjezeleni šaš
50. *Carex hirta* L.	dlakavi šaš
51. *Carex muricata* L. s. str.	pairajev šaš
52. *Carex pallescens* L.	bledi šaš
53. *Carex pilosa* Scop.	vejicati šaš
54. *Carex remota* L.	mlahavi šaš
55. *Carex sylvatica* Huds.	gozdni šaš
56. *Carpinus betulus* L.	navadni gaber
57. *Cerastium glomeratum* Thuill.	klobčasta smiljka
58. *Cerastium holosteoides* Fries em. Hyl.	navadna smiljka
59. *Cerastium subtriflorum* (Rchb.) Pacher	soška smiljka
60. *Cerastium sylvaticum* W. in K.	gozdna smiljka
61. *Chaerophyllum hirsutum* L.	dlakavo trebelje
62. *Chamaecytisus supinus* (L.) Link	nizka relika
63. *Chrysosplenium alternifolium* L.	spiralastolistni vraničnik
64. *Circaea lutetiana* L.	veliki nadlišček
65. *Cirsium oleraceum* (L.) Scop.	mehki osat
66. *Clematis alpina* (L.) Mill.	planinski srobot
67. *Clematis vitalba* L.	navadni srobot
68. *Convallaria majalis* L.	šmarnica
69. *Cornus sanguinea* L.	rdeči dren
70. *Corydalis cava* (L.) Schweigger in Koerte	votli petelinček
71. *Corydalis solida* (L.) Sw.	čvrsti petelinček
72. *Corylus avellana* L.	navadna leska
73. *Crataegus monogyna* Jacq.	enovratni glog
74. *Crepis paludosa* (L.) Moench	močvirski dimek
75. *Crocus napolitanus* Mord. in Loisel.	pomladanski žafran
76. *Cyclamen purpurascens* Mill.	navadna ciklama
77. *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh.	krhka priščanica
78. *Dactylis glomerata* L.	navadna pasja trava
79. *Daphne mezereum* L.	navadni volčin
80. *Daucus carota* L.	navadno korenje
81. *Dentaria bulbifera* L.	brstična konopnica
82. *Dentaria enneaphyllos* L.	deveterolistna konopnica

Takson	Slovensko ime
83. Deschampsia cespitosa (L.) P. Beauv.	rušnata masnica
84. Dryopteris carthusiana (Vill.) H.P. Fuchs	bodičasta glistovnica
85. Dryopteris dilatata (Hoffm.) A. Gray	širokolistna glistovnica
86. Dryopteris filix-mas (L.) Schott	navadna glistovnica
87. Equisetum arvense L.	njivska preslica
88. Equisetum hyemale L.	zimska preslica
89. Equisetum pratense Ehrh.	travniška preslica
90. Equisetum telmateia Ehrh.	velika preslica
91. Erigeron annuus (L.) Pers.	enoletna suholetnica
92. Euonymus europaea L.	navadna trdoleska
93. Euonymus latifolia (L.) Mill.	širokolistna trdoleska
94. Euonymus verrucosa Scop.	bradavičasta trdoleska
95. Eupatorium cannabinum L.	konjska griva
96. Euphorbia amygdaloides L.	mandljevolistni mleček
97. Euphorbia carniolica Jacq.	kranjski mleček
98. Euphorbia dulcis L.	sladki mleček
99. Fagus sylvatica L.	bukev
100. Festuca altissima All.	gozdna bilnica
101. Festuca gigantea (L.) Vill.	orjaška bilnica
102. Festuca sp.	bilnica
103. Filipendula ulmaria (L.) Maxim.	brestovolistni oslad
104. Fragaria moschata (Duchesne) Weston	muškatni jagodnjak
105. Fragaria vesca L.	navadni jagodnjak
106. Fraxinus excelsior L.	veliki jesen
107. Gagea lutea (L.) Ker-Gawl.	rumena pasja čebula
108. Galeobdolon flavidum (F.Herm.) Holub	navadna rumenka
109. Galeobdolon montanum (Pers.) Pers. ex Rchb.	gorska rumenka
110. Galeopsis pubescens Besser	puhasti zebrat
111. Galeopsis speciosa Mill.	pisani zebrat
112. Galium mollugo L.	navadna lakota
113. Gentiana asclepiadea L.	svilničasti svišč
114. Geranium phaeum L.	rjavordeča krvomočnica
115. Geranium robertianum L.	smrdljička
116. Geum urbanum L.	navadna sretena
117. Glechoma hederacea L.	bršljanasta grenkuljica
118. Glechoma hirsuta W. in K.	dlakava grenkuljica
119. Glyceria fluitans (L.) R. Br.	plavajoča sladika

Takson	Slovensko ime
120. Gymnocarpium robertianum (Hoffm.) Newm.	apnenka
121. Hacquetia epipactis (Scop.) DC.	navadno tevje
122. Hedera helix L.	navadni bršljan
123. Helleborus odorus W. in K. ex Willd.	blagodišeči teloh
124. Hepatica nobilis Schreber	navadni jetrnik
125. Heracleum sphondylium L.	navadni dežen
126. Hieracium sylvaticum (L.) L.	gozdna škržolica
127. Huperzia selago (L.) Bernh. ex Schrank in Mart.	brezklaso lisičje
128. Hypericum hirsutum L.	dlakava krčnica
129. Hypericum maculatum Crantz	pegasta krčnica
130. Hypericum perforatum L.	šentjanževka
131. Hypericum tetrapterum Fries	krilata krčnica
132. Impatiens glandulifera Royle	žlezava nedotika
133. Impatiens noli-tangere L.	navadna nedotika
134. Isopyrum thalictroides L.	navadna polžarka
135. Juncus effusus L.	navadno ločje
136. Juncus inflexus L.	sivozeleno ločje
137. Juncus tenuis Willd.	nežno ločje
138. Juniperus communis L.	navadni brin
139. Kernera saxatilis (L.) Rchb.	skalna kernerjevka
140. Knautia drymeia Heuff.	ogrsko grabljišče
141. Laburnum alpinum (Mill.) Bercht. in J. Presl	alpski nagnoj
142. Lamium orvala L.	velecvetna mrtva kopriva
143. Lathraea squamaria L.	navadni lusnec
144. Leontodon incanus (L.) Schrank	sivi otavčič
145. Leucanthemum ircutianum (Turcz.) DC.	navadna ivanjščica
146. Leucojum vernum L.	pomladanski veliki zvonček
147. Lilium martagon L.	turška lilija
148. Linum catharticum L.	lan predivec
149. Listera ovata (L.) R. Br.	jajčastolistni muhovnik
150. Lolium multiflorum Lam.	laška ljuljka
151. Lolium perenne L.	angleška ljuljka
152. Lonicera alpigena L.	planinsko kosteničevje
153. Lonicera xylosteum L.	puhastolistno kosteničevje
154. Lotus corniculatus L.	navadna nokota
155. Lunaria rediviva L.	trpežna srebrenka
156. Luzula luzuloides (Lam.) Dandy & Wilm.	belkasta bekica

Takson	Slovensko ime
157. Luzula pilosa (L.) Willd.	dlakava bekica
158. Lychnis flos-cuculi (L.) Greuter in Burdet	kukavičja lučca
159. Lycopodium annotinum L.	brinolistni lisičjak
160. Lycopus europaeus subsp. mollis (Kerner) Rothm.	dlakavi regelj
161. Lysimachia nummularia L.	okroglolistna pijavčnica
162. Maianthemum bifolium (L.) F.W. Schmidt	dvolistna senčnica
163. Matteuccia struthiopteris (L.) Todaro	navadna peruša
164. Medicago lupulina L.	hmeljna meteljka
165. Melandryum album (Mill.) Garcke	beli slizek
166. Melandryum rubrum (Weigel) Garcke	rdeči slizek
167. Melica nutans L.	kimasta kraslika
168. Melica uniflora Retz.	enocvetna kraslika
169. Mentha longifolia (L.) Huds.	dolgolistna meta
170. Mercurialis perennis L.	trpežni golšec
171. Microrrhinum minus (L.) Four.	mala zijalka
172. Milium effusum L.	razprostrta prosulja
173. Moehringia muscosa L.	mahovna popkoresa
174. Moehringia trinervia (L.) Clairv.	trižilna popkoresa
175. Mycelis muralis (L.) Dum.	navadni zajčji lapuh
176. Neottia nidus-avis (L.) L. C. Rich.	rjava gnezdovnica
177. Ostrya carpinifolia Scop.	črni gaber
178. Oxalis acetosella L.	navadna zajčja deteljica
179. Paris quadrifolia L.	volčja jagoda
180. Petasites albus (L.) Gaertn.	beli repuh
181. Petasites hybridus (L.) Gaertn., Mey. in Scherb.	navadni repuh
182. Phegopteris connectilis (Michx.) Watt	bukovčica
183. Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud.	navadni trst
184. Phyllitis scolopendrium (L.) Newm.	jelenov jezik
185. Picea abies (L.) Karsten	navadna smreka
186. Pimpinella major (L.) Huds.	veliki bedrenec
187. Plantago lanceolata L.	ozkolistni trpotec
188. Plantago major L.	veliki trpotec
189. Poa annua L.	enoletna latovka
190. Poa nemoralis L.	podlesna latovka
191. Poa trivialis L.	navadna latovka
192. Polygonatum multiflorum (L.) All.	mnogocvetni salomonov pečat
193. Polygonatum odoratum (Mill.) Druce	dišeči salomonov pečat

Takson	Slovensko ime
194. Polygonum lapathifolium L.	ščavjelistna dresen
195. Polygonum mite Schrank	mila dresen
196. Polypodium vulgare L.	navadna sladka koreninica
197. Polystichum aculeatum (L.) Roth	bodeča podlesnica
198. Polystichum braunii (Spenn.) Feé	bravnova podlesnica
199. Potentilla erecta (L.) Räuschel	srčna moč
200. Primula vulgaris Huds.	trobentica
201. Prunella vulgaris L.	navadna črnoglavka
202. Pulmonaria officinalis L.	navadni pljučnik
203. Ranunculus acris L.	ripeča zlatica
204. Ranunculus lanuginosus L.	kosmata zlatica
205. Ranunculus repens L.	plazeča zlatica
206. Ribes alpinum L.	alpsko grozdičje
207. Rosa pendulina L.	kimastoplodni šipek
208. Rubus caesius L.	sinjezelena robida
209. Rubus hirtus W. in K.	srhkostebelna robida
210. Rubus idaeus L.	malinjak
211. Rudbeckia laciniata L.	deljenolistna rudbekija
212. Rumex acetosa L.	navadna kislica
213. Salix alba L.	bela vrba
214. Salix appendiculata Vill.	velikolistna vrba
215. Salix caprea L.	iva
216. Salix cinerea L.	pepelnatosiva vrba
217. Salix fragilis L.	krhka vrba
218. Salix purpurea L.	rdeča vrba
219. Salvia glutinosa L.	lepljiva kadulja
220. Sambucus nigra L.	črni bezeg
221. Sanicula europaea L.	navadni ženikelj
222. Saponaria officinalis L.	navadna milnica
223. Scilla bifolia L.	dvolistna morska čebulica
224. Scirpus sylvaticus L.	gozdni sitec
225. Scopolia carniolica Jacq.	kranjska bunika
226. Scrophularia nodosa L.	navadna črnobina
227. Sedum hispanicum L.	španska homulica
228. Senecio ovirensis (Koch) DC.	obirski grint
229. Sisymbrium officinale (L.) Scop.	navadni dihnik
230. Solanum dulcamara L.	grenkoslad

Takson	Slovensko ime
231. Stachys sylvatica L.	gozdni čišljak
232. Stellaria neglecta Weihe	prezrta zvezdica
233. Stellaria nemorum L. s. str.	gozdna zvezdica
234. Symphytum tuberosum L.	gomoljasti gabez
235. Taraxacum officinale F. Weber in Wiggers	navadni regrat
236. Thelypteris limbosperma (All.) H. P. Fuchs	gorska krpača
237. Thymus sp.	Materina dušica
238. Tilia cordata Mill.	lipovec
239. Tilia platyphyllos Scop.	navadna lipa
240. Trifolium pratense L.	črna detelja
241. Trifolium repens L.	plazeča detelja
242. Turritis glabra L.	gola stolpica
243. Tussilago farfara L.	navadni lapuh
244. Ulmus glabra Huds.	goli brest
245. Urtica dioica L.	velika kopriva
246. Vaccinium myrtillus L.	borovnica
247. Valeriana tripteris L.	tripernata špajka
248. Veratrum album subsp. lobelianum (Bernh.) Arcang.	zelena čmerika
249. Veronica anagallis-aquatica L.	vodni jetičnik
250. Veronica beccabunga L.	studenčni jetičnik
251. Veronica officinalis L.	zdravilni jetičnik
252. Veronica serpyllifolia L.	timijanov jetičnik
253. Veronica urticifolia Jacq.	koprivolistni jetičnik
254. Viburnum lantana L.	dobrovita
255. Viburnum opulus L.	brogovita
256. Vicia oroboides Wulf.	širokolistna grašica
257. Vinca minor L.	navadni zimzelen
258. Viola reichenbachiana Jordan ex Boreau	gozdna vijolica
259. Viola riviniana Rchb.	rivinova vijolica
260. Waldsteinia trifolia Roch. ex Koch	trilistna valdštajnija

Zaključki

Območje reke Nevljice od mesta, kjer ta vstopi v tesen pri Viru pri Nevljah, do njenega izhoda pri Vrhpolju, se imenuje Soteska. Leži na triadnih apnencih, ki jih skoraj v celoti pokriva bukov gozd z velecvetno mrtvo koprivo (*Lamio orvalae-Fagetum*).

Fitogeografsko pripada Soteska predalpskemu območju oziroma Kranjskemu distriktu Predalpskega podsektorja Jugovzhodnoalpskega sektorja Ilirske florne province. Po metodologiji floristićnih kartiranj se nahaja v kvadrantu 9753/4 oziroma v kvadrantu UTM VM71.

Na območju Soteske je bilo v zadnjem desetletju na številnih ekskurzijah zabeleženih in nabranih dvesto šestdeset vrst rastlin, kar priča o razmeroma veliki pestrosti doline. Med pomembnejše najdbe in opažanja sodijo podatki o pojavljanju naslednjih vrst: kranjska bunika, soška smiljka, zimska in travniška preslica, streluša ter valdštajnija. Razmere za ohranjanje teh vrst so ugodne, pazljivost je potrebna le pri večjih posegih v prostor, ki v dolini niso zaželeni.

Z naravovarstvenega vidika je dolina prava zakladnica botaničnih posebnosti in kot taka potrebna ustrezne naravovarstvene zaščite.

Literatura in viri

T. Cegnar 1998: *Temperatura zraka.* – V: J. Fridl, D. Kladnik, M. Orožen Adamič in D. Perko: *Geografski atlas Slovenije*, DZS, Ljubljana.

H. Haeupler 1976: *Grundlagen und Arbeitsmetoden für die Kartierung der Flora Mitteleuropas,* Zentralstelle für die floristische Kartierung Westdeutschland.

T. Knez 1972: *Trilistna valdštajnovka v dolini Gračnice,* Proteus 34(9–10), 437–438.

F. Lovrenčak: *Prsti.* – V: J. Fridl, D. Kladnik, M. Orožen Adamič in D. Perko: *Geografski atlas Slovenije,* DZS, Ljubljana.

A. Martinčič 1999: *Deblo Pteridophyta – praprotnice.* – V: A. Martinčič, T. Wraber, N. Jogan, V. Ravnik, A. Podobnik, B. Turk in B. Vreš: *Mala flora Slovenije*, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.

E. Mayer 1951: *Kritični prispevki k flori slovenskega ozemlja,* Razprave IV. razreda SAZU 1: 27–80.

E. Mayer, 1952: *Seznam praprotnic in cvetnic slovenskega ozemlja,* Dela 5, SAZU, Razred IV, Ljubljana.

E. Mayer 1960: *Endemične cvetnice območja jugovzhodnih apneniških Alp, njihovega predgorja in ilirskega prehodnega ozemlja. V: J. Lazar: Zbornik ob 150-letnici botaničnega vrta v Ljubljani,* Univerza v Ljubljani, Ljubljana.

D. Naglič 1979: *Trilistna valdštajnija v Paki pri Velenju,* Proteus 42(4), 136–139.

D. Ogrin 1998: *Podnebje.* – V: J. Fridl, D. Kladnik, M. Orožen Adamič in D. Perko: *Geografski atlas Slovenije,* DZS, Ljubljana.

D. Perko in M. Orožen Adamič (ur.) 1998: *Slovenija – Pokrajine in ljudje,* Mladinska knjiga, Ljubljana.

N. Praprotnik 1987: *Ilirski florni element v Sloveniji,* doktorska disertacija (mscr.), VTOZD za biologijo, Biotehniška fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani.

U. Premru 1969–78: *Osnovna geološka karta SFRJ,* Ljubljana L 33–66, Geološki zavod Ljubljana.

I. Rakovec: *H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline,* Hrvatski geografski glasnik 8–10, str. 175–187.

I. A. Scopoli 1772: *Flora Carniolica*, ed. 2.

D. Trpin 1994: *Notulae ad floram Sloveniae 16. Matteuccia struthiopteris (L.) Todaro. Nova nahajališča in novi kvadranti razširjenosti vrste v Sloveniji,* Hladnikia 3, str. 29–32.

B. Vreš, T. Seliškar, A. Seliškar 2000: *FloVegSi. Aplikacija za vnos in obdelavo floristićnih in vegetacijskih podatkov,* Ljubljana.

B. Zupančič 1998: *Padavine.* – V: J. Fridl, D. Kladnik, M. Orožen Adamič in D. Perko: *Geografski atlas Slovenije,* DZS, Ljubljana.

M. Zupančič, L. Marinček, A. Seliškar in I. Puncer 1987: *Consideration on the phytogeographic division of Slovenia,* Biogeographia 13, str. 89–98.

M. Zupančič, A. Seliškar in V. Žagar 1998: *Rastlinstvo.* – V: J. Fridl, D. Kladnik, M. Orožen Adamič in D. Perko: *Geografski atlas Slovenije,* DZS, Ljubljana.

M. Wraber 1969: *Pflanzengeographische Stellung und Gliederung Sloweniens,* Vegetatio 17 (1–6), str. 176–199.

T. Wraber in P. Skoberne 1989: *Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk SR Slovenije,* Varstvo narave, str. 14–15.

T. Wraber 1990: *Sto znamenitih rastlin,* Prešernova družba, Ljubljana.

Vegetation in the Nevljica ravine

Summary

In the last decade there have been many excursions in the Soteska area where two hundred and sixty different plants were registered and picked, revealing the relatively rich diversity of the valley. Among the valuable information about the species found there are the following plants: kranjska bunika (lat. *Scopolia carniolica**), soška smiljka (lat. *Cerastium subtriflorum**), zimska in travniška preslica (lat. *Equisetum pratense, Equisetum hiemale**), streluša (lat. *Sagittaria sagittifolia**) and valdštajnija (lat. *Waldsteinia**). The conditions are quite suitable for the preservation of these species, although some precautions should be taken regarding manmade interventions in the area, which may not benefit the valley. However, from an environmentalist's point of view, the valley presents a real treasure of distinctive botanical features, and as such it should receive suitably environmental protection.

Mihej Urbančič, Polona Kalan,
Primož Simončič, Robert Mavsar, Miran Čas
Gozdarski inštitut Slovenije
Večna pot 2
1000 Ljubljana

Imisijska obremenjenost gozdov v občini Kamnik – raziskave v letu 2001

1 Uvod

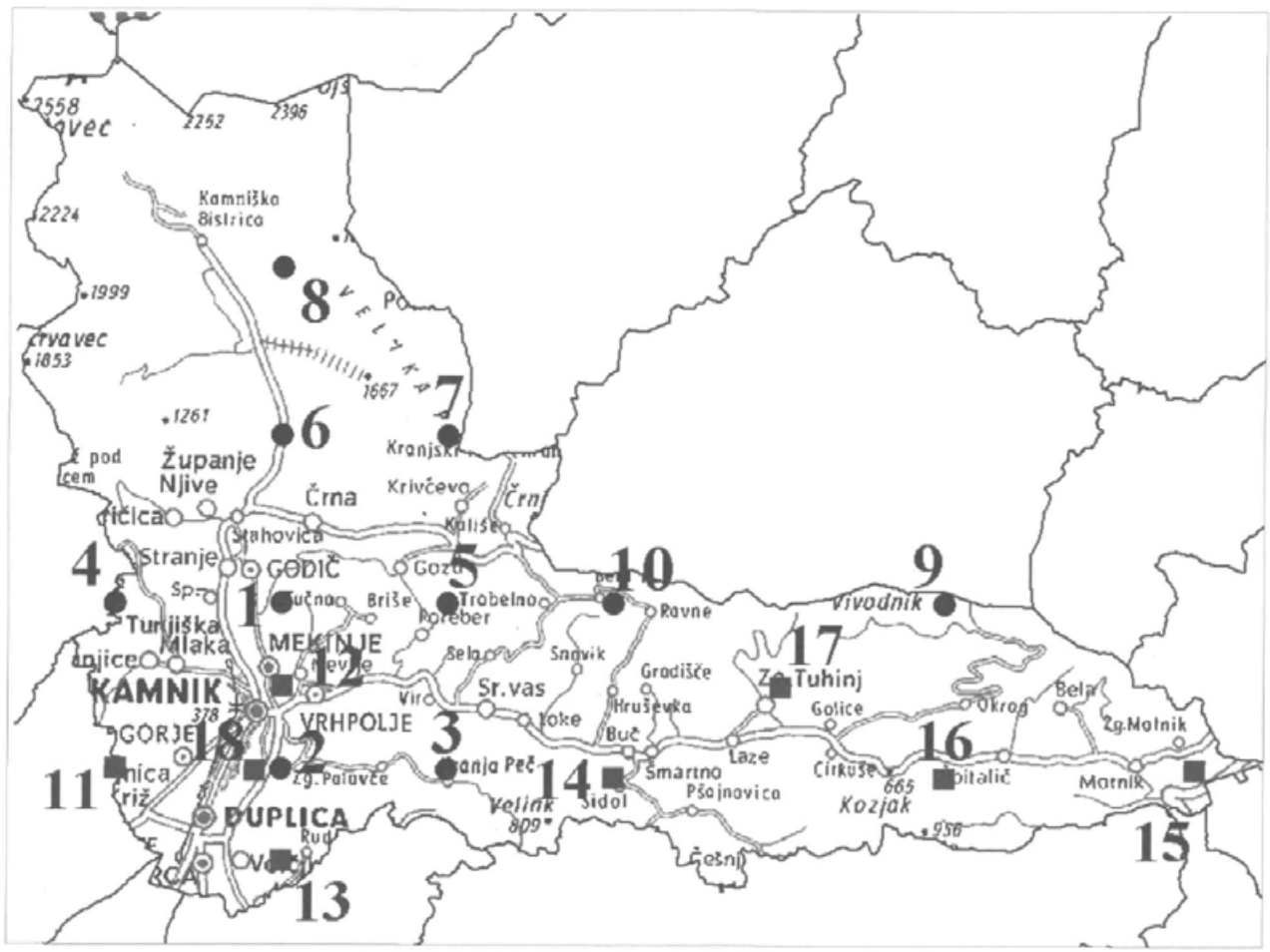
Na pobudo oddelka za okolje in prostor občine Kamnik smo na Gozdarskem inštitutu Slovenije leta 2001 začeli z enoletno raziskavo Imisijska obremenjenost gozdov v občini Kamnik (2001–2002).

Spremljanje stanja gozdov s pomočjo snemanj in bioindikacijskih metod je pomembno za ugotavljanje motenj v njihovem razvoju in rasti. Zdrav, dobro gospodarjen in zato stabilen gozd lahko prinaša lastnikom trajne neposredne materialne koristi (predvsem les). Njim in mnogim drugim omogoča tudi nematerialne dobrine, zadržuje padavinsko vodo in zdrse tal, blaži podnebne ekstreme, varuje naravne znamenitosti, omogoča raznovrstno rekreacijo idr. Vse to omogoča ljudem boljše, varnejše in bogatejše življenje.

Med vzroki slabšega zdravstvenega stanja in stabilnosti gozdov so tudi imisije onesnaženega zraka. Vplivajo tako, da neposredno spreminjajo in motijo življenjske procese v gozdnih ekosistemih in z njimi povezane življenjske razmere za normalno rast gozdov.

V nalogi smo oz. bomo s pomočjo snemanja stanja drevesnih krošenj (osutost listja oz. iglic) in bioindikacijskih metod, kot so popis lišajev, določitev vsebnosti dušika, žvepla in izbranih težkih kovin v tleh in smrekovih iglicah, ugotovili, kakšna je imisijska obremenjenost gozdov v občini Kamnik. V letu 2001 smo opravili vsa terenska dela in terenske meritve, laboratorijske analize in vrednotenje rezultatov pa bomo izvedli v letu 2002. V prispevku so predstavljene značilnosti gozdnih rastišč in rezultati popisa osutosti drevja in poškodovanosti gozdov na izbranih osemnajstih lokacijah občine Kamnik.

V letu 2001 smo izvedli snemanja in vzorčenje na desetih lokacijah 4 x 4 km nacionalne mreže, na kateri se vsakih pet let izvaja velikopovršinska inventura stanja gozdov (1991–1995–2000; na karti 1 so te ploskve označene s krogci). Ker na ta način nismo zadovoljivo pokrili vsega območja občine Kamnik (na primer v zadnjem obdobju s prometom obremenjene Tuhinjske doline), smo na željo naročnika projekta v nekaterih delih občine mrežo zgostili na 2 x 2 km in tako postavili še 8 dodatnih točk (te so na karti 1 označene s kvadrati).

Karta 1: Lokacije snemanj in jemanja vzorcev tal in smrekovih iglic

Občina Kamnik je raznolika in sega od nižin kamniško-dupliškega polja z mestom Kamnik, ki je na 390 m n. v., do vrhov v Kamniško-Savinjskih Alpah na severu, visokih preko 2000 m n. v. Proti vzhodu se razteza Tuhinjska dolina, severno je Menina, nad njo pa prelaz Črnivec. Na takem razgibanem reliefu, kjer se prepletajo značilnosti predgorskega in visokogorskega podnebja, so razlike tudi v padavinskem režimu. Količine padavin se znižujejo z nadmorsko višino, v Alpah ponekod presegajo 2500 mm, v Kamniku pa znašajo povprečja 1341 mm (Slovenija pokrajine in ljudje, 1998). Povprečna letna temperatura v Kamniku je približno 9 ° C, na Krvavcu pa 2,9 ° C (Slovenija pokrajine in ljudje, 1998). V hladni polovici leta je v dolinah in kotlinah prisoten toplotni obrat, kar v naseljenih predelih povzroča zadrževanje onesnaženega zraka z meglo v nižinah.

Viri imisij onesnaženega zraka so lokalnega izvora v sami občini Kamnik in kot posledica prenosa onesnažil glede na smeri vetra in podnebne razmere iz oddaljenejših virov, predvsem z vetrovi od zahoda v Ljubljanski kotlini. Potencialni viri imisij onesnaženega zraka so na splošno toplarne in sistemi daljinskega ogrevanja, industrijske kotlovnice, individualna kurišča, tehnološki procesi, uporaba topil, cestni in drug promet, odpadki, kmetijstvo in živinoreja idr. V samem mestu Kamnik in okolici, ki sta močno urbanizirana, je večina potencialnih virov imisij v zrak – industrijski obrati, kurišča, kmetijske površine. Promet, ki je pomemben vir imisij, pa je zgoščen tako v okolici Kamnika kot tudi v Tuhinjski dolini. Po podatkih HMZ (zdaj ARSO) iz leta 1996 je mesto Kamnik od 41 slovenskih krajev na osmem mestu glede povprečnih vrednosti 24-urnega indeksa onesnaženja zraka s kislimi plini (I_{SO2}), izraženem v SO_2 $\mu g/m^3$ (I_{SO2} = 40 μg SO_2/m^3; min–max SLO = 6–63 μg SO_2 /m^3), glede povprečnih 24-urnih koncentracij dima pa na 15. mestu med 47 slovenskimi kraji. Povprečna koncentracija dima za Kamnik je bila v letu 1996 19 $\mu g/m^3$, letna mejna imisijska koncentracija za SO_2 in za dim je 50 $\mu g/m^3$ (Onesnaženost zraka ..., 1997). Indeks I_{SO2} predstavlja po poročilu HMZ (1997) skupno stanje onesnaženosti zraka, izmerjeno na merski mreži HMZ s peroksidno metodo. Po meritvah iz leta 1985 je bil zrak v občini Kamnik zelo slab, po onesnaženju z SO_2 celo na 4. mestu v Sloveniji (HMZ RS 1985).

Pot onesnaženega zraka in zgoraj naštetih plinov od vira do receptorja (rastlina, gozd) lahko opišemo z naslednjim sistemom (Seinfeld 1986):

I.	II.	III.
	kemična transformacija	
emisijski viri ⇨	atmosfera ⇨	receptorji
primarni polutanti	*sekundarni polutanti*	

Žveplov dioksid, dušikovi oksidi, vodikov klorid in floridi tvorijo, raztopljeni v vodnih kapljicah, v zraku močne mineralne kisline. Te snovi padajo na zemljo kot kisli dež,[1] sneg, megla – mokri depozit, ali kot kisli trdni delci – suhi depozit (Puxbaum s sod. 1983). Glavni povzročitelji kislosti v padavinah so sulfatni in nitratni ioni kot končni oksidacijski produkti žveplovih in dušikovih oksidov, katerih najpomembnejši izvor je izgorevanje fosilnih goriv (Linberg s sod. 1990). Nad neonesnaženimi področji je pH vrednost padavin med 5,0 in 6,0 zaradi raztapljanja ogljikovega dioksida v vodi. Pri procesu nastaja ogljikova kislina. Vrednost pH 5,6 je mejna za kisli dež (Binkley s sod. 1989).

Kisle padavine učinkujejo na vegetacijo neposredno in posredno, s suhim in mokrim depozitom (Puxbaum s sod. 1983). V plinski obliki vstopajo v rastline preko listnih rež žveplov dioksid (SO_2), dušikovi oksidi (NOx), florovodikova kislina (HF), ozon (O_3) itn. Po vstopu ozona v notranjost lista poteka njegova transformacija, ki vodi do nastanka prostih radikalov, kot so superoksid in hidroksi radikali (Guderian 1985). Nastali ioni delujejo toksično predvsem na nivoju celice in subcelularnih struktur v organih rastline. To delovanje se kasneje izraža v spremenjeni anatomiji in morfologiji rastlinskih organov in izgledu celotne rastline. Vplivajo na delovanje encimov in s tem posredno tudi na procese, kot so: fotosinteza, dihanje, transpiracija in vzdrževanje turgorja (Puxbaum s sod. 1983). Kisli dež lahko glede na vrednost pH poškoduje kutikulo (Puxbaum s sod. 1983), iz listov spira ione K^+, Ca^{2+} in Mg^{2+} (Ulrich 1983).

Zakisovanje gozdnih tal zaradi vnosa kislih usedlin pa povzroča procese, ki spreminjajo lastnosti tal, vegetacije in vplivajo na njihovo degradacijo. Pojav propadanja gozdov v zadnjih desetletjih v severni in centralni Evropi in v Sloveniji je povezan, poleg neposrednega vpliva onesnaženega zraka na drevje, tudi s posrednim delovanjem kislih usedlin na gozdne ekosisteme. Spremembe kemizma gozdnih tal, na katere-

1 Mokre usedline (odložine) so kapljice padavin v obliki snežink, dežnih kapelj ali aerosolov v megli, ki vsebujejo raztopljene polutante. Škodljive snovi se odlagajo na tla tudi v obliki plinov ali delcev in temu pravimo suha usedlina. Kisli dež je mokra usedlina in je le ena od komponent kislih usedlin (Onesnaženost zraka ..., 1997).

Po Ulrichu (Ulrich 1986) ločimo skupne usedline (odložine), ki jih delimo na suhe in mokre. Mokre obsegajo vse snovi, ki skupaj s padavinami prispejo na površino tal in na rastline. Z lovljenjem padavin s totalizatorji dobimo poleg mokrih usedlin tudi del suhih usedlin, ki prispejo v vzorčevalnike pod vplivom težnosti. Ulrich imenuje mokre usedline in sedimentirane suhe usedline (delci prahu) skupaj padavinske usedline. Mokre usedline sestavljajo dež in sneg, suhe usedline pa delci, ki padajo zaradi težnosti in niso dež oz. sneg, aerosoli, kapljice megle in oblakov ter plini (Ulrich 1992).

Po Glatzelu (v: Puxbaum s sod. 1983) se prenaša z mokrim depozitom onesnažen zrak v notranjost listov, iglic ter na njihovo zgornjo površino s kapljicami vode, snegom, točo, meglo in kapljicami oblakov. Če je pH vrednost mokrega depozita nižja od 5,6, govorimo o kislem dežju. Suhi depozit opisuje kot neposredni vnos onesnaženega zraka (plini, aerosoli, prašni delci itn.) na površine vegetacije, tal, pa tudi prehod plinov skozi listne reže rastlin.

ga vpliva vnos kislih usedlin (posredni vpliv), se odražajo v:

- hitrosti mineralizacije organske snovi;
- siromašenju biotske raznovrstnosti;
- poškodbah korenin zaradi protonskega stresa;
- zavirani mikrobiološki aktivnosti tal;
- spremenjenem kroženju snovi v gozdnih ekosistemih in v spremenjenih naravnih ravnotežjih;
- spremenjeni izravnalni sposobnosti tal;
- spremenjenih prehranskih razmerah rastlin;
- degradaciji tal itd.

Med pomembnejše teorije, ki razlagajo vzročno-posledična razmerja med stanjem gozda in rastjo drevja (IM) in stresnimi dejavniki, štejemo :

- *hipotezo neposrednega vpliva onesnaženega zraka na gozd* – neugoden vpliv povečanih koncentracij SO_2, NOx in O_3 na krošnje drevja povzroča fiziološko sušo, premeščanje ogljika in s tem oslabitev koreninskega sistema in povečanega spiranja, ki vpliva na vsebnosti hranil v listju in iglicah drevja;
- *hipotezo zakisanja gozdnih tal* – vnos N in S posredno vpliva na zakisovanje tal, kar povzroča spiranje bazičnih ionov – hranil in njihovo pomanjkanje (npr. Mg/Ore Mountain na Češkem!), prisotnost toksične oblike aluminija, ki vpliva na slabše uspevanje finih korenin in sprejem nujno potrebnih hranil za gozdno drevje, znižanje vrednosti pH tal pa deluje tudi na proces mineralizacije in na večjo mobilnost težkih kovin;
- *hipotezo evtrofikacije* – povečane imisije N pospešijo rast in povzročijo večje potrebe drevja po ostalih hranilih, povzročijo fiziološko sušo zaradi povečane rasti nadzemne biomase drevja (npr. krošnje), ne pa tudi koreninskega sistema, poveča se občutljivost drevja na naravne stresne dejavnike, npr. zmrzal in bolezni;
- *hipotezo naravnega stresa* – ta je osredotočena na neugodne vremenske razmere, še posebej na sušo, prisotnost bolezni in škodljivcev kot glavne vzroke škod.

Prve tri hipoteze so povezane s preučevano problematiko v kamniški občini, s spremljanjem imisij onesnaženega zraka in stanjem gozda na izbranih lokacijah, četrta hipoteza pa je bolj ali manj stalnica in v veliko primerih zmanjšuje zmožnost obstoja drevja in uspešne rasti gozda v razmerah, kjer je prisoten dodatni vpliv onesnaženega zraka.

2 Metode dela

2.1 Metode terenskega dela

Na vsaki izmed izbranih osemnajstih lokacij (glej karta 1) smo zakoličili stalno vzorčno ploskev. Po tej metodi na vnaprej določenih lokacijah (v gozdu) postavimo ploskve. Vsaka ploskev je sestavljena iz:

- *notranje ploskve s P = 2 ara* določa polmer 7,98* m, na tej se merijo in ocenjujejo vsa drevesa z debelino vsaj 10 cm, in
- *zunanje ploskve s površino P = 6 arov* določa* polmer 13,82 m, na tej pa se merijo in ocenjujejo vsa drevesa z debelino vsaj 30,0 cm (Kovač in sod. 2000).

Vse površine se nanašajo na ravno zemljišče. Če so ploskve na nagnjenem terenu, je treba v skladu z nagibom terena površine (polmere) ploskev ustrezno preračunati (korigirati). Vsako izmerjeno drevo na vzorčni ploskvi je prostorsko točno opredeljeno z razdaljo od središča ploskve in azimutom (Hočevar 1993). Tak način nam omogoča, da ob ponovnem snemanju izmerimo in ocenimo ista drevesa, kar je pogoj za neposredno spremljanje razvoja stanja (Hočevar 1993).

Kot osnovni kazalnik za določanje zdravstvenega stanja oziroma vitalnosti drevesa nam služi *osutost*. *Osutost* je v odstotkih izražen delež manjkajočih letnikov iglic/listja (pri smreki 10) v primerjavi s polno olistanim drevesom iste drevesne vrste na enakem rastišču. Za poškodovano štejemo tisto drevo, katerega stopnja osutosti je višja od 25 %. Vendar pa osutost ni dejavnik, ki bi bil odvisen le od stopnje onesnaženosti zraka. Ugotovljeno je bilo, da onesnažen zrak lahko zavira nastajanje novih listov/iglic, ustavlja rast listja in povzroča predčasno odpadanje, hkrati pa je odpadanje listja/iglic naravni mehanizem razvoja, s katerim se tudi popolnoma zdravo drevo odzove na razne strese. Na ta način lahko v sušnem obdobju prepreči prevelike izgube vode in propad ali pa se tako znebi odvečnih snovi, ki so se nakopičile v listu. Ker na drevo istočasno vpliva več dejavnikov in njihovih vplivov, jih vedno ni mogoče ločiti med seboj, tudi osutosti ne moremo pripisati le določenemu vzroku. To je možno le, če je posamezni dejavnik zelo močno poudarjen (npr.: izredno močna onesnaženost, dolgotrajna suša). Na osutost pa vplivajo tudi žuželke, bolezni, žled, veter itd. (Hočevar, Mavsar, Kovač 2001).

Pri preučevanju imisij onesnaženega zraka v gozdne ekosisteme opravljamo še popise lišajske vegetacije s t. i. indeksi atmosferske čistosti (IAP) (Batič 1987), ki nam služi kot bioindikator za onesnaženost zraka, saj v večini primerov v bližini ploskev ni postaj za merjenje onesnaženosti zraka. Lišaji so se kot bioindikator uveljavili zaradi velike občutljivosti na onesnaženi zrak, predvsem na SO_2 (Batič 1996).

Lišaji so zgrajeni iz alg in gliv. Kot steljčnice nimajo krovnih tkiv, kot epifiti so se prilagodili na sprejemanje snovi iz zraka, pri čemer je njihova presnova najbolj *odvisna od vlažnosti in od temperature zraka. V one*snaženem ozračju propadejo prej kot višje rastline, zato jih uporabljamo za razlikovanje poškodb, ki jih *povzroča onesnažen zrak, od tistih, katerih vzroki so* drugi (diferencialno diagnostično sredstvo). Največjo vrednost imajo takrat, ko lišaje opazujemo na drevesnih vrstah, ki rastejo na območju naravne razširjenosti.

Občutljivost lišajev na onesnažen zrak je odvisna od alg in gliv, ki jih gradijo. Ne glede na to pa je (kljub nekaterim izjemam) odpornost lišajev odvisna od tipa steljke. Poznamo tri tipe lišajev: grmičaste, listaste in skorjaste (Batič 1987). V splošnem velja, da so lišaji s skorjasto steljko najbolj odporni na onesnažen zrak, grmičasti pa so najbolj občutljivi. Listasti lišaji so po občutljivosti na onesnažen zrak nekje na sredini. Logična in dokazana razlaga za to je v razmerju med stično površino steljke in zraka. Skorjasti lišaji so s steljko vrasli v podlago ali pa so z njo v zelo tesnem stiku, zato večino hranil dobijo iz nje. Vpliv spremenjene kemijske sestave onesnaženega zraka je zato manjši kot pri listastih in grmičastih lišajih, ki so s podlago v rahlejšem stiku in je zato zanje preskrba s hranili in vodo bolj odvisna od kvalitete zraka.

Prisotnost, pokrovnost in pogostnost posameznih tipov lišajev (skorjasti, listasti in grmičasti) se ocenjujejo na različnih višinah debla. Na osnovi teh ocen izračunamo indeks atmosferske čistosti (IAP). Metoda opazovanja prisotnosti, številčnosti in pokrovnosti treh osnovnih lišajskih tipov je zelo grobo merilo za ugotavljanje kvalitete zraka, ki zanemarja vrstno specifičnost lišajev in s tem večjo natančnost (Kovač in sod. 2000).

Poleg osutosti smo na izbranih osemnajstih lokacijah popisali rastiščne značilnosti. Na ploskvah smo okoli njenega središča na 18 mestih odvzeli vzorce tal. Vzorčena mesta so praviloma ležala na krožnici kroga s polmerom 15 metrov, med seboj oddaljena 20 ločnih stopinj (oziroma približno 5 metrov). V primerih, ko se je del površine kroga močno razlikoval (npr. zaradi pojavljanja vlake, steze, potoka, jarka, skalne stene, travnika, grmišča, poškodb tal zaradi spravila) od prevladujočih rastiščnih razmer, so vzorčna mesta ležala na rastiščno homogeni polovici krožnice. Na vsakem mestu smo s pomočjo svedra odvzeli podvzorec organskega horizonta in podvzorec mineralnega dela tal – tega le do globine 20 cm (če je seveda bil sploh razvit). Tako nabrane podvzorce smo na vsaki ploskvi združili v dva združena vzorca – v vzorec organskega in v vzorec mineralnega dela tal ploskve. Poleg tega smo na vsakem vzorčenem mestu preiskali tla s polkrožno sondo, ki lahko seže do globine 120 cm. Opisali smo vrste tal, globino talnih (pod)horizontov, za celotno ploskev pa smo določili še gozdno združbo ter vrsto matične podlage (njeno morebitno karbonatnost smo preverili z uporabo 10-odstotne solne kisline). Te na terenu ugotovljene rastiščne značilnosti smo preverili z obstoječimi geološkimi, pedološkimi in fitocenološkimi kartami.

Vse odvzete vzorce tal bomo v Laboratoriju za gozdno ekologijo Gozdarskega inštituta Slovenije analizirali. Določili bomo pH, C/N-razmerje ter vsebnost S, Al, Cr, Cd, Pb in Zn. Za določene težke kovine bomo ocenili, ali presegajo mejne, opozorilne oz. kritične vrednosti v tleh (Uradni list RS 68/96). Prav tako bomo analizirali tudi vzorce smrekovih iglic, ki smo jih odvzeli s po 3 dreves na vsaki vzorčni ploskvi. V teh vzorcih bomo določili vsebnosti C, N, S ter Al, Cr, Cd, Pb in Zn. Na osnovi izmerjenih vsebnosti S bomo določili vsebnostni razred za S, ki je pokazatelj obremenjenosti gozdov z SO_2 (Kalan 1989). Vsebnosti za težke kovine pa bomo primerjali s stanjem težkih kovin v slovenskih gozdovih, ocenjenim v popisu stanja gozdov na 16 x 16 km mreži v Sloveniji, ki je bil izveden leta 1995. Rezultati meritev bodo znani v drugi polovici leta 2002.

3 Rezultati in razprava

3.1 Talni tipi, matična podlaga in gozdne združbe na izbranih lokacijah

Zaradi velike pestrosti rastiščnih dejavnikov v gozdovih občine Kamnik z 18 ploskvami nismo mogli zajeti vse njihove raznovrstnosti, so pa z njimi zastopane vse najbolj razširjene vrste gozdov.

Polovica (9) preiskanih ploskev je imela karbonatno matično podlago (apnence in dolomite), druga polovica pa (pretežno ali v celoti) nekarbonatno matično podlago. V preglednici 1 so predstavljeni talni tipi in matične podlage na preučevanih ploskvah.

Po naših ugotovitvah so vse preiskane površine potencialno rastišča bukovih gozdov. Na karbonatnih kamninah v predgorskem vegetacijskem pasu prevladujejo rastišča gozda bukve in tevja *(Hacquetio-Fagetum)*, v gorskem pasu gozda bukve in velecvetne mrtve koprive *(Lamio-Fagetum)* in v visokogorskem pasu rastišča gozda bukve in platanolistne zlatice *(Ranunculo-Fagetum)*. Zelo strmo apnenčasto pobočje z nerazvitimi, zelo plitvimi, organogenimi tlemi pri planini Dol porašča alpski gozd bukve in trilistne vetrnice *(Anemono-Fagetum)*, zelo strmo dolomitno pobočje z rendzinami pri Motniku pa gozd bukve in kresničevja *(Arunco-Fagetum)*.

Na zelo revnih nekarbonatnih matičnih podlagah, kakršni so kremenovi peščenjaki, roženci, kremenov keratofir in porfir ipd., na katerih so se lahko razvila le zelo kisla in z izmenljivimi bazami zelo slabo oskrbljena distrična tla, najdemo predvsem rastišča kisloljubnega gozda bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*. Na z bazami manj revnih nekarbonatnih in malo karbonatnih matičnih podlagah pa prevladujejo rastišča zmerno kisloljubnega gozda bukve in belkaste bekice *(Luzulo albidae-Fagetum)* s srednje kislimi in z izmenljivimi bazami nekoliko bolje nasičenimi distričnimi tlemi.

	Kraj	Odstotni deleži prevladujočih talnih tipov in matična podlaga
1	Kršič	distrična rjava tla, globoka 100 %; *glinasti skrilavec in drobnik*
2	nad domačijo Krantar	kamnišče 10 %, prhninasta rendzina 20 %, tangel rendzina 10 %, sprsteninasta rendzina 50 %, rjava pokarbonatna tla 10 % (rjava rendzina); *dolomit*
3	Vranja Peč	rjava rendzina 10 %, sprana pokarbonatna tla 90 % (sprsteninasta rendzina, rjava pokarbonatna tla); *apnenec*
4	Viševca	distrična rjava tla, globoka 100 %; *kremenov pesek, glina, melj s sljudo*
5	Laze	protorendzina (iz surovega humusa) 10 %, prhninasta rendzina 30 %, tangel rendzina 30 %, sprsteninasta rendzina 30 %; *apnenec*
6	Predkonjska	protoranker (organogeni) 10 %, ranker 10 %, rjavi ranker 10 %, distrična rjava tla 70 %; *kremenov keratofir in porfir*
7	Gojška planina	sprsteninasta rendzina 50 %, rjava rendzina 30 %, rjava pokarbonatna tla 20 %; *dolomit*
8	planina Dol	kamnišče 30 %, prhninasta rendzina 70 %,
9	Biba planina	prhninasta rendzina 10 %, sprsteninasta rendzina 50 %, rjava pokarbonatna tla 40 % (kamnišče); *apnenec*
10	Poljana	prhninasta rendzina 30 %, tangel rendzina 20 %, sprsteninasta rendzina 10 %, rjava pokarbonatna tla 20 %, pobočni psevdoglej 20 % (kamnišče, rjava rendzina); *dolomit*
11	Gmajnica	distrična rjava tla 30 %, rjava podzolasta tla 20 %, hipoglejna tla 50 % (šotna tla); *kremenovi peski*
12	Mekinje	distrična rjava tla, globoka 100 %; *glina, melj, pesek*
13	Šmarca	distrična rjava tla, globoka 100 %; *peščena glina, glinast prod*
14	Sidol	distrična rjava tla 40 %, rjava podzolasta tla 30 %, podzol 30 %; *roženec in dolomit*
15	Motnik	sprsteninasta rendzina 60 %, rjava rendzina 40 % (prhninasta rendzina, tangel rendzina, rjava pokarbonatna tla); *dolomit*
16	Špitalič	protoranker (organogeni) 30 %, ranker 10 %, rjavi ranker 30 %, distrična rjava tla 30 % (kamnišče); *kremenovi peski, prod*
17	Zg. Tuhinj	tangel rendzina 20 %, sprsteninasta rendzina 20 %, rjava rendzina 60 % (kamnišče); *dolomit*
18	Perovo	distrična rjava tla 100 % (hipoglejna tla); *mešani prod*

Preglednica 1: Talne razmere in matična podlaga na izbranih ploskvah

	Kraj	Gozdna združba *(latinsko ime)*
1	Kršič	zmerno kisloljubni gozd bukve in belkaste bekice *(Luzulo-Fagetum)*
2	nad domačijo Krantar	predgorski gozd bukve in tevja *(Hacquetio-Fagetum)*
3	Vranja Peč	predgorski gozd bukve in tevja *(Hacquetio-Fagetum)*
4	Viševca	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
5	Laze	gorski gozd bukve in velecvetne mrtve koprive *(Lamio-Fagetum)*
6	Predkonjska	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
7	Gojška plan.	visokogorski gozd bukve in platanolistne zlatice *(Ranunculo-Fagetum)*
8	planina Dol	alpski bukov gozd *(Anemono-Fagetum)*
9	Biba planina	visokogorski gozd bukve in platanolistne zlatice *(Ranunculo-Fagetum)*
10	Poljana	gorski gozd bukve in velecvetne mrtve koprive *(Lamio-Fagetum)*
11	Gmajnica	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
12	Mekinje	zmerno kisloljubni gozd bukve in belkaste bekice *(Luzulo-Fagetum)*
13	Šmarca	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
14	Sidol	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
15	Motnik	gozd bukve in kresničevja *(Arunco-Fagetum)*
16	Špitalič	kisloljubni gozd bukve in rebrenjače *(Blechno-Fagetum)*
17	Zg. Tuhinj	gorski gozd bukve in velecvetne mrtve koprive *(Lamio-Fagetum)*
18	Perovo	zmerno kisloljubni gozd bukve in belkaste bekice *(Luzulo-Fagetum)*

Preglednica 2: Potencialne rastlinske združbe rastišč na raziskovalnih ploskvah

Na območju raziskanih površin poleg dobro ohranjenih prvobitnih tipov bukovih gozdov najdemo tudi zaradi človekovega delovanja močno spremenjene sestoje. Na rastiščih predgorskih, gorskih in visokogorskih bukovih gozdov so npr. zelo razširjene smrekove monokulture, na rastiščih kisloljubnega gozda bukve in rebrenjače zavzemajo velike površine drugotni gozdovi rdečega bora in borovnice ipd.

3.2 Zdravstveno stanje drevja

Na 18 ploskvah v gozdovih kamniške občine smo ocenili zdravstveno stanje 221 dreves. Med drevesi so prevladovali listavci (67 %). Na ploskvah smo popisali drevesa 12 drevesnih vrst, med katerimi sta prevladovali bukev *(Fagus sylvatica)* in smreka *(Picea abies)*. V preglednici 3 so prikazani rezultati osutosti (POS) in indeksa atmosferske čistosti (IAP) za vse izbrane lokacije v kamniški občini.

Št. ploskve	IAP 2001	POS2001	NMV (m)
8	---	33,3	1350
2	5,7	20,5	515
16	6,7	3,9	556
12	7,7	12,4	455
10	11,7	13,7	850
18	12,8	16,7	394
15	13,0	16,3	524
17	15,3	16,9	880
9	15,3	27,1	1320
6	18,0	20,8	520
4	20,2	56,6	475
14	22,2	23,0	537
3	22,8	16,8	560
13	24,8	15,0	375
11	26,3	29,2	365
1	26,5	15,6	480
7	26,5	15,4	1330
5	27,5	19,5	810

Preglednica 3: Vrednosti indeksa atmosferske čistosti (IAP) in povprečne osutosti (POS) ter nadmorske višine za vse drevesne vrste v občini Kamnik v letu 2001

V občini Kamnik je bila v letu 2001 povprečna osutost dreves 20,7 %. Povprečno je bilo na ploskvah očitno poškodovanih (drevesa, katerih osutost je bila večja kot 25 %) 16,1 % dreves. V primerjavi z rezultati za Slovenijo, ki smo jih dobili na osnovi popisa na 16 x 16 km mreži v letu 2001, sta oba kazalnika (povprečna osutost in delež poškodovanih dreves na ploskev) manjša (rezultati za Kamnik in Slovenijo so predstavljeni v preglednici 3). Predvsem delež poškodovanih dreves je v občini Kamnik precej nižji.

Drevesna vrsta	Kamnik		Slovenija	
	POS 2001	IND 2001	POS 2001	IND 2001
vse	20,7	16,1	23,2	28,9
iglavci	18,1	16,3	25,9	36,2
smreka	16,8	15,6	25,2	34,9
listavci	19,2	14,2	19,9	22,7
bukev	18,3	15,8	17,1	14,8

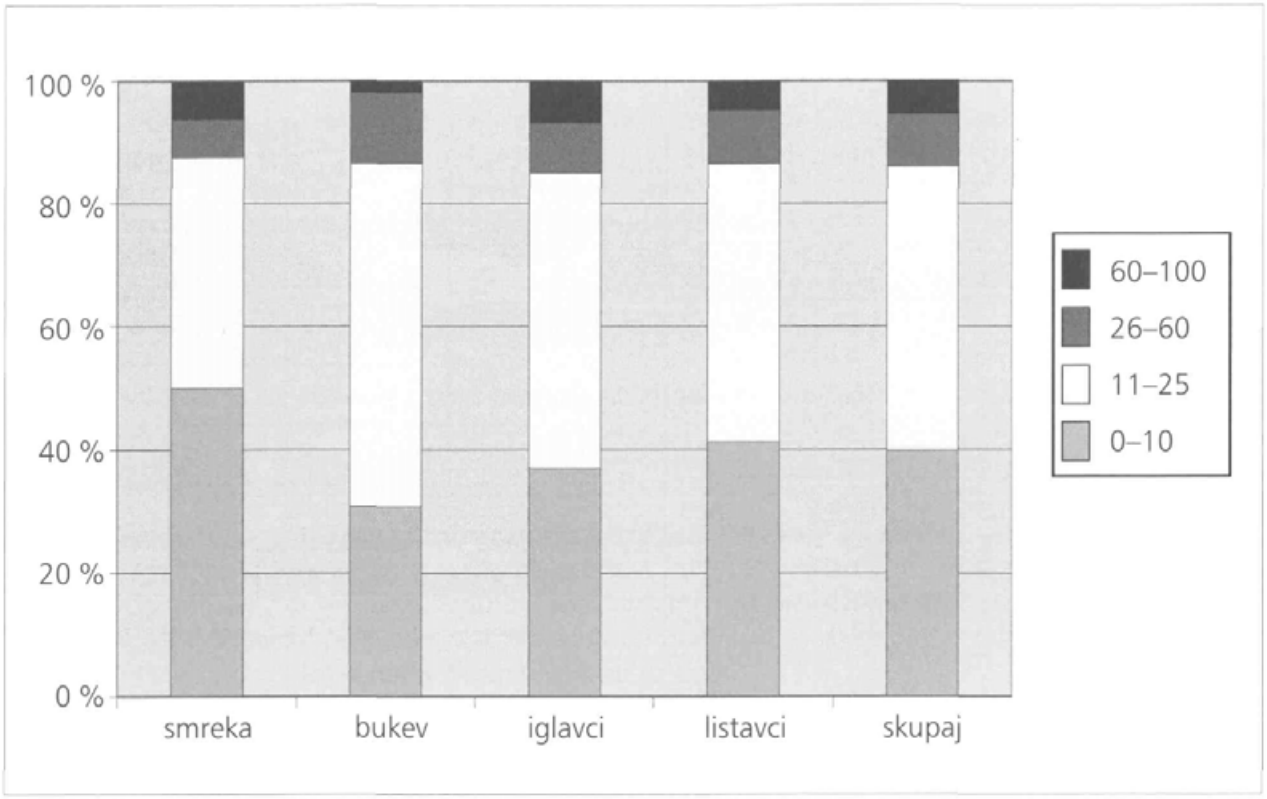
Preglednica 4: Povprečna osutost in delež poškodovanih dreves v občini Kamnik in v Sloveniji v letu 2001
Legenda: POS – povprečna osutost (v %); IND – delež poškodovanih dreves (v %)

Podobno ugotovimo, če primerjamo posamezne drevesne vrste oziroma skupine le-teh. Predvsem pri iglavcih in pri smreki so precejšnje razlike v vrednosti obeh kazalnikov. Podobno je tudi pri skupni oceni za listavce, kjer je povprečna osutost sicer skoraj enaka kot v Sloveniji, vendar je delež poškodovanih dreves precej manjši. Izjema sta le vrednosti za bukev, saj sta oba kazalnika nekoliko višja.

Za prikaz stanja pa lahko poleg že omenjenih kazalcev uporabimo tudi porazdelitev dreves glede na stopnje osutosti (grafikon 1). Za določitev razredov uporabljamo razdelitev, kot jo priporoča zakonodaja EU (Commission Regulation ... 1987) in priročnik ICP – Forests (mednarodni program sodelovanja za oceno in sledenje učinkov onesnaženega zraka na gozdove) (Manual on methods and criteria ... 1998), ki razdeli drevje glede na osutost v 5 razredov:

1. razred	0–10-odstotna osutost	ni osutosti
2. razred	11–25-odstotna osutost	rahlo osuto (»opozorilna« stopnja)
3. razred	26–60-odstotna osutost	zmerno osuto
4. razred	61–99-odstotna osutost	močno osuto
5. razred	100-odstotna osutost	sušica

Glede na majhen delež dreves v 4. in 5. razredu smo jih v prikazu združili.

Grafikon 1: Porazdelitev dreves po razredih osutosti

Iz grafikona 1 je razvidno, da razen pri smreki, kjer prevladuje delež neosutih dreves, prevladujejo drevesa z rahlo osutimi krošnjami (11–25-odstotna osutost), ki pa jih še ne prištevamo k poškodovanemu drevju.

3.3 Stanje lišajske vegetacije

Osnovni namen popisa lišajev je natančnejše sledenje časovnih sprememb onesnaženja zraka. Uporabljamo indeks zračne čistosti, ki je izračunan na osnovi pokrovnosti in številčnosti lišajev. Vrednosti indeksa na popisni ploskvi se gibljejo med 0 in 54. Majhne vrednosti indeksa pomenijo revno lišajsko rastje in domnevno onesnažen zrak, velike vrednosti pa čisto ozračje in bujno epifitsko lišajsko rastje. Indeks računamo po drevesnih vrstah oziroma po skupinah drevesnih vrst s primerljivimi fizikalno-kemijskimi lastnostmi lubja in podobnim tipom krošnje (Batič, Kralj 1995).

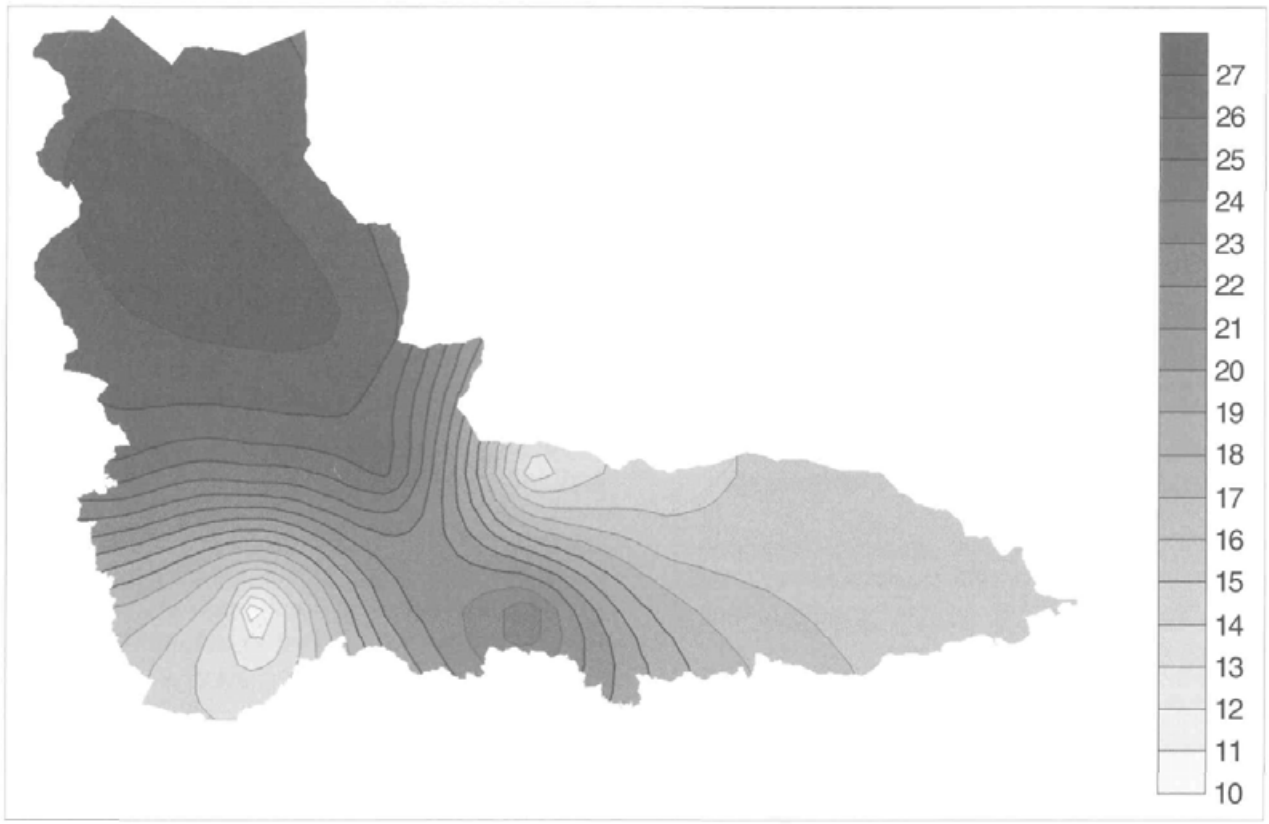
Na sliki 2 so predstavljene vrednosti indeksa zračne čistosti (v nadaljevanju IAP) za bukev. Iz rezultatov je razvidno, da je v okolici mesta Kamnik in vzdolž Tuhinjske doline stanje lišajske vegetacije slabše kot v predelu Kamniške Bistrice. Takšno stanje smo predvidevali, saj sta prav območje mesta Kamnik zaradi industrijskih objektov in gostejše poseljenosti ter področje Tuhinjske doline zaradi gostega prometa najbolj obremenjeni z imisijami.

4 Zaključki

V letu 2001 smo ocenili stanje gozda glede imisij onesnaženega zraka s pomočjo ocene osutosti drevesnih krošenj in popisa lišajev v občini Kamnik na 18 izbranih lokacijah. Nabrali smo tudi vzorce tal in smrekovih iglic, v katerih bomo določili vsebnosti C, N, S ter Al, Cr, Cd, Pb in Zn.

V raziskavi smo spoznali veliko pestrost rastiščnih dejavnikov v gozdovih občine Kamnik, ki sega od nižin do gorskih vrhov Kamniško-Savinjskih Alp. Preučevane ploskve (18) se nahajajo v pasu od 365 m do 1350 m nadmorske višine, v neposredni bližini mesta Kamnik pa do planine Dol. Posledica takšnih razmer so razlike povprečnih letnih temperatur (~ ± 6 ° C) in letnih padavin (~1300–2550 mm). Polovica (9) preiskanih ploskev ima karbonatno matično podlago (apnence in dolomite), druga polovica pa (pretežno ali v celoti) nekarbonatno matično podlago. Prevladujoča talna tipa sta rendzina (različne oblike) in distrična rjava tla zelo različnih globin, od kamnišč do globokih tal. Na območju obravnavanih 18 lokacij v kamniški občini so poleg dobro ohranjenih bukovih gozdov tudi zaradi človekovega delovanja močno spremenjeni sestoji. Na rastiščih predgorskih, gorskih in visokogorskih bukovih gozdov so razširjene smrekove monokulture, na rastiščih kisloljubnega gozda bukve in rebrenjače zavzemajo velike površine drugotni gozdovi rdečega bora in borovnice ipd.

Prvi rezultati preučevanja imisijske obremenjenosti gozdov v občini Kamnik so pokazali, da je povprečna osutost drevja v letu 2001 20,7 % (POS_{2001}). Povprečno je bilo očitno poškodovanih (drevesa, katerih osutost je večja kot 25 %) 16,1 % (IND_{2001}) od 221 ocenjenih dreves. V primerjavi z rezultati popisa na 16 x 16 km mreži Slovenije za leto 2001 sta oba kazalnika manjša za občino Kamnik kot za Slovenijo (POS_{2001}=23,2 % in IND_{2001}=28,9 %). Vrednosti indeksa zračne čistosti (IAP) za bukev so manjše, kar je domnevno posledica bolj onesnaženega zraka (glej

Karta 2: Vrednosti IAP za bukev

karta 2) v območju mesta Kamnik in vzdolž Tuhinjske doline. Takšno stanje je lahko poleg naravnih razmer posledica lokalnih imisij oz. imisij industrijskih obratov, individualnih kurišč in prometa. Stanje drevja v kamniški občini je v primerjavi s slovenskim povprečjem boljše, vendar so razmere na popisnih ploskvah predvsem glede indeksa zračne čistosti (IAP) v bližini mesta Kamnik in v Tuhinjski dolini relativno slabše.

V letu 2002 bomo nadaljevali z analizami gozdnih tal in smrekovih iglic z namenom, da ugotovimo, koliko je nakopičenega žvepla, dušika, Al, Cr, Cd, Pb in Zn v nabranih vzorcih. Želimo ugotoviti, kakšne so dejanske imisije onesnaženega zraka na izbranih lokacijah v gozdovih kamniške občine, in primerjati njihov učinek na drevje (osutost, lišaji).

5 Viri

F. Batič: *Bioindication of Air Pollution by Epiphytic Lichens* in *Forest Decline Studies in Slovenia,* Phyton 36, 1996, str. 85–90.

F. Batič, A. Kralj: *Bioindikacija onesnaženosti zraka z epifitskimi lišaji,* Zbornik gozdarstva in lesarstva,1995, 47, str. 5–56.

D. Binkley, C. T. Driscoli, H. L. Allen, P. Schoeneberger, D. Mcavoy: *Acidic Deposition and Forest Soils,* New York, Springer-Verlag 1989, 149 str.

Commission Regulation (EEC) no. 1696 / 87 of 10 June 1987 laying down certain detailed rules for the implementation of Council Regulation (EEC) No. 3528 / 86 on the protection of the Community´s forests against atmospheric pollution (inventories, network, reports). – 1987, Official Journal of the European Communities No. L 161, str. 1–22.

M. Čas: *Ocena imisijskih obremenitev gozdov in prostora zelenega pasu Ljubljane z gozdnogojitveno oceno stanja,* v: A. Golob (ur.): *Mestni in primestni gozd – naša skupna dobrina,* Zbornik republiškega posvetovanja v okviru tedna gozdov, Ljubljana, 27. maj 1993, Zveza društev inženirjev in tehnikov gozdarstva in lesarstva Slovenije, Ljubljana, str. 126–130.

FAO: *Soil map of the world.* – Revised legend, FAO, Unesco, ISRIC, Roma, Wageningen 1989, 138 str.

FAO: *Key to the reference soil groups of the World Reference Base (WRB) for soil resources.* – ISSS-ISRIC-FAO, Roma 1998, 106 str.

R. Guderian: *Air Pollution by Photochemical Oxidants,* Berlin Heidelberg, Springer-Verlag 1985.

M. Hočevar: *Dendrometrija – gozdna inventura,* BF, Oddelek za gozdarstvo, Ljubljana1993, 274 str.

J. Kalan: *Obremenjenost slovenskih gozdov z žveplom,* Zbornik gozdarstva in lesarstva, Ljubljana 1989, 34, str. 99–27.

M. Kovač, R. Mavsar, M. Hočevar, P. Simončič, F. Batič: *Popis poškodovanosti gozdov in gozdnih ekosistemov: priročnik za terensko snemanje podatkov,* Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana 2000, 74 str.

S. E. Linberg, A. L. Page, S. A. Norton: *Acid Precipitation,* Volumne 3: Sources, Deposition, and Canopy Interactions, New York, Springer-Verlag 1990, 332 str.

F. Lobnik in sod.: *Osnovna pedološka karta SFRJ 1 : 50 000 in komentar k listu 06-Ljubljana-2,* Biotehniška fakulteta, Katedra za proučevanje tal in prehrano rastlin, Ljubljana 1985, 103 str.

Manual on methods and criteria for harmonized sampling, assessment, monitoring and analysis of the effects of air pollution on forests, Hamburg 1998, UN / ECE.

L. Marinček, J. Kalan, N. Torelli: *Gozdne združbe in rastiščnogojitveni tipi v g. g. e. Kamnik II, Fitocenološke karte 1 : 10 000 z legendo in fitocenološki elaborat,* Biro za gozdarsko načrtovanje, Ljubljana 1968, 242 str.

Onesnaženost zraka v Sloveniji v letu 1996–1997, Ljubljana, MOP & Hidrometeorološki zavod RS, 146 str.

Pravilnik za ocenjevanje tal pri ugotavljanju proizvodne sposobnosti vzorčnih parcel. Pravilnik je bil objavljen v Uradnem listu SRS, št. 36/84. Obvezno navodilo za izvajanje Pravilnika za

ocenjevanje tal pri ugotavljanju proizvodne sposobnosti vzorčnih parcel, Republiška geodetska uprava, Ljubljana 1984, 62 str.

U. Premru in sod.: *Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100 000 in tolmač za list Ljubljana L 33–66,* Geološki zavod Ljubljana, Zvezni geološki zavod, Ljubljana, Beograd 1983, 75 str.

T. Prus: *Tla Slovenije. Razvrščanje tal / klasifikacija,* v: R. Jazbec in sod.: Raziskujmo življenje v tleh, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana1992, str. 22–44.

H. Puxbaum, G. Halbwachs, G. Glatzel, H. Loffler: *Saure Niederschlage-Vorkommen und Auswirkungen,* Österreichische Chemie-Zeitschrift 1983, 84, 2, str. 33–43.

J. H. Seinfeld: *Atmospheric Chemistry and Physics of Air Pollution,* New York, A Wiley Interscience Publication 1986.

D. Stepančič: *Morfološke in pedodinamske značilnosti rendzine na dolomitu,* Ljubljana 1972, Biotehniška fakulteta, Katedra za proučevanje tal in prehrano rastlin, 17 str.

D. Stepančič, M. Ažnik: *Rendzina v Sloveniji,* Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani 1977, Kmetijstvo, zv. 28, str. 9–19.

J. Sušin: *Nauk o tleh, Kmetijski tehniški slovar, gradivo za Pedološki slovar,* 1. knjiga, 1. zvezek, Vtozd za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani 1983, 36 str.

B. Ulrich: *Stabilitet von Waldökosystemen unter dem Einfluss des "sauren Regens",* Allgem. Forst Zeitschr 1983, str. 670–677.

Uredba o mejnih, opozorilnih in kritičnih imisijskih vrednostih nevarnih snovi v tleh, Uradni list RS, št. 68/96.

M. Zorn: *Gozdne združbe in rastiščnogojitveni tipi v g. g. e. Kamnik II – dodatek, Fitocenološke karte 1 : 10 000 z legendo in fitocenološki elaborat,* Biro za gozdarsko načrtovanje, Ljubljana 1971, 35 str.

The forest immission loading in the municipality Kamnik – the research from 2001

Summary

The inventory of tree crown defoliation and lichens was carried out at 18 locations in municipality Kamnik in 2001 to evaluate forest condition in respect of polluted air imission. We also sampled forest soil and spruce needles for determination of C, N, S, Al, Cr, Cd, Pb and Zn contents in the year 2002.

Forest sites in municipality Kamnik, that are spread out from lowland to mountaintop are very variegate. The researched plots (18) are situated in the zone from 365 m to 1350 m high above the sea level and up to the Dol highlands in surrounding of Kamnik city. The consequence of such circumstances is high variation of average yearly temperatures (~ ± 6 °C) and yearly precipitation (~1300–2550mm). Half of the investigated plots (9) are on the calcareous bedrock, the rest are partly or completely on uncalcareous bedrock. The predominating soil types are different forms of rendzinae and distric brown soil with high difference in soil depth. At 18 researched plots were well-preserved beech stands as well as by human activities very modified stands. The spruce monocultures are spread in the foothillous, mountainous and alpinous sites while large surfaces of red pine and blueberry forests are occupied on the sites of acidofilous beech forest and hardfern.

The first results of forest imission loading research in municipality Kamnik showed 20,7 % tree defoliation in 2001 (POS_{2001}). On the average 16,1 % (IND_{2001}) from 221 assessed trees were evidently damaged (tree defoliation > 25 %). Compared with results from defoliation assessment on 16x 16 km grid in Slovenia for year 2001, both parameters are lover in municipality Kamnik than average value for Slovenia (POS_{2001}=23,2 % in IND_{2001}=28,9 %). Worse tree conditions than average condition in Slovenia with respect to IAP were detected in Kamnik city region and Tuhinjska valley alongside. Lower index of air purity (IAP) value for beech is supposed to be a consequence of more polluted air in this region, what might be a circumstance of natural conditions as well as the consequence of local emissions or imission from industrial plants, individual heating stations and traffic.

Vilko Rifel
Žaga 11 a
1242 Stahovica

Ledinska imena jugovzhodnega dela Velike planine

Uvod

Kaj me je pripeljalo do tega, da sem začel zbirati imena, ki bi šla v pozabo, saj jih že danes poznajo le redki starejši domačini?

Ko sem gledal topografsko karto Kamniško-Savinjske Alpe (merilo 1 : 50.000), me je zbodlo v oči slabo obdelano jugovzhodno pobočje Velike Planine. Poiskal sem še nekaj topografskih kart v merilu 1 : 5.000 in 1: 10.000, povsod je zevala enaka praznina. Tako sem začel spraševati domačine, si beležil imena, jih označeval na fotografijah. Zbral sem veliko imen na pobočjih pod Veliko Planino od Sv. Primoža pa vse do Kranjskega raka.

Ustni viri

Stane, Andrej Osolnik (Marajonov)
Miha Sušnik (Podkrajski)
Valentin Romšak (Topličarjev)
Alojz Kuhar (Suški)
Josip Galin (Malenski)
Franc Senožetnik
Franc Pavlin (Robov)
Slavko Tonin (Lukov)

Drugi viri

Vlasto Kopač: *Krajevna imena v Grintavcih,* Planinski vestnik

Pavel Kunaver: *V Kamniški Bistrici nekdaj,* Kamniški zbornik V, Kamnik 1959

Pri zapisu imen mi je pomagala dr. Jožica Škofic, znanstvena sodelavka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani. Imena so zapisana pokniževno. Kako jih izgovarjajo domačini, je navedeno v oklepaju.

Imena in njihova razlaga

Petrčeva senožet (Pétrčova snôžət), planina JZ od Pirčeve planine. Leži pod lovsko potjo od Sv. Primoža proti Pirčevi planini na približni nadmorski višini okoli 1100 m. Na planini stoji pastirska koča. Imenuje se po lastniku Jožefu Urhu, po domače Petrcu iz Stranj.

Rihtarjeva senožet (Ríhtarjeva snôžət) leži na približno 960 m n. m. v. Ime ravno tako izvira od lastnikov, ki so senožet kosili in seno spravljali v dolino. Do nje se pride od nekdanje tovorne žičnice na Kisovec. Pot, ki pelje na Petrčevo senožet oziroma se priključi lovski poti od Sv. Primoža proti Pirčevi planini, ni označena, je pa dobro uhojena.

Pirčeva senožet (Pírčova snôžət) leži na približno 1000 m n. m. v. levo od Rihtarjeve senožeti, nad najbolj izrazito grapo, ki se spušča v dolino, levo od Pšajnarja – tako se imenuje domačija. Po grapi so *spravljali seno v dolino.*

Žagarski vrh (Žágarski vŕh) ali Plešivec (Plešívc) leži pod Pirčevo senožetjo približno na 850 m n. m. v. Imenuje se po lastnikih. Drugo ime Plešivec pa verjetno *priča o tem, da je bil vrh nekoč gol. Danes je* pobočje poraščeno z gozdom. Gre za neizrazit vrh.

Lešnarica (Léšnarca) je pobočje približno na 750–1100 m n. m. v., ki tvori nekakšen trikotnik med Žagarskim vrhom, Peklom in Parkljem.

Pekel (Pəkù) leži na 1010 m n. m. v., zanj je značilno skalovje, ki ga preseka grapa (Janšetova drča). Ta temačni usek se vidi od daleč in od tod verjetno tudi ime.

Janšetova drča (Jánšetova drča) se začne pod Pirčevim vrhom, izrazitejša pa postane od Pekla naprej. Konča se približno na 620 m n. m. v., v bližini hiše, ki se ji po domače reče Pri Janšetu.

Bezavov tal (Bəzávov tál) je pobočje, ki se začne vzpenjati približno na 1000 m n. m. v. in do obronka Pirčeve planine. V desnem delu pobočja je napeljan električni vod, ki oskrbuje Malo planino z električno energijo. Ime ima po lastniku iz vasi Žaga, kjer se je pri hiši reklo Pri Bezavu.

Vragasta griča (Vrágasta gríča) je skala, ki leži JZ od Parklja na n. m. v. okoli 760 m. Nihče od domačinov ni vedel povedati, od kod izvira ime; verjetno je povezano s kakšno vražo ali pa s kakšnim drugim dogodkom.

Parkelj (Párkəl) leži na okoli 730 m n. m. v. med Žagarskim vrhom in Brezovcem. Tvori ga stičišče grap (drč) v obliki živalskega parklja.

Strmina (Strmína) je pobočje vzhodno od Bezavovega tala. Leži približno na n. m. v. 1000 m in sega vse do obronkov Pirčeve planine. Čez strmino pelje nekdaj markirana pot na Pirčevo planino, kjer stoji Železničarski dom. Domačini so vedno rekli, da gredo po poti čez Strmino.

Čebelinka (Čebelínka) je skala v južnem vznožju Brezovca na n. m. v. približno 640 m. Izvor imena domačinom ni znan. Možno pa je, da so bile v njej divje čebele.

Brezovec (Brézovc) leži približno na n. m. v. 840 m. Je izrazit hrib med Janšetovo drčo in Veliko dolino. Verjetno je bil kdaj porasel z brezami. Tu in tam raste kakšna še danes.

Mečkavasta griča (Mə̀škávasta gríča) je skala JZ od grebena Žagarske orglice na n. m. v. okoli 885 m. Podobna je sedeči človeški postavi. Malo pod njo je ob nekdaj markirani poti studenec. Po pripovedovanju naj bi se pri skali "malo otipaval" zaljubljen par. Očitno ju je nekdo zasačil in tako je skala dobila ime.

Žagarske orglice (Žágarske órglice) so razbit greben, ki se prične nad Veliko dolino približno na n. m. v. 840 m in se konča malo nad Krvavo pečjo, približno na n. m. v. 1160 m. Ime Žagarske je po lastniku, orglice pa so verjetno zaradi škrbin v grebenu.

Jelenova vrata (Jelénova vráta) so naravni prehod, čez katerega pelje lovska pot iz Podkrajnika proti Rihtarjevi senožeti. Ležijo približno na n. m. v. okoli 960 m. To je majhno sedelce, ki preseka greben Žagarskih orglic. Od kod izvira ime, domačinom ni znano, verjetno pa so ta prehod uporabljali jeleni.

Velika dolina (Vélka dolína) leži vzhodno od Brezovca. Prične se približno na n. m. v. 630 m in konča na začetku grebena Žagarskih orglic na n. m. v. okoli 840 m. Je široka, vendar ne dolga.

Prstena dolina (Prsténa dolína) leži vzhodno od Velike doline. Razteza se približno na n. m. v. 635 m in se konča na okoli 745 m n. m. v. Gre za neizrazito dolino. Domačini so verjetno tu kopali prst in zato tako ime.

Na požganem robu (Na požgánmo rób) leži približno na n. m. v. 870 m vzhodno od začetka grebena Žagarske orglice. Požar je verjetno zanetila strela.

Krvava peč (Krváva péč) ali Sončna griča (Sónčna gríča) leži približno na n. m. v. okoli 1160 m. Je največja skalna gmota na JZ delu Velike planine. Ime je dobila po rdeči lisi, ki je danes ni več. Verjetno je šlo za odlom skalovja, saj je njen levi del precej krušljiv. Rekli naj bi ji tudi Sončna skala, saj so starejši ljudje vedeli, kdaj je ura poldne – takrat naj bi bil del skale obsijan s soncem, del pa je bil v senci. Med drugo svetovno vojno je pod vznožjem peči stala manjša partizanska bolnica. V njej so se zdravili predvsem lažji ranjenci.

Špičasta griča (Špíčasta gríča) – vrh te skale je približno na n. m. v. 945 m. Je stožčaste oblike, leži pa pod Krvavo pečjo – malo vzhodneje.

Pri lužici (Pri úžci) se imenuje kraj južno pod Špičasto gričo. Te luže danes ni več.

Gornji studenec (Górnji stə̀dúc) je bil izvir vode malo vzhodneje pod Požganim robom.

Spodnji studenec (Spódnji stə̀dúc) je bil izvir vode še vzhodneje pod Gornjim studencem, ki je tudi presahnil. Verjetno je šlo za isti izvir, ki je zgoraj presahnil in spodaj zopet pritekel na površje.

Skodeljše (Skódə̀lše) je z gozdom poraščeno pobočje južno od Hudourniške doline, približno na n. m. v. 630 m.

Na turnih (Na túrnih) je razgledišče na robu JV planote Pirčeve planine, približno na n. m. v. 1235 m. Od tu se odpira čudovit razgled na okolico.

Hudourniška dolina (Hudoúrniška dolína) ali Mrakelj (Mrákə̀l) je grapa, ki preseka pobočje pod Krvavo pečjo in pobočja pod Tamnikom. Začne se približno na n. m. v. 620 m v vasi Žaga in se konča na Kisovcu na n. m. v. okoli 1250 m. S Kisovca po tej grapi spravljajajo v dolino les in drva.

Bajtarija (Bajtarija) se imenuje pobočje vzhodno od Tamnika. Leži približno na n. m. v. 1180 m. Tam naj bi nekdaj prebivali ljudje in od tod tudi ime.

Pod Goltom (Pod Góvtam) se imenuje del grape v Hudourniški dolini, kjer se pod ožjo tesnijo grapa spet razširi. Leži približno na n. m. v. 680 m. Ime je verjetno povezano s spravilom lesa, kjer se je v tesni les zatikal.

Zijalka nad Goltom (Zijávka nad Góvtam) leži približno na n. m. v. 700 m desno nad Goltom in je lepo vidna z glavne ceste, ki pelje skozi vas Žaga.

Lipalice (Lípalce) ležijo med Hudourniško dolino in Žagarsko senožetjo (Matijevo), približno na n. m. v. med 900 in 960 m. To je majhna dolina, v kateri je nekdaj v zgornjem delu stal senik (senica). Sledovi so vidni še danes. Včasih, ko so še kosili senožeti, so spravljali seno v senik in ga potem jeseni ali spomladi povezanega v butare (tako so rekli seneni gmoti) nosili v dolino. Uporabljali so tudi vlake in konje, če je to omogočal teren.

Tamnik (Támənk) leži na n. m. v. 1251 m. Z njega je čudovit razgled na okolico. Domačini trdijo, da na topografski karti ime ni pravilno vpisano, ker ne rečejo Tamnik, temveč Támənk.

Pri lisičji griči (Pri lisíčji gríči). Skala leži desno od Hudourniške doline, približno na n. m. v. 640 m. Pod njo so imele svoj brlog lisice.

Puntgart (Púntgart) je pobočje vzhodno nad začetkom Hudourniške doline. Razteza se med glavno in gozdno cesto.

Zijalka v Lipalicah (Zijávka v Lípalcah) leži približno na n. m. v. 910 m. Skrita je pod majhno skalno pregrado, levo od majhnega skalnega slapiča, v bližini poti čez Lipalice.

Žagarska senožet (Žágarska snôžət) (Kladnikova) leži približno na n. m. v. 970 m in se imenuje po lastniku. Nanjo pridemo po opuščeni stezi čez Lipalice. Steza je slaba in jo je težko slediti. Senožet se danes zarašča z brezami, zato je poleti vredna ogleda. Na spodnjem koncu je stal senik; sledovi kamnitih temeljev so vidni še danes.

Pirčeva senožet (Pírčova snôžət) leži približno na n. m. v. 1000 m. Začne se nad Žagarsko senožetjo. Zanimivo je, da sta obe Pirčevi senožeti na približno isti n. m. v. Povezuje ju lovska pot, ki je sicer slaba,

vendar za izkušenega pohodnika še prepoznavna. Pot pelje pod Krvavo pečjo, čez Jelenova vrata, pod Peklom na Rihtarjevo senožet in naprej na Pirčevo senožet, pod Petrčevo senožetjo.

Ploščasta griča (Póšasta gríča) je na približni n. m. v. 735 m. Skala tvori naloženo pečevje, ki sploh ne daje videza ploščatosti. Leži malo nad potjo čez Lipalice, preden se grapa drugič preči, na desni strani.

Pri mizici (Pri mízici) je skala ob poti čez Lipalice na približno 665 m n. m. v., in sicer na levi strani poti, preden se drugič preči grapa. Skala je ravna kot miza, zato tudi tako ime.

Grohat (Gróhat) je pobočje nad vasjo Žaga, približno na n. m. v. 640 m.

Kamniti hrib (Štájn hríb ali Kamén hríb) leži približno na n. m. v. 845 m pod Krivčevim vrhom. Na njegovem pobočju so posamezne skale, obraščene s travo in z grmovjem, zato ima hrib tudi takšno ime.

Krivčev vrh ali Svečnik, Na krajcih (Krívčev vŕh, Svéčənk, Na krájcih) leži na JV Podkrajnika na približno 995 m n. m. v. Pravijo mu tudi Svečnik, saj naj bi se nekoč tam nekdo ponoči izgubil in iskal pot s svečo.

Pri koritcu (Pər Koríšc) leži približno na n. m. v. 740 m. Če gremo po markirani poti od Jurčka (gostilna v Krivčevem) proti Podkrajniku in se nad kmetijami vzpnemo po poti na rob gozda, je malo naprej majhen izvir. Tam je včasih stalo korito za napajanje živine in od tu tudi ime.

Kotel (Kôtu) je stičišče dveh grap na približno 810 m n. m. v.

Špere (Špêre) so majhna skalna pregrada južno od Srednje griče, približno na n. m. v. 960 m.

Jankov vajnet (Jánkov vájnət) je skalnato pobočje vzhodno od gornjega roba Podkrajnika, približno na n. m. v. 1060 m. Imenuje se po lastniku, ki so mu tja uhajale ovce, pa je imel navado reči: "Spet so mi ušle na vajnet." Kaj bi pomenila beseda vajnet, domačini niso vedeli povedati.

Vranščica (Vránšca) je skala, ki leži na zgornjem robu pobočja Vranščica, SV nad Srednjo gričo, približno na n. m. v. 1080 m.

Srednja griča (Srédna gríča) je skala približno na n. m. v. 950 m. Leži vzhodno od Špere. SV nad njo leži Vranščica – ime ima torej po svoji legi med dvema skalama.

Okroglica (Okrógəlca) leži pod Vranščico, približno na n. m. v. 920 m. Skala je bolj ovalne oblike, zato se tako imenuje.

Bela griča (Béla gríča) je približno na n. m. v. 830 m in leži vzhodno nad Smrdelko. Skala je od daleč videti bela in je po tej belini tudi poimenovana.

Smrdelka (Smrdévka) leži približno na n. m. v. 815 m. Je odstavek skalnega dela strme grape (drče), ki se z zgornjega roba pobočja Vranščice spušča v dolino med Vranščico in Srednjo gričo. Verjetno raste okoli skalnega odstavka kakšna rastlina, ki nima prijetnega vonja, ali pa se širi poseben vonj, kadar je skalni odstavek vlažen in poraščen z mahom.

Podkrajna (Pòdkrájna) je približno na n. m. v. 835 m. Ta izrazita skala leži vzhodno, vzporedno od Bele griče.

Kodlarica (Kódlarca) je grapa, ki se začne nad Kajžo v Šuncah in konča približno na n. m. v. 960 m, v Sušavah.

Sušave (Sušáve) so pobočje približno na n. m. v. 960 m, kjer je stičišče več grap (drč). Med njimi je najbolj izrazita Drča v Sušave.

Drča v Sušave (Drča v Sušáve) se začne približno na n. m. v. 1150 m. To je grapa JV od Velike griče, ki se začne strmo spuščati in postane položna šele v Sušavah.

Suški dol (Súški dól) je strmo pobočje, ki se prične približno na n. m. v. 840 m, med drčo v Sušave ter Veliko in Malo babico.

Velika babica (Vélka bábca) je na n. m. v. približno 875 m na vzhodnem robu Suškega dola. Verjetno je imenovana po tem, ker je podobna zobu, kakršen je na stolu za klepanje kose, ki ga domačini imenujejo "babca".

Mala babica (Mála bábca) je na približno 860 m n. m. v. Leži na vzhodnem robu Suškega dola pod Veliko babico.

Malenče (Málenče) so približno na n. m. v. 845 m in ležijo vzhodno pod Malo babico.

Velika griča (Vélka gríča) je skala na n. m. v. 1160 m. Leži južno od Velike stene. Izrazit je skalnat del na južni strani, medtem ko je njen vzhodni del poraščen z gozdom.

Velika stena (Vélka sténa) je večja skalna pregrada približno na 1190 m n. m. v. in je ukleščena med Veliko gričo in Velikim grebenom.

Veliki greben (Vélk grebén) se prične približno na n. m. v. 1000 m in konča na n. m. v. okoli 1200 m. Leži v vzhodnem delu Velike stene.

Na ravni griči (Na rávən gríč) je na vrhu povsem ravna skala (od tod tudi ime) vzhodno od Velikega grebena, približno na n. m. v. 990 m.

Malinik (Málinik) je pobočje nad zgornjim robom travnika nad domačijo na Kranjskem Raku. N. m. v. je približno 1120 m. To pobočje je bilo svoj čas poraščeno z malinami in od tod tudi ime.

Na Križcih (Na Kríščəh) je travnato pobočje, ki leži vzhodno nad Potoško kmetijo na n. m. v. okoli 550 m.

Na ravani (Na ravnə̀) je manjša ravna planota, porasla z gozdom. Leži pod južnim pobočjem vrha Griča na n. m. v. okoli 600 m.

Na griči (Na gríč) je vrh vzhodno od Sv. Primoža. Visok je približno 930 m. Na njegovem pobočju je veliko manjših skal, zato tudi tako ime.

Velika senožet (Vélka snôžət) leži na zahodnem pobočju vrha Griča, približno na n. m. v. 770 m, in je že precej zarasla.

Srednja senožet (Srédna snôžət) leži na zahodnem pobočju Griča, nad Veliko senožetjo, približno na n. m. v. 900 m in je tudi že precej zarasla.

Mala senožet (Mála snôžət) leži na zahodnem pobočju vrha Griča, nad Srednjo senožetjo, približno na n. m. v. 970 m. Čeznjo pelje tudi neoznačena pot iz Potoka v Črni na Petrčevo senožet.

Pekel (Pəkù) je skala SZ od Srednje senožeti. Leži na približno 930 m n. m. v. Pod skalo je temačen prostor, ki deluje zastrašujoče, od tod izvira tudi ime.

Dol (Dól) se začne približno na n. m. v. 840 m in se konča v neizrazitem zatrepu v Podstrnišah.

Velika griča (Vélka gríča) je skala, ki leži približno na n. m. v. 1020 m, je izrazite trikotne oblike in se iz vasi Potok v Črni lepo vidi nad neizrazitim zatrepom doline.

Vaniškova senožet (Vaníškova snôžət) leži vzhodno od Medvedjeka, približno na n. m. v. 1200 m. Tudi ta senožet je precej zarasla.

Medvedjek (Medvédjək) je dolina vzhodno pod Podstrnišami, približno na n. m. v. 950 m. Od kod bi izviralo tako ime, pa domačinom ni znano.

Tesel (Têsu) je skala pod vzhodnim pobočjem Sv. Primoža, v neizrazitem zatrepu doline, približno na n. m. v. 850 m.

Pirčeva ravan (Pírčova ravə̀n) leži v vznožju jugovzhodnega pobočja vrha Griča, približno na n. m. v. 650 m.

Mišji dol (Míšji dól) leži pod jugovzhodnim pobočjem vrha Griča, približno 610 m n. m. v., in sicer med Pirčevo ravnjo in spodnjim delom grape, ki se spušča v dolino iz Pirčeve senožeti.

Žagarska senožet (Žágarska snôžət) (Matijeva) leži na koncu doline Lipalice, približno na n. m. v. 950 m. Na spodnjem delu senožeti je včasih stal senik (senica). Njeni sledovi so vidni še danes. Mimo senika je speljana neoznačena pot iz vasi Žaga čez Lipalice na Podkrajnik.

Mala špičasta griča (Mála špíčasta gríča) je manjša skala, katere vrh je približno na n. m. v. 710 m. Leži pod Špičasto gričo ob Hudourniški dolini – Mrakelj.

Slovarček

dól – ljudsko ime za različne, zlasti podolgovate poglobitve v zemeljskem površju

dolína – vzdolžna poglobitev med vzpetinami, ki se spuščajo izpod pobočij

dàča – naraven ali umeten žleb v gozdnem pobočju, po katerem se lahko spušča les

grebén – stik dveh strmin ali celo stenskih pobočij, neporasel, skalnat, včasih je na njem trava ali rušje

gríča – pogost krajevni izraz, ki pomeni skalo, balvan ali več deset metrov veliko vzpetino, na primer Dovja in Gradiška griča na Veliki Planini

hríb – vzpetina do 500 m relativne višine v nižinskem ali sredogorskem svetu, izraz se dostikrat uporablja za kakršnokoli višjo vzpetino

hudoúrnik – občasni gorski potok z močno povečanim pretokom ob nalivih in spomladi ob odjugah, ko ima veliko erozijsko in transportno moč

péč, pečína – ljudski izraz za neporaščeno skalno pobočje, steno, pogostejši v pokrajinskih imenih, na primer Žagana peč v koncu doline Kamniške Bistrice

pekèl – težko prehodna globel

raván – bolj ali manj velik del ravnega sveta

rób – terenski lom, izrazit obronek, pod katerim je prepad s kamnito površino

senožét – strmo travnato pobočje, ki so ga včasih kosili in seno spravljali v dolino

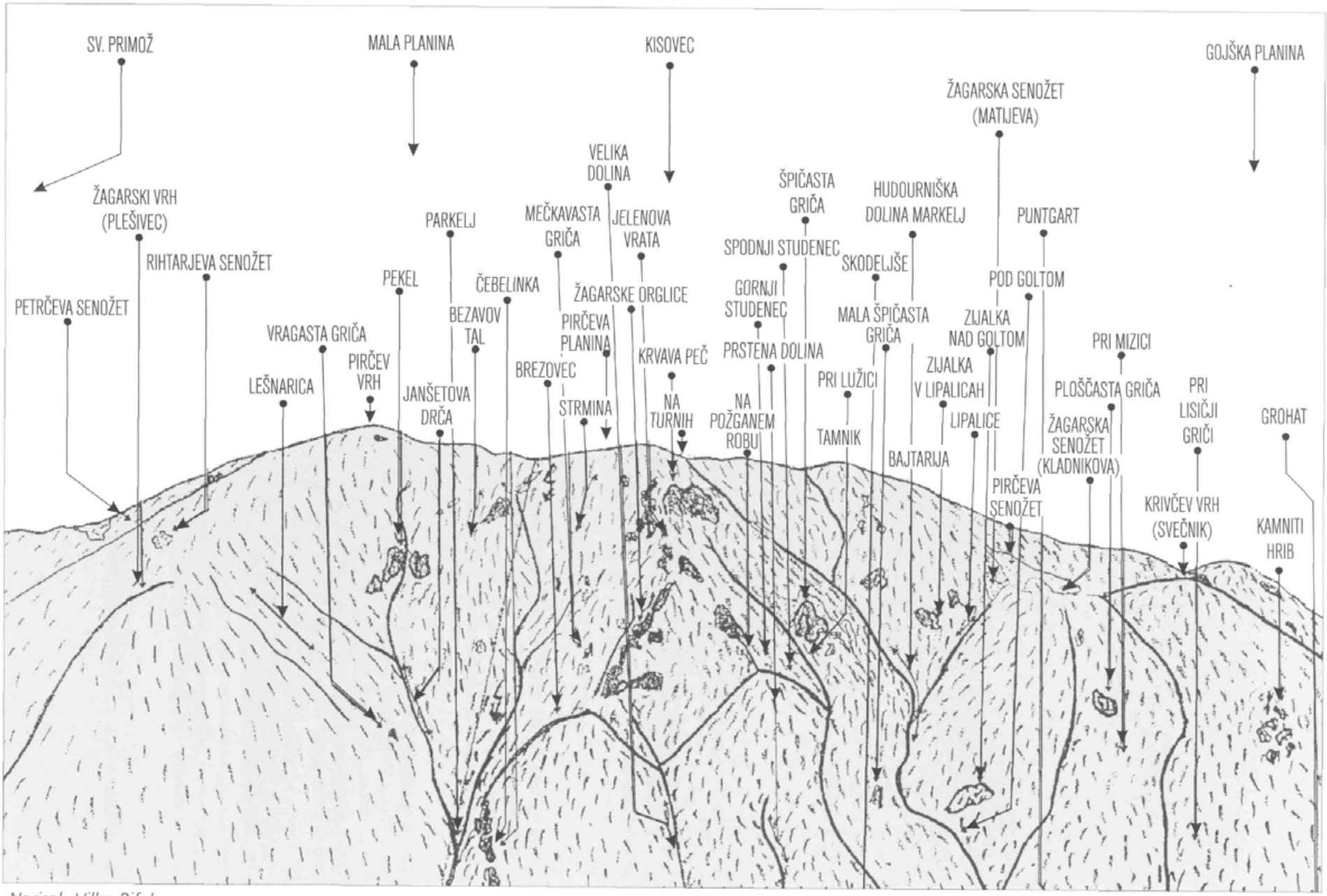
sténa – pobočje, sestavljeno iz gole kamnine

strmína – strmo pobočje z nagibom med 20° in 40°

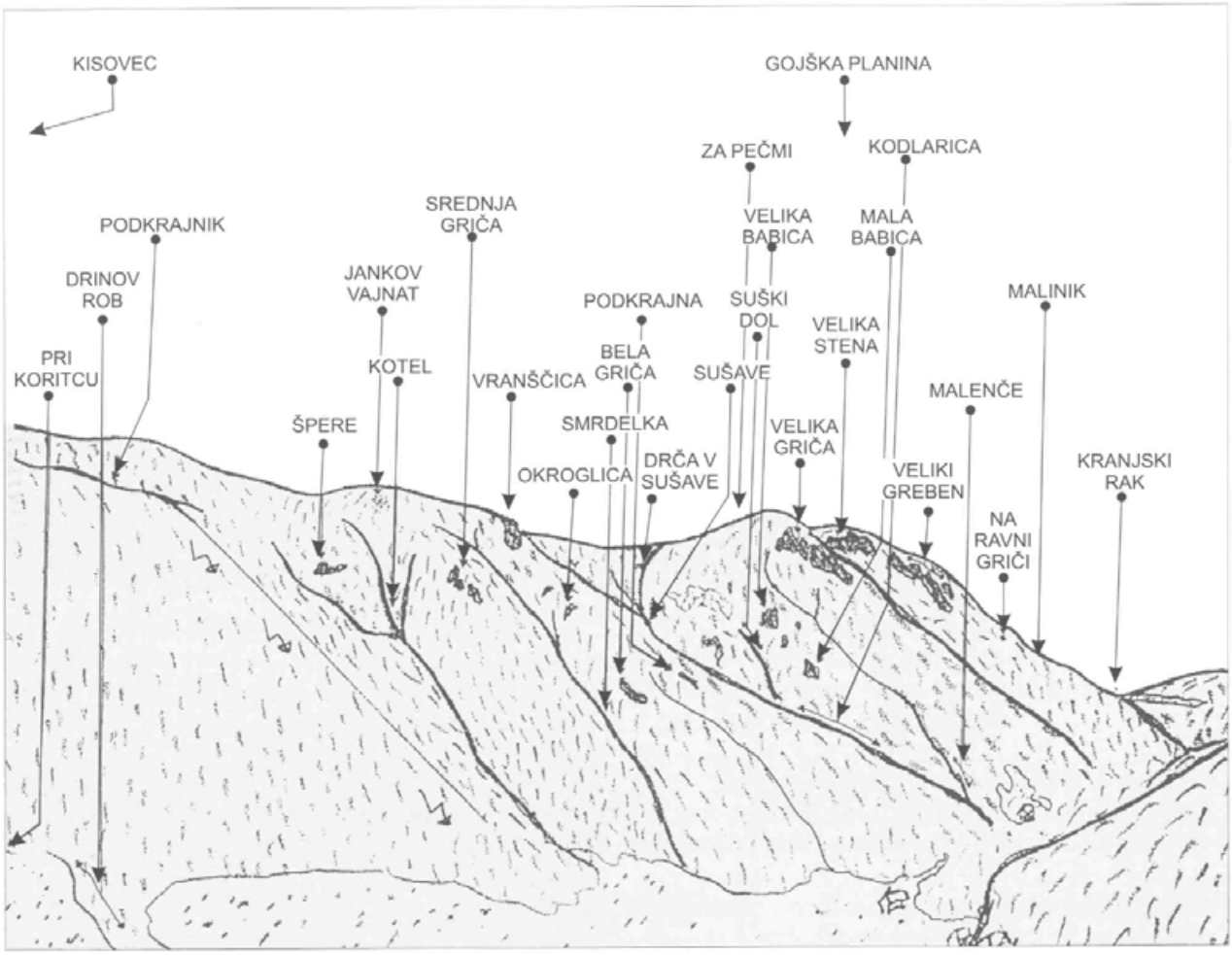
túrn – manjši skalni stolp

vráta – večji ali manjši presledek v grebenu, v katerem je še mogoče speljati stezo

zijálka – manjša in plitvejša jama

Narisal: Vilko Rifel

Narisal: Vilko Rifel

Fallow names of the south-eastern part of Velika planina

Summary

The article discusses a list of the fallow names from the south-eastern part of Velika planina, which have almost slipped from our memory but are still well preserved by some informants although they have not been written down on maps. Next to the written, literary form of the name, there is also the popular name and a description of the area after which it has been named. The map with the written names is added.

Dr. Verena Perko
Cankarjeva cesta 39
1240 Kamnik

Prof. dr. Stane Gabrovec osemdesetletnik

Profesor Stane Gabrovec se je rodil 18. aprila 1920 na Zapricah v prostorih upravne zgradbe današnjega kamniškega muzeja. Njegova družina, oče, mati in starejši sestri Jožefa ter Olga, je živela od očetovega zaslužka pri železnici. In tudi on je kot majhen fantič sanjal, da bo nekoč železničar. Iz nekaterih pripovedi njegove sestre Jožefe je predvsem razviden globoko spoštljiv odnos do staršev, posebej matere, ki je vzgajala otroke v strogi disciplini in globoki krščanski veri. Oboje je postalo plodna osnova kasnejšega osebnostnega razvoja Staneta Gabrovca. Med njegovo kamniško druščino in sošolci srečamo Emilijana Cevca, pa Savinškove fante, Janeza Matjašiča, ki je že tedaj imel zbirko hroščev in medvedjih kosti iz Mokriške jame, ... Na predvojnih Zapricah je preživljala poletni oddih številna gospoda, med njimi tudi nekateri ugledni Slovenci. Tako sodijo med podobe iz najzgodnejšega obdobja tudi spomini na Otona Župančiča in njegove sinove, Franceta Koblarja, književnika Juša Kozaka in na družino profesorja Franca Šturma.

Ne brez družinskih odpovedi, kajti v tridesetih letih prejšnjega stoletja je bila izobrazba velik prestiž, so nadarjenega kodrolasega dečka poslali v škofove zavode v Šentvid. Tam so njegovo izjemno nadarjenost vodili najboljši slovenski učitelji tistega časa. In kot sam v spominih ob mnogih priložnostih pripoveduje, je bil med njimi še posebej čislan profesor Šolar, ki je postal njegov vzornik za vse življenje. Stroga zavodska disciplina, ki je med drugim gojence navajala na spanje v nezakurjenih prostorih, jutranje umivanje do pasu z mrzlo vodo ... je slonela na skupni volji, ki je hotela kvaliteto in dobro. V nižji gimnaziji najprej podzavestno, ko je bilo potrebno enostavno znati, ubogati stroga hišna pravila ali pa oditi. V višjih razredih pa je skupna volja prerasla v zavestno artikulirano hotenje. Poleg odličnosti znanja je bila odločitev za narodnost in krščanstvo zavestna vrednota, za katero so se dijaki Jegličevih zavodov navdušili in hoteli delati. In v številnih gimnazijskih krožkih so se tedanji gojenci posvečali dramatiki, pesništvu ... in neredko uprizarjali grške ali francoske drame v izvirnih jezikih. Vendar so se gojenci živo zanimali tudi za pereče socialne teme. Iz teh krožkov so se rojevali bodoči strokovnjaki, pesniki, arhitekti ... napredna slovenska katoliška inteligenca.

Vnašanje visokega etosa v delo je postalo tako rekoč razpoznavni znak dijakov prve slovenske gimnazije, ki je dala poleg izjemnega klasičnega znanja poseben pečat življenju Staneta Gabrovca. Po maturi leta 1939 se je odločil za študij klasične filologije na univerzi v Ljubljani. Prva študentska poletja je preživljal na Bohinjskih tednih kot navdušen zarjan, član levo usmerjenega katoliškega akademskega društva, kjer je našel svoje številne somišljenike in prijatelje.

Študij je prekinila vojna vihra, ki ga je gnala najprej v internacijo v Gonars in naprej v konfinacijo v bližini Novare, v delovna taborišča v Švici in mu tik po koncu vojne v srečni okoliščini namenila semester študija klasične filologije in arheologije v Bernu.

Po vojni je nadaljeval študij v seminarju klasične filologije na ljubljanski univerzi, ki je po njegovi lastni pripovedi dajal svetlo zatočišče pred povojnimi dogodki in kjer so se stkala tudi največja prijateljstva, npr. s pisateljem Alojzom Rebulo.

Po opravljeni diplomi leta 1948 ga je tedanji ravnatelj prof. Jože Kastelic povabil v Narodni muzej. Tam je ostal skorajda štiri desetletja. Postal je kustos za prazgodovino in, kot sam večkrat prav rad poudari, bil takorekoč od usode pahnjen v vedo, ki se ji je ves posvetil in ji tudi dal evropski pečat. Doktoriral je v Zadru leta 1962 s temo Prazgodovina Gorenjske in tako zamejil svoje znanstveno raziskovanje v času prazgodovinskih kovinskih dob ali, natančneje, osvetlil s pionirskim raziskovanjem čas od Homerja do Vergila, tj. zadnje predkrščansko tisočletje na tleh Slovenije.

Enoumju povojnega ikonoklazma se je upiral na njemu lastni način: s temeljitim delom, poglobljenimi, mednarodno priznanimi študijami in človeško neuklonljivostjo. Vendar pa tudi sam priznava, da se v zavetju Narodnega muzeja ni nikoli počutil kakorkoli utesnjenega. Med sodelavci je našel nekaj izjemnih prijateljev. Vsakdanji politični problemi pa kot da so se ustavljali ob visoki ograji muzejskega parka ... Svoje študije je naslonil na detajlno poznavanje in tesno sodelovanje z nemško arheološko šolo. Pod njegovim budnim očesom se je začelo mučno in dolgotrajno

dokumentiranje starih arheoloških najdb v slovenskih in tujih muzejih, predvsem v Trstu, Gradcu in na Dunaju. Precizne študije je podprl z vzorčnimi izkopavanji v Stični med leti 1967–1974, naselbini iz stare železne dobe, ki je bila v tedanjem času večja od znamenite Troje. Na njegovo široko odprto pobudo so se izkopavanj udeležili številni najuglednejši strokovnjaki iz Nemčije in drugih dežel. Ob zahtevnem strokovnem delu se je oblikovala vrsta danes najvidnejših slovenskih arheologov, ki so bili tedaj študentje ljubljanskega arheološkega seminarja. Zaradi nenadne smrti dveh profesorjev in na ostro zahtevo študentov je namreč Stane Gabrovec postal tudi honorarni profesor s celotno redno obveznostjo na arheološkem oddelku Filozofske fakultete.

Ob obsežno začrtanem muzejskem delu z vsakoletnimi poletnimi izkopavanji in nedvomno številnih odgovornostih v Centru za balkanološke študije pri bosanski akademiji je bilo nesebično pedagoško razdajanje na ta način morda ovirano. Ali kot omenja profesor Gabrovec sam: morda bi se vendarle moral odločiti za pedagoško delo v celoti, toda trenutnim Kavčičevim otoplitvam konec šestdesetih let kljub vsemu ni preveč zaupal. Kakorkoli je že bilo, njegovi študentje nismo ob študiju nikoli niti slutili teh trdih obstranskih bojev. Profesor Gabrovec je z bleščečimi predavanji, trdim delom, strogostjo in prvovrstnim vzgledom vzgojil generacije slovenskih arheologov in utemeljil t. i. slovensko prazgodovinsko arheološko šolo, priznano in spoštovano doma in v svetu. K temu so mnogo prispevala sodelovanja s sosednjimi deželami, predvsem naravoslovnim muzejem z Dunaja, iz Gradca in Trsta, pri katerih je poleg tedanjega ravnatelja Narodnega muzeja Jožeta Kastelica Gabrovec nosil pommeben delež. Ta sodelovanja pa so rodila nepozabno mednarodno razstavo Situlska umetnost, ki je gostovala na Dunaju, v Padovi in Ljubljani. Na njej so bili prvič prikazani vsi spomeniki situlske umetnosti v prostoru od Bologne do Slovenije in Avstrije in izdana je bila za tiste čase razkošna publikacija.

Najbrž ni potrebno posebej poudariti, da je Gabrovčevo pedagoško in muzejsko delo raslo iz njegovih elitnih znanstvenih raziskav. V prvi vrsti razprave, s katerimi je začrtal znanstveni okvir prazgodovinske dobe Slovenije; v predavanju na Jugoslovanskem arheološkem kongresu v Ljubljani 1963. je definiral izhodišča raziskav, ki so na eni strani slonele na kronoloških shemah nemške prazgodovinske šole, na drugi pa izhajale iz poglobljenih analiz slovenskega gradiva, ki je predstavljalo posebnost železodobne kulture na naših tleh. Gabrovčev cilj je bil jasno začrtan: določiti izvor gradiva ali njegovo samoniklost in na podlagi tega izdelati kronologijo in določiti železodobna kulturna področja. Podlago za študijo so dala predvsem izkopavanja gomile 48 iz Stične, na kateri je Gabrovec uspel pokazati, da železodobna kultura v jugovzhodnoalpskem prostoru še zdaleč ni enotna. Kasnejše raziskave so pokazale značilnosti posameznih kulturnih področij, tehtnost njegovih razprav pa so pokazala kasnejša obsežna arheološka izkopavanja na Dolenjskem in domala na vsem slovenskem področju. Številne trditve so bile kasneje razčlenjene in razvite. Postale so baza kasnejšim spoznanjem, dopolnile, a tudi v polnosti uveljavile Gabrovčeve kronološke sheme. S številnimi raziskavami slovenskih arheologov, šolanih predvsem v Gabrovčevem seminarju, je v zaključnih desetletjih prejšnjega stoletja dobila starejša železna doba v slovenskem prostoru novo podobo.

Kot Gabrovec z nemajhnim zadovoljstvom ugotavlja v jubilejni petdeseti številki Arheološkega vestnika, vodilni slovenski arheološki reviji, je največji dosežek raziskovanja starejše železne dobe na Slovenskem predvsem v tem, da sloni na lastnih, slovenskih znanstvenih izsledkih. Ti so pokazali svojskost starih, predhodnih bronastodobnih kultur in odprtost železnodobnih družb proti tedanjim političnim in kulturnim centrom v Italiji, Grčiji, na Balkanu in v Podonavju.

Tik preden se je razdrobila druga Jugoslavija, leta 1987, je že omenjeno Gabrovčevo sodelovanje v Centru za balkanološke študije pri bosanski akademiji obrodilo izjemen sad skupnih raziskav. V petem zvezku Praistorije jugoslovenskih zemalja je izšla najobsežnejša in najpopolnejša predstavitev železne dobe na tleh tedanje Jugoslavije. Stane Gabrovec, avtor in soavtor zajetnih poglavij o zahodnih kulturnih skupinah in sourednik pri predhodnih štirih zvezkih, je sprejel nehvaležno vlogo glavnega urednika pri petem zvezku. Poleg neobhodnih kronoloških razprav in analiz gradiva so bila temeljito predstavljena poglavja o prazgodovinskih naselbinah, načinu pokopa, gospodarstvu in trgovini, duhovni kulturi in družbenih ureditvah.

Knjige, v skupnem seštevku preko 40.000 tiskanih strani, so postale učbenik generacijam sedanjih in bodočih arheologov.

Isto leto ga je ob prihodu z letnega dopusta na delovni mizi, na kateri so nastajale temeljne študije slovenske arheologije in pred katero smo študentje trepetali pred nepopustljivim, strogim profesorjevim očesom, čakalo lakonično obvestilo muzejske uprave, da je s prvim dnem naslednjega meseca tistega leta upokojen. Tudi tokrat je bil njegov odgovor kakor vselej enak – nadaljnje temeljito in poglobljeno delo. V domačem stanovanju si je ob ljubeznivi soprogi Eriki, profesorici grščine na ljubljanski Filozofski fakulteti, uredil delovno sobo z obsežno arheološko knjižnico. Ob eni od okroglih obletnic so mu sinovi podarili računalnik. In tako je profesor Gabrovec zaoral svojo upokojensko ledino; zapolnil jo je z desetinami novih del, med najpomembnejšimi je zagotovo monografija Stična, v kateri je s številnimi sodelavci predstavil rezultate dolgoletnih arheoloških raziskovanj na prazgodovinski naselbini na Viru pri Stični.

Priznanja v tujini so velikodušno prišla pred slovenskimi. V petdesetih, ko je prebil celo leto kot asistent pri profesorju Kimmigu v Tübingenu, je eminentno nemško povabilo na profesorsko mesto zavrnil v trdni, preroški zaverovanosti v slovenstvo. Leta 1985 je postal član bavarske akademije znanosti, dve leti kasneje tudi slovenske. Je nagrajenec Slovenskega arheološke-

ga društva in ob osemdesetletnici dobitnik Zoisove nagrade, namenjene slovenskim vrhunskim znanstvenikom. Poleg članstva v Centru za balkanološka ispitivanja pri nekdanji bosanski akademiji je član Nemškega arheološkega inštituta v Berlinu, Inštituta za etruščanske in italske študije ter Inštituta za prazgodovino Italije v Firencah.

Vendar je poleg številnih temeljnih znanstvenih razprav in pregledov v najvidnejših arheoloških revijah s slovensko pomladjo in osamosvojitvijo vstopil v slovenski kulturni in politični prostor tudi Stane Gabrovec, ki smo ga nekateri Slovenci poznali že s slovitih srečanj v zamejski Dragi pri Opčinah nad Trstom in kramljanj v Družini, Novi reviji in Tretjem dnevu. Korak v slovensko kulturno in politično javnost je šele omogočil njegovo polno, duhovno in razumsko udejanjenje, če smemo zanosno zapisati, njegovo popolno, tudi javno predajo krščanskemu slovenstvu, za katerega je zorel in gorel vse svoje življenje in se mu še sedaj v polnosti dosledno ustvarjalno podarja. Svoje široko vedenje črpa iz podrobnega poznavanja slovenske in svetovne literature ter filozofije. Njegova neizmerna duhovna moč pa raste iz globoke, osebne vere.

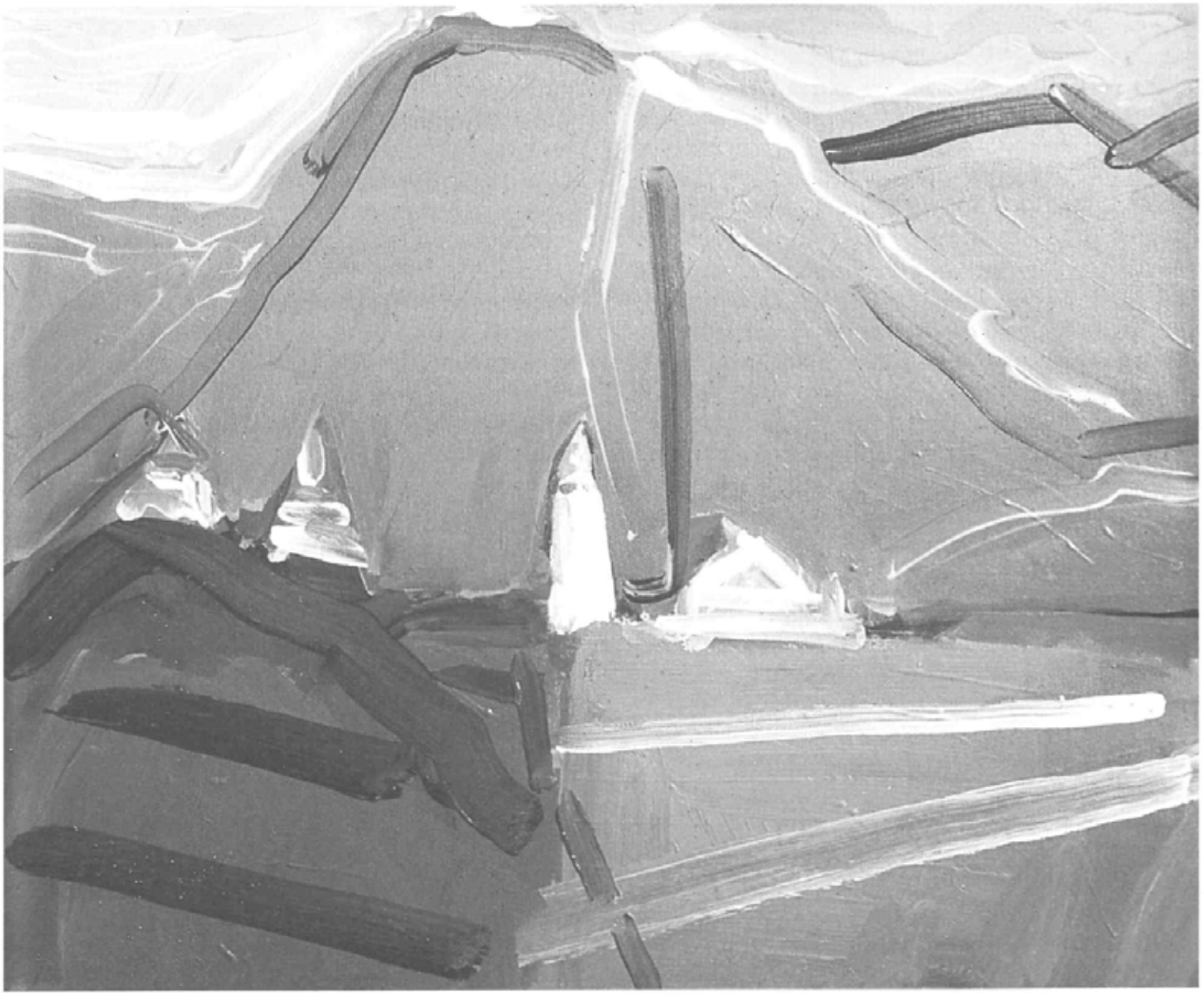
Življenje mi je ponudilo izjemno priložnost. Profesorja Gabrovca sem spoznala v arheološkem seminarju v kletni sobi Filozofske fakultete kmalu po tistem, ko je prevzel seminar za prazgodovinska obdobja. Zelo dobro se spominjam prvega predavanja iz cikla o bronasti dobi. Natančno ob uri je vstopil profesor Gabrovec. V hipu je med nami, razposajeno študentarijo, zavladala popolna tišina. Seminarsko sobo je napolnila poltema in oglasilo se je poglasno brnenje, najbrž ne mnogo manj kot tono težkega predpotopnega grafoskopa. Prvo predavanje je profesor začel z grškimi verzi iz Iliade. Še preden nas je torej prepustil kronologijam in brezupju tipologij, nam je vzneseno podaril milino Homerjeve besede.

Ko danes za silo lovim nesluteni razvoj arheološke vede, se nehote zavem profesorjeve preroškosti. V časih njegovih arheoloških seminarjev se je situlska umetnost razlagala strogo realistično in v duhu pozitivizma 19. stol., šele kasneje so jo raziskovalci začenjali povezovati z miti iz etruščanskega in grškega sveta. Tako moremo na primer povezati upodobitev dvoboja ob truplu mrtveca z bronaste situle s Kandije v Novem mestu s podobnimi upodobitvami na etruščanskih vazah in seveda s slovitim Homerjevim opevanjem boja za Patroklovo truplo. Najnovejše raziskave torej gredo v smer, ki jo je nam študentom intuitivno in v veliki ljubezni do klasične literature preroško nakazal profesor Gabrovec že pred tremi desetletji.

Predstavitev njegovega pomembnega raziskovalnega in pedagoškega dela pa bi gotovo bila nepopolna, če ne bi povedali, da je avtorica številnih novih študij na novi smeri prav njegova nekdanja študentka Teržanova, redna profesorica na berlinski univerzi.

Tu bi se najbrž predstavitev klasičnega filologa, arheologa, univerzitetnega učitelja, muzealca, misleca in akademika Staneta Gabrovca lahko končala. Vendar le v primeru, da je ne bi pripravili za Kamničane, ki ga osebno poznajo in visoko cenijo. Mnogi so ga pogosto srečevali na brezštevilnih visokogorskih poteh in hribovskih brezpotjih. Petinsedemdesetleten se je brez težav povzpel na Špik in Škrlatico. Vsako pomlad ga Kamničani redno srečujemo na primoških nedeljah. Za vse svete redno prihaja na družinski grob na kamniških Žalah in prižiga sveče neminljivega prijateljstva na grobovih umrlih prijateljev. Poznamo ga iz občudujočih pripovedovanj obeh njegovih sester, s katerima je bil vse do njune smrti tesno povezan. Sestri Jožefi, ki mu je s skromnimi paketi lajšala stiske internacije, je ganljivo vračal naklonjenost z brezštevilnimi pismi in karticami od vsepovsod.

Torej ga smemo Kamničani s ponosom in po pravici prištevati med svoje najzvestejše in najuglednejše someščane in mu ob visoki obletnici najiskreneje čestitati!

Ivo Kordaš, Mali grad s Šutno

Alenka Klemenc, dipl. umetn. zgod.
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, ZRC SAZU
1000 Ljubljana

K osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca

Med vidnimi kamniškimi rojaki gre odlično mesto enemu najuglednejših predstavnikov slovenske umetnostne zgodovine, akademiku dr. Emilijanu Cevcu, častnemu meščanu Kamnika. V letu 2000 je praznoval častitljiv jubilej, osemdesetletnico, in ob tej priložnosti, pa ob različnih drugih, ki jih v njegovi šestdesetletni aktivni navzočnosti v slovenskem kulturnem življenju nikakor ni bilo malo, je bilo o njem napisanih že mnogo besed in tudi sam je o svojem delu že nekajkrat spregovoril. Pričujoči zapis v zborniku, v katerem je pred leti veliko objavljal, tako ne more povedati kaj bistveno novega, želi pa strniti že znano in predstaviti slavljenčevo ustvarjalno osebnost s čim več vidikov.

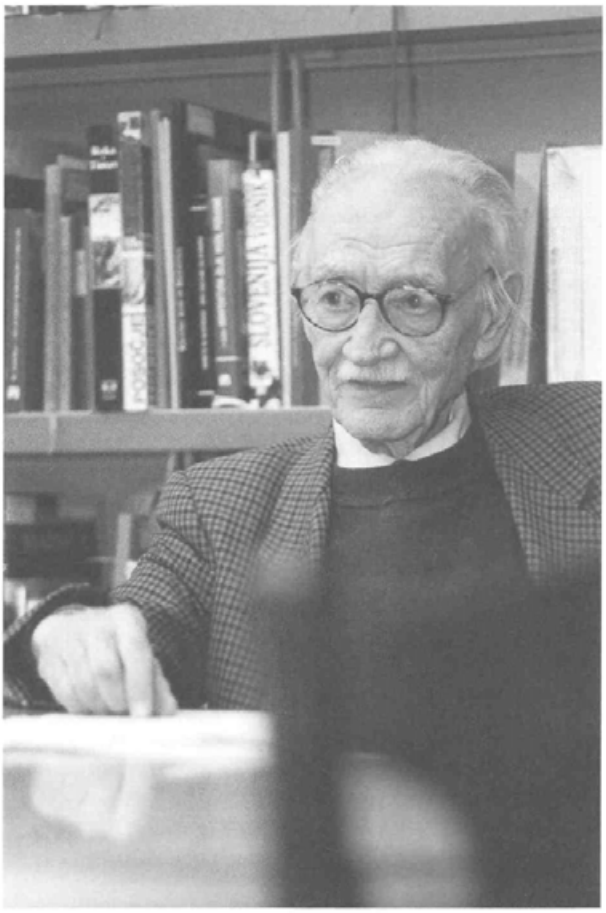

Foto: Igor Lapajne, ZRC SAZU

Emilijan Cevc se je rodil v Kamniku 5. septembra 1920 v trgovski družini. Ljudsko šolo je obiskoval v domačem kraju, nato pa ga je pot zanesla v Novo mesto, kjer je končal nižjo gimnazijo. Stanoval je v dijaškem konviktu pri patrih frančiškanih, ki jih ima v zelo lepem spominu, prav tako tudi slovenske gimnazijske profesorje. Višjo gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kamor se je medtem (z enoletnim intermezzom v Slovenskih Konjicah) preselila družina. Po rahlem oklevanju, kam naprej, se je po maturi 1940. leta odločil za vpis na oddelek za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze. Takrat je bil tam vodilni profesor Cevčev bližnji rojak iz Tunjic, profesor France Stelè. Ko se je šel maturant k njemu pozanimat o študiju, ga ni posebno opogumljal, a mladenič, ki je o umetnosti takrat že marsikaj vedel, se ni dal oplašiti. Odtlej je za dolgih dvaintrideset let, vse do Steletove smrti, njegovo življenje ostalo tesno povezano s profesorjem. Cevc je diplomiral leta 1946 (poleg umetnostne zgodovine je študiral tudi primerjalno književnost), 1952 pa je doktoriral z disertacijo o srednjeveškem kiparstvu na Slovenskem. Do diplome je po smrti kolega Jožeta Gregoriča delal v seminarju kot volonterski bibliotekar, po diplomi pa je želel postati konservator – posebno ga je privlačilo Tolminsko, ker se tam svojevrstno prepletajo umetnostni vplivi različnih področij. Dodeljen pa je bil za kustosa Narodni galeriji, kjer se je dodobra seznanil z galerijskim gradivom, izkušnja z muzejskim delom pa mu je prišla prav tudi pozneje, ko je sodeloval pri pripravah številnih razstav. Po letu dni je moral na služenje vojaščine, nato je po dveletni brezposelnosti 1950 postal asistent v tedaj ustanovljeni Sekciji za zgodovino umetnosti na Inštitutu za zgodovino pri SAZU; sekcijo je vodil profesor Stelè. S tem je Cevčeva poklicna pot dokončno krenila v znanstvenoraziskovalno smer. Leta 1955 je postal strokovni in 1958 znanstveni sodelavec, 1968 pa znanstveni svetnik. Ko je Stelè 1972 umrl, je upravništvo sekcije prevzel Cevc. Še istega leta se je ta po načrtu, ki ga je bil pripravil že pokojni upravnik, osamosvojila v Inštitut za zgodovino umetnosti, pozneje preimenovan v Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta; Cevc ga je dvajset let modro vodil, dokler ni 1992 stopil v pokoj, še zdaj pa je predsednik inštitutskega znanstvenega sveta. Z raziskovalnim delom neutrudno nadaljuje, saj zanj umetnostna zgodovina nikoli ni bila zgolj poklic, služba, marveč se ji je zapisal ves in scela kot življenjskemu poslanstvu.

Ukaželjnost in zvedavost sta bili značilni za Emilijana že v rosni mladosti. S prijatelji je, posebno o počitnicah, rad stikal po kamniški okolici in narava z vsem svojim živim in neživim svetom ga je popolnoma prevzela. Zbirali so hrošče, metulje, školjke, minerale, organizirali so pravi prirodoslovni krožek. Svoje izkušnje "v šoli narave" je Cevc živo opisal v istoimenskem članku, objavljenem 1948 v reviji *Proteus*. Kazalo je torej, da se bo mladenič usmeril v naravoslovje, vendar so bili njegovi interesi veliko bolj mnogostranski. Zelo ga je mikal stari Egipt in razmišljal je o egiptologiji ter se učil hieroglifov, privlačila ga je zgodovina na splošno, pa starine, za katere se je navdušil ob kamniški Sadnikarjevi zbirki; že v nižji šoli si je tudi zapisoval razne ljudske starožitnosti. Zgodaj je začel prebirati umetnostnozgodovinske tekste, zlasti Steletove, tako da v šesti šoli, kakor se spominja, ob razrednikovem naročilu, naj za ekskurzijo v Škofjo Loko pripravi vodstvo po cerkvi na Suhi, nikakor ni bil

popoln nevednež o umetnosti. Za vodstvo se je seveda še dodatno pripravil, prav tako temeljito tudi za vodenje po Narodni galeriji, za kar so ga poprosili kamniški prijatelji. Že kot dijak je tudi hodil poslušat nekatera Steletova javna predavanja, ki so ga zelo prevzela. Najusodnejše pri odločitvi za umetnostno zgodovino pa je bilo branje (kar šestkrat zapovrstjo!) *Zgodovine likovne umetnosti v zahodni Evropi* Izidorja Cankarja (prim. *Rast*, april 2001, str. 227–228).

Prav v času študija pa je privrel na dan še en talent Emilijana Cevca, namreč literarni (zaupno pove, da so mu sicer v otroški reviji pesmico natisnili že v ljudski šoli). Začel je objavljati kratko prozo v periodikah, v Kocbekovem *Dejanju, Naši zvezdi, Mladiki* (ob neki tu objavljeni črtici je kritik Tine Debeljak celo zapisal, da gre za delo znanega pisatelja, ki da se skriva pod psevdonimom), leta 1944 pa je stopil pred javnost s samostojno zbirko liričnih črtic *Preproste stvari*. Kako pomembna in umetniško prepričljiva je ta njegova edina leposlovna knjiga, kaže dejstvo, da je ne pozabi omeniti domala noben pisec o njem, četudi ga predstavlja kot znanstvenika, in da jo upoštevajo literarnozgodovinski pregledi. Avtorju je prinesla dve nagradi, Finžgarjevo in nagrado Pokrajinske uprave, in hoteli so jo prevesti v češčino in italijanščino, na kar pa Cevc ni pristal. Po dobrega pol stoletja črtice niso izgubile prav nič od svojega čara in zdaj v popravljeni izdaji (1999) razveseljujejo nove generacije bralcev. Z izbrušeno besedo, živimi podobami in čustveno, a tudi miselno poglobljeno vsebino nas pisatelj vodi skozi neki kristalno čist, harmonično ubran svet nadčasnega bivanja najpreprostejših stvari od jabolka in kruha do mize, postelje, vrat, stvari, ki so tako samoumevne, da jih ob vsakdanjem pehanju za ničevostmi niti ne opazimo, a nas iz svoje tišine ljubó nagovarjajo, če jim le znamo prisluhniti s srcem. Pisatelj je to znal z veliko občutljivostjo, kakor se je znal pozneje kot umetnostni zgodovinar vživeti v umetnine, v njihovo materialno in duhovno pričevalnost, v njihove ustvarjalce, ki so v vsakršnih okoliščinah znali izpovedati sebe, a tudi v ljudi, ki so jim bile umetnine namenjene in so jih notranje bogatile. Ta zmožnost daje Cevčevemu znanstvenemu delu posebno odličen pečat.

Žal Cevc razen nekaj priložnostne kratke proze, leposlovnih prevodov in spremnih besed o avtorjih pozneje literarno ni več ustvarjal. V celoti se je posvetil umetnostni zgodovini, svoj dar za pisanje pa je poslej namenjal strokovnim besedilom, saj vseskozi posveča izredno skrb izvirnosti sloga in dognanosti jezika, k čemur spada tudi domiselno slovenjenje strokovne terminologije. Vendarle se tu in tam še oglasi s kako temo o literaturi; prav v zadnjem času je predstavil na stari podobici sv. Jošta natisnjeno pesem, ki jo pripisuje Prešernu, in zelo izvirno pokazal na mogoče vplive Swiftovega *Gulliverja* na Levstikovega *Martina Krpana*.

Cevčevo zgodnje raziskovanje se je osredotočilo na srednjeveško umetnost na Slovenskem. Že 1944 je v *Zborniku za umetnostno zgodovino* objavil razpravo o poznogotskih freskah v cerkvi na Križni gori. Nato se je po Steletovem nasvetu usmeril posebej v srednjeveško kiparstvo, ki je bilo še slabo raziskano, znanih je bilo komaj kakih sedemdeset gotskih kipov, s Cevčevimi raziskavami pa je število evidentiranih plastik kmalu poskočilo kar za štiristo. V prvih povojnih letih sta pomanjkanje strokovne literature pri nas in nemožnost odhodov v tujino na primerjalni študij močno oteževala resna raziskovalna prizadevanja. Desetletja intenzivnega dela, tako terenskega kot kabinetnega in arhivskega, in postopno odpiranje meja – tudi proti zahodu – za študijska potovanja in navezovanje stikov z evropskimi znanstveniki so rodili Cevčevo trilogijo o starejšem kiparstvu na Slovenskem v časovnem razponu od zgodnjega srednjega veka do praga baroka v prvi tretjini 17. stoletja: *Srednjeveška plastika na Slovenskem* (1963; razširjena in dopolnjena disertacija), *Poznogotska plastika na Slovenskem* (1970) in *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom* (1981), vse tri v poenoteni opremi izdane pri Slovenski matici, vmes pa še *Gotsko kiparstvo* (1967) v zbirki Ars Sloveniae ter razstavo v Narodni galeriji in njen katalog *Gotsko kiparstvo na Slovenskem* (1973). Cevc je obdelal spomenike stilnorazvojno in ikonografsko ter začrtal njihovo temeljno razvojno linijo, vpel pa jih je tudi v zgodovinski kontekst. Z izidom knjig se raziskovanje seveda ni končalo, saj je izsledke pozneje v posameznih razpravah dopolnjeval z novimi dognanji, tako o delu kiparja Hansa iz Judenburga, o zvezah med slovenskim in furlanskim kiparstvom v 15. stoletju, posebej o gotski plastiki na Primorskem, pa širše o stilnih strukturah v gotski plastiki Jadrana in njegovega zaledja itd. Objavil je tudi več specialnih študij o slikarstvu, arhitekturi in ikonografiji. Prvi je slogovno razrešil umetnostni kompleks arhitekture in plastike na Ptujski Gori v luči Parlerjeve umetnosti, nanovo je osvetlil romansko kapelo na kamniškem Malem gradu, stavbno zgodovino cerkve v Crngrobu, ikonografijo hrastoveljskih fresk in njihove grafične predloge in pisal še o vrsti drugih srednjeveških slikarskih in arhitekturnih spomenikov. Vse to je Cevčevo ime tako tesno povezalo s srednjim vekom, da je v javnosti kar nekako preglasilo njegovo drugo bogato znanstveno bero; s svojo fizično pojavnostjo pa Cevc v zavesti mnogih živi kot srednjeveška asketska figura izrazito rezanega obraza, poistena s poduhovljenim videzom gotskih plastik. Vendar sam zatrjuje, da se je srednjemu veku že zdavnaj odpovedal, ker da ne mara gneče; nekaj študij o srednjeveških temah mu zato leži nedokončanih v predalu (prim. *Rast*, april 2001, str. 223).

Že med srednjeveškimi raziskavami se je Cevc poglobljeno lotil tudi preučevanja umetnosti 17. stoletja, tega pri nas slogovno tako težko ulovljivega časa. Kot soavtor je pripravljal razstavo *Umetnost 17. stoletja na Slovenskem* leta 1968 v Narodni galeriji in za katalog napisal študiji o slikarstvu in kiparstvu. Razstava je sprožila pionirske raziskave slikarstva tega stoletja, ki se jim je vse intenzivneje posvečal od srede sedemdesetih let. Število imen in del se mu je neverjetno namnožilo, novoodkriti arhivski podatki so dopolnili biografije umetnikov ali pomagali pri atribucijah, posamezne umetnine je nadrobno slogovno analiziral in ikonografsko razrešil ter ugotovil vplive grafičnih listov. Zlasti se je poglobil v Valvasorjev umetniški krog,

med drugim v polihistorjevega posebnega varovanca, slikarja Jerneja Ramschissla. V zadnjem času namenja veliko pozornosti skrivnostnemu, le po vzdevku znanemu slikarju Almanachu, pri nas gostujočemu Flamcu. V kratkem nam obeta v študiji razkriti njegovo pravo ime, razčistiti njegov doslej zarisani (vprašljivi!) opus, ga dopolniti z več novimi deli ter jih predstaviti na razstavi. Podoben načrt ima tudi z Mojstrom H. G. G. oz. Hansom Georgom Gaigerjem (Gaigerfeldom), po rodu iz Novega mesta; tudi v njegovo slikarstvo se Cevc poglablja že vrsto let in odkriva vedno nova dela, ki se jim pridružujejo še odkritja hrvaških kolegic.

Med najširše kroge bralcev je leta 1966 ponesla Cevčevo ime *Slovenska umetnost* (avtor je predlagal naslov Umetnost na Slovenskem!), po formatu žepna knjiga, po vsebini pa nadvse bogata, saj prinaša zgoščen pregled umetnostnega snovanja na Slovenskem od naselitve naših prednikov do začetka 20. stoletja. Kot nadgradnja Steletovega *Orisa zgodovine umetnosti pri Slovencih* iz leta 1924, ki predvsem odgovarja na vprašanje, ali Slovenci imamo svojo umetnost, pomeni Cevčeva knjiga celostno sintezo vsega dotedanjega védenja o likovni umetnosti pri nas, temelječo na dognanjih zadnjih desetletij, ko si je generacija prvih povojnih Steletovih diplomantov, ki jih je profesor usmeril v raziskovanje domačega gradiva, pod njegovim mentorstvom "razdelila" raziskovalna področja in prispevala pomembna nova odkritja (poleg Cevca zlasti I. Komelj, N. Šumi, S. Vrišer, M. Zadnikar). V treh desetletjih in pol po izidu Cevčev pregled še vedno ostaja nepresežen podvig. Na nekajkratna prigovarjanja za ponatis ni hotel pristati, ker se zaveda, da bi moral glede na nove izsledke vsebino prej temeljito dopolniti, čeprav njegovih temeljnih ugotovitev ne spreminjajo.

Izredno obsežna bibliografija akademika Cevca ne priča le o njegovi vztrajni raziskovalni vnemi, ampak kaže tudi na širino njegovih interesov. Na področju umetnostne zgodovine je obravnaval vse tri osnovne zvrsti, arhitekturo, kiparstvo in slikarstvo, ikonografska vprašanja, tudi umetno obrt, pisal biografije umetnikov in topografsko zasnovane preglede. Zajel je umetnost od najpreprostejšega ljudskega snovanja do ustvarjalnih vrhov. Časovno je od srednjega veka posegal daleč nazaj v preteklost, do antike in starokrščanske dobe in se dotikal arheologije – npr. z razpravami o posameznih predromanskih kiparskih spomenikih ali o tipološki stavbni kontinuiteti iz starokrščanskega v romanski čas in nasploh o organskih povezavah antike s srednjim vekom – od 17. stoletja pa naprej vse do sodobne umetnosti. Pozornost je posvetil umetnosti reformacije, zlasti njeni ikonografiji. Ukvarjal se je s posameznimi baročnimi temami, tako z delom kiparja Angela Puttija v Sloveniji ali s slogovnimi začetki nemškega kiparja Leonharda Kerna in njegovim gornjegrajskim oltarjem iz 1613. V 19. stoletju ga je posebno pritegnil slikar Matevž Langus (60 strani obsegajoč življenjepisni del načrtovane Langusove monografije je že pripravljen), sicer pa je pisal o slikarstvu vsega 19. stoletja, na primer pregledne uvode v kataloge gostujočih razstav Narodne galerije po različnih evropskih deželah in s tem pripomogel, da so naše umetnine prodrle v mednarodno strokovno vednost. Pisal je o naših impresionistih, večkrat posebno o Jakopiču, in v katalogu ob razstavi v Jakopičevem paviljonu 1955 problemsko predstavil začetke njihove umetnosti. V zgodnjih letih, največ v petdesetih in šestdesetih, je s kritiškimi zapisi, eseji in uvodi v razstavne kataloge poznavalsko spremljal sodobno domačo in tujo umetnost, vendar se nikoli ni imel za likovnega kritika. Med umetniki sodobniki se je posvečal zlasti S. Batiču, M. Gaspariju, B. Jakcu, B. Kobetu, G. A. Kosu, S. Kregarju, M. Malešu, J. Plečniku, M. Pogačniku, F. Slani in L. Spacalu. Pogosto je s strokovnimi nagovori odpiral razstave. V časopisje je prispeval številne poljudne članke, ki so med ljudmi širili védenje o naši umetnosti in prebujali zavest o potrebnosti varovanja umetnostnih spomenikov.

Geografsko pokriva Cevčevo raziskovanje celoten slovenski etnični teritorij. Od zamejskih področij ga najbolj mika umetnostna podoba Beneške Slovenije in zveze s furlansko umetnostjo, znotraj Slovenije mu je poleg domačega okolja posebno ljubo škofjeloško ozemlje. V lokalne zbornike in glasila je veliko pisal o umetnostnih značilnostih posameznih ožjih področij. Kamniškemu koncu je posvetil pregledne članke, npr. o umetnostnih vzponih in upadih mesta in o njegovih starih upodobitvah, o Mengšu v luči umetnostne zgodovine, obdelal je poznogotsko kamnoseštvo v kamniški okolici, kamniški frančiškanski samostan in mestni obrambni jarek, predstavil je antični mozaik iz Tuhinjske doline, poznogotski relief iz Mekinj, pisal je o motivu Veronike z Malega gradu, pa seveda o domačih umetnikih Fortunatu Bergantu, Matiju, Antonu in Maksu Koželju, najpogosteje pa o Malešu, medtem ko je številne druge, kakor tudi umetnostne spomenike v posameznih krajih kamniškega področja, predstavil v topografskih pregledih ali v leksikalnih geslih. Zlasti velike zasluge za rodni okoliš ima pri ohranjanju in obnavljanju kulturne dediščine.

Vsaj delno zadoščenje za neizpolnjeno željo, da bi postal poklicni konservator, je bilo za Cevca tesno sodelovanje s spomeniškimi zavodi domala po vsej Sloveniji. Tako je lahko ustvarjalno povezal znanstveno raziskovanje in praktične konservatorske naloge. Umetnostna zgodovina mu je od vsega začetka narekovala tudi temeljito poznavanje terena. Čeravno je šel na teren z raziskovalnim namenom, pri čemer ga je po Steletovem zgledu spremljal nepogrešljivi zvežčič za zapisovanje pred spomeniki, je bil vedno pozoren tudi na njihovo ohranitveno stanje in je po potrebi opozarjal spomeniško službo. Prenekateri spomenik je s svojo prepričljivo, z argumenti podprto besedo, ki je temeljila v njegovem širokem in poglobljenem znanju, rešil pred usodnimi administrativnimi ukrepi in neprofesionalnimi posegi. Pri povojni prenovi smledniške graščine je obvaroval pred uničenjem statično dotrajani strop v dvorani in njegove odlične baročne freske, preprečil je odstranitev kapele z Jelovškovimi freskami pri Codellijevem gradu v Ljubljani in dosegel, da je bila skrbno restavrirana. Na Dolenjskem je lastnoročno sodeloval pri čiščenju razvalin kostanjeviške cistercijanske cerkve in strokovno vodil akcijo. Neposredno je dolga leta usmerjal prenovo Malega

gradu v Kamniku, kjer so se mu pri raziskovanju dvojne kapele odkrile vsaj tri njene romanske stavbne faze, o čemer je ne le pisal, temveč tudi nekajkrat predaval. V delo je vložil veliko truda, znanja in ne nazadnje ljubezni, zato je toliko razumljivejše njegovo ogorčenje ob nedavnih gradbenih posegih, ki urbanistično kazijo okolico Malega gradu. Sodeloval je tudi pri restavriranju cerkve sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom in še pri mnogih drugih konservatorskih in restavratorskih odločitvah, bodisi pri sakralnih in profanih arhitekturah ali freskah, bodisi pri premični kulturni dediščini, pri oljnih slikah, kipih, umetnoobrtnih izdelkih, kar je bilo zlasti aktualno ob pripravah na različne razstave. O spomeniškovarstveni problematiki je zlasti v zgodnjih letih objavil več tehtnih člankov (npr. Obraz domovine, 1950, v katerem je predstavil še danes aktualen pogled na skupno varovanje naravne in kulturne dediščine, saj je naravo in umetnostne pa tudi etnološke spomenike v njej dojemal v neločljivem sožitju, in tako prvič – zoper uradne želje – poudaril tudi varstvo okolja in narave). Dolga leta je bil član strokovnega sveta pri republiškem spomeniškovarstvenem zavodu in član škofijske komisije za cerkveno umetnost in varstvo sakralne dediščine. Leta 1948 je bil tudi med ustanovitelji strokovnega glasila *Varstvo spomenikov*, ki je bilo prav njegova zamisel (prim.: Slabe, *VS*, 1991, str. 171–174). Sam je večkrat poudaril, da je bil pri spomeniškovarstvenem delu vselej zraven s srcem.

Emilijan Cevc je pogosto posegal tudi na področje etnologije in izpričal globoko razumevanje ljudske ustvarjalnosti. Komentiral je knjige *Slovenskih ljudskih pesmi,* pisal o Steletovem narodopisnem delu, o razmerju med ljudsko in stilno umetnostjo (s kočljivim vprašanjem meje med obema se je ukvarjal tudi v svojih splošnih umetnostnih pregledih, saj je prepričan, da se da priti umetnostnim značilnostim posamezne pokrajine do jedra le s hkratnimi etnološkimi analizami), o etnografskih vidikih naših srednjeveških fresk, motivnih izhodiščih nekaterih ljudskih pesmi in še o mnogočem. Njegove posebne pozornosti so deležne poslikane panjske končnice, ki jih sam sicer ne šteje za ljudsko umetnost, ker niso sad spontanega ustvarjanja, so le ljudstvu namenjena obrtniška dejavnost. Z njimi se ukvarja že dolga leta, jih analizira ikonografsko in slogovno, ugotavlja njihovo razmerje do visoke umetnosti, se poglablja v okoliščine, ki so pogojile njihov nastanek v prvi polovici 18. stoletja, in sledi širjenju pojava iz Slovenije v druge pokrajine, npr. v Švico, na Salzburško in Tirolsko. Sodeloval je pri postavitvi zbirke poslikanih panjskih končnic v radovljiškem čebelarskem muzeju in pisal o njih v muzejskem vodniku. Tematiko je predstavil tudi v osrednjem predavanju na mednarodnem simpoziju ob razstavi *Pisane slike na čebelnjaku – poslikave iz Slovenije* v Bavarskem nacionalnem muzeju v Münchnu leta 1991.

Tudi k naravoslovju je Cevc prispeval svoj posebni delež. Po vojni je obnovil stike s prijatelji biologi, hodili so na nedeljske izlete v naravo, se celo potapljali v morju, in ob tem druženju je napisal več naravoslovnih člankov. Tu in tam napiše katerega še zdaj; pred nekaj leti je kot *Proteusovo* rastlino meseca predstavil jesenček *(Dictamnus albus),* in to ne le v pisani besedi, marveč skupini navdušenih poslušalcev tudi v živo, neposredno ob cvetoči rastlinici v ljubljanskem botaničnem vrtu. Po botaničnem opisu se je posvetil še imenom cvetlice, ki vodijo tja do grške mitologije in antičnega epa, rastlina sama pa z eno svojih skrivnosti sega tudi v Biblijo (prim.: Soban, *Vita artis perennis*, str. 48–49).

Čeprav se je Cevc ukvarjal z umetnostno preteklostjo slovenskega ozemlja, ni ostajal zaprt v domači prostor. Ker je bila Slovenija v umetnostnem pogledu vedno del Evrope in so se pri nas srečevali najrazličnejši vplivi, ponajveč tisti s Severa in od mediteranske strani, se je moral temeljito seznaniti z umetnostjo sosednjih dežel, zlasti Furlanije, Italije in Avstrije, pa tudi Bavarske, Češke, Madžarske in sploh Srednje Evrope. Nekako po sredi petdesetih let so se začeli njegovi redni študijski obiski tujine z ogledi spomenikov na terenu, muzejskih zbirk in razstav, pa aktivna ali vsaj pasivna udeležba na mednarodnih strokovnih srečanjih in seveda delo v strokovnih knjižnicah. V študijskem letu 1962/63 se je kot štipendist nemške ustanove Alexandra von Humboldta izpopolnjeval v Münchnu pri profesorju Theodorju Müllerju, direktorju Bavarskega nacionalnega muzeja in specialistu za srednjeveško kiparstvo. Tako si je širil obzorja za kompleksnejši pogled na domače gradivo, ki ga je potem mogel vpeti v mednarodno umetnostno dogajanje in ga predstaviti Evropi kot del tudi njene dediščine. Posebnega pomena je njegovo sodelovanje pri razstavi *Parlerji in 'lepi stil' 1340–1400* (Köln 1978/79), za katero je prispeval sistematičen pregled parlerjanskih vplivov na Slovenskem in Hrvaškem in o témi tudi predaval v Pragi in ob koncu razstave še v Kölnu. Sodeloval je pri razstavi gotike na Štajerskem (St. Lambrecht 1978) in kot komisar za umetnost od 13. do 20. stoletja na veliki razstavi *Umetnost na tleh Jugoslavije od prazgodovine do danes* leta 1971 v Parizu, kjer je vodil tudi postavitev slovenskega dela razstave in napisal ustrezna poglavja za razstavni katalog. Vse to je močno utrdilo njegov položaj v mednarodni znanstveni družbi.

Od referatov in predavanj, ki jih je imel na tujem, omenimo poleg predstavitev našega srednjeveškega kiparstva in njegovih zvez s sosednjimi deželami na Dunaju, v Gradcu, Passarianu, že omenjenih Pragi in Kölnu, na mednarodnem srečanju v Kopru in še kje, ali nastopov v Benetkah, kjer je govoril o vplivu tega umetnostnega središča na baročno umetnost na Slovenskem in drugič o splošnih umetnostnih stikih med Benetkami, Furlanijo in Slovenijo, še referate z večkratne udeležbe na Srednjeevropskih kulturnih srečanjih v Gorici. Tu je obravnaval tako različne teme, kakor so kulturni pomen alpskega sveta v srednjeevropskem prostoru, začetki modernega slikarstva na Slovenskem ali slovenska umetnostna zgodovina in dunajska umetnostnozgodovinska šola. O zgodovini naše umetnostne zgodovine je tudi večkrat pisal in izkazal spoštljivo pozornost do učiteljev in predhodnikov.

Svoje znanje je Cevc razdajal tudi na predavanjih v domovini, ne le za strokovno, marveč tudi za širšo publiko, kjer je pogosto prav med preprostimi ljudmi, "v popolnoma delavski sredini /.../ spoznal, kako tudi človeka žuljavih rok mika in človeško sprošča svet umetnosti" (*Knjiga*, 1970, str. 451). Pogosto je imel strokovna javna vodstva po muzejskih in galerijskih razstavah, še vedno pa vodi strokovne ekskurzije, kjer pridejo posebej do izraza ne le njegove izbrane besede, temveč tudi žive kretnje in njegov celotni vzneseni nastop, ko "potopljen v cvrčanje narave vsako cerkev najprej obleti kot metulj in nato z žuborečim glasom prebudi še zaprašene čudeže njene notranjosti" (Komelj, *Vita artis perennis*, str. 42).

Kot ugleden znanstvenik je bil dr. Cevc pritegnjen v umetnostne komisije več muzejev in galerij in je zaželen član v različnih uredniških odborih. Najvidneje deluje v strokovnem odboru pri *Enciklopediji Slovenije*, v upravnem odboru Slovenske matice kot dolgoletni programski urednik za umetnostnozgodovinske izdaje, prva leta izhajanja je bil tudi v mednarodnem uredniškem odboru pri *Allgemeines Künstler-Lexikonu*. V obeh navedenih leksikalnih edicijah nastopa tudi kot pisec gesel, kakor je že prej sodeloval npr. v *Slovenskem biografskem leksikonu, Enciklopediji likovnih umjetnosti, Likovni enciklopediji Jugoslavije, Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* in *Österreichisches biographisches Lexikonu*, če naštejemo le najpomembnejše. Njegovi prispevki so vzor za sežeti leksikalni način podajanja bistvenega.

Dolga leta je Cevc deloval tudi na pedagoškem področju. Najprej je honorarno predaval umetnostno zgodovino na Akademiji za glasbo in nato več let na Teološki fakulteti. Povezava s šolama ni naključna: Cevc je velik ljubitelj glasbe, dobro razgledan tudi v tej umetnosti; pogosto piše svoja besedila ob glasbeni spremljavi, ki ustvarja primerno razpoloženje. Beseda mu zveni v pravi muzikalni ubranosti, glasbeno besedišče pa je našlo pot celo v njegove opise umetnostnih spomenikov. Doma je tudi v teologiji, kar mu je pomagalo, da je lahko globlje prodrl v razsežnosti sakralne umetnosti. Ob posredovanju umetnostnozgodovinskega znanja je svojim študentom na teologiji kot bodočim varuhom velikega dela naše umetnostne dediščine hkrati privzgajal tudi čut odgovornosti zanjo. Tu lahko omenimo, da je dal pobudo za ustanovitev muzeja slovenske vernosti v Stični, ki pa si ga ni zamišljal kot predvsem umetnostno zbirko, marveč kot zgodovinski pregled najrazličnejših izrazov vere v naši deželi. Cevc je tudi odličen poznavalec jasličarstva in lahko se pohvali z izvirnimi, umetelno izdelanimi jaslicami, ki so v celoti njegovo delo. Postavljene so na domača tla, pod Kamniške planine, ki so upodobljene za ozadje, in kažejo življenje pri nas v poznem srednjem veku, okoli leta 1500. Pri snovanju, posebno pri oblačilih, so bile Cevcu za zgled srednjeveške freske, zlasti svetoprimoške in križnogorske.

Čeprav se je Emilijan Cevc v javnosti najprej uveljavil kot ustvarjalen umetnik, pisatelj, je svoje raziskovalno delo vendarle oprl na prozaično, a za znanost zdravo prepričanje, da je umetnostna zgodovina predvsem zgodovinska veda. Pri preučevanju umetnosti je stal trdno na tleh in dosledno izhajal iz pričevalnosti spomenikov. Razvil in dopolnil je Steletovo umetnostnogeografsko metodo in opredelil značaj umetnosti v posameznih slovenskih pokrajinah. Spoznal je, da skupni narodnostni pečat "slovenske" umetnosti znanstveno ni preverljiv, mogoče je pokazati le njene regionalne konstante. K preučevanju je ob posameznih temah pritegnil vse dostopno, tudi kvalitetno skromnejše gradivo, ne toliko estesko kolikor zgodovinsko pričevalno. Umetnine je s prefinjenim čutom slogovno in morfološko analiziral in ikonografsko pojasnil ter jih motril v luči primerjav z umetnostjo sosednjih dežel. Upošteval je vlogo zgodovinskih okoliščin in domačih kulturnih možnosti ter v povezavi z drugimi humanističnimi vedami zarisal širšo kulturnozgodovinsko sliko naše preteklosti. Nakazal je umetnostno hotenje slovenskega prostora, ki je, čeprav povezan s svetom, umetnostne pobude sprejemal selektivno. Ob vsej svoji veliki intelektualni prodornosti in dinamičnosti misli, ki vedno ostaja odprta za novo in se vrača k že obdelanim temam, preverja, dopolnjuje, korigira lastne opredelitve in korakoma poglablja posamezna spoznanja, se je dr. Cevc vedno zanašal tudi na intuicijo, ki odpira vrata tja, kamor sam razum ne more. S prirojenim pristnim posluhom za umetnost se zazira v večplastno pričevalnost umetnin in v njihova skrita, duhovna sporočila ter jih navdihnjeno posreduje tudi drugim – uči nas, kako moramo umetnost doživeti, ne le razumeti. V tem vseskozi ostaja umetnik, poet.

Znanstveno delo je Emilijanu Cevcu prineslo več nagrad in priznanj. Potrditev njegovega znanstvenega dela v mednarodnem krogu pomeni prestižna Herderjeva nagrada, ki jo je 1984 prejel na Dunaju za posredovanje dosežkov slovenske umetnostne zgodovine svetu oz. za prikazovanje naše likovne ustvarjalnosti v okviru širše evropske kulture. Skupščina SAZU je Cevca 1981 izvolila za izrednega in 1985 za rednega člana, leta 1997 mu je Slovensko konservatorsko društvo za življenjsko delo podelilo Steletovo nagrado, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, katerega častni član je, pa v letu 2001 nagrado Izidorja Cankarja, tudi za življenjsko delo. Ob njegovi osemdesetletnici mu je Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta posvetil zbornik *Vita artis perennis*, letos pa ga je Znanstvenoraziskovalni center SAZU imenoval za častnega člana.

V svojem neumornem snovanju naš jubilant vsako leto dopolni svojo bibliografijo z lepim številom novih enot. Med najnovejšimi je tehtna spremna študija o slikarskem deležu v spominski knjigi ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma iz let 1688–1801, katere bogati faksimile je izšel nedavno tega. Akademiku Emilijanu Cevcu želimo, da bi še dolga leta umetnosti tankočutno odstiral tančice skrivnosti, sebi v veselje in zadoščenje, nam v razsvetljenje.

Literatura

Emilijan Cevc: *V šoli narave,* Proteus, l. 10, št. 9–10, 1947/48, str. 286–289

Beseda ustvarjalcev. Dr. Emiljan Cevc, Knjiga. Glasilo slovenskih založb, l. 15, 1967, str. 115–117 (ob izidu knjige *Slovenska umetnost*)

Beseda ustvarjalcev. Dr. Emiljan Cevc, Knjiga. Glasilo slovenskih založb, l. 19, 1971, str. 449–453 (ob izidu knjige *Poznogotska plastika na Slovenskem*)

Zgodovina slovenskega slovstva VII, Ljubljana1971 (ur. Lino Legiša, spisal Viktor Smolej; o Cevcu posebej na str. 367–368 in drugje)

Bolj kot kulturo človeku, je treba človeka približati kulturi, Družina 13. 1. 1974, str. 6 (intervju)

Damjan Prelovšek: *Emilijan Cevc šestdesetletnik,* Delo 5. 9. 1980, str. 6

Borut Rovšnik: *Ob 60-letnici dr. Emilijana Cevca,* Kamniški občan 15. 9. 1980, str. 6

Emilijan Cevc, Letopis SAZU za leto1981, Ljubljana 1982, str. 91–92

Marijan Zlobec: *Svojo domovino je približal tujemu svetu. Herderjev nagrajenec dr. Emilijan Cevc,* Delo 12. 5. 1984, str. 18–19

Dr. Emilijan Cevc je prejel na Dunaju Herderjevo nagrado, Ognjišče julij 1984, str. 7–10 (intervju; pripravil Franc Bole)

O delu Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU. Raziskave od arheoloških dob do novejšega časa, Dnevnik 19. 1. 1985, str. 12 (intervju; pripravila Darinka Kladnik)

Emilijan Cevc, Letopis SAZU za leto 1985, Ljubljana 1986, str. 67–68

Nace Šumi: *Cevc, Emilijan,* Enciklopedija Slovenije, 2, Ljubljana 1988, str. 64

Nace Šumi: *Akademik dr. Emilijan Cevc sedemdesetletnik,* Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 26, 1990, str. 9–11

Damjan Prelovšek: *Akademik Emilijan Cevc – sedemdesetletnik,* Glasnik Slovenske matice, l. 14, 1990, str. 19–20

Ana Lavrič: *Ob sedemdesetletnici akademika Emilijana Cevca,* Loški razgledi, l. 38, 1991, str. 254–255

Ana Lavrič: *Umetnost je podoba izgubljenega raja. Akademik Emilijan Cevc – sedemdesetletnik,* Družina 23. 9. 1990, str. 6

Marijan Slabe: *Ob sedemdesetletnici akademika prof. dr. Emilijana Cevca,* Varstvo spomenikov, l. 33, 1991, str. 171–174

Marko Lesar: *Emilijan Cevc – sedemdesetletnik,* Kamniški občan 17. 9. 1990, str. 6

Milan Dekleva: *Umetnost, namenjena ljudstvu. Panjske končnice, slovenska posebnost: razgovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem,* Dnevnik 13. 7. 1991, str. 17

Jelka Šutej Adamič: *"Slovensko konservatorstvo si zasluži vso pohvalo". Steletova nagrada in priznanja: prof. dr. Emilijan Cevc je letošnji dobitnik Steletove nagrade za življenjsko delo,* Delo 6. 3. 1997, str. 7

Zastrupljen z umetnostjo. Pogovor z letošnjim Steletovim nagrajencem prof. dr. Emilijanom Cevcem, Dnevnik 8. 3. 1997, str. 29 (intervju; pripravila Darinka Kladnik)

Emilijan Cevc: *Jesenček (Dictamnus albus),* Proteus, l. 59, 1997, str. 472–475

Emilijan Cevc, Slovenska akademija znanosti in umetnosti ob šestdesetletnici. Biografski zbornik, Ljubljana 1998, str. 13–14 (avtobiografski zapis)

Steletova nagrada za leto 1996: dr. Emilijan Cevc, Varstvo spomenikov, l. 38, 1999, str. 309

Špelca Čopič: *Emilijan Cevc osemdesetletnik,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 11–27

France Bernik: *Emilijan Cevc – leposlovni ustvarjalec,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 29–34

Milček Komelj: *Osnutek za portret Emilijana Cevca,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 35–44

Darinka Soban: *Utrinki spominov iz sedmih desetletij,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 45–50

Mitja Zupančič: *Prijateljstvo, naravoslovje, umetnostna zgodovina,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 51–58

Ana Zadnikar: *Bibliografija akademika dr. Emilijana Cevca,* Vita artis perennis, Ljubljana 2000, str. 59–84

Emilijan Cevc: *Prešernova pesem na podobici sv. Jošta,* Glasnik Slovenske matice, l. 24, 2000, str. 57–61

Emilijan Cevc: *Martin Krpan in Guliver,* Glasnik Slovenske matice, l. 24, 2000, str. 62–67

Milček Komelj: *Akademik Emilijan Cevc – osemdesetletnik,* Glasnik Slovenske matice, l. 24, 2000, str. 90–94

Joža Mahnič: *Mladi Cevc – leposlovec,* Glasnik Slovenske matice, l. 24, str. 95–96

Milček Komelj: *Emilijan Cevc – osemdesetletnik,* Delo 6. 9. 2000, str. 8

Sergej Vrišer: *Nevenljiva zgodovinska misel in beseda. Osemdeset let akademika dr. Emilijana Cevca,* Večer 22. 9. 2000, str. 22

Marko Lesar: *Kamniškemu rojaku Emilijanu Cevcu ob osemdesetletnici,* Kamniški občan 6. 9. 2000, str. 12

Emilijan Cevc: *Iluminirani kodeks ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma, Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma,* II, Razprave, Ljubljana 2001, str. 67–79

O, ljubo Novo mesto! Pogovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem, Rast, april 2001, str. 223–231 (intervju; pripravila Marinka Dražumerič)

Marjan Dolgan: *Zapletenost preprostih stvari,* Ampak, februar 2001, str. 66

Dr. Olga Janša - Zorn
Pedagoška fakulteta
Kardeljeva ploščad 16
1000 Ljubljana

Dr. Branko Božič 1927–2001

27. julija 2001 je v 74. letu starosti po kratki bolezni, vendar mnogo prezgodaj, umrl dr. Branko Božič, zgodovinar in dolgoletni predavatelj na Pedagoški akademiji, sedaj Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

Rojen je bil 5. oktobra 1927 v Ljubljani, kjer je po končani osnovni šoli nadaljeval šolanje na I. gimnaziji. Mladost in leta okupacije je preživel na Viču pri starših. Po dveletnem služenju vojaškega roka (1945–1947) se je najprej zaposlil na Ministrstvu za gozdarstvo in lesno industrijo. V letih 1950–1954 je študiral na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je diplomiral iz narodne in obče zgodovine. Dobro desetletje potem, ko si je ustvaril družino, se je iz Ljubljane preselil v Kamnik, kje si je ustvaril lep dom in se hitro vživel v novo okolje.

Zgodovino je poučeval najprej na Vojaški akademiji v Šentvidu nad Ljubljano, nato je bil od leta 1956 do 1965 profesor in ravnatelj na osnovni šoli in gimnaziji Ljubljana Vič. Vseh naslednjih 23 let je posvetil pedagoškemu delu na ljubljanski Pedagoški akademiji. To je bil čas, ko so prenehala obstajati učiteljišča, ki so se spremenila v pedagoške gimnazije, Pedagoška akademija pa se je pričela širiti, saj je poleg dotedanjih predmetnih področij pridobila še nova. Potrebe po nastavitvi novih stalnih predavateljev na Pedagoški akademiji so naraščale in tako je bil Branko Božič leta 1965 izvoljen za profesorja višje šole (kasneje višjega predavatelja) za predmet zgodovina jugoslovanskih narodov. Leta 1988 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom Razvoj gasilskih organizacij in njihovo delovanje na Slovenskem v obdobju 1918 do 1941 in si pridobil naslov doktorja zgodovinskih znanosti.

Branko Božič ni bil le predavatelj, ampak vrsto let tudi eden vodilnih delavcev Pedagoške akademije. V študijskem letu 1969/70 je bil izvoljen za direktorja akademije in je to funkcijo opravljal do leta 1973. Kasneje je še dvakrat vodil akademijo kot njen dekan, in sicer v letih 1979–1981 in 1985–1987, skupno torej kar 8 let. Ob 50-letnem jubileju ustanove, ki jo je toliko časa vodil, je v zborniku zapisal: *"Ena najtežjih nalog, s katero smo se spopadali tudi v času mojega prvega mandata, je bila, kako omogočiti številnim učiteljem, da si pridobijo po zakonu določeno višjo izobrazbo. Za te probleme večina fakultet, z nekaj izjemami, ni imela posluha in razumevanja. Breme izobraževanja in dopolnilnega študija je padlo na ramena rednih učiteljev PA in številnih zunanjih sodelavcev, ki so skupaj s svojimi študenti delali tudi ob sobotah in nedeljah za to, da bi se kadrovska sestava osnovnih šol in vzgojnih zavodov popravila in ustrezala ne le črki zakona, ampak predvsem boljšim rezultatom v vzgojno-izobraževalnih zavodih."*[1]

Veliko let je predaval tudi na Višji upravni šoli in na Politični šoli CK ZKS v Ljubljani.

V času njegovega službovanja na Pedagoški akademiji je število študetov nenehno naraščalo, raznovrstnega dela in študijskih problemov je bilo vedno več. Zaradi velike prostorske stiske je v nekdanjem Stiškem dvorcu, kjer je bil sedež akademije in nekaj oddelkov, zmanjkalo prostora, zato so bili ostali oddelki nastanjeni v drugih stavbah. Gradnja nove akademije je bila nujna in je stekla 1979. za Bežigradom, kamor smo se preselili leta 1983 in kjer je Pedagoška fakulteta še danes.

Ob rednem delu je bilo na Pedagoški akademiji ves čas veliko izrednega študija (študija ob delu) in dr. Božič je, podobno kot drugi kolegi, pogosto predaval izrednim študentom, prav tako je redno sodeloval s predavanji na seminarjih za učitelje zgodovine na osnovnih in srednjih šolah. Mnoge generacije študentov zgodovine so ga ohranile v najlepšem spominu, ne le kot dobrega predavatelja, temveč tudi kot človeka, ki je znal prisluhniti študentskim problemom. Prav tako ga ohranjamo v najlepšem spominu kolegi, še zlasti zaradi njegove delavnosti in predanosti poklicu ter preudarnosti, s katero je znal reševati številna vprašanja bodisi kot dekan bodisi kot profesor.

Čeprav je bil Branko Božič ves čas polno angažiran s pedagoškim delom, je v vsej Sloveniji znan kot eden

1 *Zbornik ob 50-letnici Višje pedagoške šole, Pedagoške akademije, Pedagoške fakultete*, Ljubljana 1997, str. 76–77.

vodilnih dolgoletnih delavcev in vzpodbujevalcev gasilstva. Član gasilske organizacije je postal že leta 1939. Od 1950 dalje je opravljal v njej razne naloge. Bil je med drugim tajnik in predsednik Okrajne gasilske zveze Ljubljana, član predsedstva Gasilske zveze Slovenije in nato od leta 1963 njen podpredsednik. V letih 1976–1989 je kot predsednik Gasilske zveze Slovenije uspešno vodil to organizacijo. Eno mandatno dobo (1985–1986) je bil tudi predsednik Gasilske zveze Jugoslavije. Pomemben je njegov delež pri osnovanju Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki.

Opravljal je še številne druge odgovorne naloge, med drugim je bil podpredsednik odbora sindikata prosvetnih delavcev, predsednik mestnega sindikata družbenih dejavnosti v Ljubljani, tajnik občinskega odbora SZDL Ljubljana Vič - Rudnik, član predsedstva občinske konference SZDL Kamnik, predsednik Temeljne izobraževalne skupnosti Kamnik, član odbora Zgodovinskega društva za Slovenijo itd. Je častni občan občine Metlika, nosilec reda dela s srebrnim vencem in reda zaslug za narod s srebrno zvezdo.

Obsežno je tudi Božičevo znanstveno in strokovno delo na področju zgodovinopisja. Imel je veliko smisla za pregledna in sintetična dela o slovenski zgodovini. Že leta 1969 je pri Prešernovi družbi objavil *Zgodovino slovenskega naroda,* kjer je v zgoščeni in dovolj razumljivi obliki tudi za širok krog bralcev prikazal slovensko zgodovino od naselitve do konca druge svetovne vojne. Leta 1980 je pri Državni založbi Slovenije izdal razširjeno delo *Oris zgodovine Slovencev,* kjer je segel od prazgodovine na naših tleh do šestdesetih let 20. stoletja. Precejšen poudarek je na zgodovini Slovencev od prve svetovne vojne dalje, ki obsega dobro tretjino knjige. Poleg politične zgodovine podaja tudi krajši oris gospodarskega stanja in pregled kulturnega življenja na Slovenskem v preteklih stoletjih. Skupaj z Jankom Pleterskim je napisal *Politično in socialno zgodovino Jugoslavije* (1975). Delo je nastalo kot učbenik za srednjo politično šolo in je skušalo zapolniti vrzel pri poznavanju novejše jugoslovanske zgodovine. V sodelovanju z istim avtorjem je nastalo delo *Delavsko gibanje in Zveza komunistov Jugoslavije* (1984).

Skupaj s Tomažem Webrom, Jankom Prunkom in še nekaterimi sodelavci je dopolnil in uredil slovensko izdajo *Zgodovine v slikah* v 18 zvezkih.

Nedvomno zelo velik je Božičev delež pri pripravi *zgodovinskih učbenikov za osnovne in srednje šole.* Kot soavtor je napisal učbenika za 6. in 8. razred *osnovnih šol, za tehniške šole pa tudi za srednje* usmerjeno izobraževanje in gimnazije. Vsi ti učbeniki so doživeli več izdaj in ponatisov. Prav tako je bil pisec sestavkov, ki segajo na področje vzgoje in izobraževanja nasploh ter še posebej na področje pouka zgodovine na naših šolah. Pisal je tudi o Pedagoški akademiji, njenem razvoju in problemih.

Glede na rezultate njegovega dela, še posebej v zadnjem desetletju, je mogoče reči, da je njegov prispevek k zgodovini gasilstva naravnost občudovanja vreden. Kot dolgoletni vodilni član gasilske organizacije se je Božič že zgodaj pričel ukvarjati z njeno zgodovino. V vrsti člankov in razprav o gasilstvu (po dostopnih podatkih jih je blizu 100), ki jih je objavljal v društvenih glasilih in publikacijah, je vsestransko osvetlil delovanje te množične, prostovoljne in humanitarne organizacije na našem ozemlju. Pisal je o požarnih redih, požarni službi, gasilskem tisku, ukvarjal se je tudi s problematiko političnih bojev v gasilski organizaciji, zlasti v obdobju med obema vojnama. Posebej naj opozorim na bibliografijo o zgodovini gasilskih društev, ki jo je pripravil za Gasilski vestnik pod naslovom *Iščemo kronike gasilskih društev* (1987).

Že leta 1968 je izšla njegova prva knjiga o zgodovini gasilstva, in sicer *Razvoj gasilstva na Slovenskem.* V njej je prikazal problematiko požarne brambe in požarne katastrofe na Slovenskem ter organizacijo prostovoljnega gasilstva pri nas. V dodatku je popestril prikaz zgodovine gasilstva z nekaj pomembnejšimi dokumenti.

Njegova druga knjiga s tega področja, *Gasilstvo na Slovenskem do leta 1941* (1988), ki je nastala na osnovi doktorske disertacije, je še obsežnejša in je v marsičem dopolnitev prve. Citirane opombe kažejo, da je uporabil veliko doslej neznanega arhivskega gradiva. Ker je gasilstvo zelo množična organizacija, je tudi raznega lokalnega gradiva ogromno. Razen tega je obravnavano obdobje dokaj dolgo in naloga nikakor ni bila lahka. Uvodni del prinaša podatke o požarnih redih v Evropi, nato govori o nastanku gasilskih društev pri nas v 60. letih 19. stoletja. Sledi krajši pregled zgodovine gasilstva do prve svetovne vojne in zlasti prikaz prizadevanja za uveljavitev slovenskega jezika v poveljevanju. Po prvi svetovni vojni je nastala t. i. Jugoslovanska gasilska zveza Ljubljana. Posebej njenemu delovanju od 1919 do 1941 je namenjena velika pozornost. Tudi ta knjiga prinaša vrsto zanimivih dokumentov. Sploh je velika vrednost Božičevih del, da so plod raziskav primarnega arhivskega gradiva.

Leta 1991 nas je Branko Božič spet presenetil z novo knjigo iz gasilske problematike, ki jo je naslovil *Ženske v gasilstvu*. V njej je spregovoril o splošnem položaju žensk, ki so bile v preteklosti dolgo v podrejenem položaju. Šele z razvojem industrije ob koncu 19. stoletja se je njihov položaj pričel izboljševati, vendar so jim bili določeni poklici še vedno nedosegljivi in slabše plačani. Tako ni čudno, da o ženskah v gasilstvu pravzaprav prvič slišimo šele v času prve svetovne vojne. Potem jim je zakon o gasilstvu leta 1933 omogočil sodelovanje, vendar je bilo to še vedno zelo skromno. Po drugi svetovni vojni so se ženske pričele bolj vključevati v to človekoljubno dejavnost. Zanje so bili organizirani posebni tečaji, njihovo število pa je le počasi naraščalo. Skrbele so zlasti za prvo pomoč ob požarih, udeleževale so se raznih akcij, kmalu tudi tekmovanj. Avtor navaja zanimiv podatek, da je bilo kljub napredku še leta 1983 kar 32 % vseh gasilskih društev v Sloveniji brez ženskih članic.

Novo delo z naslovom *Gasilstvo na Slovenskem do leta 1963* je izšlo leta 1998. V njem dr. Božič v prvem

delu podaja krajši povzetek prejšnjih knjig, nato pa nanovo osvetli tematiko gasilstva na Primorskem v letih, ko je bila Primorska pod Italijo (1920–1941). To obdobje razdeli na dve fazi. Prva je čas od 1920 do 1928, ko so slovenske gasilske organizacije na Primorskem smele delovati, druga pa čas od 1928 do 1941, ko so fašistične oblasti delovanje vseh slovenskih društev, tudi gasilskega, prepovedale. Prav tako je v tem delu nanovo obravnavan čas od 1941 do 1945 v Ljubljanski pokrajini, ki je bila pod italijansko, ter na Štajerskem in Gorenjskem, ki sta bili pod nemško okupacijo. V nadaljevanju iste knjige je precejšnja pozornost namenjena povojni problematiki, ko se je gasilstvo spopadalo z mnogimi, zlasti finančnimi težavami, saj je primanjkovalo opreme, graditi je bilo treba nove gasilske domove itd. Poseben problem je bilo izobraževanje in že v začetku 50. let je pričela delovati prva gasilska šola v Žireh, nato pa v Medvodah. 1952 prične izhajati Gasilski vestnik, ki se pozneje preimenuje v Gasilca in izhaja še danes. V tej knjigi lahko sledimo tudi drugim novostim, ki so jih sklenili uvesti po raznih kongresih Gasilske zveze Slovenije.

Zadnja Božičeva knjiga je nekakšen resume 130-letnega delovanja gasilske organizacije, saj nosi naslov *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem (1868–1999),* obenem pa nadaljuje prikaz razvoja gasilstva v letih 1963–1999. Med drugim nas avtor seznanja tudi z zakonodajo o gasilstvu v samostojni Sloveniji (zakon o gasilstvu 1993, zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami 1994). Precejšnja pozornost je namenjena gasilskemu naraščaju, saj so zlasti od leta 1963 dalje velika prizadevanja veljala vključevanju mladih; leta 1980 so pričeli z akcijo za ustanavljanje pionirskih društev Mladi gasilec na osnovnih šolah. Knjiga prinaša še podatke o ujmah in požarih, o izobraževalni, preventivni in propagandni dejavnosti, gasilskem tisku, gasilskem muzeju, tudi o posameznih predsednikih in drugem vodilnem kadru itd.

Prava sreča je bila, da je Gasilska zveza Slovenije ves čas podpirala Božičeva prizadevanja za pisanje zgodovine gasilstva in je za njegove knjige prispevala tudi finančna sredstva. Mislim, da se ne motim preveč, če rečem, da se verjetno nobeno društvo oz. organizacija na Slovenskem ne more pohvaliti s tako podrobno raziskano zgodovino, in to tako rekoč do današnjega časa.

Gasilska zveza Slovenije je Branka Božiča za njegovo dolgoletno in uspešno delo odlikovala s svojim najvišjim priznanjem – nagrado Matevža Haceta. Upati je le, da se bo našel kak nadaljevalec Božičevih prizadevanj.

Zdaj dr. Branka Božiča ni več med nami. Ostaja pa njegovo delo in spomin nanj, spomin na človeka, ki je znal prisluhniti in se pogovoriti, pa naj je šlo za probleme na delovnem mestu ali za strokovna vprašanja. Čeprav je bil po naravi precej zadržan, se je znal tudi poveseliti, npr. na ekskurzijah s študenti ali v krogu sodelavcev in prijateljev, ki ga bomo na naših srečanjih vsi zelo pogrešali.

Bibliografija dr. Branka Božiča[2]

Starejše biografije in bibliografije so bile objavljene v publikacijah *Bibliografije rednih učiteljev Pedagoške akademije,* Ljubljana 1978, str. 8–13; *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev,* Ljubljana 1981, tretja knjiga, II. del (1966–1976), str. 1305–1307; *Zgodovinski časopis 42/1,* 1988, str. 132–135. Pričujoča bibliografija ima štiri tematske sklope. Ureditev znotraj vsakega je kronološka.

1. Splošna dela o slovenski zgodovini

1. *Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta.* – Letopis Muzeja narodne osvoboditve 2, 1958, str. 265–303. (Soavtorji L. Čarni, M. Kacin idr.)
2. *Zgodovina slovenskega naroda.* – Ljubljana 1969, 301 str.
3. *Politična in socialna zgodovina Jugoslavije.* – Maribor 1975, 182 str. (Marksistična knjižnica, 2. soavtor J. Pleterski)
4. *Delavsko gibanje in socialistična revolucija v Jugoslaviji.* – Ljubljana 1978, 62 str. (Dopisna šola marksizma, Politična šola CK ZKS. Ponatis 1981.)
5. *Oris zgodovine Slovencev.* – Ljubljana 1980, 191 str.
6. *Delavsko gibanje in Zveza komunistov Jugoslavije.* – Maribor 1984, 294 str. (Marksistična knjižnica, 16. Soavtor J. Pleterski.)
7. *Petdesetletnica ustanovitve OF.* – Gasilski vestnik 1991, str. 90–91.

2. Zgodovina gasilstva, aktualna problematika gasilstva in priročniki

1. *Kratek pregled zgodovine slovenskega gasilstva.* – Gasilski vestnik 1956, str. 10–14, 39–44.
2. *Ob 100-letnici požara Cukrarne v Ljubljani.* – Gasilski vestnik 1958, str. 254–255.
3. *Požarna služba v dobi Francozov.* – Gasilski vestnik 1958, str. 282.
4. *V upravnih odborih gasilskih skladov naj bodo gasilci, ne pa uradniki (razprava).* – IV. kongres Gasilske zveze LR Slovenije, Ljubljana 1958, str. 190.
5. *Gasilska služba v starem in srednjem veku.* – Gasilski vestnik 1960, str. 57–58.
6. *Požarne katastrofe na Slovenskem.* – Gasilski vestnik 1960, str. 95–96.
7. *Požarni redi na Slovenskem.* – Gasilski vestnik 1960, str. 114–117.
8. *Ustanovitev prostovoljne gasilske organizacije na Slovenskem.* – Gasilski vestnik 1960, str. 145–147.
9. *Borba za uveljavljanje slovenskega vpliva v gasilstvu.* – Gasilski vestnik 1960, str. 186–189.
10. *Rast slovenskega gasilstva do prve svetovne vojne 1914. leta.* – Gasilski vestnik 1960, str. 235–237.

2 Soprogi pokojnega B. Božiča, gospe Minki Božič, se za podatke, ki mi jih je posredovala v zvezi z bibliografijo, lepo zahvaljujem.

11. *Prva pravila prostovoljnega gasilstva.* – Gasilski vestnik 1960, str. 332–333.
12. *Jugoslovanska gasilska zveza v Ljubljani.* – Gasilski vestnik 1960, str. 367–370.
13. *Gospodarski problemi Jugoslovanske gasilske zveze.* – Gasilski vestnik 1961, str. 105–108.
14. *Iz zgodovine gasilstva.* – Gasilski vestnik 1961, str. 134–146.
15. *Vseslovanski kongres v Ljubljani leta 1930.* – Gasilski vestnik 1961, str. 300–301.
16. *Razvoj gasilskega orodja in opreme.* – Gasilski vestnik 1961, str. 137–139.
17 *Ob 100-letnici gasilske organizacije v Jugoslaviji.* – Gasilski vestnik 1964, str. 220–223.
18. *Poročilo o delu organizacijsko propagandne komisije.* – V. kongres Gasilske zveze SR Slovenije, Ljubljana 1964, str. 167–169.
19. *70 let gasilskega tiska.* – Gasilski vestnik 1967, str. 6–10.
20. *II. jugoslovanski gasilski kongres 1939. leta.* – Gasilski vestnik 1967, str. 269–270, 329–331.
21. *Razvoj gasilstva na Slovenskem,* Ljubljana 1968, 260 str.
22. *Sto let gasilstva na Slovenskem.* – Gasilski vestnik 1968, str. 50–55.
23. *VI. skupščina Gasilske zajednice leta 1940.* – Gasilski vestnik 1968, str. 92–94.
24. *Iz zgodovine gasilstva.* – Gasilski vestnik 1967, str. 40–41, 110–111; 1968, str. 30–31; 1969, str. 123–124, 237–240.
25. *Poročilo organizacijsko-propagandne komisije.* – VI. kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1968, str. 248–253.
26. *Kako je bilo pred sto leti.* – 100 let gasilske organizacije na Slovenskem 1969, str. 22–27.
27. *Dvajset let Gasilske zveze Slovenije.* – Gasilski vestnik 1969, str. 324–350.
28. *Potovanje po Madžarski, Čehoslovaški, Poljski in Nemški demokratični republiki.* – Gasilski vestnik 1967, str. 244–247.
29. *Prostovoljno gasilstvo. Sto let.* – Delo 5. in 12. julija 1969.
30. *Politični boji v gasilstvu pred 35 leti.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1972, str. 16–20.
31. *Iz kronike požarov.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1972, str. 68–71.
32. *"Gasilec" o delovanju društev.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1972, str. 22–25.
33. *Nastanek gasilskega društva Vič.* – 100 let gasilskega društva Ljubljana - Vič 1972, str. 5–55.
34. *Vzgojno delo z mladimi gasilci.* – Priročnik za delo pionirjev in mladine v gasilskih organizacijah, Ljubljana 1974, str. 3–25 (ponatis 1977).
35. *Gasilstvo, požarne skupnosti in družbena samozaščita.* – VIII. kongres Gasilske zveze Slovenije. Ljubljana 1976, str. 203–222.
36. *30 let gasilske organizacije Slovenije.* – Gasilski vestnik 1976, str. 176–183.
37. *Kako predavati?* – Ljubljana 1979, 22 str. (gasilska problematika).
38. *Uvod.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1979, str. 3.
39. *Z množično gasilsko organizacijo krepimo gospodarsko moč in obrambno sposobnost.* – IX. kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1980, str. 235–257.
40. *35 let naše založniške dejavnosti.* – Gasilski vestnik 1981, str. 370–376.
41. *Začetki gasilskega tiska.* – Gasilski vestnik 1981, str. 378–379.
42. *O prvi ženski gasilski enoti.* – Gasilski vestnik 1983, str. 308–310.
43. *Zbiranje naprednih sil v obdobju ljudske fronte.* – Gasilski vestnik 1984, str. 26–28.
44. *Karel Perdih - Žar – gasilec in partizan.* – Gasilski vestnik 1984, str. 55–56.
45. *Po Slovenskem gasilskem muzeju v Metliki.* – Gasilski vestnik 1984, str. 126–127, 158–159, 201–202.
46. *Razstavni paviljon v Metliki odprt.* – Gasilski vestnik 1984, str. 260–261.
47. *Zakaj knjiga I.– III. kongres GZS?* – Prvi, drugi in tretji kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1984, str. 3–4.
48. *Z večjo strokovnostjo in množičnostjo do še bolj učinkovitega varovanja ljudi in premoženja.* – X. kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1984, str. 339–360.
49. *Sklepna beseda predsednika Branka Božiča.* – X. kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1984, str. 557–558.
50. *Intervju z Brankom Božičem.* – Gasilski vestnik 1986, str. 6–9, 43–45, 75–78.
51. *Iz naše preteklosti.* – Gasilski vestnik 1986, str. 215–216 (o gasilskih društvih pred prvo svetovno vojno).
52. *Knjigi na pot.* – Janez J. Švajncar. Gasilska odlikovanja na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 3–4.
53. *Priročnik za mentorje pionirjev in mladine v gasilskih organizacijah in osnovnih šolah.* – Ljubljana 1987, 267 str. (soavtorji: S. Dimec, V. Pance, S. Urbanič, M. Vrhovec, T. Weber).
54. *Barle Fran.* – Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Ljubljana 1987, str. 187.
55. *Ob jubilejih našega tiska.* – Gasilski vestnik 1987, str. 147–149.
56. *Iščemo kronike gasilskih društev.* – Gasilski vestnik 1987, str. 384–386 (bibliografija).
57. *Razvoj gasilskih organizacij in njihovo delovanje na Slovenskem v obdobju 1918–1941 (doktorska disertacija),* Ljubljana 1988, 429 str.
58. *Gasilstvo na Slovenskem do leta 1941,* Ljubljana 1988, 297 str.
59. *Dimnikarstvo.* – Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, Ljubljana 1988, str. 261–262.
60. *Doberlet Fran.* – Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, Ljubljana 1988, str. 272.
61 *Gasilstvo, pomemben del civilne zaščite.* – Ujma 2, 1988, str. 105–108.
62. *Srečno v kongresno leto 1988. Predkongresna razmišljanja.* – Gasilski vestnik 1988, str. 4.
63. *O vodstvih Gasilske zveze Slovenije.* – Gasilski vestnik 1988, str. 34–35.
64. *O pomenih in namenih gasilskih kongresov.* – Gasilski vestnik 1988, str. 66–69.
65 *Za množičnost, znanje in napredek.* Referat na 11. kongresu gasilcev Slovenije. – Gasilski vestnik 1988, str. 202–207 (izšlo tudi v XI. kongres Gasil-

ske zveze Slovenije, Ljubljana 1988, str. 325–338).
66. *Sklepna beseda Branka Božiča.* – XI. kongres Gasilske zveze Slovenije. Ljubljana 1988, str. 325–338.
67 *Mesec maj – mesec mladosti in mesec spomina na Josipa Broza – Tita.* Gasilski vestnik 1989, str. 146.
68. *Gasilstvo.* – Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, 1989, str. 181–183.
69. *Knjižici na pot.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1989, str. 3.
70. *Ob dvajsetletnici.* Referat dr. Branka Božiča, predsednika GZ Slovenije ob 20-letnici Slovenskega gasilskega muzeja na razširjeni seji komisije za zgodovino požarne varnosti in obravnavanje tradicij NOB v Metliki 1. julija 1889. – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1989, str. 4–9.
71 *Ob naših jubilejih.* – Gasilski vestnik 1989, str. 179–180.
72. *120 let gasilstva na Slovenskem, 40 let delovanja GZ Slovenije in 20 let Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki.* – Gasilski vestnik 1989, str. 242–243.
73. *Kronike so zrcalo dejavnosti naših organizacij, so njihova zgodovina.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja 1989, str. 28–35.
74. *Ernest Eöry sprašuje, dr. Branko Božič odgovarja.* – Gasilski vestnik 1990, str. 5.
75. *Razmišljanja ob 40-letnici gasilske šole v Žireh.* – Gasilski vestnik 1991, str. 50–53.
76. *Ženske v gasilstvu.* – Ljubljana 1991, 138 str.
77. Predkongresno razmišljanje – uvodnik. – Gasilec 1993, str. 93–94.
78. *Gasilska zveza Slovenije o ohranjanju zgodovine slovenskega gasilstva.* – XII. kongres Gasilske zveze Slovenije, Ljubljana 1993, str. 266–269.
79. *Srečku Dimcu ob 80-letnici.* – Gasilec 1993, str. 126.
80. *Pluralizem v gasilski organizaciji po XI. kongresu Gasilske zveze Slovenije leta 1988.* – Gasilec 1993, str. 149–151.
81. *Začetki prostovoljnega gasilskega društva na Slovenskem.* – Letopis Slovenskega gasilskega muzeja, 1994, str. 3–10.
82. *Vloga gasilcev ob potresu 1895.* – Pintarjevi dnevi – Srečanje zgodovinarjev medicine Alpe-Jadran, Ljubljana, 20.–21. 4. 1995. Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895: ob 50-letnici Inštituta za zgodovino medicine in 100-letnici bolnišnice na Zaloški cesti v Ljubljani (zbornik referatov), Ljubljana 1995, str. 150–154.
83. *Požar.* – Enciklopedija Slovenije, 9. zvezek, Ljubljana 1995, str. 210–211.
84. *Rotar Metod.* – Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, Ljubljana 1996, str. 292.
85. *Gasilski vestnik* – Gasilec, 50-letnik (praznuje 50-letnico svojega izhajanja). – Gasilec 1996, str. 1–2.
86. *Ernestu Eöryju ob 60-letnici.* – Gasilec 1996, str. 2.
87. *Prostovoljno gasilsko društvo na Slovenskem.* – Društvena dejavnost na Slovenskem (zbornik), Ljubljana 1997, str. 17–27.
88. *Češko-slovenski stiki med gasilci v obdobju Avstro-Ogrske.* – Ujma 11, 1997, str. 300–302.
89. *Knjigi na pot.* – Franc Sever, Viški gasilci skozi čas, Ljubljana 1997, str. 3.
90. *Gasilstvo na Slovenskem do leta 1963.* – Ljubljana 1998, 266 str.
91. *Miranu Špicarju, prvemu poveljniku Gasilske zveze Slovenije, v spomin.* – Gasilec 1998, str. 275.
92. *Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem (1869–1999),* Ljubljana 1999, 186 str.
93. *50 let Gasilske zveze Slovenije (Odlomki iz knjige dr. Branka Božiča Po poti 130-letnega razvoja gasilstva na Slovenskem).* – Gasilec 1999, str. 179–181.
94. *30 let Slovenskega gasilskega muzeja.* – Gasilec 1999, str. 181–182.
95. *Trije predsedniki – tri različna obdobja. Ob letošnjih jubilejih.* – Gasilec 1999, str. 184–185.
96. *Celje: slovesnost ob 50-letnici Gasilske zveze Slovenije.* Odlomki iz slavnostnega govora dr. Branka Božiča. – Gasilec 2000, str. 2–4.
97. *Srečko Dimec – In memoriam.* – Gasilec 2001, str. 82.

3. Učbeniki in šolska problematika

1. *Usklajevanje pouka književnosti in zgodovine.* – *Novi pogledi na pouk književnosti in literarne teorije v gimnazijah,* Ljubljana 1961, str. 4–20.
2. *Izpopolnjevanje učnega in vzgojnega kadra.* – Prosvetni delavec 27. 3. 1963.
3. *Vloga in naloge skupnosti gimnazij.* – Prosvetni delavec 6. 5. 1964.
4. *Pedagoška akademija – njena vloga in vzgojno-izobraževalna praksa.* – Vzgoja in izobraževanje 1972, št. 4, str. 30–33.
5. *Pouk zgodovine na naših šolah,* Sodobna pedagogika 1972, str. 365–368.
6. *Zgodovina za tehniške šole,* Ljubljana 1972, 283 str. (Ponatisi: 1974, 1976, 1978, 1980. Soavtor Š. Trojar.)
7. *Zgodovina za osmi razred osnovne šole,* Ljubljana 1973, 152 str. (Ponatisi: 1976, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1985, 1986. Soavtor T. Weber.)
8. *Izredni študij.* – 25 let Pedagoške akademije v Ljubljani 1947–1972, Ljubljana 1973, str. 34–35.
9. *Oddelek domskih vzgojiteljev v Beogradu.* – 25 let Pedagoške akademije v Ljubljani 1947–1972, Ljubljana 1973, str. 30.
10. *Razvoj Pedagoške akademije.* – 25 let Pedagoške akademije v Ljubljani 1947–1972, Ljubljana 1973, str. 8–9.
11. *3000 diplomiranih in druge resnice.* Ob 25-letnici Pedagoške akademije v Ljubljani. – Naši razgledi 1973, str. 234.
12. *Zgodovina za šesti razred osnovne šole,* Ljubljana 1976, 159 str. (Ponatisi: 1978, 1979, 1980, 1981, 1983, 1985. Soavtor T. Weber.)
13. *Zgodovina 2–2. Druga svetovna vojna in svet po njej,* Ljubljana 1978, 108 str. (Srednje usmerjeno izobraževanje. Soavtorja J. Prunk in T. Weber.)
14. *Zgodovina 2. Novejša zgodovina,* Ljubljana 1978, 137 str. (Srednje usmerjeno izobraževanje.

Ponatisi: 1980, 1981. Soavtorja J. Prunk in T. Weber.)

15. *Zgodovina 2,* Ljubljana 1982, 174 str. (Srednje izobraževanje. Skupna vzgojno-izobrazbena osnova. Ponatisi: 1983, 1986, 1987, 1988, 1989 1990, 1991. Soavtor T. Weber.)
16. *Storia per la sesta classe,* Ljubljana 1981, 246 str. (Soavtor T. Weber.)
17. *Zgodovina 6* (nova izdaja), Ljubljana 1985, 162 str. (Ponatisi: 1986, 1987, 1988, 1989,1990, 1991, 1992. Soavtor T. Weber.)
18. *Zgodovina 8* (nova izdaja), Ljubljana 1987, 175 str. (Ponatisi: 1988, 1990, 1991. Soavtor T. Weber.)
19. *Dekani se spominjajo.* – Zbornik ob 50-letnici Višje Pedagoške šole, Pedagoške akademije, Pedagoške fakultete, Ljubljana 1997, str. 76–77.

4. Uredništvo

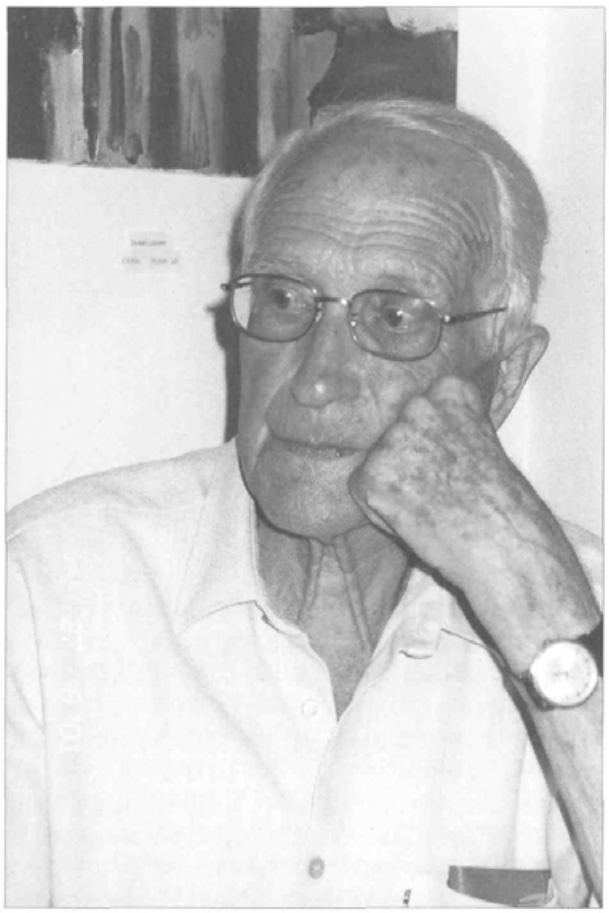
1. *Letopis Slovenskega gasilskega muzeja,* I., Ljubljana 1972, 76 str.
2. *25 let Pedagoške akademije v Ljubljani: 1947–1972,* Ljubljana 1973, 104 str.
3. *Zgodovina v slikah,* 18 zvezkov, Ljubljana 1974–1982 (uredniki Gerard Du Ry van Beest Holle, Branko Božič, Tomaž Weber, Nataša Golob, Janko Prunk).

Ivo Kordaš, Kamnik z Zapric

Tina Romšak, prof.
Vrhpolje 215
1240 Kamnik

In memoriam dr. Svetozarja Frantarja

Medtem ko je svet ob ameriški tragediji 11. sept. 2001 zadrževal dih in solze, smo se na kamniških Žalah poslavljali od dr. Svetozarja Frantarja. Preko oceana je bila apokaliptična resničnost ognja in groze, tu, v zavetju brez in smrek, pa spoštljivo slovo, tiha žalost. Rojen je bil 30. julija 1911 na Opčinah pri Trstu v uradniški družini. Tik pred prvo svetovno vojno so se preselili v Kranj in po vojni v Ljubljano, kamor je očeta vodila službena pot. Tu so mu tekla leta osnovnega šolanja na Ledini, srednjega na klasični gimnaziji in študija na pravni fakulteti univerze v Ljubljani. L. 1934 je diplomiral z doktoratom, naslednje leto pa opravljal brezplačno sodno prakso na ljubljanskem sodišču. Njegovo kamniško obdobje se pričenja l. 1936, ko je postal koncipient v odvetniški pisarni dr. Iva Potokarja. Tu je bil vse do začetka okupacije, ko sta s predstojnikom morala bežati pred gestapom. Z istim vlakom sta se pretihotapila v Ljubljano, kjer je mladi koncipient že maja 1941. leta pri apelacijskem sodišču opravil odvetniški izpit in se novembra zaposlil pri dr. Anteju Tavčarju v Cerknici. Po kapitulaciji Italije se je vrnil v Ljubljano. Tu je služboval tudi po osvoboditvi, saj je kot sodelavec OF (od 1941. leta) opravljal razne pravniške funkcije pri novi vladi. Odslej je spet živel pri družini v Kamniku.

V petdesetih letih je odprl odvetniško pisarno in se, ker ni bil več vezan na vsakodnevno pot v Ljubljano, dejavno posvetil družbenemu in društvenemu življenju. Bil je med ustanovitelji kamniškega turističnega društva, član dramske sekcije Solidarnost, član in odbornik planinskega društva, Filatelističnega društva Ivan Vavpotič, ljubiteljski ornitolog, zbiralec in občudovalec metuljev, ljubitelj narave in dejavni član kluba intelektualcev.

Turističnemu društvu Kamnik, ki naj bi bilo po zamisli odločujočih le sekcija telovadnega društva Partizan, je dal samostojno podobo. Načrti za delo so bili obsežni: oživiti nekdanjo turistično slavo Kamnika in vzgojno delati med mladimi, ki naj bi spoznavali naravno in kulturno dediščino domovine. Tako se je Društvo povezovalo z osnovnimi šolami in gimnazijo pri oblikovanju literarnih in likovnih izdelkov v zvezi z naravo in turizmom ter izvedbi ekskurzij.

V zvezi z domačim mestom in okolico je bilo veliko načrtov, a spričo danosti le malo uresničljivih. Dnevi narodnih noš, ki so nastali iz ideje podgorske kmečke ohceti, so res postali tradicionalni, a ureditvi Malega in Starega gradu, na kateri je dr. Frantar opozarjal že v petdesetih letih, sta uresničeni le delno.

Znameniti Bergfried na Starem gradu, obrambni stolp, porušen v 18. stol., še zdaj ne stoji, čeprav bi ga bilo po mnenju dr. Sadnikarja mogoče obnoviti, ker so znane njegove dimenzije. Potrebno bi bilo zaščititi tudi portal, kar bi vrnilo razglednemu hribu nad mestom drobec starožitnosti.

Amaterska gledališka dejavnost se je doktorja dotaknila že v klasični gimnaziji. S sošolci so odigrali Shakespearovega Julija Cezarja; po prihodu v Kamnik je postal član čitalniškega gledališkega odseka in po drugi vojni dramske sekcije Solidarnost. Tu je bil igralec, tenkočuten sooblikovalec gledališkega programa in svetovalec, zajemajoč iz klasične izobraženosti in literarne razgledanosti.

V spominu starejših občanov še vedno živi njegov lik Pravdača iz Kreftovih Celjskih grofov, uprizorjenih na kamniškem odru 1953. leta v režiji Božidarja Ravnikarja in Maksa Furijana.

Posebno vrednoto je dr. Frantarju pomenila kulturna dediščina znamenitih Kamničanov, ki so trajno zaznamovali slovenski in evropski prostor. Njegova naklonjenost je bila namenjena pesniku Antonu Medvedu. Njegov spomenik, delo akademskega kiparja Leva Homarja, na Grabnu je del doktorjeve zamisli za postavitev kamniških propilej, spominskega stebrišča s kipi znamenitih Kamničanov.

Spoštovanje do pesnika ga je povezalo v trdno prijateljstvo z dr. Emilom Cesarjem, raziskovalcem Medvedovega življenja in dela, in ga zadolžilo skrbeti za poetov grob. V kamniški spomin je z dr. Nikom Sadnikarjem priklical skoraj neznano in pozabljeno ime slovečega zdravnika in profesorja, doktorja filozofije in medicine, v 18. stol. rektorja in večkratnega dekana

univerze v Freiburgu na Nemškem dr. Jurija Starovasnika. Za pridobitev gradiva o njegovem življenju in delu so bile potrebne številne vožnje na Nemško in obsežna korespondenca s tamkajšnjo znanstveno ustanovo. Spomenik znamenitemu Kamničanu stoji za zdaj še osamljen v prelepem okolju Malega gradu.

Upajmo, da bo v naslednjih letih dovolj volje in tudi denarja za postavitev novih obeležij. O Kamniku je imel dr. Frantar številne načrte in zamisli, ki jih je izražal tudi v klubu intelektualcev, nepolitičnem združenju starejših izobražencev, katerega delaven član je bil.

Velika je bila doktorjeva povezanost z naravo. Že kot gimnazijec in študent je s stricem obiskoval pogorji Julijskih in Kamniških Alp; s teh poti sta prinesla obsežno zbirko metuljev, ki jo je po stričevi smrti podaril Prirodoslovnemu muzeju v Ljubljani. Tudi kot filatelist je užival spoštovanje. Bogato zbirko znamk "Češka" je poklonil Filatelističnemu društvu Kamnik.

Skorajda ni bilo področja, kjer dr. Frantar ne bi bogatil kamniške stvarnosti.

To slednje izpričujejo tudi številna odlikovanja in priznanja, ki jih je v teku let prejel za svoje delo. Najpomembnejša med njimi so: državno odlikovanje za zasluge za narod s srebrno zvezdo, srebrna plaketa Skupščine občine Kamnik, srebrni in zlati znak ter imenovanje za častnega člana Turistične zveze Slovenije, priznanje in srebrni znak Planinskega društva Kamnik, priznanje Filatelističnega društva Kamnik, priznanje Občine Kamnik ob 30-letnici narodnih noš in druga.

Pisna utemeljitev priznanj je največkrat: *za nesebično in ustvarjalno delo*. Tudi to nekaj pove o osebnosti najbolj znanega kamniškega "jezičnega dohtarja".

Življenje je dr. Frantarju poklonilo spoštljivo število let. Prepletal jih je z delom, neizmerljivim številom delavnih ur, s pokončnostjo, ki je bila izraz trdnega značaja, izobraženosti in osebne skromnosti, pa tudi z grenkimi trenutki osebne stiske in bolečine, zlasti ob izgubi sina.

Ko se dnevi nagibajo k poldnevu, na cesti proti kavarni ni več vitkega, urejenega gospoda z zlatimi naočniki in na videz strogim, a pronicljivim pogledom. Zaman ga pričakuje omizje vse bolj redkih starih prijateljev. Z njim smo Kamničani spet izgubili žlahtno in neponovljivo osebnost.

Njegov spomin pa bo ostal v našem mestu, zato tudi zanj velja Horacov verz, s katerim se je na Žalah od prijatelja poslovil dr. Niko Sadnikar: *Non omnis moriar!*

Dr. Franc Križnar
RTV Slovenija
1000 Ljubljana

Stota obletnica rojstva tenorista Jožeta Gostiča

Vse leto 2000 so potekale v Sloveniji in na Hrvaškem slovesnosti ob 100. obletnici rojstva enega naših največjih pevskih prvakov, tenorista *Jožeta* alias *Josipa Gostiča* (1900–1963). Delno so se razpotegnile še v naslednje – 2001. leto, saj vrli Homčani načrtujejo podobne ali pa še večje aktivnosti še naprej. Zakaj na Hrvaškem in v Sloveniji? Zato, ker si slovitega pevskega prvaka, ki je v sredini prejšnjega stoletja enako obvladoval ljubljansko in zagrebško (pa še avstrijsko – dunajsko) operno in koncertno glasbeno sceno, delijo Hrvati in Slovenci; še več: s svojimi številnimi kreacijami je postal Evropejec in svetovljan. In zakaj sedaj taka pozornost v *Kamniškem zborniku*?

Zato, ker je Gostič večino svojega življenja prebil na Homcu pri Kamniku, tu je imel svoj dom, tu je umrl in tu je tudi pokopan, ima svojo ulico, spomenik, pa tudi Kulturno društvo na Homcu nosi njegovo ime. Čeprav je bil Gostič rojen v Stari Loki (pri Škofji Loki), večina ve, da je bil Gostičev dom na Homcu, saj je tudi sam vedno govoril o svojem domu na Homcu. Zato ni čudno, da je v nekaj primerih tudi v "uradni" leksiki podatek, da je J. Gostič (Škofje)Ločan, velikokrat pozabljen, zamenjan in napačno interpretiran.[1] Res pa je tudi, da se je Gostič, ko je imel vsega osem let, s starši, ko je bil oče (Leopold) v letih 1900–08 organist pri ž. c. sv. Jurija v Stari Loki, vrnil na Homec. Tu je res živel vse svoje življenje, odhajal in se vračal s turnej. Rojen je bil torej na Fari (v Stari Loki) št. 47.[2] Kar nekaj spominov in prijateljev pa ga veže na rodno Loko. Omenimo vsaj sedanjega ljubljanskega stolnega kanonika in vikarja, nekdanjega (škofje)loškega župnika msgr. Melhiorja Goloba. Zagotovo pa je Homčanov, Radomeljčanov, Domžalčanov in Kamničanov veliko več. V vsem tem spominjanju, v katerem so bile v letu 2000 organizirane številne proslave, tiskovne konference, spominska maša in koncert na Homcu, operne in druge slovesnosti v Ljubljani in Zagrebu, odkritje kipa na Homcu idr., sta najbolj odmevni prav izdaja Gostičevega dvojnega albuma zgoščenk s posnetki, ki so se ohranili v številnih radijskih glasbenih arhivih in opernih hišah, in že omenjena likovno bogato opremljena knjižna monografija. Za oba trajno ohranjena in zbrana dokumenta lahko rečemo, da prikažeta J. Gostiča v luči morda ta trenutek največjega slovenskega glasbenega umetnika poustvarjalca polpretekle dobe, za katerega je nesmrtni nemški dirigent Karl Böhm izjavil: "Visoka umetniška kakovost, vrhunska muzikaličnost, stoodstotna glasbena zanesljivost, izredna repertoarna pestrost ter Gostičeve številne vloge in nastopi potrjujejo, da *pevca s tako širokim repertoarjem in energijo ni več.*"

Jože Gostič s sestro Angelo in materjo pred hišo na Homcu (iz monografije, str. 278)

Gostičev dvojni diskografski album s preprostim naslovom *Josip Gostič – tenor* prinaša v založbi hrvaške radiotelevizije Orfej več kot dve uri posnetkov, med katerimi prednjačijo številne operne arije v interpretaciji J. Gostiča z različnimi orkestri, dirigenti in drugimi sodelavci. Ker očitno ni na razpolago posnetkov (za dve uri, 5 min in 39 sek) z Gostičevimi zgodnjimi poustvarjalnimi dosežki, se prva od obeh plošč prične šele pri letu 1950 in znameniti tenorski ariji Radamesa iz opere Aida Giuseppa Verdija (1950). Potem pa se do Gostičevega prezgodnjega smrtnega leta (1963) zvrstijo še arije Fausta (C. Gounod, Faust), Lohengrina (R. Wagner, Lohengrin), Porina (V. Lisinski, Porin), trije slovenski samospevi: Bosa pojdiva in Samo en cvet (R. Simoniti) in Da jo ljubim (J. Michl), arija Don Joséja (G. Bizet, Carmen), Otella (G. Verdi, Otello), Dicka Johnsona (G. Puccini, Dekle z zahoda), Calafa (G. Puccini, Turandot), Cavaradossija (G. Puccini, Tosca), popularne Ave Marie (J. S. Bach - C. Gounod), arija Chénierja (U. Giordano, Andrea Chénier), Miće (J. Gotovac, Ero s onoga svijeta) in Manrica (G. Verdi, Trubadur). Kot sodelavci, pevski sopotniki in spremljevalci – pianisti, zbori, orkestri in dirigenti – pa nastopajo na omenjenih posnetkih s tenoristom J. Gostičem še: orkester in zbor Opere HNK v Zagrebu, orkester RTV Ljubljana, pianist Marijan Lipovšek, orkester Opere SNG Ljubljana, Simfoniki HRT, organist Hubert Bergant, dirigenti: Milan Sachs, Mladen Bašić, Rado Simoniti, Danilo Švara, Uroš Prevoršek, Pavle Dešpalj, Boris Papandopulo, Demetrij Žebre, Jakov Gotovac in Samo Hubad. Gostič se predstavlja s petjem v hrvaščini in slovenščini, kajti v marsikaterem

1 Prim. *Enciklopedija Slovenije*, 3. zv., E–Hab, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, str. 314–315.

314: "... rojen Homec, Domžale ..."

2 Prim. B. Hieng: *Jože Gostič 1900–1963*, Loški razgledi, 40/1993, str. 245–247;
M. Barbieri, M. Mrak: *Josip Gostič – pevec, kakršnega danes ni*, monografija, Kulturno društvo Jožeta Gostiča, Homec 2000, str. 16;
E. Škulj in F. Križnar: *Stota obletnica rojstva tenorista in škofjeloškega rojaka Jožeta Gostiča*, Loški razgledi, 47/2000, str. 275–280.

Zadnja slika – Josip Gostič, Andrej Hieng in Hubert Bergant na Homcu (monografija, str. 268)

primeru gre tudi za žive posnetke. Tudi v tem pogledu gre za res antologijski glasbeni poustvarjalni prikaz 50. in 60. let prejšnjega stoletja tako v pogledu opernih dosežkov nasploh kot tudi repertoarne ponudbe med Ljubljano in Zagrebom; takrat seveda še v okviru enotnega kulturnega in še posebej glasbenega prostora. J. Gostič je namreč obvladoval obe ti sceni, pa še katero (dunajsko), ki pa je še bolj poglobljeno prikazana v knjižni monografiji. Pri obeh ploščah so sodelovali še avtor tonske matrice (mastering v studiu 11 HRT) Alan Šnajder, producentsko delo sta opravila Marija Barbieri (ta je prispevala tudi hrvaško spremno besedilo v knjižici k ploščama, ki so ga prevedli Matjaž Koncilja v slovenščino in Stanka Kranjčević v angleščino) in Vladimir Kranjčević. Plošči je grafično oblikoval Toni Iglič, urednik izdaje pa je bil urednik uredništva za resno glasbo na Radiu HRT v Zagrebu Zoran Brajša, nad celotno izdajo pa sta bdela še Željko Mesar in Vojno Kundić

Knjižna monografija o *Josipu Gostiču* (urednik Branko Polić) prinaša doslej najobsežnejši tovrstni prispevek pri nas sploh o kakšnem pevcu dvojezično: slovensko in hrvaško, menjaje glede na narodnost avtorja. Ne glede na to, da si J. Gostiča po umetniških dosežkih delita najmanj dva naroda (hrvaški in slovenski), pa iz nje izvemo marsikatero podrobnost, ki je doslej ostala zastrta v številnih arhivih. Kajti le na podlagi temeljitih priprav ter vpogledov vanje, pa najsi je šlo zanje v Sloveniji (Šk. Loka, Homec, Ljubljana itd.), na Hrvaškem (v Zagrebu) in drugje (zlasti še Dunaj), sta lahko obe glavni avtorici pa še njuni številni sodelavci sooblikovali temeljito podobo našega pevskega asa J. Gostiča. Čeprav sta si glavno delo v imenu Kulturnega društva Josipa Gostiča s Homca pri Domžalah razdelili kar dve avtorici (Marija Barbieri in *Kamničanka Marjana Mrak*), pa je že uvodnikov kar nekaj: Nikola Batušić je prispeval prvega od njih, potem pa je tu še nagovor M. Barbieri, prve od obeh ali celo kar treh avtorjev obsežne knjige. Ta ima 304 strani velikega formata (24 x 30 cm). O Gostičevem očetu Leopoldu se razpiše naš priznani organolog in muzikolog dr. Edo Škulj (str. 15–22). Med drugim oriše tudi življenjsko pot Josipovih staršev ter pevčevo mladost: oče organist na Homcu, v Radovljici in Stari Loki in orgle v Stari Loki. Sledijo prispevki M. Barbierijeve o šolskem času Josipa Gostiča in njegovem angažmaju v zboru Opere SNG v Ljubljani do leta 1929 (str. 23–28). Najprej je obiskoval takrat znamenito ljubljansko orglarsko šolo, nato pa je študiral petje na ljubljanskem konservatoriju pri Mateju Hubadu in Jeanette Foedransperg. Pevsko se je izpopolnjeval še na Dunaju pri Elisabeth Rado - Danielli. Muzikologinja *Marjana Mrak* oriše Gostiča kot solista ljubljanske opere v letih 1929–1937 (str. 29–42) in kot gosta v Zagrebu 1930–1937 (str. 43–48). Znano je namreč, da je tenorist Jože Gostič kot solist debitiral v ljubljanski operi v vlogi Lenskega P. I. Čajkovskega Jevgenij Onjegin 5. nov. 1929. Ker sta zagrebško obdobje in pa dejavnost tenorista Jožeta Gostiča v tujini v glavnem delo zagrebške glasbene zgodovinarke M. Barbieri, sledijo izpod njenega peresa še nadaljnja poglavja: J. Gostič, stalno angažiran v Operi Hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu – 1937–1960 kot stalni član in 1960–1963 kot stalni gost (str. 49–110), Josip Gostič na Dunaju, 1942–1951 v dunajski Volksoperi in od 1951 naprej v Dunajski državni operi (str. 111–122), J. Gostič na gostovanjih (str. 123–132), popis vlog v repertoarju J. Gostiča in tonski zapisi (str. 133–142), pomembnejše vloge, opere in skladatelji v repertoarju J. Gostiča (str. 143–214) in Gostičeve interpretacije likov v delih hrvaških skladateljev (str. 215–224). V času med ljubljanskim debutom in uspešnimi zagrebškimi kreacijami je Gostič razvil svoje začetne in že pomembne lirične vloge do dramsko heroičnih smeri. Sledijo popis nastopov J. Gostiča – nabralo se jih je prek 1500, kar ni popolno število, saj je bilo samo v HNK Zagreb preko 1000 nastopov (str. 225–266) in njegovi poslednji dnevi (str. 267–270). Posamezna poglavja vsebujejo kritične ocene Gostičevih nastopov, pregled nastopov po posameznih sezonah in koncertne nastope, predvsem pa bogato dokumentarno slikovno in programsko gradivo. V številnih spominih so o J. Gostiču zapisali nekaj besed njegovi sopotniki in tesni glasbeni ter še posebej pevski sodelavci in vaščani s Homca, Hrvati in Slovenci: Mirka Klarić, Nada Puttar - Gold, Branka Stilinović, Milan Horvat, Vladimir Kranjčević, Franc Rode, Peter Prešeren, Branko Polić, Mirko Cuderman, Samo Hubad, Vilma Bukovec, Ksenija Vidali Žebre in Tomislav Neralić. Na koncu knjige sledi še del (ne)obveznega (znanstvenega) aparata: povzetek v nemščini (Zusamennfassung, Maja Oršić - Magdić) in v angleščini (Summary, Stanka Kranjčević), uporabljena literatura, viri slikovnih prilog, kratice in indeks imen. S tem je Gostičev pevski lik v dobršni meri zaokrožen. Verjamemo avtorjem o kvalitetah opernega pevca J. Gostiča, ki je imel bogat in kultiviran glas, hkrati pa je upodabljal

Jože Gostič z naslovnic knjižne monografije in dvojne zgoščenke (Ljubljana - Zagreb 2000)

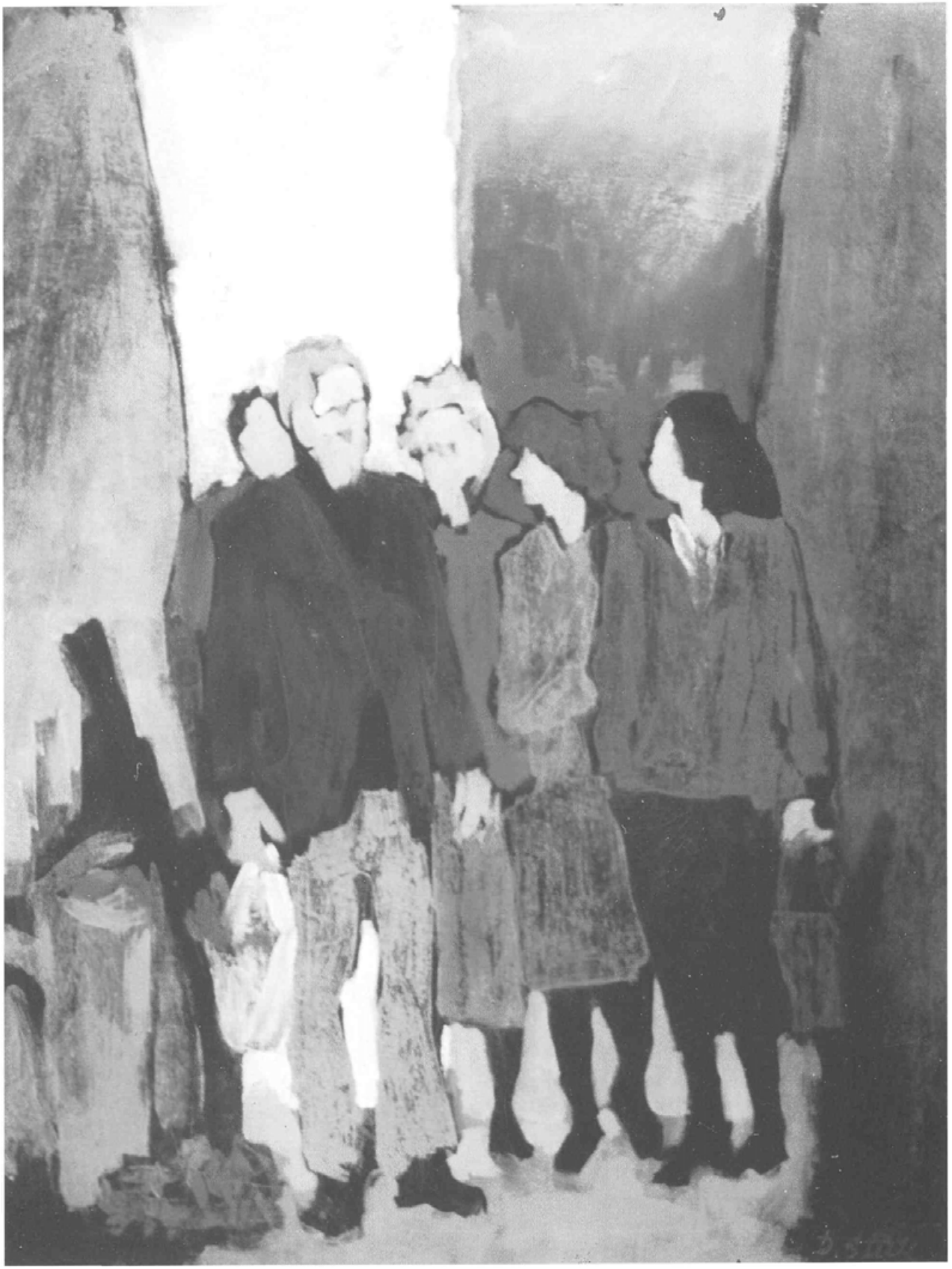
dramske like tudi igralsko prepričljivo. V pevčevi karieri so še zlasti odmevna številna gostovanja v tujini, saj je veliko gostoval v milanski Scali, v Veliki operi v Franciji, v Covent Gardnu v Angliji, na Dunaju v Volksoperi in Državni operi, na Slavnostnih igrah v Salzburgu, v Barceloni v Teatru del Liceo, na Češkoslovaškem, v Bolgariji idr. V sezoni 1951/52 je bil član dunajske Državne opere, v avgustu 1952 pa je pel pri krstni predstavi opere Danajina ljubezen Richarda Straussa na festivalu v Salzburgu. V spisku številnih navedenih vlog je še zlasti treba poudariti tiste najbolj značilne, ki so tenorista ohranile kot našega nesmrtnega opernega in koncertnega pevskega prvaka: Florestan v Beethovnovi operi Fidelio, Janko v operi B. Smetane Prodana nevesta, Herman v operi P. I. Čajkovskega Pikova dama, Parsifal v istoimenskem Wagnerjevem delu in Siegfried v Wagnerjevem Somraku bogov. Edino, kjer nenadkriljivi in očitno zelo iskani umetnik v vsej svoji karieri ni nastopil, sta bila morda še newyorška opera Metropolitan in pa sloviti Bayreuth z Wagnerjevimi slavnostnimi igrami.

Obe (glavni) avtorici (M. Barbieri in M. Mrak) zaključujeta svoje temeljno delo na področju podrobne predstavitve življenja in dela tenorista Josipa Gostiča na podlagi dolgoletnega poklicnega spremljanja operne umetnosti. To ju je prepričalo, da je bil Josip Gostič tako po kakovosti petja kot po človeški plemenitosti ena največjih umetniških osebnosti, ki je trajno in neizbrisljivo zaznamovala hrvaško, slovensko in tudi evropsko glasbeno reprodukcijo. Po začetnem obdobju delovanja v ljubljanski operi se je kasneje v Zagrebu razvil v jasno profilirano umetniško osebnost in s svojo umetniško močjo oblikoval in celo diktiral trend opernega dogajanja. Ne glede na velike uspehe zunaj in mikavne ponudbe tujih opernih hiš je vztrajal kot član zagrebške državne opere in bil absolutni ljubljenec njenega občinstva, ki mu je ostal zvest do konca. Od leta 1951 je bil član dunajske državne opere in soustvarjalec praizvedbe Straussove opere Danajina ljubezen na slavnostnih igrah v Salzburgu 1952. Čeprav je od njegove smrti na božič leta 1963 minilo že 38 let, so avtorji prepričani, da monografija o Josipu Gostiču zaobjema vse bistvene elemente njegovega vrhunskega umetniškega delovanja.

Poleg že navedenih in najbolj zaslužnih pa so pri omenjeni monografiji o Josipu Gostiču v imenu Kulturnega društva Jožeta Gostiča s Homca sodelovali še (štirje) lektorji, kar pet prevajalcev, drugi (strokovni) sodelavci, oblikovalca Mojca Dariš in Toni Iglič, ki je opravil tudi oblikovni prelom, grafično pripravo za tisk je opravila firma Fotolito Dolenc iz Ljubljane, delo pa je natisnila Tiskarna Simčič.

Sedaj že lahko zapišemo, da so vlogo in pomen našega pevskega prvaka Jožeta Gostiča poleg obeh omenjenih najbolj vrednih dejanj – dvojnega albuma zgoščenk in obsežne ter kvalitetne knjižne monografije – v okviru praznovanj njegove 100. obletnice rojstva še dodatno popestrila številna druga srečanja njegovih ljubiteljev, domačinov, Slovencev in Hrvatov; od spominskih svečanosti, preko opernih in koncertnih predstav do odkritij spomenikov J. Gostiču med pomladjo in jesenjo 2000 in še v letu 2001.

Zagotovo je bila vloga domačinov, Homčanov, združenih v Kulturno društvo Jožeta Gostiča, in njihovega predsednika Boruta Jenka s številno ekipo daleč pred ozkimi lokalnimi interesi in zdaj tudi rezultati, saj so bile vse omenjene prireditve, razpete med Homcem, Ljubljano in Zagrebom, več kot kronane z monografijo, dvojno cedejko in spomenikom, kar vse ostaja trajna narodova kulturna dediščina, kajti za številne koncerte in druge prireditve lahko ugotovimo, da so šli mimo nas brez kakšnih trajnih zapiskov oz. zapuščine. Gostičevo bogato in ne predolgo življenje, njegov opus in glas pa tako prav po zaslugi Homčanov in njihovih somišljenikov ostajajo tako ljubljanski kot zagrebški in (škofje)loški kot kamniški; kajti tenorist Jože Gostič je bil pevec svetovnega formata; Evropejec, še preden je Slovenija vstopila v Evropo.

Dušan Sterle, Šlakarjev prehod

Aleksander Sarnavsky, publicist
Šutna 7
1240 Kamnik

V loviščih kozoroga

Dolina Kamniške Bistrice se globoko zajeda v osrednji del Kamniških Alp. Že od nekdaj je skromno naseljena, vendar polna naravnih znamenitosti. Ozka, značilna alpska dolina s strmimi bregovi, kjer je prostor le za reko in cesto, se odpre šele pri izviru reke, kjer je majhno jezerce. Tu je okoli leta 1865 nastala slika Antona Karingerja (1829–1870), ki prikazuje svet nad izvirom Bistrice tak, kot je bil tedaj, brez kamnitega mostu, parkirnega prostora in prometnih znakov. Drugače se ni nič spremenilo. Gore so ostale iste, Kalci s svojim težko prehodnim labirintom skal in rušja, Kalška gora in globoko zasekano Kokrsko sedlo, bela piramida Grintavca nad Dolgo steno, Veliki Podi, Štruca in Skuta. Tod v Koncu se dolina razcepi. Takoj za jarkom Sedelščka je še vedno nova zgradba, ki je nadomestila staro Uršičevo kmetijo. Do tu je steza ločevala dve borni bajti, ki sta bili vrisani na karti že leta 1868. Zgornjo je nadomestila kapelica, zgrajena leta 1896, spodnjo pa so porušili. Malo višje je Janez Kecel leta 1873 zgradil lovsko kočo, ki se je kasneje preimenovala v turistovsko kočo. To skromno kočo, ki je bila last kamniške Meščanske korporacije, je leta 1909 prevzelo v najem Slovensko planinsko društvo, dogradilo leta 1928 malo nižje novo verandno poslopje in jo končno v letu 1929 preuredilo v planinski dom, ki ga poznamo še danes. Onstran je ravnica z lovskim gradičem in nekdaj lovskimi kočami. Široka, bela struga hudournika sega med te ravnice iz Kurje doline, kjer se začno bregovi strmo dvigati proti senčnim stenam Kompotele, Korena in Jermanovega turna, ki stražijo gamsove vrtiče okoli razrite Kurje doline. Širni gozdovi pa segajo še ob jarku Proseku tja v podnožje Kokrskega sedla in Brane. Tu pod samim ostenjem Kamniških Alp so bila najlepša lovišča, kjer so lovili le knezi in kralji.

Bistriški gozd je bil last meščanov Kamnika, vendar si je Viljem Auersperg, deželni glavar Kranjski, v listini iz leta 1496 pridržal pravico do lova v gozdovih mestne korporacije. Tako je bistriški gozd spadal pod deželnoknežje lovišče v Kamniški Bistrici, ki je bilo tedaj dve in pol milje dolgo in ravno toliko široko. Lovišče (Wildbann) je obsegalo mnogo več in se je pričelo ob izlivu Kokre v Savo. Od tod je šla meja navzdol ob Savi do Štajerske, potem pa ob takratnih štajersko-kranjskih obcestnih kamnih do Kamniške Bistrice in gorovja ob Kokri, ob lovišču gospostva Brdo pri Kranju (Cojzova koča – Kokrsko sedlo) in posestva Thurn v dolino do Kokre in navzgor do izliva v Savo. Ves ta svet, imenovan bistriški gozd, so nadzirali štirje gozdni hlapci, gozdni mojster in pomočniki. Za krivolov so bile odmerjene visoke kazni, kljub temu je bil zelo priljubljen pri podložnikih, zlasti pri gorjanih.

V lovišču je bila zastopana skoraj vsa divjad, od jelenov, risov, srnjadi, gozdnih jerebov in divjih petelinov, v višjih legah pa je bilo največ divjih koz. Lov na srne ni

Anton Karinger: Kamniška Bistrica, 1865

bil toliko pomemben, tudi gojili jih niso, saj so z obgrizovanjem mladih smrek in jelk delale škodo. Odkar je lov pripadal mestu oziroma meščanski korporaciji kot lastniku zemljiške posesti, je bil v zakupu. O zakupnikih lovišč in samem lovu je zelo malo napisanega. Vsa dogajanja v loviščih niso prihajala v javnost, razen če ni bila uplenjena trofejna divjad in je bil lovec visokega stanu. Tako je prvi lov v bistriških gozdovih omenjen že leta 1564, ko je tam lovil sam nadvojvoda Karel II.

V tem letu mu je oče, rimsko-nemški cesar Ferdinand I., predal v upravo Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško in Trst. Kot novi deželni knez je prišel v Ljubljano in v druga glavna mesta dežel, da sprejme dedni poklon. Od Ljubljančanov je sprejel prisego 28. aprila 1564, naslednji dan pa je bil že na lovu v Kamniški Bistrici. Spremljal ga je lovec Lenart Spruk, svobodnik na Gozdu, ki ga je nadvojvoda posebej odlikoval. O tem lovu je pričala tudi kamnita Firštova miza z vklesanim napisom, da je Karel II. dne 29. aprila 1564 pri tej mizi obedoval. To je omenil že Valvazor. Po letu 1826 je ta zgodovinski spomenik končal v strugi Kamniške Bistrice. Karel II. je bil tedaj star 24 let, umrl pa je 1. julija 1590.

Po tem opisanem dogodku o lovu v Bistrici ni kaj dosti podatkov. Napisanega je malo, le ustna izročila domačinov, sekačev in gorjanov pričajo o divjem lovu. Zvečer so vedeli drvarji ob odprtih ognjiščih povedati marsikaj o streljanju v ostenju Gamsovega skreta ali pa pod Mokrico. Tudi marsikaterega divjega lovca so mrtvega prinesli v dolino. Življenje je bilo trdo, v pomanjkanju in revščini je lakota pestila skoraj v vsakem bajtarskem domu, zato ni čudno, da se je v marsikaterem loncu kuhalo gamsje ali srnjakovo meso.

Kljub stiski je življenje teklo dalje. Bistriški gozd pa je bil še vedno dostopen le izbrancem. Premožnejši meščani so si večkrat zakupili letno pravico do lova, kar prikazuje ohranjena fotografija, na kateri so Ignac Smrekar, Janez Kecel in Jožef Stele. Vnet lovec je bil tudi notar dr. Karel Schmidinger. Lovsko društvo so v Kamniku ustanovili 7. februarja 1905. Ustanovitelj je bil notar dr. Milan Orožen, njeni člani pa so bili: trgovec in predsednik korporacije Janko Košir, Jernej Kemperle, Anton Svetic in Peter Verdnik. Lovišča so

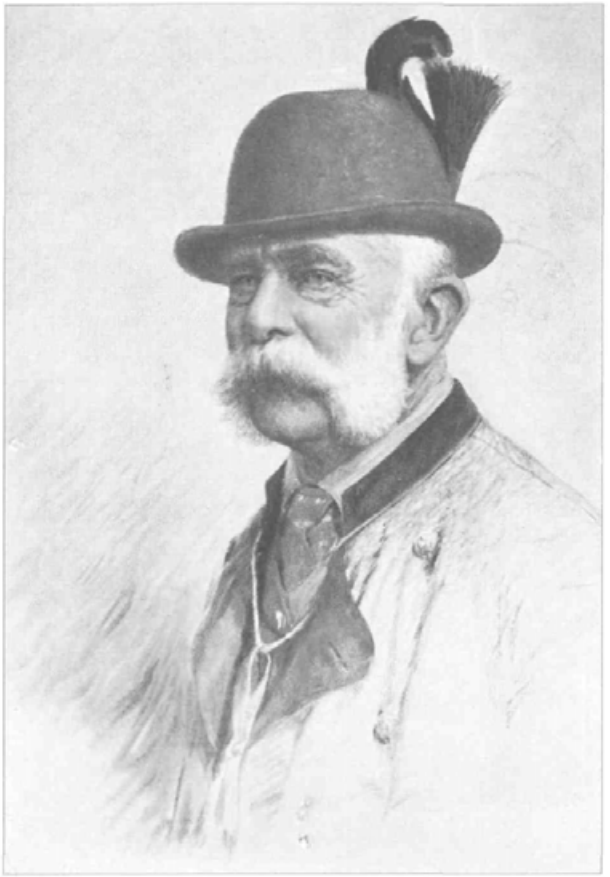

Peter Verdnik s Fužin, nadmojster v smodnišnici

bila kasneje razdeljena na dva dela z mejo po Bistrici in Beli. Gonjači so bili povečini domačini in lovci iz bistriške doline. Na Kraljevem hribu so prebivali lovski čuvaji.

Leta 1883 je Avstro-Ogrska praznovala 600 let habsburškega cesarstva in v tem letu je cesar Franc Jožef I. pogosto potoval. Slovensko mejo je cesar prestopil 8. julija in ostal na Kranjskem do 16. julija 1883. Tedaj so Novice in Slovenski narod najavili obisk v Kamniku, list Slovenec pa omenja, da si je cesar 16. julija ogledal Prašnikarjeve toplice in tovarno za smodnik. Baje se je udeležil tudi lova v Kamniški Bistrici, kar pa je malo verjetno, saj Kronika 1984/185 navaja, da je cesar preživel nekaj dni na Bledu. Tu je imel svojo vilo knez Ernest Windischgraetz. Kasneje je začel graditi nov dvorec med Mlinom in Zako, to je tam, kjer se cesta odcepi proti Bohinjskemu jezeru na njivah ob otoku. Pri urejanju in podeljevanju gradbenega dovoljenja so sodelovali takratni blejski župan Anton Wester, Johan Mallner in Lovro Poljanec, graditelja Windischgraetza pa sta zastopala Franz Richter z Dunaja in inž. Ernest Kobler, ki naj bi bil izdelal tudi načrte. Ta je opravljal tudi gradbena dela s svojimi delavci. Žal so vsi načrti pogoreli v gradu Haasberg pri Planini.

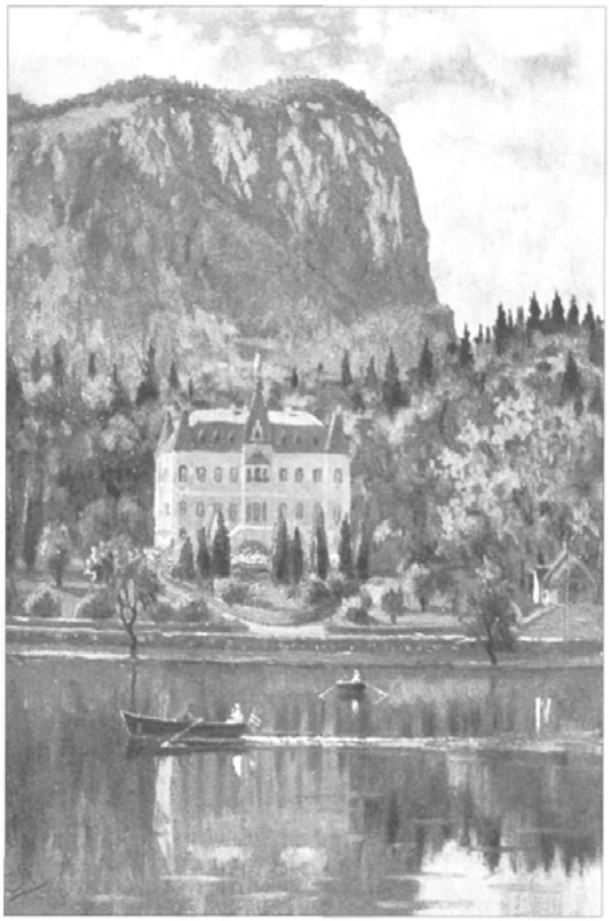
Oče Ernesta Windischgraetza (27. september 1827–22. november 1918) je bil Weriand Alois (31. maj 1790–27. oktober 1867), mati pa Marija Elenora Lobkowitz (1795–10. marec 1876). Leta 1844 je vstopil v armado in se kot častnik boril proti Prusom. S Camillo Oettingen - Spielberg se je poročil leta 1870 v Monakovem (München), a je kmalu umrla (leta 1888). Imela sta tri otroke: Karola, Ottona in Elenoro. Oba starša sta bila pokopana v družinski grobnici oziroma kapeli pri gradu Haasberg. V državni zbor je bil kot poslanec katoliško-narodne stranke izvoljen leta 1870. To mesto je obdržal do leta 1885. Bil je član Hohenwartovega kluba in kot poslanec Slovencem zelo naklonjen. Veliko je prebival v svojem dvorcu na Bledu, ki je bil Windischgraetzov vse do leta 1922, ko

Cesar Franc Jožef

Knez Ernest Windischgraetz

Suvobor, nekdaj dvorec na Bledu

Knez Otto in nadvojvodinja Elizabeta

je bil prodan. Kupil naj bi ga bil kralj Aleksander Karadjordjević (17. december 1888–9. oktober 1934), vendar beremo v Kroniki 1935/174 malo drugače. Poroka kralja Aleksandra in kasnejše kraljice Marije je bila 1. julija 1922. Na ta svečani dan so se pripravili tudi Slovenci v Ljubljani in drugih mestih. Ustanovili so poseben odbor, na čelu z dr. Danilom Majaronom, ki je na predlog veljakov odkupil dvorec na Bledu in ga poklonil kot narodni dar svojemu vladarju. V Celju in okolici pa so podarili dve sliki z motivi iz Kamniško-Savinjskih Alp, delo slikarja Maksa Koželja iz Kamnika. Tako je nastala letna rezidenca Suvobor.

Že naslednje leto je kralj dvorec podaril kraljici Mariji (dobil ga je osebno kot poročno darilo), po njegovi smrti pa so ga leta 1937 porušili in zgradili novega, ki ga danes poznamo kot vilo Bled. Dograjen je bil šele leta 1947 in je služil kot rezidenčni objekt predsednika republike. V skrbništvo izvršnega sveta SRS je prišel v letu 1962.

Sinovi Petra oziroma vnuki kralja Aleksandra danes zahtevajo dvorec nazaj. Ali bomo darilo še enkrat podarili?

Naveza Windischgraetz, Karadjordjević in Broz pa se ponovno sreča v gozdovih oziroma loviščih v Kamniški Bistrici. Sin in naslednik Ernesta Windischgraetza Otto Weriand Hugo (7. oktober 1873–25. december 1952) je postal lastnik dvorca v letu 1918 in je verjetno živel na Bledu. Kronisti navajajo, da je bil vzgojen v verskem duhu, končal gimnazijo pri "Škotih" in da so mu nameNili civilno državno službo. Njegov starejši brat Karol je bil nadporočnik pri dragoncih, tako se je tudi Hugo odločil za vojaški poklic. Dali so ga v kadetsko konjeniško šolo (Bela Cerkev pri Vršcu), leta 1894 pa je vstopil v armado kot poročnik ulanskega polka v Galiciji. Nadaljeval je vojaško kariero kot nadporočnik na vojni akademiji. Na Dunaju se je 23. januarja 1902 poročil z edino hčerko cesarjeviča Rudolfa, nadvojvodinjo Elizabeto Marijo Habsburško (2. november 1883). Takoj po poroki sta prišla na Bled (DS 1902/124).

Po tem dogodku so viri o Hugu Windischgraetzu zelo skopi, zato lahko le sklepamo, da nekaj let kasneje vzame v najem oziroma zakup lovišče v Kamniški Bistrici, s katerim je upravljala Meščanska korporacija. Postavlja se tudi vprašanje, zakaj se je odločil za bistriške gozdove. Morda se je za stalno naselil na Bledu. Živeli so na Planini in kakor je znano, je imela knežja rodbina v svoji lasti skoraj vse notranjske gozdove. Od teh gozdov so imeli velike gospodarske koristi. V reviji Gea je bilo objavljeno, da so bila posestva Haasberg, Predjama, Logatec in Štenberg (graščina ob Cerkniškem jezeru, ki je ni več) leta 1846 prodana knezu Weriandu Windischgraetzu. Grad Haasberg je postal pravi lovski dvorec in je knezom kot strastnim lovcem služil za zbirališče pred lovom in po njem. Ena od vej knežje rodbine je imela v lasti tudi grad Strmol, Bogenšperk itd.

Pred prvo svetovno vojno se tako ponovno pojavlja potomec ministerialov grofov Andeško-Meranskih in ostane kot zakupnik do razpada avstro-ogrske monarhije.

Pred lovsko kočo na Bosovem travniku leta 1912 – Kamniška Bistrica. V prvi vrsti prvi sedi Franc Logar, lovski čuvaj. V drugi vrsti sedijo: sedmi Hugo Windischgraetz, osmi Janko Košir, dvanajsti poštar Martin Novak. V tretji vrsti so: drugi dr. Alojz Kraut, tretji je Janežič s Perovega. Prva ženska v tretji vrsti je Frančiška Bergant, četrta Šinigojeva. V tretji vrsti je prvi desno upokojeni admiral Minutillo - Scherenbuchel, četrti Franc Bervar, uradnik na davkariji. Četrta vrsta: prvi je Valentin Slatnar - Bos. Peta vrsta: drugi je Vanossi, lekarnar v Kamniku. (Podatki: Tomaž Kočar, univ. gozd. inž., Bistriški gozd – 10 podlistkov v Kamniškem občanu)

Knez Hugo Windischgraetz je na Bosovem travniku zgradil prvo lovsko hišo z dvorano in hleve za konje ter uredil mnogo jahalnih poti in lovskih steza. Čuvaja sta bila Valentin Slatnar - Bos in Logarjev France s Praprotnega pod Sv. Primožem. Ta je nastopil čuvajsko službo pri knezu leta 1911. Stanoval je v lovski hiši na Kraljevem hribu, ki se že leta 1897 v slovenščini omenja na gospodarski karti. O samem lovu v tem času ni podatkov. Arhivi meščanske korporacije so pomanjkljivi in se nanašajo bolj na gozdno gospodarstvo, sečnjo in plavljenje lesa ter na pravice meščanov do drv iz teh posesti. Iz Kamniške Bistrice je ohranjena le skupinska fotografija kneza z njegovimi povabljenci, verjetno iz leta 1912.

Po končani 1. svetovni vojni je nastala nova država Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Prvotno so v Ljubljani in Zagrebu 29. oktobra 1918 razglasili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov in končno 1. decembra 1918 Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Začasni regent in kasneje kralj Aleksander je Kamnik prvič obiskal že leta 1921 in je bil kasneje večkrat gost v Kamniški Bistrici. Po vojni sta bila zakupnika lovišča Vladimir Premrov in A. Gorup, trgovca iz Zagreba.

1929. je celotno lovišče prevzel v zakup dvor jugoslovanskega kralja, ki je v Koncu v letih 1931–1932 zgradil dvorec po načrtih J. Plečnika. Nad loviščem je bdelo ministrstvo za gozdove in rudarstvo. Upravnik lovišča je bil Ciril Dimnik, inž. gozdarstva. Tudi zdaj je bil v lovišču lovski čuvaj Valentin Slatnar - Bos, zelo cenjen čuvaj pri kralju, ki ga je odlikoval z zlato medaljo za zasluge, kakor navaja Ilustrirani Slovenec leta 1928. Bos je umrl 18. septembra 1933.

V tistem času je bila zgrajena tudi nova cesta v Kamniško Bistrico, žal pa je kralj 9. oktobra 1934 umrl. Lovišče je ostalo v zakupu do razpada kraljevine Jugoslavije. Ozemlje pod Grintavcem so si prilastili Nemci. Dogajanja v lovišču pa so zavita v meglo, kar zadeva lov.

Lovišče je po končani vojni spadalo v sklop Gojitvenih lovišč SRS, kasneje pa pod Zavod za gojitev divjadi Kozorog Kamnik, ki je še danes lastnik precej gozda v dolini Bistrice.

Spet se je ponovil vrstni red naveze Windischgraetz, Karadjordjević in predsednik republike Josip Broz - Tito. Vstop v lovišče je Diana namenila samo izbrancem. Morda je ravno to vzrok, da sta dolina in bistriški gozd ostala nespremenjena, skrivnostna in privlačna.

Kaj vse se je tu dogajalo, ve le reka, ki še vedno teče po brzicah tesne globeli med vrhovi Kamniške Bistrice.

Viri

Narodna galerija: *Anton Karinger,* 1984 (katalog)

Ljudevit Stiasny: *Kamnik, zgodovina meščanske korporacije,* 1894

Ivan Zika: *Knežja miza v dolini Bistrice,* Kamniški zbornik, Kamnik 1967, str. 168–177

Revija Lovec: *Deželnoknežja lovišča,* 1962

Tomaž Kočar: *Bistriški gozd,* Kamniški občan 1991

Kronika, Ljubljana 1935, str. 174

Kronika, Ljubljana 1984, str.185

Dom in svet, 1902, št. 6, str. 124

Franc Kadunc, župnik, Planina – izpisek iz žup. knjige

Veliki splošni leksikon, DZS, Ljubljana 1997, črke S–W

Vlado Valenčič: *Bistriški gozd in kamniški meščani,* Kamniški zbornik, Kamnik 1957, str. 72

Fotografije in razglednice so iz zbirke Aleksandra Sarnavskega.

In the kingdom of the ibex

Summary

Many of those who have written the history of Kamnik, claim that the emperor Charles IV donated the forest in Kamniška Bistrica to the town of Kamnik. Today it is known that this claim is baseless. It is probable that in 1567, Archduke Charles (ruled: 1564–1590) confirmed Kamnik's privileges but there was no document to prove that act. The forest in Bistrica could have belonged to the provincial duke before it became the property of the provincial seat of Kamnik. But there were Kamnik citizens who benefited and enjoyed it. However, a document from 1496 proves that hunting rights were reserved for the provincial duke. The hunting master was in charge of the forest. Until 1667 the duke retained his hunting rights over the Bistrica forest. After that the hunting rights for the Carniolan forest region were sold to the Count Volk Engelbert Ausperg by Emperor Leopold I.

Kamnik citizens, in the guise of the Townsmen's Guild managed the forests. They put the hunting rights out to lease. The citizens in Kamnik were provided with firewood and timber but they were not among the hunters, except perhaps a minority of the well-to-do inhabitants. Access to the forest in Bistrica was therefore one of the king's and dukes' privileges, and later on among the privileges of the Yugoslav president Josip Broz Tito.

Dušan Sterle, Sprevod

Janez Majcenovič, prof.
Kovinarska cesta 23 a
1241 Kamnik

Da se ne bi pozabilo!

Stara zgodba pripoveduje, kako je kmet iz Podgorja prvemu tajniku Narodne čitalnice v Kamniku, pesniku Simonu Jenku, prinesel v dar Dalmatinovo Biblijo in rekel: "Pa zapišite, da smo to dragoceno knjigo varovali in ohranili v naši hiši! *Da se ne bi pozabilo!*"

Zapisana beseda ostane in se ohrani prihodnjim rodovom. Zato smo Kamničani veseli in hvaležni, ker so se dragocena pričevanja ohranila v mnogih knjigah, priložnostnih publikacijah, znanstvenih delih, vrsti Kamniških zbornikov in drugih virih; tudi v cerkvenih matičnih knjigah, urbarjih in sodnih arhivih. Z njihovo pomočjo lahko zaživi v času in prostoru podoba mesta Kamnika in njegove okolice.

Vedno znova se potrjuje ugotovitev iz skoraj pozabljene fotomonografije o Kamniku: "*Zato pa je Kamnik mesto z dušo in zgodovino! V obeh odseva usoda malega naroda, ki je na stičišču romanskega, germanskega in madžarskega sveta uspel ohraniti svojo zemljo, jezik in kulturo. Na teh diagonalah je živel in živi tudi Kamnik s svojimi ljudmi, ki so ustvarjali mozaik slovenskega bivanja; brez kamniških kamenčkov bi bil nepopoln in osiromašen.*"[1]

Pokrajina, kjer živimo, se je oblikovala sto in sto milijonov let in v svojih nedrih skriva in včasih tudi odkrije pričevanja o življenju na kopnem in v morju. Tam pri Motniku, v premogovih plasteh, ki so nastale iz nestrohnjenih ostankov orjaških sekvoj, borovcev in močvirskih preslic, so našli pritlikavega nosoroga izpred petindvajset milijonov let. O življenju nekaj milijonov let kasneje govorijo ostanki školjk, polžev in rakovic v peščenih laporjih tunjiškega gričevja; ohranili so se v usedlinah takratnih morskih zalivov.

Kamniške in Savinjske Alpe so poznali že ledenodobni lovci, ki so zasledovali jamske medvede v okolici Mokriške jame. Najbrž so se povzpeli tudi na vrh Mokrice, Kompotele in Košutne, kjer se je videlo na vse strani neba. Ob razgledovanju po Bistriški dolini se jim je pogled ustavil v zajedi med hriboma, ki danes nosita ostanke Starega in Malega gradu. V zeleni pregradi še ni bilo kamniških Žal in Kalvarije, le tunjiški griči so valovili v gorenjsko stran. Davni predniki so gledali kamniško pokrajino tudi iz drugega zornega kota, če so to sploh utegnili med lovom na mamute in jelene, ki so zašli na močvirni svet ob Nevljici. Čeprav so pretekla med obema zgodbama tisočletja, je to pomenilo le kratko obdobje na koncu dotedanje zgodovine matere Zemlje. In kaj pomeni tistih tisoč let, odkar je pognalo korenine naselje, ki se je razraslo v mesto Kamnik?

Danes govorimo o mestu na bregovih (Kamniške) Bistrice, mestu v naročju planin, mestu pod Starim in Malim gradom, pesem pa nas vabi v "kamniški lepi kot". To je Kamnik, kjer lahko ponavljamo verze Franceta Balantiča: "*Kako doma je dobro in lepo, vsi dnevi nosijo klobuk postrani.*" To je tudi Kamnik, ki se je stopil s svojimi predmestji Šutno, Grabnom in Novim trgom, posrkal je vase primestne vasi; le o starem predmestju Podgora, kjer so se hiše stiskale ob pobočju Starega gradu, ne najdemo sledu. V pozabo je vse skupaj zagrnila kamniška obvoznica.

Steletov dom (1811–1948), pri Jonglnu na Šutni. Foto: Janez Majcenovič.

Nekoč so se pred Malim gradom vrtela mlinska kolesa, ki jih je gnala kamniška Mlinščica – legendarni Žajspoh, na njenih bregovih pa so dremale hiše in hišice "kamniških Benetk". Teh "Benetk" današnji Kamničani ne poznajo, saj tudi Žajspoha ni več. Ta del so najprej usodno zaznamovale brezdušne zgradbe usnjarske industrije, ki je mnogim dajala vsakdanji kruh. Danes raste pod Malim gradom nov svet, ki se mnogim zdi prevelik, preveč betonski in predvsem tuj, brez duše starega Kamnika.

Pogled s Starega gradu pove, da zapriških, perovskih, bakovniških in dupliških polj in travnikov ni več. V oči bodejo strehe tovarniških in poslovnih zgradb, (pre)velike stolpnice in avtomobilska pločevina na parkiriščih.

Neusmiljeni čas in vse tisto, kar naj bi se imenovalo razvoj, so osiromašili mesto Kamnik za mnoge stvari, ki jih ni mogoče nadomestiti ali kupiti, tako kot se ne da kupiti tradicije starega mesta.

Ponovno bi se morali vprašati: "Ali je Kamnik še mesto z dušo in zgodovino?"

Morda stare oči ne vidijo prav in želijo betežne noge ubirati pota po starem? Nekako tako je pesnik Albreht "*od daleč sanjal svoje rodno mesto*" in njegov pesniški vrstnik Radivoj Peterlin - Petruška pozdravljal: "*O, Kamnik ljubljeni, pozdravljen bodi!*"

1 Janez Majcenovič: *Kamnik na križpotjih, Kamnik* (fotomonografija), Komenda 1991, str. 5.

Razbiti nagrobnik

Pogled na kamniške Žale, poslednje počivališče pokojnih iz mesta in okolice, nam pove, da se je v zadnjih desetletjih pokopališče zelo razširilo in se grobovi približujejo cerkvici na Kalvariji. Na starem delu pokopališča je vse manj nagrobnikov, ki bi s svojimi zapisi segali v prejšnja stoletja. Le redki, v kamen vklesani zapisi povedo, da v grobu počiva več generacij iste rodbine, pa tudi skromnejših litoželeznih križev ni več.

V marsikateri zakotni vasi imajo navado, da "odpisane" nagrobne plošče vzidajo v pokopališki zid in s tem ohranijo svojevrstno kroniko in zgodovinski spomin. Za tak namen bi z malo dobre volje lahko uporabili kamniški pokopališki zid – "cvingar", ki se že zdaj povezuje s spomenikom padlih v prvi svetovni vojni. Žal so predlogi za tovrstne dolgoročne rešitve naleteli na gluha ušesa in posmeh. Še vedno izginjajo grobovi in nagrobniki, ki bi jih morali ohraniti zaradi zaslug pokojnih; nekatere spomenike bi morali ohraniti že zaradi njihove umetnostnozgodovinske vrednosti. Na žalost se vse preveč prepletata malomaren odnos do kulturne dediščine in ekonomska računica.[2]

Zato bi na kamniških Žalah zaman iskali grob, v katerem je bila pokopana simpatična Prešernova muza Jerica Podbojeva, in tudi pomenljivega napisa *"To, kar smo sedaj mi, boste nekoč vi ...!"* ni več.

Pred dobrim desetletjem je podobno usodo doživel grob in nagrobnik dveh pomembnih Kamničanov, Franceta in Jožka Steleta, ki sta živela in umrla na Šutni, v hiši s (staro) številko 26. Del poškodovane nagrobne plošče je rešil dr. Niko Sadnikar in ga shranil v domači hiši – Sadnikarjevem muzeju.

Čas, v katerem sta živela omenjena brata in z njima izumrli rod Steletov na Šutni, se je odmaknil in zgodovinski spomin zelo hitro obledi, zato ga je treba obnoviti.[3] *Da se ne bi pozabilo!*

France Stele (1855–1924)[4] je bil zborovodja Prvega slovenskega pevskega društva Lira od ustanovitve, leta 1882, do leta 1920, ko je zaradi bolezni prenehal z delom in je vodstvo zbora prevzel Ciril Vremšak, sin Lirinega ustanovitelja Alojzija Vremšaka.

France Stele je bil po osnovni izobrazbi učitelj, vendar je opravljal uradniško-pisarska dela v različnih krajih med Slovenci v takratni avstro-ogrski monarhiji. Med prekinitvami so ga pri Liri nadomeščali nekateri kamniški učitelji, med njimi je bil tudi znani skladatelj Emil Adamič.[5]

Pisci nekrologov ob smrti Franceta Steleta so poleg njegovih zaslug za Liro in slovensko zborovsko dejavnost posebej omenjali njegov prispevek pri ustanavljanju pevskih zborov na Primorskem in Koroškem. Pomembni so tudi njegovi zapisi narodnih pesmi in drugega narodnega blaga za znano Štrekljevo zbirko. V kamniški okolici so se mu pri tem delu pridružili še nekateri uspešni zbiralci narodnega blaga, med njimi

Ostanek nagrobne plošče rodbine Stele s Šutne; hrani Sadnikarjev muzej. Foto: Janez Majcenovič.

je bil tudi mlajši sorodnik, soimenjak in kasnejši umetnostni zgodovinar dr. France Stelè.

V različnih jubilejnih publikacijah Narodne čitalnice in Lire najdemo različne podatke o delu zborovodja Franceta Steleta, ki je v Lirine koncertne programe vključeval točke s tamburaši, sodeloval s salonskim orkestrom pri odrsko-glasbenih delih in drugih čitalniških prireditvah.

Zanimivo je prebirati nekoliko arhaične zapise o uspehih Lire pod vodstvom Franceta Steleta. Med drugim izvemo, da so kamniški pevci s svojimi točkami nastopili v Proseku, ko je pevsko društvo Hajdrih proslavljalo svojo desetletnico. Na tej svečanosti so pod vodstvom Franceta Steleta, ki je bil takrat uradnik Delavskega društva v Trstu, zapeli združeni zbori; preko 600 pevcev je "mogočno" zapelo pesem o "morju Adrijanskem".

Pevci Lire še danes ob svečanih trenutkih pijejo iz srebrnega pokala z napisom *"Koroški Slovenci – Liri v spomin na Celovec dne 24. oktobra 1894"*. Takrat so "vrli liraši" sodelovali na proslavi, ki je bila posvečena 80-letnici rojstva Andreja Einspielerja, voditelja koroškega slovenskega tabora, in spominu škofa Antona Martina Slomška. Takrat se je "gospod pevovodja" France Stele za srebrno čašo ganljivo zahvalil, pred tem pa je "spretno, uprav strokovnjaško" vodil Lirine pevce in tamburaše.[6]

2 To problematiko sta obravnavala tudi naslednja prispevka v Kamniškem občanu:
- dr. Niko Sadnikar: *Nenadzorovano uničevanje nagrobnikov in grobov zaslužnih Kamničanov na Žalah,* Kamniški občan 28. 11. 2000.
- Janez Majcenovič: *Berilo iz pisma sv. Primožu (in Kamničanom),* Kamniški občan 23. 4. 1992.

3 Večina podatkov o Francetu in Jožku Steletu je iz kataloga razstave ob 100-letnici Prvega slovenskega pevskega društva Lira iz Kamnika: *Lira 1882–1982,* Kulturni center Kamnik 1982.

4 Življenjepis in slike Franceta Steleta, *Lira 1882–1982,* Kulturni center Kamnik 1982, str. 11.

5 Emila Adamiča najdemo leta 1905 na seznamu učiteljev v Tunjicah; Tone Palčič: *Tunjice*, Kamnik 1995.

6 *Lira 1882–1982*, Kulturni center Kamnik 1982, str. 11; slika srebrnega pokala je na str. 17.

Spomin na Franceta Steleta in njegove vrstnike so iz roda v rod ohranjali Lirini pevci s pomočjo orumenelih fotografij in skrbno zapisanih imen in priimkov takratnih pevcev. S pomočjo teh podnapisov lahko današnji liraši identificirajo svoje pevske prednike. Svojevrstna galerija na stenah sedanje pevske sobe je srečno preživela vojne, okupacijo, zaplembo društvenega doma in pevske sobe, prisilne selitve, poskuse ukinitve in celo – svobodo! V zbirki fotografij iz dvanajstih desetletij je tudi povečana slika prvega zborovodja Franceta Steleta.

Za ohranjanje izročila in tradicije Lire je dolgo skrbel starosta in predsednik pevskega društva prof. dr. Albert Čebulj, ki je ob različnih priložnostih o tem govoril in pisal. Posebno pomemben je bil njegov delež pri oblikovanju razstave in kataloga ob Lirini stoletnici, kjer je bila z bistvenimi in preverjenimi podatki dokumentirana dotedanja pot pevskega zbora. V katalogu so zbrani glavni podatki o življenju in delu Franceta Steleta, ki se je zapisal tudi v osebni spomin dr. Nika Sadnikarja; dragoceno je njegovo pričevanje, kako je v otroških letih doživljal bolezen in ugašanje soseda in očetovega sodelavca v kamniškem kulturnem življenju.

Jožko Stele (1860–1935), dolgoletni občinski tajnik, je bil več desetletij osrednja osebnost kamniškega kulturnega življenja. V kamniški čitalnici se je uveljavil kot igralec, pevec, režiser, kostumograf in garderober. Še dolgo po smrti je živel v različnih zgodbah in anekdotah, kjer je v različnih "igrokazih" oblačil "gospice" z oblekami iz "svoje" bogate in skrbno urejene čitalniške garderobe. Posebno znana in priznana je bila čitalniška zbirka narodnih noš, ki se je z okupacijo leta 1945 porazgubila nekako tako kot zgodbe o Jožku Steletu, ki so jih njegovi sovrstniki in pripovedovalci odnesli s seboj – na Žale.

Jožko Stele je eden od redkih lirašev na večini fotografij prvih petih desetletij delovanja zbora. Njegovo mladeniško podobo lahko spremljamo med prvimi, ustanoviteljskimi pevskimi generacijami, na fotografijah mu sledimo v zrela leta in še potem, ko se sivolasi mož umika iz vrst aktivnih pevcev.

Jožko Stele je bil deležen posebne pozornosti med nekdanjimi pevci Lire, ki jih je ob petdesetletnici zbora zbral in vodil Emil Adamič. Veteranski pevski zbor se je z dvema pesmima pridružil jubilejnemu koncertu, ki ga je 15. oktobra 1932 pripravil Ciril Vremšak z mešanim in moškim zborom Prvega slovenskega pevskega društva Lira.[7]

V naslednjih letih so liraši z nagrobnicami pospremili na zadnji poti mnoge nekdanje pevce in prijatelje Lire, med njimi tudi Jožka Steleta in Emila Adamiča.

O življenju in delu Jožka Steleta najdemo marsikaj v pisanih virih, nekaj bi lahko povedali starejši Kamničani, ki so ga osebno poznali. Že leta 1929 je o njegovi domači zbirki umetnin na Šutni št. 26 pisal umetnostni zgodovinar dr. France Stelè;[8] leta 1998 je Jožka Steleta, skrbnika dveh Levičnikovih fantov z Grabna, ki sta ostala brez staršev, vključila v svojo knjigo o Kamničanih dr. Marija Klobčar – s toplo besedo in Aparnikovo fotografijo.[9]

S tem zapisom se spominjamo in opominjamo na Franceta in Jožka Steleta, ki sta s svojim delom prispevala pri oblikovanju in razvoju slovenskega Kamnika. Ukinitev njunega groba je naključno sovpadala s proslavljanjem 120-letnice Narodne čitalnice v Kamniku (1868–1988). V sklepni fazi obnove nekdanjega društvenega doma kamniške čitalnice, ki je bil prepoznaven po kavarni Veronika, so načrtovali tudi različna obeležja na pročelju. V okviru Lire so bili pripravljeni predlogi za obeležja z napisi o domovanju Lire (1882–1947) in telovadnega društva Sokol (1904–1941), ki je imelo v sklopu društvenega doma svojo telovadnico. Obenem je Lira ponovno zahtevala vrnitev pevske sobe in ustreznega dela stavbe, ki ji je pripadal kot solastnici oz. dedinji Narodne čitalnice. Takratna politična in kulturna oblast na dokumentirane vloge sploh ni odgovorila, ampak je poskrbela za dokončni formalno-pravni prenos lastništva na društvo DKD Solidarnost, ki je uživalo politično podporo. – Neupoštevanje in zamolčevanje dejstev, da so čitalnica, Lira in Sokol z lastnimi sredstvi kupili, obnovili in dogradili svoj društveni dom, je bilo del taktike, s katero je takratna kamniška komunistično-samoupravna elita dosegla enega od svojih ciljev pri lastninjenju.[10]

Po mnenju nekaterih naj bi se vse skupaj pozabilo, da ne bi bilo novih krivic. Podgorski kmet z začetka naše zgodbe bi menil drugače.

Hiša na Šutni

Na Šutni sameva nekoč ugledna hiša, ki je bila poldrugo stoletje dom šutenske veje Steletovega rodu. Danes je prazna in zanemarjena, menda čaka na nove lastnike, ki ji bodo vdihnili novo življenje in vrnili nekdanjo veljavo; morda bo na obnovljenem pročelju našlo svoje mesto obeležje z imeni Franceta in Jožka Steleta, ki sta v tem domu živela, delala in umrla. – *Da se ne bi pozabilo*!

Steletov rod ima svoje korenine v Tunjicah, ki so dobile samostojno župnijo leta 1875. Samo naselje Tunjice s podružnično cerkvijo sv. Ane je prej spadalo v komendsko župnijo. Prve podatke o Steletih iz Tunjic najdemo v najstarejših komendskih matičnih knji-

7 *Lira 1882–1982*, Kulturni center Kamnik 1982, str. 28, 30, 33.

8 France Stelè: *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1929, str. 111 in 124.

9 Marija Klobčar: *Kamničani*, Ljubljana 1998, str. 205.

10 V arhivu Lire je obsežna dokumentacija o naporih dr. Alberta Čebulja, Štefana Repanška, dr. Svetozarja Frantarja in mnogih drugih, ki so se od leta 1947 dalje borili za vrnitev nacionalizirane Lirine pevske sobe. Sedanja rešitev, ki je Liri dodelila pevsko sobo v Kulturnem domu, je le kompromis. Lira ima status *najemnika* od danes do jutri, v zgodovinski Lirini sobi pa je *lastnik* nekdo drug!

Ostanek nagrobne plošče je pred uničenjem rešil dr. Niko Sadnikar. Foto: Janez Majcenovič.

gah.[11] Za Stelete, ki so povezani s Tunjiško Mlako in Košišami, najdemo podatke v kamniških matičnih knjigah. Vlogo matične domačije Steletov je prevzela Birtova domačija na Tunjiški Mlaki,[12] od tod izvirajo tudi šutenski Steleti. Nekaj namigov o tem dobimo v Birtovem hišnem izročilu: *"Naši so bili jagri in klavci ... Naš del vasi se imenuje Mlaka ... Eden naših je prišel v Kamnik k Jonglnu ..."*[13]

Zgodbo o Jonglnovi hiši na Šutni št. 26 je na poseben način zapisal kamniški rojak, akademik dr. Janko Polec, v razpravi o kamniških meščanskih hišah in njihovih lastnikih.[14]

Leta 1811 je hišo od Jožefa Sluge, kramarja iz Podgorja, kupil France Stele. Po petdesetih letih jo je leta 1861 izročil Jožefu Steletu, grajskemu oskrbniku na Zapricah. Za njim je leta 1872 podedovala hišo njegova vdova Ana Stele in jo 1893 izročila sinu Jožku Steletu, kamniškemu občinskemu tajniku; njegova nečakinja je podedovala hišo leta 1937 in leta 1948 se je izteklo obdobje, ko je Steletov rod gospodaril pri Jonglnu na Šutni.

Prebiranje razprave Janka Polca o kamniških hišah, njihovih lastnikih, različnih poklicih in hitrem prehajanju hiš iz rok v roke je podobno branju detektivske zgodbe. Izročilnim, kupnim in menjalnim pogodbam delajo družbo darila, dedovanja in dražbe. Zanimivi so tudi odloki nemške okupacijske uprave in razlastitvene odločbe, nacionalizacije in podobni ukrepi "ljudske" oblasti.

Zgodbi hiše na Šutni št. 26 dodajmo še nekaj Polčevih zgodbic o kamniških hišah, ki so jih posedovali nekateri Steleti. Med njimi je precej Francetov, Jožefov, Ivanov in drugih, ki jih lahko identificiramo ali pa tudi ne.

Leta 1814 je Jožef Stele, po domače Videmšek, kupil od Mihaela in Marije Stamzer hišo št. 78 v Židovski (Japljevi) ulici in jo že leta 1817 prodal Juriju Sitarju.[15]

Zanimivo zgodbo skrivajo podatki o hiši na Šutni št. 54, kjer je bil rojen znani sadjar in misijonar Franc Pirc (1785–1880). 1843. je Pirčevo hišo kupil France Stele ml., za njim jo je leta 1892 podedoval Jože Stele in jo še v istem letu prodal mesarju Jakobu Cuzaku, pradedu sedanjega gospodarja Janeza Cuzaka.[16] V hiši, kjer na "ganku" vedno cvetijo rože in se sušijo koruzni storži, se prepletata meščanska in kmečka tradicija nekdanjega Kamnika. Ko bo dokončno postavljena železobetonsko-steklena gmota pod Malim gradom, bodo rože izgubile jutranje sonce in pogled na zelenje od Starega gradu do Kratne bodo uživali novi sosedje.

V Cuzakovi soseščini se je ohranila zanimiva stara hiša, ki jo Janko Polec označuje kot nekdanjo usnjarno in strojarno na Šutni št. 1.[17] Leta 1885 je hišo kupil Jernej Stele z vzdevkom "Napoljon" in jo užival do leta 1906. Zgodbe o Napoljonu, ki se je v Žajspohu nag kopal, je ohranil dr. Niko Sadnikar;[18] njegov oče dr. Josip Nikolaj Sadnikar pa je omenjeno hišo ob Žajspohu leta 1916 kupil in naslednje leto prodal rezbarju Franu Klemenu.

V drugi polovici 20. stoletja je bil v hiši delovni dom rezbarja Maksa Berganta (1912–1996),[19] ki je veliko sodeloval z arhitektom Jožetom Plečnikom. Bergan-

11 Mija Majcenovič: *Rodovnik rodbine Stele,* Tunjice; v bistvu gre za gradivo o najstarejših Steletih z začetka 17. stoletja, njihovi starši pa so se rodili še v 16. stoletju. Zanimivo je, da so različni matičarji različno zapisovali priimke istih očetov pri posameznih otrocih, npr. *Stula, Stulla, Stule, Stulle, Stille, Stelle* ipd. – Peter Pavel Glavar (1721–1784) dosledno piše *Stelle*.

12 Tone Palčič: *Tunjice*, Kamnik 1995, str. 87 in 90.

13 France Stele: *Ljudsko izročilo iz Tunjic in kamniške okolice,* Slovenski etnograf, Ljubljana 1964, str. 342.

14 Janko Polec: *Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dvesto letih,* I. Kamniški zbornik, Kamnik 1955, str. 103; Ivan Zika: *Dodatek k seznamu kamniških meščanskih hiš,* XI. Kamniški zbornik, Kamnik 1967, str. 155.

15 Janko Polec, navedeno delo, str. 79.

16 Janko Polec, navedeno delo, str. 108, in Ivan Zika: *Dodatek,* XI. Kamniški zbornik, Kamnik 1967, str. 157.

17 Janko Polec, navedeno delo, str. 97.

18 Marija Klobčar: *Kamničani*, Ljubljana 1998, str. 124.

19 Ivan Zika: *Dodatek,* XI. Kamniški zbornik, Kamnik 1967, str. 153.

tove rezbarske mojstrovine žive pri Mariji Pomagaj na Brezjah, v Stranjah in na kamniških Žalah, v številnih drugih cerkvah, dvorcih, salonih in domovih. Morda ni odveč namig, da bo potrebna pomoč pri ureditvi hiše, mojstrove spominske delavnice in obeležja. *Da se ne bi pozabilo!*

Na Grabnu je leta 1911 kupil Franc Stele z Raven hišo št. 15. Naslednje leto jo je prodal Juriju in Ivani Čebulj. Njun sin Alojzij je Čebuljev dom prevzel leta 1922 in ga 1954 izročil svojemu sinu Albertu,[20] ki je v njem 4. dec. 1995 sklenil svoje bogato življenje. Za njim je ostalo obširno znanstveno delo elektrotehnika in izumitelja, ki je med drugim poskrbel za dolgoročno rešitev elektroenergetske problematike na Kamniškem. Njegove zasluge za obstanek in razvoj kamniške Lire so znane in kar nekaj stvari je še, na katere Kamničani ne bi smeli pozabiti.[21] Prof. dr. Albert Čebulj je gotovo med zaslužnimi Kamničani in si zasluži obeležje na domači hiši, ki nosi že nekaj časa naslov Medvedova 28.

Med hišami, ki so hitro menjavale svoje lastnike, je bila tudi tista v Svinjski ulici št. 77. Leta 1899 jo je na dražbi kupil Ivan Stele in jo še isto leto prodal trgovcu Francu Šublju.[22]

Ivan Stele, Birtov s Tunjiške Mlake, se je trdno povezal z Lectarjevim domom na Glavnem trgu s hišnima številkama 35 in 36. Z ženo Marijo, roj. Cuderman, sta leta 1882 prevzela obe hiši, posestvo in lectarsko-svečarsko tradicijo prejšnjih lastnikov Zieglerjev in Gollenwerjev.[23] Njuno delo in staro hišno obrt je v prelomnih časih II. svetovne vojne in po njej uspešno nadaljeval ter ohranil Janko Stele - Lectar (1899–1976), ki je bil poznan svečar in ugleden Kamničan. Zgodovina Steletov v Lectarjevi hiši ni predmet tega sestavka, kot zanimivost omenimo le, da v hiši rastejo prapravnuki Ivana Steleta; peta generacija v hiši v Kamniku ni najbolj pogosta.[24]

Rodovniki

Genealogija ali rodoslovje je pomožna zgodovinska veda, ki raziskuje izvor rodbin in sosledje njihovih generacij "iz veka v vek, iz roda v rod" (O. Župančič). Začetke rodoslovja najdemo v hieroglifih, klinopisnih zapisih in svetopisemskih knjigah. Poznani so rodovniki srednjeveških fevdalnih rodbin in tudi danes se mnogi ukvarjajo s to problematiko; posebej omenimo mormone, ki to počno iz religioznih nagibov in imajo zato močno računalniško podporo (zlasti v Salt Lake Cityju, ZDA).[25]

Za kamniško srednjeveško zgodovino so zanimivi rodovniki z mestom povezanih plemiških rodbin Andeško-Meranskih, Gallenbergov in drugih. Prav tako je zanimivo rodoslovno gradivo meščanskih in kmečkih rodbin. Z rodoslovno problematiko so se ukvarjali že omenjeni akademik Janko Polec, kamniški župnik in dekan Ivan Lavrenčič,[26] prof. Ivan Zika in še nekateri Kamničani. Zelo zanimiv je rodovnik rodbine Benkovič - Toman iz Novega trga, ki ga je leta 1923 pripravil Ivan Lavrenčič. Z upoštevanjem kasnejših dopolnitev lahko sledimo tej stari kamniški rodbini od Matevža

Pogled po Šutni 21. 1. 2001, dr. Niko Sadnikar pred Jonglnovo hišo. Z istega mesta je pred devetimi desetletji fotografiral Šutno Josip Nikolaj Sadnikar. Pred Jonglnovo hišo so Jožko Stele in drugi prebivalci hiše. Na sliki so tudi Lapova mama, Janez Repanšek Glažar in drugi. (Glej Aleksander Sarnavsky: Mesto pod Malim gradom, Kamnik 1996, str. 32.)

Benkoviča (1636–1716) do enajste generacije Benkovičev, ki živi že v 21. stoletju in je razvejana od Kamnika do Argentine.[27] Nekatere Benkoviče iz našega rodovnika najdemo med lastniki kamniških meščanskih hiš, med drugim lahko ugotovimo, da se je Jurij Benkovič (1775–1838) iz četrte generacije leta 1795 priženil na Tomanovo domačijo.[28] Benkoviče zasledimo na Kamniškem v različnih virih že v 16. stoletju.

Podatke za pripravo rodovnikov razvejanega Steletovega rodu je od leta 1995 do 1998 zbirala Mija Majcenovič, roj. Stele. V nadškofijskem arhivu v Ljubljani je bilo treba pregledati kamniške, komendske,

20 Janko Polec, navedeno delo, str. 80.

21 Tina Romšak: *Albert Čebulj* (1918–1995), XIII. Kamniški zbornik, Kamnik1996, str. 186–187, in Cene Matičič: *In memoriam Albert Čebulj,* Kamniški občan 21. dec. 1995.

22 Janko Polec, navedeno delo, str. 80.

23 Janko Polec, navedeno delo, str. 66.

24 Mija Majcenovič: *Rodovnik rodbine Stele - Lectar,* Kamnik 1996.

25 Slovenski rodoslovci se že dalj časa povezujejo v Slovenskem rodoslovnem društvu, Lipica 7, 4220 Škofja Loka. Predsednik društva Peter Hawlina že osmo leto ureja vsebinsko bogat in lepo oblikovan društveni časopis *Drevesa*. – Omenimo še mesečna srečanja, strokovna predavanja, povezave z rodoslovnimi društvi v tujini, uporabo sodobnih računalniških in informacijskih sredstev in dolgoletno rodoslovno delo posameznih članov društva. Član društva Vasja Butina je pripravil priročnik za rodovnikarje začetnike *Moj rodovnik*, ki ga je leta 1998 izdala Cankarjeva založba.

26 Slavica Navinšek: *Ivan Lavrenčič in njegov čas* (1857–1930), XV. Kamniški zbornik, Kamnik 2000, str. 37–44.

27 Ivan Lavrenčič: *Rodovnik rodbine Benkovič v Kamniku,* 1923; kasnejše dopolnitve leta 1983 Janez Benkovič in leta 1995 Mija Majcenovič.

28 Janko Polec, navedeno delo, str. 96.

tunjiške in še nekatere župnijske matične knjige. Počasi se je izoblikovala slika o nekaterih rodbinah Stele, ki so v štirih stoletjih nastale iz trdoživega tunjiškega rodu; nekatere so preživele, druge pa odmrle. O prvih govori rodovnik rodbine Stele - Birt, Tunjiška Mlaka, ki zaenkrat vsebuje podatke za enajst generacij, med njimi se zadnjih osem povezuje z Birtovo domačijo. Na Birtov rodovnik se navezujeta že omenjeni rodovnik Stele - Lectar in rodovnik rodbine Stele pri Jonglnu na Šutni. Na rodoslovno obdelavo čakajo še nekatere rodbine Stele v Tunjicah, Komendi, Ljubljani in drugod, ki tudi izvirajo iz Birtovega doma.

Umetnostni zgodovinar dr. France Stelè je bil sin Franceta Steleta - Birta (1848–1930),[29] na prelomu iz 19. v 20. stoletje si je privzel psevdonim France Francetov. Tako se je zapisal med zbiralce narodnega blaga za Štrekljevo zbirko. Njegov pravnuk se v 21. stoletju ponosno predstavi: Franc V. (peti!). – Tudi zaradi tega bo treba napraviti rodovnik rodbine Stele, ki sta ga v ljubljanski Zeleni jami začela dr. France Stelè in dr. Melita Stelè, roj. Pivec.

V Tunjicah je stara domačija Škle, kar je popačenka imena Stele. Gospodarji hiše pa so vsaj 250 let nosili priimek Grkman ali Gerkman.[30] Hišno ime Škle nosi tudi starodavna Škletova hiša v Podborštu, kjer se od nekdaj pišejo Stele. Na starost hiše in rodu kaže večstoletno ujemanje hišnega in rodbinskega imena, ki sta bila v času Petra Pavla Glavarja (1721–1784) še identična: Stelle - Stelle. Kasneje se je ime Stel(l)e v ljudskem govoru spremenilo v Stle, Štle in Škle.[31]

Rodoslovna raziskava o Steletih, ki živijo v Škletovem domu v Podborštu, bo poleg rodovnika lahko dala odgovore na vprašanje o povezavi med najstarejšimi vejami tunjiških in komendskih Steletov.

Našo rodoslovno zgodbo bomo sklenili z rodovnikom Steletov, ki so živeli in (iz)umrli pri Jonglnu na Šutni št. 26.[32] Omenili smo že, da je hišo leta 1811 kupil zapriški graščinski gozdar Franc Stele (1786–1861). V istem letu se je poročil z Marijo Peer, v novem domu sta imela pet otrok. Hišo je po očetovi smrti prevzel drugorojenec Jožef (1817–1869), ki je začel svojo graščinsko kariero kot sluga in gozdar, potem pa je bil grajski oskrbnik na Zapricah. Z ženo Ano, roj. Koncilia, sta najprej živela v različnih graščinskih hišah pod Zapricami. Tam so se jima rodili najprej dve hčeri in nato dva sinova. Z najmlajšim sinom Jožefom – Jožkom (1860–1935) in njegovo nečakinjo Josipino – Pepco Hace je leta 1946 ugasnila šutenska veja Steletov.

Rodovnik rodbine Stele – pri Jonglnu, Šutna

Vsak rodovnik lahko obogatimo z dodatnimi informacijami, ki dopolnijo grafično podobo povezovanja prednikov s potomci.

Začetnik našega rodovnika Franc Stele (1786–1861) je bil prvi izmed osmih otrok zapriškega graščinskega lovca in ribiča Primoža Steleta (1755–1823), ki se je rodil pri Birtu na Tunjiški Mlaki. Z ženo Gertrudo (Jero) Jerovšek sta živela v različnih graščinskih kajžah in hišah pod Zapricami. Zanimivo je, da se je vsak od njunih otrok rodil na drugi hišni številki.

Franca Steleta ml. (1814–1891), ki je bil mesar in sprva gostač, smo srečali v zgodbi hiše št. 54 na Šutni, kjer je živel skoraj 50 let. Z ženo Marijo Košir sta imela štiri otroke. Dva sta umrla med porodom, tretjega "mesarjevega sina" je leta 1870 pobrala jetika in nekaj mesecev za njim je umrla mama Marija ... Čez dve desetletji je hišo kupil mesar Jakob Cuzak.

Tudi Jerneja Steleta (1822–1905) smo spoznali kot Napoljona na Šutni št. 1. Z ženo Heleno, roj. Švab, sta najprej živela na Šutni št. 19, tam so se jima rodili in v otroških letih pomrli Frančiška, Janez Evangelist in Marija. Za Napoljonom so ostale nekatere zgodbe in Aparnikova fotografija, ki jo hrani mestni muzej.

V knjigi o najpremožnejših Kamničanih druge polovice 19. stoletja je tudi stara fotografija z lovci. Ob veljaku Janezu Keclju sta tudi Ignac Smrekar in Jožef Stele, ki ima na vrvici dva lovska psa.[33] Rodovniško razmišljanje sklenimo z ugibanjem o dopisnici, ki jo je v knjigo o Kamničanih med izročilom in sodobnostjo uvrstila dr. Marija Klobčar. Le kdo sta Kamničanki, ki v dolgih temnih oblekah stojita pred vrati Jonglnove hiše na Šutni; in kdo sta možaka, ki jima delata družbo?[34] Dodajmo še misel iste avtorice, da je Kamnik tega obdobja vreden spomina in ovrednotenja.

Sklep

O propadanju kamniških hiš in menjavanju lastnikov je v 17. stoletju pisal Janez Vajkard Valvasor. Zgodba se ponavlja iz stoletja v stoletje do današnjih dni, ko (se) v mestu in okolici podirajo stare hiše z graščinami vred.

Naš zgodovinsko-rodoslovni sprehod je bil namenjen nekaterim kamniškim hišam in rodbinam, ki so jih imele v lasti. Posebej smo se ustavili na Šutni, kjer sta živela France in Jožko Stele, z željo, da bi obudili spomin na Lirina častna člana in zaslužna Kamničana, morda z obeležjem ob 120-letnici njunega pevskega društva.

Res je, da sta si oba Steleta že postavila spomenik z zbiranjem in ohranjanjem narodnega blaga, delom

29 Mija Majcenovič: *Rodovnik rodbine Stele - Birt*, Tunjiška Mlaka 1998.

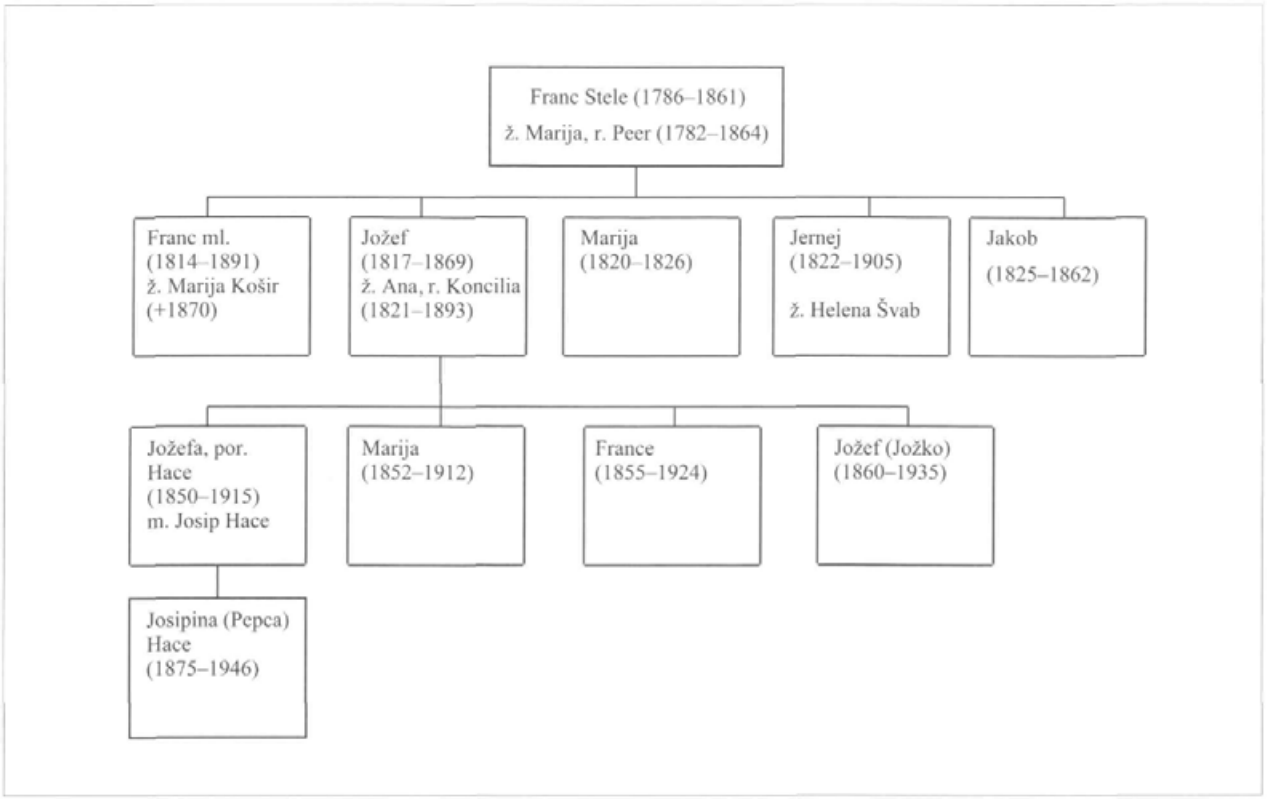
30 Tone Palčič: *Tunjice*, Kamnik 1995, str. 70.

31 France Stele: *Ljudsko izročilo iz Tunjic in kamniške okolice*, Slovenski etnograf, Ljubljana 1964, str. 342.

32 Mija Majcenovič: *Rodovnik rodbine Stele – pri Jonglnu*, Šutna 2001.

33 Zora Torkar: *Beži Ljubljana, Gradec se skrij ...*, Kulturni center Kamnik 1996, str. 139.

34 Marija Klobčar, navedeno delo, str. 26.

Rodovnik rodbine Stele – pri Jonglnu, Šutna

pri čitalnici, Liri in drugod. S predlaganim obeležjem bi Kamničani le potrdili, da imajo radi svoje mesto z dušo in zgodovino.

S podobno utemeljitvijo bi lahko postavili obeležje rodbini Vremšak, ki je povezana z Liro od ustanovitve do današnjih dni. Primerno mesto bi bilo na Vremšakovem domu v Maistrovi ulici, kjer je dobila "razdedinjena" Lira po letu 1947 svoje "začasno" zavetje – za pol stoletja!

Dodajmo še tri želje, ki naj bi jih pravljična zlata ribica izpolnila nekdanjim in sedanjim lirašem:

1. Pristojni organi naj proglasijo sedanjo pevsko sobo v Kulturnem domu za kulturni spomenik, ki bo nepreklicno namenjen Lirinemu delovanju, preučevanju zbrane glasbene in zgodovinske dokumentacije, kjer so posebno pomembne fotografije pevskih generacij z imeni in priimki pevcev (tudi za rodoslovne raziskovalce). S tem ukrepom bi bila Lira vsaj delno odškodovana zaradi nezakonitega odvzema pevske sobe.
2. Na stavbi kavarne Veronika, nekdanje čitalnice, naj končno dobi svoje mesto obeležje z napisom: "*V tej hiši je domovalo Prvo slovensko pevsko društvo Lira od svoje ustanovitve leta 1882 do leta 1947.*"
3. Samo zlata ribica je tista, ki bi lahko na eni ali dveh zgoščenkah zbrala uporabne zvočne posnetke, ki so jih z Liro posneli France Stele, Ciril Vremšak, Samo Vremšak in njegovi nasledniki. Poleg Lirinih gramofonskih plošč in avdiokaset so dobri posnetki tudi v glasbenih arhivih v Ljubljani in Celovcu.

Povedali in zapisali so, da so v svobodni Sloveniji sanje dovoljene!

V Kamniku so si sanje že pred tem dovolili in udejanjili gasilci, planinci, godbeniki in pevci – liraši. Ni jim bilo lahko, kajti društva z narodnobuditeljskimi in meščanskimi koreninami niso bila po meri samoupravnega socializma. Svoje sanje so si dovolili in udejanjili tudi strokovnjaki in ljubitelji, ki so raziskovali skrivnosti mesta z dušo in zgodovino in o tem pisali. *Da se ne bi pozabilo!*

Ob 110-letnici kamniške Lire in prvi obletnici samostojnosti Republike Slovenije je pesnik Tone Kuntner napisal:

S svojim praznikom
praznujem tvoje prvo leto,
ko stopam v častitljivo stodeseto:
jaz, tvoja neprestano mlada Lira,
ki pojem le iz tvojega izvira.

Ni česa dodati, razen desetih let ...

Not to be forgotten

Summary

This piece of work is aimed at drawing together everything that has made Kamnik a town with a soul and history. In this regard, Lira has made a major contribution over its 120 years in existence .

The article deals with the history of an old Kamnik house, Jongl (pri Jonglnu) on the street called Šutna and the Stele family tree. Members of the Stele family lived in Kamnik for one and a half centuries (1811–1946). Two important people from the family are presented here: France Stele (1855–1924), a collector of precious items of national value and the first choir-leader of the first Slovene choral society, Lira (established in 1882), and Joško Stele (1860–1935), a prolific cultural worker in Kamnik.

On the 120-year anniversary of Lira, a memorial tablet will be put up on the house in the memory of the two brothers of merit. The same will be done for the Vremšak family, as they were closely connected to Lira from the very beginning, and for Dr Albert Čebulj, who successfully led the Lira choral society as president although their choir rooms were subjected to the process of nationalization and to some suppressive measures from the authority.

Dušan Sterle, Na vozu

Benjamin Bezek, študent
Podgorje 97 f
1241 Kamnik

Zeleno in modro

75-letnica skavtstva na Kamniškem in 10-letnica ponovne ustanovitve stega

Korenine skavtstva na Kamniškem

V Kamniku je bila skavtska organizacija ustanovljena 6. marca 1926. Nadela si je ime Gamsov steg kamniških skavtov in planink. Zamisel o ustanovitvi skavtske organizacije je vzniknila med srednješolci. Gamsov steg sta sprva sestavljali dve četi – kamniška in domžalska; slednja se je do leta 1928 organizacijsko in materialno tako okrepila, da se je odcepila in v Domžalah je nastal nov skavtski steg. Povezava Kamnika in Domžal v skupni organizaciji je bila smotrna, saj je strnila strokovno moč voditeljskega kadra in poenostavila delovanje organizacije. Vse je presenetila nemška okupacija. Stvari so se takrat korenito spremenile. Skavtska organizacija je prišla na seznam prepovedanih organizacij. Prapor in zastavo so kamniški skavti odnesli profesorju Milanu Flerinu v Domžale, vodju domžalskih skavtov. Prapor je zašil v platno in ga skril med lesene nosilce na podstrešju hiše, kjer je stanoval. Odkrili so ga šele pred nekaj leti. Druga tehnična oprema stega je preko F. Pezdirca odšla v partizane. Po vojni se skavtstvo ni smelo obnoviti. Vendar bi bilo zmotno misliti, da je povsem zamrlo. Predvojni skavti in planinke so se vse do osamosvojitve Slovenije v devetdesetih letih 20. stoletja srečevali na neuradnih letnih srečanjih, ponavadi na jurjevo. Ohranjali so tudi osebne stike in še vedno živeli po načelih skavtske organizacije, ki so ji pripadali. Tako je skavtska organizacija živela dalje in danes lahko s ponosom in brez predsodkov govorimo o 75-letnici skavtske organizacije v Kamniku.

Organizacija Združenja slovenskih katoliških skavtinj in skavtov

Uradni naziv slovenske skavtske organizacije je Združenje slovenskih katoliških skavtinj in skavtov (v nadaljevanju ZSKSS). ZSKSS je skupaj z Zvezo tabornikov Slovenije vključena v svetovno skavtsko organizacijo WOSM za fante in WAGGGS za dekleta. ZSKSS ima svoj izvršni odbor, ki ga sestavljajo načelnik in načelnica združenja, generalni duhovni asistent, poverjenik in poverjenica za mednarodne odnose, poverjenik za usposabljanje voditeljev, finance in gospodarstvo ter poverjenik za trajne in začasne naloge. Poleg tega delujejo tudi častno razsodišče, nadzorni odbor in strokovna služba. Celotno združenje sestoji iz regij, te pa so sestavljene iz več stegov. Steg je skavtska skupina, ki ima razvito vsaj eno skavtsko vejo in deluje na območju nekega kraja. Stegu podoben je taborniški rod. Trenutno v Sloveniji deluje preko 60 skavtskih skupin, mnoge so še v nastajanju. ZSKSS je tako neformalna vzgojno-izobraževalna organizacija, v središču načrtnega vzgojnega prizadevanja sta otrok in mladostnik, ki ju ZSKSS vzgaja za življenje v družbi, temelječi na medsebojnem bogatenju in sprejemanju.

Izvidniki in vodnice si na poletnem taboru vse obroke kuhajo sami na ognjišču.

Novi časi – prebujanje skavtstva

Leta 1984 je v Ljubljani neformalno, ker drugače ni bilo mogoče, začela delovati manjša skupina skavtinj in skavtov. Pri nastajanju jim je veliko pomagala italijanska skavtska organizacija AGESCI. Teden dni pred prvimi demokratičnimi volitvami so se skavti registrirali kot društvo.

Februarja 1991 je ponovno zaživela tudi skavtska organizacija v Kamniku. Prve mlade zanesenjake sta na pobudo takrat še brata Pashala Gorjupa zbrala profesor Danijel Bezek in pater David Štrumpf. Frančiškanski samostan jim je dal na voljo prostore in jim v začetnem obdobju nudil tudi gmotno pomoč. Roverji in popotnice, kakor so se imenovali prvi skavti, so se pod vodstvom prof. Bezka učili skavtskega načina življenja in se usposabljali na različnih tabornih šolah in tečajih. Svoje delovanje so začeli zelo perspektivno, in sicer s čiščenjem frančiškanskega vrta in ropotarnice ob njem. Kmalu se je glas o delovanju skavtske skupine razširil po mestu in okolici in skavtske vrste so postajale čedalje številnejše.

V šolskem letu 1992/93 se je oblikoval voditeljski kader, ki je ustanovil novo skavtsko vejo – izvidnike in vodnice. To so skavtinje in skavti med 11. in 16. letom, ki živijo skavtsko življenje v manjših skupinah – vodih. V četi sta tega leta delovala dva dekliška in en fantov-

Dominik – Veliki orel – in Rok – Vztrajni bizon – sta v kamniško župnijo prinesla Luč miru iz Betlehema.

Skavti pri učenju sporazumevanja s semaforjem (sistemom dvobarvnih zastavic)

ski vod – imenovali so se Rakuni, Polhi in Delfini. Njihova voditelja sta postala Urša Sušnik in Marko Antonin, ki sta skavtinje in skavte navduševala z najrazličnejšimi aktivnostmi v bližnji okolici. Izvidniki in vodnice so se srečevali na vodovih srečanjih enkrat tedensko ter znanje, pridobljeno na srečanjih, preizkušali v naravi na izhodih, zimovanju in poletnem taboru. Ta je leta 1993 potekal na sicer taborniškem prostoru ob Bohinjskem jezeru. Skavti so se urili v orientaciji, signalizaciji s piščalko in dvobarvnimi zastavicami, strah so premagovali z nočnimi gozdnimi pohodi. V času taborjenja so kamniški skavti okolico Bohinjskega jezera očistili smeti ter tako uresničevali stavek, ki nam ga je zapustil ustanovitelj skavtstva lord Baden Powell: »Skušajte zapustiti ta svet za spoznanje boljši, kakor ste ga prejeli!«

V šolskem letu 1996/97 so se voditelji odločili, da prične v našem stegu delovati še krdelo volčičev in volkuljic. To so najmlajše skavtinje in skavti, stari od 7 do 11 let. Družijo se v krdelu volkov, njihova srečanja potekajo enkrat tedensko, na njih pa preko zgodb o Mavgliju spoznavajo pomen skupinskega dela ter medsebojnega prijateljstva. Tudi voditelji imajo imena džungelskih živali. Voditelj je Akela – volk, pomagajo pa mu še Bagira – črni panter, Balu – medved, Kaja – kača, če pa je število volčičev in volkuljic večje, pa tudi Iki – jež, Sivi brat – volčji mladič, Čil – ptič škarnik, Mama Rakša – volkulja, Mang – netopir. Stvarnika, ki je ustvaril njihovo krdelo in džunglo, v kateri prebivajo, imenujejo Veliki Tha, stegovodja pa ima ponavadi funkcijo Hatija – slona. Tudi ta veja se aktivno vključuje v vseslovenske skavtske vzgojne programe in v dogajanje v občini. Nekaj let so sodelovali pri nošenju napisnih tabel v povorki ob Dnevih narodnih noš, enkrat mesečno v sodelovanju z Zavodom za usposabljanje invalidne mladine pripravljajo tudi najrazličnejše ustvarjalne delavnice, kar se je izkazalo za zelo smelo potezo, kajti med skavti in invalidno mladino so se spletle močne vezi prijateljstva. V zadnjem času se je kamniško krdelo »pobratilo« z ljubljanskim krdelom in skupaj načrtujejo najrazličnejše aktivnosti.

Delo v skavtski organizaciji med letom

Skavtsko leto se ponavadi prične v oktobru, ko napetost ob začetku šolskega leta nekoliko pojenja. Ob tej priložnosti se za skavte in njihove starše priredi posebna skavtska maša, po njej pa družabnost z igrami in skavtskimi aktivnostmi. Ob pričetku skavtskega leta potekajo tudi prehodi skavtinj in skavtov v višje starostne veje, po potrebi se oblikujejo novi vodi, nove skupine ter imenujejo voditelji posameznih vej. Kamniški skavti so se ob pričetku skavtskega leta nekajkrat zbrali na travniku v Godiču, kjer so organizirali peko skavtskega kruha, imenovanega twist, merili moči v različnih športnih aktivnostih ter se podali na čisto pravo pot preživetja.

Vse skavtske skupine se srečujejo enkrat tedensko. Na srečanjih najmlajši, volčiči in volkuljice, spoznavajo pustolovščine Mavglija in njegove druščine, spoznavajo »džunglo« in člane svojega krdela. Malo starejši izvidniki in vodnice na srečanjih spoznavajo načine preživetja v naravi, razne ročne spretnosti in vse, kar bi jim kdajkoli prišlo prav v naravi. Srečujejo se po vodih, enkrat mesečno pa na srečanjih čete. Še malo starejši popotniki in popotnice pa se pripravljajo za življenje v skupnosti ter na bodoče vodenje posameznih skavtskih skupin. SKVO pomeni skupnost voditeljev. Na teh srečanjih se voditelji dogovarjajo o delu po vejah in se odločajo o skupnih družbenokoristnih aktivnostih stega.

Izvidniki in vodnice, pa tudi popotniki in popotnice, zelo dobro poznajo pomen besede izhod in se ga vedno veselijo. Gre za celodnevne aktivnosti v naravi. Na izhodih preverjajo znanje, ki so si ga pridobili na srečanjih ter tekmujejo med seboj, kdo bo boljši, hitrejši, bolj vzdržljiv in iznajdljiv. Naj omenim le nekaj aktivnosti: kurjenje ognja brez vžigalice in papirja, plezanje po drevju, nudenje prve pomoči, prečkanje reke po vrvi, orientacija in še mnogo drugega. Kamniški izvidniki in vodnice so se na izhode podali v Tunjice, Kamniško Bistrico, Nevlje, na Stari grad, v Godič, tudi v kamniške planine. Krdelo izhoda v tej obliki ne pozna, se pa vsi volčiči in volkuljice od časa do časa udeležijo katere od skupnih akcij ali pa se srečajo s sosednjim krdelom in z njim preživijo dan v igri in učenju. Kot sem že omenil, v zadnjem času uspešno sodelujejo z enim od ljubljanskih krdel, s katerim si tudi dopisujejo.

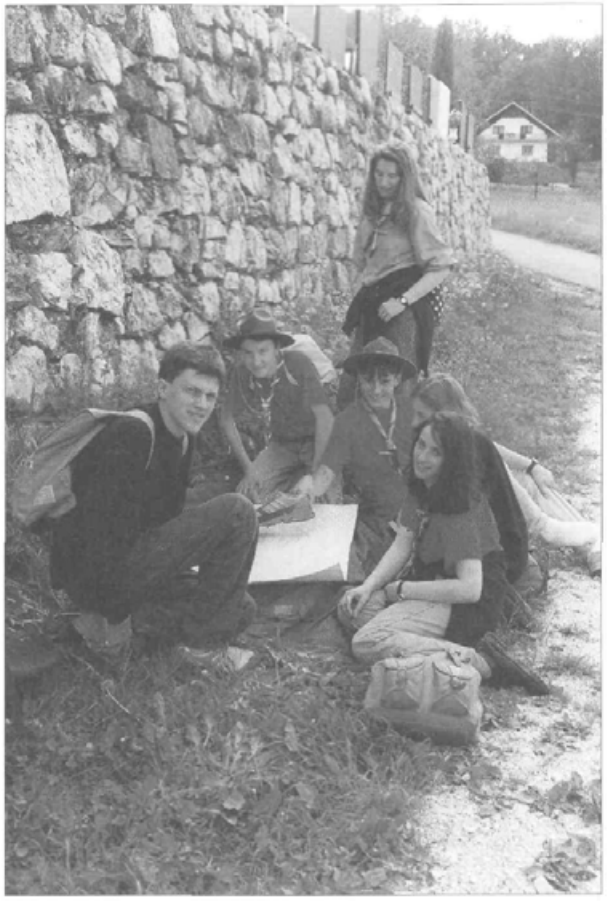
Kamniške skavtinje in skavti s ponosom gledajo na svojo kulturo in pomagajo pri ohranjanju in nadaljevanju šeg in navad. V zadnjih letih so zlasti veliko

Na poletnem taboru so se skavti s kanuji spustili po reki Krki.

pozornost namenili šegam in navadam v decembru. Vsako leto z nošenjem bakel sodelujejo pri Miklavževem sprevodu skozi mesto Kamnik. Po vzoru evropskih bratov in sester skavtov se tudi slovenski skavti vključujejo v akcijo Luč miru iz Betlehema. Lučka, kakor jo na kratko imenujejo, z vlakom prispe najprej v Maribor, nato pa še v Ljubljano. Osrednja slovesnost sprejema je pred mestno hišo, od koder jo nato ponesejo v večino slovenskih župnij. Kamniški skavti so se prvič vključili v raznos Luči miru v decembru 1993. Lepljenje nalepk na sveče in njihov razvoz po kamniški župniji ter prinašanje ognja kot znaka Kristusovega prihoda je naloga popotnikov in popotnic, ki pa lahko prosijo za pomoč tudi ostale skavte. Ob prihodu Luči miru skavtinje in skavti preberejo tudi poslanico Luči miru. Lani so kamniški skavti na božični večer po otroški polnočnici na vrtu frančiškanskega samostana pripravili prave žive jaslice. Oblečeni v pastirske kožuhe, perice, ovčice in seveda sveto družino, so poskušali prikazati dogajanje pred dvema tisočletjema v Betlehemu. Ne glede na to, da je bila postavitev živih jaslic organizirana prvič in je imela nekaj začetniških pomanjkljivosti, pa je prav gotovo dobra podlaga za nadaljnje delo na tem področju, Kamničani pa smo takih in podobnih inovacij lahko samo veseli.

Prelomni dogodek v skavtskem letu je zimski tabor ali zimovanje, ki traja od 3 do 5 dni, odvisno od lokacije in časovnega termina, v katerem poteka. Kot že samo ime pove, je namenjen predvsem življenju skavta v zimski naravi, vse to pa je povezano z igrami na snegu. Skavtinje in skavti na zimovanjih ne spijo v šotorih na prostem, ampak najdejo streho nad glavo v planinskih domovih, domovih duhovnih vaj ali župniščih. Zimski tabor je neke vrste nagrada vsem, ki so v prvem delu leta marljivo delali in se izpopolnjevali v skavtskem nauku. Prvo zimovanje kamniških skavtov je potekalo na Šenturški gori, v starem župnišču ob cerkvi. Kljub mrazu in obilici snega so si znali ustvariti prijetno domovanje. Mnogim je ostalo v lepem spominu zimovanje na Vojskem nad Idrijo, še posebej ogled Antonijevega rova, kjer so idrijski rudarji desetletja kopali živo srebro. Irena Potokar se tega zimovanja spominja takole: *»Ko smo se zadnji dan vračali domov, smo si ogledali idrijski muzej. V njem smo videli veliko lepih stvari: kamnine, minerale, slike rudarskih hiš … Najbolj zanimiva se mi je zdela krogla, ki je plavala na živem srebru.«* Razen na Vojskem in Šenturški gori so

Skavtstvo spodbuja k skupinskemu delu in preživljanju prostega časa v naravi.

zimovanja potekala še v Tunjicah, na Klancu pri Kozini, zadnje leto pa na Kureščku. Vodnica Urša Spruk si bo verjetno za vedno zapomnila nočno igro. Takole pravi: *»V noči z nedelje na ponedeljek je Benjamin ob 2. uri in 15 minut piskal preplah. Vsi smo hiteli z oblačenjem, zraven pa se še kregali, kako nepošteno je to. Zbrali smo se v kvadratu in prisluhnili, kakšna je situacija. Zvedeli smo, da so se trije pomočniki takoj, ko smo se mi izvidniki odpravili spat, odločili za kratek sprehod. S seboj niso imeli kompasa, zato so se 'izgubili'. Bolj ko smo govorili, da je to le igra, bolj sta nas Benjamin in Sheila prepričevala v nasprotno. Kmalu smo jima začeli verjeti in se odpravili po sledeh, ki so nas vodile v hrib. Sledi so se hitro obrnile in mi z njimi. Vodile so nas v dolino in tam smo se tudi odločili, da bomo poskusili s piskanjem SOS v Morsovi abecedi. 'Izgubljeni' so se nam začeli oglašati nazaj in kmalu smo jih našli skrite v grmovju. Najprej smo jih okregali, nato pa se skupaj vrnili domov.«*

Vzgojni program slovenske skavtske organizacije temelji na katoliški veroizpovedi. V skladu s tem skavtinje in skavti enkrat mesečno in ob posebnih priložnostih pripravljajo in sodelujejo pri tako imenovanih skavtskih mašah, navadno v cerkvi frančiškanskega samostana. Vendar to niso navadne maše, saj jih oblikujejo skavti sami z branjem beril, ministriranjem, igranjem svetopisemskih zgodb in petjem cerkvenih ter skavtskih pesmi ob spremljavi kitar. Najmlajši, volčiči in volkuljice, pri maši tudi zaplešejo. V preteklih letih so skavti tudi v Domu starejših občanov večkrat popestrili maše s petjem in ministriranjem.

Skavtski dan na poletnem taboru se prične z dvigom skavtske in slovenske zastave ob petju himne.

Skavtska obljuba in skavtski krst

Gotovo je skavtska obljuba najbolj svečan dan v življenju vsakega skavta. Ob tej priložnosti skavt obljubi zvestobo Bogu in domovini, pomoč bližnjemu in izpolnjevanje skavtskih zakonov. Kot potrditev, da voditelji verjamejo v vse, kar je obljubil, skavt prejme skavtsko rutico z barvami svojega stega in postane član velike skavtske družine širom po svetu. Vendar pa se mora kandidat tudi drugače izkazati. Pred tem mora opraviti skavtski izpit, da njegov voditelj preveri, ali je že pripravljen na življenje pravega skavta ali ne. Izpit praviloma obsega teoretični in praktični del. Rutica je element, ki ima v skavtski vzgoji velik pomen. Obroček iz usnja, lesena kljukica, iz vrvi spleten venček in ostali predmeti, ki si jih skavtinje in skavti obešajo na rutico, skavta vsak dan opominjajo na vse, kar je obljubil, predvsem pa na vsakdanje dobro delo, ki je skavtova prva naloga. Rutica stega je praviloma oblikovana tako, da sta na temni ali svetli podlagi dva raznobarvna trakova, ki simbolizirata vrline stega. Po ruticah se skavtinje in skavti tudi prepoznavamo med seboj. Kamniška rutica ima na temnomodri podlagi svetlomoder in bel trak, ki simbolizirata barve kamniške občinske zastave. Doslej največje skavtske obljube, na katerih je naenkrat slovesno obljubilo več kot dvajset kamniških skavtov, so potekale 15. maja 1994 pri Sv. Primožu. Tedaj je bila v skavtsko organizacijo sprejeta celotna četa izvidnikov in vodnic iz Stranj, obljubam in sveti maši pa so sledili veselo petje ob spremljavi kitar, igre in kurjenje tabornega ognja na bližnjem travniku in družabno srečanje do prvega mraka.

Skavtski krst je posebnost, na katero so skavti lahko še posebej ponosni. Kakor po rojstvu dobimo krstno ime, tako pri skavtskem krstu dobijo skavti skavtsko ime. Le-to je sestavljeno iz dveh besed. Prva odraža pozitivno lastnost, ki je še posebej opazna pri izbranem skavtu, tej pa sledi ime živali, katere vodu pripada skavt. Skavtski krst praviloma poteka ob tabornem ognju na poletnem taboru ali pa ob družabnosti na zimovanju. Skavtsko ime lahko dobi skavt, ki je že obljubil in prejel rutico, vendar tudi krst ni kar tako. Skavt se mora za skavtsko ime potruditi – nekateri morajo plesati, drugi morajo z zavezanimi očmi umivati prijatelju zobe, spet drugi morajo plesti kitke dekletom itd. Odtod tudi imena, kot na primer Urna srna, Gorski gams, Gobčna vidra ...

Poletni tabor kot vrhunec vsakoletnega dela

Vrhunec skavtskega leta prav gotovo predstavlja poletni tabor, ki je nagrada za vse napore, ki so jih voditelji in njihovi varovanci vložili v tekočem skavtskem letu. Hkrati pa je poletni tabor tudi največja preizkušnja, organizacijsko za voditelje in programsko za skavtinje in skavte. Skavti spijo, jedo in se nenehno gibljejo v naravi, v njej iščejo hrano za preživetje, material za izdelavo orodja in osnovne naprave v taboru. Vsakemu vodu sta dodeljena en ali dva šotora, odvisno od števila udeležencev tabora. Dekliški in fantovski vodi imajo ločene šotore, prav tako tudi voditelji. Prvi poletni tabor so popotniki in popotnice organizirali v Ankaranu, izvidniki in vodnice pa v Bohinju. Dvakrat so Kamničani taborili na Vojskem in ob izviru reke Krke, v Beli krajini, v letu 2002 pa se bodo udeležili skupnega tabora vseh gorenjskih čet, imenovanega »Kvaj dej!«.

V času poletnega tabora je zanimiva tudi igra kraja zastavic. Pri tem poznamo dve različici: po prvi voditelj napove lov na zastavice. Če je zastavonoša nepreviden in založi vodovo zastavico, mu jo član drugega voda lahko odvzame in o tem obvesti voditelja. Po posvetu z obema vodoma prvi vod od drugega zahteva odkupnino, predvsem v obliki uslug, na primer: pomivanje posode, pospravljanje šotorov ipd. Obstaja pa še drug način kraje zastave. V času nočne straže se lahko v taborni prostor pritihotapijo člani sosednjega tabora ali bližnje skavtske skupine in poskušajo potiho ukrasti skavtsko zastavo. Če jim to uspe, pade sramotna senca na skupino, ki tabori, naslednji dan pa mora ta uspešnim tatovom odslužiti ukradeno zastavo. Če se tatovi ulovijo, je situacija ravno obratna. Kamniški izvidniki so eni najuspešnejših na tem področju, saj so v preteklem poletju izvedli krajo zastavice na kar sedmih poletnih taborih, pri čemer so bili petkrat uspešni, dvakrat pa malo manj. Med drugim jim je podvig uspel na vseslovenskem usposabljanju vodnikov v Lenartu pri Gornjem Gradu, kjer je bil najbolj pogumen »tat zastavice« sedanji četovodja Matej Prešeren – Ponoreli orel.

Popotniki in popotnice take oblike tabora ne poznajo, imajo pa potovalne tabore. Peš ali pa s kolesi se odpravijo na daljšo pot ter ob tem spoznavajo kraje in ljudi. Na poti pa se prav tako lahko urijo v skavtskih veščinah. Tudi oni spijo v manjših šotorih ali pa prosijo za prenočišče na kakšnem seniku. Leta 1992 so se podali iz Kamnika preko Šenturške Gore in Kranja do Šinkovega Turna, 1993 v Poljansko dolino, leta 1994 na Pohorje, leta 1995 so se udeležili nacionalnega srečanja Vetrovi v Litiji, leta 1996 so raziskovali na področju Posavja, leto kasneje so pomagali pri markiranju evropske pešpoti E6, leta 1998 pa so spoznavali ljudi in naravne lepote Prekmurja. Leta 1999 so obiskali srce Zgornje Bohinjske doline. Krdelo volčičev in volkuljic v času poletnega tabora biva v hiši, večina aktivnosti pa poteka na prostem. Podobne so izvid-

Predvojna skavtska organizacija je družinam pomagala prebroditi težka leta gospodarske krize. Otroci so pod vodstvom svojih voditeljev preživljali prosti čas v naravi.

niškim, le da so prilagojene njihovi starosti in sposobnostim. Tisti volčiči, ki bodo jeseni prestopili v višjo vejo, pa že okusijo izvidniško življenje s spanjem v šotoru na prostem. Zadnji tabor je potekal v Pregari v slovenski Istri, volčiči pa so se vživeli v čas Indijancev, si nadeli indijanska imena in si celo kuhali prav posebno hrano.

Blagoslovitev prapora in novinarstvo v skavtskih vrstah

Leta 1996 so skavtinje in skavti kamniškega stega obeležili 70-letnico skavtstva in gozdovništva na Kamniškem s kar dvema razstavama v galeriji Veronika: prva razstava je v sliki in besedi Kamničanom približala predvojno skavtsko življenje. Gradivo zanjo so zbirali kar dve leti, pri tem obiskali vse še živeče predvojne skavte ter dobesedno prečesali časopisne objave njihovih aktivnosti. Na drugi razstavi pa je zbiratelj Benjamin Bezek v sodelovanju s Filatelističnim društvom Ivan Vavpotič razstavil del svoje zbirke skavtskih znamk. Ob teh priložnostih je bil izdan tudi skavtski zbornik s pričevanji o predvojnem skavtstvu ter dve priložnostni kuverti z žigom prvega dne, najbolj pomemben dogodek pa je bila prav gotovo blagoslovitev skavtskega prapora, ki je bil narejen po vzoru predvojnega. Prapor je pred župnijsko cerkvijo blagoslovil in ga izročil skavtom v uporabo škof Alojz Uran, zbralo pa se je kar precej staršev skavtov, skavtov sosednjih stegov, kamniških tabornikov in naključnih obiskovalcev.

Skavtstvo na Kamniškem je bilo že od samega začetka zanimivo tudi za starše, brate in sestre skavtov, pa tudi za širšo javnost. O njih so pisali različni lokalni in vseslovenski časniki, kot na primer Družina, Dnevnik, Kamniški občan ... Tudi sami skavti so pisali o skavtskih dogodkih ter tako širili ideje skavtstva in pridobivali nove člane. V stegu sta za krajši čas zaživeli tudi dve glasili – Kamenčki in Gams. Slednji je izhajal skoraj dve leti, objavljena pa so bila zlasti doživetja veje izvidnikov in vodnic.

Prodor tudi na svetovni splet

Maja 2001 so kamniški skavti v sodelovanju s tremi študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani (Kristina Stibilj, Igor Žabjek in Peter Dobaj) na svetovnem spletu postavili tudi svojo spletno stran. Razen osnovnim informacijam o skavtstvu, njegovi zgodovini in organiziranosti je stran namenjena tudi objavljanju najrazličnejših člankov o skavtskem življenju. Predvsem pa so se na spletni strani redno pojavljale fotoreportaže o poletnih taborih, uspelih in neuspelih krajah zastavice ter ostalem aktualnem dogajanju v stegu. Strani so bile zelo dobro obiskane, dnevno si jih je ogledalo tudi sto uporabnikov. V zadnjih mesecih strani niso bile obnovljene in upajmo, da se bo našel kakšen zagrizen skavt računalničar, ki bo prevzel skrb zanje. Ogledate si jih lahko na naslovu http://kamnik1.skavt.net

Slovarček skavtskih izrazov in kratic

ZSKSS – Združenje slovenskih katoliških skavtinj in skavtov, krovna skavtska organizacija v Sloveniji

steg – skavtska skupina, ki deluje v določenem kraju in je sestavni del ZSKSS

stegovodja – glavni voditelj stega in njegov zunanji predstavnik

četovodja – voditelj veje izvidnikov in vodnic oziroma čete ter član skupnosti voditeljev

WOSM – *World Organisation of Scout Movement* (Svetovna skavtska organizacija)

WAGGGS – World Association of Girl Guides and Girl Scouts (*Svetovno združenje skavtinj*)

Green and blue

The 75th anniversary of scouting in Kamnik and the 10th anniversary of the reestablishment of a local scout unit

Summary

In 1991 the scout unit in Kamnik, which was banned after the Second World War, resumed its activities. Despite the problems that came along and with a lot of sacrifice on the leaders' part, a new scout unit has emerged with about 60 members of different age. The main purpose of the scout organization is to raise children and youth through religion and nature in order to become good Christians and responsible citizens. Last year the Kamnik scouts celebrated a double anniversary: the 75th anniversary of scouting in Kamnik and the 10th anniversary of the reestablishment of the local scout unit. Besides some typical scouts activities such as orientation in the country, winter and summer camps, the international Light of peace from Bethlehem campaign, and the Survival path, the Kamnik scouts also organized a Christmas crib exhibition, won a First Aid competition cup, published their own annual and were actively involved in the life of the municipality. More about their activities and their local scout unit can be found on the internet: http://kamnik1.skavt.net

Jernej Stele, univ. dipl. inž.
Kremžarjeva ulica 34
1000 Ljubljana

Utrinki iz predvojnega Kamnika

Kot najstarejši (rojen 1929) od devetih otrok stare purgarske družine s svečarsko obrtjo, s hišnim imenom pri Lectarju, sem svojo mladost preživel v domači hiši na Glavnem trgu 16 v Kamniku. Tako se seveda še posebej dobro spominjam dogodkov, ki so se v letih pred drugo svetovno vojno dogajali v središču Kamnika.

Moj oče, ki izhaja iz Tunjic, je vzdrževal kmetijo s hlevom, njivami in gozdom, kot se je včasih za staro purgarsko hišo spodobilo. Pri kmečkih delih smo morali poleg zaposlenih dekle in hlapca občasno pomagati tudi otroci. Hlev, v katerem je bil vedno par konj, tri krave in vsaj trije prašiči, je bil del domače hiše, obrnjen je bil proti sosednjemu frančiškanskemu samostanu, malo dlje stran pa je stala naša pristava. V tem času je bilo v Kamniku še okoli dvanajst takih kmetij, do danes pa se jih je le delno ohranilo okoli pet. Naša je bila dokončno opuščena leta 1957, saj nihče od nas otrok ni hotel delati na njej. V njej namreč nismo videli nobene perspektive.

Že leta 1929 je oče opustil svečarsko obrt v Kamniku in se vključil v nanovo ustanovljeno podjetje Svečarna Pax, Kopač & Stele, ki je imelo sedež na Celovški cesti v Ljubljani, v neposredni bližini Pivovarne Union. Postal je njen delničar in obenem poslovodja, kar je pomenilo vsakodnevno jutranjo vožnjo z vlakom iz Kamnika v Ljubljano. Mama, doma iz Novega trga, je ostajala doma, saj je v domači trgovinici prodajala sveče in gospodinjila za številno družino in posle.

Zaradi takšnih razmer v hiši sem sam velik del mladosti preživel na kamniškem trgu oziroma na ulici. Nasproti domače hiše je stala osnovna šola, ki sem jo obiskoval, za glavno šolsko igrišče pa nam je služil prav ta trg. Bil je makadamski, zato se je bilo mogoče tam igrati s frnikulami ali risati črte za fucanje s kovanci. Občasno smo si igrišče razširili še na trg pod Malim gradom (sedaj Trg svobode) in tudi na Mali grad.

Z bratom Janezom sva se že kot šestletna otroka hodila igrat na trg, najraje prav na dni, ko je turistično društvo organiziralo promenadni koncert. Takrat smo se otroci lovili in skrivali kar med glasbeniki pihalne godbe, ki sva jih dobro poznala. Najini vrstniki so bili Samo Vremšak in tudi glasbeno nadarjena Roman Grčar in Božo Matičič. Potem, ko sva začela hoditi v ljubljanske šole, sva prav po zaslugi prvega začela obiskovati tudi glasbeno šolo v Ljubljani in se kot šestnajstletnika pridružila kamniški godbi na pihala, ki jo je vodil Jan Ulman. Le-ta naju je pridobil tudi za sodelovanje v salonskem orkestru in za muziciranje v operetah, ki jih je režiral urar Oton Farnik, glasbeno pa vodil Ciril Vremšak. Končno se nas je vseh pet prijateljev pridružilo mestni godbi, torej našim stricem in očetom naših prijateljev.

To so bili Polde Matičič, Jože Bručan, Stanko Windschnurer, Jože Gorjan, Tone Rostan, Blaž Rems, Ernest Kvartič, Tomaž in Cene Sitar, Jože - Pepe Štefula in drugi.

Omenil sem že, da sem obiskoval deško osnovno šolo nasproti domače hiše. Moji sošolci so bili Samo Vremšak, Andro Mejač, Milan Windschnurer, Ivo Kordaš, Jože Oblak, Božo Lenassi in tudi Helmut Mastnak, kasnejši gestapovec, kot je bil to tudi njegov oče, pred vojno še uslužbenec tovarne Titan. Kasneje so se nam pridružili še ponavljavci Dolfe Jeglič, Janez Erjavšek in Koželj iz Podgorja.

V drugem razredu je k nam iz sibirskega Taškenta prišel tudi rusko govoreči Albert Štupar, čigar mati je bila Rusinja. Oče, Slovenec, je bil namreč kot avstrijski vojak ujet v Rusiji in se je šele leta 1937 vrnil iz Sibirije z ženo, s hčerko Nino in z mlajšim sinom. Albert je moral že kot devetletnik delati z očetom, ki je postal prevoznik s konjem. Nalagala sta prod in pesek iz bistriške struge. Albert se je takoj po koncu vojne včlanil v težkoatletsko sekcijo športnega društva, ki jo je vodil naš idol Vinko Okorn, amaterski boksar. Albert je redno treniral in postal okrajni prvak v boksu. Dobil je tudi nekaj turnirjev na slovenski ravni. Leta 1952 je postal direktor gradbenega podjetja Graditelj in se poročil z arhitektko Suhadolčevo, bil pa je tudi dober alpinist in smučar. Med plezanjem se je ponesrečil pod Brano in naše smučarsko društvo je več let prirejalo Štuparjev spominski veleslalom na Kamniškem sedlu, ki smo se ga kamniški smučarji redno udeleževali. Tam je vzidana tudi njegova spominska plošča.

Počasno slovo nemščine v Kamniku

Po prvi svetovni vojni oziroma ob razpadu avstro-ogrske monarhije leta 1918 so bili v Sloveniji še precej v uporabi nemški izrazi, tako v družabnem in kulturnem življenju, prav tako pa tudi na strokovnem področju, v industriji in obrtništvu.

V Kamniku so v dekliški šoli pri uršulinkah v Mekinjah takrat imeli del pouka še v nemščini, in to pri pouku gospodinjstva, kuhanja in vedenja. V to šolo so hodile naše babice in mame. Ideal njihovega vedenja in družabnosti je bil Dunaj, ki je imel prevladujoč vpliv tudi glede mode.

Moja stara mama, Marija Stele, rojena Cuderman, ki je umrla leta 1937, stara 75 let, je dajala tej stari avstrijski dunajski tradiciji velik pomen. Za jedi in sladice smo imeli še večinoma nemške izraze. Na praznovanja godov, obletnic porok ipd. je vabila someščane, zakonske pare, med njimi Albrehte iz hiše nasproti sodišča, Pirnate iz gostilne Šafar pod Starim gradom in Vremšake iz Maistrove ulice. Ob prihodu gostov so bile vljudnostne fraze še kar nemške.

Zaradi narodne zavesti pa se je vedno bolj krepil odpor proti nemškemu jeziku. Moja teta Cilka in Vremšakova teta Ela sta bili obe zelo zavedni slovenski učiteljici. Evropski duh pa je prodiral k nam predvsem iz Francije.

Mnenje moje stare mame

Kot sem že omenil, je stara mama zelo upoštevala vzgojo mekinjskih uršulink, kar je bilo čutiti še v njenih poznih letih. Uršulinska šola je bila ustanovljena že leta 1903 kot dekliška petrazredna šola (prva prava slovenska gimnazija, škofijska gimnazija v Šentvidu nad Ljubljano pa leta 1905) in se je do leta 1909 razvila v osemrazredno. Šola je bila slovenska, leta 1910 pa je postala s slovenskim in nemškim učnim jezikom. Delovala je do nemške okupacije leta 1941, seveda že kot izključno slovenska šola.

Prav tako se je stara mama rada spominjala Avstro-Ogrske. Ni sicer hvalila samega cesarja Franca Jožefa, všeč pa sta ji bila tedanji mir in red, predvsem pa stabilnost krone. Pri tem nasplošno ni imela podpore svojih otrok, mojega očeta oziroma tete Cilke, podpirali so jo le njeni vrstniki. Resnici na ljubo velja povedati, ko so ob nastanku Jugoslavije leta 1919 zamenjali avstrijski denar za dinarje, je takratni menjalni tečaj podcenil avstrijsko krono. Za en novi dinar je bilo namreč treba odšteti kar štiri krone.

Sicer pa je bila moja stara mama vedno polna življenja. Nosila je dolg predpasnik z globokimi žepi, v katerih je imela ključe od trgovinice in shrambe, pa tudi za malo denarnico z drobižem se je našel prostor. Kadarkoli sem jo prosil za dve (jugoslovanski) kroni, se me je usmilila in mi naklonila dva kovanca po 25 par. Pri mami pa ponavadi nisem imel te sreče, saj mi je velikokrat rekla: "Vzemi si med, saj je enako sladek!" Takrat smo imeli pri hiši medu na pretek, dovolj pa smo imeli tudi "kangel cukra", rjavega in poceni sladkorja. Tega smo največkrat kupovali v trgovini Žargi na Glavnem trgu.

Kot podatek o vrednosti dinarja v letu 1937 naj navedem ceno žemlje pri peku, ki je stala pol dinarja, in žemlje s šunko v trgovini, kar je stalo dva dinarja.

Oživljanje turizma in športa v Kamniku

V Kamniku so se po letu 1930 začeli živahno razvijati turizem, planinstvo in šport. Na Nevljici, ki so jo zajezili z zapornicami, so zgradili veliko novo kopališče.

Skoraj istočasno so obnovili tudi mali betonski bazen Neptun. Tu so na strehi uredili ogrevanje vode, kar je močno povečalo obisk bazena. Ustanovljen je bil tudi plavalni klub, ki je kar nekaj let uspešno deloval. V tem klubu se je razvil odlični kamniški plavalec Tone Cerer, ki je postal jugoslovanski rekorder in je nastopil na olimpijskih igrah v Berlinu leta 1936 in 1948. v Londonu. Že pred vojno so ob Nevljici zgradili dve teniški igrišči in odbojkarsko, medtem ko je bilo na sejmišču nogometno. Poleg tega sta delovali dve gimnastični društvi, Sokoli in Orli, slednji kasneje preimenovani v

Obnovljeno kopališče Neptun s 14-metrskim bazenom, otroškim bazenom, toboganom, zgradbo z garderobnimi omaricami (zadaj) in na njeni strehi sistem za segrevanje vode (voda je tekla iz perforirane cevi na slemenu, po od sonca segreti strehi v žlebove in od tam v bazen). Za tiste čase je bil to moderen športno-rekreacijski objekt.

društvo Slovenski fantje. Člani teh dveh društev so občasno za sprostitev igrali tudi odbojko. Kasneje so zgradili še smučarsko skakalnico v Streliški ulici pod Kalvarijo. Razcvet je prav tako doživelo planinsko društvo.

Orlovsko-sokolski "incident"

V prejšnjem poglavju sem že omenil predvojno razdeljenost zlasti mladih na športnem oziroma takrat bolj na telovadnem področju, med sokoli in orli, tukaj pa bom zadevo razširil še na mojo osebno vpletenost, ki me je zaradi nevednosti stala kar nekaj krepkega neprostovoljnega kopanja v bazenu. To pomeni, da so me prvič v življenju kaznovali zaradi političnega prepričanja že kot kratkohlačnika.

Bilo je 1938., ko je bilo volilno leto. Po kosilu sem šel kot običajno peš na kopališče Neptun. Pri gostilni Pri Šafarju sem zavil na ozko leseno brv, zgrajeno prav zaradi tega novega bazenčka na drugi strani Nevljice. Tam sem zagledal tri svoje vrstnike, ki so sedeli na leseni ograji okoli bazena in glasno peli pesem, ki sem jo že poznal: "Sokoli so opice, ki imajo rdeče jopice." Dva od njih sem takoj spoznal: Zlato Žargi (njegov mlajši brat Maks ali Maco še vedno živi v Kamniku v centru, oba pa sta bila otroka trgovcev Žargi), drugi pa je bil ministrant Marušič s Šutne.

Ko me je Zlato zagledal, mi je zaklical, naj pridem k njim na ograjo in jim pomagam. Ker je bil moj starejši prijatelj in vzornik, sem to seveda takoj naredil.

Ob bazenu je bilo kar veliko ljudi, to je običajnih kopalcev, mešana družba. Bila je tudi Helenca Brvar in obe Žargijevi iz Ete (nista v sorodu z Zlatom). Opazil sem, da so bili vznemirjeni, čeprav sem jaz stavek ponovil le trikrat, trije mlajši kopalci pa so stekli k izhodu kopališča. Enako so storili trije moji tovariši z ograje.

Nič hudega sluteč sem se hotel pripraviti na kopanje. Zavil sem okoli vogala na dvorišče pred vhodom. Od tam pa so pritekli trije mlajši kopalci in glej: vsi so se zaleteli vame, me "prijeli v klinč" in odvlekli v kopališče. Ob bazenu so me postavili "pred sodišče", ki so ga nahitro sestavili iz kamniških študentov. To so bili Drago Blatnik, Bogo Koželj in Miro Klemenčič. Vsak od njih je govoril nekaj o zaostrovanju v politiki, zlasti zaradi fašizma, nacizma in rasizma. Bili so tako milostni, da so upoštevali mojo mladost – 9 let. Pojasnili so mi, da mi ne bi sodili, če bi jim rekel, da so samo osli, čeprav naj bi bilo tudi to nesramno grdo. Sodba se je glasila: met v vodo v obstoječem stanju in po vseh pravilih neptunske tehnike! Nisem še bil v kopalkah. Nosil sem kratke irhaste hlače, na nogah pa sem imel usnjene opanke. Določena sta bila dva metalca, ki sta bila specializirana za to nalogo. Eden od obeh, Roman Neřima ali Nero, me je prijel za noge in me dvignil. Bil je specialist za izvedbo "bauhinga",[1] to je za to, da je obsojenec priletel v vodo s trebuhom navzdol, kar je povzročilo lep pljusk vode. Med mojimi sodniki se je tedaj vnela debata, če naj mi sezujejo opanke ali ne. Ta čas sem izrabil in jih sam nahitro odvrgel. Sam met je menda krasno uspel – do sredine bazena – in tudi Nero je potrdil svoj sloves. Priznam pa, da utemeljitve sodbe nisem razumel.

Prodiranje avtomobilizma v Kamnik

Že leta 1937 so nas fante zanimali avtomobili. Takrat so bile za nakup avta potrebne velike priprave, zato smo lahko hitro ugotovili, kdo se pripravlja na ta korak. Najbolj očitno je bilo merjenje širine hišnih vrat ali povečevanje prostora v veži za temi vrati. Le redka je bila namreč gradnja posebnega objekta za garažo zunaj hiše.

Kmalu smo ugotovili, da je bilo v Kamniku od glavne železniške postaje pa do smodnišnice že okrog dvajset osebnih avtomobilov. Na Grabnu (danes na Medvedovi) je bilo tudi zasebno avtobusno podjetje Rode, ki je imelo celo nekaj taksijev. To podjetje je bilo že takrat ponos našega mesta, saj je imelo ponavadi kak nov najboljši avtobus v celi državi, glavna avtobusna postaja pa je bila na Glavnem trgu. Dobro smo vedeli, kateri so Rodetovi avtobusi, in poznali smo celo voznike. Tudi mestna občina je v tem času že imela svoj reševalni avto z voznikom.

Na splošno so imeli že vsi večji trgovci svoje avtomobile. Prevladovale so škode, opli, beemveji in fiati. Najbolj je rasel ugled škod, ki so bile tudi cenovno ugodne. Zlasti je bila na očeh športna limuzina DKW s pomično streho, last zobozdravnika Valterja Stuzzija. Tovarnar Knaflič je imel celo dva avtomobila, ki pa ju ni vozil sam, ampak je imel zaposlenega šoferja.

Tudi naš sosed, čevljar Pogačar, si je kmalu kupil avto. Seveda smo za njegov nakup vedeli, še preden je bil avtomobil pri hiši, saj je njegov sin Jože prej izsekal lep kamnit obok vhodnih vrat. Gospod Pogačar sicer nikoli ni prijel za volan, saj je imel že okoli 70 let, izpit je naredil sin Bojan, ki je kasneje prevzel tudi čevljarstvo. Tako sta sinova z novim avtomobilom vozila na izlete celo družino.

Drugi predvojni dogodki

Na Vidov dan (28. junija), na vsejugoslovanski državni praznik, smo imeli vsako leto mašo v frančiškanski cerkvi. Takrat so v cerkev prišli tudi oficirji iz smodnišnice v paradni uniformi. Tistim, ki so imeli sabljo ob boku in rdeče ovratnike, obrobljene z zlatim trakom, smo otroci rekli generali. Hoteli smo jim biti čim bližje in smo se zato prerivali okrog njih. Za ta praznik smo peli staro jugoslovansko himno Bože pravde.

Spominjam se tudi navade, ko smo fantje pred veliko nočjo hodili po trgovinah in prosili za lesene zaboje. Te smo potem na veliko sredo, četrtek in petek popoldne pred frančiškansko cerkvijo zlagali v čim višji stolp. Tega smo po končanih popoldanskih molitvah v cerkvi na trikratni udarec patra s palico po stopnicah pri stranskem vhodu s truščem podrli in zaboje s palicami razbili na drobne kosce. Običaju smo rekli "strašenje Boga". Temu ropotu so se z ragljami različnih velikosti pridružili še številni drugi otroci. S trskami iz teh razbitih zabojev smo potem na veliko soboto zgodaj zjutraj pred cerkvijo (na sedanjem Frančiškanskem trgu) zakurili ogenj, ki so ga frančiškani blagoslovili, mi pa smo ga s kresilnimi gobami raznašali po hišah gospodinjam. Za to uslugo smo potem od njih dobili kakšen drobiž ali slaščice. Zato je med nami vladala velika tekmovalnost. Pri tem raznašanju blagoslovljenega ognja po domovih so imeli ministranti nekaj prednosti in so tako lahko zaslužili več. Mislim, da je tudi zato marsikdo hotel postati ministrant.

Pred vojno so v Kamniku ustanovili tudi francoski krožek. Glavni povod za to je bila zmaga nacizma in Hitlerja v Nemčiji, ki je bila sovražnica slovenskega naroda. Krožek je zlasti oživel po prihodu družine Žvokelj v Kamnik. Gospa prof. Klavdija Žvokelj, ki je znala francosko, je bila predsednica krožka, ki je kmalu štel dvajset članov in je prirejal javne igre. Vanj so pristopali učitelji in ruski imigranti, oficirji bivše carske vojske. Med člani so bili učiteljica Ela Vremšak, moja teta Cilka Stele, Svetozar Frantar, Cene Matičič in zdravnik dr. Pucelj z ženo. Gospa Klavdija je leta 1933 prejela francosko nagrado za uspešno delo.

Moj prijatelj Janez Žvokelj in sošolec Samo Vremšak sta veljala za pravo malo čudo, saj sta tekoče govorila francosko in celo nastopala v javnih igrah, sam pa sem se začel francoščine učiti pri frančiškanu patru Martinu.

V Nevljah pri mostu čez Nevljico so marca 1938 odkrili mamutove kosti. Oče nas je otroke neko nedeljo peljal tja, da smo si ogledali kosti, ki so jih ovijali v bele platnene rjuhe in jih vozili v hišo tedanjega župana

1 Izraz izhaja iz nemške besede "Bauch" (= trebuh). Takšnemu metanju v vodo so takrat rekli tudi "met na bauh" ali pa "met na draj" (po slovensko: met na tri). Metanca so pred metom trikrat zanihali in pri tem šteli, navadno po nemško: eins, zwei, drei (ena, dve, tri).

Nandeta Novaka. Kasneje so jih odpeljali v Narodni muzej v Ljubljani, kjer so na ogled še danes.

Veliko pozornost in ugled je uživala operna pevka Valerija Heybal, ki je bila hčerka kamniškega organista v frančiškanski cerkvi. Ta je prišel k nam iz Češke. Takrat je bilo v Kamniku več Čehov, saj so iskali službo v smodnišnici. Heybalova je imela mlajšega brata Oskarja, ki je postal frančiškan. Pri njegovi novi maši v frančiškanski cerkvi sem bil tudi jaz ministrant, njegova sestra pa je pela.

Prav tako znan je bil operni in koncertni pevec Jože Gostič, rojen na Homcu, ki je blestel v zagrebški operi. V Kamniku je imel številne prijatelje, ki jih je redno obiskoval in pel z njimi v naših cerkvah.

Na višku uspeha je bil takrat slikar Stane Cuderman, ki je nanovo poslikaval kamniško frančiškansko cerkev. Bil je sirota brez staršev. Moja stara mama Marija Stele, rojena Cuderman, sestra njegove mame, ga je posvojila in vzgajala skupaj s svojimi otroki. Moj oče Janko, od njega mlajši štiri leta, ga je imel zato za svojega brata. Stane je najprej uspel in dobil prvo nagrado občine Kamnik za spomenik padlim v 1. svetovni vojni, ki so ga postavili na kamniških Žalah. Nam otrokom je bil že takrat všeč, ko smo si ogledovali še maketo kipa bele roke, ki štrli iz zemlje in drži meč, obrnjen z ročajem navzgor kot križ. Stane je pri enainštiridesetih letih sklenil pogodbo za poslikavo frančiškanske cerkve in leta 1938 delo končal. Pri tem mu je pomagal študent Leon Homar, kasnejši profesor likovne vzgoje na kamniški gimnaziji. Večino priprav za freske in ostalo poslikavo sta pripravila v naši hiši na terasi in hodniku, nekaj pa v Sadnikarjevi hiši, kjer je imel Cuderman svoj atelje.

Na pragu 2. svetovne vojne

Razmere so se začele močno zaostrovati, ne samo drugod v svetu, tudi pri nas. Eden od dogodkov, ki je to naznanjal, je bila razstrelitev malo prej postavljenega evharističnega križa na Malem gradu. Križ so postavili v počastitev kongresa Kristusa kralja, ki je potekal konec julija 1939 v Ljubljani. Na približno sedem metrov visokem križu so bile žarnice, ki so jih prižigali nekje v mestu. – Seveda so bili policisti na kraju eksplozije, ki se je zgodila neke poletne noči, že takoj naslednji dan. Ugotovljeno je bilo, da je bil za razstrelitev uporabljen kamniktit iz kamniške smodnišnice, povzročitelji pa domnevno nekateri njeni delavci.

Okoli leta 1938, ko sem hodil v 2. razred osnovne šole, so imeli svetovni dogodki že kar velik vpliv tudi na nas, učence. Naš učitelj je bil gospod Emil Rus, dober človek, ki pa ni imel lahkega dela z nami. Takrat se je ravno končala španska državljanska vojna, pri nas pa je policija izvajala hudo kontrolo nad delavci.

Sovjetska zveza (avgusta 1939 je sklenila pakt z Nemčijo) je pritiskala na sosednjo Finsko, kar pa je preraslo v zimsko vojno med tema dvema državama v letih 1939 in 1940. Poleg tega si je Hitlerjeva Nemčija že priključila Avstrijo, brutalno pregazila Poljsko in zasedla Češkoslovaško.

Zaradi teh dogodkov smo se igrali veliko iger na temo te zimske vojne. Bili smo večinoma športno usmerjeni, zato smo bili na strani Fincev proti veliki premoči Rusov. Finci so namreč že takrat sloveli kot odlični smučarji in sploh športniki.

Eden od sošolcev, zgovorni Dolfe Jeglič, se je nekoč sam določil za vodjo "Fincev" in nas vse ostale, imenovane za "Ruse", poslal iz razreda. Imel je tudi šest svojih sobojevnikov, med njimi Janeza Erjavška, Koželja iz Podgorja in celo Helmuta Mastnaka. "Rusi" smo brez upiranja zapuščali razred, z izjemo Alberta Štuparja, ki je obsedel v svoji klopi. "Finci" so ga obkrožili, sam pa je skočil na mizo in zavpil, da je on pravi Rus in naj se ga nihče ne dotakne, če noče imeti opravka z njim. Ponavadi je bil miren učenec, tokrat pa je njegov nenadni izbruh povzročil presenečenje in s tem konec igre.

Kaže, da so omenjeni začetki vojne v Evropi dali podobne ideje tudi mnogim ostalim otrokom, fantom v našem mestu in okolici. V posameznih delih mesta in okolice so ustanovili svojo "vojsko". To so bile šutenska, grabenska, mestna vojska in podobno.

Teh deških vojnih iger pa je bilo kmalu konec. Že aprila 1941 se je vojna vihra preselila tudi na naša tla. Zaradi nepopisnih vojnih grozot je želja po vojnih igrah pri večini otrok za mnogo let zamrla.

Pesnica Darinka Slanovec

Darinka Slanovec se je rodila leta 1948 v Mekinjah pri Kamniku. Gimnazijo je obiskovala v Kamniku. Bolezen ji je onemogočila dokončati študij angleščine in nemščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Posveča se inštrukcijam iz angleščine.

Pesniti je začela v obdobju življenja, ko marsikdo že utihne. Leta 1998 je sodelovala na literarnem natečaju, ki sta ga organizirala Mohorjeva družba iz Celja in Radio Ognjišče, in bila nagrajena. Istega leta je svoje pesmi objavila v pesniški zbirki štirih *Most na drugi breg*, kasneje v več glasilih in revijah ter na radiu. Kot pesnica se je predstavila tudi na televiziji in na literarnih srečanjih doma in v zamejstvu. Skladatelj Milivoj Šurbek je uglasbil njeno pesem *Bolečina* in jo uvrstil v koncertni spored Komornega moškega zbora Lek.

EDINI GOST

Moram ti povedati:
svinčnik je v moji roki.
Nič posebnega razen veselja,
če sen obudim v stih.

Takrat bom praznovala.
Ti boš moj edini gost.
Ti boš pesem.

Pohiti!
Nekateri umrejo
od šumenja v sencih,
če se ure čakanja ne iztečejo.

BESEDA JE MOST

V prostor, skrit
v urah,
v spominih,
v sklepnih ovojnicah mojih prstov,
prenika vlažnost poljubljenih ustnic.
Vem, nihče ne sliši, a zvenim,
muževna.
Hlapim,
na smrt odprta,
od nestrpnosti in omahovanja
pred vstopom v srce sveta,
ki ga varuje samota.

Kristalna tekočina, ne mrtva ne živa
kot porodna voda,
umiva moje grlo:
prag pobožam,
potopljen v svečano tihoto svetišča,
prikrito drhtenje molka,
ki tipaje se neba dotika –
ko se odprejo vsa vrata
in iz mraka zažarijo neslišne luči
in, o milost, beseda.
Beseda: most
za vse, kar zmore duša.

PUSTIM

Dežuje –
v svetlobi, temi.

Dež,
ki pada
v oči,
usta,
v kri –
poje, grozi:
nisi.

Utopljena –
v pojočo školjko rojena –

sem;
a pustim,
da me
ni.

POPOLDAN Z DIEGOM

To mi je govoril moj prijatelj Diego,
ko sva se gugala v viseči mreži
v paviljonu za počitek:

"Učiš me ves čas potovanja.
Učiš me biti notri.
Nisem vedel.
Biti notri pomeni obiskovati svet,
obljubo.
Obiskovati svet pomeni iti iz hiše,
si ogledovati nebo in otroke, ki rasejo.
In svoje ude, svoje srce.
Poljubiti sebe popolnoma vsega
nekje na samem.
Nekje na odprtem plesati
s čudovito močjo gibov, nakopičenih v sebi.
O brez bedastega sramu in tekmovanja.

Ta lepa pesem, ki jo poješ, je tvoja.
Ti, moja sreča.
Učiš me ves čas potovanja.
Učiš me biti notri.
Nisem vedel.
Biti notri pomeni videti luč v svoji sobi
skoz odprto okno.
Moja soba, prazna."

Dušan Sterle, V kavarni

3

Dušan Lipovec, akad. slikar in kritik
Cankarjeva cesta 7
1240 Kamnik

Ivo Kordaš

Kamničan Ivo Kordaš je že od mladosti zavezan umetnosti, predvsem glasbeni in likovni. Zaradi osnovnega poklica zdravnika ni uspel realizirati vseh svojih likovnih potencialov, zato pa se je v zadnjih letih, ko mu to čas dopušča, intenzivno posvetil svoji veliki ljubezni, likovnemu ustvarjanju. V dolgoletnem likovnem snovanju je dosegel upoštevanja vredne rezultate, saj je že leta 1963 samostojno razstavljal, udeležil pa se je številnih skupinskih predstavitev, predvsem s stanovskimi kolegi, slikarji zdravniki, in sodeloval na nekaterih ex temporih. Ukvarjal se je še z modeliranjem in rezbarjenjem, ustvaril je tudi nekaj javnih kiparskih del.

Ivo Kordaš se najraje izraža s slikarstvom, predvsem v tehniki pastela in akrila. V slikarjevih zgodnejših krajinah, tihožitjih in portretih je barvna slikarska risba še jasno definirana in je, še posebno v pastelih, temeljni element gradnje slike. Prav pasteli odražajo še posebno skicozno sproščenost in likovno svežino. Kordaševi cvetlični motivi so rože, ki cvetijo v njegovi domišljiji. To so shematske barvne študije, kjer je sam motiv cvetlic drugotnega pomena, čeprav so ravno zaradi likovnih poenostavitev in barvnih preoblikovanj očem všečne in nas kot take vznemirjajo in radostijo. Ivo Kordaš je tudi izboren portretist. Njegovi portreti, risarski ali skiciozni, v tehniki pastela ali akrila, so dosežki, ki se jih ne bi sramoval marsikateri šolan slikar. S trdno konstrukcijo s pomočjo linij in barv slikar ne doseže samo fizične podobnosti modela, temveč ga tudi psihološko označi.

V vseh obdobjih Kordaševega slikarstva pa sta krajina in veduta, v tehniki pastela, še pogosteje pa akrila, poglavitni tematiki njegovega likovnega izražanja subjektivnih interpretacij objektivno dane materije. Pri tem ne gre le za realistično posnemovalno odslikovanje danega miljeja, temveč slikar motiv subjektivno slikarsko preoblikuje z oblikovnimi in barvnimi poenostavitvami. Značilni so pastozni nanosi intenzivnih barv, ki zapojejo kot celota v ubranem koloritu. Z vehementno slikarsko potezo, reduciranjem slikarskega motiva na bistveno, gradi svojski likovni svet, kjer pa so tudi pri najbolj radikalnih poenostavitvah in preoblikovanjih še vedno razpoznavni konkretni topografski motivi. Največkrat je predmet Kordaševe likovne koordinacije vedutni pogled na domači Kamnik ali bližnjo okolico. Sugestivna je serija motivov Malega gradu, tega že ničkolikokrat upodobljenega motiva, ki pa ga je slikar zopet povsem nanovo in sveže slikarsko predstavil s kuliso Kamniških planin v ozadju, kjer geometrizirana dvojna krivulja Kamniškega sedla deluje že kot kodificiran pomenski in simbolni znak tega dela Kordaševega slikarstva.

V seriji slikarskih aktov je avtor še bolj poudaril in privedel svoj primarni kolorizem celo do te meje, da mu je sama barva že sredstvo za slikarsko temo. V tem primeru pač tematike aktov, kjer čutnost ženskega akta prehaja v čisti barvni slikarski akt(ivizem).

Časovno najbližje, torej zadnje Kordaševo slikarstvo, ki sicer še temelji na realistični zasnovi v iskanju avtentičnega in intenzivnega likovnega izraza, se je povsem podredilo – barvi. Z močjo množice barvnih kvalitet in njihovo skupno zvezo gradi vse bistvene postulate predmetnosti slike: z barvo odloča prav vse, od slikarske poteze do zasnove celotne kompozicije. S tem se je seveda naslonil na bistveno slikarsko revolucijo 20. stoletja: fauvizem. Vendar, kot ugotavlja likovni kritik, umetnostni zgodovinar Janez Mesesnel, primerjava s fauvisti za Kordaša ni več ustrezna, saj je popolnoma podredil vsakršne likovne sugestije barvnemu "oblikovanju". V tem procesu, imenujmo ga kar "slikarstvo gestalističnih barvnih analiz", pa nastala slika vse bolj opušča iluzijo prostora in odkrito prehaja v ploskovno površino, kjer govorijo le še barve – slika razpada v čisto barvno amorfnost. Kordaševe slike so mnogoplastni intencionalni predmeti, ki imajo svojo opredeljeno eksistenčno osnovo v realni predmetnosti in povedno v slikarjevi dejavnosti, ki je izslikava sveta. Tega ni mogoče le slikarsko (barvno) (os)misliti, ampak se lahko realizira v izkustvu in temelji na treh dejavnikih konstituiranja slike: predmetu, slikarjevi akciji in gledalčevi percepciji.

Že antično načelo, da bo ljubitelj lepote lepoto zasledoval povsod, velja tudi za našega avtorja, iskalca barvne lepote, likovne in življenjske prepričljivosti, ki mu je slikarstvo oblika posvetitve, zatočišče in stičišče skrivnostnega in svetega.

Ivo Kordaš, Kamnik,

akril na platnu, 60 x 70 cm

Ivo Kordaš, Golf v Volčjem Potoku,

akril na platnu, 60 x 70 cm

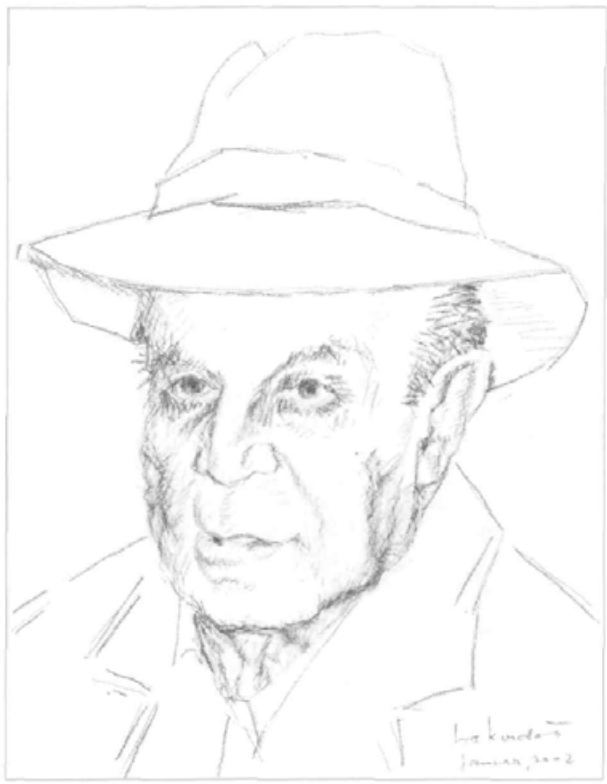
Ivo Kordaš, Rože,

akril na platnu, 50 x 60 cm

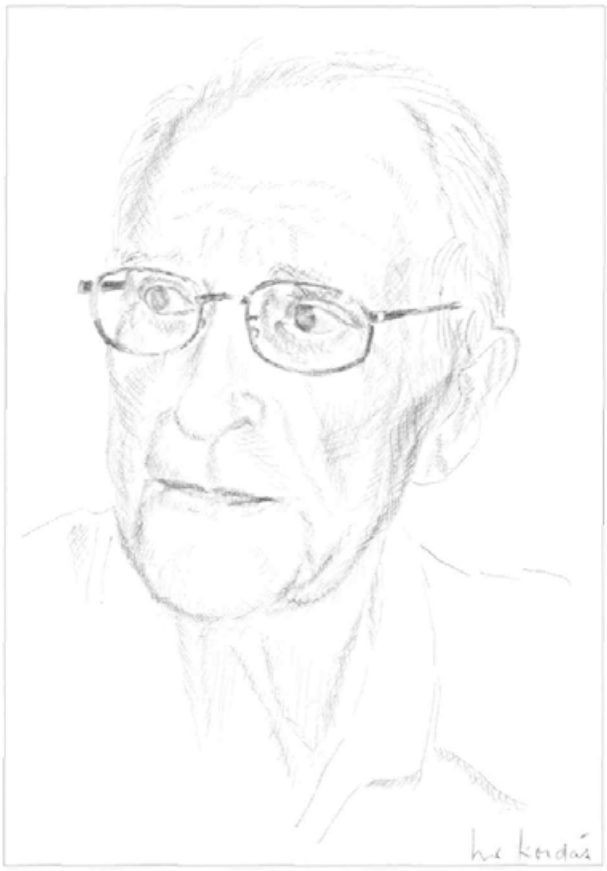

Ivo Kordaš, Pejsaž,

akril na platnu, 80 x 100 cm

Maks Bergant, perorisba, tuš

Dr. Svetozar Frantar, perorisba, tuš

Dr. Niko Sadnikar, svinčnik - oglje

Dušan Lipovec, akad. slikar in kritik
Cankarjeva cesta 7
1240 Kamnik

Dušan Sterle

Kamničan Dušan Sterle, po poklicu grafični oblikovalec, po srcu in duši pa neumoren in zaprisežen slikar, je že od začetkov svojega likovnega delovanja izrazit figuralik. V svojem slikarskem delu je šel skozi različna stilna obdobja, od opisnega realizma in fotorealizma do svobodnejših, ekspresivnih upodabljanj. Vselej pa je bilo njegovo slikarstvo aktualno in socialno angažirano. Njegove slike so enkrat humorno in ironično, drugič pa trpko in resignirano opozarjale na senčne strani našega življenja.

Dušan Sterle je v svojem zgodnjem oljnem slikarskem delu, ki ga lahko stilno opredelimo kot klasični realizem, v rjavkastih in modrih tonalitetah upodabljal predvsem portrete, žanrske motive in tudi že socialno figuraliko. Kasneje, v njegovi hiperrealistični fazi, je začela prevladovati socialnokritična in ekološka tematika, kjer je načenjal domače in globalne aktualne probleme in s svojimi nedvoumno poantiranimi slikami opozarjal na številne anomalije v našem okolju in času.

V zadnjem desetletju je Sterle v svoji slikarski figuraliki dosegel močan ekspresivni naboj in svojevrsten, poenostavljen, a hkrati močno oseben in prepoznaven slikarski rokopis. V svojih delih je postal skozi groteskno karikiranje figur še bolj aktualen. Njegove akrilne slike in grafike socialnih odrinjencev, marginalcev vseh vrst družbenega dna, delujejo skrajno morbidno, včasih pa groteskno simbolično, predvsem pa nas opozarjajo in svarijo. Pričajo o vsesplošnem propadanju vrednot in moralnem razkroju družbe, v kateri živimo. Sterletove slike so bridke vsakdanje zgodbe: moreče sanje, ki so še kako resnične; alkoholne blodnje beznic, kreature iz črnih kronik, vsakdanji obup in nesmisel, svet grotesknih figur vsakdanjih odvisnikov, norcev, potepuhov in mrličev, zmes norosti in bolečine. So slike, ki so boleč udarec; silovito in bridko slikarstvo, zgroženost in obtožba družbe. Človek je odtujen od osnove svoje eksistence, od soljudi in od samega sebe. Vseskozi pa je v Sterletovi figuraliki prisotna usodna značilnost: občuten etos trpljenja in ponižanja, nekaj žal še vedno tipično in značilno slovenskega.

V zadnjih letih je slikar v serijah podob v mešanih slikarskih tehnikah na kartonih začel upodabljati nasprotje prejšnjega mračnega sveta. V karikirani obliki, z dobršno mero humorja in ironije nam odstira podobe iz samozadovoljnega malomeščanskega sveta: mestne filistre, obrekljive dušebrižnike, spogledljive mladenke, sumljive dame, vase zagledane nastopače, seksualne obsedence, notorične bedake, duhovne maloposestnike, skratka, puhloglavce vseh vrst; do skrajnosti je aktualiziral in karikiral sicer vsakdanje nepomembneže.

Zanemariti ne gre Sterletovega portretnega slikarstva, predvsem v akrilih in mešanih tehnikah. Poleg številnih avtoportretov je iztrgal pozabi številne prijatelje, znance, stanovske kolege in številne Kamničane. V njegovem ateljeju na Šutni so pozirali mestni pijančki in posebneži ter občinski in drugi veljaki z županom na čelu. Portretirance je ujel v njihovi značajski celovitosti, značilni drži ali gestikulaciji, na svojski, ekspresivni način, kot ga vidi skozi svojo slikarsko optiko.

Dušan je poznan tudi kot krajinar in vedutist. V svojih akrilnih slikah, pa tudi grafikah in v zadnjem času celo računalniških inscenacijah, nam odstira poglede na domači Kamnik, kjer je vse jasno spoznavno, vendar ekspresivno deformirano in prežeto z značilno tesnobno nostalgijo. Kot da se dogaja nekaj usodnega, žalostnega, celo strašnega in tragičnega za nemimi fasadami starih meščanskih hiš, ki so pravzaprav dramatične kulise nekega teatra, ki se mu pravi življenje. V ekspresivno razburkanih krajinah, kjer govorijo predvsem intenzivne barve na temni podlagi, daje slikar duška svoji temperamentni impulzivnosti. Dokumentarno, a slikarsko prepričljivo nam je Dušan Sterle v seriji akrilnih slik ovekovečil nekaj za naše okolje nekoč značilnih in za kmeta nepogrešljivih arhitektur iz naše etnografske dediščine: dobrih, starih in slikovitih stoletnih kašč.

Na prelomu tisočletja in po začasnem umiku v krajinarstvo se Sterle zopet vrača na staro uhojeno in preizkušeno slikarsko pot – v zanj značilno figuraliko, uglašeno in kritično domačijsko tematiko. Zopet nas uvaja v slikarsko razmišljanje o obče človeških eksistenčnih in eksistencialnih stiskah, tegobah in strahovih našega bivanja. V znane in spoznavne kamniške lokalitete so postavljene figure brez identitete – torej Kamničani brez obrazov, neidentificirani akterji neštetih dram in človeških komedij v stvarnosti nekega malega mesta. V figurah "brezobraznikov" smo vsi znani neznanci, ki nam je slikar nadel brezčasne maske na karnevalu našega bivanja. Umetnik implicira v svojih slikah protest proti stanju duha, vsakršni duhovni pritlehnosti in poniglavosti, ki jih dojema kot sebi sovražne, tuje, hladne, težke in negativne.

Vrh Sterletovega sočasnega figurativnega slikarstva predstavlja brez dvoma štirinajst slik križevega pota, kjer je z asketsko uporabo barv in reducirano likovno govorico vzpostavil svoj slikarski kredo.

Znaten je tudi Sterletov prispevek pri ilustriranju in opremi knjig in drugih publikacij. Opremil ali ilustriral je lepo število otroških in drugih edicij, kjer je tudi v drobnih ilustrativnih risbah ohranil svoj prepoznavni slog in likovno občutljivost.

Omenimo še slikarjeva organizacijska prizadevanja za kulturno oživitev starega Kamnika, predvsem njegovo aktivno sodelovanje pri obuditvi starega predela Šutne – bil je sotrudnik številnih likovnih delavnic na Šutni – tradicionalnih kamniških montmartrov.

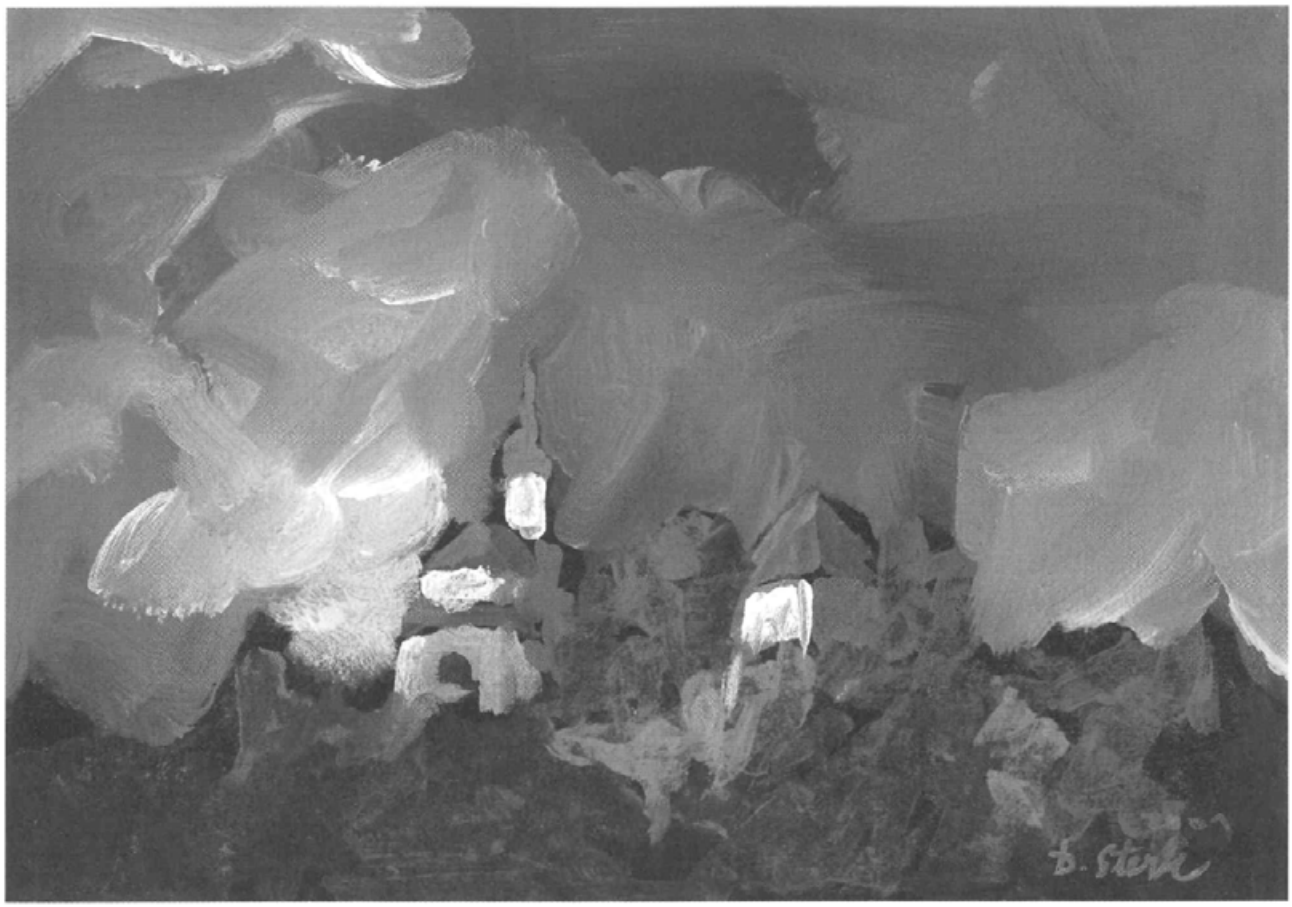
Dušan Sterle je kritičen in neprizanesljiv, pa tudi ironično hudomušen slikarski kronist ljudi, dogodkov in

stvari v našem prostoru in času, ki jih v naši naglici in hlastanju, sami ne vemo za čim, niti ne opazimo ali namerno spregledamo. Opozarja nas na neizpodbitno dejstvo, da živimo (pre)hitro, nevarno, zlagano, površno in prazno.

Dušan Sterle, Na bolšjaku, 1999,

akril na platnu, 100 x 90 cm

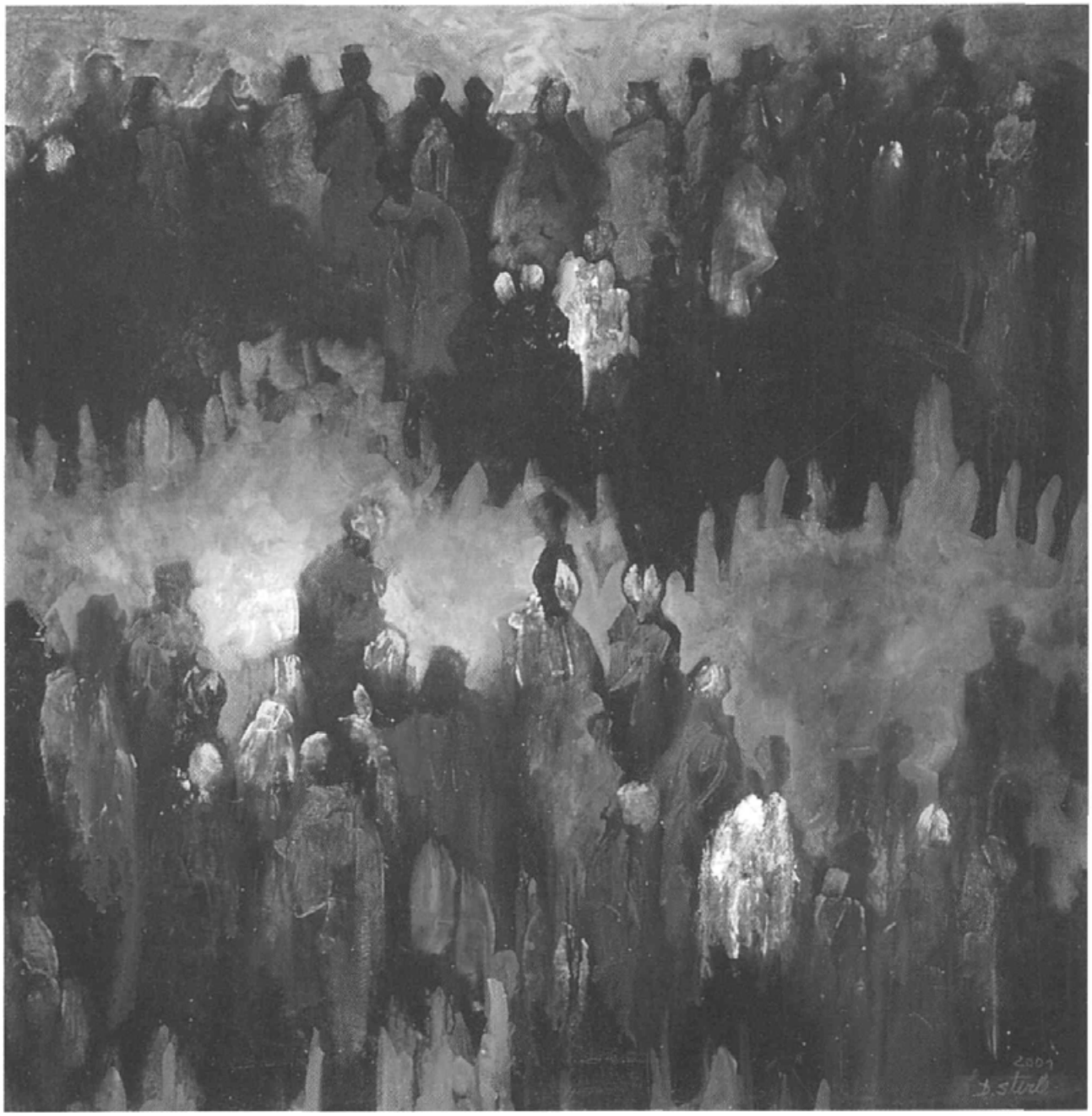
Dušan Sterle, Kamnik, 2001,

akril na platnu, 29 x 21 cm

Dušan Sterle, Pust, 1999,

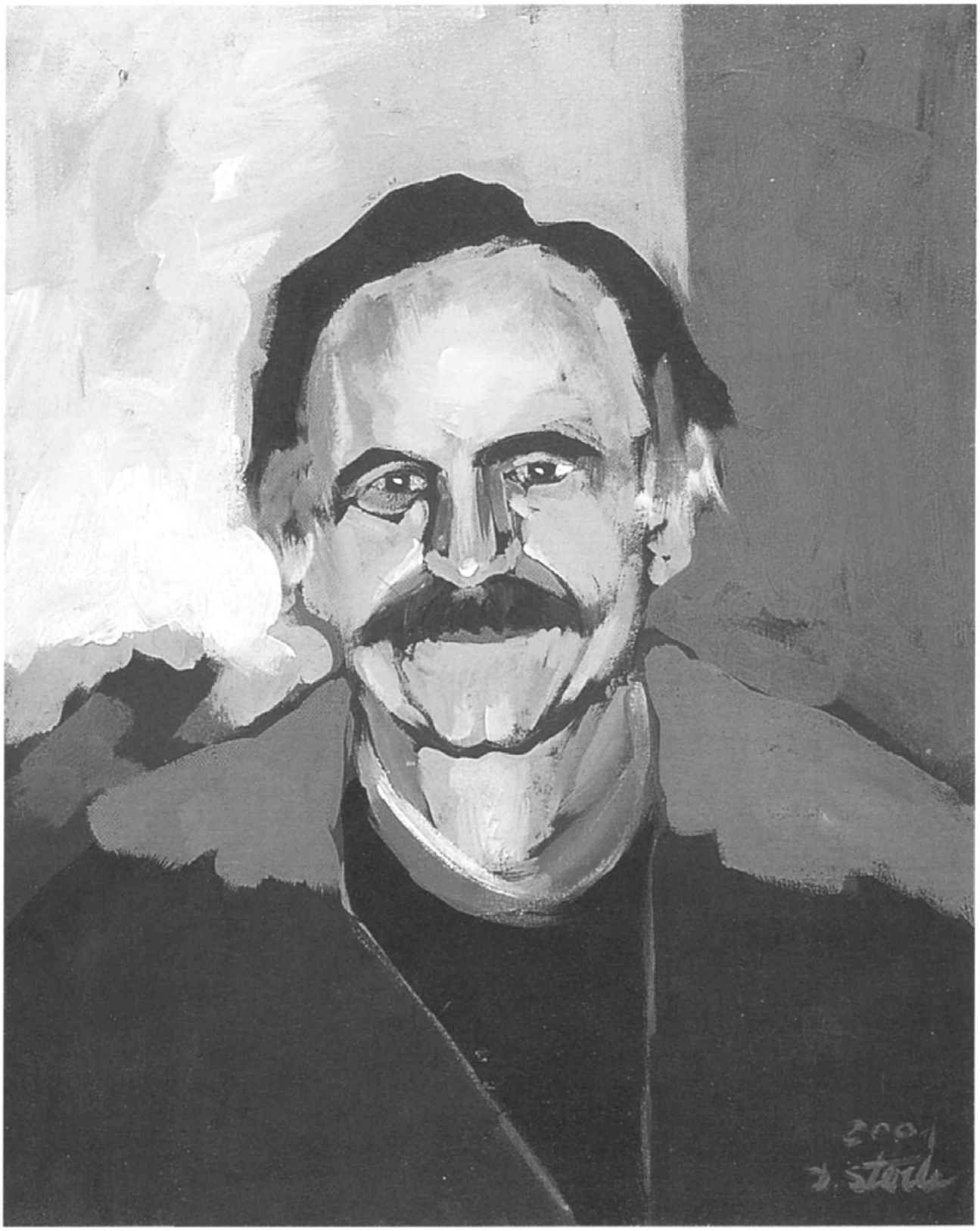
akril na papirju, 42 x 21 cm

Dušan Sterle, Ideologije, 2001,

akril na platnu, 80 x 80 cm

MATIČNA KNJIŽNICA
KAMNIK

Dušan Sterle, Portret akademskega slikarja Alojza Berleca, 2001,

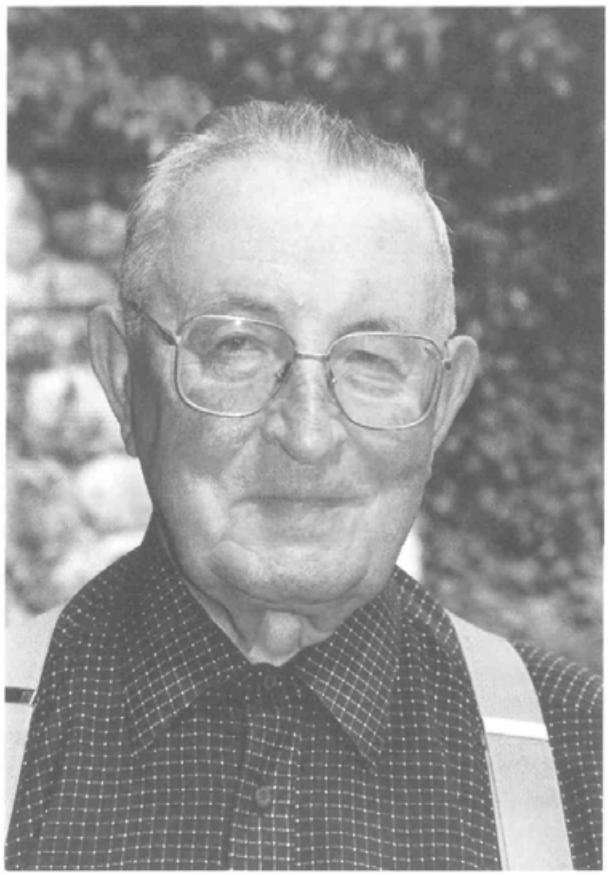
akril na platnu, 40 x 50 cm

Jože Pavlič, dipl. teolog
Suhadole 61/G
1218 Komenda

Pomlad je lepa, jesen še lepša, samo krajša ...

Pogovor s Kamničanom Andrejem Pogačarjem, duhovnikom v Čilu

Andrej Pogačar, upokojeni župnik župnije sv. Petra v Curacautinu v Čilu, je od 7. avgusta do 4. septembra 2001 obiskal sorodnike v kamniški in komendski župniji ter drugod. Ob tem obisku je nastal pričujoči pogovor, v katerem intervjuvanec odkriva svojo pestro življenjsko pot od otroštva dalje, številna vesela pa tudi grenka doživetja, povezana predvsem z njegovim duhovniškim delovanjem, prav posebej v Argentini in Čilu, spominja pa se tudi veliko drugega, kar je oblikovalo njegovo človeško in duhovniško podobo.

Andrej Pogačar. Foto: Jože Pavlič.

Vaše korenine so v Kamniku in Komendi.

Rodil sem se 12. oktobra 1919 na Grabnu št. 4 (sedaj Medvedova 6) v Kamniku kot najstarejši od treh sinov očetu Andreju Pogačarju in materi Anki z dekliškim priimkom Cevc. Brata Jože (gradbeni tehnik, velik ljubitelj rož in dolgoletni organist v frančiškanski cerkvi sv. Jakoba v Kamniku) in France (univ. dipl. inž. statike) sta že umrla. Oče je bil učitelj na tedanji osnovni in obrtni šoli v Kamniku (v stavbi, v kateri je danes pošta), mati se je posvečala predvsem gospodinjstvu in vzgoji otrok. Izvirala je iz znane Cevčeve družine v Tuhinju; bila je teta akademika dr. Emilijana Cevca. Oče je bil po rodu Žimantov z Gore pri Komendi št. 3. Krščen sem bil v župnijski cerkvi Marijinega brezmadežnega spočetja na Šutni v Kamniku na ime Andrej Jože. Prvo ime sem uporabljal, drugega nikoli.

V Južni Ameriki so donedavna na moj rojstni dan praznovali tako imenovani "dan rase", ko so se Španci spominjali zavojevanja in kolonizacije te podceline. Zato malo za šalo, malo zares trdim, da sem bil že od rojstva namenjen v Južno Ameriko.

Vaša mati Vas je že v otroških letih izročila Bogu in Mariji v varstvo, Vas nekako usmerila na pot duhovništva.

Tedanji kamniški zdravnik dr. Dereani mojim staršem ob rojstvu zaradi moje telesne šibkosti ni dajal veliko upanja, da bom ostal pri življenju. Moja mama pa je mislila drugače. Nekega dne je odšla v župnijsko cerkev na Šutni, pokleknila pred Brezmadežno in jo prosila, naj mi izprosi zdravja, ter me izročila Mariji. Zaslišala je notranji glas, naj gre domov, položi termofor na moj trebušček in ozdravel bom. Tako je tudi naredila in resnično sem ozdravel.

V otroštvu se v otroka nepozabno zapisujejo številne stvari. Katere so se Vam v vaši družini v Kamniku?

Kot otroci smo živeli v precej zaprtem družinskem krogu. Igrali smo se s sosedovimi, Albrehtovimi otroki, na našem vrtu, pozneje pa, ko smo se preselili v Meglarjevo hišo, na tamkajšnjem vrtu. S starši smo hodili na sprehode v okolico Kamnika. Pozneje, ko sem bil dijak in študent, sem začel zahajati v gore, v glavnem v Kamniške Alpe. S sedmim letom sem začel obiskovati pouk klavirja pri sestri Evdoksiji iz reda usmiljenk sv. Vincencija Pavelskega (zagrebških usmiljenk) v stavbi, kjer je danes sodišče, tedaj pa so tam živele omenjene redovnice.

Doma smo živeli skromno, saj smo se preživljali samo z očetovo plačo. Da bi bila ta nekoliko večja, je oče začel zvečer poučevati tehnično risanje na obrtni šoli v Kamniku. Po naravi je bil mehka duša, po političnem prepričanju pa klerikalec. Zaradi tega je precej trpel pod ravnateljem tedanje osnovne šole Julijem Cenčičem, ki je bil liberalno usmerjen. Prihajalo je do napetosti in trenj med njima. Oče je bil zaradi svojega političnega prepričanja nekaj časa celo premeščen v Trebelno, mi, otroci, pa smo ostali z mamo sami doma. Vendar se je oče znova vrnil za osnovnošolskega učitelja v Kamnik in pred začetkom druge svetovne vojne postal celo ravnatelj osnovne šole. Nemci so nas po okupaciji Kamnika hoteli preseliti, vendar so se nas usmilili zaradi očetove hude bolezni, brat Jože pa je le moral v nemško vojsko in na rusko fronto. Naj še omenim, da je oče napisal zgodbo o kamniški Veroniki, naslovil pa jo je Vrtomirov prstan. Učenci so

ga imeli radi zaradi njegove topline in pedagoške odprtosti.

Naša družina je bila v cerkvenem oziru predvsem povezana s kamniškimi frančiškani. Tam sta v mešanem pevskem zboru, ki ga je vodil brat Kanizij Fricelj, pela moj oče (bas) in moja mama (alt), tam sem tudi prejel prvo sveto obhajilo, obiskoval verouk pri p. Karlu Dijaku, hodil k nedeljski maši.

V Kamniku sem obiskoval tudi šest razredov osnovne šole v isti stavbi, v kateri je poučeval moj oče. Od učiteljev se spominjam razrednika Goloba, pa Rakovca, Rusa ...

In če se danes ozreva nazaj na Kamnik med prvo in drugo svetovno vojno. Kaj od tega je predvsem ostalo?

Kamnik je bil tedaj malomeščansko mesto, gnezdo, kakršna opisujejo naši pisatelji. V njem se ni dogajalo nič posebnega. Skozi mesto so "furmani" vozili hlode iz Stranj in Stahovice. To zamejenost, enoličnost, praznino smo dijaki in študenti skušali prebiti z delovanjem v kulturno-prosvetnem društvu Bistrica.

Vaša poznejša odločitev za duhovništvo naj bi potrdila, da je bila materina podaritev prava? Kdaj ste to že sami pri sebi dobro vedeli, bili trdni v svoji odločitvi postati duhovnik? Ali pa so bile mogoče v Vas tudi druge želje?

Nikdar nisem imel drugih želja kot postati duhovnik. Ta poklic je v meni zorel spontano, se krepil z leti. K temu so gotovo pripomogli tudi očetje frančiškani, s katerimi sem bil v prijateljskih stikih, jih rad obiskoval, jim ministriral, hodil s p. Francetom Ačkom, doktorjem glasbe in skladateljem, in p. Martinom Percem v planine, vsrkaval vase njihovo duhovnost. V duhovništvo me nista silila ne mama ne oče, bila pa sta vesela, ko sem jima povedal, kaj nameravam postati. Mama me je, ko sem ji dejal, da bi šel rad v semenišče, vprašala le: "Ali si dobro premislil?" K moji odločitvi je pripomogel tudi moj stric (mamin brat) p. Gabrijel Cevc, minorit na Ptuju, s katerim smo bili zelo povezani, saj je umrl pri nas doma, mama pa ga je negovala v njegovi bolezni. Še ko sem bil osnovnošolec, sem doma "maševal" pri svojem "oltarčku", brata Jože in France sta ministrirala, oče pa je igral na klavir, ki si ga je sposodil pri frančiškanih.

Kot številni slovenski duhovniki iz tistih let ste tudi Vi obiskovali klasično gimnazijo v Škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano, ki se je še danes drži sloves zares dobre šole. Kako ste jo Vi doživljali?

V klasično gimnazijo v Škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano sem se vpisal leta 1931, maturiral pa leta 1939. Starši so v prošnji za sprejem tudi napisali, da nameravam postati duhovnik, kar je pomenilo nižjo šolnino. Ta šola mi je dala temeljito klasično izobrazbo, skoraj vse predmete pa so poučevali duhovniki. Učili so me ugledni profesorji, kakršen je bil Šolar (francoščino), Belec (latinščino), Trdan (zemljepis),

Andrej Pogačar s starši in bratoma ob vstopu v bogoslovje 8. septembra 1939

Pengov (prirodopis), Moder (fiziko in kemijo), Samsa (filozofijo in grščino) in drugi. Stanoval sem v gimnazijskem internatu. Učni uspeh sem imel v povprečju prav dober. Z mano je to gimnazijo iz Kamnika obiskoval poznejši akademik dr. Stane Gabrovec, pa France Torkar z Vršiča (danes Brezje). V gimnaziji sem obiskoval tudi pouk klavirja, glasbo in ta inštrument pa so me zaporedoma učili profesorji Čeh Vojteh Hybašek, Matija Tomc in Venceslav Snoj. Na gimnaziji smo ustanovili tudi inštrumentalni trio (klavir, viola in violina), v katerem sem igral klavir, nastopali pa smo na šolskih proslavah in drugih prireditvah.

Zaradi začetka druge svetovne vojne in z njo povezanih poznejših dogodkov študija teologije v Ljubljani niste uspeli dokončati, prav tako ne peti nove maše v Kamniku oziroma je ponoviti v Komendi.

V Ljubljani sem končal pet letnikov študija modroslovja in teologije. Tedanji ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman nas je bogoslovce iz mojega letnika že posvetil v diakone, po končanem šestem letniku pa nas bi še v mašnike. Dogodilo pa se je, da sem se s skupino bogoslovcev iz mojega letnika, nekaj teološkimi profesorji in drugimi slovenskimi begunci 4. maja 1945 odpravil na pot na avstrijsko Koroško. Z vlakom sem se odpeljal do Tržiča, prestopil državno mejo na Ljubelju in se spustil v dolino proti Borovljam, kjer so nas, begunce, obstreljevali koroški partizani. Iz Celovca so nas "zavezniki" z vojaškimi vozili prepeljali v Beljak, od tam pa s tovornjaki Unre v taborišče za vojne begunce v Monigu pri Trevisu.

Tudi Vi ste bili med tistimi bogoslovci, ki so doživeli partizansko obleganje gradu Turjak, njihovo prelomitev dane besede, zapor v Kočevju, srečanje s samim Edvardom Kardeljem pa tudi znanim partizanskim duhovnikom Metodom Mikužem, ki je zapustil duhovniške vrste?

Poleti 1943, ko sem kot bogoslovec preživljal počitnice pri kmečki družini v vasi Čušperk na Dolenjskem, je 8. septembra prišlo do kapitulacije Italije. Po njej so

se v tem koncu Dolenjske začeli širiti glasovi in pozivi, naj gremo proti Trstu, da bomo sprejeli Angleže, ki se bodo tam izkrcali. Večji skupini pripadnikov vaških straž, bogoslovcev, duhovnikov, mater z otroki in drugih ljudi sem se tudi sam pridružil. Namesto proti Trstu pa so nas na lojtrnikih odpeljali proti Ribnici. Prišli nismo niti do Velikih Lašč, ko smo zvedeli, da se tam zadržujejo partizani. Kam sedaj? Najbližje in najvarneje je bilo za zidove mogočnega turjaškega gradu, kjer se je nabralo več sto ljudi. Tam so nas kmalu izsledili partizani in nas začeli napadati. Pri tem so bili dolgo časa neuspešni, saj se jim je v gradu postavila po robu močna posadka vaških straž. Njen odpor so uspeli streti šele, ko so začeli grad s topom obstreljevati italijanski vojni ujetniki, prebili eno od sten in nato so partizani vdrli v stavbo. Partizani so se grdo znesli nad nami, čeprav so nam prej, ko so nas pozivali, naj se predamo, obljubljali, da se nam ne bo nič hudega zgodilo. Vzeli so nam, kar so le mogli (meni tudi nahrbtnik in uro), nas sramotili, nekatere takoj postrelili in nam grozili, da nas bodo pregazili s tanki. Nazadnje so nas bogoslovce, bilo nas je kakšnih petnajst, in druge zajete, kolikor jih niso že prej postrelili, zvezali z žico in odgnali v Velike Lašče, kjer so nas najprej zaprli v velike lope, nato pa vsem sodili pred naglim partizanskim sodiščem. Bogoslovci smo se pred njimi zagovarjali, da nismo ničesar zakrivili, da nismo segli po orožju, marveč se le zatekli na grad, ker nam drugega pač ni kazalo ... Med zasliševalci je bil tudi Edvard Kardelj, ki je molče poslušal naše izjave. Potem so nas zvezali z žico in usmerili v bližnji gozd, da bi nas tam postrelili. Pa je za nami na konju pridirjal partizanski oficir in preklical dano povelje. Nazadnje je padla odločitev, da moramo duhovniki in bogoslovci v zapor v Kočevje, številne druge na Turjaku zajete ljudi pa so partizani postrelili v gozdovih blizu Velikih Lašč. V Kočevju smo bili zaprti kakšne tri tedne. Bogoslovci smo morali podpisati izjavo, da kot duhovniki ne bomo svoje službe izrabljali za politično delovanje.

V Kočevju smo se tedaj srečali tudi z znanim partizanskim duhovnikom Metodom Mikužem. Prišel je v spremstvu mlade partizanke, oblečen v partizansko uniformo, brez znakov duhovništva na sebi. Osorno je dejal: "Jaz moram sedaj ta zavoženi voz katoliške cerkve iz dreka vleči!" S temi besedami je verjetno mislil nas in podobne.

Iz Kočevja so nas potem v partizanskem spremstvu privedli v stiški samostan, kjer smo bili pod stalnim partizanskim nadzorom. Za nas je posebej skrbel cistercijan p. dr. Tomaž Kurent, ki je razmišljal tudi o naši nadaljnji duhovni formaciji in študiju teologije. Priložnost za to se nam je kmalu ponudila, ko so Nemci v hajki od zagrebške smeri "čistili teren". Skupaj z njihovim pratežem smo varno prišli v Ljubljano, kjer smo malce pozneje začeli s četrtim letnikom študija teologije. V Ljubljani smo se po posredovanju škofa Rožmana tudi srečno izmuznili obveznosti tako imenovanega nemškega "Arbeitsdiensta". V Ljubljani sem ostal do 4. maja 1945, ko sem se z nekaterimi stanovskimi kolegi in teološkimi profesorji napotil na avstrijsko Koroško.

Naša odisejada v zvezi s pričakanjem zaveznikov pri Trstu in iskanjem zavetja na turjaškem gradu je danes videti precej naivna, vendar je to treba pripisati razpoloženju, ki je takrat vladalo med ljudmi, širjenju strahu, pomanjkanju pravega stika z vodstvom v Ljubljani, pripovedim o ravnanju partizanov z ljudmi, ki jim niso bili naklonjeni (mučenjem in streljanjem), pa še marsičem drugem, kar prinese vojna in je dobro znano tistim, ki so jo doživeli.

Za Vami je bila bridka izkušnja s partizani, začela pa se je nova izkušnja bivanja po begunskih taboriščih. Kaj bi rekli o obeh?

V begunskih taboriščih smo bili, čeprav so bili to omejeni prostori, v bistvu svobodni, se po njih prosto gibali, tudi odhajali iz njih in se spet vračali. Življenjske razmere in gibanje v njih oziroma zunaj njih je bilo odvisno od poveljnika taborišča. Ko smo bili v Serviglianu, je bil nam, Slovencem, poveljnik taborišča, ki je bil Anglež, celo tako naklonjen, da je pel z nami v našem pevskem zboru. Posebej navdušeno je prepeval Ave Marijo. Razumljivo, da potem tudi ni bil tako strog pri izvrševanju taboriščnih predpisov, kot bi bil sicer lahko. Slovenski begunci smo lahko brez posebnih težav odhajali iz taborišča in se zopet vračali, saj tudi nismo imeli kam drugam iti. Ni nas bilo strah kot takrat, ko smo bili v partizanskih rokah, da nas bodo pobili. Edino tega smo se bali, da bi nas vodstvo taborišča lahko nekega dne vrnilo v Jugoslavijo in izročilo partizanom. Še posebej zaradi tega, ker smo vedeli, kaj so naredili partizani z vrnjenimi domobranci v Kočevskem rogu. Res pa je tudi, da mlad človek veliko prenese.

Čisto drugače pa je bilo na gradu Turjaku in kar se je pozneje dogajalo z nami, bogoslovci, ko so nas zajeli partizani. Na gradu smo bili več dni v hudi duševni stiski, saj smo morali poslušati streljanje, vpitje, ječanje ranjencev, ki so jih prinašali z obrambnih zidov, preklinjanje partizanov, klice borcev vaških straž, kot: "Kaj čakaš? Ustreli ga že vendar! Ali ne vidiš, da pleza po zidu? Daj, poči ga že!" Vse to je bilo zelo mučno. Potem pa, ko so partizani zavzeli grad, kako so se znašali nad branilci gradu in drugimi, ki smo se tja zatekli. Do nas, bogoslovcev, sicer niso bili tako surovi kot do ostalih ujetnikov, nas niso pretepali, kljub temu pa smo se bali, da nas bodo kot številne druge postrelili. Ko so nas zaprli v Kočevju, so partizani vsako noč prihajali v naše prostore in koga iskali, ga odvedli s seboj in se ni več vrnil. To je bilo za vse dovolj zgovorno znamenje, kaj so z njim naredili, čeprav nismo slišali strelov. Tedaj sem prosil Boga, naj mi nakloni to milost, da bom res postal duhovnik, čeprav en sam dan.

Vmes, med bivanjem po begunskih taboriščih v Italiji, ste bili 17. junija 1945 posvečeni v duhovnika.

Ko se nas je sedem diakonov iz mojega letnika ob koncu druge svetovne vojne znašlo v begunskem taborišču v Monigu pri Trevisu, smo razmišljali, kaj narediti, iskali pomoč in rešitev tudi zase. To nam je

ponudil jezuit p. Florijan Ramšak. Povedal nam je, da lahko posreduje pri krajevnem škofu v Trevisu, da nas bo posvetil v mašnike. To se je tudi zgodilo. Še prej pa smo se v župnišču v Zermanu pri Trevisu, kjer nas je prijazno sprejel tamkajšnji župnik in kjer že tristo let ni bilo nove maše, z duhovnimi vajami pripravili na ta veliki dogodek v našem življenju. V nedeljo, 17. junija 1945, nas je nato vseh sedem diakonov tedanji treviški škof Antonio Mantieri v zermanski župnijski cerkvi posvetil v mašnike. Z mano so bili posvečeni Franc Levstek, ki je bil pozneje profesor v argentinski Cordobi, mons. Milan Palčič, ta je bil duhovnik v Ekvadorju, dr. Janez Osana, ki je ostal v Boznu (Bolzanu), znani poznejši ekumenski delavec prof. dr. Stanko Janežič iz Maribora, Richard Fale, ki je pozneje deloval v ZDA, in še nekdo, čigar imena in priimka se, žal, ne morem spomniti. Novo mašo sem imel naslednjo nedeljo, 24. junija, v taborišču, novomašno pogostitev pa mi je pripravila družina Fink, ki se je pozneje tudi preselila v Argentino. Ta družina me je sprejela za svojega. Z njo sem ostal do danes prijateljsko povezan. Naše mašniško posvečenje in nove maše, ki so prinesle veliko veselje in duhovno zadoščenje ter tolažbo med slovenske begunce v moniškem begunskem taborišču, pa je skalila zelo žalostna novica o pobojih s Koroškega vrnjenih slovenskih domobrancev v Kočevskem rogu. Tako so se solze sreče mešale s solzami bridkosti.

Teologijo ste doštudirali v južnotirolskem mestu Brixen (Bressanonne), kamor se je začasno iz italijanske Praglie preselila ljubljanska teološka fakulteta za Slovence v begunstvu (ta je delovala najprej v Italiji, nato do leta 1958 v Argentini), medtem ko je v domovini po koncu druge svetovne vojne do leta 1952 nemoteno delovala sprva v zelo omejenem obsegu še v sklopu ljubljanske univerze. Danes skoraj nemogoča zgodba, vendar resnična. Naj omenim, da se je maja 1945 iz Slovenije na tuje zateklo okrog 220 slovenskih duhovnikov in redovnikov, med njimi tudi nekateri profesorji ljubljanske teološke fakultete. Na avstrijsko Koroško so z zvijačo odpeljali tudi tedanjega ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana, ki se sicer ni hotel umakniti na tuje.

Študij teologije oziroma manjkajoči šesti letnik teološke fakultete v Ljubljani sem res dokončal skupaj z drugimi bogoslovci, ki smo se zatekli na tuje in ostali živi, v južnotirolskem mestu Brixen. Tja sem odšel iz begunskega taborišča Senigalia, še prej pa sem bil približno eno leto v begunskem taborišču Servigliano, kamor so nas premestili iz Moniga; del slovenskih beguncev pa tudi v Riccione. Duhovniki in bogoslovci smo ostali skupaj. Še vedno smo se bali, da bi nas Angleži lahko poslali v domovino, kjer nas gotovo ne bi čakalo nič dobrega, saj so se tedaj tam dogajali celo umori duhovnikov, zapirali so jih, močno omejevali in nadzorovali njihovo delo. Zato nam je povabilo rektorja ljubljanske teološke fakultete za slovenske bogoslovce v begunstvu prof. dr. Alojzija Odarja, ki je s pomočjo zelo uglednega slovenskega jezuita p. Antona Prešerna v Rimu pri Svetem sedežu dosegel cerkveno-pravno priznanje in veljavnost te fakultete, prišlo kar prav. Ko sem končal teološke študije v Brixnu, sem pomagal v župniji Weitental. Stanoval sem pri dobri kmečki družini 1500 metrov visoko v hribih.

V Brixnu ste tudi zvedeli za povabilo argentinskih škofov slovenskim duhovnikom v begunstvu v Italiji, naj pridejo delovat k njim.

Za to povabilo, možnost, sem zvedel od dr. Odarja. Povedal nam je tudi, da nam, kolikor se bomo za to odločili, ne bo treba plačati prevoza z ladjo, kajti to bodo uredili tisti, ki nas tja vabijo. Za nas se je še posebej zanimal škof Emilio di Pasquo v škofiji San Luis, kakšnih 800 kilometrov zahodno od Buenos Airesa v smeri proti Mendozi in Andom, ki je pripravljal ustanovitev bogoslovnega semenišča (Seminario mayor) in teološke fakultete, manjkalo pa mu je predavateljev. Ker zaradi tedanjih razmer v Sloveniji na vrnitev v domovino nismo računali, Evropo pa so še trle hude posledice druge svetovne vojne, se nam je ponujena možnost in priložnost zdela dobra, zato smo jo nekateri tudi sprejeli. Tisti slovenski duhovniki, ki smo se odločili za odhod v Argentino, smo se vkrcali na manjšo ladjo v pristanišču Bagnioli pri Neaplju, ki nas je po dolgih tednih premetavanja po morju le pripeljala v Buenos Aires. Tam nas je sprejel in za nas poskrbel znani slovenski izseljenski duhovnik mons. Janez Hladnik, ki je naredil veliko dobrega za slovenske vojne in politične begunce, ki jih je leta 1948 sprejela Argentina. Iz Buenos Airesa sem s tistimi, ki smo sprejeli povabilo škofa di Pasqua, odpotoval v San Luis.

Pred odhodom v Argentino ste eno leto študirali glasbo na papeški akademiji sv. Cecilije v Rimu. Tja Vas je bil pravzaprav namenil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki bi rad videl, da bi po končanem študiju v Rimu prevzeli vodenje ljubljanskega stolnega pevskega zbora.

Škof dr. Gregorij Rožman je verjetno prišel na to misel zaradi mojega že omenjenega glasbenega udejstvovanja na klasični gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano, pa tudi pozneje v ljubljanskem bogoslovnem semenišču, kjer sem vodil bogoslovski pevski zbor, ki je, poleg drugega, med velikim tednom pel v ljubljanski stolnici pasijon. Zanimanje za študij glasbe so v meni prebujali tudi tedanji skladatelji slovenske cerkvene glasbe Alojzij Mav, dr. Franc Kimovec in Stanko Premrl, ki je bil stolni organist, na teološki fakulteti pa je predaval cerkveno glasbo in petje. On me je učil tudi skladanja.

Ko smo bili v begunskem taborišču v Monigu, sem ustanovil in vodil slovenski moški pevski zbor. Po premestitvi iz tega taborišča v taborišče Senigalio sem ta zbor razširil na okrog šestdeset pevcev, saj je bilo v tem taborišču znatno več Slovencev kot v Monigu pa tudi drugih beguncev. V zboru so bili tudi sijajni pevci iz predvojnega slovenskega akademskega pevskega zbora Franceta Marolta. S slovenskim taboriščnim pevskim zborom sem gostoval tudi v Rimu. Peli smo samemu papežu Piju XII., v baziliki sv. Petra in drugod, naše gostovanje pa je organiziral jezuit p. Anton Prešeren, ki si je bil s papežem zelo blizu. P. Anton je tudi

uredil vse potrebno v zvezi z mojim študijem na papeški akademiji za glasbo v Rimu, tako da se nisem vrnil v begunsko taborišče, marveč ostal v Rimu. Študiral sem v letniku 1946/47, študij pa po enem letu prekinil. To sem naredil zaradi tega, ker so tedaj na omenjeni akademiji poučevali predvsem koral, jaz pa sem si želel pouka iz kompozicije in harmonije.

Ljubezen do glasbe sta v Vas prebujala že oče in mati, spremlja pa Vas prav do danes. To kažejo tudi naloge, ki ste jih pozneje prevzemali na tem področju.

Po prihodu v argentinsko mesto in škofijo San Luis sem tamkajšnje bogoslovce novoustanovljenega bogoslovnega semeniščа poučeval koralno petje, vodil stolni pevski zbor, bil pa naj bi tudi stolni organist, saj je škof di Pasquo poskrbel tudi za nove stolnične orgle, vendar sem že pred tem odšel v mesto Curacautin v Čilu. Tam sem vodil župnijski mešani pevski zbor in prosvetni mešani pevski zbor iz Curacautina, v katerem so v glavnem peli profesorji in učitelji in s katerim sem gostoval po raznih čilskih krajih. Za svoj glasbeni uspeh v Čilu štejem tudi izbor moje skladbe, ki sem jo napisal za natečaj ob 100. obletnici ustanovitve mesta Curacautin, za najboljšo skladbo.

Skladati sem začel že v bogoslovnem semeniščу v Ljubljani. V glavnem cerkvene pesmi. Te sem tudi pošiljal iz Čila na avstrijsko Koroško.

V škofiji San Luis Vam ni ustrezalo tudi vroče celinsko podnebje. Je bilo še kaj drugega, da ste se po osmih letih 1956. leta odločili zapustiti ta kraj in oditi v Čile?

Odkrito moram povedati, da mi ni ugajalo pretežno pisarniško delo v stolni župniji, kjer sem bil stolni kaplan. Želel sem si med ljudi, pravega pastoralnega dela, ne pa suhoparnega izdajanja potrdil o rojstvih in krstih ter vsem drugem, kar so ljudje prihajali iskat v stolni župnijski urad, ki je bil poleg tega tudi neke vrste matični urad.

Presedalo mi je tudi nadziranje, kdaj je ženska primerno oblečena za vstop v cerkev in kdaj ne, kar smo tudi morali opravljati (rokavi do komolcev, pokrita glava, nogavice na nogah in druge formalnosti, ki jih danes človek, ko gleda turiste po Evropi, kako pomanjkljivo oblečeni vstopajo v cerkve, komaj razume, jim verjame).

Temu se je pridružilo še vroče, suho podnebje, ki mi je povzročalo velike zdravstvene težave, o katerih tožijo tudi Slovenci v Buenos Airesu, čeprav je tam za razliko od San Luisa bolj vlažno podnebje in ni nič čudnega, da so potem to mesto "Dobrega zraka" (Buenos Aires), kot bi se glasil njegov slovenski prevod, sami pri sebi preimenovali v mesto "Slabega zraka" (Malos Aires).

Tako sem z veseljem in hvaležnostjo sprejel povabilo Franceta Okorna, ki je bil tedaj kaplan v župniji Curacautin v Čilu pri slovenskem župniku mons. Janezu Moharju in s katerim sva bila že prej v prijateljskih

Andrej Pogačar. Foto: Jože Pavlič.

odnosih ter pisnih stikih, da lahko pridem za nekaj časa na obisk k njemu v Čile, da se mi zdravje malo izboljša. Za dovoljenje sem v odsotnosti škofa di Pasqua prosil sanluiškega generalnega vikarja in se tako po osmih letih poslovil od San Luisa.

V Curacautinu ste sprva nameravali ostati le toliko časa, da si zdravstveno opomorete, nato pa naj bi odšli v Kanado, kjer naj bi nadaljevali študij teologije in glasbe. Pa ste si nazadnje premislili in ostali vse do danes?

Kar je bilo najpomembneje: v župniji sv. Petra v Curacautinu sem našel takšne vrste pastoralno delo, kakršno sem si resnično želel in ga ni bilo v prejšnji cerkveni službi. Tu sta bila slovenska duhovnika Janez Mohar in France Okoren, s katerima sem se dobro razumel in smo lepo sodelovali. Pred mano je bil na župniji kaplan Slovenec Jože Kunčič, poznejši župnik v Sv. Križu v Trstu, tako je bilo eno kaplansko mesto prosto, pastoralne potrebe pa zaradi obsežne župnije (podolgem meri šestdeset kilometrov, počez pa dvajset, danes šteje z okolico 20 tisoč prebivalcev, ob mojem prihodu pa jih je 12 tisoč) zelo velike. Povrh vsega mi je tukaj prijalo podnebje, saj je zaradi gora, jezer, rek in potokov ter gozdov podobno slovenskemu. Vse to je botrovalo temu, da se nisem več vrnil v San Luis, čeprav me je tamkajšnji škof vabil, da bi poleg drugega postal tudi stolni organist na novih orglah. Pa me ni pregovoril.

Iz Curacautina sem res nameraval iti študirat teologijo (za magisterij in morebiti tudi doktorat) in cerkveno glasbo v Kanado, vendar sem se ob visokih stroških študija odrekel tej želji. Vendar zaradi tega nisem bil posebej prizadet, saj je bilo toliko drugega, kar me je pritegovalo na ta kraj.

Lahko pa bi bil tudi odšel za duhovnika med slovenskimi izseljenci v Evropi. To možnost mi je ponudil škof dr. Gregorij Rožman, ki je nas, Slovence, obiskal že tudi v San Luisu. Izgovoril sem se, da slabo vidim, po Evropi pa bi moral dosti potovati z avtomobilom, pri čemer bi me moja slabovidnost zelo ovirala. V curacautinski župniji je bilo tudi dosti voženj z avtomobilom, vendar je le šlo za veliko krajše razdalje, kot pa če bi obiskoval izseljence po Evropi in tako z njimi vzdrževal stike.

Ali bi nam lahko predstavili vaše preteklo in sedanje delo v Curacautinu?

V tem čilskem mestu sem bil od leta 1956 do 1988 kaplan, nato pa do leta 1995 župnik, ker se je dotedanji župnik mons. Janez Mohar upokojil, kaplan France Okoren pa je že prej odšel za župnika župnije Selva Oscura, nekdanja curacautinska podružnica. Sedaj sem zaslužni župnik (Parroco Emerito). Moje glavno delo v župniji Curacautin je bilo ustanavljanje majhnih župnijskih oziroma temeljnih občestev, kot jim pravimo v Latinski Ameriki. Ta sem ustanavljal po zgledu prvih krščanskih skupnosti, štela pa so tudi do šestdeset članov. Tega sem se lotil, da bi prek njih navezal tesnejši stik z ljudmi, jim dal potrebno svetopisemsko znanje (v mestu so se širile protestantske skupine), jih temeljiteje poučil v veri in verskih resnicah, vzgojil pa tudi animatorje, ki naj bi bili pozneje sposobni sami voditi občestva. Na tem področju sem, lahko rečem, oral ledino v Čilu in so me pozneje začeli posnemati tudi drugi duhovniki. Pri ustanavljanju župnijskih občestev sem bil še posebej pozoren na topel človeški stik in na družabnost, kar igra zelo veliko vlogo pri Čilencih; skratka: najprej prijazen odnos do človeka, šele nato teologija in Sveto pismo.

Poleg tega sem poučeval verouk v osemrazredni župnijski osnovni šoli, ki jo je v Curacautinu ustanovil župnik Janez Mohar in bil tudi njen ravnatelj. Od leta 1964 sem poučeval verouk tudi na državni osnovni šoli in liceju v Curacautinu, pravico do tega in s tem do državne plače pa mi je dajalo pridobljeno čilsko državljanstvo. Dotlej sem bil brez vsakega državljanstva ali kot pravijo po špansko "apolide".

V župniji Curacautin sem zgradil pet podružničnih kapel oziroma kapelic (župnik Janez jih je kar petindvajset), v katerih se zbirajo k mašam ljudje s podeželja. Prihaja jih tudi do osemdeset.

Pospeševal sem delo Katoliške akcije po zgledu izkušenj in študija še iz Slovenije, to širil med fanti in dekleti, možmi in ženami, zanje pripravljal duhovne obnove, tečaje, sestanke itd.

Dvajset let sem urejal osem strani obsegajoči ciklostirani župnijski list Mensajero parroquial (Župnijski sel).

Po zlati maši leta 1995, ko je župnijo prevzel novi župnik Čilenec Jose Bastias Nanco (čez eno leto je prišel še kaplan), ki je bil prej moj kaplan, v župniji pomagam spovedovati, ob nedeljah imam eno od treh maš v župnijski cerkvi, sicer pa ob sobotah in nedeljah popoldne obiskujem še osem podružnic na deželi, kjer mašujem enkrat mesečno.

V župniji vodim tudi Marijino legijo, pripravljam duhovne obnove in srečanja za zakonce, sem njihov duhovni asistent. K meni prihajajo na pogovor in iščejo tolažbe številni ljudje. To je še toliko lažje, ker stanujem v lastni hiši, ki sem jo v mestu kupil z denarjem od prodane hiše v Santiagu, ki mi jo je v oporoki zapustil župnik Anton Trdan iz župnije Graneros, s katerim so me vezale prav posebne prijateljske vezi. Zame skrbi upokojena učiteljica s posvojeno hčerko.

Sem tudi hišni duhovnik pri sestrah zakramentinkah v mestu.

Delujete v glavnem med Čilenci, pa tudi Indijanci. Kakšna je razlika med njimi v pastoralnem pogledu in pa med Argentinci, pri katerih ste po prihodu v deželo "pod Južnim križem" najprej delovali kot duhovnik?

Čilenci so dobri po srcu, čustveni ljudje, po duši kar blizu nam, Slovencem. So veliko bolj ponižni kot Argentinci, ki se imajo za nekaj več v Latinski Ameriki; tudi zaradi velikih naravnih bogastev dežele. Če bi že moral izbirati med Čilencem in Argentincem, potem bi se odločil za prvega. Mogoče tudi zaradi tega, ker med Čilenci že 45 let živim, med Argentinci pa sem bil le osem let.

V naši župniji je le dvoje indijanskih naselij. Seveda to niso več tisti Indijanci, kakršne si predstavljamo, potem ko smo brali zgodbe o njih, marveč civilizirani. Dobro govorijo španščino in so se vključili v čilsko družbo.

Komendski župnik in dekan Nikolaj Pavlič je ob vaši zlati maši 23. julija 1995 v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi razmišljal, da bi Vas obdržal za duhovnega pomočnika v Komendi. Vi pa ste se vseeno odločili, da se kot upokojeni župnik vrnete v Čile med svoje vernike. Nekateri duhovniki (na primer mladi slovenski duhovniki iz Argentine) se odločajo drugače: raje ostajajo v Sloveniji.

Že s psihološkega vidika je priporočljivo, da človek na stara leta ostane tam, kjer je živel in deloval prej, ljudje te poznajo, sprejemajo, čutiš se doma. Zame je to gotovo v Čilu in ne v Sloveniji, kjer se – ne zamerite – danes bolj čutim tujca kot domačina. Iz Slovenije sem odšel pred 56 leti in se potem vračal le občasno za krajši ali daljši čas. V Curacautinu pa imam svojo hišo, sem gmotno preskrbljen, ljudje, predvsem starejši, me praktično vsi poznajo. Tam je moj sedanji dom, je moje večdesetletno delo, so prijatelji in znanci. Tu, v Sloveniji, se, kadar pridem na obisk, čutim, razen v krogu sorodnikov in majhnega števila ljudi, ki me še poznajo, vedno bolj odtujenega, osamljenega, kar pomeni smrt za starega človeka. Tega pa se vsakdo otepa, mar ne? Tako pri meni ni bilo dvoma, kam po upokojitvi leta 1995. Če bi pa že tako naneslo, potem bi svoja stara leta kot duhovnik najraje preživljal v Komendi, saj sem imel tukaj leta 1970, ko je bil še župnik Viktorijan Demšar, srebrno mašo, leta 1995 pa v času župnika Nikolaja Pavliča zlato mašo. Če Bog da, bom imel leta 2005 tudi biserno mašo. Na Komendo sem zelo navezan, tukaj sem našel zelo lep stik s pokojnim župnikom Pavličem, ki sem ga zelo cenil in mi je res hudo, da je že umrl in da se ne bova več srečala.

Slovenci v Argentini pravijo, da imajo dve domovini: materino, Slovenijo, in krušno, Argentino. Kaj bi šele lahko rekli Vi, ko ste izkusili kar štiri države – rodno, Slovenijo, zatem Italijo, Argentino in Čile. Državljana katere od teh se čutite, mogoče celo državljana sveta?

Globoko v srcu se še vedno čutim Slovenca, čeprav imam slovensko in čilsko državljanstvo. Korenin ni mogoče zatajiti, iztrgati, pozabiti, čeprav se, kot sem že povedal, ob svojih zadnjih obiskih v Sloveniji vedno bolj čutim tujca na ulici, med ljudmi, celo med stanovskimi tovariši. Pozna se, da sem večino življenja preživel in delal v Južni Ameriki, daleč od rodne domovine.

Preseneča vaša lepa slovenska beseda, govorica. Kako, da ste jo ohranili na tako visoki stopnji, je niste pozabili, saj v Čilu res nimate veliko priložnosti govoriti slovensko. Mogoče pa berete? Kako ohranjate vezi z domovino? Razmišljate pa verjetno že špansko?

Redno molim brevir v slovenščini in berem Družino, ki mi jo pošilja svakinja. Slovensko se pogovarjam le z duhovnikom Francetom Okornom, kadar se obiščeva, prideva skupaj. To je bolj poredko, saj sva drug od drugega oddaljena 120 kilometrov. Pisne stike vzdržujem s sorodniki in nekaterimi Slovenci v Argentini. Včasih zaide v moj dom tudi kakšen popotnik iz Slovenije in tu ostane nekaj časa.

Kadar se pogovarjam v slovenščini, mi to ne dela posebnih težav. Drugače je, če pridigam slovensko. Takrat si misli raje zapišem, kajti pogovarjati se je eno, pridigati pa nekaj čisto drugega. Če ne bi bil pripravljen, bi se mi pri pridigi lahko hitro kaj zataknilo. Drugače je, kadar govorim špansko. Jasno, če hočeš zares obvladati neki jezik, moraš tudi misliti v njem. Tako je tudi v mojem primeru s španščino, torej v Čilu mislim in govorim špansko, saj s slovenščino, razen v izjemnih primerih, tam nimam kaj početi. Takšna je pač usoda duhovnika izseljenca daleč od domovine.

V Vas je tudi ljubezen do gora. Tudi ta Vam je verjetno pomagala, da ste mesto Curacautin in njegovo slikovito okolico z vulkanskimi gorami, jezeri in gozdovi začeli približevati čilskim in tujim turistom. Pri tem Vam je prišlo prav tudi znanje fotografije še iz dijaških let, številni posneti diapozitivi. V ozadju vsega pa je bila predvsem vaša pripravljenost kraju in ljudem pomagati do večje razvitosti, turizma in s tem gmotnega napredka.

Prvi fotoaparat sem dobil, ko sem bil v četrtem razredu gimnazije, iz zapuščine p. Gabrijela Cevca. Temnico, v kateri sem razvijal filme, izdeloval in povečeval slike, sem uredil doma v tistem kotičku, kjer sem kot osnovnošolec "maševal". Z izdelovanjem črno-belih fotografij sem se ukvarjal do konca gimnazijskih let. Najraje sem fotografiral izlete v planine in družinske sprehode.

To znanje mi je prišlo zelo prav v Curacautinu. Ko sem ga odkrival, predvsem njegovo okolico s štirimi visokimi vulkanskimi vrhovi, jezeri, rekami, potoki in gozdovi, sem spoznaval, da je njegova prihodnost predvsem v turizmu. S sobratom Janezom Moharjem sva obiskala in prehodila vse, kar je bilo zanimivega v bližnji in daljni okolici mesta. Pri tem sem posnel veliko diapozitivov – vseh skupaj jih imam okrog 3000 – z njihovo pomočjo sem Čilencem in prebivalcem drugih južnoameriških držav, pa tudi zunaj njih, predstavljal lepote in zanimivosti Curacautina in okolice ter pri njih zbujal zanimanje, da bi jih obiskali. Moj trud ni bil zaman, čeprav nam v Curacautinu še marsikaj manjka, da bi postali zares pravo turistično središče; predvsem infrastruktura. Upam, da se bo sčasoma tudi to uredilo, kajti tukaj je zares lepo, dober zrak, čista voda, visoke gore, mir ...

Za duhovnika pa je konec koncev le najpomembneje, da človeka privede k Bogu. Kako je v tem pogledu za razliko od Evrope v Južni Ameriki? Kakšna sredstva ste pri tem uporabljali, da bi dosegali svoj cilj, skušali biti pastoralno uspešni?

Moje prvo duhovniško pravilo je: Bodi do vseh ljudi dober! Najprej sam uresničuj to, kar oznanjaš! Bodi dober tudi do drugovercev, nevernih, na voljo vsakemu, ki se k tebi zateče v stiski, išče nasveta, tolažbo v težavah.

Pri oznanjevanju evangelija se držim apologetsko-katehetskega pristopa. To pomeni, da skušam vse, kar je v zvezi z vero in življenjem iz nje, ljudem razložiti čim bolj jasno, preprosto in nazorno, kot je to delal Jezus. Takšen sem tudi v pridigah.

Ko enkrat mesečno obiskujem ljudi na deželi, po naših podružnicah, že vnaprej vedo, da bom prišel. Vse, s katerimi se srečam, najprej pozdravim, jim dam roko, jih objamem in poljubim. Vsakemu rečem kakšno prijazno besedo, se zanimam zanj. Otroke pokrižam. Takšen način občevanja z ljudmi je za Evropo nenavaden, tukaj pa nekaj običajnega in mi odpira pot do njihovih src. Če ne bi tako ravnal, bi bil ljudem tuj, me ne bi sprejeli.

Zlasti pomembno je, da ljudi kličem z njihovimi imeni. To vsakdo rad vidi, je pa zelo zahtevno, saj si ni lahko zapomniti tisoče imen, odpira pa ti veliko vrat domov in src.

Obiskanim ljudem, ki so že pred mojim prihodom lepo okrasili podružnično cerkev oziroma bolje rečeno kapelo ali kapelico, nato preberem župnijska oznanila. Zatem jih poučim oziroma predlagam kaj koristnega za njihovo življenje, zdravje, socialno varnost ..., na primer: katera zdravilna zelišča naj nabirajo in iz njih kuhajo čaj, ki jim bo koristil pri boleznih srca in ožilja, znižal previsok pritisk, zmanjšal holesterol v krvi ... Ravnam se po Jezusovem zgledu. On ni skrbel le za duševno zdravje ljudi, marveč tudi za telesno, saj jih je v resnici ozdravljal.

Ko je to opravljeno, začnem spovedovati. Potem mašujem, krščujem, poročam, skratka delam tisto, zaradi česar sem tudi duhovnik.

Včasih vsi navzoči skupaj popijemo kavo, pri tem pa se tudi pomenimo, kdaj se bomo zopet videli ter se prijazno poslovimo.

Iz Slovenije ste se umaknili pred komunizmom (revolucionarnim terorjem), v Argentini in Čilu pa ste se srečali z vojaško diktaturo, zatrtjem svobodomiselnosti, ki se je kazala tudi v revolucionarnih vrenjih, na videz podobnih komunističnim pri nas. Kako bi danes ocenili ti dve izkušnji: slovensko pred drugo svetovno vojno in med njo ter argentinsko-čilsko z generali na vrhu, ki so tudi segli po nasilju?

Najprej naj povem, da v Argentini in Čilu ni bilo in tudi danes ni takšnega komunizma, kot je bil pri vas oziroma po Evropi, čeprav je v bistvu komunizem kot ideologija po vsem svetu enak. Vedeti je treba, da se ljudje v Južni Ameriki ideološko ne opredeljujejo tako izrazito kot v Evropi. Tukaj je manj intelektualcev, kar se pri tem tudi močno pozna. Cerkev je ločena od države, se ne konfrontira z vlado, med njima obstaja neko sožitje.

Do vojaške diktature v Čilu je prišlo celo iz neke nuje, saj je vojaštvo ni niti samo hotelo. Pravzaprav so jo izsilili ljudje sami, ko so videli, kaj vse se je dogajalo v času demokratično izvoljenega predsednika Salvadorja Allendeja, ki ni uspel vzpostaviti ravnotežja v državi. Nič čudnega, saj je bil prej zdravnik po poklicu, ne pa politik. Bilo je že tako daleč, da so ga hoteli odstraniti celo sami tisti, ki so ga podpirali ob prihodu na oblast, če ga ne bi vojaštvo. Ni delal z glavo, zato so bili ljudje razočarani. V državi je vladal nered, policija je bila praktično brez moči, po ulicah Santiaga in drugih velikih mest – v Curacautinu za to praktično nismo vedeli – so se vrstile stavke, prihajalo je do nemirov. Potem je bila tu še korupcija, po kateri sta znana tako Argentina kot Čile in sploh vsa Južna Amerika. Skratka anarhija. Treba je bilo nekaj narediti, ukreniti, ko so predsedniku Allendeju in njegovi vladi stvari ušle iz rok. Ljudje so bili že tako jezni na vse skupaj, da so celo metali denar vojakom pod noge in jih zmerjali, da so tudi oni podkupljeni, ker ne naredijo reda. Tako so v bistvu sami priklicali generala Augusta Pinocheta na oblast. Danes je tukaj povsem jasno in to tudi priznavajo, da je general Pinochet rešil Čile in s tem vso Južno Ameriko, da ta ni postala druga Kuba. Ni pa dosti manjkalo. Seveda tudi Severna Amerika ni mirno gledala, kaj se dogaja skoraj tik pred njenim nosom. Na vse te stvari je treba gledati iz južnoameriškega zornega kota in ne evropskega, kar se dostikrat dogaja, tako poroča in razlaga. Celo zelo razgledani ljudje nimajo pravega vpogleda v to. Če bi v Čilu vojaštvo ne naredilo reda, bi se lahko zgodila druga Španija iz leta 1936. Kaj se je tam dogajalo, kako so komunisti preganjali Cerkev, požigali in rušili cerkve, morili duhovnike, redovnike in redovnice, po- staja jasneje šele v zadnjem času, ko papež razglaša številne španske mučence za blažene. V Latinski Ame- riki pa sta dovolj zgovorna primera, koliko gorja lahko povzročijo komunistično navdahnjeni revolucionarji, Mehika in Kuba. V Čilu je bilo že nakopičenega zelo veliko orožja, s katerim so čilski revolucionarji hoteli prevladati nad vojaki in povzročiti veliko morijo.

Kot vsaka vojska tudi čilski in argentinski generali po prihodu na oblast niso "delali v rokavicah" z anarhisti in revolucionarji. Ni pa bilo toliko žrtev, kot jih je omenjala sovražna propaganda, zlasti še boljševiška. Časopisi so velikokrat v službi ideologij!

Komunistični režim pri nas dolga leta ni bil naklonjen vašemu obisku v domovini. Kdaj ste po odhodu iz nje leta 1945 prvič prišli k nam in s kakšnimi občutki? Ko ste prihajali, so Vas vabili na posebne "pogovore", Vas nadzorovali. To sem čutil tudi ob najinem prvem srečanju leta 1981, ko ste se ustrašili objave zame čisto običajnega pogovora. Danes pa tudi pri nas vejejo že čisto drugi časi. Kaj menite o njih, o tej veliki družbeno-politični spremembi? Kako ste doživljali osamosvojitev Slovenije, padec komunizma in odprtje meje vsem dotlej neljubim in s strani režima nezaželenim Slovencem na tujem?

V prvih povojnih letih ni bilo mogoče niti misliti na obisk v Sloveniji. Tako sem se z mamo in bratom Francetom leta 1955 srečal v avstrijskem kraju Nussdorf, kjer je kot župnik deloval Avguštin Pibernik iz Suhadol pri Komendi, moj sošolec iz bogoslovnega semenišča. Tačas je bil že hudo bolan, bil je v bolnišnici. Mama in brat sta bila pri meni en mesec.

Ko sem leta 1964 postal tudi čilski državljan, se je vsa stvar spremenila. Da bi si zagotovil še dodatno možnost (varnost) obiska v domovini staršev, sem takratnega temuškega škofa Bernardina Pinero, ki je bil blizu čilskemu predsedniku Eduardu Freiju, po političnem prepričanju krščanskemu demokratu, prosil, naj mi preskrbi čilski diplomatski potni list. To je tudi uredil. Tako sem se leta 1964 prvič po letu 1945 pojavil na železniški postaji na Jesenicah s čilskim diplomatskim potnim listom v žepu. Morda bi bil prišel skozi carinsko kontrolo in v Slovenijo brez posebnih težav, ko ne bi bil imel pri sebi treh magnetofonov, ki sem jih na prošnjo ljubljanske škofije kupil v Münchnu. Carinik, ki je govoril srbohrvaško, je bil najprej do mene zelo osoren, čeprav sem ob prihodu na mejo magnetofone prijavil in bil pripravljen zanje plačati običajne carinske dajatve – predvsem ga je zanimalo, zakaj jih bom toliko potreboval – nato pa, očitno po posvetu z višjimi od njega, pretirano vljuden; verjetno zaradi mojega diplomatskega potnega lista. Nazadnje mi ni bilo treba za magnetofone nič česar plačati.

Minili so komaj dobri trije dnevi, kar sem bil doma, ko so me že klicali na oddelek za notranje zadeve na kamniški občini. Udba me je, očitno, hitro "izsledila". Tisti, ki me je "spraševal", se je predvsem zanimal, koliko Slovencev je v Čilu, prav posebej slovenskih duhovnikov, s katerimi od njih se družim, kaj počnem v tej državi itd. Pri odgovorih sem zelo pazil, da sem

povedal ravno toliko, kolikor je bilo prav, da nisem nikogar prizadel, mu naredil moralne in siceršnje škode.

Ob prvem obisku v Sloveniji po drugi svetovni vojni mi oblasti niso priznale državljanskih pravic. Zaradi tega so mi tudi prepovedale javno maševati in pridigati v cerkvi. Tako sem maševal pri očetih frančiškanih v Kamniku v samostanski kapeli, pri maši pa so smeli biti le moji sorodniki.

Ker pa je bil to čas okrog božiča, sta moja brata Jože in France naredila vse, kar je bilo mogoče, pri oblasteh v Kamniku in v Ljubljani, da bi smel v kamniški frančiškanski cerkvi maševati vsaj na sveti večer. Po velikem trudu sta uspela in maševal sem, pridigati pa še vedno nisem smel. Zaradi tega so se mi takratne oblasti v Kamniku tako zamerile, da ob svojem drugem prihodu v Slovenijo leta 1970 niti nisem prosil za dovoljenje, da bi smel obhajati srebrno mašo v Kamniku, marveč sem jo raje v komendski župnijski cerkvi.

Pri drugem "zaslišanju" leta 1970 na kamniški občini jih je predvsem zanimalo, kaj mislim o družbeno-političnih razmerah v Sloveniji, kako se nasploh tukaj počutim, kje sem dobil denar za potovanje v Slovenijo, zakaj sem pravzaprav prišel sem na obisk ...

Zadnje "zaslišanje" sem na kamniški občini doživel leta 1989. Danes, ko je Slovenija neodvisna država, so se tu močno spremenile družbeno-politične razmere, prihajam na obisk s čisto drugimi občutki. Vesel sem, da se je to, kar je bilo nekdaj pri vas, končalo, da se je Slovenija odprla razvitemu demokratičnemu svetu, ni več tistih nadležnih preiskav na meji, zalezovanj režimu sumljivih oseb, zasliševanj, kakršna sem doživljal, kadar sem prihajal k vam na obisk.

Južna Amerika velja za najbolj katoliško podcelino na svetu. V čem je to katoličtvo?

Ameriko v svetu poznajo po kokakoli in dobrih športnih moštvih. Nekako podobno bi lahko rekli za južnoameriško katoličtvo. Ljudje mislijo, da je ta del sveta praktično stoodstotno katoliški, pa je to bolj na površju kot v resnici. Cerkvi v Južni Ameriki je šlo na začetku predvsem za to, da bi bili vsi ljudje krščeni in prejeli tudi druge zakramente, skratka, da bi izpolnjevali zunanje pogoje za zveličanje. Pri tem je tudi mnogokje ostalo. Pri zakramentalizmu namreč, ni bilo pa poglabljanja vere, zadostnega pouka v verskih resnicah, zavestne odločitve za Boga. Celo moj škof v San Luisu je otrokom že po krstu podeljeval tudi zakrament svete birme. Danes se stvari spreminjajo. Tudi sam sem kot duhovnik hotel prispevati k temu, da bi ljudi versko razsvetlil, poglobil njihovo versko znanje, ki je bilo minimalno, izkoreninil iz njih praznoverje, ki ga je tukaj polno. Zato v Južni Ameriki tudi verske ločine tako uspešno delujejo. Stvari se premikajo, sicer zelo počasi, pa vendar.

Slovenci so se obnesli tudi v tem delu sveta. Zakaj in po čem so najbolj prepoznavni v Argentini in Čilu?

Andrej Pogačar z mamo leta 1964 ob prvem obisku v Sloveniji

Po svoji veliki delavnosti, poštenosti, dobri organiziranosti in disciplineranosti, globoki veri ... Niso tako, kot ljudje tukaj, nagnjeni k podkupovanju, ne kradejo, so urejeni na zunaj, imajo lepa stanovanja, hiše z urejeno okolico. Poglejte samo, kaj so ustvarili praktično iz nič Slovenci v Buenos Airesu in drugih argentinskih mestih. Zato ni nič čudnega, da jih tukajšnji ljudje spoštujejo, spadajo v privilegiran družbeni sloj, jim ni tako težko najti dobre službe, kajti na Slovenca se je res mogoče zanesti. Se pa tudi znajde kjerkoli po svetu.

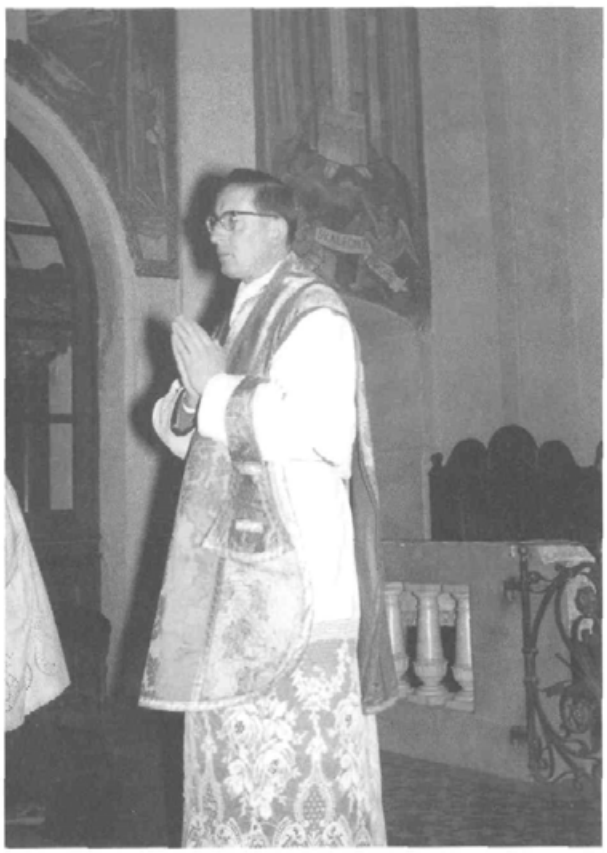
Kaj Vas pravzaprav žene, da prihajate vsaki dve leti na obisk v Slovenijo in ali je sedanja Slovenija vsaj del tega, kar ste si želeli Vi, ki že več kot petdeset let živite zunaj nje?

Čeprav sem se, lahko rečem, udomačil v Čilu, vendar na dnu mojega srca le tli želja, da bi še kdaj videl domače kraje, obiskal sorodnike, prijatelje in znance, govoril v jeziku, ki ga me je učila moja mama, in prisluhnil drugim, kako ga govorijo, videl kraje iz svojega otroštva ...

Biti slovenski duhovnik na tujem gotovo ni lahko. Še težje je to biti med neslovenskim življem. Kako to Vam uspeva?

Prva leta je bilo res malce težje, potem se človek navadi, vidi, da je najpomembneje, da si tam, kjer te ljudje potrebujejo, kamor te je postavila božja previdnost, saj je duhovnik zaradi ljudi in zanje in ne obrnjeno. Za nas, Slovence, ki si božiča skoraj ne moremo zamisliti brez snega, ga je nenavadno praznovati v poletni vročini, kot je to v Čilu, vendar to niti ni tako pomembno. Za duhovnika je najvažnejše, da je res duhovnik, to pa si lahko kjerkoli.

Sicer pa sem v Čilu navajen skromnega življenja. Živim od majhne pokojnine, ki jo dobivam za nekdanje poučevanje verouka na državni šoli in francoščine na gimnaziji, nekaj denarja pride iz duhovniškega sklada, v katerega sem ga prej vlagal, nekaj pa ga tudi dobim kot hišni duhovnik pri sestrah zakramentinkah. Imam

Andrej Pogačar med maševanjem v frančiškanski cerkvi v Kamniku leta 1964

skromen lastni dom, vozim majhen avtomobil, ki ga nujno potrebujem pri pastoralnih nalogah v tako obsežni župniji, skromen sem tudi pri hrani in obleki, drugega premoženja pa praktično nimam. Pa saj mi kot duhovniku tudi ni do njega.

Ali bi Vam lahko rekel kar misijonar Andrej?

Po špansko mi pravijo "Parroco Emerito", kar pomeni zaslužni župnik, kot je bil na primer vaš nekdanji župnik Viktorijan Demšar, ki je nosil naslov zaslužnega dekana (decanus emeritus), čeprav je bil v Komendi le župnik, ne pa dekan, bil pa je to prej v Ribnici na Dolenjskem. Drugače pa mi ljudje enostavno rečejo "padre Andres", kar pomeni oče Andrej. To pomeni, da me imajo za svojega duhovnega očeta, česar sem zelo vesel. Sicer pa je "padre" običajno poimenovanje za duhovnika v latinskoameriškem svetu.

Vsak duhovnik je po svoje tudi misijonar. V Južni Ameriki sicer ne v takšnem pomenu besede, kot je to v Afriki. Naše duhovniško delo je pravzaprav uresničevanje misijonskega poslanstva Cerkve tudi v razkristjanjenem, Kristusu odtujenem svetu, ne le v svetu, ki Kristusa še ne pozna, se še ni srečal z evangelijem.

Doma Vas kličejo Andrejko?

Da. Ko sem bil otrok, sem bil pa Nejček in ne Andrejček.

Koga si ob vašem tokratnem obisku v Sloveniji želite še posebej obiskati, se z njim pogovoriti? Ali boste maševali tudi v komendski cerkvi? Kje tudi sicer mašujete?

Mašujem vsak dan ob 19. uri pri frančiškanih v Kamniku. V nedeljo, 26. avgusta, bom dopoldne maševal v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi. To nedeljo bom obiskal tudi grob vašega bivšega dekana Nikolaja Pavliča, pomolil na njem, saj sem ga imel zelo rad. Sicer pa sem že obiskal sošolca škofa Jožefa Kvasa, upokojenega župnika Maksimilijana Ocepka, hišnega duhovnika pri zagrebških sestrah usmiljenkah na Šutni v Kamniku, kamniškega župnika Franceta Šuštarja, se srečal z očeti frančiškani v tukajšnjem samostanu. Obiskal bom še bratranca akademika Emilijana Cevca in p. Miroslava Batarila na Brezjah, kamor nameravam tudi poromati k Mariji Pomagaj, pa "male Brezje", kot pravim Marijini božji poti v Velesovem. To pa bo v glavnem vse, saj se zelo rad zadržujem pri sorodnikih (svakinji Zdenki in njeni hčerki Andreji z družino) na Žebljarski 6 v Kamniku, ki me vedno zelo gostoljubno sprejmejo in poskrbijo zame.

Kamnik je takšen kraj, ki se človeku za vedno zapiše v spomin, enako Komenda. Oba s svojo bogato zgodovino, osebnostmi, lepimi cerkvami, gorami v ozadju. Značilna ugledna slovenska kraja, na katera je človek res lahko ponosen, da živi v njih, izvira iz njih. Tudi Vi? Ali ste kje po svetu našli kaj podobnega za "svojo dušo"? Ali pa se je mogoče navsezadnje tudi na Curacautin tako navaditi, da ti postane drugi Kamnik, le-tega nekako nadomesti?

Ta dva kraja je težko primerjati med seboj. V Curacautinu mislim na Kamnik, tukaj na Curacautin. Priznam pa, da se danes v Curacautinu počutim bolj doma kot v Kamniku. Je že preteklo toliko let, odkar sem odšel iz njega. Pravzaprav mi, kadar sem tukaj na obisku, Curacautin prihaja pred oči kot vedno bolj živa resničnost, mesto, v katerem poznam vse kotičke, skoraj vse starejše ljudi in meščane srednje generacije. Tukaj, v Kamniku, pa se je v letih moje odsotnosti toliko spremenilo, je toliko meni tujih ljudi.

Kot služabnik Cerkve moram biti kozmopolitsko usmerjen. Duhovnik mora biti, se počutiti doma tam, kjer so njegove "duše", se pravi zaupani mu verniki. Priznam, da se v Čilu počutim veliko bolj doma, kot bi se na primer na kakšni afriški župniji. Mogoče sem bil res že ob rojstvu namenjen v Južno Ameriko!?

Človeku ni dobro samemu biti. Tudi duhovniku ne. Kako je pri Vas v tem oziru tako daleč od matične domovine, sorodnikov, rojakov?

Pri duhovniku je pomembno, da na te stvari ne gleda preveč čustveno, jih ne absolutizira, marveč abstrahira, vidi, da je vse v življenju, razen Boga, relativno, se sprijazni, da tako pač mora biti in ne drugače, ne uveljavlja svoje volje, marveč božjo, sledi Jezusovim besedam: "Vi ste moji bratje, sestre ..." Tako naj duhovnik gleda tudi na svoje vernike, na ljudi nasploh; kot na brate in sestre v Kristusu. Imeti jih mora rad, nase pa pozabljati.

Sam sem zelo vesel in hvaležen Bogu, da pri dvainosemdesetih letih še lahko pastoralno delujem, sem še lahko koristen kot duhovnik. To je več kot vse drugo. Da lahko s svojimi bogatimi življenjskimi izkušnjami in spoznanji pomagam ljudem. Tega si želim tudi v prihodnje, kakor in kolikor mi je pač Bog namenil.

Slovenski duhovnik ima podobno kot Slovenec velik ugled po svetu. Kakšen lik duhovnika ste v šestinpetdesetih letih duhovniške službe uresničevali Vi?

Duhovnik mora biti vsestranski človek. Ne le mašnik, spovednik, krstitelj, pogrebnik. Biti mora Kristusov pastir za otroke, mladino, zakonce, ostarele, bolnike, izobražene in neizobražene ljudi, skratka za vse župljane. To je na prvi pogled težko, vendar mogoče. Biti mora pripravljen zares pomagati ljudem. Nekoč je nek človek, ko sem ga pozdravil, pljunil predme. Pa me ni to nič zabolelo, se zaradi tega nisem razburjal. Mislil sem si: Saj ne veš, kaj delaš!

Če bi se še enkrat rodil, bi se ponovno odločil za duhovniški poklic, saj kaj več kot Kristusov služabnik ni mogoče postati! Vesel sem, da sem to lahko že toliko časa in se Kristusu priporočam, da bi še lahko bil nekaj let, kajti pomlad je lepa, jesen pa še lepša, samo pogosto kratka. Podobno je v duhovništvu.

Gospod Andrej, najlepša hvala za res izčrpen pogovor in najboljše želje za jesen vašega življenja!

Dušan Sterle, Na trgu

Saša Mejač, univ. dipl. ekon.,
odgovorna urednica Kamniškega občana
Glavni trg 24
1240 Kamnik

Časopis Kamniški občan in njegovih štirideset let

V letu 2001 je časopis Kamniški občan praznoval štirideset let svojega izhajanja in ob tem pomembnem jubileju mu je občinski svet občine Kamnik ob občinskem prazniku podelil bronasto priznanje.

Kamniški občan je svoje štiridesetletno delovanje posvetil informiranju občanov o vseh področjih lokalnega življenja, pa tudi širše. Vsa ta leta je prinašal pomembne informacije o družbenem življenju, o dogajanju in odločanju političnih in drugih organov, posebej pa o organih lokalne oblasti, podjetjih, gospodarstvu, zavodih in ustanovah, kulturi, izobraževanju, športu, planinstvu in pomembnih posameznikih ter o vsakdanjem človeku.

Štiri desetletja je za časopis dolga doba in v tem času sta se ob prizadevanju mnogih sodelavcev izoblikovali zdajšnja vsebina in podoba glasila vseh občanov Kamnika. Zastavljeni cilji so se uresničili, saj je brezplačen štirinajstdnevnik z naklado 10.200 izvodov.

Kamniški občan je s svojo bogato in raznovrstno vsebino v štirih desetletjih iztrgal pozabi marsikateri dogodek in s tem pomembno prispeval h kroniki in bogati kamniški zgodovini. Dogodki, zapisani na papirju, ne odhajajo pozabljeni v preteklost, temveč ostajajo zapisani za prihodnost. Občan ohranja zanimiva pričevanja o zgodovini Kamnika in okolice, objavlja poljudno obarvane in zanimive strokovne prispevke in s tem bogati domoznansko vedenje o domačih krajih. Leta in leta prinaša članke trajnejše vrednosti in je zelo pomemben vir za raziskovanje preteklosti naše občine z različnih zornih kotov, zgodovinopisje, domoznansko in drugo raziskovanje.

Leto 2001 je za Kamniški občan pomembno, saj je dopolnil štirideset let. Mnogokrat, skoraj osemstokrat, smo se srečali z njim v preteklih štirih desetletjih in z zanimanjem spremljali, kako mu uspeva zajeti utrip našega vsakdanjega življenja, naših hotenj, prizadevanj. Časopis poleg aktualnih tem bogatijo strokovni članki s področja kulture, izobraževanja, gospodarstva, krajevne novice o različnih zanimivostih, ljudskem izročilu in posameznikih, ki sooblikujejo življenje posameznih krajev, ter tudi osebne predstavitve posameznikov, ki v svojem okolju izstopajo zaradi znanstvenega, kulturnega, strokovnega, športnega ali političnega delovanja.

Številni bralci, ki z zanimanjem in včasih kar z nestrpnostjo vsakih štirinajst dni pričakujejo svoj časopis s svežo, aktualno vsebino, pričajo, da ga imajo ljudje radi in ga potrebujejo. Lahko rečemo, da je Kamniški občan v vseh teh letih izpolnil delček pričakovanj, hotenj, želja – postal je tribuna občanov, saj vsakdo najde v njem nekaj zase, lahko pa vanj zapiše svoje misli, mnenja, vtise ali odziv na nek dogodek, pripetljaj in podobno.

Korenine današnjega Kamniškega občana, ki je edini brezplačni lokalni štirinajstdnevnik v Sloveniji, segajo v junij 1961, ko je na pobudo in v organizaciji občinskega odbora SZDL Kamnik in tedanjega predsednika Vinka Gobca izšlo ciklostirano glasilo Glas komune.

Izhajalo je mesečno v nakladi 300 izvodov, namenjeno pa je bilo predvsem družbenim delavcem v krajevnih organizacijah SZDL, občinskemu vodstvu in društvom.

Veliko dela, volje, entuziazma in vztrajnosti je bilo potrebnih za vzpon od nakladno skromnega glasila na nekaj straneh preko rednega mesečnika, ki je od februarja 1962, ko so mu nadeli ime Kamniški občan, izhajal v nakladi 2600 izvodov, od leta 1971, ko so ga z namenom, da bi resnično prišel v vsak dom, začeli razdeljevati brezplačno v nakladi 6000 izvodov, do rednega štirinajstdnevnika, ki od oktobra 1978 prinaša sveže in zanimive novice dvakrat mesečno, v zadnjem desetletju v nakladi 10.000 izvodov.

Kljub težavam, s katerimi so se ob zagotavljanju rednega izhajanja srečevali uredniki, sodelavci, lektorji, predvsem pa izdajatelji, med njimi so bile najpogostejše prav finančne, zaradi teh je bila tudi usoda časopisa v letih 1989 in 1990 zelo negotova, se je časopis ohranil do današnjih dni. In ne le to! Vsa ta desetletja se je tudi razvijal tako vsebinsko kot oblikovno.

V štirih desetletjih je v kvalitetnejšo, pestrejšo in aktualno vsebinsko ter oblikovno podobo časopisa vložilo ogromno dela, časa, dobre volje in vztrajnosti veliko sodelavcev, lektorjev, urednikov. Res je prve številke napisalo le nekaj sodelavcev, vendar se je krog dopisnikov, sodelavcev, ki so z veseljem ustvarjali ta naš časopis, širil in širil. Prav ti so zaslužni za to, da je Kamniški občan vse do danes med nami – aktualen, bogat, zanimiv in ljudem pravo ogledalo v besedah.

Z vključevanjem novih sodelavcev in občanov v mrežo dopisnikov je Kamniški občan resnično postal časopis vseh občanov, zato je njegova težnja vseskozi korektno in nepristransko obveščanje. Svoj prostor na njegovih straneh lahko najdejo vsi, ki želijo zapisati kakšen dogodek, utrip, opozoriti na problem, kaj pohvaliti, pograjati ali predstaviti svoj pogled.

Ker pa je narava tiskane besede trajnejša od govorjene, je urejanje dobrega časopisa, kar Kamniški občan nedvomno je, odgovorno in zahtevno delo. Zato so zaslužni vsi dosedanji uredniki, ki so leta in leta, iz meseca v mesec, iz tedna v teden živeli in dihali z njim – prvi urednik Franc Svetelj, Vinko Gobec, Tanja Mavrič - Pirš, Tina Škorjanc Romšak, Adolf Čebulj, Vinko Dobnikar, Tomaž Jančar, Mira Jančar, Janez

Soustvarjalci Kamniškega občana v prostorih uredništva. Spredaj odgovorna urednica Saša Mejač, za njo prvi urednik Franc Svetelj in Vera Mejač, ki sta z dolgoletnim prizadevnim in vsestranskim delom dala časopisu "dušo" ter pomemben in neizbrisen pečat, Stane Simšič, Bojana Klemenc, Breda Podbrežnik Vukmir, Damjan Hančič in Bojan Pollak.

Pirš, Jana Taškar, Janez Votek, Matic Romšak, Breda Podbrežnik Vukmir in sedanja urednica Saša Mejač. Prav gotovo pa sta mu s svojim prizadevnim, skrbnim in vsestranskim delom dala najbolj viden pečat Franc Svetelj, dolgoletni urednik in redni sodelavec v vseh štiridesetih letih izhajanja, in Vera Mejač, ki je zadnji dve desetletji svojega ustvarjalnega dela posvetila strokovnemu delu pri Kamniškem občanu.

Kazalo

Marjeta Humar
Uvodnik 5

Anton Tone Smolnikar
Entente Florale 7

OB 10-LETNICI OSAMOSVOJITVE
Igor Podbrežnik
Od civilnih družbenih gibanj
do prihoda novih političnih strank
v oblastne organe v kamniški občini 15

Jože Arko
Predaja orožja in ustanovitev Manevrske
strukture narodne zaščite v občini Kamnik 25

Cene Matičič
Akcija 25 poslancev 39

RAZPRAVE – ETNOLOGIJA
Marjanca Klobčar
Vpliv spreminjajoče se
meščanske zavesti na razvoj Kamnika.....45

RAZPRAVE – BIBLIOTEKARSTVO
Breda Podbrežnik
Domoznanska zbirka
v Matični knjižnici Kamnik.....65

Florjana Uršič
Bibliografija gradiva domoznanske zbirke
Matične knjižnice Kamnik 75

RAZPRAVE – LITERARNA ZGODOVINA
France Pibernik
Narava in ruralnost v Balantičevi poeziji.....95

Marijan Tršar
Spomini na prijatelja.....103

Alojz Rebula
Beseda o Balantiču 105

Danijel Bezek
Domači kraj, kako mi spet boš drag
/France Balantič/ 107

RAZPRAVE – UMETNOSTNA ZGODOVINA
Emilijan Cevc
Slika »Jezusov pogovor s staršema« iz
17. stoletja v kamniškem muzeju 113

Sonja Klemenc
Pogled na ustvarjalnost kiparja Jakoba Savinška
in njegova dela v kamniškem muzeju 119

Alenka Klemenc
Dodatek k Steletovim portretom 131

RAZPRAVE – ZGODOVINA
Edo Škulj
Akademija sv. Cecilije v Kamniku 133

Edo Škulj
Življenjske postaje Janeza K. Dolarja 141

Damjan Hančič
Pokopi v nekdanji mekinjski
samostanski cerkvi 147

Andreja Eržen
Pomen Japljevega prevoda Svetega pisma za
razvoj slovenskega jezika v 18. stoletju.....157

Janez Humar
Šmarska elektrarna 165

Milan Windschnurer
Zgodovina kamniške odbojke
od 1945 do 1955 175

RAZPRAVE – ARHEOLOGIJA
Jana Horvat
Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju 193

RAZPRAVE – NARAVOSLOVJE
Božidar Drovenik
Hrošči v soteski Nevljice 203

Branko Vreš
Ernest Mayer
Darinka Trpin
Rastlinstvo soteske Nevljice 213

Mihej Urbančič
Polona Kalan
Primož Simončič
Robert Mavsar
Miran Čas
Imisijska obremenjenost gozdov
v občini Kamnik – raziskave v letu 2001 225

PRISPEVEK K IMENOSLOVJU
Vilko Rifel
Ledinska imena jugovzhodnega dela
Velike planine.....235

LJUDJE IN ČAS
Verena Perko
Prof. dr. Stane Gabrovec
osemdesetletnik 241

Alenka Klemenc
K osemdesetletnici
akademika Emilijana Cevca 245

Olga Janša - Zorn
Dr. Branko Božič 1927–2001 251

Tina Romšak
In memoriam dr. Svetozarja Frantarja 257

Franc Križnar
Stota obletnica rojstva tenorista
Jožeta Gostiča 259

PRISPEVKI ZA ZGODOVINO
Aleksander Sarnavsky
V loviščih kozoroga 263

Janez Majcenovič
Da se ne bi pozabilo! 269

Benjamin Bezek
Zeleno in modro 277

Jernej Stele
Utrinki iz predvojnega Kamnika 283

PESNIKI IN SLIKARJI
Pesnica Darinka Slanovec 287

Dušan Lipovec
Ivo Kordaš 289

Dušan Lipovec
Dušan Sterle 295

NAŠ POGOVOR
Jože Pavlič
Pomlad je lepa, jesen še lepša, samo krajša..... 301

KRONIKA
Saša Mejač
Časopis Kamniški občan
in njegovih štirideset let 313

KAZALO 315

Kamniški zbornik XVI
Izdaja Občina Kamnik.

Ureja uredniški odbor:
dr. **Božidar Drovenik, Tone Ftičar,**
Marjeta Humar, prof., spec. leks., **Dušan Lipovec,**
akad. slikar in publ., **Tina Romšak,** prof.,
Anton Tone Smolnikar in **Milan Šuštar,** prof.

Glavna in odgovorna urednica:
Marjeta Humar, prof., spec. leks.
Žale 4 a, 1240 Kamnik

Lektorja in korektorja:
Milan Šuštar, prof.
Ljubljanska 74, 1241 Kamnik

Marjeta Humar, prof., spec. leks.
Žale 4 a, 1240 Kamnik

Angleški povzetki (razen str. 74, 234):
Mateja Repanšek
Steletova 17, 1241 Kamnik

Grafična oprema in oblikovanje:
Dušan Sterle, slikar in graf. oblikovalec
Zikova 3, 1240 Kamnik

Črno-bele reprodukcije:
Dušan Sterle, slikar in graf. oblikovalec
Zikova 3, 1240 Kamnik

Ivo Kordaš, dr. med. in slikar
Aškerčeva ulica 1, 1241 Kamnik

Računalniška obdelava besedila:
Studio Dataprint, d. o. o.
Trg svobode 8, 1240 Kamnik

Tisk:
Euroadria, d. o. o.
Ljubljana

Naklada:
2000 izvodov

V Kamniku, marca 2002

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XVI

ISSN 1318-9069

